STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07981

MAYN LEBENS GESHIKHTE

Bessie Thomashefsky

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

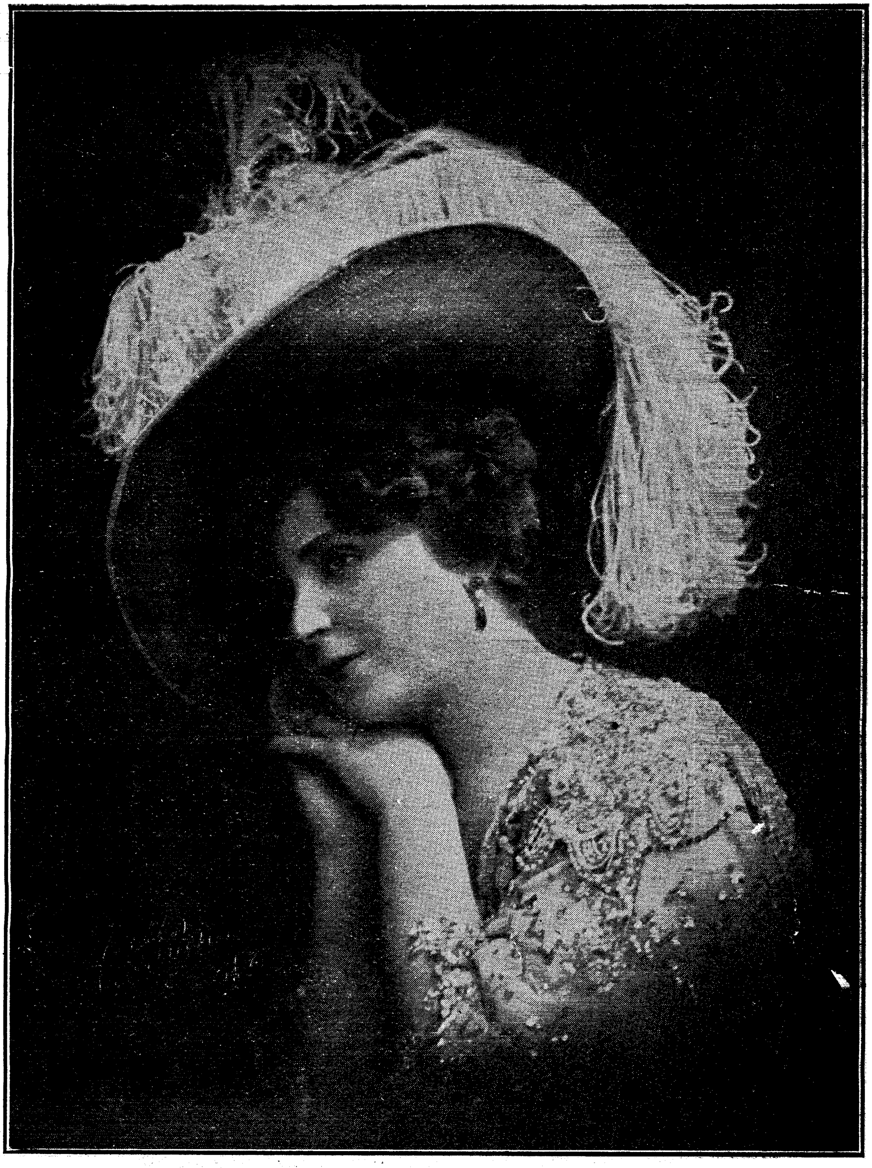

בעסי טהאָמאַשעפסקי

Copyright
by
Bessie Thomashefsky
1916

מיין לעבענס געשיכטע

דיא ליידען און פריידען פון א אידישער
סטאר אקטריסע

— פון —

בעסי טהאָמאַשעווסקי

געשילדערט פון איהר אליין
און איבערגעגעבען פון
א. טענענהאָלץ.

ארויסגעגעבען פון
דיא ווארהייט פּאָבלישינג קאָמפּאַני
153 איסט בראָדוויי, ניו יאָרק.
1916

אַ פאָררעדע צו דער פאָררעדע אַליין

איך וויל דאָ אויסדריקען מיין הארציגען דאנק און מיין פולע אנערקענונג צו מיין יונגען פריינד, העררר א. טענענהאָלץ.

ווען מר. טענענהאָלץ האָט מיר פאָרגעשלאָגען, איך זאָל דערצעהלען מיין לעבענס־געשיכטע פאר דער וועלט, בין איך געוואָרען עפּעס ווי צוטומעלט. איך האָב א קלעהר געטהאָן: וועמען קימערען דען מיינע ליידען און פריידען? איך האָב דאן געזאָגט: „מר. טענענהאָלץ, איך וועל אייך דערצעהלען אביסעל און זאָגט איהר מיר, אויב עס איז אינטערעסאנט“. און ווען איך האָב אָבגערעדט אַ פּאָר שעה, האָב איך איהם א פרעג געטהאָן: „נו, מר. טענענהאָלץ, דענקט איהר אז מענשען וועלען זיך אינטערעסירען מיט מיין לעבענס־געשיכטע, הא, איך וויים?“

העררר טענענהאָלץ האָט מיר געענטפערט: „דערצעהלט, דערצעהלט, מאַדאַם טאָמאַשעווסקי, נישט איינער וועט, לעזענדיג אייער ביאָגראַפיע, פארגיסען אַ טרעהר, דערצעהלט, מען וועט לאַכען און וויינען מיט אייך צוזאמען, פונקט וויא מען טהוט עס ווען איהר זייט אויף דער ביהנע, דאָס פּובליקום האָט אייך ליעב!“

איבער אַכט חדשים האָט עס מיר גענומען ביסלעכווייז צו דערמאָהנען זיך אין מיין איבערגעלעבטעס לעבען. אָפטמאָל איז עס ניט געווען אזוי אנגענעהם זיך צו דערמאָהנען אין זאַכען וואס כ'וואָלט געוואָלט שוין לאַנג פאַרגעסען...

עס איז שווער, זעהר שווער, מיינע טהייערע פריינד, אלעס איבערצוגע־בען וואס איך האָב איבערגעלעבט אלס פרוי, מוטער און שוישפּיעלערין. אָבער אצינד, ווען איך זעה פאר מיר אט דיעזען בוך, וואו איך געפין זיך באגראָבען א לעבעדיגע צווישען דיא טויטע בלעטער און איך פיהל, אז דער לעזער וועט זיך קענען בעקאָנען מיט מיר, א אידישע שוישפּיעלערין, אָט פון אָט דעם בוך ארויס, בין איך מיט מיין גאנצען הארצען דאנקבאַר צו מיין פריינד א. טענענהאָלץ, וואס ער האָט מיך צוגערעדט דערצו און ער האָט מיך אזוי גוט פערשטאַנען, מיין לע־בענס־געשיכטע איבערצוגעבען אזוי איינפאַך און אזוי געטריי!

איך וויל דאָ אויך דאַנקען מיין פריינד מר. י. גאָניקמאַן, רעדאקטאָר פון דער „ווארהייט“, פאר זיין ערמונטערונג וואָס ער האָט מיר געגעבען, דרוקענדיג מיין לעבענס־געשיכטע צוערשט אין „ווארהייט“ און דיא „ווארהייט פּאָבלישינג קאָמפּאַניע“ פאַר'ן ארויסגעבען אָט דיעזען בוך מיינעם.

בעסי טאָמאַשעווסקי.

ניו יאָרק, יולי 5, 1916.

אַ פּאָר ווערטער פון א. טענענהאָלץ

בעסי טאָמאַשעווסקי. די העלדין פון דיזען בוך, וויל נישט אָב־נאַרען דעם היסטאָריקער — „זאָלען אַנדערע דאָס טהון, זאָגט זי, איך האָב פּי נט צו זיין געגאַרט און כ'וויל נישט קיינעם נאַרען" — דארום האָט זי אָנגעשריעבען איהר דאַנק צו מיר, אָדער ווי זי רופט עס „אַ פּאַררעדע צו דער פּאַררעדע אַליין", וואו זי ערקלעהרט אַז זי איז דאַנקבאַר צו מיר, וואָס כ'האָב איהר צוגערעדט דערצו, און האָב איהר אַזוי גוט פערשטאַנען, איהר לעבענס־געשיכטע איבערצוגעבען אַזוי איינפאַך און אַזוי געטריי.

דאָס איז נאָך אַ שעהנער שטריך אין'ם כאַראַקטער פון אונזער העלדין פון דיזען וואָרהאַפטיגסטען ראָמאַן.

איך האָב די געשיכטע איבערגעגעבען אָביעקטיוו. כאָטש בעסי טאָמאַשעווסקי האָט נישט פערלאַנגט, אַז כ'זאָל איבערגעבען איהר ערצעהלונג דוקא „אין ערשטען פּערזאָן" ווי איך האָב עס געטהון.

עס וואָלט געווען אינטערעסאַנט צו דערצעהלען „די געשיכטע פון דער געשיכטע" ווי עס איז געקומען דערצו אַז בעסי טאָמאַשעווסקי זאָל זיין די ערשטע אידישע שוישפּיעלערין צו פערעפענטליכען איהר לעבענס־געשיכטע, אָבער איך גלויב, אַז נישט איצט איז די צייט נאָך — כאָטש דאָ איז אפשר דאָס פּלאַץ דאַפיר.

דארום וויל איך בלויז זאָגען עטליכע „געשיכטליכע" ווערטער.

ענדע יאָהר 1911 האָב איך, אונטער'ן פעדער־נאָמען „דר. מאַישע מעקאַרטי", בייגעטראָגען אין „קיבעצער" אַ סעריע „ביאָגראַ־פיעס פון גרויסע טהעאַטער פּאַרשוינען". כ'האָב דאַן, פערשטעהט זיך, געשריעבען אויך אַזאַ קיבעץ ביאָגראַפיע פון מאַדאַם בעסי טאָ־מאַשעווסקי.

כאטש פערזענליך בין איך דאן מיט איהר נישט געווען בעקאנט אבער אזוי ווי איך בין דאן געווען אין דער פעריאדע וואס מיך האט „געצויגען" צו דער ביהנע, האב איך געוואוסט אביסעל „הינטערקוליסען פאליטיק" און שרייבענדיג א קיבעץ האט זיך דאך ארויסגעכאפט א פאטהעטישע אבשפיגלונג פון איהר דאמאלסדיגען צושטאנד..

מיט דריי יאהר שפעטער בין איך צום ערשטען מאל בעקאנט געווארען מיט מיין העלדין. דער אקטיאר טעפליצקי, וואס האט אונז פארגעשטעלט, האט איהר געזאגט, אז איך בין עם דער בעל־דבר, וואס האב געשריעבען איהר קיבעץ ביאגראפיע, און דאנערשטאג, דעצעמבער 17טען, 1914 האבען מיר געהאט אונזער ערשטען געשפרעך וועגען מיין פלאן צו שרייבען איהר לעבענס־געשיכטע.

איהר איז מיין פלאן זעהר געפעלען געווארען און באלד דאן זיינען מיר געזעסען אין קאפע ראיאל פון צוויי בייטאג ביז אכט אין אבענד און, זי האט גערעדט צו מיר, דערצעהלט, געוויינט און ווידער דערצעהלט.

איהר איינציגער וואונש איז דאן געווען, זיך אברעדען איהר שווער און פערביטערט הארץ. זי איז אפילו געווען סקעפטיש אויב מיך וועט אינטערעסירען צו שרייבען וועגען איהר „רואינירט לעבען," ווי זי האט זיך אויסגעדריקט, אבער זי האט דערצעהלט מיט האסט, פיבעריש, אהן א סדר אפילו — נור מיט הארץ, מיט נשמה. זי האט בלויז געוואונשען . „זאל כאטש נאך איין מענש וויסען פון מיין רואינירט לעבען."

איך האב איהר געזאגט, אז דאס וואס זי רופט אן „רואינירט לעבען", איז פיר מיר א'ן אינטערעסאנט לעבען און כ'וועל עס בעשרייבען. האט זי מיך געפרעגט אין א שטילען טאן, געמישט מיט צווייפעל און יסורים : „איך וויים, ווענען קימערט דען מיינע ליידען און פריידען ?"

פון דער צייט וואס איך האב זיך געטראפען מיט מיין העלדין אין קאפע ראיאל ביז היינט, (ספעציעל פאר די אכט מאנאטען וואס די ערצעהלונג האט זיך געדרוקט אין „ווארהייט" און מיר האבען אזוי אפט, כמעט יעדען טאג א פאאר שעה, צוזאמען פערבראכט) האב איך אנגעקליעבען גענוג מאטעריאל צו שרייבען נאך אזא בוך ווי דער

די גרויס, אָבער, ווי געזאָגט, איך גלויב, אז נאָך נישט איצט איז די צייט דאַפיר.

איך וויל נאָר זאָגען, אַז אין דער צייט האָב איך מיין העלדין גוט שטודירט, איך קען גוט איהר כאַראַקטער און איהר לעבען. איך וויל אויך זאָגען, אַז בעסי טאָמאַשעווסקי האָט א מערקווירדיגען גוטען זכרון און איז א גוטע ערצעהלערין.

וועגען מיין בייטראג, אלס שרייבער פון דיעזען בוך, וויל איך נישט רעדען, אָבער אז איך האָב מיין אויפגאָבע געטהון עהרליך און געוויסענהאפט קען איך זאָגען : יא.

אליהו טענענהאָלץ.

יולי 5, 1916.

פאַרוואָרט

ליעבע לעזער, איך וועל אייך אויסזאָגען דעם אמת: מיר איז זעהר שווער אריינצוגעהן אין מיין איצטיגער ראָלע אלס שרייבערקע.

איהר ווייסט דאָך, אז מיר, אידישע אקטיאָרען, זיינען געוואוינט צו שפּיעלען נאָך א סופלער, דאָס הייסט, איינער וואָס זיצט אין בודקעלע אויב׳ן סטיידזש און זאָגט אונז שטילערהייד אונטער דיא „פּראזא“ וואָס מיר דארפען זאָגען. וואָרים זייט וויסען, אז דיא אלע חכמות מיט דיא אלע נארישקייטען וואָס דער אקטיאָר זאָגט אויף דער ביהנע קומען פון א בוך וואָס א פערפאסער האָט אויסגעטראכט...

איצט אָבער, שרייבענדיג פאר אייך מיין לעבענס־געשיכטע, איז מיר שווער אריינצוגעהען אין דער ראָלע ווייל איך מוז א י־בערשפּיעלען מיין גאנץ לעבען, און דוקא אָהן א סופלער, און קיין פערפאסער האָט דאָס ניט אויסגעטראכט... דערפאָר וועל איך אייך אויסזאָגען נאָך א סוד, נור איך בעט אייך איהר זאָלט קיינעם נישט־דערצעהלען: איך בין אצינד פונקט אזוי נערוועז וויא איך בין געווען מיט אכט־און־צוואַנציג יאָהר צוריק ווען איך האָב צום ערשטען מאָל אויפגעטראָטען אלס שוישפּיעלערין. די דאָזיגע נערוועזיטעט הייסט אויף טהעאטער שפּראַך „לאָמפּען פיבער,“ נור וויא אזוי איך זאָל דאָס אָנרופען אויף שרייבער־שפּראַך ווייס איך נישט, אפשר ווייסט איהר? . . .

איהר חידושט זיך אודאי, ווי אזוי וועל איך וואגען דערצעהלען מיין לעבענס־געשיכטע. איך וועל דאָך מוזען אויסזאָגען וויא אלט איך בין. און וועלכע פרוי, איבערהויפּט א שוישפּיעלערין, און ספּעציעל א אידישע שוישפּיעלערין, וויל אז דאָס פּובליקום זאָל וויסען איהרע יאָהרען? איך אָבער וועל דוקא יאָ אויס־זאָגען ווי אלט איך בין. נור וואַרט, ניט איצט, שפּעטער אביסעלע, ווען איך וועל

איך דערצעהלען ווען איך בין געבוירען געוואָרען, וועט איהר זיך דאָס דערווייסען. דערווייל וויל איך אייך פערזיכערען, אַז איך שרייב פאר אייך מיין לעבענס־געשיכטע, ניט ווייל איך בין שוין אַזוי אַלט אין יאָהרען, נור דערפאַר ווייל איך רעכען אַז איך בין גענוג אַלט אין לעבענס־ערפאהרונגען, אינטערעסאנטע איבערלעבונגען אַלס מענש, אַלס פרוי און אַלס שוישפּיעלערין.

שלום עליכם זאָגט ערגעץ: „צו וואָס ראָמאַנען, אַז דאָס לעבען איז א ראָמאַן.“ ער איז גערעכט. נור איך בין זיך מודה, אַז איך וואָלט שוין בעסער צעהן ראָמאַנען איבערלייענען איידער איין ראָמאַן איבערלעבען... יא, דיא אויסגעטראכטע ראָמאַנען זיינען שעהן, אויסגערעכענט, סיסטעמאַטיש. דאָס לעבען אָבער, אַז עס פערפּאַסט אַ ראָמאַן, איז עס ניט „פּאַרטיקעלע“ וועגען פּלאַן, וועגען סיסטעם, וועגען לעזער און וועגען „פּאָרטזעצונג פאָלגט.“ הפּנים אַז דאָס לעבען איז דער גרעסטער שונד שרייבער... דערפאַר בעשאַפט עס ראָמאַנען מיט אַזעלכע שטאַרקע איבערראַשונגען אַז קיין שרייבער קען אַזעלכעס ניט אויסטראכטען.

אָט זיטץ איך איצט אין מיין גאַרדעראָב, אין מיין דרעסינג־רום און איך בעטראַכט אַלעס — די שפּיעגלען, וועלכע האָבען מיר געוויזען הונדערטע מאָל אַז איך בין נישט איך, נאָר עפּעס אַן אימיצער אַנדערש... דיא קאָסטיומען, וועלכע האָבען מיר טויזענדע מאָהל אָבגענאַרט אַז איך בין אַ פּרינצעסין, אַ קעניגין, אַ בעטלערקע, אַ דיענסט, אַ באַלעבאסטע, אַ יונג מיידעלע, אַן אַלטע באָבע, אַ כוואַט אַ בחור, אַ העלד אַ מאַן, און נאָך אַנדערע העלדען און העלדינעס. דיא אַלערליי שמינקע און פּאָודערס וועלכע האָבען מיין פּנים טויזענדע מאָהל פאַרשטעלט און געמאַכט מיך צו פּאַרגעסען אַז איך אַליין האָב אויך אַ פּנים...

איך זיץ און בעטראַכט דיא ווענט, דעם קאַרפּעט, דיא לעמפּלעך, דיא פּאָליצעס, די פּאָר שטוהלען, דאָס גרימיר טישעל מיט דיא אַלע פלעשלעך פּאַרפיום וועלכע זיינען דאָ אָנגעשטעלט.

אַך, דיא דרעסינג־רום, דיא דרעסינג־רום! וויפיעל טרעהרען האָב איך דאָ פּאַרגאָסען?!! וויפיעל פרייד און גליק האָב איך דאָ גענאָסען? וויפיעל האָס און ליעבעס־געפיהלען האָב איך דאָ געמוזט דערשטיקען? וויפיעל סטרונעס פון מיין הארצען האָבען דאָ ביי מיר געפּלאַצט פון גערולד? וויפיעל צייט פון מיין לעבען האָב איך דאָ בעגראָבען?

גאָט מיינער, אַזוי פיעל איבערלעבונגען שוועבען דורך מיינע געדאַנקען אַזוי האַסטיג, אַזוי שנעל, אַז מיר דוכט זיך אויס דאָס איך האָב נאָך גאָר קיין

צייט ניט געהאט דאָס אַלץ דורכצולעבען, אַז דאָס איז אַלץ אַ חלום, אַן אויס־געטראַכטער ראָמאַן.

און דאָך איז עס נישט קיין חלום, נישט קיין אויסגעטראַכטע זאַך, נאָר אַן אמת׳ע לעבענס־געשיכטע פון מיר, אַ אידישע שוישפּיעלערין.

איך זיץ אין מיין דרעסינג־רום, עס איז נאָך אַ מאַטינעע פאַרשטעלונג. אַט באַלד דאַרף איך שוין ווידער זיך אַנטהאָן און גרימירען, זיך פאַרשטעלען פאַר אַן אנדערע. בייטאָג האָב איך געשפּיעלט אַ יונגע, זאַרגלאָזע שטיפערקע, און איצט אין אַבענד וועל איך שפּיעלען אַן ערנסטע, בעטראָגענע פאַרליעבטע. דאָס פּובליקום וואָס וועט איצט קומען מיך זעהן וועט ניט האָבען קיין באַגריף פון דער פּערזאָן וואָס איך האָב היינט בייטאָג געשפּיעלט. דיא העלדין וואָס איז בייטאָג געווען לעבעדיג איז געשטאָרבען פאַר דעם פּובליקום וואָס זעהט מיך אין אבענד, די העלדין וואָס איך האָב געשפּיעלט פאַר דריי יאָהרען, איז אודאי שוין טויט פאַר דעם פּובליקום וואָס זעהט מיך היינט.

נו, און איך? אַז איך געה היינט אַראָב פון סצענע — ווער וועט פון מיר וויסען מאָרגען? גאָט מיינער, אַז דיא העלדין וואָס איך האָב היינט בייטאָג געשפּיעלט איז שוין טויט פאַר דעם פּובליקום וואָס זעהט מיך היינט אין אַבענד, טאָ וואָס וועט שוין זיין אַז איך וועל אַראָפּ פון דער ביהנע און ניט ערשיינען אין נייע געשטאַלטען? וויא לאַנג וועט מען מ י ך אַליין געדענקען?

טהייערע לעזער, קענט איהר בעגרייפען אָט דיזען שרעק פון דעם שוי־שפּיעלער? בשעת דער אַקטיאָר איז אויף דער סצענע שיינט ער מיט טויזענד זונען, אָבער אַזוי גיך וויא ער פערלאָזט דיא ביהנע אָדער דיא ביהנע וואַרפט איהם אַוועק, בלייבט ניט אַפילו קיין גראָשענדיג ליכטעל צו ווייזען דעם שוי־שפּיעלערס אַמאָליגען גלאַנץ, אַזוי גיך וויא דער אַקטיאָר קען נישט ערשיינען פאַרן פּובליקום און רעדען פאַר זיי, איז נישטאָ ווער עס זאָל רעדען פון דעם אַקטיאָר, ווערט ער פאַרגעסען . . .

איך זיץ אין מיין דרעסינג־רום און בילדער מישען זיך אין מיינע גע־דאַנקען וויא אַראָבגעפאַלענע בלעטער אין אַ שטורם־ווינד: יאָ שרייבען מיין לעבענס־געשיכטע — וועמען וועט דאָס אינטערעסירען? אַ שוישפּיעלערין, אַ אידישע שוישפּיעלערין, מ׳שטיינס געזאָגט . . . ניט שרייבען—ווען נאָך קען איך אויסדערצעהלען מיין האַרץ פאַר׳ן ליעבען פּובליקום, ווייזען מיין נשמה, נישט פאַרשטעלטערהייד? וויא אַזוי קען איך דורכלאָזען אַזאַ געלעגענהייט צו

דערצעהלען וואָס איך האָב אין מיין לעבען דורכגעלעבט, מיין קאַריערע אַלס אידישע שוישפּיעלערין, דיא געשיכטע פון אידישען טהעאַטער און פיעלע בע־ריהמטע און ניט בעריהמטע אידישע אַקטיאָרען מיט וועלכע מיר איז אויסגע־קומען צו טהיילען מיין לעבען אויף דער סצענע ?

ניין, דאָס האַרץ מיינס איז צו פול מיט פרייד פון דער מעגליכקייט וואָס איך האָב געקראָגען פון דער „ווארהייט“ צו שרייבען מיין לעבענס־גע־שיכטע און איך טהו דאָס מיט גרויס פערגעניגען פאַר אייך, מיינע טהייערע שוועסטער און ברידער.

און איך בעט אייך, אַז איהר וועט קומען צו מיר אין טהעאַטער מיך זעהן שפּיעלען און טאָמער וועל איך ניט קענען אזוי גוט מיין ראָלע, זאָלט איהר מיר מוחל זיין, ווייל מיין קאָפּ, מיינע אַלע געדאַנקען זיינען פערנומען אצינד, איך בין איצט מיט מיין גייסטיגען „איך“ נישט דאָ אין דעם גרויסען ניו יאָרק, נור אין מיין קליין שטעדטעלע טאַראַשטשע, קיעווער גובערניע, וואו איך בין גע־באָרען געוואָרען, און פון דאָרט אַזש וועל איך אַנהויבען מיין לעבענס־געשיכטע, פון מיין קינדהייט ביז אצינד, דאָ ביי אונז אין אַמעריקא, וואו איהר אַלע זייט בעקענט מיט אייער שוישפּיעלערין

בעססי טהאָמאַשעווסקי.

פון מײַן געבורט ביז'ן אַכטען יאָהר.

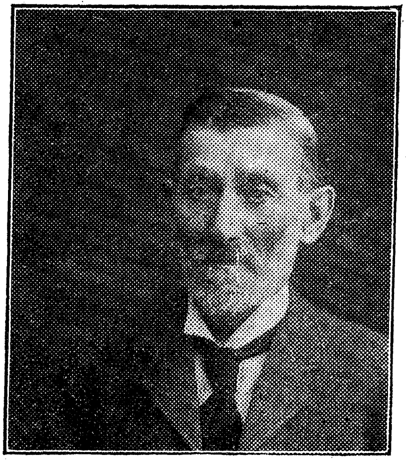
מ"ס. טאמאשעווסקי'ס פאטער.

דער טאטע מיינער, שלמה באומ־פיעלד, איז געווען א טאלנער חסיד — דעם אלטען ר' דודל'ס א חסיד. ער איז אָבער געווען א חסיד אָהן א קאפאָטע. ער איז געווען א גרויסער סוחר, געהאט א סך געשעפטען, פלעגט געהן אנגעטהאָן אין א „סורדוט" און צום סוף האָט ער געמוזט אנטלויפען פון טאראשטשע, ווייל ער איז געווען פארמישט גאָר מיט די ניהיליסטען.

די מאמע מיינע איז זעהר א פרומע געווען. אין רבי'ן ר' דוד'ל דעם טאלנער האָט זי געגלויבט ווי אין גאָט אליין. מיט'ן טאטען האָט זי געלעבט גליקליך, געהאט דריי קינדער, א גרויס באלעבאטישקייט מיט אן אייגענע דירה, דיענסטען געהאלטען, זיך נישט געהאט צו באקלאָגען אויף איהר מזל. אָבער אייביג גליקליך זיין לאָזט גאָט נישט. און אכט יאָהר נאָך זייער חתונה שטארבען אין איין וואָך אלע דריי קינדער.

דער רופא זאָגט, אז די קינדער זיינען געשטאָרבען פון דיפטעריע, און די מאמע זאָגט, אז ניין, זי ווייסט בעסער פאר וואָס די קינדער זיינען געשטאָרבען... זי איז שרעקליך פערווירט, זי לויפט מיט פאָטשט צום רבי'ן ר' דוד'ל און בעט דעם רבי'ן א גט: זי קען מיט שלמה'ן נישט לעבען. גאָט שטראָפט זי צוליעב שלמה'ס זינד. זי וויל א גט, א גט! דער רבי פרעגט איהר אין וואָס בעשטעהט שלמה'ס זינד, און די מאמע צו־וויינט זיך, און דערצעהלט אז זי האָט אליין געזעהען א שבת בייטאָג ווי פון שלמה'ס (מיין טאטען'ס) ספאלניע איז געגאנגען א רויך... דערפאר האָט איהר גאָט געשטראָפט און צוגענומען אלע דריי קינדער, ווייל שלמה רויכערט אום שבת... און אצינד וויל זי א גט כדי דאס

קינד וואָס דאַרף באַלד געבוירען ווערען זאָל כאָטש ניט שטאַרבען, וואָרים זיא איז „אויף דער צייט" און שלמה'ס זינד וועט גאָט נישט מוחל זיין.

הכלל, זיא וויל אַ גט.

דער רבי מוסר'ט גוט אויס מיין טאַטען און צו דער מאַמען זאָגט ער: „מאַליע, גט זיך נישט מיט שלמה'ן, פאָהר אַ היים, דו וועסט מיט איהם האָבען קינדער און זיי וועלען לעבען און זיין געזונד, און אַז דו וועסט בשלום איבערקומען, ברייננ מיר דאָס קינד וועל איך דעם אַ נאָמען געבען, פאָהר און לעב בשלום".

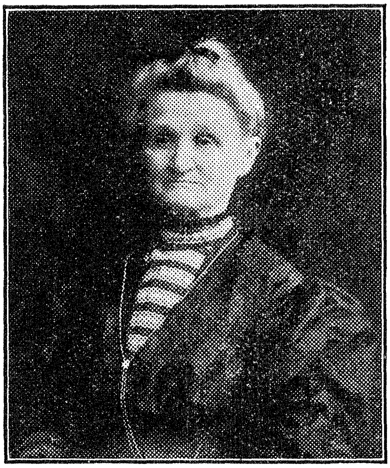
מרס. טאָמאַשעווסקי'ס מוטער.

אַז דאָס קינד איז געבאָרען געוואָרען, האָט מיין טאַטע מיט פּאָטשט אוועקגעפיהרט דיא קימפּעטאָרין מיט'ן קינד צום טאַלנער און ער האָט אַליין אַ נאָמען געגעבען חיה (חי, צום לעבען). דאָס איז מיין עלטערע שוועסטער קלאַרא. דאַן קום איך אַליין.

אוי, ס'האָט מיר אַ ציטער געטהאָן דיא פּען. וואָס זאָל איך טהאָן? זאָל איך אויסזאָגען ווען איך בין געבוירען געוואָרען? וועט דאָך קיין מענעדזשער ניט וועלען מיך אַנגאַזשירען פאַר יונגע ראָלען. וואָס טהוט מען טאַקע? אפשר קען איך דאָס איבערהיפּען, האַ? ניין, נו, אום ווינטער בין איך געבוירען געוואָרען, ס'איז געווען אַ גרויסער פראָסט, זאָגט מיין מאַמע, אין יאָהר 1873 — אוי, אָט האָט זיא אויסגעזאָגט אָט אַ... נו, פערפאַלען, דאָס איז נישט דאָס איינציגע וואָס איך וועל נאָך מוזען אויסזאָגען אין מיין לעבענס־געשיכטע.

מען האָט מיר איינגעוויקעלט אין אַ קישען, דאָס קישען איינגעוויקעלט אין אַ גרויסען פעלץ, דער מאַמען אויך גוט אָנגעטהאָן אין פעלצען, און — אוועק צום טאַלנער מיט פּאָטשט. דער רבי, ר' דוד'ל, האָט מיר אַ נאָמען געגעבען ברכה (ברכה והצלחה).

* * *

ווען איך האב נור וואס אנגעהויבען צו רעדען, דערצעהלט מיין מאמע, האב איך זיך עפּעס איינמאהל איבערגעשראקען און בין אראפּגעפאלען פון בעט און איך האב פארלוירען דעם קאפּ לשון וואס איך האב געהאט. מען איז געפאה־רען מיט מיר צו דאקטוירים, צו גוטע אידען, צו כישוף מאכערס, איך בין געווען בעהאנגען מיט קמיעות און דאס לשון האב איך אלץ ניט צוריקגעקראגען. נאר ביסלעכווייז האב איך אנגעהויבען ארויסשטאמלען א ווארט און ביז איך בין אלט געווען אכט יאהר, האב איך אלץ געשטאמעלט.

איך געדענק ווען א בעהעלפער האט מיר געבראכט אויף דיא פּלייצעס צו עפּעס א רבי'ן אין חדר אריין, האבען אלע קינדער געלאכט פון מיר וואס איך האב זיך פארהיקעט ביים „גימעל" און געשטאמעלט „גי־גי־גי־גימעל".

מיין מאמע האט זיך דערוואוסט אז אין באסלאוו, א שטעטיל ניט ווייט פון טאראשטשע, געפינט זיך א טאטער וואס ווייזט ניסים, עפּעס אזא טאטער וואס איז גאר נישט קיין טאטער, נאר איינער פון יענע חברה, פון דיא נישט־דא־געדאכטען אליין. און העלפען העלפט ער אלעמען, אפילו קאליקעס... מיין מאמע טראכט ניט לאנג און ברייננט מיך צום דאזיגען טאטער אין באסלאוו, גיט איהם עטליכע קערבלאך און ער גיט מיר א רפואה צו מיין שטאמלעניש. ער נעהמט עט־ליכע געלע שטיקלעך פּאפּיער און פערשרייבט זיי אויף אלע זייטען, ווארפט זיי אריין אין א טאפּ מיט וואסער, קאכט עס אזוי לאנג ביז דאס וואסער ווערט געל און גיט עס מיר צו טרינקען פון א פינגערהוט עטליכע מאל... אין א יאהר אדער צוויי ארום אז איך האב אנגעהויבען רעדען קלאהר און ניט שטאמלען — האב איך שוין געדעדט א סך, מיין מויל האט ניט גערוהט און דיא מאמע מיינע האט געשאלטען דעם טאטער פאר וואס ער האט מיר געמאכט אזוי ריידעוודיג...

איך וואלט דא געקענט איבערגעבען עטליכע אינטערעסאנטע קינדערשע גע־שעהעניסען, וואס איך האב צו געדענקען פון מיין קינדהייט; געשעהעניסען וואס נאר אלס קינד טרעפען זיי אייך, און ווען מען דערמאהנט זיך אן זיי שטעהען זיי גאר דיא אויגען גלייך זיי האבען ערשט היינט פּאסירט. נאר איך וויל דיא לעזער דערמיט ניט באלעסטיגען. איין זאך, אבער, מוז איך איבערגעבען:

איך זעה פאר מיר איצט לעבעדיג וויא אין א ווינטער־טאג, דיא גוים, אלע מיט אויסגעפּוצטע באזשע מאסקעס, מיט גרויסע און קליינע גאטעלעך זייע־רע, דאס גאנצע דארף ציהט זיך צום טייך און איך מיט נאך אידישע מיידלעך און אינגלעך לויפען נאך. דער שנעע סקריפּעט, דער פראסט ברענט סכנות נפשות

און מיר קומען אלע אויפן גליטשיגען פארפרוירענעם טייך. דיא גוים האלטען דיא צלם'ער און דער פאפ פרעפעלט עפעס און איך גליטש זיך, פאל און הויב זיך אויף און גליטש זיך ווייטער, פלוצים — פליאך, מעהר האב איך שוין גאר נישט געזעהען. נאכדעם, שוין ליגענדיג אין דער היים אין בעט, האב איך זיך דערוואוסט, אז דיא גוים האבען מיר ארויסגעשלעפט פון א פאלאנקע און איך בין קראנק . . .

מיר איז געווען גוט אלס קינד, איך בין געווען גליקליך, ביז איינמאהל אין א ווינטער־נאכט האט מיר דער טאטע איינגעוויקעלט אין א גרויסען פעלץ און מיר זיינען אוועק פון דער היים, ווייל דער טאטע האט געמוזט אנטלויפען פון טאראשטשע.

מיין רייזע קיין אמעריקא.

מרס. טאמאשעווסקי אלס דריי־יעהריגע קינד.

וואס מעהר איך דערמאהן זיך אין מיין טאטען אלץ מעהר בעוואונדער איך איהם. ער איז געווען א מערקווירדיגער איד, אלץ האט ער אין זיך פארקערפערט; ער איז געווען א טאלנער חסיד און געראוויכערט אום שבת, געווען דער שעהנסטער באלעבאס אין שוהל און געגעבען געלד צו „דיא יונגען מיט דיא רויטע „רובאשקעס", צוליעב מיין זיידען'ס קאזיאנע פאטשט איז מיין טאטע געקומען אין דער געזעלשאפט פון כמעט דער העכסטער רוסישער אריסטאקראטי און האט זיי פיינט געהאט וויא דעם טויט. ער האט זיך געמישט אין אלע קהל'שע זאכען און איז געווען א מיטגליעד אין א געהיימען קרוזשאק וואס האט זיך גערופען „דיא רויטע פאהן".

ווען מען האט גע׳הרג׳עט דעם קיסר אלעקסאנדער דעם 2טען, קומט אריין צו אונז ריצקא, א רייכער גוי, וואס האט געוואוינט ניט ווייט פון אונז, און זאגט צום טאטען: „סאבאקי זאריעז אלי צאר באטיושקא, גאספאדין שליאם“ (הינט האבען געקוילעט דעם קיסר). און ער דערציילט דעם טאטען אז זיין זוהן ארסימקא, דער דאקטאר וואס איז אין פעטערבורג איז איינער פון די „סאבאקי“.

דער טאטע רעדט שטיל און זאגט אז די דאזיגע „סאבאקי“ זיינען גוטע מענשען און זיי וועלען בעפרייען רוסלאנד פון סאמאדערזשאוויע. די מאמע שפרינגט אויף און שרייט מיט כעס אויפן טאטען ער זאל שווייגען, אז ער וועט זיך נאך דערדרעדען אויף דער תליה, און ריצקא גיט דער מאמען גערעכט, און צום טאטען זאגט ער: אז בעסער איז שוויי גען.

עס האט לאנג ניט געדויערט און מען ארעסטירט מיין טאטען מיט נאך עטליכע אידען. אין שטוב ביי אונז איז דאמאלס געווען א קלאג וויא אימיצער וואלט געשטארבען. די מאמע און דער זיידע זיינען געלאפען צו נאטשאלסטווא, עס האט אבגעקאסט אן אוצר מיט געלד, און נאר ווייל דער טאטע האט געהאט אזא גוטען נאמען, (קיינער האט ניט געקענט גלויבען אז שלמה באומפעלד זאל האבען צו טון מיט די „רויטע רובאשקעס“), געלינגט עס דעם זיידען אים ארויס צונעהמען אויף צעהן טויזענד רובעל בעיל. דער טאטע לאזט אלעס איבער און אנטלויפט קיין קיעוו, דארטען בעהאלט ער זיך אויס דריי חדשים צייט און דערווייל ווערען דא א פאר פון די ארעסטירטע פארשיקט נאך סיביר.

דאס איז געווען, געדענק איך, א ווינטער ביינאכט. א גאנצען טאג איז די מאמע מיט׳ן זיידען ארומגעלאפען ערגעץ, געקומען צוריק און ווידער אוועק. זיי האבען אנגעגרייט דעם טאטען׳ס קליידער אין א רענצעל. די מאמע האט אונז אלעמען געקושט און געוויינט, און מיר האט זיא מעהר געקושט פון אלע קינדער. דער זיידע האט געצעהלט א סך געלד. אונז האט מען ניט געלאזען געהן שלאפען, און פלוצים עפענט זיך די טהיר און עס קומט אריין דער טאטע מיט א גרויסע קוטשמע אראפגערוקט איבער די אויגען און מיט א באשליק ארומגעבונדען מיט א געלען פלאשטש און וואליקעס באדעקט מיט שנעע.

די מאמע וויינט און דער טאטע קושט אונז, דער זיידע גיט דעם טאטען געלד. דער טאטע נעהמט עס, טהוט אויס דעם פלאשטש און טהוט זיך אן א גרויסען בערענעם פעלץ. ער נעהמט מיך אויף די הענד און די מאמע וויקעלט מיר איין אין א סך זאכען און זיא וויינט. דער זיידע זאגט איהר, זי זאל אויפ־

הערען וויינען און צום טאטען זאגט ער: „שלמה, גיב אכטונג אויפ'ן קינד. זיא וועט דיר זיין ברכה און הצלחה, גיב אכטונג אויף איהר".

דער טאטע האט שטילערהייד געוויינט און זיך צוקושט מיט דיא קינדער, מיט'ן זיידען און מיט דער מאמען און שפעט ביינאכט געהן מיר ארויס פון אונזער שטוב אויף דוואריאנסקע אוליצא. מיר קריכען אריין אין א גוי'שען שליטען און איך מיט'ן טאטען פארלאזען אונזער היים, אונזער שטעטעל טאראשטשע און מיר פאהרען אוועק אין דער פינסטערניש.

מיר זיינען געקומען קיין ראדזיוויל, און פון דארטען זיינען מיר אוועק קיין בראד.

נאר גנב'ענענדיג דיא גרעניץ פון ראדזיוויל האט געטראפען עפעס וואס נאך אצינד אז איך דערמאהן זיך אין דעם ווערט אין מיר פארקיהלט דאס בלוט, דאמאלס האב איך נאר געוויינט.

צוזאמען מיט אונז זיינען געווען נאך עטליכע אידען אויף צו גנב'ענען דיא גרעניץ — אייניגע מיט ווייבער און קינדער. עס איז געווען א שרעקליכער פראסט, דיא לבנה האט אזוי שעהן געשיינט אויף דיא וויסע פעלדער און דער טאטע טראגט מיך אין זיין פעלץ און מיר געהן אלע. מיט אמאהל לייגען מיר זיך אלע אוים אויפן שנעע און עס ווערט אזוי שטיל אזוי וויא מיר אלע וואלטען געווען טויטע, נאכדעם שטעהען מיר אויף און געהן ווייטער. אלע געהן שטיל אויף דיא שפיץ פינגער.

פלוצים הערט זיך א שאס און באלד נאך עטליכע, מיר ליגען שוין ווידער אמאהל אויפן שנעע, אלע מיט איינגעהאלטענע אטהעמס, נאכדעם שטעהען מיר ווידער אויף און געהען ווייטער.

פלוצים הערט זיך א געוויין פון א קליין קינד. אלע שעפטשען צו דער מאמע פון'ם קינד אז זי זאל עס ניט לאזען וויינען און דיא גוים וואס פיהרען אונז קריצען מיט דיא צייהנער אויף אונז און ברענען פון רציחה. „זשידי פריקליאטי, טיכא!" שרייען זיי.

דיא פרוי פארדעקט דאס קינד מיט וואס נור זיא קען, עס ווערט אנטשוויגען, ביז ענדליך מיר קומען אויף יענער זייט גרענעץ. דארט האבען שוין פאר אונז געווארט א פאר ליידיגע שליטענס. מען האט אונז אריינגעפאקט און מיר פאהרען.

אין עטליכע מינוט ארום הערט זיך א שרעקליכער קוויטש מיט א געוויין פון א פרוי אויפן שליטען אונטער אונז, מיר שטעלען זיך אפ ביז יענע־של־טען

קומט אַן און מיר דערוויסען זיך אז דאָס קינד וואָס האָט פריהער געוויינט איז טויט — דערשטיקט פון דער מאַמעס הענד. מען האָט עס געריבען מיט שנעע, געדרעהט, געטרייסעלט, אָבער מען האָט עס שוין נישט אָבגעראַטעוועט.

מעהר קיין גרעניץ האָט דאָס אָרימע קינד שוין קיין מאָהל נישט גע־גנב'עט אין רוסלאַנד.

אין בראָד זיינען מיר איינגעשטאַנען ביי דיא קאָפּילעישעס, זעהר א רייכע פאַמיליע. זיי האָבען גוט געקענט מיין זיידען און מיין טאַטען און זיי האָ־בען גוט אבטונג געגעבען אויף מיר.

איך האָב זעהר געבענקט נאָך דער מאַמען, און נאָך זעקס חדשים צייט באַשליסט מיין טאַטע צו פאָהרען קיין אַמעריקא — דיא צעהן טויזענד רובעל בייל זיינען פערפאַלען. ער ברענגט אריבער דיא מאַמע מיט דיא קינדער קיין בראָד אויף צו פאָהרען קיין אַמעריקא. דער זיידע פאַרקויפט אוים אַלע געשעפטען, דעם טאַטען'ס, אין טאַראשטשע, און שיקט איהם צו דאָס געלד מיט נאָך זיינע אייגענע עטליכע טויזענדער.

אונזער ארויספאָהרען קיין אַמעריקא איז ניט צוגעגאַנגען אזוי גלאַט וויא עס רעדט זיך. דאַן פלעגט מען מוזען פאָהרען דורך דיא קאָמיטעטען וואָס האָבען געשיקט קאָלאָניסטען נאָך אַמעריקא, איז דאָס צוגעגאַנגען מיט א „שכל“, נאָך'ן אלף בית נאָך. אונזער פאַמיליע איז טאַקע געווען באומפעלד. מיר האָבען אָבער פארשפּעטיגט דעם „בית“ און געמוזט ווייטער וואַרטען.

געפינען זיך דאָך אָבער אומעטום אידען חכמים וואָס זיינען האַלבע מעקלערס און גאַנצע פילאָזאָפען, רעדט מען איין מיין טאַטען ער זאָל אָננעהמען אַן אַנדער נאָמען, וואָרים אַז ניט וועט ער מוזען זיצען אין בראָד עטליכע יאָהר. מיין טאַטע לאָזט זיך איבעררעדען, נעהמט אָן דעם פאַמיליען נאָמען קויפמאַן, און נאָך עטליכע חדשים ווייטערע פּלאָגעניש, פאָהרען מיר מיט אונזער גאַנץ הויז־געזינד אוועק פון בראָד קיין אַמעריקא.

מיין ערשטע ענטוישונג אין אַמעריקאַ.

דיא רייזע אונזערע פון בראָד קיין אַמעריקא איז פאַר מיר נישט קיין בעזונדערע איבעראַשונג. מיר פאָהרען צוזאַמען מיט נאָך אידען און מיר ווייזט זיך אוים אַז אַזוי דאַרף זיין, דארום געדענק איך נישט עפּעס אַזעלכעס וואָס זאָל זיך האָבען געטראָפען אויסערגעוועהנליכעס.

נאר דיא שיף אליין געדענק איך גראדע יא צוליעב צוויי זאכען: זי האט געהייסען „אויסטראליע" איז איין זאך, און מיר האבען נישט געהאט וואס צו עסען איז צוויי זאכען. מיר האבען געמוזט עסען דארע קארזשיקלאך מיט פאוויטינע... איך בין געווען פערנומען מיט זעע־קראנקהייט און דיא מאמע האט שטארק מורא געהאט אז איך וועל שוין קיין אמעריקא נישט דערפאהרען, אבער איך האב דיא רייזע דורכגעבראכען... אין קעסעל־גארדען האבען מיר זיך אפגעוואלגערט דריי מעת לעת צווישען א סך מענשען מיט א סך פעקלעך, אזוי ווי שאף, ביז מען האט אונז אבגעשיקט קיין באלטימאר. דער טאטע, געדענק איך, האט עס גערופען באלטא־מאריע.

מיר זיינען געווען צוועלף פאמיליעס, קאלאניסטען, און דער טאטע איז געווען דער הויפט מאכער, דער עצה געבער, דיא גרעסטע דעה געזאגט און אלע דאבען געפאלגט וואס שלמה קויפמאן האט געהייסען.

דאס ערשטע אויפטועכץ זייערע איז געווען וואס זיי האבען זיך א נאמען געגעבען „שבט." דיא אלע צוועלף פאמיליעס אינאיינעם זיינען געווארען איין שבט, און דער דאזיגער שבט האט באלד געמאכט א „רעוואלוציע" געגען דעם קאמיטעט וואס האט געהאט צו זארגען איבער זיי אלס קאלאניסטען ווען ער, דער שבט הייסט דאס, האט איינגעזעהען אז דיא ערד ארום באלטימאר „טויג אויף כפרות".

האט זיך באלד געפונען א חברה־מאן וואס האט זיך דערוואוסט אז דער „שבט" האט געבראכט א סך געלד פון רוסלאנד און איז געווארען „ביזי".

נישט ווייט פון וואשינגטאן איז דא אן ארט הייסט עס „פיסגעיל קאונטי" און דער חברהמאן פערקויפט עפעס א גאנצע וועלט מיט לאנד צום שבט אונזערען אין דער דאזיגער פיסגעיל קאונטי. דער שבט גיט איהם א סומע פון זעכציג טויזענד דאלאר און מיר פאהרען אלע אוועק אויף אונזערע לאנד.

אז מיר קומען אהין בויעט מען אויס צוועלף הייזער און מען נעהמט זיך בעארבייטען דיא ערד. מען ארבייט, מען שוויצט, מען מוטשעט זיך, ביז עס ווייזט זיך ארויס אז דיא ערד איז גאר קיין ערד נישט, נאר „לאנד", און דאס דאזיגע לאנד איז ניט גלאט לאנד, נאר איין שטיק שטיין, און וואס מעהר מען אקערט, אלץ מעהר שטיינער געפינט מען, נאר נישט קיין ערד... איינער פון'ם „שבט", א מיסטער זיידמא, (זיינער א זוהן איז איצט א לאיער אין באלטימאר), גיט אן עצה אז מען זאל דאס לאנד פריהער מאכען פעט... און דער „שבט" ספענט עפעס א פערציג טויזענד דאלאר אויף מינור און מען מאכט „פעט" דאס

לאנד, נאר שטיינער ווילען בשום אופן ניט פעט ווערען און די קעשענעס ביים שבט זיינען שוין גאנץ מאגער געווארען...

א צווייטער מייל פון אונזער הויז איז געווען א קליין שטיבעלע, א היל־צערנעס, מיט אן אמעריקאן פלעג אויפ'ן דאך. דאס איז געווען די סקוהל פון ביסגעיל קאונטי. מיין שוועסטער חיה און איך מיט נאך א פאר קינדער פון'ם שבט זיינען אוועק אין סקוהל. די טיטשערין פרעגט אונז די נעמען, מיר ענט־פערן אויף אידיש און זי מאכט עס אויף ענגליש. מיין שוועסטער חיה ווערט „קלארא", און איך ווער פון ברכה — „מעגי", ווייל אז די טיטשערין האט מיך געפרעגט מיין נאמען, האב איך געענטפערט דוסיא, ווי די ניאנע אונזערע אין טאראשטשע האט מיך גערופען, און די טיטשערין מאכט דערפון מעגי.

אזוי האב איך געהייסען דארט די גאנצע צוויי יאהר „מעגי קויפמאן".

ביסלעכווייז איז אונזער „שבט" געווארען אלץ קלענער, עטליכע זיינען אוועק מיט די לעצטע פאאר דאלאר וואס זיי האבען נאך געהאט און געלאזען די קאלאניע ביז די שטיינער ווילען פעט ווערען, און עס בלייבען פיער פאמי־ליעס פון'ם גאנצען שבט — זיידמאן, בורשטיין, הוראוויץ און קויפמאן, מיין טאטע הייסט דאס. אלעס וואס מיר האבען פערמאגט איז שוין באגראבען אין דער „קאלאניע. דאס ביסעל איבערגעבליבענע „שבט" שטארבט שוין פשוט פון הונגער, כאטש נעהם עס שטיינער.

נור גאט פערלאזט נישט. נישט ווייט פון אונז איז געווען איינער, גרינ־בוים, א גע'שמד'טער איד, האט מען געזאגט, און דיזער גרינבוים איז געווען זעהר רייך, ער האט געהאט א סטאר מיט אלעס פון דער וועלט און האט געהאט א גרויסען וואלד. זיינען אונזערע פון שבט אוועק צו דעם גרינבוים ארבייטען. 75 סענט א טאג האט ער געצאהלט, אבער נישט מיט געלט, נאר מיט סחורה פון זיין סטאר. פלעגען מיר דארטען נעהמען אלעס וואס מיר האבען געדארפט אין שטוב אריין און אלע חדש האט מען זיך אבגערעכענט און מען איז איהם כסדר געבליבען שולדיג.

די ארבייט איז געווען אין וואלד, מען האט אויסגעהאקט די בוימער און געמאכט דערפון ברעטער און אנדערע געהילצען. מיין טאטע מיט די איבריגע דריי אידען זיינען הפנים געווען שרעקליך גרויסע קענערס אין דעם פאך און אין א שעהנעם פארנאכט ווען איך בין געקומען פון סקוהל פאהרט צו א וואגען צו אונזער שטוב און מען טראגט אראב מיין טאטען מיט ביידע פיס איבער־געבראכען.

אך, ווען איך זאל קענען שילדערען דעם עלענד וואס האט געהערשט ביי אונז אין שטוב דאן, אין דער קאלאניע אין פיסגעיל קאונטי! ווי מיין יונגע הערצעלע איז דאמאלס צוריסען געווארען פון בענקעניש אהיים, צו דעם ליעבען שטעטעלע טאראשטשע, דארט וואו מיר איז אזוי גוט געווען, וואו איך האב געהאט א געזונדען רייכען טאטען און ניט געוואוסט פון זארג און ארימקייט!

ניין, עס איז נישט פאר מיינע כוחות דאס אלעס איבערצוגעבען אויף פאפיער, אזוי אז איהר, מיינע ליעבע לעזער, זאלט דאס אויך קענען פיהלען. און אפשר איז דאס פאר אייך ניט אינטערעסאנט געגוג וואס איך, א אידישע שוישפיעלערין האב געליטען אין מיין פריהער קינדהייט, און איהר ווילט נאר וויסען פון מיר אזוי פיעל וואס אנבעלאנגט מיין קאריערע אלס שוישפיעלערין.

אפשר זייט איהר גערעכט, אבער איך קען נישט פערבייגעהן און נישט דערמאהנען אזעלכע געשעהעניסען אין מיין לעבען, וועלכע האבען מיר געמאכט טיעפע וואונדען אין מיין הארץ און מיר געמאכט שטארק פיהלען, טיעפער פיהלען ווי אנדערע פון מיינע חבר׳טעס, אפילו פון מיינע שוועסטער. אפשר איז דאס געווען פאר מיר א הילף צו ווערען א שוישפיעלערין, איך זאל קענען פיהלען דיא ליידען און פריידען פון דיא העלדען וואס איך שפיעל. יעדענפאלס בין איך שוין באלד נאהענט צו מיין ערשטען אויפטריט אויף דער ביהנע. אלזא, איך דערצעהל ווייטער.

איבער פינף חדשים איז מיין טאטע אבגעלעגען אין בעט דאמאלס מיט געבאנדאזשירטע איינגעגיפסעוועטע פיס, וועלכע זיינען געווען אויפגעהאנגען איבער זיין קערפער אויף צוויי רימענעס. געלעבט האבען מיר פון דעם וואס דער גע׳שמד׳טער איד גרינבוים האט אונז אויסגעהאלטען. דיא מאמע האט געהאלטען אין איין וויינען און קלאגען אז גאט האט איהר פארוואגעלט פון דער היים און שטראפט זי אהן רחמנות און דער טאטע האט געקרעצט און געשוויגען. איינע פון מיינע חבר׳טעס, מערי בורשטיין, איז געווען שוין א גרויסע מיידעל און זיא האט געקענט גוט לעזען אידיש, פלעג איך זיא בעטען זיא זאל אריינקומען צו אונז און לעזען פאר מיין טאטען דיא מעשה־ביכלעך וואס זיא האט געהאט. זיא פלעגט פארלעזען שמר׳ס (שייקעוויטש׳ס) ראמאנען און דער טאטע פלעגט זיך איינהערען, און איך בין געזעסען ביים בעט און שטילערהייד געוויינט פון רחמנות אויף מיין טאטען און אויך אויף דיא ארימע העלדען פון דיא ביכלעך. איך האב גרויס חשק בעקומען אליין צו קענען אזוי גוט לייענען ווי מערי און זיא האט מיר געלערענט לעזען און שרייבען, וואס אביסעלע, אבער טאקי א קליין ביסעלע. האב איך שוין געקענט פון דער היים נאך.

ביסלעכווייז הויבט מיין טאַטע אָן צו קענען אראָבשטעלען דיא פּיס פון בעט און דיא דאָקטוירים וואָס האָבען איהם קורירט גיבען האָפנונג אַז ער וועט קענען געהן — אויף קראַטשעס. און אַז גאָט האָט געהאָלפען, מיין טאַטע שלעפּט זיך שוין אַרום אביסעלע אויף צוויי קראַטשעס, שיקט אונז דיא אימיגראַציאָנס־קאָמיטע אַוועק קיין וואַשינגטאָן און פון דאָרט קיין באַלטימאָר, מען נעמט פאַר אונז דריי רומס און מען שיקט אונז אריין אַלע וואָך זעקס דאָלאַר צום לעבען. מיר זיינען אַ געזינדעל פון זיבען פּאַרשוין, און דיא זעקס דאָלאַר זיינען ניט גענוג.

איך בין שוין אַ מויד פון צוועלף יאָהר, מיט צוויי לאַנגע בלאָנדע צעפּ אויף דיא פּלייצעס. איך בעשלים צו העלפען דעם טאַטען און איך געה אַרוים אין באַלטימאָר זוכען אַ דזשאָב.

איך בין אַ פּעדלערקע און אַ פּינישערקע.

מיין ערשטער דזשאָב איז געווען אין אַ זאַק־פּעקטאָרי. מען האָט מיר געגעבען אַ גרויסע נאָדעל מיט שווערען בייוועל און איך האָב גענעהט זעק. ווען איך האָב אָבגעאַרבייט דיא וואָך און מען האָט מיר דערלאַנגט אַ קאָנווערייל, האָב איך אַפּילו נישט אַ קוק געטהאָן וואָס עס טהוט זיך אינעווייניג. אַנשטאָט דעם לויף איך גלייך מיט פרייד אַ היים.

אין דער היים עפען איך דאָס קאָנווערטיל און קעהר עס אוים אויפ'ן טיש. אַלע קוקען אויף מיר וויא איך בין אַזוי גליקליך, און עס פאַלט אַרוים אַ פּאַפּיערעל, אַ גאַנצער דאָלער! דאָס זיינען געווען מיינע ערשטע ווידזשעס. אַ שאַד וואָס מיר האָבען דאָן אַזוי נויטיג געהאַט יענעם דאָלער. איך וואָלט איהם געוועזן איינגעפריימט, אַזוי ליעב איז ער מיר דאָן געווען, דער ערשטער דאָלאַר וואָס איך האָב אַליין פּערדיענט.

מיין טאַטע האָט זיך גענומען פּעדלען מיט ברילען, זיך אַרומגעשלעפּט אויף דיא קראַטשעס און געוואָלט פּאַרדיענען, נור דיא פּאָליציי האָט געמיינט אַז דיא ברילען זיינען נאָר אַן אויסרייד אויף צו שנאָרען, און קיין לייסענס האָט ער ניט געהאַט, פלעגט מען איהם אַלץ טרייבען ביז מען האָט איהם גענומען אַרעסטירען אויך. יעדען טאָג איז ער געווען עטליכע מאָל אַרעסטירט און דיא מאַמע פלעגט איהם מוזען קומען אַרויסנעהמען.

אַ שטיק צייט האָבען מיר אַזוי געלעבט אין גרויס אָרעמקייט. איינ־

זעהענדיג אז איין דאָלער א וואָך איז צו קארג פאַר מיר און קיין רעיז גיט מען מיר נים, לאָז איך איבער דעם דזשאָב און געה זוכען אַנאַנדערען.

מיין צווייטער דזשאָב איז געוועזען אָלס סטריפּערקע ביי טאַבאַק. אָבער גיט אַזוי גיך וויא איך האָב מיין ערשטען דזשאָב פערלאָרען האָב איך דעם צווייטען געקראָגען. פריהער האָט מען מיר ניט געוואָלט צונעהמען, ווייל איך בין געוועזען צו קליין, און איך האָב געמוזט געהן צוריק אין סקוהל, ערשט אין עטליכע חדשים ארום האָט מיר א חבר'טע מיינע מיטגענומען און אויסגע־בעטען פאַר מיר דעם דזשאָב אָלס סטריפּערקע. דאָס איז אַזאַ מין ארבייט וואָס מען נעהמט ארויס דיא גראָבע „אָדערען" פון דיא טאַבאַק בלעטער און דאָס נעהמט ארויס דאָס בלוט פון דעם ארבייטערס אָדערען. דער שטויב קריכט גלייך אין דיא לונגען און שטיקט צום טויט. מיט איינעם וואָרט — א טהייערער דזשאָב. איך האָב געקראָגען דריי סענט א שטונדע און מיט אָווערטיים האָב איך פאַרדיענט $1.98 א וואָך.

אין עטליכע חדשים ארום האָב איך בעקומען אַזאַ שעהנעם הוסט מיט א וויים פּנים'ל, און דיא מאַמע האָט געוויינט און געשריען אז דער טאַבאַק־וועט מיר אוועקלייגען אין דער טשאַכאָטקע און זיא האָט געקראָגען א מיטעל מיך צו ראַטעווען. זיא פלעגט צווייבען גאָרטשיצע מיט קנאָבעל און מיר לעגען צו דיא פאָדעשוועס . . .

אין שאַפּ לעבען מיר איז עפּעס געזעסען אַן איריש שיקסעל א קליינע — פלעגט זיא מיר דערגעהן דיא יאָהר. ניט גענוג וואָס איך פלעג איהר פער־שווייגען וואָס זיא רופט מיך „שיני", „גרינהאָרן", האָט זיא מיר נאָך געקניפּען אָלס צוגאָב, ביז איינמאָהל איז מיר שטאַרק דערגאַנגען צום הארצען, און איך האָב איהר א וואָרף געטהאָן דיא באָקס מיט טאַבאַק אין קאָפּ אריין און איהר צובלוטיגט וויא א קליין חזיר'ל. דאַן האָב איך מורא געהאַט ווידער צו קומען צו דער ארבייט און בין געוואָרען אויס סטריפּערקע.

מיין עלטערע שוועסטער קלאַרא האָט נישט געקענט קריגען קיין דזשאָב. דיא אַנדערע קינדער זיינען געוועזען גאַנץ קליין, בין איך געווען דיא איינציגע וואָס האָב געקענט אונטערהעלפען אין שטוב און שאַנעווען מיין אונגליקליכען טאַטען. דאָס האָב איך זעהר געוואָלט אויך און איך נעהם א קאָשיקעל, בעפּוץ עס ארום מיט אַמעריקאַנער פלעגס גאַנץ שעהן, קויף איין א סטאַק בענענעס און לאָז זיך אַוועק צום סיטי האָל אין באַלטימאָר און מאַך זיך א סטאָר אין מיטען סטריט — איך פאַרקויף בענענעס פון א קאָשיקעל.

מיין טאטע איז דערווייל געווארען א „מעקאניק“ פון ברילען. ער האט זיך אויסגעלערנט וויא אפצודרעהען און צודרעזען אן אליאבלע, אדער אריינ־שטעלען א שייבעל אין א בריל און דיא פאליציי האט איהם מעהר ניט גע־טשעפעט. ער האט פארדיענט נישקשה׳דיג און צוזאמען מיט דיא זעקס דאלער וואס מיר האבען געקראגען אלע וואך פון קאמיטעט זיינען מיר שוין געווען אלרייט אין אמעריקא.

דארף זיך אויף דער וועלט געפינען עפעס א דזשענטעלמעז מיט א ווייך הארץ וואס געהט פארביי דעם סיטי האל און דערזעהענדיג מיין „אסאבע“ איינ־געוויקעלט אין א שאלעכיל שטעהענדיג לעבען מיין בוטעס — דאס קאשיקעל מיט בענענעס — שטעלט ער זיך אפ, דער דזשענטעלמען, און בעטראכט מיר און גיט מיר א קוואדער פאר איין בענענע און וויל ניט נעהמען ביי מיר קיין טשענדזש. איך קום א היים און דערצעהל עס דעם טאטען, שטעלען זיך איהם טרעהרען אין דיא אויגען און ער גיט מיר א קוש און זאגט: „גענוג מיין קינד, מעהר געהסטו נישט פעדלען“.

איך געה צוריק אין סקוהל. אויפן וועג צום סקוהל איז געווען א העט סטאר פאר לידיס און דיא באלעבאסטע איז געווען א גראבע פרוי און האט פערמאגט צוויי קליינע ווייסע קוטשעראווע הינטלעך. פלעג איך געהענדיג פון סקוהל אלע טאג אויסוואשען דיא הינטלעך און קריגען דערפאר פון דער גראבער לידי א קוואדער. דערפאר האט מיר דיא מאמע אלע שבת געגעבען עטליכע סענט איך זאל געהן אין „דיים מוזעאום“.

דאס איז געווען מיין גרעסטע פלעזשור. אין „דיים מוזעאום“ אויף וועסט באלטימאר סטריט האב איך פערבראכט אלע שבת. איך האב ליעב גע־האט צו הערען וויא דיא ניגערס זינגען, וואטשען דיא „פאנטש און זשודי“ פארשטעלונג, ביז איך האב זיך בעפריינדעט מיט ם מיידעל, עני זילבערשטיין, און מיר זיינען געווען דיא בעסטע צוויי חבר׳טעס אויף דער וועלט. עני פיהרט מיך אין מעסאניק טעמפעל אויף וועסט סטריט און דארט זעה איך „ראמעא און דזשוליעט“ פון שעקספיער. איך ווער א פערציטערטע. דאס איז געווען מיין ערשטען מאל וואס איך זעה אמת׳דיג טהעאטער, נישט קיין „פאנטש און זשודי“ אין „דיים מוזעאום“, נאר טאקע טהעאטער.. איך בין אזוי מקנא דיא עקטארס, אז איך כאפ ארום עני זילבערשטיין און קוש זיא פון גרוים דאנקבארקייט אין מיטען שפיעלען, און מען וויל מיך דערפאר ארויסווארפען פון טהעאטער.

דיא גאנצע וואך האב איך נאר געלעבט און געווארט אויף שבת צו לויפען

אין מעסאניק טעמפעל. איך האב דארט גזעהען „מאקבעט“, „האמלעט“, „קינג ליער“, און פיעלע, פיעלע אנדערע פיעסען.

איך בין שוין א מויד פון באלד 14 יאהר און איך פערלאז סקוהל און עני זילבערשטיין נעהמט מיך מיט ארבייטען אלס פינישערין אין זעלבען שאפ וואו זיא ארבייט אויף באלטימאר סטריט לעבען מאנומענטאל טהעאטער. (דאן א בורלעסק און איצט א אידיש טהעאטער).

דיא באסעס זיינען געווען צוויי בחורים, איינער האט געאפעריייטעד אויף'ן מאשין און דער צווייטער האט געפרעסט, און מיר, דאס הייסט, איך און עני זילבערשטיין, זיינען געווען דער „סעט“ ארבייטער. מיינע וויידזשעס זיינען געווען צוויי און א האלב דאלער א וואך. איינער פון דיא באסעס איז געווען א לאנגער בחור מיט א פלאטשיגער נאז, ער האט געהייסען מר. נעם און זיך גע'שדכנ'ט צו עני'ן. דער צווייטער באס איז געווען א שווארץ־חנ'עוודיגער בחור מיט ברייטע פלייצעס, א נידריגער מיט א גרויסען קאפ צווישען דיא אקסלען פונקט וויא פון איין שטיק ליים געמאכט, ער האט געהייסען מר. ראזענטהאל און האט זיך גע'שדכנ'ט צו מיר. אין א קורצער צייט האב איך שוין געקראגען דריי און א האלב דאלער א וואך. איך בין שוין געווען א רעגעלע „פארליידי“, בין געגאנגען נאך ארבייט אין פעהט סטריט. איך פלעג אויך זיין א „בייסטינג פור־לער“ און האב שוין אנגענעהט קנעפלעך אויף דיא קאמזוילען וואס מיינע באסעס האבען געמאכט.

און בשעת איך האב אזוי געהאלטען אין ארויפארבייטען זיך, איז מיין באס, מר. ראזענטהאל, נישט פויל און שיקט אוועק א שדכן צו מיין טאטען צו רעדען „ביזנעס“.

מיר נעהמט טיאכקען דאס הארץ אז אט אט ווער איך שוין א כלה...

אידישע אקטיארען קומען.

מען האט מיר געהאלטען פאר א שעהנע מיידעל אין באלטימארער אי־דישען קווארטאל. מיין „עטרעקשאן“ איז געווען מיינע צוויי לאנגע בלאנדע צעפ־האר, וועלכע האבען געצויגען אלע מאנסבילשע אויגען אויף מיינע פלייצעס און איך האב דיא לאסט געטראגען מיט פערגעניגען. מיין באס ראזענטהאל איז גע־ווען זעהר גוט צו מיר, ווייל ער האט אלץ געהאפט אז אט אט וועל איך ווערען

אַ באָסיכע, דאָס הייסט, זיין כלה. מיינע ווייזדושעס זיינען געווען גרויסע — דריי און אַ האַלב דאָלער אַ וואָך און איך מיט עני זילבערשטיין געהן אַלע שבת אין „אַקאַדעמי אָוו מוזיק“ פאַר אַ קוואָדער אויף דער גאַלערי.

אין דיזען טהעאַטער האָב איך געזעהען עדווין בוטה, מערי הענדערסאָן, מאַרגאַרעט מאַטהער און פיעלע אַנדערע גרויסע אַמעריקאַנער קינסטלער. איך האָב זיי אויף גאָר ניט אַזוי מקנא געווען ווי אויף די אַפּלאָדיסמענטען און דאָס וואָס אַלע רעדען פון זיי אַזוי פיעל. מיר האָט זיך דאַן אויסגעוויזען אַז אַקטיאָרען זיינען די גליקליכסטע מענשען אויף דער וועלט, די צייטונגען שרייבען פון זיי, אַלע מענשען רעדען פון זיי — אַזוי איז כדאי צו לעבען אויף דער וועלט!

איך האָב זיי דערפאַר זעהר מקנא געווען, און מיר איז געווען אומעטיג אויפ'ן הארצען וואָס מיין באָס וויל מיך נעהמען פאַר אַ כלה. צום גליק, אָבער, ווען דער שדכן איז געקומען צו מיין טאַטען און געזאָגט, אַז מיין באָס וויל מיך, האָט זיך מיין טאַטע צושריען, אַז דערווייל איז נאָך דער הימעל נישט ביי דער ערד און כאָטש ער איז איצט אַ קבצן, אַן אָרימאַן, פון דעסטוועגען וועט ער קיין *שניידער* אין דער משפחה ניט אריינגעהמען! ער האָט גענוג *איין* צרה.

די „איין צרה“ האָט ער געמיינט, מיין שוועסטער קלאַראַ. זי איז דאַן געווען אַ מיידעל פון 16 יאָהר און האָט בעדאַרפט חתונה האָבען דוקא ניט פאַר קיין שניידער, נאָר פאַר אַ סיגאַרען־מאַכער, מיט'ן נאָמען לואי לעוויצקי. די הויפּט „צרה“ איז דאָ געווען, וואָס די גאַנצע חתונה איז געווען געגען ווילען פון'ם טאַטען. ער האָט געזאָגט, אַז מיין שוועסטער דאַרף זיך נאָך נישט פאַרדרעהען דעם קאָפּ. אָבער זי איז געווען אַ געצערטעלטע און האָט נישט געוואָלט אַרבייטען און דער לואי לעוויצקי איז געווען אַ בחור, אַ ספּאָרט, פון אַ יאָהר 18 און האָט פאַרדיענט דרייצעהן דאָלער אַ וואָך ביי סיגאַרען. ער האָט מיין שוועסטער מתנות געקויפט — אַ זייגערל מיט אַ קליידעל. און ווען דער טאַטע האָט זיך דערוואוסט דערפון און גענומען זיין געגען שידוך, איז אויסגע־קומען אַז זי, קלאַראַ, דאַרף אָבגעבען לואי'ן צוריק די מתנות. איז איידער אָבגעבען דאָס זייגערל מיט'ן קליידעל און די חבר'טעס זאָלען לאַכען, האָט זי בעסער חתונה געהאַט מיט לואי'ן. מיר זיינען פון דעסטוועגען אַלע געווען אויף איהר חתונה, כאָטש ברוגז'רהייד. די חתונה האָט אויף מיר געמאַכט אַ טרויע־ריגע ווירקונג. זי איז פאַרגעקומען אין אַ בייסמענט אויף הערסאָן סטריט, עפּעס

אזוי ארים, עפּעס אזוי שלעפעריג, שא, שטיל, גאר נישט וויא א חתונה, און אודאי ניט וויא דיא חתונות ביי אונז אין טאראשטשע וואס איך פלעג נאכלויפען צו דער גרויסער שוהל, ווען דיא מחותנים פלעגען טאנצען מיט קויליטשען, ווען אלעם איז געווען יום טוב׳דיג פּונקט וויא דאס גאנצע שטעטיל האט חתונה. דא, אבער, האט מען עפּעס שטילערהייד אפּגעמורמעלט און עס איז געווען נאך אלעמען.

נאך דער חתונה האט מיין שוועסטער געוואוינט נישט ווייט פון אונז און איך פלעג זיין ביי איהר אלע טאג. זיא האט אויך ליעב געהאט טהעאטער און זיא פלעגט מיט מיר געהן אלע שבת אין „מעסאניק טעמפּעל“. צו איהר האט ארייגעמופּט א באַרדער, טאקע איהר מאן׳ס פלימעניק. דאס איז געווען א יונגער בחור׳ל, א שעהנער, אן איידעלער, נאר א צו בלאסער, אבער ווען ער איז געווען אנגעטהאן מיט א קאלנער, האב איך איהם ליעב געהאט, נאר וויא באלד ער האט אויסגעטהאן דעם קאלנער, פלעג איך נישט קענען קוקען אויף איהם, עפּעס איז מיר פארגעקומען אזוי וויא אימיצער האט אויף דעם בחור ארויפגעזעצט א קאפּ אויפן דארען העלזעל, פּונקט אזוי וויא דיא מענשעלעך פון דער „פאנטש און דזשידי“ פארשטעלונג. אבער ער האט מיך זעהר שטארק ליעב געהאט, עהרליך ליעב געהאט, ביז ער איז קראנק געווארען און געמוזט אוועקפאהרען זיך קורירען.

נאר לאמיך ניט כאפּען.

איינמאהל קומען מיין שוואגער מיט׳ן פלימעניק א היים פון סיגאר פעקטארי שפּעטער וויא געוויינליך. איך בין שוין דאן געווען נאך סאפּער און בין געזעסען ביי מיין שוועסטער אין הויז. ענדליך קומען דער שוואגער מיט׳ן פלימעניק אריין און איידער מען פרעגט זיי נאך פאר וואס זיי האבען זיך פערשפּעטיגט, דערצעהלען זיי א געוואלדיגע נייעס: „א גאנצער באנטש אידישע קאמעדיאנטשיקעס זיינען אנגעקומען קיין באלטימאר!“

מען זעצט זיך עסען און מיין שוואגער דערצעהלט דיא נייעס מיט אלע איינצעלהייטען. געהענדיג פון שאפּ פערביי לאמבארד סטריט, זעהען זיי, שטעהט א רעדעל מענשען לעבען מיסעס פאלעק׳ס גרענד האטעל און אין מיטען רעדעל שטעהען עטליכע וואס זעהען אויס וויא קאמעדיאנטשיקעס, מיט גרויסע גלאנציגע סטאוו־פּייפּס וויא מיט שוהוואקס אפּגעפּוצט און אלע וואס געהן פערביי שטעלען זיך אב און מען קוקט. ער, דער שוואגער, האט זיך צוגעשטופּט צום סאמע גלאוונע פון דיא קאמעדיאנטשיקעס און ער האט אויסגעפונען וואס

דאָ טהוט זיך. דער עקטאָר האָט איהם דערצעהלט אז דאָס זיינען זיי איצט געקור־מען אהער פון שיקאַגאָ. זיי זיינען אידישע אַקטיאָרען וואָס שפּיעלען אידיש טהעאַטער.

אָנגעקומען זיינען זיי אויף יוניאָן סטיישאָן, נאָר מחמת מען האָט גע־וואָלט ביי זיי צו טהייער פאָר אַ קערידזש, האָבען זיי בעסער שפּאַצירט פון יוניאָן סטיישאָן ביז קיין לאָמבאַרד סטריט, (דאָס איז „בלויז" אַ פינף ־ זעקס מייל). און דאָ וויל מען זיי נישט אריינלאָזען אין קיין האָטעל, ווייל מען האָט מורא זיי וועלען נישט בעצאָהלען.

מיין שוואָגער איז גראָדע געווען בעקאַנט מיט דער מיסעס פּאָלעק, דיא באַלעבאָסטע פון'ם האָטעל און ער בעט אויס אז מען זאָל דיא עקטאָרס אריינ־לאָזען. דער דאָזיגער „גרענד האָטעל" איז געווען אַ מין שטאָל אויף דריי פּלאָר מיט רויטען אָבגעפּיינט פון אויסוויייניג און טונקעל ברוינע חיה'לעך אינעווייניג — פון דיא אמת'ע גרענד האָטעלען.

מיין שוואָגער האָט אליין „געהאט דיא נידעלס" צו טהעאַטער. ער איז אַ קיעווער און ער האָט דאָרט געזעהן טהעאַטער אויפן „טאָלטשאָק", דאָס איז געווען טהעאַטער „פּאָקראַניעמערי", פלעגט ער זיך בעריהמען. ער פלעגט אָב־לאַכען פון דעם גרויסען אַמעריקאַנער קינסטלער עדווין בוטה. „אויך מיר אַן עקטאָר", פלעגט ער זאָגען, „אויפן טאָלטשאָק האָב איך געזעהען עקטאָרס פּאָקראַ־ניעמערי!"

דערווייל זיינען דיא אַקטיאָרסקע געסט געשטאָרבען פאַר אַ שטיקעל ברויט און מיין שוואָגער האָט זיי אונטערגעהאָלפען און פאַר איין גאַנג אַלע טאָג אונז געבראַכט פרישע נייעס. ער האָט שוין פאַר זיי גענומען אַ האָל, זיי וועלען באַלד שפּיעלען אידיש טהעאַטער. ער האָט שוין געזעהן אַ פּראָבע, אַלע זיינען זיי קינצלער, נאָר איינער איז דאָ צווישען זיי וואָס איז נאָך גרעסער וויא דיא עקטאָרס וואָס ער האָט געזעהען אין קיעוו אויפן טאָלטשאָק. דער דאָזיגער בחור, דערצעהלט מיין שוואָגער, איז אַ מזיק אַ יונג, ער זינגט אויף צוויי כלים: אויף באַס און אויף סאָפּראַנאָ. וויל ער, זינגט ער אויפן באַס, און וויל ער, זינגט ער אויפן סאָפּראַנאָ, ער איז אַ הויכער בחור, דערצעהלט מיין שוואָגער, האָט אַ לאַנגען האַלז און אַ גרויס קנאָפּ אין גאָרגעל, מיט אַ שוואַרצע קוטשעראַווע טשאָפּרינע, פאַרקעמט אין אַ פּאָלקע און שעהן איז ער וויא אַלע זיבען זונען. דאָס וועט שוין זיין איינמאָהל אַן עקטאָר, זאָגט מיין שוואָגער מיט שטאָלץ.

איך שטארב שיער פון אונגעדולד צו זעהן אידיש טהעאטער און אויך דעם בחור וואס איז שעהן וויא אלע זיבען זונען און זינגט באס און סאפראנא.

ביי דער ערשטער אידישער פארשטעלונג.

מיין שוואגער לואי איז דיא גאנצע צייט זייט דיא אידישע אקטיארען זיינען אנגעקומען אין באלטימאר, שרעקליך ביזי. ער איז פארנומען מיט דיא אקטיארען טאג וויא נאכט און האלט אונז אין איין דערצעהלען דיא נסים וואס ער וועט אויפטהאן מיט זיי. דערווייל האט ער פאר זיי ארראנזשירט דיא ערשטע פארשטעלונג.

דאס איז געווען א פרייטאג אבענד, נאך יום־טובים צייט, און מיר אלע גרייטען זיך צו געהן זעהן די קאמעדיאנטשטשיקעס. ביז איך האב דערלעבט דעם טאג פון דער פארשטעלונג בין איך אלט געווארען פון אונגעדולד. בייטאג, אין שאפ, מיט מיין חבר'טע עני זילבערשטיין, האבען מיר נור גערעדט פון דעם אידישען טהעאטער וואס מען וועט שפיעלען ביי אונז אין באלטימאר, און אפילו ביינאכט אין שלאף האב איך גע'חלומ'ט פון אידישען טהעאטער.

ענדליך דערלעבט: היינט, באלד, וועל איך געהן זעהן טהעאטער אויף אידיש געשפיעלט.

פאר מיין טאטען האבען מיר דאס געהאלטען בסוד סודות, נאר גראדע פאר דער פארשטעלונג האט ער זיך דערפון דערוואוסט, און ווען איך האב זיך גענומען אנטהאן צו געהן אין טהעאטער, האט ער זיך אויף מיר גוט צושריען איך זאל ניט געהן צו די קאמעדיאנטשטשיקעס, די שאלטעקעס, עס וועט מיר ניט שאדען צו קיין שידוך אז איך וועל ניט זעהן דיא האלאדראנציעס.

איך וויין און צאפעל זיך, איך רייס זיך דיא האר פון קאפ, און דיא מאמע גיט מיר א קווארטער און שטופט מיך שטילערהייד ארויס פון שטוב.

איך טראכט נישט לאנג און לויף צו עני זילבערשטיין און מיר ביידע לויפען אין טהעאטער זעהען דיא אידישע עקטארס.

דאס „טהעאטער" איז געווען א האל אויף יוטהא סטריט און האט גע־הייסען „קאנקארדיא האלל". ווען מיר זיינען צוגעקומען צום האל זיינען מיר געווען פיטש נאס און דער רעגען האט געבלאישטשעט אהן אן אויפהער. מיר הא־בען בעצאהלט צו קווארטער און מען האט אונז אריינגעלאזען אין האל אויף דער

באלקאני. עס איז נאך געווען פריה און דיא געפּוליטורטע קיטשען־טשערס אין האל זיינען געשטאנען שטאלץ און געווארט אויפן פּובליקום. ענדליך זיינען זיך צוזאמענגעקומען א זיבציג — אכציג מענשען, שוין צוזאמען מיט ווייבער און קינדער. מען זיצט און מען ווארט, מען ווארט און מען זיצט. עס הערט זיך צוויי־שען פּובליקום א געשמאק באלעבאטיש גענעצען, ווייל דיא אידען אין באל־טימאר זיינען דאמאלס געוואוינט געווען צו געהן פריה שלאפען. ענדליך ארום ניין א זייגער ווערט פינסטער אין האל און דער פארהאנג קאטשעט זיך ארויף.

מיין הארץ טיאקקעט מיר א שרעק.

אויף דעם סטיידזש שטעהט א לאנגע דארע אידענע מיט א שטערען־טיכעל אויפן קאפּ און זינגט ליכט־בענשען אויף א דין קול'כעל. אביסעלע וויטער אויפן סטיידזש זיצט א איד מיט א גרויער בארד און שאקעלט זיך. דיא לאנגע אידענע האט אבגעזונגען דאס ליכט־בענשען און געהט צו צום אלטען אידען און זאגט איהם עפּעס און געהט אוועק. דאן קומט אריין א שיקסע און זאגט עפּעס אויף גוי'איש. דער אלטער ענטפערט אויף אידיש און מניה וביה קומט אריין עפּעס א חסיד'ל אין א גלאנציג קאפּאטקעלע, א הויכער בחור'ל מיט לאנגע פּאות'לעך, מיט א שעהן פּנים'ל און מיט גרויסע שעהנע אויגען. ער בלייבט שטעהן און שעהמט זיך. דיא שיקסע וויל איהם אפּנים פּאר א חתן און דער בחור'ל מיט'ן אלטען אנטלויפען. דיא שיקסע גיט א פייף און צוויי גוים ברייני־גען אריין א טויט קינד און בעהאלטען עס ביים אידען אין שטוב און דער פארהאנג קאטשעט זיך צוריק אראפּ.

אין צווייטען אקט זיינען שוין אלע אידען, מיט דעם בחור'ל, מיט שעה־נע אויגען, אין טורמע, און דיא גוים שלאגען זיי אז ס'איז א רחמנות און דאס בחור'ל זינגט נעביך א וויינענדיגע תפילה צו גאט אז ער, גאט, הייסט עס, זאל אויסלייזען דיא אידען פון גוי'שע הענד. דאס פּובליקום וויינט און שילט דיא גוים און — שוין.

אין דריטען אקט זיינען שוין דיא אידען אין סיביר און ס'איז זיי אזוי קאלט אז א פּאר ווייבער פון פּובליקום ווארפען ארויף זייערע שאלען אויפ'ן סטיידזש, אבי צו דערווארמען דיא ארימע אידען נעבאך.

אין פיערטען אקט ווילען דיא גוים אויסקוילענען דיא אידען פאר וואס זיי, דיא אידען, האבען דער'הרג'עט א גויש קינד און אבגעבאקען מצות — שפּרינגט אויף דאס גאנצע פּובליקום און שרייט „ס'א ליגען! מיר ווייסען אז דיא אידען זיינען ניט שולדיג, דאס האבען דיא חזיר'שע גוים אליין גע'הרג'עט

דאָס קינד, ס'אַ בלבול, אַן עלילת דם, רוצחים, מערדער, אַ פּגירה אויף אייך!"

דאָס פּובליקום האָט אויסגעפּיהרט... מען האָט בעפרייט די אידען און אַלע אין האָל האָבען געפּאטשט בראַוואָ מיט אַלע כוחות.

מיר זיינען אַלע געווען זעהר צופריעדען און מיר ווילען שוין אַ היים געהן, בעווייזט זיך מיין שוואָגער לואי אין פראָנט פון קוירטען און שרייט אויס מען זאָל וואַרטען, ס'איז דאָ נאָך עפּעס וואָס מען וועט באַלד ווייזען. דאָס פּובליקום בלייבט וואַרטען און עס קומט אַרויס אויפן סטיידזש דער לאַנגער בחור וואָס איז געווען אין סיביר. ער איז אָנגעטהאָן אין אַ קאָלירטען ציטענעם פראַק, פון פאָרענט אַזוי ווי אַ קאַמזויל און פון הינטען מיט צוויי פּאָלעס, ווי צוויי פליגעל, מיט גרויסע שוואַרצע קנעפּ, טופליעס מיט רויטע זאָקען און מיט אַ רויטען שניפּס, ער האָט צוויי שעהנע גרויסע אויגען, און שוואַרצע קוטשעראַווע האָר. ער שטעלט זיך אַוועק, דעם קאָפּ אַביסעלע פאַרריסען צו דער באַלקאָני, איין פוס אַביסעלע מעהר אין פראָנט, און זינגט. וואָס ער האָט געזונגען געדענק איך ניט, אָבער געזונגען האָט ער שעהן, זיס. ס'איז געווען אַ מחיה צו הערען. ער האָט געקראָגען אַ שטורעמדיגען אַפּלאָדיסמענט און ער האָט געמוזט זינגען עטליכע מאָהל.

ווען מיר האָבען פערלאָזען דעם האָל איז שוין געווען שפּעט ביינאַכט, און איך מיט עני זילבערשטיין שטעלען זיך אָב אין דרויסען וואַרטען אויף מיין לואי'ן, וועלכער איז מיט די עקטאָרס הינטער'ן סטיידזש. עס גערויערט אפשר אַ האַלבע שעה ביז לואי מיט אַ גאַנצער האַלאַסטרע עקטאָרס און גלאַט מענשען קומען אַרויס פון האָל. אַלע דרעהען זיך אַרום דעם הויכען בחור מיט'ן גרויסען סטאָוו־פּייפּ. איך מיט עני זילבערשטיין געהן נאָך פון הינטען אַזוי אַ שטיק וועגס ביז לואי דערזעהט אונז און רופט אונז צו. מיר געהן מיט לואי'ן און ער דערצעהלט נייע גליקען, אַז, אמת, דעם מאָל האָט מען נישט פאַרדיענט אין דער פאָרשטעלונג, אָבער ס'איז געווען אַ גרויסער סוקסעס אַרטיסטיש און ער וועט שוין אַראַנזשירען נאָך אַ פאָרשטעלונג.

איך וויל ער זאָל מיר באַקענען מיט דעם הויכען עקטאָר, אָבער לואי זאָגט מיר, אַז איצט איז דער עקטאָר צו נערוועז פון שפּיעלען, ווייל דאָס איז טאַקע ער וואָס האָט געשפּיעלט פאַר דער אידענע וואָס בענשט ליכט און פאַר'ן חסיד'ל וואָס מען האָט פאַרשיקט אין סיביר און נאַכדעם האָט טאַקע אַלץ ער געזונגען דיא קופּלעטען.

אָבער איך קען זיך ניט איינהאַלטען און לויף פאַרביי דעם הויכען עקטאָר

און ווארף איהם אריין א קוק גלייך אין פנים און לויף צוריק צו לואי'ן און פרעג איהם, וויא הייסט דער הויכער עקטאר, און לואי זאגט מיר, אז ער הייסט בארים טהאמאשעווסקי.

איך בין א קאנדידאטקע אויף אן אקטריסע.

אז איך בין א היים געקומען פון דער ערשטער אידישער טהעאטער־פארשטעלונג וואס איך האב אין מיין לעבען געזעהן בין איך געוועזן וויא נייגעבוירען. איך האב דערפיהלט אין מיר עפעס וואס איך האב פריהער קיין מאהל ניט געפיהלט, עפעס האט מיך געצויגען, געגאגט מיין הארץ, איך בין אומגעגאנגען וויא אין א חלום. ביי אונז א , שטוב איז מיר געווארען אומעטיג. אויף דעם טאטען האב איך א כעס געקראגען פאר וואס ער לאכט אפ פון דיא אידישע עקטארס, און טאג וויא נאכט פלעג איך איבערליגען ביי מיין שוועסטער קלארא'ן אין הויז.

דארט האב איך נאכגעמאכט דיא עקטארס אזוי וויא איך האב זיי געזעהן אין „קאנקארדיע האל“, און אלע האבען געלאכט, אפילו מיין מאמע האט אויך געלאכט פון מיין ערשטער פראבע אלס עקטערקע.

מיין שוואגער לואי איז שוין איבער־א־נייעם ביזי געוועזן מיט די עקטארס. ער האט שוין ווידער אמאל גענומען דעם „קאנקארדיע האל“ און מען וועט דארט שפיעלען, זאגט ער, „דיא באבע מים'ן איניקעל“. דערווייל, זאגט לואי, זיינען דיא חברה אקטיאר־טשיקעם הונגעריג און מיין שוועסטער קלארא זאגט, אז לואי זאל איינלאדען דעם הויכען עקטאר צו סאפער.

יענעם טאג האב איך שוין אין שטוב גאר נישט געקענט טהאן און האב געמוזט סטאפען א האלבע׳ טאג. מיין באס מר. ראזענטאל, וואס האט זיך נאך אלץ גע'שדכן'ט צו מיר, האט אליין געהייסע, מיר געהן א היים און זיך אויסרוהען, אבער איך בין נישט געגאנגען א היים, אר צו מיין קלארא'ן און דארט בין איך שוין געבליבען ווארטען, מיט הארץ געקלאפעניש, ביז ער, דער הויכער עקטאר מיט דיא שעהנע אויגען, וועט קומען צו סאפער.

יעדע מינוט איז מיר דאן געווען א יאהר, אלע מאהל בין איך אראפגעלאפען אין גאס א קוק טהאן אויב ער געהט שוין, ביז ענדליך איך האב דערלעבט צו דערזעהען איהם אין גאס פון וויטענס. איך בין גלייך ארויף אין שטוב און

פערסאפעטערהייד אויסגעשריען „ער געהט"! און טאקע באלד האב איך זיך בעהאלטען אין א ווינקעל אין „פארלאר".

אריינגעקומען איז ער אין א ברוינעם מאנטעל, לאקירטע שיך, א הויכען סטאוו־פייפ, מיט א שטעקען אין דיא הענד, א קאלנער מיט ברייטע שפיצען און א גרויסען ווייסען קינסטלער שניפס. א יך האב פון מיין ווינקעל די גאנצע צייט פון איהם קיין אויג נישט אראפגענומען.

מיין שוואגער לואי מיט זיין פל ימעניק קומען אויך אן און אלע געהען זיי אריין אין פארלאר וואו איך שטעה אין ווינקעל פארדעקט מיט'ן קוירטען. דער גאסט דערזעהט מיך און פרעגט לואי'ן: „ווער איז דאס מיידעלע מיט דיא לאנגע צעפ?" און קלארא ענטפערט אז דאס איז איהר שוועסטערל. ער איז פריינדליך צו מיר און וויל מיך אננעהמען ביי דיא האר אויף מיינע אקסעל, אבער ער כאפט צוריק זיין האנד מיט אן אויסגעשריי: „אוי!" — און ווייזט מיר אז ער האט זיך צושטאכען אין מיין שפילקע. ער נעהמט דאן זיין האנד צום מויל כדי אויסצוזויגען דאס בלוט און זאגט צו מיר מיט א שמייכעל: „מיידעלע, איהר שטעכט זיך גאר?"

ביים סאפער איז מיין מאמע אויך ארויפגעקומען און מיר האבען אלע גערעדט. דער אקטיארסקע גאסט האט דערצעהלט אז ער קומט פון א פיינער משפחה, אז ער איז א רוסישער פון אסיטניאשקע, א דארף אין קיעווער גובערניע, נאר אויפגעוואקסען איז ער אין קאמינקע, אז ער האט געזונגען אלס משורר ביי ניכן בעלזער, דערצעהלט ער, און זיינע עלטערן מיט שוועסטער און ברידער זיינען אין נויארק און ער האפט צו ווערען א גרויסער אידישער קינסטלער.

מיר איז דער סאפער ניט איינגעגאנגען. עס האט מיך זעהר געקרענקט און געערגערט וואס ער האט צושטאכען זיין האנד אין דער פאסקודנער שפילקע אויף מיינע צעפ און אז ער איז אוועק בין איך א היים געלאפען און שטילערהייט געוויינט און פאר כעס האב איך אויף מיין געלעגער צובויגען מיין שפילקע און זיא ארויסגעווארפען דורך'ן פענסטער.

דיא פאר וואכען ביז צו דער פארשטעלונג פון „דיא באבע מיט'ן איינע־קעל" בין איך ארומגעגאנגען וויא א ניט־דערקוילעטע טשיקען. איך האב נישט געוואוסט וואו איך בין אין דער וועלט, אין שאפ בין איך געווען וויא א צור־מישטע און אנשטאט צו ארבייטען האב איך אויסדערצעהלט מיין ביטער הארץ צו עני זילבערשטיין, מיין בעסטע חבר'טע. און אז זיא האט דערהערט פון מיר אז איך בין פארליעבט אין דעם הויכען עקטאר מיט דיא קוטשעראווע האר און

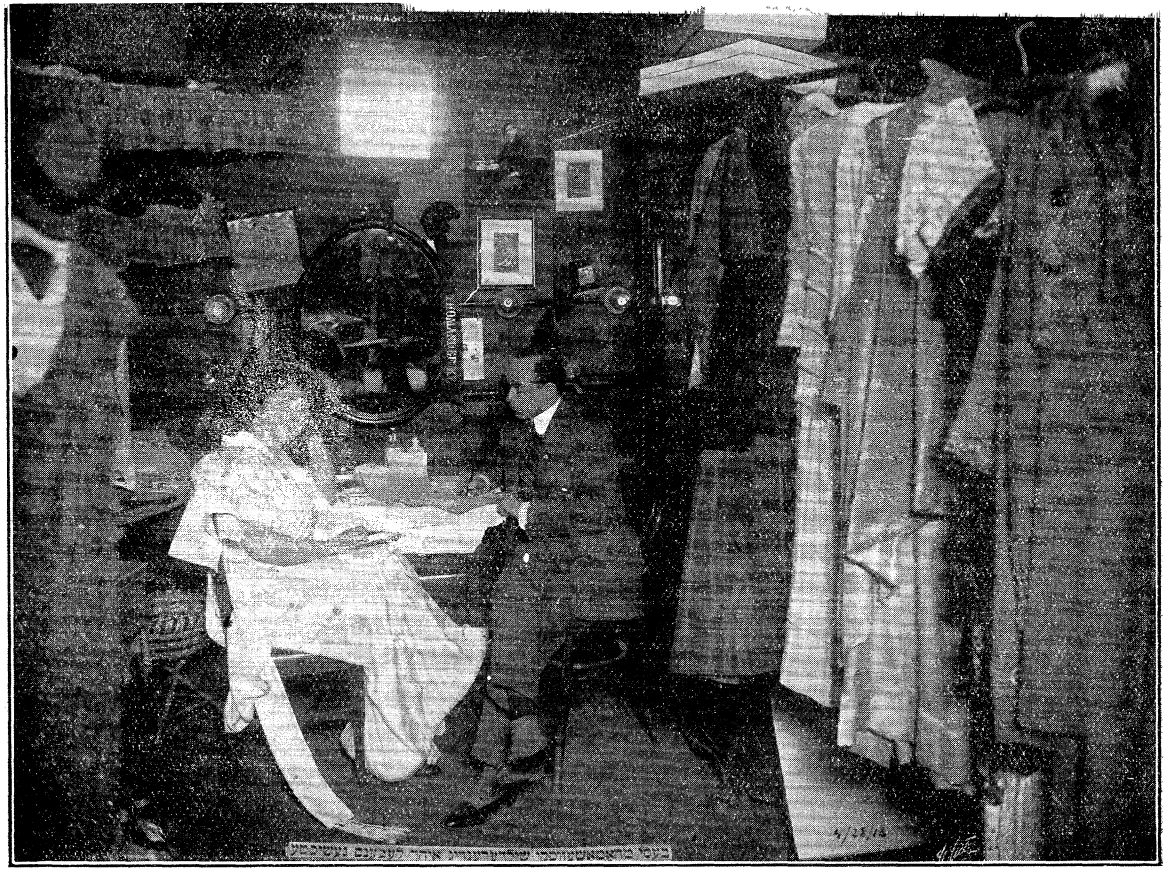

איך חלום נאר וויא אזוי קען איך ווערען אן עקטארקע, כדי צו שפיעלען מיט איהם אין איינעם, איז עני עפעס געווארען פרעמד צו מיר, גלייך זיא וואלט גאר קיין מאהל מיין חבר'טע ניט געוועז.

דערוויייל האט מיר דער באס מיינער מר. ראזענטהאל גענומען ווערען נמאס און איך פערלאז דעם שאפ און געה נעהמען לעססאנס אין לעזען אידיש און אויך אין רעדען דייטש, ווייל דאמאלס האט מען געמוזט קענען דייטש צו זיין א אידישער עקטאר.

וועהרענד דעם איז ער, טהאמא שעווסקי, „דער הויכער עקטאר", ווי מיר האבען איהם דאן גערופען, געווארען אן אפטער איינגעהער צו מיין שוועסטער קלארא'ן אין הויז. איך בין געווארן אבי סעל היימישער מיט איהם און איך פלעג אבלאכען פון זיינע עקטארס און האב זיי איבערגעקרימט וויא זיי שפיעלען. ער האט זיך ווי' פארענטפערט אז זיין קאמפאניע איז נישט פון דיא גאר אמת'ע אקטיארען. דיא אמת'ע אידישע עקטארס וואס מעגען שפיעלען אין עדווין בוטה'ס קאמפאניע, האט ער געזאגט, זיינען אין נויארק און ער האט אנגערופען דיא נעמען פון זילבערמאן, חיימאוויטש און ספעציעל דיא חיימאוויטשקע. זיא, האט ער געזאגט, איז א גרעסערע אקטריסע ווי מערי הענדערסאן. נישקשה, איך זאל נאר ניט לאכען, האט ער געזאגט, ער אליין פיהלט אין זיך א טאלאנט און וועט נאך אמאהל זיין אזוי גרויס וויא עדווין בוטה. ווען ער פלעגט רעדען אזוי ויעגען טהעאטער און שוישפיעלער פלעגט זיין בלאס פנים ווערען רויטליך, זיינע אויגען פלעגען שפריצען מיט פייער און זיין יעדער קוק האט געברענט.

צו דער צווייטער פארשטעלונג בין איך שוין געוועז אן אויסגעפוצטע מחותן'עסטע, צוזאמען מיט קלארא'ן בין איך געגאנגען אין קאנקארדיע האל. מיינע האר צולאזען, קיין שפילקעס האב איך ניט אנגעטהאן — טאמער וויל ער מיך אננעהמען ביי דיא האר, זאל ער זיך ניט צושטעכען...

נאך'ן צווייטען אקט פון דיא „באבע מיט'ן אייניקעל", בין איך מיט קלארא'ן ארויף הינטער דיא קוליסען און ער, דער הויכער עקטאר, גיט מיר א קליין קניפעל אין באק און זאגט מיר, „העללא בייבי". איך רוק זיך אפ. איך האב איהם נישט דערקענט. ער איז געוועזן אנ געטהאן אין א רויט סאמעטען קלייד מיט א שלעפ, א בלאנדע קאפ האר האט ער געהאט און א מעדעליאנטשיקעל אויפ'ן האלז. ער צולאכט זיך און זאגט: דאס בין איך דאך דער הויכער עקטאר, גע־פעלט דיר מיין שפיעלען ?

דאָס מאָהל איז דער האָל געוועזן גוט בעזוכט, מעז האָט זעהר געפּאטשט בראַוואָ און אַלע זיינען געוועזן צופריעדען.

נאָכדעם האָט „דער הויכער עקטאָר" געגעבען נאָך אַ פאָרשטעלונג און האָט געשפּיעלט „זשידאָווקאַ". ער איז געוועזן דער פּרינץ מיט גאָלע גאָלד בעהאַנגען. דיזע פאָרשטעלונג האָט איהם אריינגעבראַכט עטליכע דאָלער און דאָס געלד האָט ער פערווענדעט אויף צוריק־צו־שיקען זיין גאַנצע קאָמפּאַניע פון וואַנען זיי זיינען געקומען.

ער אַליין בלייבט אין באַלטימאָר און קומט אַלע טאָג צו מיין שוועסטער קלאַראַ און זינגט ליעדער אַז אַלע שכנים לויפען זיך צוזאַמען.

אין איין אָבענד, ווערענד ער איז געוועזן ביי קלאַראַ'ן אין שטוב און מיר זיינען געוועזן אַליין אין פּאַרלאָר, גיט ער מיר פּלוצלונג אַ זאָג: בוזילע, ווילסט ווערען אַ אידישע אַקטריסע?

מיין ערשטער אויפטריט אַלס שוישפּיעלערין.

נאָכדעם וויא טהאָמאַשעווסקי האָט מיר שטילערהייד געפרעגט אויב איך וויל ווערען אַ אידישע אַקטריסע האָט זיך ביי אונז אין באַלטימאָר, און ספּעציעל ביי מיין שוועסטער קלאַראַ אין שטוב גענומען רודערן. עס איז געוואָרען לעבעדיג.

טהאָמאַשעווסקי איז געפאַלען אויף אַ פּלאַן צו מאַכען אַ „שולע" אויף צו לערנען אידישע עקטאָרס. און עס ווערט געגרינדעט אַ קלאָב און ווער עס וויל ווערען אַן עקטאָר אָדער עקטערקע דאַרף צאָהלען דיוס אין קלאָב (פון טאַלאַנט איז קיין פראַגע ניט, דער עיקר זיינען דיא דיוס). מענער 50 סענט אַ וואָך און פרויען 10 סענט אַ וואָך. דיא דיוס זיינען זעהר נויטיג געווען, ווייל מען האָט געמוזט צאָהלען דעם דירעקטאָר (טהאָמאַשעווסקי'ן) ניין (9) דאָלער אַ וואָך, ער זאָל האָבען פון וואָס צו לעבען.

פון דיא דריי פאָרשטעלונגען וואָס ער האָט געגעבען אין באַלטימאָר איז איהם פאַרבליבען פּראָפיט — עטליכע פּאַטריאָטען. און אַז דיא חברה האָט דערהערט פון שפּיעלען טהעאַטער, האָט מען גענומען ברייננען האַלבע דאָלער מיט דיים'ס, מיט גלאַט מתנות אַלס „אייביגען אַנדענקען"... און ווען דער הערר דירעקטאָר זאָל געוועזן זאָגען למשל: „ברייננט מיר דעם דאַך פון סיטי האָל, איך

מוז דאס האבען פאר א סינערי", וואלטען דיא פופציג סענטיגע טאלאנטען זיכער געווען געפאלגט, ווארים אז מען וויל שפיעלען טהעאטער, איז דען פאראן ערגעץ אזא פעסטונג וואס דער „טאלאנט" זאל נישט דורכברעכען?

הכלל, מיר האבען שוין א קלאב אין באלטימאר אויף צו שפיעלען אידיש טהעאטער.

דיא מעמבערס, וויעפיעל איך קען זיך דערמאהנען, זיינען: רובין, א בוטשער מיט אן אייגענע בארד; קאהן, א סעקאנד הענדיגער קלאדינג דיעלער פון העריסאן סטריט מיט זיין ווייב מרס. קאהן מיט א ניט־גלייכען פוס; דיא בראנסקי'ס, א פאר ברידערליך, אדעסער חברה, פון דיא ריכטיגע טאלאנטלעך; מרס. זשידראוויטשקע, מיין שוועסטער קלארא'ס א נעקסט־דאריגע שכנה, א הויך־געוואקסענע אידענע מיט א קאפ געגריי זעלטע האר. זי האט זיך בעריהמט אז זי האט נאך געשפיעלט טהעאטער אין אדעס און איהר טאלאנט איז נאר אויף דיענסט־מיידלעך... אויסער דיזע קינסטלער זיינען אויך געווען מיין שוועסטער קלארא מיט איהר מאן לואי, (ער איז אודאי געווען א טאלאנט נאך פון קיעווער טאלטשאק). א גראסערי מאן מיט'ן נאמען ראובן און איך אליין. פאר קינדער ראלען איז מיין טאלאנט בעשטימט געווארען. עס זיינען געווען נאך עטליכע אידען אבער לײדער, געדענק איך ניט זייערע נעמען. דיא ארימע קינסטלער.

דער בוטשער רובין גיט אוועק א גרויסע שטוב איבער זיין בוטשער שאפ, א ליידיגער פאלאסט איז דאס געווען, אדער א פוסטער שטאהל, און קאלט איז דארט געווען, כאטש הינט צו פערטרייבען. מען שטעלט דארט אריין אן ארגאן מיט עטליכע ביינקלעך און דער דירעקטאר נעהמט אויספרובירען דיא טאלאנטען...

אלע, פארשטעהט זיך, האבען אויסגעהאלטען דיא פראבע — פלאס 14 קערעט, און מען נעהמט זיך צו שטודירען א פיעסע מיט'ן נאמען „ראטשילד'ס ביאגראפיע", דראמא אין 4 אקטען פון פנ״ם טהאמאשעווסקי, מיט מוזיק פון בארים טהאמאשעווסקי. עס פאדערט זיך כאריסטען, און מיין שוואגער לואי ברייגט א גאנצען באנטש סיגארען־מאכערס פון זיין שאפ און מיר האבען שוין פארטיגע כאריסטען אויך.

וויא זיס, וויא ליעב און טהייער איז מיר דיא עראינערונג פון יענער צייט! איך בין געגאנגען אין מיינע קורצע קליידעלעך, מיט מיינע לאנגע בלאנדע צעפ, אזוי שטאלץ, אזוי גליקליך, דיא גליקליכסטע אויף דער גאנצער וועלט! איך וועל באלד שפילען אמת'דיג טהע'אטער, ד'וועל זיין אזא גרויסע עקטערקע

וויא מערי הענדערסאַן, וויא דער דירעקטאָר האָט מיר דאמאלס געזאָגט, איך וועל ווערען בעריהמט! — אַ שאַד וואָס מען איז נאָר יונג איינמאָל, יונגערהייד — וואו נעהמט מען אַ צ י נ ד יענע גליקליכע בעגייסטערונג!?

די דראמא „ראָטשילד'ס ביאָגראפיע“ איז געווען אַזוי: מאיר אנשיל ראָטשילד וואוינט מיט זיין אָרימער מאַמען אין אַ קליין אָרים שטיבעלע. ער זינגט אַ האַרץ־רייסענד ליעדעלע און נעהמט זיין געליעבטע כלה און געהט אַוועק אין גאַס קלייבען שמאַטעס. געהן זיי ביידע אין גאַס, אויפ'ן מאַרק, און קלייבען שמאַטעס און זינגען. פּלוצים געפינט מאיר אנשיל אַ גרויסען טייסטער מיט אַ סך געלד, אָבער ער גיט עס אָפּ צום אייגענטהימער און מען נעהמט איהם דערפאַר אַריין אַלס בוכהאַלטער אין אַ גרויס געשעפט.

זיין געליעבטע קומט צו איהם אין געשעפט און אַהין קומט אויך אַ פּרינץ, און דער פּרינץ פאַרליעבט זיך אין מאיר'ס געליעבטע כלה און מען גנב'עט אַוועק די כלה צום פּרינץ אין וואַלד אַריין.

דאָרט אין דעם ווילדען וואַלד שטעהט די אָרימע כלה צוגעבונדען צו אַ ברונעם און דער פּרינץ מיט אַ לאַנגען שווערד ערקלעהרט זיך איהר אין ליעבע. די כלה זאָגט „ניין“, און דער פּרינץ וויל איהר פאַרברענען.

איז דאָך שלעכט, האַ? טהוט אָבער גאָט אַ נס און עס קומט צו פאָהרען אין וואַלד אַריין מאיר אנשיל אויף אַ שיף און ראַטעוועט זיין כלה פון דעם גרויזאַמען פּרינץ און אַנטלויפט מיט איהר אויף אַ פערד רייטענדיג.

אין דריטען אַקט האָט שוין מאיר אנשיל חתונה געהאַט מיט זיין כלה און זיי האָבען שוין אַ מיידעלע פון צוועלף יאָהר, מיט לאַנגע בלאָנדע צעפּ, אין קורצע קליידעלעך (מיין ראָלע) און עס קומט צו פאָהרען פון ערגעץ אַ רייכער קעניג מיט אַ קעניגין און זיי ברייגען אַ אַלל־לאַט זעק מיט געלד און געבען דאָס אין גאַנצען אַוועק צו מאיר אנשיל ראָטשילד צו בעהאַלטען. דאַן פאָהרען זיי צו־ריק אַוועק ערגעץ. באַלד וויא דער קעניג מיט דער קעניגין פאָהרען אַוועק ווערט ביי מאיר אנשיל'ן אַ פּאָגראָם און מען וויל צונעהמען דאָס געלד, אָבער נישט מאיר אנשיל איז דער איד וואָס לאָזט צונעהמען דעם קעניג'ס געלד, ער הרג'עט אויס אַ דאָרף מיט סיגאַרען מאַכערס, גוים, הייסט עס, און ער טראָגט אַליין אַוועק דאָס גאַנצע געלד צום קעניג ערגעץ. (וואו דער דאָזיגער קעניג האָט געקי־ניגט ווייס איך נאָך ביז היינטיגען טאָג נישט, דער „דירעקטאָר“ האָט אונז נישט געוואָלט אויסזאָגען...) און צום לעצט בעלוינט דער געוויסער קעניג דעם „בראַ־ווען אָרימען יודע“ און ער שענקט איהם אַוועק אַט די אַלע זעק מיט געלד און

ראטשילד זאגט: „איך דאנקע איהנען גרויסער קעניג". און אזוי ווערט ראטשילד רייך און אלע זיינען גליקליך.

דיא ראלען זיינען געווען פארטהיילט אזוי:

באריס טהאמאשעווסקי, אלס מאיר אנשיל ראטהשילד; קלארא לעוויצקי (מיין שוועסטער) אלס דיא כלה; מרס. זשידראוויטשקע, מיט'ן פנים'ל, אלס ראטשילד'ס מאמע; לואי, (מיין שוואגער) אלס דער פרינץ; רובין דער בוטשער, אלס קעניג, און מרס. קאהן, מיט'ן קרומען פיסעל אלס דיא קעניגין, און בעסי קויפמאן, (איך אליין, הייסט עס), אלס ראטשילדס קינד ,דאס צוועלף יעהריגע מיידעלע מיט דיא לאנגע צעפ.

פיער וואכען האבען מיר געמאכט פראבען, דער דירעקטאר האט געלערנט, דיא „טאלנטען" האבען געצאהלט דיוס, און באלטימארער אידען האבען זיך גע־גרייט צו געהן אין אטארני האל, אויף וועסט באלטימאר סטריט, זעהן „ראט־שילד'ס ביאגראפיע".

צוויי טעג בעפאר דער פארשטעלונג, ווען אלעס איז שוין געווען רעדי, געשעהט אזעלכעס וואס נאר צווישען ארטיסטען טרעפט זיך עס, נעמליך: דער הערר דירעקטאר צופאטשט זיך מיט מיין שוואגער לואי. ס'ווערט א סקאנדאל און לואי מיט קלארא'ן פערלאזען דיא קאמפאניע און מיר בלייבען אהן א פרינץ און אהן א געליעבטע כלה.

און דא איז צוויי טעג צו דער פארשטעלונג און דער דירעקטאר איז שרעקליך נערוועז, אבער ער פערליערט זיך ניט און פאלט אויף א פלאן, — ער פרעגט מיך אויב איך וואלט זיך אונטערגענומען שפיעלען דיא געליעבטע כלה. איך ענטפער בעשטימט יא, און ער הייסט מיר זינגען דאס ליעדעל וואס קלארא האט געדארפט זינגען:

איך קוק אין פענסטער, דארט און דא;
איך זעה איהם נישט, ער איז נישטא.

דעם דירעקטאר געפעלט עס און מען ווארפט ארויס דאס קינד פון דער פיעסע. מען קריגט אנאנדער „פרינץ" און אין צוויי טעג ארום, טרעט איך אויף אלס „דיא כלה", — מיין ערשטער אויפטריט אלס אידישע שוישפיעלרין.

איך שפיעל דיא ערשטע ראָלע.

איך בין געווען זעהר גליקליך וואָס איך האָב געקראָגען דיא ראָלע אַלס „דיא כלה" אין דער פּיעסע „ראָטשילד'ס ביאָגראַפיע".

אַזוי גליקליך, אַזוי בעגייסטערט און אַזוי איבעררראַשט בין איך געווען, אַז פון גרויס בעגייסטערונג בין איך אַזש קראַנק געוואָרען.

דעם גאַנצען טאָג פאַר דער פאָרשטעלונג, בין איך געלעגען אין אַ שרעק־ליכען פיבער. איך האָב נישט געקענט קומען צו פּראָבע און ער אַליין, דער די־רעקטאָר, הייסט עס, איז געקומען צו אונז זעהן וואָס איך מאַך. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס דער דירעקטאָר איז אַרויפגעקומען צו מיין טאַטען אין שטוב.

אַז איך האָב איהם דערזעהען, איז דער פיבער פאַרשוואונדען, מיין האַרץ האָט אָנגעהויבען צו קלאַפּען אַזוי שטאַרק, אַז אַלע אין שטוב האָבען דאָס געקענט הערען. איך האָב געלאַכט און זיך געפרעהט, וויא אַ קליין קינד, ווען עס קריגט אַ שעהנע צאַצקע. איך האָב פּלוצים ליעב געקראָגען דיא גאַנצע וועלט און געוואָלט אַלעמען קושען.

איך בין צוגעשפּרונגען צו מיין טאַטען, איהם אַרומגעכאַפּט אַרום האַלז און איהם געקושט און אַזוי קושענדיג האָב איך איהם פאָרגעשטעלט דעם די־רעקטאָר, מר. באָריס טהאָמאַשעווסקי. דער טאַטע מיינער האָט איהם דערלאַנגט אַ קאַלטען שלום עליכם און מיין מאַמע האָט איהם אויפגענומען מיט וואַרעניע און הייסע טהעע.

מאָרגען איז דיא פאָרשטעלונג! מאָרגען וועל איך שפּיעלען טהעאַטער!

דיא נאַכט איז שוין ענדליך אַוועק, עס איז געקומען דער פריהמאָרגען, דער טאָג פון דער פאָרשטעלונג. גאַנץ פריה זיינען מיר זיך אַלע צונויפגעקומען אין „טוירן האָל", מיר האָבען אָבגעמאַכט דיא לעצטע פּראָבע, און אַרום איינס אַ זייגער ביי טאָג האָט זיך טהאָמאַשעווסקי גענומען פאַרשטעלען אונזערע אַק־טיאָרען אַזוי, אַז מען זאָל זיי נישט דערקענען. ביז צום אָבענד זיינען שוין אַלע געווען פאַרשטעלט, גרימירט הייסט דאָס, אַ חוץ איך און ער אַליין.

גאָר שפּעט, אַרום האַלב נאָך זיבען אין אָבענד, האָט ער מיך גרימירט אַלס „דיא כלה", און זיך אַליין אַלס „מאַיר אַנשעל ראָטשילד", דעם חתן.

איך זיין אָנגעטהאָן און גרימירט אַלס „כלה", אָבער מיין קאָפּ דרעהט זיך

מיר וויא ביי א שיכור, נישט וויא ביי א כלה. ער געהט אַלע ווײַלע צו צו מיר, און זאָגט מיר, איך זאָל זיך ניט שרעקען און נישט ווערען נערוועז. ער ווייזט מיר נאָך אַמאָהל וויא אַזוי אַריינצוקומען אויף דער ביהנע. מיר דוכט זיך אויס, אַז קיין גרינגערע זאַך איז גאָר נישטאָ אויף דער וועלט. אָט קום איך אַריין און אָט בין איך שוין דאָ.

אָבער דאָס האַרץ טיאַכקעט מיר פון דעסטוועגען גאַנץ שטאַרק. עס ווערט מיר אַלע מאָל קאַלט און היים, אַ שוויים שלאָגט מיר אַרויס. איך וויש מיין פּנים און צושמיר דיא פאַרבען, ער מוז מיך גרימירען אויפ׳ס ניי. ענדליך קלינגט אַ גלאָק און אַלע שטעלען מיר זיך אויס הינטער דיא קוליסען. דער קוירטען געהט אויף און — דיא שפּיעלט פאַנגט זיך אָן . . .

אויף דער ביהנע שטעהט „ראָטשילד“ (טהאָמאַשעווסקי) און זינגט אַ טרויעריג ליעד. דער עולם אַפּלאָדירט אַזוי שטאַרק, אַז ער מוז דאָסזעלבע ליעד זינגען נאָך אַמאָהל. ראָטשילד׳ס מאַמע (זשידראָוויטשקע) פּאָרעט זיך אַרום דיא שמאַטעס. ביידע רעדען אָפּ און עס דאַרף שוין אַריינקומען „דיא כלה“, איך אַליין הייסט עס.

אָבער . . . איך שטעה הינטער דיא קוליסען, וויל אַריינגעהן אויף דער ביהנע און קען נישט, פּונקט וויא אימיצער וואָלט מיך דאָ צוגעוואַקעט. איך הער ווי טהאָמאַשעווסקי זאָגט: „וואו איז דאָס מיין געליעבטע כלה, וואַרום קומט זיא נאָך ניט?“

איך שטעה און קען זיך נאָך אַלץ ניט ריהרען פון אָרט. עפּעס זיינע לעצטע ווערטער זיינען מיר גאָר פרעמד, ביי פּראָבע האָב איך קיינמאָהל נישט געהערט ער זאָל דאָס זאָגען (איך האָב דאַן נישט געוואוסט אַז מען קען רעדען „אַרבעל פּראָזאַ“). און איך שטעה.

פּלוצים הער איך וויא ער שרייט אויס: אַך, מוטער, אָט דאָרט קומט מיין כלה, איך מוז איהר אַנטקעגען לויפען — און ער קומט אַראָפּ פון סטיידזש, כאַפּט מיך אָן ביי דער האַנד און פיהרט מיך אַרויף אויף דער סצענע.

דיא ביהנע איז געווען בעלויכטען ליכטיג, אָבער מיר איז פון דער ליכטיגקייט געוואָרען פינסטער אין דיא אויגען, איך האָב קיינעם נישט געזעהען, איך בין געבליבען שטעהן וויא אַ הילצערנע אינדיאַנערקע לעבען אַ ציגאַר סטאָר און האָב פאַרלוירען דאָס לשון. איך שטעה און שווייג. געהט ער צו מיר צו און זאָגט: נו, מיין טהייערע כלה, האָסטו מיר גאָר נישט וואָס צו זאָגען? זאָג, שעהם דיך נישט! . . .

אזוי וויא דורך א כישוף האָב איך געקראָגען שפּראַך, איך האָב מיט אמאָהל גענומען ז אָ ג ע ן, נאָר אַז זאָגען זאָל זיין געזאָגט, איך האָב דיא ראָלע געקענט אין גאַנצען אויסוויינינג — האָב איך געזאָגט אָהן אָן אָבהאַלט... דיא ווערטער פון ערשטען אַקט האָט מיר נישט גענומען לאַנג אָבצוזאָגען, און איך האָב אריינגעזאָגט אַ שטיק פון צווייטען אַקט. איך וואָלט זיכער געוועזען אָבגעזאָגט מיינע ווערטער פון אַלע פיער אַקטען, דאָ, באַלד ביים סאַמע אָנפאַנג, נאָר ער איז צוגעלאָפען צו מיר און מיר צוגעטראָגען אַ שטוהל און געזאָגט: זעץ דיך, מיין טהייערע כלה, און רוה דיך אָפּ אַביסעל...

איך בין שטיל געוואָרען. עס האָט מיר גענומען שווינדלען פאַר דיא אויגען, דער קאָפּ האָט זיך מיר אָנגעהויבען דרעהען, עס איז מיר נישט גוט געוואָרען, און איך האָב דערפיהלט, אַז אָט פאַל איך אַנידער. איך האָב זיך אַ שאָקעל געטהאָן, מיט איין האַנד האָב איך זיך געכאַפּט פאַר'ן קאָפּ, מיט דער צווייטער האַנד האָב איך אָנגעכאַפּט דיא שטוהל און מיט אַ שוואַכער שטימע האָב איך אויסגעשריען: „אוי, פיהרט מיך אַראָב, וואָרים איך וועל באַלד —" און — פליאַך! איך ליעג שוין אויפ'ן פלאָר. איך בין געפאַלען אין חלשות.

מען האָט מיך באַלד אָפּגעפּמינטערט. דער עולם אין האָל האָט זעהר אַפּלאָדירט און געשריען בראַוואָ (פאַר מיין „נ אָ ט י ר ל י כ ע ן" שפּיעלען). טהאָמאַשעווסקי האָט מיך אַרויסגעפיהרט זיך בוינגען עטליכע מאָל און מיר האָט ער געזאָגט, אַז דאָס איז געוועזען אויסגעצייכענט. ער האָט געהייסען לאָזען פאַלען דעם קוירטען באַלד ווי איך האָב גע'חלש'ט, און דאָס פובליקום האָט געמיינט, אַז אזוי דאַרף עס זיין.

נאָכדעם איז שוין געבליעבען, אַז מען האָט געשפּיעלט דיא דאָזיגע פּיעסע „ראָטשילד'ס ביאָגראַפיע", האָט דיא „כלה" געמוזט חלש'ן אום צו שליסען דעם ערשטען אַקט.

איך האָב געקראָגען אַביסעל קוראַזש, און אין צווייטען אַקט שפּיעל איך שוין כמעט ווי מען האָט מיך געלערענט. נאָר צום פובליקום האָב איך נאָך אַלץ מורא אַ קוק צו טהאָן און דיא עלעקטרישע לעמפּעלעך שטעכען מיר דיא אויגען.

ביי דער סצענע, וואו איך שטעה אין וואַלד, און דער „פּרינץ" וויל מיר שטעכען און „ראָטשילד" (טהאָמאַשעווסקי) קומט אָן און ראַטעוועט מיך, כאַפּט ער מיר אַרום און גיט מיר אַ קוש. איך האָב זיך זעהר פאַרשעהמט און האָב אויסגעשריען הויך: „סטאָפּ, דיא מאַמע קוקט!"... דאָס פובליקום האָט זיך צר־

לאכט און איך בין אראפגעלאפען פון סצענע, איך האב נישט געווארט ביז „ראטשילד“ וועט מיך רעטען. איך האב זיך אליין גערעטעט . . .

דעם דריטען און פיערטען אקט האב איך שוין געשפיעלט וויא אן אמת'ע עקטערקע. און ווען איך האב געזונגען מיין בעריהמטע ליעד: „איך קוק אין פענסטער דארט און דא, איך זעה איהם ניט, ער איז נישטא“, האט מיין חבר'טע, עני זילבערשטיין, אויסגעשריען פון פובליקום „הוררייי פאר בעססי!“

נאך'ן שפיעלען זיינען מיינע בעקאנטע ארויפגעקומען אויפן סטיידזש און מיר גראטולירט. עני זילבערשטיין האט מיר ארומגעכאפט קושען און איך בין געשטאנען וויא צומישט, נישט געוואוסט וואו איך בין אין דער וועלט. עפעס בין איך געווען וויא אין א טומאן, וויא איך וואלט געווען אין היהנער־פלעט.

איך האב געקוקט אויף אלעמען, און נישט געהאט וואס צו זאגען. ס'האט זיך מיר נאר געוואלט פרעגען אימיצען: „וואס איז דא געווען?“

איך האב זיך אבגעוואשען דיא פארב פון פנים, איך האב אויסגעטהאן דיא קליידער פון ראטשילד'ס ווייב און זיך צוריק אנגעטהאן מיינע אייגענע קורצע קליידעלעך, און מיינע חבר'טעס האבען מיך בעגלייט א היים.

מיין ערשטע טראגישע ענטוישונג.

אז איך בין געקומען א היים פון מיין ערשטען אויפטריט אלס שוי־שפיעלערין, איז שוין געווען שפעט ביי נאכט, און איך בין באלד געגאנגען שלאפען. איך קען ניט זאגען אז מיר האט זיך עפעס גע'חלום'ט יענע נאכט וועגען מיין ערשטען אויפטריט, ניין, עס האט זיך מיר גאר נישט גע'חלום'ט — ווייל איך בין נישט געשלאפען, איך האב נישט געוואלט שלאפען, איך האב געטראכט וועגען שפיעלען טהעאטער.

ביי דער פארשטעלונג האט מיר דער דירעקטאר געזאגט אז איך האב טאלאנט און איך זאל אונבעדינגט ווערען א שוישפיעלערין, ווייל איך האב א גרויסע צוקונפט. אט זיינען זיינע ווערטער: „בוזילע, ווער אן אקטריסע, וועסט האבען א גרויסע צוקונפט“. נו, וויא קען מען פארגעסען אזעלכע ווערטער?

ניין, דאס פארגעסט זיך נישט. און ווען איך בין געלעגען אויף מיין גע־לעגער האט מיין יונגע פאנטאזיע געמאהלען וויא א מיהל; איך האב מיך פאר־געשטעלט אז איך בין בעריהמט אלס דיא גרעסטע שוישפיעלערין פון באלטימאר.

ניין, פון דער גאנצער וועלט טאקע, איך בין אזש געוואָרען מיין אייגענע פּאַ־טריאָטקע און האָב זיך אליין ליעב געקראָגען, איך האָב מיך אליין פאַרגעטערט פאַר מיין טאלאנט, איך בין ווירקליך געווען צו גליקליך און האָב דערפאַר נישט געקענט איינשלאָפען.

און דאָס אלץ האָב איך צו פערדאַנקען דעם דירעקטאָר, וואָס איז שעהן וויא אלץ חנען. דאָס האָט ער מיר געזאָגט אז איך האָב א גרויסע צוקונפט, נו, דאַרף איך נאָך זאָגען אז איך האָב איהם דאַמאלס פאַרגעטערט, מיין גאָט איז ער געווען.

איך בין געלעגען אויף מיין געלעגער און האָב זיך פאַרגעשטעלט אז מירביידע, איך מיט'ן דירעקטאָר, שפּיעלען צוזאַמען אין דיא גרעסטע טהעאַטערע און צעהנדליגע טויזענדע מענשען אַפּלאָדירען אונז און מיר שטעהען ביידע אין פּראַנט פון סטיידזש און נייגען זיך פאַר'ן פּובליקום וואָס בעוואַרפט אונז מיט בלומען, יא, אונז ביידען, איך אלס „דיא כלה", דיא העלדינע, און ער, אלס העלד וואָס ראַטעוועט מיך פון דעם שלעכטען פּרינץ. ער, דער דירעקטאָר, אלס העלד, מ י י ן העלד . . .

עס איז שוין גרויסער טאָג. איך ליג נאָך אויף מיין געלעגער און הער וויא דיא מאַמע דערצעהלט דעם טאַטען פון דער נעכטיגער פאָרשטעלונג. דער טאַטע טענה'ט אז דיא פּורים־שפּיעלער קריכען איהם נישט אין פּיאַטע, אָבער דיא מאַמע פערזיכערט איהם אז דיא שפּיעל איז א געוואַלדיגע און אז בוזי, (דאָס הייסט, איך) איז געווען שעהן, אויפן סטיידזש, וויא א גאָלד. אלע זיינען געוואָרען דיא כפּרה פאַר איהר (פאַר מיר, הייסט עס). און אָט האָט זיא, דיא מאַמע, הייסט עס, געהערט אין גראָסערי וויא דיא וויי‌בער דערצעהלען דיא חידושים וויא אזוי ראָטהשילד איז געוואָרען פון א שמאַטע־קלייבער א גרויסער גביר און אז בעסי קויפמאַן, דערצעהלען דיא וויי‌בער, איז א מזיק, א מיידעל, זיא עקטעט וויא א רעגעלע עקטערקע.

איך שפּרינג אראָפּ פון מיין געלעגער, כאַפּ ארום מיין מאַמען און קוש זיא פאַר דער גוטער בשורה, און איך פיהל מיך שטאָלץ.

אין אָבענד איז צו אונז אריינגעקומען דער דירעקטאָר. מיין טאַטע גיט איהם אָפּ שלום, און ער, דער דירעקטאָר, דערצעהלט מיין טאַטען אז איך האָב געשפּיעלט מיין ראָלע בעסער וויא ער האָט ערוואַרטעט און אז איך האָב טאַ־לאַנט צו זיין א גרויסע אַקטריסע. ער בעט מיין טאַטען אז איך זאָל נישט גע־שטערט ווערען פון צו געהן אויף דער ביהנע. דיא מאַמע איז דערווייל מכבד

דעם דירעקטאָר מיט ווארעני און איך טראָג טהעע צום טיש. נאָר פּאָר גרויס גליק קען איך דיא אויגען פון איהם נישט אַברייסען און איך פּארטשעפּע זיך אין א שטוהל און פאַל מיט דער טהעע. אָבער איך האָב געדאנקט גאָט וואָס איך בין געפאַלען, ווארים כאָטש איך האָב א גלאָז צובראָכען איז דאָס אָבער אַלץ ווערטה געווען, ווייל ער אַליין איז שנעל צוגעלאָפען צו מיר און מיך צערטליך אויפגעהויבען.

זינט דער פּאָרשטעלונג איז דער דירעקטאָר געווען ביי אונז שוין עטליכע מאָל, און יעדען מאָל וואָס איך זעה איהם, קומט מיר צו א שטיק געזונד, אָבער יעדען מאָהל וואָס ער געהט אוועק, קומט מיר אָפּ צוויי מאָהל אזוי פיעל געזונד. איך וואָלט וועלען איהם זעהן כאָטש א גאַנצען טאָג, ניין, שטענדיג און קיינער זאָל נישט זיין דערביי, נאָר איך מיט איהם, אָבער אויף צו להכעיס איז שטענדיג דאָ אימיצער אין שטוב ווען ער קומט ארויף צו אונז און ספּעציעל מיין שוועסטער קלאַרא. זיא איז גאָר איין אַנשיקעניש עפּעס. ווען ער גיט אויף מיר א קוק, מאכט זיא א מינע וויא זיא דערלעגט דערצו דער באָבע׳ס ירושה.

מיין גאָט, וואָס איז דאָס מיט מיר געוואָרען? ניט אַנדערש, דער די־רעקטאָר האָט מיך פּער׳כישופ׳ט. קומט ער ארויף צו אונז אין הויז בין איך וויא משוגע, עס וואַרפט מיר וויא אין קדחות, איך ברען וויא א פייער, אָט ווילט זיך מיר טאַנצען, זינגען, שפּרינגען, און אָט ווילט זיך מיר וויינען, איך וויים יישט אויף וואָס׳ער וועלט איך בין. וואָלט איך כאָטש צו אַלע שווארצע יאָהר עלטער געווען מיט א פּאָר יאָהר, איז אויף צו להכעיס שלעפּען זיך דיא טעג וויא אַלטע פערד און איך מוז זאָגען אז איך בין נאָך נישט קיין פּופּצעהן, אנשטאָט וואָס איך וואָלט שוין וועלען גערן זאָגען אז איך בין שוין דאָס אַכצעהנטע יאָהר.

אפּנים אז איך בין טאקע פארליעבט, ווייל דיא מאַמע האָט שוין מיר א פּאָר מאָל געזאָגט מיט רחמנות: „זעה נור וויא דו קוקסט אויס, א שעהנערע לעגט מען דאָך אין דר׳ערד אַריין, אז פאררדרעהט זאָל ווערען דעם קאָמע־דיאַנשטשיק זיין קאָפּ וויא׳ער האָט דיר פארדרעהט דיין קאָפּ“ . . .

איך וויים נישט, איך קען נישט אָבגעבען קיין רעכנונג וואָס דאָס איז, איך וויים נאָר אז מיט איהם איז מיר אַלעס זיס, ליעב און טהייער, און אָהן איהם איז מיר אַלעס נמאס, דאָס גאַנצע לעבען איז מיר נישט ליעב, דער די־רעקטאָר איז מיין אַלצדינג — איך האָב איהם ליעב!

אין א פּאָר טעג אַרום קומט אַרויף צו אונז דער דירעקטאָר און געזעגענט

זיך מיט אונז און זאָגט אַז ער פאָהרט אוועק קיין נויאָרק, אויף וויא לאַנג ווייסט ער אַליין נישט.

איך האָב געפיהלט וויא אימיצער וואָלט מיט אַמאָל איבערגעשניטען מיין האַרץ מיט אַ שאַרפען מעסער. איך האָב ניט געוויינט און ניט געזאָגט גאָר נישט, איך בין נאָר געבליבען שטעהן וויא אַ פלאָקען און געשוויגען. שטילערהייד האָב איך איהם נאָכגעקוקט וויא ער איז אוועקגעגאַנגען פון אונזער הויז, ביז כ'האָב איהם מעהר נישט געזעהען.

עס זיינען אוועק עטליכע טעג, איך בין שיער משוגע געוואָרען פון בייג־קעניש און פון האַרצווייטאָג, איך האָב געוואָלט פאַרשטעהן וואָס מיט מיר איז פאָרגעקומען אין דיא לעצטע פאָר וואָכען: אָט האָב איך געשפּיעלט טהעאַטער, אָט האָב איך גע'חלומ'ט וועגען אַ צוקונפט, אָט האָב איך זיך פאַרליעבט — און איהם אַפילו ניט געזאָגט וועגען דעם — און אָט איז ער אוועק און דיא שוועסטער מיינע רייצט זיך מיט מיר אַז דער אַקטיאָרשטשיק וועט שוין קיין מאָל ניט קור־מען צוריק.

גאָט מיינער! איך וועל זיך נאָר דאָס לעבען נעהמען!

עס זיינען אוועק צעהן לאַנגע טעג, דיא לענגסטע שרעקליכע טעג וואָס איך האָב ווען איבערגעלעבט און עס קומט אָן צו אונז אַ טעלעגראַמע אויף מיין נאָמען; דיא טעלעגראַמע איז פון א י ה ם, פון דירעקטאָר באָריס טהאָ־מאַשעווסקי, ער קומט צוריק אין באַלטימאָר און איך זאָל איהם ערוואַרטען ביים יוניאָן דיפּאָ!

איך ווער אויס אַקטריסע.

מיין גרויסע פרייד ווען איך האָב ערהאַלטען דיא טעלעגראַמע פון'ם דירעקטאָר אַז ער קומט צוריק, איז ניט צו בעשרייבען. מיך האָט ניט געאַרט וואָס דער טאַטע האָט זיך געבייזערט און מיך ניט געלאָזט געהן איהם באַגעגנען. איך האָב זיך אַרויסגע'גנב'עט פון שטוב און בין אַ גליקליכע אוועק צו יוניאָן דיפּאָ.

דיא פאָר מינוט איידער דיא טריין איז אָנגעקומען, האָבען מיר אויסגע־וויזען וויא אַן אייביגקייט.

ענדליך איז אָנגעקומען דיא טריין, און איך דערזעה וויא ער שטייגט אַרונטער פון וואַגאָן. איך לאָז מיר לויפען צו איהם.

ליידער בין איך אָבער ניט געווען דיא איינציגע איהם צו בעגעגנען. עס האָבען אויף איהם געוואַרט נאָך פריינד זיינע . . .

ער האָט מיר געדריקט דיא האַנד מיט אַ פריינדליכען שמייכעל און האָט זיך אַריינגעזעצט אין דעם קערידזש, וואָס יענע פריינד זיינע האָבען פאַר איהם אָנגעגרייט, און אַ מאַך טהוענדיג מיט זיין העט צו מיר, און זאָגענדיג „גוד באַי!“ איז ער אַוועק אין שטאָדט אַריין.

איינע אַליין, וויא איך בין אָנגעקומען צום דיפּאָ, בין איך אַוועק צוריק.

אַז איך בין געקומען אַ היים, בין איך ניט געווען צו דערקענען. איך האָב אַ קוק געטהאָן אין שפּיעגעל און איך האָב זיך דערמאָהנט אין מיינע חדר־יאָהרען, ביי אונז, אין דער קליין שטעטעלע טאַראַשטשע. איך האָב זיך דערמאָנט וויא איך האָב אַמאָהל געזעהען וויא דער רבי האָט אָבגעשמיסען אַ אינגעל. בשעת דאָס אינגעל איז געגאַנגען צוריק אויף זיין פּלאַץ פון רבי׳ן׳ס באַנק, האָט ער פּונקט אַזוי אויסגעזעהען וויא איך אַצינד . . .

פון דעסטוועגען האָב איך זיך געטרייסט וואָס איך האָב איהם, דעם די־רעקטאָר, הייסט עס, פאָרט געזעהן.

אויף מאָרגען שיקט ער מיך רופען אין קלאָב אַריין. איך קום און ער זאָגט מיר אַז ער געהט שפּיעלען נאָך אַ פאָרשטעלונג און אַז איך האָב דאָרט אַ גרויסע ראָלע.

איך בין דערפון זעהר צופריעדען, און בין איהם מוחל וואָס ער האָט מיך געלאָזען אַליין ביים דיפּאָ. ווען איך געה פון קלאָב אַ היים געהט ער אויך מיט מיר און אויפן וועג, זאָגט ער מיר, אַז ער האָט מיר געבראַכט אַ מתנה פון נויאָרק. איך מיין אַז ער מאַכט חוזק פון מיר, אָבער ער גיט מיר אַ בראַסלעט צוזאַמענגעשטעלט פון 10 סענט שטיקלעך און עס זיינען אויסגעקריצט אויף זיי דיא נעמען בעסי קויפמאַן און באָרים טהאָמאַשעווסקי.

ביים אַוועקגעהן בעט ער מיך, איך זאָל קומען צו דיא בראַנסקי׳ס (מעמבערס פון אונזער דראַמאַטיק קלאָב) וועלען מיר זיך דאָרט פאַרברייגגען.

אין אָבענד טהו איך מיר אָן צו געהן צו דיא בראַנסקי׳ס. דיא מאַמע האָט מורא איך זאָל געהן אַליין, שיקט זיא מיט מיר מיט מיין קליין שוועסטערל רייטשעל, אַ מיידעלע פון אַ יאָהר צוועלף, און מיר געהען אַוועק אַהין.

דער דירעקטאָר איז געווען פרעהליך און בעזאָנדערס גוט צו מיר. מען

האָט זיך דאָרט גוט אַמוזירט. מיר האָט זיך אַלע ווײלע געגלוסט אַרויפצוּרוקען דעם אַרבעל און צו ווײזען דיא מתנה, מיין בראַסלעט, וואָס איך האָב געקראָגען פון׳ם דירעקטאָר. ער האָט דערצעהלט פון דער נייער פּיעסע וואָס ער וועט באַלד שפּיעלען. ער האָט זעהר געליבט דיזע דראַמאַ מיט׳ן נאָמען „דיא חליצה“. מיר האָט ער געזאָגט, אַז איך וועל שפּיעלען דיא ראָלע פון „הדסה“, נאָר איך מוז אָבער וויינען מיט אמת׳ע טרעהרען, בשעת איך בעט ביי מיין פערשטאָרבע־נעם מאַן׳ס ברודער דיא חליצה, און דאָס פּובליקום מוז אויך וויינען, ווייל דאָס איז אַ דראַמאַטישע ראָלע, האָט ער געזאָגט.

ער האָט אונז אָבגעפיהרט אַ היים.

אין אַ פּאָר וואָכען אַרום מאַכען מיר שוין פּראָבע פון דער נייער פּיעסע „דיא חליצה“. איך קען מיין ראָלע אויסוויינינג און ביי דער סצענע, ווען איך בעט חליצה וויין איך טאַקע מיט אמת׳ע טרעהרען. מיר האָבען געמאַכט פּראָבען עטליכע וואָכען, און איך האָב מיר אָנגעוויינט וויפיעל דאָס הארץ האָט מיר געגלוסט. פון יעדע פּראָבע פלעג איך קומען אַ היים מיט פערוויינטע רויטע אוי־גען.

דיא פאָרשטעלונג פון „דיא חליצה“ איז געווען מיין צווייטער אויפטריט. איך האָב שוין אַביסעל מעהר פערשטאַנען וויא צו שטעהן אויף דער ביהנע, דיא ראָלע האָב איך געקענט גוט און דיא שטאַרקע סצענע ביים וויינען האָב איך דורכגעפיהרט וויא עס בעדאַרף צו זיין. דיא טרעהרען האָבען זיך ביי מיר געגאָ־סען אַזוי וויא איך וואָלט דאָס טאַקע געווען דיא אונגליקליכע הדסה, און דאָס פּובליקום האָט געבליפּעט, אַז עס איז געווען אַ מחיה צו הערען. איך האָב דאַן געמאַכט מיין ערשטען ערפאָלג און בין געוואָרן „בעריהמט“ אין גאַנץ באַלטימאָר.

עס האָט לאַנג ניט געדויערט און אונזער קלאָב איז געוואָרען אויס קלאָב. דער בוטשער האָט איינגעזעהען, אַז ער׳ט שוין בעסער האַקען פלייש איידער „האַקען פּראָזא“, און קאָהן דער קלאָדינג דיעלער פון העריסאָן סטריט, האָט מורא געהאַט, אַז זיין ווייב מיט׳ן קרומען פיסעל זאָל ניט ווערען „בעריהמט“ און אַוועק פון איהם מיט אַן עקטער. אַ פּאָר סיגאַרען מאַכערס האָבען גלאַט פערלאָרען זייערע דזשאַבס צוליעב זייער טהעטיגקייט אין קלאָב, און זיי האָבען נישט געהאַט מיט וואָס צו צאָהלען דיא דיוס. דערצו האָט נאָך מיין שוואָגער לואי, זינט ער האָט זיך צופּאַטשט מיט׳ן דירעקטאָר, „געאַרבייט“ געגען איהם, אַז מען זאָל איהם ניט צאָהלען דיא 9 דאָלער אַ וואָך וויידזשעס, און אַזוי איז זיך דער קלאָב צופאַלען געוואָרען.

דער דירעקטאָר נעהמט מיך און מיין קליין שוועסטערל רייטשעלע און מיר געהן אוועק אין „שלעגעלס האָל“ עפּעס אין א זייטיג געסעל. דאָס איז געווען א „ביער האַלע“. מען האָט געבליאַפּטשעט פאר א ניקעל א גרויסען סקו־נער ביער און מיר האָבען געזונגען קופּלעטען. א מין אַטלאַנטיק גאַרדען איז דאָס געווען, נישקשה'דיג שמוציג דערצו.

מיר זינגען און מאַכען „סוקסעס“, און דער דירעקטאָר בעשליסט צו ברייננען אַן „אַטרעקשאָן“ פון נויאָרק, אַן אמת'ען עקטאָר.

אזוי האָט ער טאַקע אַדווערטייזט: „אַן אמת'ער עקטאָר אויס נויאָרק“.

דער אמת'ר עקטאָר איז געקומען, זיין נאָמען איז געווען גאָרטענשטיין. ער האָט צום ערשטען אויפגעטריט גענומען דעקלאַמירען „דיא באָבע מיט'ן אייניקעל“. אָבער מען האָט איהם אַרונטערגעפייפט פון סטיידזש. מען האָט געוואָלט ער זאָל זינגען קופּלעטען. א זינגער איז ער אָבער געווען זעהר א שוואַכער, ווייל ער האָט געזונגען „אונטער'ן נאָז“, האָט ער אָבגעפּאָנפעט עפּעס עטליכע וואָכען, ביז מען האָט איהם איינמאָהל געוואָרפען אַן אויסטער־שאָלעכץ אין קאָפּ. ער איז אַראָבגעשפּרונגען פון סטיידזש און האָט געוואָלט שלאָגען דאָס גאַנצע פּובליקום. עס איז געוואָרען א סקאַנדאַל און מען האָט אונז אַלעמען ארויסגעוואָרפען.

זיינען מיר שוין אויס עקטאָרס.

יאָ, איך האָב פאַרגעסען צו דערצעהלען, אַז מיינע וויידזשעס זיינען גע־ווען דריי דאָלער א וואָך, דערפאַר האָט רייטשעלע מיטגעזונגען אומזיסט, אַלס א צוגאָב... פון דעסטוועגען האָב איך אָנגעספּעט גאַנצע צוואַנציג דאָלער. דאָס איז געווען מיין „נדן“, אָבער וועגען דעם קומט ערשט שפּעטער אַ ביסעל.

דער דירעקטאָר איז דערווייל ארומגעגאַנגען אָהן א שטעלע און פער־שטעהט זיך אָהן א פּעני געלד... איך אַרבייט שרעקליך, ביז איך פּיהר אויס מיינס, און דער טאַטע שטימט איין אַריינצונעהמען דעם הערר דירעקטאָר צו אונז אין שטוב אַריין.

דיא מאַמע מאַכט איהם קאָטלעטען אויף טשיקען שמאַלץ, ער זאָל חלילה נישט קראַנק ווערען, און איך זעה וויא ווייט עס איז מעגליך, אַז עס זאָל איהם קיין זאַך נישט פעהלען.

איך טראָג איהם צו דאָס עסען אין פראָנט רום (מיר אַליין האָבען געגעס־סען אין קיטשען) און ער בעט מיך, איך זאָל אויך עסען מיט איהם צוזאַמען, וועט איהם זיין אָנגענעהמער. איך דאַנק גאָט פאַר דער איינלאַדונג, און איך טהו דאָס מיט פערגעניגען.

אין א שטיסעל צייט ארום האט ער מיר דערצעהלט א סוד. ער האט מיר אנגענומען ביי דיא הענד, מיך צוגעטוליעט צו זיין ברוסט און מיר שטילערהייט אריינגעשושקעט אין אויער. אז ער האט מיך ליעב...

ליעבע, קונסט און פעטש

איך בין געווען גליקליך.

דאס וואס איך האב געהאפט, איז געשעהן. דאס נאך וואס איך האב אזוי שטארק געבענקט, עס זאל קומען, איז ענדליך געקומען. דער סוד, דער זיסער סוד, וואס טאמאשעווסקי האט מיר דערצעהלט, האט ארומגעכאפט מיין גאנצע נשמה.

איך ווייס נישט, אויב אלע מיידלעך, וואס זיינען פערליעבט, פיהלען אזוי, ווי איך האב דאן געפיהלט. איך בין דאן געווען בערייט צו געהן מיט איהם אין עק וועלט אריין. מיר וואלט געווען ליעב צו זיין א שקלאפין ביי איהם. עס האט פאר מיר קיין זאך אין דער גאנצער וועלט ניט עקזיסטירט א חוץ איהם.

איך האב איהם ליעב געהאט.

איך האב איהם ליעב געהאט מיט מיין גאנצער נשמה, מיט מיין גאנצען הארצען. די רייניסטע, צארטעסטע, אונשולדיגסטע און נאאיווסטע ליעבעס־געפיהלען זיינען ביי א מיידעל, ווען זי איז יונג, נאאיוו, ריין און אונשולדיג, ווי א קינד.

און איך בין דאן אלט געווען פופצעהן יאהר.

אויף מארגען, נאכדעם ווי ער האט מיר דעם סוד דערצעהלט, האט אין מיינע אויגען גאנץ באלטימאר אויסגעזעהן אזוי ווי א טיעפער טהאל; די הייזער זיינען עפעס ווי דורך א כישוף קלענער געווארען, און איך האב געפיהלט, ווי איך בין גרעסער פון אלעס און פון אלעמען. איך בין געווען שטאלץ ווי א גאט און גליקליך ווי א קינד.

ער וואוינט ביי אונז. איך קען זיך ניט אנזעטיגען צו קוקען אויף איהם. ער דערצעהלט מיר וועגען א פיעסע וואס הייסט „שולמית.“ ער מאהלט מיר אפ די שולמית מיט אלע פישטשיווקעס, און איך זעה „זי“ פאר מיינע אויגען א לעבעדיגע. מיין איינציגע האפנונג איז אצינד די „שולמית,“ ווארום ווען איך זאל אפשפיעלען

„שולמית,“ בין איך שוין בעריהמט אויף דער גאנצער וועלט, האָב איך זיך גע־טראַכט.

אויף מיין שלים מזל העלפט גאָט, אז מיין שוועסטער קלאַרא איז גראָדע ביי אונז, ווען ער רעדט אמאָל וועגען „שולמית,“ און זי, קלאַרא הייסט עס, זאָגט, אז פאַר שולמית איז זי בילכער, ווייל איך האָב בלאָנדע האָאר און זי האָט שוואַר־צע, דאָרום דאַרף זי שפּיעלען שולמית, ווארום—אזוי זאָגט קלאַרא—„די שאַלאַ־מעס“ איז געווען א שווארצע . . .

איך בין געווען שרעקליך אין כעס אויף קלאַרא׳ן. איך האָב איהר געשאָל־טען, אז איהרע האָאר זאָלען רויט ווערען, אָדער זאָלען אינגאַנצען אויספאַלען. עס האָט מיר ניט געאַארט וואָס זי איז מיין שוועסטער. ווען איך זאָל זי קענען פער־שעלטען וואָלט איך זיך מחיה געווען. אזוי האָט מיר געקריינקט, וואָס זי וויל ביי מיר צונעהמען „די שולמית,“ מ י י ן „שולמית.“

קלאַרא האָט אויך נישט געשוויגען. זי האָט מיך ניט געשאָלטען, נאָר גע־שלאָגען, און זי האָט אָנגערעדט אויף מיר צום טאַטען אַל־דאָס־בייז, כדי דער טאַ־טע זאָל מיך מעהר נישט לאָזען שפּיעלען מיט טאָמאַשעווסקי׳ן און זי זאָל בלייבען די „שולמית.“

אין שטוב ביי אונז איז געוואָרען פרעהלאך. די „פּראָפעסיאָנעלע אייפער־זוכט“ צווישען מיר מיט קלאַרא׳ן האָט אזוי אָנגעפילט דאָס הויז, אז ס׳איז גע־וואָרען ענג פאַר טאָמאַשעווסקי׳ן . . .

ער רעדט מיט מיר אָפּ, אז ער מוז אוועקפאָהרען פון באַלטימאָר, און אויב איך וויל שפּיעלען „שולמית,“ זאָל איך מיטפאָהרען מיט איהם קיין פילאַדעלפיא, אָדער קיין באָסטאָן, וועלען מיר דאָרטען שפּיעלען.

אלעס איז וואויל און גוט, נאָר עס פעהלט אונז א קליינינקייט—הוצאות. מיין גאַנץ פאַרמעגען בעשטעהט פון צוואַנציג דאָלאַר, וואָס איך האָב אָנגעסייווט פון די דריי דאָלאַר א וואָך, וואָס איך האָב געקראָגען פאַר מיין שפּיעלען טהעאַ־טער. זיינען אָבער די אַלע צוואַנציג דאָלאַר ביים טאַטען און ביי מיר האָב איך אפילו ניט א קוואָדער.

איך שטעה צו צום טאַטען נאָך מיין קאַפּיטאַל, און נאָך פיעל טרעהרען־פאַרגיסען, וויין איך ענדליך ביי איהם אויס די צוואַנציג דאָלאַר, און גיב זיי אוועק צו טאָמאַשעווסקי׳ן, אום ער זאָל דערווייל אליין פאָהרען און שפּעטער וועלען מיר זעהן.

ער האָט איינגעפּאַקט זיין טשעמאָדאַנטשיקעל שטילערהייט, אַז קלאַרא זאָל זיך נישט דערוויסען, און ביינאַכט איז ער אַוועק צום דיפּאָ. איך האָב איהם באַגלייט פון שטוב, געוויינט און געהאָפּט, און ער האָט מיך געטרייסט, אַז ער וועט באַלד קומען נאָך מיר, און אַז מיר ביידע וועלען אַמאָל זיין בעריהמטע שויך־שפּיעלער.

ער איז אַוועק. איך בין געבליעבען שטעהן אַליין ביז ער איז אינגאַנצען פערשאַוואונדען פון מיינע אויגען, און וויינענדיג קעהר איך מיך אום צוריק אין שטוב אריין.

צוויי וואָכען זיינען אַוועק און איך האָב פון איהם קיין וואָרט נישט געהערט. צוויי לאַנגע וואָכען! איך בין שיער משוגע געוואָרען פון בענקעניש. אין שטוב האָב איך אַלע ווייַלע געהערט אַנדערע שטעכווערטלאַך פון מיין שוועסטער, אַמאָל—פון דער מאַמען, און דער טאַטע האָט אויך אָפּט אַ זאָג געטהאָן: „אין דר'ערד אריין די צוואַנציג דאָלאַר, אַבי פּטור געוואָרען פון'ם קאָמעדיאַנשטשיק צו'נ'אַלדי רוחות!"

איין אבענד שטעה איך און פּרעס. קיינער איז נישטאָ אין דערהיים. פּלוצ־לונג דערהערט זיך אַ קלאַפּ אין טהיר. דער פּרעס־אייזען פאַלט מיר ארויס פון האַנד, און איך שריי אויס: „אוי, טאָמאַשעווסקי קומט!" און איך לויף עפענען די טהיר.

ער איז אריינגעקומען שטיל. זיין פּנים איז געוועזן בלאַס און דערשראָקען. ער האָט מיר אַ קוש געטהאָן, און שטילערהייט געפרעגט, אויב מיין טאַטע איז דאָ אין דערהיים. איך זאָג איהם, אַז דער טאַטע איז איצט נישטאָ, אָבער ער דאַרף באַלד קומען. טאָמאַשעווסקי דערצעהלט מיר, אַז ער קומט איצט פון באָסטאָן, ער האָט דאָרט געקראָגען אַ מענעדזשער מיט געלד, און איך זאָל זיך מאַכען גרייט און פאָהרען מיט איהם. מיר וועלען דאָרט זינגען צוזאַמען קופּלעטען און פון צייט צו צייט שפּיעלען פאָרשטעלונגען, און מיר וועלען זיך מאַכען אַ קאַריערע.

מיין האַרץ ווערט שיער ניט צושפּרונגען פון האַסטיגער קלאַפּעניש. איך וויים נישט וואָס צו טהאָן. דאָס איז עפּעס אַזוי פּלוצלונג געקומען אויף מיר, אַז איך בין געוואָרען צוטומעלט און נישט געוואוסט, וואו איך בין אין דער וועלט. איהם האָב איך ליעב, אָהן איהם קען איך ניט לעבען; צו דער ביהנע ציהט מיך ווי אַ מאַגנעט; מיט איהם וועל איך קענען כסדר שפּיעלען טהעאַטער; אָהן איהם בין

איך א פערלוירענע; מיט איהם וועל איך ווערען בעריהמט; אָהן איהם וועל איך בלייבען א שאָפּ־מיידעל און מוזען חתונה האָבען מיט א שניידער אָדער א סיגאַ־רען־מאַכער . . . .

דיעזע און נאָך הונדערטע אַנדערע געדאַנקען בליצען דורך מיין קאָפּ שנעל און אָהן אן אָבהאַלט, און עס בלייבט ביי מיר ניט קיין צווייפעל, אַז איך מוז זיך שוין אַנטהאָן עפּעס און גלייך אוועקגעהן מיט איהם, אין דער ווייטער וועלט אריין.

ער הייסט מיר, איך זאָל דאָס מאַכען שנעל, ווייל אין צוויי שעה ארום געהט אָפּ א טריין.

אַט־אַט, און איך בין שוין גרייט צו געהן מיט איהם. פּלוצים צעוויין איך זיך שטאַרק, און פאַל מיט מיין קאָפּ אויף זיין ברוסט. איך וויין, ווייל איך ווייס נישט, ווי אזוי קען מען איבערלאָזען דעם טאַטען מיט דער מאַמען און אַנט־לויפען ! . . .

דער טאַטע ווערט מיר מיט אַמאָל אזוי ליעב, אזוי טהייער . . . די מאַמע אויך. און איך וויין פון רחמנות אויף מיין טאַטען. און קען נישט באַשליסען צו אַנטלויפען.

עס קומט אַן דער טאַטע. טאָמאַשעווסקי גיט איהם אָפּ שלום און זאָגט איהם: „מיסטער קויפמאַן, איך וויל חתונה האָבען מיט אייער בוזי'ן. מיר האָבען זיך ליעב.“

דער טאַטע איז איבערראַשט און שווייגט א ווײלע.

עס קומט אַן די מאַמע.

איך ווייס נישט, וואו איך בין אין דער וועלט. איך קוק אויף אַלעמען און זעה קיינעם ניט. דער טאַטע זעצט זיך ביים טיש, און זאָגט ענדליך ארויס:

„הערט אויס, יונגערמאַן, געהט אייך געזונטערהייט און לאָזט מיין קינד צורוה. זי איז נאָך צו יונג צו פאַרדרעהען זיך א קאָפּ מיט א ווינט אין פעלד.“

איך וויין זיך שרעקליך פאַנאַנדער און רייס זיך די האָאר פון קאָפּ. דער טאַטע רעדט צו מיר געלאַסען, און איך שריי, אַז איך וועל זיך דאָס לעבען נעהמען, איך וועל זיך ארונטערוואַרפען אונטער א טריין, אויב ער לאָזט מיר ניט פאָהרען מיט טאָמאַשעווסקי'ן.

דער טאַטע ווערט שטאַרק אין כעס און גיט מיר צוויי פּעטש. דאָס איז דעם ערשטען מאָל, זינט איך לעב, אַז דער טאַטע זאָל מיך שלאָגען, און איך בין שוין געוועזען א מויד פון איבער פופצעהן יאָהר.

איך קום קיין ניו יאָרק

באַלד וויא מיין טאַטע האָט מיר דערלאַנגט דיא צוויי פּעטש איז טהאָמאַשעווסקי אויפגעשפּרונגען און געזאָגט אַ ברוגז׳ען „אַדיע“, און איז אַוועק פון שטוב. איך בין איהם נאָכגעלאָפען און האָב איהם באַגלייט. ער איז אַוועק צום דיפּאָ כאַפּען דיא טריין אום צו פאָהרען צוריק קיין באָסטאָן. סך הכל האָט ער זיך אויפגעהאַלטען אין באַלטימאָר דריי שעה.

אויפן וועג זאָגט ער מיר, אַז איך זאָל ניט הערען וואָס דער טאַטע זאָגט. איך זאָל מיר גוט באַרעכענען, און אויב איך וויל פאָהרען, וועט ער מיר שיקען געלד אין פּאָסט אָפּיס אַריין איך זאָל קענען אַוועקפאָהרען.

ער איז אַוועק און איך בין ווידער געבליבען אַליין.

איך שרייב זיך דורך מיט איהם אויפן אַדרעס פון פּאָסט אָפּיס כדי קיינער זאָל נישט וויסען. איך בייגק זעהר נאָך איהם. עס געהט מיר פּשוט אויס דאָס חיות. אַלע אין שטוב ביי אונז ווערען מיר נמאס. אויפן טאַטען בין איך שרעקליך אין כעס. ענדליך בעשליס איך צו פערלאָזען באַלטימאָר און אַוועקצופאָהרען קיין באָסטאָן צו טהאָמאַשעווסקי׳ן.

אין עטליכע וואָכען אַרום, בעקום איך פון איהם אַ בריעף מיט 25 דאָלער, און איך מאַך זיך פאַרטיג צו דער רייזע.

מיר האָבען געהאַט אַ שכנה מיט׳ן נאָמען דאָבע. זינט איך האָב געשפּיעלט אין „ראָטהשילד׳ס ביאָגראַפיע“ איז דיא דאָבע געווען שטאַרק פערליעבט אין מיר. אַ רעגעלע „פּאַטריאָטקע“ מיינע איז זיא געווען. איהר האָב איך פערטרויעט מיין סוד פון מיין אַנטלויפען, און זיא העלפט מיר אויסצופיהרען מיין „ראָן־עוועי“ פּלאַן.

זיא קויפט מיר אַ קעסטעל און איך טראָג ביסלעכווייז איבער מיינע זאַכען צו איהר, און כאָטש איך בין שטאַרק אין כעס אויף מיין טאַטען, פון דעסטוועגען הער איך ניט אויף צו וויינען, פאַר וואָס איך טהו איהם אָן אַזעלכע צרות.

אָבער מיין אַמביציע צו שפּיעלען טהעאַטער און מיין ליעבע צו טהאָמאַשעווסקי׳ן זיינען שטאַרקער פון אַלעס, און איך גנב׳ע מיך אַרויס פון שטוב און לויף צום דיפּאָ.

איך ווייס נישט וויא אַזוי דאָס איז געשעהן, אפשר פון מיין מאָדנע האַלטונג דיא לעצטע עטליכע טעג אין שטוב, אָבער יעדענפאַלס עס איז געשעהן. מען האָט אויף מיר אַכטונג געגעבען. און אַזוי גיך, וויא איך בין געקומען צום

דיפא איז אַנגעלאָפען מיין טאַטע מיט מיין שוועסטער קלאַראַ'ן און מען האָט מיר געבראכט צוריק אַ היים.

מיין פערצווייפלונג דאמאלס, מיינע שרעקליכע ליידען איז ניט איבערצוגעבען. איך האָב זיך אין גאַנצען פערלאָרען.

אין אַ פּאָר טעג אַרום שרייב איך אַוועק צו איהם, צו טהאָמאַשעווסקי'ן, אַ לאַנגען בריעף, און גיס אויס מיין גאַנץ בימער הארץ פון מיין צושטערטען פּלאַן, און בעט איהם עפּעס אַ מיטעל, אַן עצה, אַז ניט וועל איך זיך דאָס לעבען נעהמען, שרייב איך איהם.

ער שרייבט מיר צוריק, אַז גאָר אין גיכען וועט ער מיך אַוועקנעהמען צו זיך, אַז ער וועט מאַכען אַזוי, אַז מיין טאַטע אליין וועט מיך אַוועקשיקען, איך זאָל נאָר האָבען בטחון אין גאָט און אין איהם.

גאָר גיך האָט מיין טאַטע ערהאַלטען אַ גרויסען לאַנגען בריעף פון זיין טאַטען, פון פּנחס טהאָמאַשעווסקי'ן. און יענער בעט מיין טאַטען, ער זאָל מיר שיקען בלויז פאר איין פאָרשטעלונג אויף זיינע אחריות, ער איז אליין אַ פאַטער, און ווייסט וואָס הייסט אַ טאָכטער, אַ יונג מיידעל. ער שווערט אַז איך וועל זיין אָבגעהיט פון אַל־דאָס־בייז. הלואי זאָלען דיא אידען אַזוי אויסגעלייזט ווערען פון גלות . . .

ענדליך, נאָך אַ לאַנגען ישוב הדעת שטימט מיין טאַטע איין מיך אַוועקצושיקען צו איהם, נאָר אויף אַ פּאָר טעג ביז כ'וועל אָפּשפּיעלען „דיא שולמית“, אויף גאָט'ס בעראָט.

איך בין אַזוי גליקליך, אַז איך קען נישט וואַרטען אויף אַ פּאַסאַזשירטריין און איך כאַפּ דיא מילך־טריין ביינאכט און „פליה“, אַ מייל אַ שטונדע, קיין נויאָרק, דירעקט צום אַלטען, צו פּנחס טהאָמאַשעווסקי אום זיך דאָרטען צו טרעפען מיט איהם אַליין, מיט באָריס טהאָמאַשעווסקי'ן, הייסט עס.

אַלע מיינע שונאים זאָל גאָט העלפען זיי זאָלען זיין שטאַרק פערליעבט און פאָהרען זיך טרעפען מיט זייערע געליעבטע — מיט אַ מילך טריין... און אַלע מיינע פריינד זאָל גאָט העלפען זיי זאָלען קיינמאָהל נישט זיין פערליעבט — ווען עס וועט זיי אויסקומען צו פאָהרען אין אַ מילך־טריין.

דאָס שלעפעניש פון דער טריין איז געווען פונקט וויא נאָר מיר אויף צו להכעיס. אַזוי האָט זיך מיר דאַן אויסגעוויזען.

איך בין געווען בייז אויפ'ן קאָנדוקטאָר, פאר וואָס ער מאַכט נישט, אַז די טריין זאָל געהן גיכער. עס האָט זיך מיר נאָר געוואָלט אראָבשפּרינגען און

אונטערשטופען דיא כאַלערידיגע טריין, אָדער גאָר לויפען צופוס וועל איך גיכער אָנקומען.

איך בין געזעסען אין וואַגאָן, ביים פענסטערל, איינינקע אליין, און האָב ארויסגעקוקט אין דיא פינסטערניש. מיין ערשטע רייזע איז דאָס געווען, דאָס ערשטע מאָהל אין מיין לעבען, אַז איך פאָהר איינע אַליין אין וועג, אָהן דעם טאַטען, אָהן דער מאַמען, אָהן דיא שוועסטערליך מיינע. אליין, גאַנץ אַליין אויף א וויטען וועג...

וואָס ווייטער איך בין אָפּגעפאָהרען פון דער היים, אַלץ נאָהענטער איז מיר מיין היים געוואָרען, עס האָט מיר באַנג געטהאָן, פאַר וואָס איך האָב איבער־געלאָזען מיין טאַטען, מיין מאַמען, דיא קינדער, דיא גאַנצע שטוב, און עס האָט מיר אפילו באַנג געטהאָן אויף באַלטימאָר. מיר האָט פערדראָסען, פאַרוואָס איך האָב איהר פערלאָזען.

עס איז מיר געווען אַזוי שווער אויפ'ן הארצען. איך בין מיר געזעסען שטילינקערהייט ביים פענסטערל און געוויינט, געוויינט מיט אמת'ע טרעהרען, פון טיעפען הארצען.

יעדער פייף פון לאָקאָמאָטיוו, וואָס האָט זיך צוטראָגען ווייט אין דער שטילער, פינסטערער נאכט אריין, האָט מיך געשראָקען פונקט ווי טויזענד מתים ארום מיר וואָלטען געברומט און געדעוועט.

עס האָט זיך מיר אויסגעוויזען, אַז דאָס איז א בת־קול פון גאָט, אַז גאָט שעלט מיך, פאַרוואָס איך האָב איבערגעלאָזען מיינע עלטערען, אין פאָהר אוועק ערגיץ צו איהם, צו מיין געליעבטען. און איך בין געווען אין כעס אויף איהם, מיין געליעבטען, וואָס צוליעב איהם דאַרף מיין טאַטע ליידען.

ענדליך דערלעבט. די נאכט איז אוועק, און מיר, דאָס הייסט, איך מיט ־ער מילך־טריין, זיינען צוגעקראָכען אויף דער לעצטער סטאַנציע, אין ניו דזשויר־זי. עס איז געווען ארום זיבען א זייגער אין דער פריה, ווען מיר זיינען אָנגע־קומען.

איך שפּרינג ארונטער פון וואַגאָן און זוך מיט די אויגען איהם, מיין דירעקטאָר. איך לויף אום איבער'ן דיפּאָ, קוק און קוק. אָבער איך זעה איהם ניט. עס בליצט מיר דורך א שרעקליכער געדאַנק: אפשר וועט ער גאָר ניט קומען? אפשר האָט ער מיך אָבגענאַרט?

ניין, איך וועל דאָס ניט איבערלעבען! איך וועל נישט פאָהרען צוריק

אהיים! איך וועל זיך בעסער ווארפען אונטער א טריין! איך וועל זיך ארייני־ווארפען איז ריווער אריין! מיין גאָט!

און מיט א רחמנות־געבעט, וויינענדיג, מיט א שטילען שעפּטשען, רייסט זיך מיר פון האלז ארויס: באָריס: באָריס! — איך בין געבליבען שטעהן אויפ'ן דיפּאָ א דערשלאָגענע, א צוטראָטענע, אן עלענדע, אליין אין א פרעמד אָרט . .

א שעה צייט איז אזוי אוועק. טויזענד יאָהר זיינען וויניגער ווי יענע שעה איז געוועז. ענדליך האָב איך איהם דערזעהן לויפענדיג אנטקעגען מיר. ער איז נישט געוועז שולדיג, ער האָט געמיינט, אז איך וועל קומען מיט דער פּאסאזשיר טריין, וואָס קומט אָן אום אכט אין דער פריה. ער האָט ניט גע־וואוסט, אז איך וועל קומען מיט דער מילך־טריין. איך האָב געוויינט און גע־לאכט פאר פרייד. ער האָט מיר קוים איינגעשטילט. ער האָט מיר פאָרגע־שטעלט פאר זיין שוועסטער פעני, וועלכע איז מיט איהם געקומען צום דיפּאָ כּיך באגעגענען. און מיר זיינען אלע אוועק קיין נויאָרק, צו זיינע עלטערן.

מיין רייזע קיין באָסטאָן

מיר זיינען אריבערגעפאהרען מיט א שיף פון ניו דזשוירזי קיין נויאָרק. דאָן זיינען מיר אריינגעקראָכען אין א געלער קאר מיט א בלאָהער לאטע ארום. דער בעל עגלה האָט א שמייס געטהאָן דיא פערדלאך און מיר פאָהרען קיין ניו יאָרק.

פערבייפאָהרענדיג א גאס האָב איך דערזעהען אזעלכעס, וואָס איך האָב פריהער קיינמאָל ניט געזעהען. דאָס איז געוועזן: וויא א טריין לויפט איבער דיא דעכער אָדער איז דער לופטען און איך האָב דערזעהען אויף א וואנד אָנגעקלאָפּט געלע אידישע אפישען מיט „פיקטשעס.“

דער דירעקטאָר האָט מיר ערקלעהרט אז דיא גאס הייסט „דיא בויערע“ און דיא אפישען זיינען פון אן אמת'דיגע טהעאטער, און דאָרט שפּיעלען טאקע אמת'ע אידישע אקטיאָרען. דער טהעאטער הייסט „אָריענטאל טהעאטער“ און אז מיר ביידע וועלען ווערען גרויסע עקטערס וועלען מיר נאָך אפשר אויך שפּיעלען אין דעם אמת'דיגען „אָריענטאל טהעאטער.“

דיא קאר האָט זיך אבגעשטעלט, און מיר זיינען אלע דריי ארונטער.

מיר זיינען צוגעקומען צו א רויטע הויז מיט פייער־עסקייפס, פערהאנגען מיט בעטגעוואנד און מיר זיינען ארויפגעקראכען אויפ׳ן „טאטען׳ס פלאר“ פון זעלבען הויז, — דאס איז געווען אויף סאפאלק סטריט.

אריינגעקומען אין שטוב בין איך געווארען ווִיא א צומישטע. עס איז געווען קיין עין הרע א פולע שטוב מיט קינדער פון אלערליי סייזעס: קליינע, גרויסע און נאך גרעסערע.

א איד א הויכער און א דיקער, מיט א אידענע אויך א הויכע און א דיקע, עס האט זיך מיר אויסגעוויעזען אז דער איד מיט דער אידענע זיינען שוועסטער און ברידער און אפשר גאר א צווילינג.

אבער איך האב א טעות געהאט. דער דירעקטאר האט זיי מיר פאר־געשטעלט אלס זיין טאטע־מאמע. איך האב זיך פערנייגט און דיא דיקע אידענע האט געפרעגט: „איז דאס דיא כלה?“

דער דירעקטאר האט מיר אויך פארגעשטעלט פאר אלעמען, וועלכע זיי־נען געווען אין שטוב: מערי מיט׳ן מאן עפשטיין, פענני מיט׳ן חתן גרינבערג, מייק, דזשאו, עממא, איזי און ענני.

זיך אליין האט דער דירעקטאר פאר שפאס אויך פארגעשטעלט: „און איך היים מיסטער בארים טהאמאשעווסקי,“ האט ער געזאגט.

אלע האבען מיך אנגעקוקט מיט זייערע שווארצע אויגען, וויא עפעס א ביי־וואונדער און איך בין געשטאנען, דערשראקען צום טויט און געשוויגען. איך האב נישט געקענט רעדען און נישט געוואוסט, וואס איך זאל רעדען.

באלד האט מען זיך געזעצט עסען.

איך האב געגעבען א קוק אויף דעם געזינדעל, קיין עין הרע, און אויף דער סעודה וואס מען האט דערלאנגט צום טיש, און האב זיך נאר געוואונדערט וויא שנעל דיא טעלערס זיינען אבגעליידיגט געווארען...

ביי אונזער קלארא׳ן אויף דער חתונה האט מען א סך ווייניגער אויפ־געגעסען וויא דא, ביים דירעקטאר׳ס פאמיליע אין א פראסטען דאנערשטאג.

בארים טהאמאשעווסקי׳ס שוועסטער, פעני, איז געווען דיא ערשטע וואס האט מיך מקבל געווען. זיא איז באלד געווארען פריינדליך צו מיר, און האט מיר אבגעשוירען א מין גריווקעלע אויפ׳ן שטערען, לויט דיא דאמאלסדיגע מאדע. בענגס האט עס געהייסען.

דאן האט מען מיך אוועקגעפיהרט אויף גרענד סטריט צו „רידלים“ אין סטאר, און מען האט מיר געקויפט א פלאשען קאוטעלע מיט לאנגע ארבעל, אזוי,

אז איך האב געוואלט געבען עמיצען שלום עליכם, האב איך מיט דער לינקער האנד געמוזט פריהער ארויפרוקען דעם ארבעל, איך זאל קענען דערגרונטעווען די רעכטע האנד מיינע...

פעני איז מיט מיר אומגעגאנגען, און מיר אויסגעוויעזען גרענד סטריט. דאס איז דאמאלס געווען דיא פינפטע עווענוי פון דער איסט סייד. מיר זיינען געגאנגען מיט גרענד סטריט ווייט ארויף, ביז דארט, וואו דיא גוים האבען גע־וואוינט. דאס איז געווען נאך אטארני סטריט, און פעני האט מיר דערצעהלט דיא חדושים, וואס נויארק פערמאגט.

דא איז דא א צענטראל פארק פול מיט אלערליי ווילדע חיות. מען שפיעלט דא אידיש טהעאטער, און נאך אזעלכע וואונדער האט מיר פעני דערצעהלט. עס האט מיר נאר באנג געטהאן וואס מיר מוזען באלד אוועקפאהרען פון דאנען. אניט וואלט איך שוין געלאפען זעהן אט דיא אלע גוטע זאכען.

מיר זיינען אהיים געקומען. דער דירעקטאר איז שוין געווען רעדי צו דער רייזע. מיר האבען געטרונקען טהיי און באלד אום פינף א זייגער האבען מיר פערלאזען דיא גאנצע פאמיליע, מיט סאפאלק סטריט, מיט גרענד סטריט און מיט גאנץ נויארק. איך מיט'ן דירעקטאר זיינען אוועק צום שיף און מיר זיינען אוועקגעשוואומען קיין באסטאן.

איך בין געווען זעהר מיעד. דיא נעכטיגע רייזע מיט דער מילך־טריין, דיא ביינקעניש אהיים, דיא גאנצע נאכט נישט שלאפען, דער טומעל דא אין נויארק און אצינד ווידער דאס שיף, — דאס אלעס אינאיינעם האט אויף מיר זעהר שטארק געווירקט און איך בין געווען טויט מיעד.

דער דירעקטאר איז געזעסען לעבען מיר און מיר דערצעהלט פערשיעדענע זאכען. אבער אלץ, וואס איך קען מיך עראינערען, איז נאר וועגען שפיעלען „שולמית."

דאס געדענק איך גוט, ווייל אז ער האט מיט מיר גענומען רעדען וועגען שפיעלען טרעאטער איז מיין מיעדקייט פערשוואונדען, און איך האב זיך גוט צוגעהערט, וויא ער האט מיר אויסגעמאהלען, אז אין באסטאן וועלען מיר מאכען געלד מיט אונזער שפיעלען.

מיר וועלען צוערסט שפיעלען „שולמית" און דאן, אז מיר וועלען שוין האבען אבגעשפיעלט „שולמית" וועלען מיר זיכער האבען א גרויסען נאמען אין באסטאן, און עס וועט אונז זיין גוט וויא דיא וועלט.

דיא נאכט איז געווען זעהר א שעהנע און מיר זיינעןביידע געזעסען און בעטראכט דעם הימעל מיט דיא שטערען, דעם טייך און זאַ ווייטער. טאַמאשעווסקי האַט מיר דערצעהלט פון פערשיעדענע גליקען, און איך האַב זיך צוגעהערט און געקוקט אויפ'ן וואסער. ער האַט אויך געקוקט אויפ'ן וואסער און מיר געוויצען, וויא דיא שיף שניידט איבער דיא לבנה שטראהלען אויפ'ן וואסער...

איך האַב געשוויגען און געטראכט פון דער היים, פון מיינע עלטערן, פון מייז רייזע מיט'ן גאנצען טאראראם, און האַב ניט געקענט אויף קלאַהר בענעהמען, וואַס וועט זיין דער סוף פון מיר.

און מיר האַט זיך דאן שטארק געגלוסט צו וויסען וואַס דער סוף וועט זיין . . .

איך האַב איהם געבעטען ער זאַל שווייגען און מיר לאַזען כאפּען א דרימעל. ער האַט מיר ארומגענומען. איך האַב צוגעטוליעט מיין קאָפּ צו זיין ברוסט, און ער איז אנטשוויגען געוואָרען. אַבער איך האַב ניט געדרעמעלט. איך האַב זיך צוגעהערט וויא זיין הארץ קלאפּט, האַב צוגעמאכט דיא אויגען און זיסע פאַנטאַזיעס האָבען דורכגעוועבט מיין געדאנקען...

מיר האָט זיך פאַרגעשטעלט א רייכער פּאלאַץ, מיט משרתים און דיענסטען און מיר ביידע, איך מיט'ן דירעקטאָר, בעוואוינען אַט דעם רייכען פּאלאַץ, מיר האָבען אונזערע אייגענע טהעאטערע אין אלע שטעדט פון אמעריקא, און יעדע וואָך שפּיעלען מיר ערגיץ אנדערש. דיא גאנצע וועלט ווייסט פון אונז. מען אפּלאָדירט אונז איבעראַל וואו נאָר מיר קומען, טויזענדע מענשען מוזען געהען צוריק. זיי קענען ניט אריינקומען אין אונזערע טהעאַטערע, ווייל עס איז נישטאַ פּאר זיי קיין סיטס.

אונזערע פּיקטשורס זעהט מען אין אלע צייטונגען. מיר האָבען אונזערע אייגענע קארעטען מיט אונזערע אייגענע קוטשערס. אַבער ניין. מיר װעלען בעסער האָבען ניגערס פאר קוטשערס. עס פּאסט זיך ניט אז אידען זאָלען זיין קוטשערס, דיא אידען דארפען דאָך קומען צו אונז אין טהעאַטער אריין.

איך דאָב זיך נישט געקענט בעשליעסען, און א פרעג געטהאָן דעם דירעקטאָר: „איאַ, באָרים, מיר וועלען צונעהמען ניגערס פאר קוטשערס?“...

ער האָט אויף מיר א קוק געטהאָן און מיך געפרעגט: „וואָס איז, בוזילע, סי האָט זיך דיר עפּעס געחלום'ט?“

מײן לעבען אין גוטערמאַן'ס באָרדינג הויז

גוטערמאַן'ס „באָרדינג הויז" אין באָסטאָן איז ניט געװען ערגער פון מיסעס פאַלעקס „האָטעל" אין באַלטימאָר. דיא בײדע „האָטעלען" זײנען געװען גוט אויסגעפּאַרנישט מיט חיות ניט פון זאָאָלאָגישען גאָרדען.

דיא באָרדינג הויז איז געװען אויפען צװײטען שטאָק פון א הילצערנעם „מויער". שמוציג איז דאָרט געװען, אז מען האָט געקענט קריגען קאָנסאָמפּשאָן נאָר א קוק טהוענדיג אויף דער הויז. „גוטערמאַן'ס באָרדינג הויז" איז געװען דיא **אמת'ע** אכסניא פאַר אידישע שױשפּילער . . .

און אָט אין דעם באָרדינג הויז זײנען מיר אײנגעשטאַנען אין באָסטאָן. דיא מיסעס גוטערמאַן איז געװען א **פּעטע** אידענע אויסגעשמירט אין סאַזשע, װיא א הײמישער קוימענקעהרער, און מיסטער גוטערמאַן אלײן, דער בעל־הבית פון'ם האָטעל, איז געװען א נידריג אידעל, װעלכער האָט זיך ארומגעדרעהט אין הויז װיא א געפּאַקט זעקעל פּאָלאָװע, װאָס איז גוט אָנגעשטאָפּט און פאַרבונדען פון אויבען מיט א טשוב . . .

דערפאַר אָבער איז דזשעני, זײער טאָכטער, געװען א װאויל מײדעל. זיא איז גיך געװאָרען מײן חבר'טע און זיא האָט מיך ארומגעפיהרט צײגען באָסטאָן.

דיא שטאָדט באָסטאָן איז מיר ניט געפעלען. עפּעס אזוי אָרים האָט עס אויסגעזעהען, אז עס האָט אויף מיר אָנגעװאָרפען עפּעס א פּחד.

דער אײנציגער פּלאַץ װאָס איז מיר יא דאַמאָלס געפעלען געװאָרען, איז געװען א פּאַרק װאָס מען האָט גערופען „קאָמינס פּאַבליק גאָרדען". איך פלעג דאָרט איבערזיצען פיעלע אײנזאַמע שטונדען און קוקען אויף די קלײנע שיפלעך.

װען מיר איז געװען גוט אָנגעזאָלעט אויפען האַרץ, פלעגט איך זיך אויס־זוכען א לײדיגע באַנק אין א פערװאָרפען װינקעלע און שטילינקערהײט פלעג איך זיך דאָרט גוט אויסװײנען װען קײנער האָט ניט געזעהן.

דער דירעקטאָר איז געװען שטאַרק פערנומען. ערשטענס, מיט זוכען א האָל אויף צו שפּיעלען „שולמית", צװײטענס, מיט'ן זוכען א אידען מיט א פּאָר דאָלער, כדי ער זאָל האָבען צו געבען א דעפּאָזיט פאַר'ן האָלל, און דריטענס, דאָט ער גע֗זוכט טאַלאַנטען.

ראשית האָט מען טאַקע געדאַרפט האָבען נאָך אַקטיאָרען, מען זאָל קענען שטעלען דיא פּיעסע, והשנית האָט דער דירעקטאָר געוואוסט, אַז ער וועט אָבזוכען אַ פּאָר טאַלאַנטלעך וואָס ווילען שפּיעלען טהעאַטער וועט איהם שוין קיין קליינגעלד אין פּאַקעט נישט פעהלען. זאָלען נאָר זיין טאַלאַנטען, געלד וועלען זיי שוין ברייגגען . . .

איך שטודיר דערווייל דיא ראָלע פון „שולמית“, עסס הערינג מיט קאָר־טאָפּלעס דריי מאָהל אַ טאָג אין „גוטערמאַן'ס באָרדינג הויז“, און כאַפּ לופט אין „קאָמינס פּאַבליק גאַרדען“.

סיילעם סטריט און האַנאָווער סטריט, דיא דאַמאָלסדיגע אידישע געטאָ־גאַסען פון באָסטאָן, זיינען געוואָרען לעבעדיג. מיט גרויס אונגעדולד האָט מען ערוואַרטעט דיא אידישע אַקטיאָרטשיקעס זאָלען שפּיעלען אידיש טהעאַטער, און דער דירעקטאָר מיינער איז שרעקליך ביזי. עס געהן אַוועק גאַנצע טעג, וואָס איך זעה איהם אין דיא אויגען נישט אָן. מיר איז שרעקליך טרויעריג אויפ'ן האַרצען און אַך שרייב אַוועק אַ גרויסען לאַנגען בריעף אַ היים, צום טאַטען.

דעם גאַנצען בריעף וואָס איך האָב געשריבען צום טאַטען געדענק איך ניט, אָבער אַז דער בריעף איז געוועזען פול מיט בלאָף, דאָס געדענק איך גאַנץ גוט, איך וועל עס געדענקען וויא לאַנג איך וועל לעבען.

איך האָב באַשריבען וויא אַזוי דיא גאַנצע משפחה טהאָמאַשעווסקי'ס האָט מיך באַגעגענט ביים דיפּאָ, ווען איך בין אָנגעקומען פון באַלטימאָר קיין נויאָרק. וויא אַזוי אַלע האָבען זיך מיט מיר ארומגעכאַפּט און זיך געפרעהט. דיא שעהנע מתנות וואָס מען האָט מיר אָנגעקויפט, און וויא אַזוי דער אַלטער טהאָמאַשעווסקי אַליין (נישט חלילה באָרים) האָט מיך אַוועקגעפיהרט קיין באָסטאָן.

איך האָב אויך געשריבען אַז איך שטעה איין אין דעם שעהנסטען האָטעל, אין רייכסטען געגענד, פון באָסטאָן.

איך האָב אויסגעמאָהלט אַ האָטעל, אַ רעגעלען פּאַלאַסט, מיט דיא שעהנ־סטע מעבעל, וואָס מיין יונגע פאַנטאַזיע האָט זיך נאָר געקענט פאָרשטעלען, מיט דיא טהייערסטע קאַרפּעטס, מיט דיא שעהנסטע בעלייכטונג. פערשטעהט זיך, אַז איך האָב ניט געשריבען, אַז ביי מיר אין צימער האָט געברענט אַ קאַניצעל מיט אַ צובראָכען גלעזעל און דער קעראָסין גערוך האָט אָנגעפילט דאָס צימער.

איך האָב אין יענעם בריעף צום טאַטען געשריבען, אַז איך עסס דאָס שעהנסטע און דאָס בעסטע, פון דיא טהייערסטע מאכלים, פון געבראָטענע קאַטש־

קעס ביז דיא טהייערסטע קאמפאטען, און אפילו וויין, פון בעסטען סארט, פאר־שטעהט זיך, האט אויך נישט געפעהלט צו מיינע מאהלצייטען.

קורץ און גוט, מיר איז וואויל וויא דיא וועלט, האב איך געשריבען דעם טאטען, איך בין אין א אמת'ן גן עדן אין באסטאן.

איין גאט ווייסט דעם אמת, אז איך האב דאן געשריבען אט דיא אלע ליגענס צו מיין טאטען, ניט דערפאר ווייל איך האב געוואלט איהם חלילה אב־נארען, נור פשוט דערפאר, וואס ערשטענס האב איך איהם נישט געוואלט אנטהאן קיין יסורים, ווארים ווען איך זאל איהם שרייבען דעם אמת, פון מיין טרויעריג עלענד לעבען, וואלט ער געהאט גרויסע יסורים.

צווייטענס, אז איך האב אנגעהויבען אבצומאהלען אט דיא אלע גוטע זאכען וואס איך האב דאן געשריבען צום טאטען, בין איך באמת אריינגעצויגען געווארען אין בעגייסטערונג, און מיר האט הנאה געטהאן צו שרייבען, אז איך לעב אזוי רייך און שעהן, ווייל דאס איז געווען מיין טרוים, מיין האפנונג.

אזוי, האב איך גע'חלום'ט, וועל איך אמאל אויף צו'ן אמת'ן לעבען ווען איך וועל זיין א גרויסע ארטיסטקע. און אפילו ווען איך האב דאן אט דיא אלע שעהנע זאכען **נ י ש ט** געהאט, זיינען זיי דאך אבער פארט געווען שעהן.

איך האב דערווייל צוביסלעך זיך געזונגען מיין „שולמית" און מיין חבר'טע, דזשעני גוטערמאן, ווערט מיין פאטריאטקע. זיא אנערקענט מיין טא־לאנט און זעהט מיר צוצושארען א עקסטרא גלאז טהעע, אז עפעל און זיא האלט אין איין שרייען צו איהר מאמען, אז מען זאל מיך אבהיטען. טאמער האב איך געוואלט אמאל עפעס אנדערש וויא הערינג מיט קארטאפליעס, פלעגט זיא, דזשעני, מיר טרייסטען און זאגען: „אריימ, בוזילע, מאמע מייק'עט".

דער דירעקטאר האט דערווייל דערטאפט א פינאנסיר מיט א קאפיטאל און מען גרייט זיך צו דער פארשטעלונג פון „שולמית".

דער פינאנס מיניסטער איז געווען א געוויסער מר. הערמאן. איידער טהאמאשעווסקי האט מיך געבראכט קיין באסטאן איז ער געווען א בארדער ביי אט דיזען מר. הערמאן.

אין א שעהנעם טאג זאגט מיר דזשעני גוטערמאן, אז א מיסעס הערמאן וויל מיך זעהן. איך קום אריין אין „רעספשאן"־רום, זעה איך א ווייבעל אין גאלע שווארצען אנגעטהאן, פון קאפ ביז די פ ים אין א שווארצען טרויער־קאסטיום.

זיא שטעלט זיך פאר מיר פאר אז זיא איז מיסעס הערמאן. איך שטרעק אויס מיין האנד, אבער זיא נעהמט ניט און שטעהט גלייך און קוקט אויף מיר

שטרענג. איך האָב דאַמאלס געמיינט, דאָס ווען מען טרויערט, טאָר מען נישט „שייקען הענדס“, און איך האָב איהר געפרעגט מיט אַ מיטלייד־געפיהל נאָך וועמען זיא טרויערט.

זיא ענטפערט מיר מיט אַ טאָן, וויא אַ רוסישער זשאַנדארם, פול מיט פעראַכטונג: „איך טרויער נאָך אייער חתן!“

איך בין געבליבען שטעהן אַ טויט־דערשראָקענע. אין זעלבען מאָמענט האָט זיא זיך אויסגעדרעהט און איז אַוועק.

איך האָב זיך שטאַרק צו־וויינט, אַליין ניט וויסענדיג פאַר וואָס, ביז טהאָמאַשעווסקי איז געקומען אַ היים.

איך האָב איהם דערצעהלט פון דער וויבעל אין שוואַרצען, און ער האָט מיך בערוהיגט, איך זאָל זיך נישט ערגערען. זי איז אַ משוגענע, דיא מרס. הערמאַן.

שפּעטער האָב איך זיך דערוואוסט, אַז דיא וויבעל האָט געהאט אַזאַ מין חלאת זיך אָנצוטהאָן אין שוואַרצען און נאָך יעדען באָרדער וואָס פלעגט פון איהר אַרויסמופען, פלעגט זיא זיך אָנטהאָן אין שוואַרצען און טרויערן נאָך איהם....

איך גרייט זיך צו „שולמית“

דער דירעקטאָר האָט אין אַ פּאָר טעג אַרום געקראָגען אַ האָל. דאָס איז געווען דער שעהנסטער האָל פון באָסטאָן. דיא וועלט־בעריהמטע זינגערין פּאַטי, פלעגט דאָרט געבען קאָנצערטען. דער האָל האָט געהייסען „באָסטאָן מיוזיק האָל“ און האָט זיך געפונען אויף טרימאָנט סטריט.

ער האָט אויך געפונען אַ פּאָר טאַלאַנטען, צוויי שוועסטערליך פון באָסטאָן, וואָס האָבען אין זיך ענטדעקט גרויס טאַלאַנט „דזשאָסט“ פאַר „שולמית“. און פון דיא צוויי טאַלאַנטען, צוזאַמען מיט מיסטער הערמאַן, האָט שוין דער דירעקטאָר מיט ז י י ן טאַלאַנט אַרויסגעקראָגען אויף הוצאות צו אימפּאָרטירען נאָך עקטערס.

ער האָט אַראָפּגעבראַכט פאָלגענדע קינסטלער: מאַרינשטראַס, אַ טענצער מיט אַ „בלעכען פּנים“. (אַ „בלעכען פּנים“ הייסט אויף אידישען טהעאַטער לשון אַ פּנים וואָס איז פערהאַרטעוועט, וואָס איז ניט בעוועגליך און דריקט ניט אויס

קיין שום געפיהל). ער האט אויך געבראכט דעם אלטען שענקמאן מיט זיין ברור־דער זאנוויל שענקמאן (איינער האט „געזונגען" און דער צווייטער האט „גע־שפיעלט") און איינער א וויסמאן. ווען דיזער וויסמאן האט גערעדט, האט זיך געדוכט אז ער האט א פולע מויל מיט הייסע קארטאפלעס).

דער דירעקטאר האט באלד ארויסגעלאזען גרויסע אפישען (פאוסטערס) מיט פיקטשעס. מיט דיא גרעסטע אותיות איז געשטאנען געשריבען: ב א ר י ס ט ה א מ א ש ע ו ו ס ק י אין ש ו ל מ י ת". ווייטערער אביסעלע איז מיט קליינע אותיות געשטאנען געשריבען: באריס טאמאשעווסקי אלס „אבשלום" און בעסי קויפמאן אלס „שולמית", און גאר מיט קליינע אותיות'לעך זיינען גע־ווען דיא נעמען פון דיא איבריגע אקטיארען.

איך האב דאן בשום אופן ניט געקענט פארשטעהן וויא אזוי מען קען שרייבען „באריס טהאמאשעווסקי אין שולמית", ווען „שולמית" האט גאר גע־שפיעלט בעסי קויפמאן, און ער האט גאר געשפיעלט „אבשלום." ערשט שפעטער מיט יאהרען ווען איך בין שוין געווען א לעדזשיטימייט סטאר, האב איך דאס פערשטאנען . . .

צוויי וואכען האבען מיר געמאכט פראבען אין דעם „עלעגאנטען" הזיר־שטאהל וואס האט געהייסען „גיטערמאן'ס בארדינג הויז". דיא קעראסין לעמפלעך האבען געטשאדעט, פון קיך האבען זיך געטראגען אלערליי שמעקעכצען פון הע־רינג מיט ציבעלעס, פיש מיט זויערע אוגערקעס, טשעפטשיכעס מיט גריישלעך, וואס דיא מיסעס גיטערמאן פלעגט אויסרייניגען און מאכען פאטראוועס פאר דיא אידישע אקטיארשטשיקעס, און איך מיט טהאמאשעווסקי'ן מיט דיא איברי־גע אקטיארען האבען געמאכט פראבע אויף „שולמית".

אט אין אזא „זיסער" אטמאספערע אין „גיטערמאן'ס בארדינג הויז", האב איך אלס „שולמית" און טאמאשעווסקי אלס „אבשלום" געשטודירט דעם בעריהמטען דועט ווי מיר שווערען זיך אייביגע ליעבע בשעת ער, אבשלום, ראטעוועט מיך, שולמית, פון ברונעם ארוים. און אום צו זיין זיכער אז מיר וועלען זיך קיינמאהל ניט צושיידען, שווערען מיר ביי גאט אז: „דאס וועט ביי אונז קיין מאל ניט געשעהען, ווייל צונויפגעפיהרט אונז האט גאט אליין."

און אלס עדות נעהמען מיר דעם ברונעם און אויך א קאץ, וואס לויפט גראד פערביי. אז שפעטער וועט קומען אן אביגיל און צונעהמען אבשלום'ען, האט די ארימע שולמית ניט געוואוסט אין ערשטען אקט, ווייל אביגיל קומט ערשט אין דיא שפעטערדיגע אקטען פון דער פיעסע . . .

דיא גאנצע צייט בעפאָר דער פאָרשטעלונג האָבען מיר, דיא קאָמפּאַניע אקטיאָרען, געצאָהלט דעם פעטען מיסטער גיטערמאַן, דעם בעל הבית פון'ם האָטעל, הייסט עס, פאר עסען און שלאָפען און אנדערע קלייניגקייטען, פאר אלץ האָבען מיר איהם געצאָהלט, ניט מיט קעש, נור מיט — האָפנונג.

דאָס הייסט, מיר האָבען איהם געהייסען ווארטען און האָפען ביז מיר וועלען אָבשפּיעלען „שולמית", דאַן וועלען מיר איהם בעצאָהלען מיט רעגעלע געלד, און אזוי וויא ער האָט ניט געהאט קיין ברירה, האָט ער געהאָפט.

מיר איז פון דעסטוועגען געווען בעסער וויא דיא איבריגע, ווייל מיין חבר'טע, דזשעני, דעם בעל הבית טעכטערל, האָט מיך געפילעוועט מיט כל טוב, דאָס הייסט, אַן עקסטרא גלאָז טהעע מיט אַן עפּעל, און דיא מיסעס גיטערמאַן אליין פלעגט אויך אויף מיר רחמנות האָבען און מיך אָבהיטען מעהר פון אלעמען.

זיא פלעגט מיר אונטערשפּרייטען אונטער'ן טעלער מיט קאַרטאָפלעס אַ האַנטוך אָדער אַ סערוועטעל, וואָס איך האָב זעהר ליעב געהאָט, ווייל איך האָב זיך גע'מיאוסט צו עסען אויף דער שמוציגער צעראַטע, וויא דיא איבריגע קינסטלערס. דיא דאָזיגע צעראַטע, אָדער „אויל קלאָטה", וויא מיסעס גיטערמאַן פלעגט דאָס רופען, איז געווען אויסגעמאָהלט מיט אַ סך מענ־שעלעך, און דיא מיסעס גיטערמאַן האָט דערצעהלט אַז צווישען דיזע מענשע־לעך אויפן „אויל קלאָטה", איז אמאָהל, ווען דער אויל קלאָטה איז נאָך געווען ניי, געווען קאָלאָמבוס אליין מיט אַ סך אינדיאַנער.

נאָר אצינד, דאָס הייסט, ווען מיר זיינען איינגעשטאַנען אין „גיטערמאַן'ס באָרדינג הויז", זיינען שוין דיא אינדיאַנער זיך צולאָפען אין דיא וועלדער אריין, און קאָלאָמבוס איז געשטאָרבען, און אויפן „אויל קלאָטה" זיינען בלויז געבליבען „סמנים" וואָס קאָלאָמבוס מיט דיא אינדיאַנער האָבען איבערגעלאָזט...

און איך פלעג מיר טראַכטען: אי זיינען עס קאָלאָמבוס מיט זיינע אינדיאַ־נער געווען חזרים...

מיין טאַטע איז נישט מיעד געוואָרען און געהאַלטען אין איין שיקען בריעף צום אלטען טהאָמאַשעווסקי, אַז מען זאָל מיך אָבשיקען אַ היים קיין באַלטימאָר, און אַ פאָאר טעג בעפאָר דער פאָרשטעלונג קומט אַן צו אונז קיין באָסטאָן ר' פנחס טהאָמאַשעווסקי אליין.

קיין סטיידזש איז ניט געווען אין „באָסטאָן מיוזיק האָל", בלויז אַ פּלאַט־פאָרמע איז דאָרטען געווען. פאר קאָנצערטען איז דאָס געווען גענוג. אָבער צו שפּיעלען טהעאַטער האָט מען געמוזט דינגען אַ סטיידזש.

דאן איז געווען א מאדע צו רענטען א ביהנע. א געוויסע קאמפאניע האט צוגעשטעלט אין האלס ווען מען האט בעדארפט א ביהנע און מען האט געשפיעלט טהעאטער.

דיא גרויס פון אזא ביהנע וואס מען האט גערענט, איז געווען נאך'ן פרייז וואס מען האט דערפאר בעצאהלט. פאר 10 דאלער האט מען געקראגען א קליין סטיידזשעלע מיט א קליינע סצענעלע, און פאר 100 דאלער האט מען געקראגען א גרויסע ביהנע מיט א גרויסע סצענע מיט צוויי דעקאראציעס. אזוי וויא קיין קאפיטאליסט איז אונזער דירעקטאר ניט געווען, האט ער געזוכט וואס ביליגער, האט מען אויפגעשטעלט פאר אונז א קליין ביהנעלע מיט א וואלד־סצענעלע און אז דיא אקטיארען זיינען געגאנגען פון דיא גארדעראבען האט זיי דאס פובליקום געזעהען פריהער איידער זיי זיינען ארויפגעקראכען אויפן סטיידזש.

און אויף אזא סצענע האבען מיר געשפיעלט „שולמית“ אין „באסטאן מוזיק האל“.

אט איז שוין דער טאג פון דער פארשטעלונג. יעדער איז ביזי. עס טומעלט זיך. מיר זיינען אלע זעהר נערוועז. יעדע ווייל קומט אן אן אנדער שטאפעט צום דירעקטאר: מען כאפט טיקעטס; עס וועט זיין א גרויסע איננאהמע; סיילעם כטריט פערמאכט דיא געשעפטען און גרייט זיך צו געהן אין טהעאטער; דיא אידענעס פון האנאווער סטריט צוואגען דיא קינדער; מען דארף אנגרייטען א פאר הונדערט ספעשיל פאליס; עס טהוט זיך חושך אין באסטאן — מען גרייט זיך אויף „שולמית“.

פריה אין אבענד זיינען מיר שוין אלע געווען אין דיא דרעסינג רומס אין „באסטאן מוזיק האל“. מען האבען זיך אנגעטהאן, גרימירט און געציטערט פון נערוועזיטעט.

איינער האט געכאפט דעם צווייטענס פארוק, דער האט געכאפט יענעמס קליידער, דער ציגנעטאנג האט זיך אנגעטהאן דעם אלטען מנוח'ס ווייסע בארד. עס איז געווען לעבעדיג!

דער דירעקטאר האט ענדליך אלעס געבראכט אין ארדנונג, צוגעגעבען אלעמן קוראזש, דער גלאק קלינגט, מיר זיינען אלע גרייט. איך מאך זיך הארץ צו מיין ערשטען אויפטריט אלס „שולמית“, און — דער פארהאנג געהט ארויף.

מיין סוקסעס אין „שולמית"

דיא מוזיק שפיעלט, מיר שטעהן אלע אויף דער ביהנע און דער אלטער „מנוח", מיין טאטע, הייסט עס, מיט דיא איבריגע אידען, וואס זייגען עולה רגל קיין ירושלים, זינגען דאס בעריהמטע ליעד: „אנגעלאדען מיט אלל דעם גוט, מיט דעם שטעקען אין דער האנד, שפאנען מיר אין דער מינוט, צו אונזער הייליג לאנד".

איך, „שולמית", שטעה לעבען מיין טאטען „מנוח", אנגעטהאן וויא א יונג שיקסעל, א פאסטושקע, און הער מיך צו וויא זיי זינגען. דאס הארץ קלאפט מיר, דיא פיס זעצען זיך מיר אונטער. אט באלד זיינען זיי שוין פארטיג מיט'ן זינגען, און זיי געהען אוועק קיין ירושלים. און איך, איך וועל מוזען דא בלייבען איינע אליין. איינע אליין פאר אזא גרויסען פובליקום...

איך בעט גאט, אז דאס זינגען פון דיא אידען זאל זיך נישט ענדיגען, אז זיי זאלען דא בלייבען מיט מיר, עס זאל אויסברעכען א שטורם, עס זאל גיסען א שלאגס־רעגען, עס זאל פאלען א האגעל... עפעס זאל געשעהן, אבי זיי זאלען ניט קענען געהן קיין ירושלים, כדי איך זאל נישט בלייבען דא אליין...

אבער מיין געבעט העלפט ניט. איך הער שוין דיא לעצטע ווערטער: „יברכך ד' וישמרך, ד' יצליח דרכיך".

דיא אידען געהן אוועק. דער טאטע געזעגענט זיך מיט מיר און געהט אויך אוועק. איך זאג „געה געזונד פאטער," און בלייב איינע אליין אויף דער סצענע, אין דער וויסטע פון בית לחם, הייסט עס.

דא האב איך צו זינגען און צו זאגען און צו בלאנזען און צו ווערען שוואך און צו פאלען אויף א שטיין. אבער איך שטעה מיט'ן רוקען צום פובליקום און פאך מיט דיא הענד בלמרשט וויא איך בעגלייט נאך אלץ מיין טאטען, און איך קען ליין ווארט נישט ארויסריידען.

און דיא ווערטער זיינען דאך ניט גלאט ווערטער, זאנדערן גראמען. דיא גאנצע פיעסע שולמית איז אין גראמען, און דיא גראמען האבען מיך דער'הרג'עט (אדער, בעסער, איך האב דער'הרג'עט דיא גראמען). איך שטעה און קען קיין מויל נישט עפענען.

טהאמאשעווסקי איז שנעל צוגעלאפען אונטער דיא קוליסען און מיר געגומען אונטערזאגען:

„יא, דאכט מיר, דארט דורך דעם בארג —

ניין, עס איז קיין וועג, מענשען גערן דארט קארג!"

איך בין געקומען צו זיך אביסעלע פון מיין נערוועזיטעט און גענומען נאכזאגען, אבער ביים גראם האב איך זיך פארטשעפעט: „יא, דאכט זיך מיר, דארט איז א בארג — ניין, עס איז קיין וועג, מענשען געהן דארט ווינציג!..." דער'הרג'עט דעם ערשטען גראם.

וואס ווייטער בין איך אלץ מעהר אריין אין דער ראלע, און ווען איך לאז מיר אראב אין ברונעם נאך א טרונק, האט דער דירעקטאר הינטער די קוליסען א פאטש געטהאן מיט דיא הענד און שטיל אויסגעשריען: „בראווא, בוזיניו!"

איך ליעג אין ברונעם (דאס הייסט, איך שטעה אונטער דיא קוליסען) און דער צינגעטאנג מיט אבשלום'ן קומען ארויף אויף דער ביהנע.

אבשלום אליין איז אויך געווען שטארק נערוועז. ער האט אויך געקוילעט דעם ערשטען גראם. ער דארף זאגען צום צינגעטאנג: „איך האב געוואוסט אז דא דארף זיין א ברינען, גיך צובינד דאס פע קיל, וואס איז דא דרינען" — גיט ער א זאג: „וואס איז דאס „אינעווייניג". און אנשטאט דעם גראם „ברינען מיט דרינען" איז אויסגעקומען „ברינען מיט אינעווייניג".

אבער באלד זינגט ער דאס בעריהמטע ליעד: „ראזשינקעס מיט מאנדלען" און דאס פובליקום ווערט ווילד פון בעגייסטערונג, וויא נור ער האט געענדיגט זינגען, האט א דונער אפלאדיסמענטען אויסגעבראכען. מען האט איהם ניט גע־וואלט אבלאזען און ער האט געמוזט איבערזינגען נאך אמאהל.

איך שטעה אונטער דיא קוליסען און דאס הארץ צוגעהט אין מיר פאר גרויס פרייד, וואס אבשלום, מ י י ן אבשלום מאכט אזא ערפאלג. איך אפלאדיר גלייך מיט'ן פובליקום, איך בין בעגייסטערט און בעטויבט פון דיא אפלאדיסמענטען, אקוראט וויא איך אליין וואלט דאס געקראגען.

איך פארגעס אז איך דארף שוין ארונטערקריכען אונטער'ן סטיידזש און ליגען אין ברונעם, און איך שטעה אלץ הינטער דיא קוליסען און קוועל פון דיא אפלאדיסמענטען וואס מיין אבשלום האט געקראגען.

אבשלום האט אבגעזונגען און געהט צו צום ברונען און וויל אננעהמען א טרונק וואסער דארף ער מיך דערזעהען אינעווייניג, זיך דערשרעקען און אויס־זינגען: „הא, וואס הער איך? א קול פון א רוח!" — אבער אז איך שטעה גאר הינטער דיא קוליסען? מאכט ער דיא סצענע וויא עס בעדארף צו זיין, און לעגט נאך צו עטליכע ווערטער אזוי: „הא, וואס הער איך? א קול פון א רוח! מיין הארץ טהוט מיר שרעקען — איך געה כאפען א שטעקען!"... און ער לויפט אראפ פון

סצענע און כאפט מיך אן מיט א געשריי: „שנעל קריך אריין אין ברונעם“,— און אליין איז ער צוריק אויף דער סצענע.

איך בין גיך געווען אין ברונעם און גענומען זינגען: „ווער איז דארט, איך וועל אייך בענשען, ראטעוועט ארויס א מענשען, האט רחמנות און נעהמט מיך ארויס!“

שפעטער, ווען עס איז געקומען צום דועט, וואו מיר שווערען זיך אייביגע ליעבע און מיר נעהמען דעם ברונעם מיט דער קאטץ אלס עדות, האב איך שוין געזונגען מיט מיין קלאהרער שטימע, ריין, נישט וואקלענדיג זיך, און אז דער קורר־טען איז געפאלען זיינען דיא אפלאדיסמענטען געווען געוואלדיגע, און קולות האבען זיך געהערט פון פובליקום: טהאמאשעווסקי! בעסי קויפמאן!

אין צווייטען אקט בין איך נישטא אויף׳ן סצענע. איך בין געזעסען אין דער שעהנער דרעסינג־רום מיט קארפעט געדעקט, געקוקט אין דיא שעהנע שפיגלען און זיך אויסגעפוצט צום דריטען אקט. איך האב זיך אנגעטהאן אין א ווייס נאכט־העמד, זיך צולאזען מיינע בלאנדע האר, וויא א זיידען־מאנטעל אויף מיינע אקסלען. איך האב זיך צוגעגרייט צו דער סצענע, וואו איך בין משוגע, וואס מזן געליעבטער אבשלום האט מיך פארלאזען און מיך אויסגעביטען אויף אביגיל׳ן.

איך בין געשטאנען אויף דער ביהנע אנגעשפארט אין א סינערי און גע־זונגען דאס זיסע הארציגע ליעד: „שבת, יום טוב און ראש חודש“.

קיינמאהל אין מיין לעבען וועל איך ניט פארגעסען דיא צווייטע סטראפע: „מיין שווער הארץ, איז דארט דער עמוד — עס זעהט איהם קיינער ניט ארויס! דיא ליעבע איז דארטען, מיין נר תמיד... עס ברענט — און לעשט קיינמאהל ניט אויס!“

אך, מיט וואס פאר א געפיהל האב איך דאן געזונגען! ווען איך האב גע־וויינט זיינען טרעהרען גערינען דורך מיינע אויגען פון טיעפען הארצען, איך בין געווען ש ו ל מ י ת און נישט בעסי קויפמאן.

דער סוקסעס פון דער ערשטער פארשטעלונג אין באסטאן פון „שולמית“ איז געווען א ריעזיגער און מיין ערפאלג איז געווען איבערראשענד.

איך בין געווען העכסט גליקליך, — שיכור פון גליק בין איך געווען! איך האב גאר נישט געקענט גלויבען אז איך, „איך“ אליין, בעסי קויפמאן, בין דאס, אז איך בין עס דיא וואס האט געשפיעלט „שולמית“ אין זעלבען האל וואו פאטי גיט קאנצערטען.

ווען מיר האבען שוין געענדיגט שפּיעלען און דער עולם איז שוין אוועק פון האל, האט זיך מיר ניט געגלוסט אויסטהאָן דיא קליידער פון שולמית, באטש נאך אביסעל זיך אָנטישען מיט מיין ליעבלינג, מיין „שולמית“.

ווען מיר זיינען א היים געקומען אין „גיטערמאן׳ס באָרדינג הויז“ איז שוין געוועזען שפּעט ביינאכט. מיר האבען געמאכט א גרויסע סעודה פון הערינג מיט ביער. דער דירעקטאר האט בעצאהלט פאר באָרד פון דער גאנצער צייט. דיא אַק־טיארען האבען געקראגען צו עטליכע דאלער און מיר האבען געהוליעט ביז טאָג. באָרים׳ן דיא האנד, אז אין א וואך ארום זאל ער, באָרים, מיך אבשיקען צוריק קיין באלטימאָר, צו מיין טאטען א היים.

מיין בעגעגעניש מיט אברהם גאָלדפאַדען

אין א פאר טעג ארום, נאך דער פאָרשטעלונג פון „שולמית“, האט דער דירעקטאר בעשלאָסען צו האבען נאך א פאָרשטעלונג. איך האב געקראגען פון איהם א מתנה א פאר באָסטאָנער שיך. דאמאלס זיינען באָסטאָנער שיך געווען א אידעאל. אך, וויא גליקליך בין איך געוועזען ווען איך האב זיך אויסגעפּוצט אין דיזע באָסטאָנער שיך!

דיא וואך איז אוועק. וועדליג טהאמאשעווסקי האט געגעבען דיא האנד צו זיין טאטען, האט ער מיך שוין בעדארפט אבשיקען צו מיינע עלטערן א היים, קיין באלטימאָר. אָבער גאָר שיק און גאָר פאהר, אז מיר ווילט זיך נישט אוועק־פאהרען און איהם ווילט זיך ניט מיך אוועקשיקען. און דערצו האבען מיר נאך אזא גוטען תירוץ — דיא נייע פאָרשטעלונג.

איך בלייב ווייטער אין באָסטאָן און שרייב צום טאטען אז נאך דער נעקסטער פאָרשטעלונג וועל איך זיכער קומען א היים.

דערווייל איז באָסטאָן געגאנגען כאדראָם. אין אלע אידישע געשעפטען, אויף אידישע חתונות, צווישען דיא מענער אין דיא שוהלען, צווישען דיא ווייבער אין דיא גראָסעריס — איבעראל, וואו עס זיינען זיך צוזאמענגעקומען אידען האט מען נאר גערעדט וועגען אידישען טהעאטער און וועגען „שולמית“.

עס האט זיך באלד געפונען א גוטער איד מיט׳ן נאמען ראבינאָוויטש וואס האט געוואלט ווערען מענעדזשער און טאקע פאָרדיענען א חוץ געלד אויף עולם

הבא. וואָרים ער, דער גוטער איד הייסט עס, וועט פאַרדיענען מצוות רעכטס און לינקס: פאַר דיא עקטערס וועט ער האָבען אַ מצוה וואָס זיי וועלען שפּיעלען טהעאַ־טער און מאַכען אַ לעבען, און פאַר דיא באָסטאָנער אידען וועט ער האָבען אַ מצוה וואָס ער וועט זיי ממש מחיה זיין מיט אידיש טהעאַטער.

מיר האָבען איהם גערופען „גוטער איד“, ווייל קיין בעסערער איד, וויא דער, וואָס גיט געלד צו אַקטיאָרשטשיקעס, קען גאָר ניט זיין. אַזוי האָבען מיר דאַמאָלס געטראַכט.

דער דירעקטאָר ווערט ערשט רעכט ביזי. „וויא באַלד ס'איז דאָ פּלענטי געלד, דאַרף מען האָבען פּלענטי עקטערס“ — זאָגט ער. און צו דער קאָמפּאַניע וואָס ער האָט, ברייננגט ער אַראָפּ די גרעסטע סטארס וואָס ניו יאָרק פון יענער צייט האָט פאַרמאָגט.

דאָס זיינען געווען: מאַקס אברעמאָוויטש, אַנעטא פינקעל, מיסטער קאַרפּ, מיסעס ווערבעל, אברהם גאָלדפאַדען מיט זיין פרוי פּאָולינאַ גאָלדפאַדען און אַ קאַפּעלמייסטער מיט'ן נאָמען פינקעלשטיין. (אַנעטאַ, פּאָולינאַ און מיסעס ווער־בעל זיינען געווען שוועסטער).

דער גוטער איד, ראַבינאָוויטש, צאָהלט דורך אונזער דירעקטאָר צו בים־לעך וויידזשעס די גרויסע געסט אונזערע, און מיר נעהמען זיך שטודירען „די צוויי קוני לעמעלס“, פון אברהם גאָלדפאַדען.

איך בין אין זיבעטען הימעל פאַר גרויס גליק. איך קוק אויף דיא אַלע גרויסע עקטערס „אויס נויאָרק“ מיט גרויס רעספּעקט, אָבער מיין גרעסטע עהר־פורכט האָב איך צו אברהם גאָלדפאַדען. ער, ער איז עס דער געטליכער מענש וואָס האָט פערפאַסט דיא „שולמית“. ער שרייבט אין גראַמען, ער, דער פאַטער פון דעם אידישען טהעאַטער, וויא דער דירעקטאָר פלעגט מיר אַמאָהל דערצעהלען, ער, אברהם גאָלדפאַדען איז מיט אונז, מיט מיר. איך בין גליקליך, גליקליך...

איך קריג דיא ראָלע פון „ליבעלע“ אין „דיא צוויי קוני לעמעלס“, און מיר ווייזט זיך אויס, אַז נישט קיין ראָלע צו שפּיעלען טהעאַטער האָב איך דאָס געקראָגען, זאָנדערן עפּעס, וואָס איך האָב זיך גאָר נישט געקענט פאָרשטעלען פריהער.

אברהם גאָלדפאַדען אַליין גיט מיר אַ ראָלע און איך וועל מיט איהם אין איינעם שפּיעלען טהעאַטער... ניין, דאָס איז נישט גלאַט אַזוי אַ ראָלע. דאָס איז — יאַ — דאָס איז דאָס טעלערל פון'ם הימעל ! . . .

דיא גליקליכסטע אויף דער וועלט ביז איך דאַמאָלס געווען.

מען האט ווידער גענומען „באסטאן מוזיק האל“, און מיר מאכען פראבע אויף „דיא צוויי קוני לעמעלס“. מאקס אבראמאוויטש אלס אמת׳ר קוני לעמעל, באריס טהאמאשעווסקי אלס מאקס, דער פאלשער קוני לעמעל. אנעטא פינקעל אלס קאראלינא, איך אלס ליבעלע, קארפ אלס רב פנחס, מיסעס ווערבעל אלס רבקה, מארינשטראס אלס שלמה׳ניו, און וויסמאן אלס קלמן שדכן.

איינמאהל, ביי א פראבע, דערזעה איך, וויא ער, דער פערפאסער פון שולמית, דער פאטער פון׳ם אידישען טהעאטער אברהם גאלדפאדען אליין — ס׳איז מיר א ווייטאג צו דערצעהלען, ס׳איז אבער אן אמת — איך האב דערזעהן וויא גאלדפאדען׳ס שיך זיינען צוריסען.

מיט א פלאמענדען פנים פון שאנדע און מיט טרעהרען אין דיא אויגען פון רחמנות בין איך צוגעלאפען צו טהאמאשעווסקי׳ן, איהם אוועקגערופען אין א ווינקעלע, און איהם איינגערוימט דעם סוד אז גאלדפאדען געהט מיט צוריסענע שיך און האב איהם געבעטען, אז ער זאל גלייך געהן קויפען א פאר באסטאנער שיך פאר גאלדפאדענען. באלד נאך דער פראבע איז טהאמאשעווסקי אוועק מיט גאלדפאדען, און ווען זיי זיינען צוריקגעקומען, האט גאלדפאדען געטראגען א פאר נייע באסטאנער שיך.

דיא פראבעס זיינען צוגעגאנגען זעהר גוט. איך האב מיין געפלייסט און גיך געקענט דיא ראלע פון „ליבעלע׳ן“ אויף אויסענווייניג. גאלדפאדען אליין האט אונז געלערנט וויא אזוי צו שפיעלען. מיר האט ער צוגעגעבען פיעל קור־ראזש. עס האט איהם הנאה געטהאן וואס באלד ביי דיא ערשטע פראבע האב איך שוין געקענט דיא ראלע אויסענווייניג און ער האט זיך מיט מיר ספעציעל אבגעגעבען, און מיר געלערנט וויא צו שפיעלען.

דיא אידען אין באסטאן זיינען געווארען אויפ׳ס ניי אויפגעלעבט, א מין נייער משיח איז ביי זיי דאס טהעאטער געווארען. און מען האט געכאפט טי־קעטס צו דער פארשטעלונג פון „דיא קוני לעמעלס“, פונקט וויא דיא אידען אויף דער קאלאניע אין פיסגעיל קאונטי, וואו מיר האבען געוואוינט, פלעגען כאפען שבת־צו־נאכט דיא פלאמען פון הבדלה אין דיא קעשענעס אריין.

מיר זיינען געווען איבערראשט פון דעם שנעלען פארפערקויף פון דיא טיקעטס, און מיר זיינען שוין געווען זיכער, אז דא אין באסטאן בלייבט א אידיש טהעאטער אויף שטענדיג, און טאקי מיר וועלען עס זיין דיא קאמפאניע.

דיא פראבען ווערען אלע מאהל בעסער. מיר שפיעלען שוין כמעט אלע דיא ראלען וויא עס בעדארף צו זיין, עס איז נאך בלויז עטליכע טעג צו דער פאר־

שטעלונג, אלץ ווערט שוין צוגעגרייט, און גאָט העלפט אין אַ שעהנעם טאָג ביי אַ פּראָבע — צוקריגען זיך דער דירעקטאָר מיט דער פּרימאַדאָנא, אַנעטאַ פּינקעל, און זיא זאָגט, זיא שפּיעלט ניט.

זיא שפּיעלט ניט, כאָטש רוף צוריק דיא גאַנצע פאָרשטעלונג. מען רעדט, מען טענה'ט, אָבער עס העלפט ניט. זיא וויל, זאָגט זיא, מיט טהאָמאַשעווסקי'ן צוזאַמען ניט שפּיעלען אפילו אז מען זאָל דאַרפען אומקעהרען דאָס געלד פאַר אַלע אויספערקויפטע טיקעטס, זיא איז דיא „סטאַריכע", און זיא מוז אויספיהרען, זאָגט זיא.

נאָך אַ לאַנגען קריעג הויבט זיך אויף דער דירעקטאָר און גיט אַ שפּיי אויס אויף דער פּרימאַדאָנא, מיט דיא „קוני לעמעלס", מיט גאַנץ באָסטאָן. ער זאָגט „אדיע", פּאַקט צונויף זיינע זאַכען, געזעגענט זיך אָפּ מיט אַלעמען און פאָהרט אוועק פון באָסטאָן.

עס העלפט ניט קיינעמ'ס בעטען און ניט מיין וויינען. טהאָמאַשעווסקי איז אוועק און מיר אַלע בלייבען שטעהן אין מיטען־דרינען.

עס איז עטליכע טעג צו דער פאָרשטעלונג, און מיר זיינען אַלע גרייט. נאָר עס פעהלט אונז אַ „מאַקס", אַ פאַלשער „קוני לעמעל".

איך בין אַ קרבן פון טהעאַטער־פּאָליטיק

די גאַנצע קאָמפּאַני איז דאָן געבליבען אין אַ פערלעגענהייט, מען האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן. די פאָרשטעלונג סטאָפּען איז געווען אונמעגליך. אַלע טיקעטס זיינען שוין געווען אויספערקויפט און צו דער פאָרשטעלונג איז סך הכל פערבליבען בלויז אַ פּאָר טעג. עס איז פשוט געווען אונמעגליך דיא פאָרשטעלונג אָבצולעגען און עס איז אויך נישט געווען מעגליך צו שפּיעלען, ווייל אָהן אַ „מאַקס" קען מען דיא „קוני לעמעלס" ניט דורכפיהרען. מאַקס איז דער צווייטער קוני לעמעל. טאָ וויא קען מען שפּיעלען דיא „צוויי קוני לעמעלס" ווען ס'איז נאָר דאָ א י י ן „קוני לעמעל"?

פאַלט מען אויף אַ פּלאַן: מען זאָל וואַרטען ביז ביינאַכט ווען גאַנץ באָסטאָן וועט שוין זיין איינגעשלאָפען, זאָלען מיר אַלע זיך שטילינקערהייט ארויס־רוקען פון „גוטערמאַן'ס באָרדינג הויז" און מאַכען פליטה. דאָס איז דאָס איינ־ציגע וואָס איז אונז געבליבען, וואָרים אז דיא אידען וועלען זיך צונויפקומען

אין האָל און מען וועט דיא „קוני לעמעלס“ ניט שפּיעלען, וועט דאָך זיין טראָבעל, עס וועלען מסתמא פליהען פּעטש אויף אונזער אדרעס, טאָ צו וואָס זאָלען מיר דאָ וואַרטען מיט אונזערע ביינער? לאָמיר זיך בעסער בעצייטענס אַבטראָגען.

דער איינציגער וואָס האָט דעם פּלאַן צו־נישט געמאכט, איז געווען אברהם גאָלדפאַדען. ער האָט זיך אונטערגענומען איינשטודירען א „מאַקס“ מיט וועמען עס איז, אָבער שפּיעלען זאָל מען, — נישט אַנטלויפען. און אין דיא פּאָר טעג וואָס זיינען נאָך געבליבען ביז צו דער פאָרשטעלונג האָט גאָלדפאַדען איינ־געשטודירט מיט אַן אַקטיאָרעל אַ „מאַקס“ און דיא „קוני לעמעלס“ זיינען גע־ראַטעוועט געוואָרען.

דער ליידיגער שטוהל וואָס איז געבליבען אין אונזער קאָמפּאַניע ווען טהאָמאַשעווסקי איז פּלוצים אוועק, איז באַלד באַזעצט געוואָרען מיט אַנאַנדער אַקטיאָר.

איך אָבער, בין נישט געווען קיין קאָמפּאַניע, דער ליידיגער שטוהל וואָס איז געבליבען אין מיין הארץ ווען טהאָמאַשעווסקי איז אוועק פון באָסטאָן איז נישט באַזעצט געוואָרען. מיר האָט טהאָמאַשעווסקי נישט געפעהלט אלס אַקטיאָר וואָס דאַרף שפּיעלען „מאַקס“, מיר האָט געפעהלט טהאָמאַשעווסקי, מיין גע־ליעבטער.

באַלד וויא ער איז אוועק און מיך אליין געלאָזען מיט דער קאָמפּאַניע, האָב איך זיך דערפיהלט אזוי קליין, אזוי נידריג, אזוי געפאַלען אַז דיא ראָלע אפילו וואָס איך האָב געשטודירט, דיא ראָלע פון „ליבעלע“, האָט מיך נישט גע־קענט אַרויסרייסען פון מיין שרעקליכע פערצווייפלונג. איך בין געווען אזוי נידער־געשלאָגען און עלענד, אַז אפילו וויינען האָב איך נישט געקענט, מיינע טרעהרען זיינען אויסגעטריקענט געוואָרען פון דעם שרעקליכען, העלישען פייער וואָס האָט געברענט אין מיין הארצען.

איך בין אומגעגאַנגען וויא צומישט און נישט געוואוסט וואָס עס טהוט זיך מיט מיר.

ביי דער פאָרשטעלונג פון דיא „קוני לעמעלס“, איידער מען האָט נאָך אָנגעפאַנגען שפּיעלען, האָב איך געליטען מיינע ערשטע קינסטלערישע ערנידריי־גונגען פון דיא קאָלעגען קינסטלער.

דיא פּרימאַדאָנאַ, אַנעטאַ פּינקעל, איז געווען דיא „סטאַריכע“ מיט׳ן דיפּלאָם „אוים נויאָרק“, און זיא האָט מיר געגעבען צו פאַרשטעהען וואָס דאָס מיינט. די שהנע גאַרדעראָב וואָס איך האָב פערנומען אין זעלבען „באָסטאָן

מוזיק האַל" ערשט מיט אַ פּאָר וואָכען צוריק בשעת איך בין אויפגעטראָטען אַלס „שולמית" — דיזע שעהנע דרעסינג־רום האָט אַנעטאַ פינקעל גענומען פאַר זיך. מיר האָט זי געהייסען זיך אַנטהאָז — כ'בעט אום ענטשולדיגונג—אין טאַילעט, וואָרים וויא באַלד איך וועל זיך אַנטהאָן אין זעלבען דרעסינג־רום מיט איהר, טאָ פון וואַנען וועט מען וויסען אַז זיא איז דיא „סטאַריכע".

„קוק עס אָן," האָט זי געלאַכט פון מיר. „אַ „סטאַר" אין קורצע קלייד־לעך! האָסט שוין אַ סך געליטען פאַר דער אידישער ביהנע? וויפיעל חזרים האָסטו שוין געפּאַשעט מיט אַקטיאָרען?"....

מיר האָט שרעקליך פערקלעמט ביים הארצען פאַר ווייטאָג. איך האָב ניט פערשטאַנען פאַר וואָס קומט מיר דער שפּאָט, און אַז איך טראָג קורצע קליידלעך, איז וואָס? ערשט מיט אַ פּאָר וואָכען צוריק האָב איך דאָך דאָ געשפּיעלט „שולמית"! דאָ אין זעלבען האָל האָבען דאָך הונדערטע מענשען מיך אַפּלאָדירט און דאָס פּובליקום האָט געשריען „בעסי קויפמאַן!" און איז געווען בעגייסטערט פון מיין שפּיעלען. איך בין דאָ אין באָסטאָן בעליעבט ביים גאַנצען אידישען פּובליקום פאַר מיין זינגען „שבת, יום טוב און ראש חודש", טאָ וואָס איז אַז איך טראָג קורצע קליידלעך?

אָבער אָט דיא אַלע גערעכטע טענות וואָס איך האָב ביי זיך אַליין גע־טראַכט האָבען גאָר ניט געהאָלפען. מיינע הייסע טרעהרען וואָס איך האָב פער־גאָסען אין אַ ווינקעל הינטער'ן סטיידזש זיינען געווען אומזיסט. אַנעטאַ פינקעל איז געווען „סטאַר", זיא האָט פאַר זיך גענומען דיא שעהנסטע דרעסינג־רום און איך האָב געמוזט אַראָבשלינגען דיא ביטערע מעדיצין און שווייגען. וואָרים איך בין געווען איינע אַליין. דער איינציגער וואָס האָט זיך געקענט אָננעהמען מיין קריוודע איז געווען טהאָמאַשעווסקי, אָבער ער איז נישט געווען דאָ, ער איז געווען ערגעץ ווייט אַוועק. ער האָט נישט געזעהען וויא מען פערצאַפּט מיר מיין בלוט און מען טרעט מיינע קינסטלערישע געפיהלען. איך בין געווען אַליין.

איך בין פון דער בעליידיגונג געווען שרעקליך אויפגעבראַכט, יעדער טראָפּען בלוט אין מיינע אָדערן האָט געזאָטען מיט האַס און מיר האָט זיך שרעק־ליך געוואָלט נקמה נעהמען אין דער פּרימאַדאָנא אַנעטאַ פינקעל.

מיין איינציגער וואונש איז דאַן געווען אַז זיא זאָל דורכפאַלען, דאָס פּובליקום זאָל איהר אויספייפען, עס זאָל געשעהן אַ נס און זיא זאָל ווערען הייזעריג, אפילו אין גאַנצען דיא שטימע זאָל זיא פאַרלירען, אַרט מיך אויך ניט. איהר אויף להכעיס זאָל איך גאָר דוקא מאַכען אַ סוקסעס, און אַז איך וועל

ווערען אַ גרויסע אַקטריסע וועל איך מיט איהר קיין מאָהל ניט שפּיעלען אין־איינעם, כאָטש זיא איז איצט אַזאַ יחסנ׳טע ביי זיך ווייל זיא קומט „אויס נויאָרק“.

מיט אַ צו־וויטאָגטען הארצען וואָס קומט פון האַס, בעליידיגונג, ביינקעניש, פערלאָזענהייט, ענטוישונג, עלענד און ערנידריגונג בין איך ארויף שפּיעלען מיין ראָלע פון „ליבעלע“ אין גאָלדפאַדען׳ס „קוני לעמעלם“.

איך האָב געקראָגען אַ וואַרימע אויפנאהמע פון פּובליקום וויא נור איך האָב זיך בעוויזען אויף דער סצענע און דאָס האָט מיר צוגעגעבען זעהר פיעל קוראזש. איך האָב מיין ראָלע געשפּיעלט בעסער נאָך וויא ביי דיא פּראָבען. נאָך יעדען אַקט איז גאָלדפאַדען צוגעקומען צו מיר און מיר געדריקט דיא האנד, ער האָט מיך געלויבט און מיר צוגעגעבען מוטה. נאָך׳ן שפּיעלען האָט ער מיר פאַר אַלע אַקטיאָרען אין דיא אויגען אַרומגענומען און מיך אַ קוש געטהאָן אין שטערען.

„קינדער“ — האָט ער געזאָגט צו דיא אַקטיאָרען — „דאָס מיידעלע איז אַ טאַלאַנט, זיא וועט אַמאָהל זיין אַ גרויסע אידישע שוישפּיעלערין“.

דאָס האָט מיך אַזוי געפרעהט, איך בין געוועזען אַזוי גליקליך וואָס גאָלדפּאַדען איז געוועזען צופרידען מיט מיין שפּיעלען, אַז איך האָב פארגעסען אין דער בעליידיגונג וואָס אַנעטאַ פינקעל האָט געלאכט פון מיר פאַר דער פאָרשטעלונג. איך האָב נישט געפיהלט מעהר קיין האַס צו איהר און צו קיינעם ניט, איך האָב געטאַנצט און געשפּרונגען פאַר שמחה.

אָבער אַז איך בין צוריקגעקומען אין „באָרדינג הויז“ און דיא גאַנצע קאָמפּאַניע אַקטיאָרען האָבען זיך אַזוי געטומעלט, געלאַכט און געשטיפּט און יעדער פון זיי האָט זיך געפיהלט לוסטיג און שטאָלץ, און אַלע צוזאַמען האָבען שוין גענומען רעדען פון אַ צווייטער פאָרשטעלונג, בין איך געבליבען פון וויטענס.

מיט מיר האָט מען זיך ניט גע׳עצה׳ט.

און איך האָב ווידער דערפיהלט מיין עלענד. איך בין אוועק צו מיר אין רומקעלע און אויף מיין געלעגער זיך גוט אויסגעוויינט. איך האָב געוויינט פאַר וואָס ער, מיין געליעבטער, איז איצט נישטאָ, פאַר וואָס ער האָט ניט געזעהען וויא גוט איך האָב געשפּיעלט „ליבעלע“. מיין גאָט, פאַר וואָס האָט ער מיך ניט מיטגענומען מיט זיך? אַז ער האָט זיך צוקריגט מיט דער פּרימאַדאָנא, וואָס־זשע בין איך שולדיג? וואו׳ם האָט ער מיך איבערגעלאָזען אי י נ ע א ל י י ן?

מיין ערשטע ראָליע אַלס מאַנסביל

עטליכע טעג זיינען אוועק נאָך דער פאָרשטעלונג פון דיא „קוני לעמעלס“ און דער מענעדזשער ראבינאָוויטש אַרראַנזשירט נאָך אַ פאָרשטעלונג פאַר אונזער קאָמפּאַניע.

קיין בריעף פון טהאָמאַשעווסק י'ן האָב איך נאָך נישט ערהאַלטען זינט ער איז אַוועק פון באָסטאָן. יעדער טאָג איז מיר אַ יאָהר. איך בין אין גאַנצען דערשלאָגען און בייז אויף מיין שלעכטען גורל וואָס איז מיר אויסגעפאַלען פון גאָט. איך שרייב נישט מעהר אַ היים צו מיינע עלטערן; שוין אַ פאָר בריעף האָב איך נישט געענטפערט. מיין פאַרשפּרעכען צום טאַטען אַז איך וועל קומען אַ היים באַלד וויא איך וועל אָבשפּיעלען „שולמית“, האָב איך נישט געהאַלטען; פון מיינע איצטיגע יסורים וויל איך ניט שרייבען צום טאַטען און עפּעס האָט זיך מיר געדוכט אַז אַפילו ווען איך וועל שרייבען אַ היים וועט מיר אויך נישט ווערען גרינגער.

מיינע יונגע קינדישע געדאַנקען האָבען זיך געמישט אין מיין יונגען מוח און איך האָב נישט געקענט אויף קלאָהר אויסרעכענען וואָס איך זאָל טהאָן. מיינע געפיהלען אָבער האָבען זיך מיט אַמאָהל אין מיר געביטען. עס האָט מיך אין ערגעץ נישט אַזוי געצויגען וויא צו איהם, צו מיין געליעבטען. גאַנצע טעג האָבען געקענט פערבייגעהן און איך זאָל אַפילו ווענען מיין היים, ווענען מיינע עלטערן נישט אַ קלעהר טהאָן, זיך ניט דערמאָהנען אַפילו. אָבער עס האָט קיין שטונדע, קיין האַלבע שטונדע נישט געקענט פערבייגעהן אַז איך זאָל נישט קלעהרען און טראַכטען און בייגקען נאָך איהם, נאָך מיין געליעבטען.

ווען איך האָב געטראַכט וועגען שפּיעלען טהעאַטער, האָב איך געטראַכט וועגען איהם, האָב איך געלערנט מיין ראָלע, האָב איך געוואָלט געפעלען איהם, בין איך געזעסען אין שטוב האָב איך געהערט זיין שטימע, בין איך געגאַנגען אין פּאַרק האָב איך געהערט זיינע רייד. ער, נור ער האָט מיך אינטערעסירט. איך האָב איהם מוחל געווען וואָס ער איז אַוועק, איך האָב אַליין ביי זיך אין האַרצען איהם פאַרענטפערט, אַז ער איז געווען גערעכט, אַזאַ קינסטלער וויא ער, האָט טאַקע נישט בעדאַרפט שפּיעלען מיט אַ פּרימאַדאָנא וויא אַנעטאַ פינקעל. זיכער איז ער גערעכט וואָס ער האָט פערלאָזען דיא קאָמפּאַניע און איז אַוועק, אָבער איך, וואָס בין איך שולדיג? פאַר וואָס האָט ער צוזאַמען מיט דער קאָמפּאַניע

וואס ער האט פערלאזען, אויך מ י ך איבערגעלאזען? פאר וואס נעהמט ער מיך נישט אוועק פון דאנען, איך זאל ניט זיין אזוי עלענד?

שרעקליכע מחשבות האבען געעגבערט מיין מוח.

עס האט זיך מיר פארגעשטעלט אז ער איז אוועק אין א וויטען לאנד, דארט האט ער דערזעהען א שעהנערע מיידעל פון מיר און האט זיך אין איהר פארליעבט פונקט ווי „אבשלום". און צו מיר וועט ער שוין מעהר קיינמאהל נישט קומען, איך וועל ווערען משוגע, פונקט וויא „שולמית", איך וועל זיך אוועקלאזען אין יענעם וויטען לאנד איהם זוכען און אויפן וועג וועל איך פער־בלאנדזשעט ווערען און קומען אין א וויסטען וואלד, דארט וואו דיא שדים מיט דיא מתים האלטען זיך אויף. דארט וועט א שד מיך נעהמען אויף זיינע פליגעל, וועט מיט מיר אוועקפליהען אין הימעל אריין און מיך אריינווארפען אין גהינום אריין, אין דער קאכיגער סמאלע — דערפאר וואס איך האב נישט געפאלגט מיין טאטען.

איך פלעג דערביי וויינען און טראכטען אז ס'איז א מצוה אויף מיר וואס גאט האט מיך אזוי געשטראפט, ווייל איך האב געדארפט טאקע פאלגען דעם טאטען ווען ער האט מיך געווארנט איך זאל ניט נאכלויפען קיין קאמעדיאנשטשיק

מיין לעבען איז דאן געווען א קגויל פון ווילדע חלומות און פיינליכע פאנטאזיעס. איך האב שרעקליך געליטען. מיין איינציגע שטיקעל טרייסט איז געווען וואס איך האב ווידער געקראגען א ראלע און ווידער שטודירט. אויך גאלדפאדען האט מיר נישט געלאזען אין גאנצען פערצוויפלען, ער האט געזעהן מיינע ליידען און האט מיך געטרייסט אז אויב טהאמאשעווסקי וועט נישט שיקען טהעאטער.

נאך מיר וועט ער מיך נעהמען מיט זיך קיין נויארק און איך וועל דארט שפיעלען

מיין נייע ראלע איז געווען זעהר א אינטערעסאנטע פאר מיר. מען האט געשטעלט דיא פיעסע „אוריאל אקאסטא" און איך האב געקראגען דיא ראלע פון אקאסטא'ס ברודער, „ראובן". דאס איז געווען דאס ערשטע מאהל וואס איך האב געשפיעלט אלס א מאן אין מענערשע קליידער. קארפ האט געשפיעלט אלס „אקאסטא", און דיא פרימאדאנא אלס „יהודית". אזוי וויא קיין איבריגע קאס־טיומען זיינען נישט געווען, האט מען פאר מיר צונויפגענומען קליידער פון עט־ליכע פארשוינען. אלעס האט אויף מיר געפאסט, אויסגעגאסען ווי א פאמוניצע, נאר אם בעסטען זיינען דיא שיך געווען; דאס זיינען געווען קארפ'ס שיך. קיין גרעסערען סייז, דוכט מיר, קען מען שוין ניט קריגען. איך האב אויף דער ביהנע

נישט געוואוסט וואָס פריהער אין זינען צו האָבען, צי זאָל איך געדענקען אז איך שפּיעל פאַר אַ מאַן און זיך האַלטען וויא אַ מאַן, צי זאָל איך געדענקען אז אַט פערליער איך קאָרפּ׳ס שיך און בלייב שטעהן באָרוועס אויפ׳ן סצענע; איך בין שוין געוועזען איינמאָהל אַ מאַנסביל אין אַט דיזע שיך.

אין דער סצענע וואו איך קום צו „אַקאָסטאַ׳ן" און ברייננ צופיהרען אונזער בלינדע מאַמען, איז אַנשטאַט איך זאָל זיא פיהרען האָב איך זיך גאָר אָנגעהאַלטען אָן איהר און ס׳איז געווען מיט נסים אז מיר זיינען ביידע נישט געפאַלען אויף דער ביהנע.

אזוי וויא „אַקאָסטאַ" איז געמיינט צו זיין אַ טראַגעדיע, נו, האָב איך געהאַט דיא טראַגעדיע. איך האָב זיך אָנגעהאָרעוועט שלעפּענדיג דיא שיך, וויא אַ גוטער גוי. איך בין אָבגעגאַנגען מיט שוויים, דערפאַר אָבער האַט דאָס פּוב־ליקום זיך גוט אַמוזירט, זיי האָבען געהאַט „פאַן", זיי האָבען געמיינט אז אַט דער „ראובן" פון „אוריאל אַקאָסטאַ" איז אַ קאָמיקער, אַ מין „קוני לעמעל", און אז דאָס האָב איך זיך אומיסטען אָנגעטהאָן מיט גרויסע שיך כדי עס זאָל זיין קאָמיש — האָט מען זיך „ענדזשאָיעט" ביי דער טראַגעדיע פון „אוריאל אַקאָסטאַ".

מיר האָט עס הנאה געטהאָן וואָס דער עולם לאַכט און איך האָב זיי גע־האָלפען לאַכען. איך האָב געשלעפּט דעם געלעכטער פון דיא שיך. אין אָנפאַנג אז דאָס פּובליקום האָט זיך צולאַכט פון מיינע שיך, האָב איך געהאַט גרויס עגמת נפש וואָס איך מאַך קאַליע אַזאַ ערנסטע ראָלע וויא ראובן, אַקאָסטאַ׳ס ברודער, אָבער שפּעטער אַמיסעל האָב איך דערפון הנאה געהאַט און מיר האָט זיך פער־וואָלט מאַכען עפּעס אַזעלכע קונצען אז דער עולם זאָל נור לאַכען און איך האָב אָנגעווענדעט אַלע מיינע כוחות.

דאָס איז געווען מיין ערשטע „קאָמישע" ראָלע, דאָס ערשטע מאָל וואָס איך האָב געמאַכט אַ פּובליקום לאַכען. דאָס האָט אין מיר ערוועקט אַ מין פער־געניגען דאַן און ביז היינטיגען טאָג האָב איך דעם גרעסטען פערגעניגען ווען איך שפּיעל אַ קאָמישע ראָלע און איך מאַך דעם עולם אין טהעאַטער לאַכען.

נאָך דער פאָרשטעלונג פון „אַקאָסטאַ", אין אַ פּאָר טעג אַרום, ערהאַלט איך אַ בריעף פון טהאָמאַשעווסקי׳ן.

מיין פרייד, מיין גליק איז געווען אָהן אַ גרענעץ. איך האָב געקושט דאָס פּאַפּיער, דיא אותיות פון׳ם בריעף. מיר האָט זיך געדאַכט אז יעדע שורה פון בריעף איז אַ בליק פון זיינע שוואַרצע אויגען. איך האָב גאָר נישט געקענט זאָט

ווערען פון לעזען דיא פרעהליכע בשורה וואס ער האט מיר געשריבען אז גאר אין גיכען וועט ער האבען פאר מיר גוטע נייעס.

איך ווער אימפארטירט קיין פילאדעלפיא

ווידער זיינען אוועק טעג און וואכען,—איך האב קיין נייע בריעף פון טאמאשעווסקי'ן נישט ערהאלטען. דער בריעף, וואס ער האט מיר געשיקט, וואו ער האט מיר געשריעבען, אז גאר אין גיכען וועט ער האבען גוטע נייעס פאר מיר, אט דער בריעף איז געווען מיין איינציגע טרייסט.

אונזער קאמפאניע האט זיך דערוויל גענומען גרייטען פאר נאך א פאר־שטעלונג. מען האט געשטודירט א נייע פיעסע פון גאלדפאדען. אבער איך האב קיין נייע ראלע נישט געקענט אויסוועניג אזוי גיך ווי איך פלעג קענען מיינע ערשטע ראלען. מיין קאפ איז מיר נישט געווען דערביי. ווייל אלע מיינע געדאנ־קען, מיין גאנצער זכרון איז געווען אייסגעפילט מיט איהם, מיט טאמאשעווסקי'ן.

ווידער זיינען אוועק עטליכע טעג און איך דערהאלט א בריעף: טאמא־שעווסקי שרייבט מיר, אז ער האט צוזאמענגעשטעלט א קאמפאניע אין פילא־דעלפיא און איך זאל למען השם באלד פערלאזען באסטאן און קומען צו איהם קיין פילאדעלפיא.

איך האב לאנג נישט געקלערט און באלד צונויפגעפאקט מיינע פאאר זאכען, זיך אבגעזעגענט מיט דער קאמפאניע און מיט גוטערמאן'ס „באארדינג הויז,“ און באלד האב איך געזאגט גוד־באי צו באסטאן און בין אוועק.

די רייזע איז מיר געווען אונענדליך לאנג און לאנגוויילig. ענדליך בין איך אנגעקומען אויף בראאד סטריט סטיישאן אין פילאדעלפיא. טאמאשעווסקי האט שוין געווארט ביים סטיישאן.

מיר האבען זיך אריינגעזעצט אין א קערידזש און צוגעפאהרען צו א קליינע הייזקע און טאמאשעווסקי האט מיר געזאגט, אז דאס איז „מיסעס לא־וויט'ס פריוואט באארדינג הויז.“

אריינקומענדיג איז הויז, בין איך געבליעבען שטעהן ביים טיהר א דער־שראקענע צום טויט, איך האב נישט געקענט מאכען א שריט ווייטער: איך האב דערזעהן מיין שוואגער לואי לעוויצקי.

דאס איז געווען פאר מיר א גרויסע איבערראשונג. איך האב נישט גע־וואוסט פון וואנען האט זיך דא גענומען מיין קלארא'ס מאן.

מען האָט מיר באַלד דערצעהלט, אַז לואי איז געוועזן אַוועק פון קלאַראַ׳ן און איז געקומען אין פילאַדעלפיאַ שפּיעלען טהעאַטער.

מיין אָרימע שוועסטער קלאַראַ! זי איז געבאָך אַליין געבליבען מיט אַ פּיצעלע קינד, פערלאָזען פון מאַן, ווייל איהם האָט זיך געוואָלט שפּיעלען טהעאַ־טער....

איך האָב זיך גוט צואווינט אויף דעם שלעכטען מזל פון מיין טאַטען, וואָס פאַר אַ נחת ער האָט דאָס דערלעבט אין זיינע טעכטערלאַך! עס האָט מיך פערדראָסען וואָס איך טהו איהם אָן אַזוי פיעל צרות. שוין באַלד אַ יאָהר זינט איך בין אַוועק פון דערהיים און שרייב אפילו קיין בריעף ניט צו מיינע אָרימע עלטערן.

מען האָט מיך אָבער ניט לאַנג געלאָזען פילאָזאָפירען. מען האָט געדאַרפט קלערען וועגען שפּיעלען טהעאַטער. טאָמאַשעווסקי פאַנגט באַלד אָן אָרגאַניזירען אַ טרופּע און ברענגט אַריבער קיין פילאַדעלפיאַ זיין שוועסטער פעני מיט איהר מאַן גרינבערג און די קליינע עממאַ (די שפּעטערדיגע עממאַ פינקעל) און אויך דעם אַלטען, ר׳ פנחס טאָמאַשעווסקי.

דער אַלטער ווערט דער מענעדזשער און נעהמט „דראַמאַטיק האָלל" אויף קאָרנער געסקיל סטריט (איצט איז דאָרט אַ שוהל) און מיר נעהמען שטודירען אַ נייע פּיעסע מיט׳ן נאָמען „יאַנקעלע יונגאַטש," פערפאַסט פון אונזער מענעדזשער, ר׳ פנחס טאָמאַשעווסקי.

דער אינהאַלט פון דיעזער טראַגעדיע איז געוועזן אַזוי: ערגיץ אין אַ קליין שטעדטעלע האָט געוואוינט אַ איד מיט׳ן נאָמען יאַנקעל. אָט דער דאָזיגער יאַנקעל איז נישט געוועזן ווי אַנדערע יאַנקעלס, ער איז געוועזן אַ בעל עגלה.

ער איז געוועזן אָרים, אָבגעריסען, געהאַט אַ פולע שטוב מיט קליינע קינ־דער, קראַנקע, הונגעריגע, נאַקעטע און באָרוועסע. האָט ער געהאַט צוויי פּגירה־דיגע פערדלאַך. איז איהם, נעבאָך, איין פערדעל אַוועקגעפאַלען און ער האָט אַליין געמוזט שלעפּען דעם וואָגען. הכלל, ס׳איז אויף איהם, אויף יאַנקלען, געוועזן אַ גאָט׳ס רחמנות. נור מיט איין זאַך האָט איהם גאָט געבענשט דוקא אַ גוטע,—מיט אַ ווייב. יאַנקעל׳ס ווייב איז געוועזן נאָך אַ יונג ווייבעלע, זי איז געוועזן שעהן און גוט און פרום און געטריי און זי האָט געקענט זינגען... (יאַנקעל אַליין האָט אויך געקענט זינגען...) זי האָט איהם זעהר ליעב געהאַט און זי האָט מיט אַלע איהרע שוואַכע כוחות איהם אונטערגעהאָלפען אין דער פרנסה: זי האָט געוואַשען פרעמדע וועש, פרעמדע פאָדלאָגעס, אַבי אין זייער אָרים שטיבעל זאָל זיין שלום

בית און אזוי איז טאקע געווען. זיי האבען זיך געלעבט בשלום, אזוי ווי צוויי טויבעלאך. די גאנצע וועלט האט מקנא געווען יאנקלען מיט יאנקעליכען אין ערשטען אקט.

אבער אין צווייטען אקט איז געשעהן אזעלכעס, מען זאל דערמיט נישט געשטראפט ווערען, קיין איד זאל דערפון ניט וויסען. ערגיץ האט יאנקעל געוואונען א גרויס פערמעגען אויף דער לאטערי. און אז געלד מאכט קאליע א מענשען, דאס האבען מיר זיך דערוואוסט באלד אין צווייטען און אין דריטען אקט פון אט דער טראגעדיע. דער אמאליגער גוטער יאנקעל איז געווארען אן אמת'ער נישט־דא־געדאכט אליין. ער האט פערלאזען זיין כשר אידיש ווייבעל און איז אוועק צו א גויע וואס האט אויך געקענט רעדען אידיש. די איינע גויע האט יאנקלען באקענט מיט נאך גויעס און אט די אלע גוי'אישע ווייבלעך האבען געמאכט א תל פון'ם ארימען יאנקעל. זיין גאנץ פארמיגען, וואס ער האט געוואונען, איז געגאנגען פראכאם, פארהוליעט, פארשארלאטאנעוועט, פאריונגאטשעוועט. יאנקעל איז ווידער געבליעבען ארים. נור פריהער איז יאנקעל געווען אן ערליכער בעל עגלה און אצינד איז ער שוין א זינדיגער, א „יאנקעלע יונגאטש."

און יאנקעל כאפט זיך, אז ער האט שוין פאריונגאטשעוועט זיין עולם הזה און טאמער ענדיגט זיך אזוי די שפיעל קען ער נאך פאריונגאטשעווען זיין עולם הבא אויך. טויג דאך נישט. בעשל יעסט ער צו ראטעווען זיין עולם־הבא כאטש אין לעצטען אקט און ער בעט זיך איבער מיט זיין פרום אידיש ווייבעל פון ערשטען אקט, ער פאלט צו דער פאדלאגע און שלאגט זיך חטאתי. דאס ווייב איז איהם מוחל, עס הערשט צוריק שלום בית און יאנקעל זינגט א ליעדעל:

„אלעס איז פיין, וואויל און גיט,
אמת, ווי איך בין א איד!"

פערשטעהט זיך. אז „יאנקעל" האט געשפיעלט בארים טאמאשעווסקי און „יאנקעליכע" האב איך געשפיעלט.

דאס „טהעאטער" אונזער'ס „דראמאטיק האלל," איז געווען אויפ'ן צווייטען פלאר. די ביהנע איז געווען א קליינטשינקע, מיט א הארבאטע פלאאר, שמוציג און גליטשיג. מען האט געדארפט גוט אכטונג געבען מען זאל נישט אריבערפאלען די פוט־לייטס אין ארקעסטרא אריין. די דרעסינג רומס זיינען געווען פון דינע ברעטלאך מיט לעכער און עס פלעגט אריינרעגנען פון סטעליע אין די דאזיגע דרעסינג רומס. טאמער האט אין גאס גערעגענט האט מען אין אונזערע דרע־

סינג רומס געמוזט אונטערשטעלען שיסלען מיט טעפּ, אניט וואָלט די גאַנצע ביהנע געווען אָוועקגעשוואומען.

די פאָרשטעלונג פון „יאַנקעלע יונגאַטש“ איז געווען א קנאַפּער ערפאָלג. קיין געלד האָט מען נישט געמאַכט. עס איז געווען שוואַך בעזוכט. אָבער דאָס שפּיעלען איז עפּעס אביסעל יא געווען געפעלען און מען הויבט אָן טראַכטען וועגען א נייע פאָרשטעלונג. דער „אַלטער“ האָט געזאָגט, אַז פילאַדעלפיא מוז האָבען א אידיש טהעאַטער.

מען ברענגט ווידער ארויס פון ניו יאָרק א ניי פּאָארעל פון דער משפחה, מערי עפּשטיין מיט'ן מאַן. מערי זאָל שפּיעלען דראַמאַטישע ראָלען און עפּשטיין זאָל סופלירען.

דער מענעדזשער אונזערער, ר' פנחס טאָמאַשעווסקי, נעהמט ווידער „דראַמאַטיק האָלל“ און מיר שפּיעלען דאָרט א פּאָאר מאָל „רעפּערטואַר,“ דאָס הייסט אַזעלכע פּיעסען וואָס מיר האָבען שוין געשפּיעלט פריהער. וואָס מעהר מיר שפּיעלען, אַלץ מעהר ווערען מיר בעקאַנט אין פילאַדעלפיא. די פאָרשטעלונגען ווערען שוין בעסער בעזוכט, מיר מאַכען שוין גאַנץ אָפּט גוטע פּראָפיטען, אַזוי אַז מיר האָבען טאַקע גענוג צו בעצאָהלען מיסעס לאַוויט פאר אונזער לאַזשי.

מיין חתונה מיט טאָמאַשעווסקי'ן

דערווייל האָט מיין טאַטע מיך אָנגעהויבען צו באָמבאַרדירען מיט בריעף אַז איך זאָל שוין אמאָל אהיימקומען. איין בריעף איז געווען אַן אולטימאַטום: אויב איך קום ניט אהיים קיין באַלטימאָר, קומט ער פון באַלטימאָר און וועט מיך לאָזען ארעטירען.

מיין שוואָגער לואי, וועלכער האָט געלעזען דעם בריעף האָט מיר געגעבען אַן עצה, אַז איך זאָל חתונה האָבען מיט טאָמאַשעווסקי'ן, וועט מיין טאַטע אויף מיר קיין שליטה ניט האָבען.

מיר איז געוואָרען זעהר אומעטיג אויפ'ן הארצען, איך האָב נישט געקענט רעדען מיט טאָמאַשעווסקי'ן וועגען דעם. מיר האָט דאָס אויסגעזעהען עפּעס אַזוי פּראָסט, אַזוי וואָכעדיג צו רעדען וועגען חתונה האָבען!

חתונה — האָבען דאָך אַלע פּראָסטע מענשען; א חתונה איז דאָך נישט קיין ליעבע. אַלע פּראָסטע מענשען האָבען חתונה, האָבען קינדער און שטאַרבען, נאָכדעם וואַקסען דיא קינדער אויס, האָבען אויך חתונה און האָבען אויך קינדער

און שטארבען אויך. אזוי געהט עס כסדר. אבער א ליעבע איז דאך עפעס אן אנ־דער זאך. א ליעבע מוז זיין שעהן און טרויעריג, דער געליעבטער דארף אוועק און פערלאזען דיא געליעבטע און זיא דארף וויינען און ווערען משוגע פון בענקע־ניש. נאכדעם דארף דער געליעבטער צוריקקומען און זיי דארפען זיך נאך שטאר־קער ליעב האבען, אבער אלץ נור ליעב האבען, ניט חלילה התונה האבען...

איך האב דעם טאטען'ס בריעף געוויזען טהאמאשעווסקי'ן און זיך שטארק צו־וויינט. דער סוף איז געווען אז אין א פאר טעג ארום איז בעשלאסען געווארען אז מיר זאלען געהן ארויסנעהמען מערידזש לייסענס.

מען האט מיר פערזאגט אז איך זאל אנגעבען אז איך בין אכטצעהן יאהר אלט. אט שטעהען מיר שוין ביידע, טהאמאשעווסקי און איך, לעבען פענסטערל וואו עס זיצט אן אלטער דיקער דזשענטעלמען, מיט א פען אונטער'ן אויער, מיט א וויסען קאפ האר, ער קייעט טשו־טאבעקא לאנגזאם, וויא א קוה מעלה־גרה'ט. ער טהוט אויף מיר א קוק, טהוט אן די ברילען אויפן שפיץ פון זיין רויטע נאז, קוקט אריין אין אונזער אפליקיישאן און פאנפעט צו זיך אליין אונטער'ן נאז: מיסטער בארים טהא ־ מאשש ־ עוו ־ סקי ענד מיסס בעססי קויפמאן. ער נעהמט דאס פאפיער אין איין האנד און מיט דער צווייטער נעהמט ער פאוואליע אראפ דיא ברילען פון נאז, שפארט זיך אן מיט ביידע עלנבויגען אן דעסק, קוקט אויף מיר שארף און ז'עדט ארוים מיט א באסאווע שטימע: „האו אלד אר יו, ליטל גוירל?"

איך בין געווען זעהר דערשראקען און צומישט, איך האב פארגעסען וואס מען האט מיר אנגעזאגט און איך ענטפער אויף א דין קול'כעל: „אי עם סיקסטין!"

דער אלטער דזשענטעלמען קוקט אויף מיר שטרענג און מאכט צו מיר בייז: „גא האום, ליטל גוירל, ענד סענד יור פאדהער היער".

מיר זיינען פארשעהמט אוועקגעגאנגען פון סיטי האל. ווען מיר זיינען שוין געווען אין גאס האב איך אויסגעשאסען מיט א געלעכטער. איך האב זעהר געלאכט ווען איך האב זיך דערמאהנט וויא טהאמאשעווסקי און איך זיינען גע־בליבען שטעהן לעבען פענסטערל אזוי וויא שטומע נאראנים.

מיר זיינען געקומען אין בארדינג הויז און מיין שוואגער לואי מיט אונז ביידען האבען פערפאסט א גוואלדיגען בריעף צו מיין טאטען, אז למה"ש ער זאל נישט צושטערען דאס גליק פון צוויי יונגע קינדער, ער זאל נישט אומברייננגען דאס לעבען פון צוויי יונגע נשמות און ער זאל אויסשווערען אין באלטימארער

סיטי האָל אַן ערלויבניש אַז ער איז מסכים צום שידוך און ער זאָל אונז געבען זיין „פאטערליכען זעגען".

אפנים אַז מיין טאטע איז אין אָנפאנג פון דעם בריעף גאָר ניט נתפעל געוואָרען און איז געווען צופריעדען בעסער אומצוברייינגען די צוויי יונגע נשמות איידער צוצושטימען צום שידוך, ווייל עס זיינען אוועק אַ פּאָר וואָכען און ער האָט אונז אפילו נישט געענטפערט.

אָבער ענדליך זיינען „די צוויי יונגע נשמות" דאָך געהאָלפען געוואָרען. אין אַ פּאָר וואָכען ארום האָבען מיר נעמליך ערהאַלטען פון טאטען אַ בריעף מיט אַ לאַנגען פּאַפּיער פון קאָורט, אונטערגעשריעבען און גע'חתמ'ט מיט אַ רויטען פעטשאַט. מיר זיינען אוועק מיט'ן פּאַפּיער אין סיטי האָל און געקראָגען לייסענס.

פיעל צו דערצעהלען פון מיין חתונה האָב איך נישט. וואָס קען איבער־הויפּט אַן אָרים אידיש מיידעל דערצעהלען פון איהר חתונה? נאָך אַמאָל, אַז „די כלה האָט געוויינט." אונזער גרעסטער לוקסוס אויף אונזערע חתונות און שמחות איז וויינען. מיר וויינען ווען מיר פרעהען זיך און מיר פרעהען זיך ווען מיר וויינען.

איך בין אָבער געווען גליקליך און געהאָפּט, אַז מיין גליק וועט זיין אייביג . . .

נאָך אונזער חתונה האָט באָרים מיט זיין פאטער אריבערגעבראַכט קיין פילאַדעלפיא די גאַנצע טאָמאַשעווסקי פאַמיליע פון ניו יאָרק. מיר האָבען גענומען אַלע צוזאַמען אַ הייזקע פון דריי פלאָרס מיט אַ בייסמענט אויף פיין סטריט. עס איז אונז דאָרט קיין עין הרע געווען היבש ענגליך. די אַלטע מיט'ן אַלטען מיט די קינדער, מייק, עממאַ, דזשאָו, איזי און עני, פּעני מיט'ן מאַן, מערי עפּשטיין מיט'ן מאַן און דאָס יונגע פּאָאָר פאָלק, דאָס הייסט איך מיט טאָמאַשעווסקי'ן — דיזע ארמיי איז געווען צו גרויס פאַר דער הייזקע. ספּעציעל איז געווען ענג, ווען מיר פלעגען אַלע מיט אַמאָל ארומקלייבען זיך ארום טיש עסען. עס איז געווען אַן אמת'ער אָרקעסטער מוזיק, ווען מיר האָבען גענומען ארבייטען מיט די גאָפּלען אין די טעלער, צייהן און מיילער.

מיר נעהמען זיך פלייסיג איינצוגעוואוינען די פילאַדעלפיער אידען צו טהעאַטער. מיר שפּיעלען רעגעלמעסיג אין „דראַמאַטיק האָל." דער אַלטער טאָ־מאַשעווסקי „מאַכט" פּיעסעלאַך און שפּיעלט טאַקע אליין אויך צוביסלאַך; עפּ־שטיין סופלירט און מיר אַלע זיינען די אַקטיאָרען. מיר זיינען אליין די באָסעס און מיר זיינען אליין די ארבייטער — מיר שפּיעלען אידיש טהעאַטער.

מיר האָבען איבערגעשפּיעלט דעם גאַנצען רעפּערטואַר צו עטליכע מאָל און מיר שטודירען אַ נייע פּיעסע. די פּיעסע האָט געהייסען מיט'ן כשר'ען נאָמען „די שפּאַנישע אינקוויזיציע," איין אָפּערא מיט מוזיק, אין פיער אקטען, פון פּנחס טאָמאַשעווסקי, מוזיק פון באָרים טאָמאַשעווסקי. אזוי איז טאַקע געשטאַנען אין די אַדוועַרטייזמענטס: „איין אָפּערא מיט מוזיק."

דיא אידעע פון פילאַדעלפיא האָט דאָן אונזער שפּיעלען גענומען דערעסען ציביסלאַך און דער דירעקטאָר אונזערער איז געפאַלען אויף אַ פּלאַן. ער האָט אַד־ווערטייזט נעמען פון ניו יאָרקער אקטיאָרען, וויא סאָפיא קאַרפּ, מאַדאַם הייטאָ־וויטש, און אזוי ווי די אידען זיי האָבען זיי סיי־ווי נישט געקענט פּערזענליך, מען האָט נור געוואוסט אין פילאַדעלפיא, אז די דאָזיגע „ניו יאָרקער" עקטערס זיינען גרויסע מזיקים, האָבען מיר דערווייל געהאַט גוטע איינגאַהמעס און מען האָט אונז שטאַרק אַפּלאַדירט פאַר אונזער שפּיעלען.

„די שפּאַנישע אינקוויזיציע" איז געווען זעהר אַן אינטערעסאַנטע פּיעסע. ־ער נאָמען אַליין האָט געבראַכט די אידען אין טהעאַטער אריין. נור די מעשה אליין איז טאַקע געווען העכסט דראַמאַטיש, נאָך מעהר דראַמאַטיש איז אָבער געווען די מחלוקה צווישען באָרים'ן און זיין פאָטער פּנחס.

דער פּערפאַסער, ר' פּנחס, האָט געהאַט אַ טבע, אַז ער האָט אָנגעשריעבען אַן אקט, איז איידער מען האָט בעדאַרפט לאָזען דעם קוירטען, האָט ער איבערגע־לאָזען דריי בלעטלעך ליידיגע און אויפ'ן פּיערטען בלעטעל אָנגעשריעבען „פאָר־האַנג פאַלט."

אַז מיר האָבען גענומען שטודירען „די שפּאַנישע אינקוויזיציאָן," האָבען מיר נישט געוואוסט ווי אזוי צו ענדיגען די אקטען. פּרעגט באָרים דעם פּערפאַ־סער: „וואָס האסטו נישט אָנגעשריעבען ווי צו ענדיגען די אקטען? וואָס זיינען דאָס פאַר ליידיגע בלעטלאַך?" ווערט דער פּערפאַסער אין כעס און ענטפּערט: „נו, ביזט דאָך עפּעס אַן עקטער, לאָמיך זעהן ווי אזוי דו וועסט ענדיגען די אקטען; איך דאַרף דיר אַלץ ארויסשרייבען?..."

און אַז ביידע האָבען זיך שוין גוט אָנגעקריעגט, האָט מען אויסגעפיקסט „די שפּאַנישע אינקוויזיציע" און עס איז ארויסגעקומען אַן אמת גוואַלדאָווגע דראַמאַ.

מיר הונגערען און זיינען גליקליך

ווילט איהר דאך מסתמא וויסען וואס פאר א מין מייסטערווערק „דיא שפאנישע אינקוויזיציע“ איז געווען? אט איז דער אינהאלט פון דיזער פיעסע:

א אידיש מיידעל פערליעבט זיך אין א גוישען שגץ; דער שגץ איז קיין אנדערער ווי א שפאנישער פרינץ. באלד דערוויסט זיך פון דעם גאנץ שפא־ניען און — מעהר האט מען נישט בעדארפט ווי אז גאנץ שפאניען זאל זיך

מאדאם טהאמאשעווסקי און מאדאם עפשטיין בשעת זיי האבען גע־שפיעלט „דיא שפאנישע אינקוויזיציע“ אין פילאדעלפיא.

דערפון דערוויסען... דאס איז יעדענפאלס געווען געגוג פאר'ן ערשטען אקט.

פונקט פרייטאג צו־נאכט, אלע אידען שטעהן און — בענשען ליכט, קומט אן גאנץ שפאניען און פאדערט אז די אידען זאלען אוועקווארפען דאס ליכט־בענשען און זאלען — ווערען שפאניער. די אידען ווילען אבער ניט ווערען קיין שפאנישע גוים. זיי ווילען דוקא בענשען ליכט. ווערען די שפאניער אין כעס און שלעפען אוועק אלע אידען. ענדיגט זיך דער צווייטער אקט.

אין סאמע מיטען שפאניען איז אנגעצונדען א גרוים פייער און די שפא־ניער שלעפען אהין דיא אידען.

די אידען וויינען און שרייען „שמע ישראל" און גאנץ שפאניען לאכט און טרינקט בראנפען. נאר ווי גאנץ שפאניען וויל נעהמען די אידען און אריינ־ווארפען אין פייער אריין, קומט אן דער שפאנישער פרינץ, וואס ליעבט דאס אידישע מיידעל און ער שרייט אויס אויף שפאניש: „האלט"! אבער גאנץ שפאניען וויל דוקא פארברענען די אידען און מען לאכט זיך אויס פון פרינץ; דא ווערט שוין דער פרינץ אין כעס, ער כאפט ארויס זיין שווערד און מיט איין פאך אין דער לופטען הרג'עט ער אוועק „גאנץ שפאניען" און רעטעט אלע אידען. איז שוין פארטיג דער דריטער אקט.

שווערט גאנץ שפאניען צו נעהמען בלוטיגע ראכע פון דעם פרינץ, דער־פאר וואס ער האט אלעמען אויסגע'הרג'עט.

פונקט יום כיפור. נאכדעם וויא דער פרינץ האט אבגעזאגט כל נדרי און נעהט זיך פון שוהל א היים צו זיין געליעבטע אידישע כלה, כאפט מען איהם און מען הייגגט איהם אויף. נור אזוי וויא ער הייגגט קומט אן אויף א פערד רייטענדיג, דעם פרינץ'ס געליעבטע, דיא אידישע טאכטער. זיא כאפט א מעסער און שניידט איבער דעם שטריק. דער פרינץ ווערט צוריק לעבעדיג און האט חתונה מיט זיין געליעבטען ענגעל, דיא אידישע טאכטער.

דאס איז געווען „דיא שפאנישע אינקוויזיציע".

דעם פרינץ, פארשטעהט זיך, האט געשפיעלט טהאמאשעווסקי און דיא אידישע טאכטער — איך. אלעס איז געווען שעהן און פיין ביז ס'איז געקומען צו דער סצענע ווען איך דארף קומען אויף דער ביהנע אויפן פערד רייטענדיג. איך האב נישט געקענט רייטען און האב מורא געהאט פאר'ן פערד. באלד וויא איך בין ארויף מיט'ן פערד אויף דער ביהנע, האט זיך דאס פערד דערשראקען (אפנים פאר דיא לעמפעלעך, וויא אן אמת'ער קינסטלער) און האט זיך צוגערוקט צו א סופלערי און מיר צוגעקוועטשט א פוס.

אנשטאט איך זאל כאפען דאס מעסער און אבשניידען דעם שטריק אויף וועלכען דער פרינץ איז געווען אויפגעהאנגען, האב איך אויסגעשריען פאר גרויס וויטאג: „גוואלד, מיין פוס, ראטעוועט!" און דעם פרינץ האב איך גע־לאזען היינגען . . .

דער קווירטען איז געפאלען און דיא חתונה פון'ם פרינץ מיט דער אידי־שער טאכטער איז שוין, פארשטעהט זיך, פארשטערט געווארען. אבער דער עולם אין טהעאטער האט געמיינט אז אזוי דארף זיין און האט שטארק אפלאדירט, אפנים אויס רחמנות צום פרינץ וואס ער איז נעביך געבליבען היינגען א קרבן פאר דיא אידען וואס ער האט גערעטעט פון דער „שפאנישער אינקוויזיציע".

מיך האט מען געמוזט א היים פיהרען פון טהעאטער א הינקעדיגע, דער פוס האט מיר שרעקליך וועה געטהאן. איך האב געוויינט פאר וויטאג און אויך פאר פערדרוס, ווייל ביי דיא פראבען האב איך זיך געבעטען ביים דירעקטאר אז איך זאל נישט פאהרען אויפן פערד. איך האב זיך געשווארען אז איך'ל מאַ־כען דיא סצענע גוט אהן א פערד, אבער דער דירעקטאר האט גע'טענה'ט, אז איך מוז ארויפקומען אויפן סצענע רייטענדיג אויף א פערד וועט דאס מאכען א שטארקען איינדרוק אויפן פובליקום, ווייל דאס פובליקום, האט דער דירעקטאר געזאגט, האט ליעב צו זעהן פערד אויף דער ביהנע . . .

אין דער פארשטעלונג פון „דיא שפאנישע אינקוויזיציע" האבען מיר פארדיענט א היבשע פאר דאלער און ביי אונז אין שטוב איז געווארען יום־טוב'דיג. דיא אלטע שוויגער מיינע האט געמאכט סעודות און אז מיר חברה, דרייצעהן שטיק אייגענע, און אמאל א פאר אקטיארען פון דער קאמפאניע, הא־בען זיך גענומען עסען, איז פארברענט געווארען א „זייטעל" פלייש פון'ם גרעסטען אקס. דיא פארע וואס האט אנגעפיללט דיא שטוב בשעת מען האט ארויפגעשטעלט אויפן טיש דיא דרייצעהן טעלער טעגליך מיט פאסאליעס, איז געווען גענוג צו טרייבען דעם גרעסטען לאקאמאטיוו.

איז אבער אויסגע'סעודה'ט געווארען די פאר דאלער, האבען מיר ביז א צווייטער פארשטעלונג געפוכניעט פאר א שטיקעל ברויט. אלע מאנטאג און דאנערשטאג איז געקומען אגאנדער אגענט און געלעגט א „לעווי" אויף דעם ביסעל פארניטשור. דאן איז וועגען א מאדע צו לעגען א „לעווי", דאס הייסט, א מין פעטשאט אויפן אייגענטהום פון א בעל חוב, כדי מען זאל ניט קענען ארויסמופען ערגעץ אנדערש און ניט בעצאהלען דיא חובות פון דעם בוטשער אדער

גראָסערי־מאַן. איז אונזער פּאַרניטשור געווען מעהרסטענס פאַר „לעווי׳ס", פערפּעטשאַטעוועט, הייסט דאָס.

אָט אַזוי האָבען מיר געלעבט אין אָנפאַנג פון אונזער קאַריערע אַלס אידישע שוישפּיעלער.

מיר האָבען געשפּיעלט אין „דראַמאַטישען האָל" און פאַרדיענט פון צייט צו צייט אויף צו אַכל׳ן. איז ניט געווען צו אַכל׳ן האָט מען זיך אויך ניט בעקלאָגט.

דאָך איז עס געווען אַ פרעהליכע צייט.

אָט וויא אָרים אונזער לעבען איז דאַן געווען, דאָך איז עס געווען זיס און ליעב. איך בין געווען דיא גליקליכסטע אין דער גאַנצער וועלט, קיין זאַך האָט פאַר מיר ניט עקזיסטירט, אויסער מיין פאַמיליען לעבען.

מיר לעבען פון מאראַלישען סוקסעס

אונזער מענעדזשער, דער אַלטער ר׳ פּנחס טהאָמאַשעווסקי, האָט זיך באַקענט מיט איינעם אַ מיסטער דאָרף (ער לעבט איצט אין ניו יאָרק) און איהם איינגעלאַדען צו אַ פאָרשטעלונג.

מר. דאָרף ווערט זעהר בעגייסטערט פאַר אונזער שפּיעלען און ער זאָגט אַז אַזעלכע אַרטיסטען וויא מיר זיינען, דאַרפען שפּיעלען אין אַ בעסערען טהעאַטער וויא „דראַמאַטיק האָל" פון פילאַדעלפיא. ער פעראינטערעסירט זיך מיט אונזער קאָמפּאַניע אַ ז בעזוכט אָפט אונזערע פאָרשטעלונגען און נעהמט אונזער מענעדזשער אוועק צום אייגענטהימער פון טהאַליא טהעאַטער אויף קאַלהיל סט., פילאַדעלפיא.

דער אייגענטהימער פון טהאַליא טהעאַטער איז געווען אַ דייטש מיט׳ן נאָמען בעסט. מר. דאָרף רעדט איין אָט דעם דייטש אַז ער זאָל פאַרדינגען זיין טהאַליא טהעאַטער צו דער אידישער קאָמפּאַניע און מען זאָל שפּיעלען אידיש טהעאַטער. דער מענעדזשער פון דער אידישער קאָמפּאַניע, ר׳ פּנחס, האָט אויך אריינגעז׳טענה׳ט אין דעם דייטש אריין, איהם בעוויזען וויפיעל געלד מען וועט דאָ מאַכען, און אַלץ גערעדט דייטש, לאָמר אַזוי צו זאָגען: „וויסען זי, הערר בעסט, מאַנעשעך (ממה נפשך) קיין געלד קאָסט דאָס איהנען ניכטץ, געבען זיי אונז איהנען׳ס טיאַייטער און לאָמירביידע מאַכען אַ פאַטשון" . . .

דער דייטש האָט איינגעזעהען, אז ער האָט טאַקע „מאַנעשעך“ נישט וואָס צו פערלירען און ער האָט איינגעשטימט צו געבען זיין טהאַליא טהעאַטער צו „דיא יודען“.

עס איז געוואָרען ביי אונז א שמחה, א גדולה, סטייטש מיר וועלען שפּיעלען אין אן אמת׳דיגען טהעאַטער, אזוי ווי אמת׳ע אקטיאָרען טאַקע.

מיר האָבען זיך גענומען גרייטען צו דער פאָרשטעלונג אין טהאַליא טהעאַטער. דער מענעדזשער האָט בעשלאָסען צו שטעלען א וועלטליכע פּיעסע, פון א רעגעלען פערפאַסער, עס זאָל זיין פּאַסענד פאר טהאַליא טהעאַטער, און עס איז אויסגעפאַלען צו שטעלען „אוריאל אקאָסטא,“ די גרעסטע פּיעסע פון דאַמאַלסדיגען רעפּערטואַר.

טאָמאַשעווסקי צום ערשטען מאָל אלס „אקאָסטא“ און איך אלס „יהודית“ אויך צום ערשטען מאָל. דאָס איז פאר מיר געווען אן ע ר א י י ג נ י ס. „יהודית“ איז דיא איינציגע גרויסע פרויען־ראָלע אין דער פּיעסע. ווען מיר האָבען געשפּיעלט „אקאָסטא“ אין באָסטאָן, האָט אַנעטא פינקעל געשפּיעלט די ראָלע. איך האָב דאַן געשפּיעלט „ראובן“, אקאָסטא׳ס ברודער. אָבער אז איך דאַרף אַצינד שפּיעלען „יהודית,“ דאָס איז פאר מיר געווען אן עראייגניס.

דער דירעקטאָר האָט מיר פערזאָגט אז איך זאָל וויסען וואָס דאָס מיינט „יהודית“ צו שפּיעלען. דאָס איז, האָט ער געזאָגט, קונסט מיט ליטעראַטור מיט וויסענשאַפט מיט חכמה מיט דיא אַלע אנדערע זאַכען. און עס וועלען קומען צו דער פאָרשטעלונג נישט נאָר א פּראָסטער עולם, נאָר אויך אן „אינטעליגענטער“ פּובליקום, האָט ער געזאָגט.

איך האָב גענומען דיא ראָלע פון „יהודית“ און האָב מיך פערשפּאַרט אין מיין צימער און פלייסיג געלערנט. איך האָב זיך געשטעלט געגען שפּיגעל און געמאַכט „פּייסעס“. מיר האָט זיך זעהר געוואָלט אויסצייכנען אין דער ראָלע, איך האָב געוואָלט שפּיעלען אַן אייגענע „יהודית“, נישט וויא אַנעטא פינקעל האָט עס געשפּיעלט אין באָסטאָן, וואָרים אַנעטא איז געווען א פּרימאַדאָנא און איהר „יהודית“ איז מיר נישט געפעלען געווען, ווייל א פּרימאַדאָנא שפּיעלט איבערהויפּט נישט וויא א מענש, נור וויא א פּרימאַדאָנא...

איין זאַך איז מיר געווען א שטערונג, דאָס איז געווען דאָס קלייד מיט׳ן לאַנגען שלעפּ וואָס כ׳האָב געמוזט טראָגען אלס יהודית. דאָס האָט זיך מיר גע־פלאָנטערט אונטער דיא פיס און איך האָב זיך געמוזט שטאַרק היטען כ׳זאָל נישט פאַלען. דערפאַר אָבער אז ס׳איז געקומען דיא סצענע ווען „דע סאַנטאָס“

פאַרשעלט „אַקאָסטאַ׳ן“ מיט טויטע קללות און לעגט איהם אין חרם אַריין און „יהודית“ האַלט אַ פייערדיגען מאָנאָלאָג און פערטהיידיגט אַקאָסטאַ׳ן, דאָס איז געווען מיין לעבען. איך האָב אַזוי ליעב געהאַט „יהודית׳ן“ אַז כ׳וואָלט איהר געקענט קושען, נור דערפאַר אַליין.

איך פלעג שטעהן געגען שפּיעגעל ביי מיר אין רום און לערנען דיא ראָלע. כ׳האָב זיך פאָרגעשטעלט ווי „אַקאָסטאַ“, מיין געליעבטער שטעהט נעביך אין אַ ווינקעל סצענע, פערשאָלטען פון דיא שלעכטע אידען און איך זאָג מיין מאָנאָלאָג. כ׳פלעג אָנכאַפּען אַ טשער, גלייך דאָס וואָלט געווען „אַקאָסטאַ“ און אויסשרייען: „ס׳אַ ליגען, רבי! כאָטש אויף איהם ליגט איצט אייער קללה, ווייסט־עשע, אַז שוין פון לאַנג האָט ער מיין ברכה!“

טאָמאַשעווסקי האָט אויך פלייסיג געשטודירט זייז ראָלע אַלס אַקאָסטאַ. מיר האָבען געמאַכט אַ סך פּראָבען, מעהר ווי פון אַנאַנדער פּיעסע בעפאָר, וואָרים מיר האָבען זיך אַלע געשראָקען. עס איז דאָך עפּיס נישט „דראַמאַטיק האָלל“, דאָס איז דאָך „טהאַליאַ טהעאַטער“, עס וועלען דאָך עפּעס קומען אינטעליגענטע מענשען, דער דייטש מיסטער בעסט, וועט דאָך אודאי זיין, היינט מיסטער דאָרף אַליין, ער רעדט דאָך עפּעס מיט אַזעלכע ווערטער ווי „קולטור“, „גראַציעזע פיגור“, „קאָלאָראַטור“ און נאָך ווערטער, ווייסט זיי דער גוטער יאָהר.

די פאָרשטעלונג איז געקומען. מיר האָבען אַלע געהאַט פיבער, נאָר מיר האָט עס געוואָרפען ווי אין אַ קדחת. איך האָב מיין ראָלע זעהר גוט געקענט אויף אויסווייניג, טאָמאַשעווסקי און די איבריגע אַקטיאָרען האָבען אויך געקענט. מיר האָבען אָבגעזאָגט, אָבגעשפּיעלט, הייסט עס, די פּיעסע. עס זיינען אַרויפגעקומען אין דיא דרעסינג רומס צו אונז מיסטער דאָרף מיט אַ פּאָאָר פון זיינע פריינד, אויך אינטעליגענטע מענשען, און האָבען אונז גראַטולירט. מיר האָט איינער געזאָגט, אַז איך האָב אויסגעזעהען צו קינדיש אַלס „יהודית“, אָבער געשפּיעלט האָב איך גוט. דער דייטש, מיסטער בעסט, האָט אונז אויך גראַטולירט און געזאָגט: „זיא זינד אַלע קינסטלער דיא יודען, דער זאָנענטהאַל איזט אויך איינע יודע“.

מיר האָבען זיך זעהר געפרעהט מיט אונזער גרויסען מאָראַלישען סוקסעס, וואָרים קיין געלד איז נישט געווען מיט וואָס זיך צו פרעהען. מיר זיינען אַרויס „איווען“. דערפאַר האָט אונז מיסטער בעסט ערלויבט אויך ווייטער צו שפּיעלען אין זיין טהאַליאַ טהעאַטער און דאָס איז געווען פאַר אונז אַ גרויסע שמחה.

ווען מיר זיינען אַהיים געקומען, איז געוואָרען אַ שטיקעל קריעגעריי צווי־

שען אלטען פּאַרעל. מיין שוויגער האָט געשריען: „אַקאַסטאַ ווילט זיך איהם, די שפּאַנישע אינקוויזיציע וואָלט דאָך געווען געבראַכט אַ פּאָר דאָלאַר, עס איז דאָך נישטאָ וואָס צו עסען!" און דער אַלטער האָט געשריען: „נישקשה, סע וועט זיין, דערלאַנג דעם באַרשטש און בורטשע נישט!" און צו אונז האָט ער געזאָגט: „קינדער, מיר האָבען געשפּיעלט פּויסט קלעס. מיר האָבען דאָס מאָל נישט פערדיענט, אָבער מיר האָבען זיך געמאַכט אַ נאָמען, אַ גרויסען נאָמען."

דאָס איז טאַקע געווען אַ טרייסט, אָבער נישט מעהר ווי אַ טרייסט, ווייל דער גראָסערימאַן מיט'ן בוטשער האָבען נישט געוואָלט נעהמען אונזער נאָמען, זיי האָבען געוואָלט געלד און אַזוי ווי געלד איז געווען ניט פאַר אונז געדאַכט, האָבען זיי געשיקט זייערע אַגענטען און געלעגט „לעווים" אויף אונזער פאַרניטשור און מיר האָבען געהאַט אַן ארבייט זוכען אַנדערע גראָסערים מיט אַנדערע בוטשערס אַלע מאָל.

דאָך האָט אונז דער נאָמען אונזערער פּאַרט אַמאָל אונטערגעהאָלפען. מיר האָבען געקראָגען אַ סך בעקאַנטשאַפט, דאָס הייסט פּשוט'ע פּאַטריאָטען, און אַ דאַנק דעם האָבען מיר אָפט געקענט זיך אָנעסען זאַט מיט אַ גוטען דינער אָדער סאַפּער. ספּעציעל געדענק איך איינע אַ מיסעס גינזבורג, אַ לעבען אויף איהר. זי האָט געגעבען גוטע פיש געפּרייעטע, וואָס מיר האָט זיך דאַמאָלס זעהר געגלוסט, און איינער אַ מיסטער באַגדאַנאָוו, אויף „סאַוט" סטריט, צווישען 5טע און 6טע. ער האָט געהאַט אַ דזשולערי סטאָר און אַז ער האָט זיך דערוואוסט, אַז די קינסטלער בעווייזען אַ קונסט צו לעבען אומגעגעסען, האָט ער אַלעמאָל געפּראַוועט קלאַמפּערשט „פּאַדים" און „געלאַדען" אונז קינסטלער אויף די פּאַרטים. מיר האָבען זיך נישט געלאָזען בעטען און טאַקע אָפט אָבגעגעסען אַ רעגעלען מאָהלצייט ביי מיסטער באַגדאַנאָוו.

אָט אַזוי האָבען מיר געלעבט פון אונזער קונסט, אָבער אויפגעבען שפּיעלען טהעאַטער האָט קיינער פון אונז נישט געוואָלט. הונגערען—אַבי שפּיעלען טהעאַטער.

מיין אייגענע דראַמאַ

די צייט שווינדט פּאַמעלעך זיך פאַרביי. מיין שוואָגער לואי ארבייט ביי סיגאַרען און העלפט מיר אונטער גאַנץ אָפט מיט אַ דאָלאַר, מיסיס גינזבורג נעהמט מיך עטליכע מאָל אין וואָך צו איהר אַ היים און גיט עסען, מיסטער באַג-

דאנאוו מאכט „פארטים“ פאר אונזער גאנצער קינסטלער־משפחה. עס איז אלעס זעהר אינטערעסאנט. נור איין זאך מאכט מיר ליידען, ס׳ איז דיא „לעווי׳ס“ וואס ווערען געלעגט איינס אויפן אנדערען שוין אויף אונזער פארניטשור. איך האלט אין איין ציטערען מען זאל ניט צונעהמען דאס ביסעל ארימקייט אונזערס און איך זאל בלייבען אין א פוסטע רומקע אהן א שטוהל אפילו.

אונזערע פארשטעלונגען זיינען שוואכליך בעזוכט, מיר מוטשען זיך וויא עס איז דירך און אונזער מענעדזשער, ר׳ פנחס, זאגט, אז מיר זאלען פרובירען געבען א פאר פארשטעלונגען אין דער פראווינץ.

ער שיקט אוועק איינעם פון דער קאמפאניע צו בעזארגען א פלאץ וואו מיר זאלען שפיעלען און דאס ערשטע פלאץ וואס יענער קריגט איז „קאנקארדיע האל“ אין באלטימאר. עס ווערט בעשלאסען מיר זאלען דארט שפיעלען „אוריאל אקאסטא“.

מיר האט געציטערט דאס הארץ פאר באלטימאר, איך האב זיך געשראקען צו טרעפען דארט מיט מיינע עלטערן. וואס פאר א תירוץ קען איך זיי געבען וואס שוין באלד גאנצע צוויי יאהר זייט איך בין פון זיי אוועק, בין איך נאך קיין איין מאל ניט געפאהרען צו זיי אויף בעזוך און דיא מעהרסטע צייט אפילו קיין בריעף צו זיי ניט געשריבען? איך האב זיך געשראקען צו טרעפען מיט זיי, ווייל איך האב זיך געשעהמט פאר זיי מיט מיין איצטיגען צושטאנד... איך האב שרעקליך געלי־טען דיא פאר וואכען ביז צו דער רייזע קיין באלטימאר.

דעם טאג פון פארשטעלונג זיינען מיר אנגעקומען קיין באלטימאר, און מיר זיינען אוועק גלייך אין האל אריין. איך האב אפילו נישט געוואלט ארויס־געהן פון האל פאר׳ן שפיעלען. מען האט מיר געמוזט אריינברענגען א פאר סענדוויטשעס אין מיין „גארדעראב“, אבי כ׳זאל ניט געהן אין גאס טאמער וועל איך אנטרעפען מיין טאטען. דיא פאר שעה פאר׳ן שפיעלען זיינען מיר געוועזן יאהרען. מיין הארץ האט מיך געצויגען א היים, צום טאטען מיט דער מאמען און דיא קינדער. אבער איך האב מורא געהאט זיך ווייזען פאר זיי און געשטיקט זיך הינטער׳ן סטיידזשעל אין קאנקארדיע האל. איך האב געהאלטען אין איין וויינען ביז ענדליך איז שוין געווארען צייט צו אנפאנגען שפיעלען „אקאסטא.“

מיין „יהודית“ איז געוועזן א וויינענדיגע כמעט דעם גאנצען שפיעלען און ביי דער לעצטער סצענע ווען איך טרינק אויס דעם גיפט און שטארב, האב איך נאט געבעטען, הלואי וואלט דאס טאקע אמת׳ער גיפט געווען און איך זאל טאקע אויף צו׳ן אמת שטארבען אויף דער ביהנע אין קאנקארדיע האל...

איך האָב זיך געזעגענט מיט מיין געליעבטען „אַקאַסטאַ׳ן“, איהם אוועקגעגעבען דעם בלומען־קראַנץ פון מיין קאָפּ און שטיל, קוים וואָס מען האָט געהערט, געזאָגט דיא לעצטע ווערטער, צוגעמאַכט דיא אויגען און שוין. איך בין שוין, הייסט עס, געשטאָרבען. נור באַלד האָב איך דערהערט דעם שאָס פון אַקאַסטאַ׳ס רעוואָלווער, אַ סימן אַז איך בין נישט טויט און לעבען מיר ליגט שוין דער טויטער אַקאַסטאַ וואָס האָט זיך דערשאָסען צוליעב זיין גרויסער, הייליגער ליעבע צום אמת און צו זיין געליעבטע „יהודית“.

עס איז שוין געווען גאַנץ שפּעט בייַנאַכט. די פאָרשטעלונג איז פאָראיבער, דער עולם איז אוועק. מיר, דיא אַקטיאָרען, האָבען זיך ארומגעוואַשען די „גרימס,“ אויסגעטהאָן דיא העלדען־קליידער און זיך אָנגעטהאָן אונזערע אייגענע מלבושים, פערפּאַקט אַלעס און מיר פערלאָזען קאָנקאָרדיע האָל, צו פאָהרען אַ היים קיין פילאַדעלפיא.

מיר זיינען ארויסגעקומען אין גאַס, עס איז געווען גאַנץ קאַלט, דיא חברה איז לעבעדיג געוואָרען און אונטערגעטאַנצט פון קעלט. איך געה געאָרעמט מיט באָריס׳ן, פּלוצים דערזעה איך לעבען וואַנט אָנגעשפּאַרט, דעם קאָפּ אַראָבגעלאָזען אויפ׳ן האַנד מיט׳ן שטעקען, שטעהט — מיין טאַטע!

אַ דערשראָקענע צום טויט, האָב איך אַ כאַפּ געטהאָן באָריס׳ן און זיך איינגעוויקעלט אין זיין מאַנטעל. פאַר שרעק האָט מיר דאָס לשון אָבגענומען, איך האָב געציטערט וויא אַ בלאַט אין אַ שטאַרקען ווינד. מיט אַלע כוחות האָב איך זיך איינגעקלאַמערט אין באָריס׳ן און קאָנוואולסיוו איהם געצויגען צו זיך. ער האָט זיך זעהר דערשראָקען, ער האָט געמיינט דאָס קומט פון מיינע אומשטענדען, ער האָט מיך געפּרואווט איינשטילען און מיך געבעטען זו זאָגען וואָס מיר איז. איך האָב ענדליך ארויסגעשעפּטשעט: „דער טאַטע“!

באָריס האָט זיך אומגעקוקט און דערזעהען מיין פאַטער. מיר זיינען אַ ווייַלע אַזוי געשטאַנען און מורא געהאַט צוגעהן צו דעם מענשען וואָס איז געשטאַנען אויפ׳ן גאַס, איינגעקאָרטשעט לעבען וואַנד פון קאָנקאָרדיע האָל. ענדליך האָט זיך באָריס געשטאַרקט און מיך אָנגעהמענדיג פעסט מיט זיין האַנד ארום מיין טאַליע, זיינען מיר צוגעגאַנגען שטילערהייד צו מיין טאַטען, צו מיין אָרימען טאַטען.

מיין טאַטע האָט אויפגעהויבען זיין קאָפּ, אונז אָנגעקוקט אַ ווייַלע און אויסגעשטרעקט זייַן האַנד צו באָריס׳ן. אָהן ווערטער האָבען זיי זיך געדריקט דיא הענד. איך בין פּלוצים צוגעפאַלען צו מיין פאַטער׳ס קאַליקע פוס און אויסגעבראָכען אין אַ שרעקליכען שלוכצען. באָריס האָט מיך אויפגעהויבען.

מיין טאטע האט נישט געוויינט, ער האט אין א ווײלע ארום שטיל ארויס־גערעדט: „איך בין אייך מוחל, קינדער!“

דיא קאמפאניע אונזערע איז שוין געווען אוועק צום סטיישאן, און מיר געהן מיט׳ן טאטען א היים. אויפ׳ן וועג זיינען מיר אלע דריי געקומען אביסעל מעהר צו זיך, און אנגעהויבען רעדען צו ביסלעך.

דער טאטע מיינער דערצעהלט אונז, אז ער איז געווען דעם גאנצען אבענד אין האל און געזעהען אונז שפיעלען דיא שפיעל. ער האט געזעהן ווי „אקאסטא“ דערשיסט זיך צוליעב זיין געליעבטע „יהודית,“ און ער זאגט צו באריס׳ן: „איצט מיין קינד, האב איך געזעהען וויא דו האסט ליעב מיין בוזי׳ן, כ׳האב געפיהלט וויא דו האסט נעביך געליטען דערפאר וואס מען האט ביי דיר צוגענומען דיין כלה, דו האסט זיך מקריב געווען צוליעב איהר און זיך געשאסען, זיי רוהיג מיין קינד, איך וועל ביי דיר נישט צונעהמען מיין טאכטער, דיין געליעבטע בעסי׳לע, לעבט אייך בשלום און עלטערט אייך אין נחת“ . . .

מיר זיינען געקומען א היים, אין שטוב פון מיינע עלטערען. עס איז געווארען א סומאטאכע, אלע שלאפענדע האבען זיך אויפגעכאפט פון שלאף. איך האב א קוק געטהאן אויף מיין מאמען און איך בין געווארען א פערציטערטע; זיא איז אזוי געעלטערט געווארען דיא צוויי יאהר זייט איך בין אוועק פון דער היים! מיין מאמע איז היינט א אידענע פון איבער אכטציג, קיין עין הרע, און אז איך קוק אויף איהר איצט, ווייזט זיך מיר אויס אז פונקט אט אזוי האט זיא אויסגעזעהען דאמאלס ביינאכט ווען איך האב זיא דערזעהען נאך דיא צוויי יאהר, וואס איך בין דאן געווען אוועק פון דער היים.

א שרעקליכער אומעט איז מיך בעפאלען, ווען איך האב דערזעהען מיין ארימע, פאר דער צייט אלטע מאמע. אלעס איז געווען אין מיינע אויגען פער־חושך׳ט, אבגעלאזען און פערלאזען. איך בין צוגעלאפען צו מיין מאמען און זיך ביטער צו־וויינט.

מיינע שוועסטערליך, דיא ברידערליך, אויך מיין שוועסטער קלארא מיט איהר קינד — אלע האבען מיך ארומגערינגעלט, געקוקט אויף מיר און געוויינט וויא אויף א טויטען. עס איז געווען אין שטוב אז אמת׳ע יללה, וויא אין דער היים, איז אונזער שטעדטעל טאראשטשע, יום כיפור פאר כל נדרי צו ליכט בענשען.

דאס איז געווען מיין ערשטע בעגעגניש מיט מיינע עלטערען זינט איך האב זיי פערלאזען. און בין אוועק צו איהם, צו טאמאשעווסקי׳ן, וואס איז איצינד געשטאנען לעבען מיר אלס מיין מאן, דער פאטער פון מיין צוקונפטיגען קינד.

איך ווער אַ גאַנצע פּרימאַדאָנאַ

מיר זיינען אַבגעווען אין באַלטימאָר עטליכע טעג, אויס צוויי אורזאַכען; ראשית האָט דיא מאַמע נישט געוואָלט איך זאָל אוועקפאָהרען, — „שוין גענוג, האָט זיא גע'טענה'ט — גענוג זיך ארומגעשלעפּט מיט דיא קאָמעדיאַנשטשיקעס, זעה מיין קינד וויא דו זעהסט אויס, פאַרמאַרעט, בלאַס און אָבגעריסען. אַן עק — זאָל זיין גענוג!"

נור דיא אמת'ע אורזאַכע איז געווען וואָס מיר האָבען פּשוט ניט געהאַט מיט וואָס אוועקצופאָהרען און מיר האָבען געמוזט ווארטען ביז מען וועט אונז פון פילאַדעלפיא צושיקען אויף הוצאות. ענדליך שיקט אונז טהאָמאַשעווסקי'ס פאָטער צו געלד און מיר קומען צוריק קיין פילאַדעלפיא.

דאָס איז געווען ארום קריסטמעס צייט. מיר שפּיעלען אין טהאַליא טהעאַטער, אָבער קיין געלד מאַכט מען אַלץ נישט. דער מענעדזשער בעשליסט אַז מען דאַרף אַן אַטרעקשאָן, עפּעס אַ פּרימאַדאָנאַ „מיט אַ נאָמען", זיא זאָל געבען „אַן אמת'ן זונג" און מען ברייננגט קיין פילאַדעלפיא דיא מאַדאַם סיימאָן מיט איהר מאַן.

מען שטודירט איין „קאַלדוני" פון גאָלדפאַדען מיט מאַדאַם סיימאָן אַלס „מירעלע", איהר מאַן, מיסטער סיימאָן, אַלס „האָצמאַך", און טהאָמאַשעווסקי אַלס „באָבע יאַכנע".

מיך האָט דיא געשיכטע זעהר געקרענקט. מיין אַמביציע אַלס שוישפּיע־לערין, האָט געלימען דערבײַ וואָס דער „אַטרעקשאָן", מאַדאַם סיימאָן, האָט צו־גענומען ביי מיר דיא גרויסע ראָלע, ווארים ווען ניט זיא וואָלט איך דאָך גע־שפּיעלט דיא פּרימאַדאָנאַ ראָלען.

אָבער דיא מענעדזשערס האָבען געזאָגט, אַז מען מוז האָבען אַן „אַט־רעקשאָן" און איך האָב געמוזט ליידען און שווייגען.

און נישט גענוג וואָס מאַדאַם סיימאָן האָט געקראָגען דיא גרעסטע ראָלע פון „קאַלדוני" און איך דיא קלענסטע, בלויז איין אויפטריט אַלס בחור'ל וואָס זינגט „דיא באַבקעלעך", האָבען נאָך דיא ווערטהע מענעדזשערס ארומגעפּאַרעט ארום דער פּרימאַדאָנאַ „מיט דער נאָמען" וויא ארום אַ ציטעריג קינד. מען האָט איהר באַלד געמאַכט אַ ווייס קלייד מיט פּוך געטרימט, אַדווערטייזט זיא מיט גרויסע אותיות און געמאַכט פון איהר אַ גאַנצען יום טוב.

מען מאכט פּראָבע פון „קאַלדוני“. איך הער מיך גוט צו צו דער פּרימאַ־דאָנאַ און לערן מיר דערוויילע אויס אויך איהר ראָלע „מירעלע“ מיט׳ן געדאַנק אַז אַמאָל וועל איך שוין בעווייזען אונזערע הערען מענעדזשערס דאָס איך בין גע־נוג „אַטרעקשאָן“, אַז איך קען אויך שפּיעלען „קאַלדוני“ און מאַכען סוקסעס, כאָטש איך בין נישט קיין אימפּאָרטירטע „אַטרעקשאָן“ . . .

איין אויף־דער־נאַכט, בשעת מיר זיצען אַלע אין שטוב, דרויסען שנייט און עס איז אַ ביטערע קעלט מיט אַ זאַווערוכע, קומט אריין אַ דאַרער יונגערמאַן מיט אַ שטרויענעם קאַפּעליוש אַ רעקעלע מיט קורצע אַרבעל, דיא הענד זיינען איהם רויט פון קעלט, ער האַלט צו ביים האַלז דעם אויפגעשטעלטען קאָלנער פון׳ם רעקעלע, ער טראָגט שמאָלע צורויסענע הויזען, שיך מיט אויסגעקרימטע קנאָפּעל און אַ קינסטלער שניפּס . . .

דער יונגערמאַן בלייבט שטעהן ביים טהיר, נעהמט אַראָפּ זיין שטרויע־נעם קאַפּעליוש און עס בעווייזט זיך אַ קאָפּ פעך שוואַרצע האָר געקרייזעלטע וויא ביי אַ ניגער, ער קלאַפּט אַ פוס אין אַ פוס פון קעלט און מיט אַ ציטריג קויל פרעגט ער שטיל: „קען איך זעהן הערר טהאָמאשעווסקי׳ן?“ מען פרעגט איהם נאָך וואָס ער דאַרף טהאָמאשעווסקי׳ן און ער ענטפערט גלייך: „איך קען טאַנצען“.

מיר האָבען געוואָלט האָבען אביסעל שפּאַס מיט דעם מאָדנעם בחור און מיר האָבען איהם אריינגענומען אין עסס־צימער, אוועקגערוקט דעם טיש אָן אַ זייט און גלייך, אָהן צערעמאָניעס, האָט טהאָמאשעווסקי אַ זאָג געטהאָן: „טאַנצט, מיסטער“.

דער בחור האָט גענומען טאַנצען. ער איז אוועק אַ רוסישע קאַמארינסקאַ אַז מיר אַלע זיינען געבליבען פערגאַפט. מיר האָבען איהם אַפּלאָדירט אין מיטען טאַנצען. ער האָט אונז אמת איבערראַשט. עפּעס נור וויא אַ טייפעל האָט ער זיך געדרעהט, עס האָט, וויא מען זאָגט, געברענט דיא ערד אונטער זיינע פיס. מיר האָבען נישט געגלויבט אַז דאָס טאַנצט דער זעלבער וואָס איז נור וואָס גע־שטאַנען ביים טהיר ווי עפּעס אַ׳ן אָרימער טרעמפּ און געציטערט פאַר קעלט. פאַר אונז האָט געטאַנצט אַ׳ן אַרטיסט.

מען האָט איהם באַלד געגעבען עפּעס עסען און גענומען אויספרעגען ווער ער איז, פון וואַנען און וויא קומט ער אַהער. ער האָט אונז דערצעהלט זיין קורצע ביאָגראַפיע אַז ער קומט פון אָדעס, אַז ער איז אַן אַרטיסט און וויל שפּיע־לען אידיש טהעאַטער.

דאָס איז געווען דער שוישפּיעלער עליאַס גליקמאַן. היינט איז ער אין שיקאַגאָ און איז אַ מענעדזשער פון פינף גרויסע טהעאַטערע פון מואווינג פּיקטשורס.

מען האָט איהם באַלד אנגאַזשירט און איהם געגעבען דריי ראָלען מיט אמאָהל אין דער פּיעסע „קאַלדוני". ער האָט געשפּיעלט „אליוקום", דעם „טערק" און דעם „קאַטערינשטשיק". מען האָט איהם צונויפגענומען פון שטוב אַז „אַביאַר" און געקויפט אַ העט מיט אַ קאָוט און מיר האָבען שוין געהאט נאָך איין „אַטרעקשאַן" פאַר „קאַלדוני".

עס איז געקומען דיא ערשטע פאָרשטעלונג. דאָס טהעאַטער איז געווען געפּאַקט. דיא פילאַדעלפיער אידען זיינען געקומען צולויפען בעוואונדערן „קאַל־דוני" מיט דיא „אַטרעקשאָנס" און אונזערע מענעדזשערס האָבען זיך געפרעהט און זיינען געווען שטאָלץ אויף זייער גרויסען שכל'דיגען אויפטהו.

אַלעס געהט גוט און פיין, „האָצמאַך" מאַכט אַ „היט" און דיא „באָבע יאַכנע" אויך, ביז ס'איז געקומען ווען דיא פּרימאַדאָנאַ זינגט דאָס בעריהמטע ליעד:

> ווערה איז מיר און ביטער,
> אין דער איצטיגער שעה,
> אַז מיין געטרייע מוטער —
> איז ביי מיין שמחה נישטאָ.

דאָ איז געקומען דיא קאַטאַסטראָפאַ. דיא פּרימאַדאָנאַ איז געוואָרען נערוועז, דערשראָקען. דיא מוזיק שפּיעלט און דיא פּרימאַדאָנאַ גיט אַ נעהם מיט דריי טענער העכער און פאַלט באַלד מיט פינף טענער נידריגער. דאָס געזאַנג הייבט אָן געהן וויא אַ שיכור'ער גוי. דיא ווערטהע מענעדזשערס בייסען זיך שטילערהייד דיא פינגער און קריצען מיט דיא ציינער. דיא פּרימאַדאָנאַ רייסט זיך נעביך, אָבער דיא „געמבע" געמבעט נים.

מען האָט וויא עס איז אָבגעשפּיעלט דיא ערשטע פאָרשטעלונג און דער מענעדזשער, דער אַלטער ר' פּנחס, איז אַרויף אויף דער ביהנע און אַנאָנסירט פאַר'ן פּובליקום אַז ס'איז געשעהן אַן אונגליק מיט דער פּרימאַדאָנאַ, זיא האָט אָנגעטהאָן ענגע שיך האָט איהר געפּלאַצט אַ זאָקען־בענדעל אין האַלז, נישט פאַר קיין אידען געדאַכט, און אַז מאָרגען וועט אין דער ראָלע פון „מירעלע" אויפ־טרעטען „דער ליעבלינג פון פילאַדעלפיער אידען, דיא בעליעבטע קינסטלערין" — בעסי קויפמאַן.

מיר האָט וועה געטהאָן מיין הארץ פאַר מאַדאַם סיימאָן. זיא איז געוועזן א גוטע זינגערין, נור דיא נערוועזיטעט האָט איהר געשטערט דעם מאָל, קינסטלעריש האָט מיר געריסען מיין הארץ וואָס זיא איז דורכגעפאַלען, ווייל דער שוישפּיעלער איז קיין מאָל ניט זיכער מיט זיין ערפאָלג און איך האָב ביי מיר געקלעהרט אז דאָס קען מיט מיר אויך טרעפען, אָבער געגען דיא ווערטהע מענערדזשערס האָב איך טריומפירט, אין, זיי האָב איך געהאַט מיין נקמה און ספּעציעל נאָך ווען דאָס פּובליקום האָט אַפּלאָדירט בשעת דער אַלטער האָט אַנאָנסירט מיין נאָמען. איך האָב זיך געפיהלט ווייא א העלד וואָס זיעגט אויפען שלאַכטפעלד.

יאָ, ליעבע פריינדע, דיא ביהנע איז פאַר דעם שוישפּיעלער א שלאַכטפעלד. ער קעמפפט און קעמפפט, פאַרליערט ער — איז פערלוירען זיין לעבען, געווינט ער — איז זיין גאַנץ געוויגס דער אַפּלאָדז פון פּובליקום. דאָס איז דעם שוישפּיעלערס לעבען.

מיר קריגען א געפעהרליכען קאָנקורענט

מיר האָבען געשפּיעלט נאָך פיער פאָרשטעלונגען פון „קאַלדוני" און איך האָב שוין געזונגען אַנשטאַט מאַדאַם סיימאָן. כאָטש איך האָב קיין מאָהל נישט געהאַט אַזאַ שטימע וויא מאַדאַם סיימאָן, האָב איך אָבער געזונגען הארציג און דאָס פּובליקום האָט מיך אַפּלאָדירט. „קאַלדוני" איז געוועזן א גרויסער סוקסעס, מיר האָבען פערדיענט א פּאָר דאָלער און מען האָט אַראָבגענומען דיא „לעווי'ס" פון אונזער פאָרניטשור. מיר האָבען געהאַט מיט וואָס צו בעצאָהלען דיא בילס.

טאָמאַשעווסקי האָט ערגעץ געקראָגען אַן אידעע, אַזוי באַלד מיר זיינען שוין יאָ בעליעבטע קינסטלער אין פילאַדעלפיא, דאַרפען מיר האָבען אַן „עהרען־אבענד", דאָס הייסט, פּשוט א בענעפיט פאָרשטעלונג פאַר אונז ביידע, צו מאַכען אַן „אייגענעם" דאָלער.

און טהאָמאַשעווסקי „פיהרט" אויף א פּיעסעלע, ספּעציעל פאַר אונזער עהרען־אבענד, און ער לאָזט אַרויס א פּאָסטער מיט גרויסע אותיות: „עקסטרא! עקסטרא! גרויסע איבעררשאונג! א גרויסער עהרען־אבענד פאַר דיא גרויסע קינסטלער, דיא גרויסע ליעבלינגע פון פילאַדעלפיא, באָריס טהאָמאַשעווסקי און בעסי קויפמאַן. צור אויפפיהרונג קומט א גרויסעם מייסטערווערק „ר' עקיבא מיט דיא פיער־און־צוואַנציג טויזענד תלמידים", גרויסע אָפּערא - דראַמאַ אין פיער

גרויסע אַקטען, פערפאַסט פון דעם גרויסען קינסטלער באָרים טהאָמאַשעווסקי, מוזיק פון באָרים טהאָמאַשעווסקי, טענצע און מערשע פון עליאס גליקמאַן מיט דער ערלויבניס פון באָרים טהאָמאַשעווסקי. קומט זעהן וויא ר' עקיבא לערנט מיט לעבעדיגע פיער־און־צוואַנציג טויזענד תלמידים!"

עס איז איבריג צו זאָגען; אַז דאָס טהאַליא טהעאַטער איז געווען צו קליין פאַר דעם גרויסען עולם וואָס איז געקומען צולויפען זעהן דיא „לעבעדיגע פיער־און־צוואַנציג טויזענד תלמידים"... נור אַז דיא שפּיעל האָט זיך גענומען שפּיעלען, איז „ר' עקיבא" אַרויפגעקומען אַליין אויף דער ביהנע, אָהן דיא „פיער־און־צוואַנציג טויזענד תלמידים. ער האָט דערצעהלט אַז ס'נישט מעגליך אַרויפצולאָזען אַלע זיינע „פיער־און־צוואַנציג טויזענד תלמידים" אויף דער ביהנע, ווייל עס קען נאָך געשעהן אַן אונגליק, דער סטיידזש קען זיך נאָך ח"ו איינברעכען... דערפאַר לערנט ער מיט זיינע „פיער־און־צוואַנציג טויזענד תלמידים" הינטער ן סטיידזש . . .

דערביי ווערט טאַקע ר' עקיבא משוגע און לויפט אַוועק אין אַ וואַלד, דאָרט באַקענט ער זיך מיט אַ כישוף מאַכערין וואָס האָט אַ שעהנע מיידעל פאַר אַ טאָכטער, און דיא שעהנע טאָכטער זינגט „ראָזשינקעס מיט מאַנדלען", נאָכדעם לויפען אַלע אַוועק אין בית המקדש און עליאס גליקמאַן טאַנצט אַ רוסישע קאַמאַרינסקא און — דער עולם לעקט דיא פינגער פון דער פּיעסע „ר' עקיבא מיט דיא פיער־און־צוואַנציג טויזענד לעבעדיגע תלמידים".

צום ערשטען מאָהל אין אונזער קאַריערע האָבען מיר דאָ געקראָגען פּרעזענטען פון פּובליקום. מיר האָבען געקראָגען אַ פּאָר בוקעטען בלומען און איך האָב געקראָגען אַ ספּעציעלען פּרעזענט, אַ באַקס מיט גרינעם פּלאַש אויף אַ קלייד, פון מיסעס באַגדאַנאָוו.

אונזער ערשטער „עהרען־אַבענד" איז געווען אַ גרויסער ערפאָלג. מיר האָבען טאַקע פאַרדיענט היבשע עטליכע דאָלער און מיר האָבען זיך זעהר געפרעהט.

מיר שפּיעלען ווידער רעפּערטואַר פּיעסען אין טהאַליא טהעאַטער, אָבער דער מענעדזשער זאָגט אַז מען דאַרף נייע סחורה און טהאָמאַשעווסקי פאָהרט אַוועק קיין נויאָרק ברייגען סחורה, פּיעסען, הייסט עס.

אין נויאָרק זיינען דאָן געשטאַנען צוויי טהעאַטערע: „אָריענטאַל טהעאַטער" און „רומעניען אָפּערא הויז". אין איין טהעאַטער האָט מען געשפּיעלט „דוד בן ישאי, אָדער, קעניג שואל" און אין צווייטען טהעאַטער „יהודה המכבי, אָדער, חנה מיט דיא 7 זיהן".

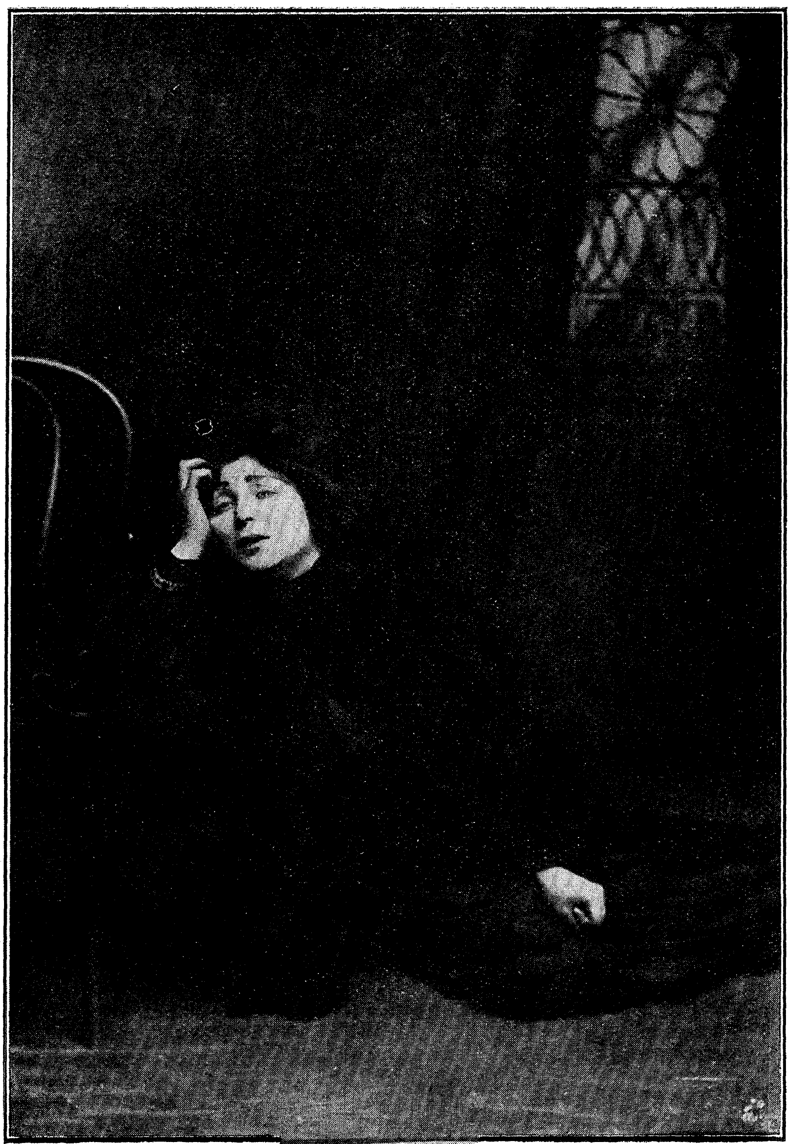

רות אין „שמע ישראל״

טאמאשעווסקי קומט צוריק פון ניו יארק מיט „יהודה המכבי אדער חנה מיט דיא 7 זיהן". דיא גאנצע פיעסע האט ער אויף א קליין פאפירעל אויפגע־שריבען. ער איז געזעסען אין זעלבערמאן'ס אריענטאל טהעאטער און געזעהען דאס שטיק, און בשעת'ן שפיעלען האט ער אויף א פאפירעל אויפגעשריבען דיא אלע סצענעס פון „חנה מיט דיא 7 זיהן", דאס הייסט ער האט „אויסגעבארגט" דעם „פלאט", און אבי ס'איז דא דער „פלאט" וועט ער שוין „צומאכען" אייגענע פראַזא און — פארטיג א נייע פיעסע פאר פילאדעלפיא.

אין דריי טעג צייט האט בארים מיט זיין פאטער אויפגעמאכט דיא פראַזא פאר דעם נייעם מייסטערווערק אויס נויארק און מיר פאנגען אן מאכען פראַבע פון „חנה מיט דיא 7 זיהן". מוזיק האט מען צוזאמענגעקראצט שטיקלאך פון אלע פריהערדיגע פיעסען און מיר זיינען פארטיג מיט א ניי ווערק פאר דער אידי־שער ביהנע.

נור דא קומט אונז אן א שלעכטע בשורה, דאס טהאליא טהעאטער איז אויסגעדונגען געווארען פון א נייע קאמפאני און מען וועט דארט שפיעלען אידיש טהעאטער.

א חוץ וואס מיר מוזען געהן צוריק אין דעם ארימען „דראמאטיק האלל", אנשטאט דעם שעהנעם טהאליא טהעאטער, האבען מיר נאך א קאנקורענט אויך דערצו.

דער קאנקורענט איז געווען דער אקטיאר גארטענשטיין. דערזעלבער גאר־טענשטיין וואס האט מיט אונז אין באלטימאר געפאנפעט ליעדער אין שלעגעל'ס ביער האלע און מען האט איהם דאן מכבד געווען מיט אויסטער שיסעלאך אין קאפ אריין.

אבער קאנקורענציע איז קאנקורענציע, גארטענשטיין האט צוזאמענגע־שטעלט א קאמפאניע און האט זיך איינגעשטעלט אין טהאליא טהעאטער שפיע־לען גאלדפאדען'ס „דאקטאר אלמעסאדא" און אנדערע פיעסען, און מיר האבען געמוזט געהן מיט אונזער „חנה מיט דיא 7 זייהן" אין דראמאטיק האלל.

קומט אן צו אונז א געוויסער טאנטשוק, א ניו יארקער יונגערמאן, וואס האט געהאט אין פילאדעלפיא א פרוי זעהר אן אינטעליגיענטע און זי האט נישט געוואלט ליידען. אז טאנטשוק זאל זיין אן אקטיאר, אבער ער האט ניט גע־קענט איינצוהאלטען זיין מעכטיגען טאלאנט און ער איז אוועק פון ניו יארק און געקומען צו אונז אין פילאדעלפיא שפיעלען טהעאטער.

מיר האבען זיך דערפרעהט מיט מיסטער טאנטשוק ווי מיט א מלאך פון

גאט. עפעס א קליינינקייט — אז אטרעקשאן! באלד האבען אונזערע מענעדזשערס צופויקט דעם גרויסען און בעריהמטען א. א. וו. קינסטלער אויס ניו יארק, הערר טאנטשוק אלס „אנחיוכות דער בייזער קעניג״ אין דעם גרויסען מייסטערווערק „חנה מיט דיא 7 זיהן״.

דיא צוויי קאמפאניעס. גארטענשטיין׳ס און אונזערע, האבען גענומען שלעפען דעם עולם ביי דיא פאלעס, דער אהער און דער אהין, איז דער עולם געבליבען שטעהן אין מיטען און נישט געגאנגען אין ערגעץ, אבער גארטענשטיין מיט זיין קאמפאניע איז געווען אין גאנצען ניי פאר פילאדעלפיא און ער האט אונז שטארק געשלאגען דיא ביזנעס.

אפילו אונזער אטראקשאן, מיסטער טאנטשוק, האט אויך ווייניג געהאלפען, אונזערע פארשטעלונגען זיינען געווען שוואך בעזוכט און מיר האבען קוים פאר־דיענט אויף צו לעבען.

מיין אייגענע לאגע איז מיר וואס א וואך געווארען שווערער, נאך א פאאר הדשים און איך האב געדארפט מוטער ווערען. עס איז מיר געווארען אומעטיג מיין לעבען, מיר האט זיך געביינקט אהיים, מיר האט זיך געוואלט זיין לעבען דער מאמע מיינער איך האב זיך לסדר פאר עפעס געשראקען, אבער איך האב געמוזט שפיעלען טהעאטער און געמיזט בלייבען אין פילאדעלפיא.

איך האב געשריבען צום טאטען א בריעף און אויסגעגאסען אביסעל מיין ביטער הארץ, מייז איינזאמקייט וואס איך האב געפיהלט. איך בין געווען אין איינעם מיט מיין מאן און זיין גאנצע משפחה, אבער עס האט מיר אצינד גע־פעהלט מיין אייגענע מאמע. עס האט מיר געדאכט ווען מיין מאמע זאל זיין לעבען מיר וואלט מיר בעסער געווען, און איך האב דאס אלעס געשריבען אהיים.

מיין טאטע . . האט אויף מיר רחמנות געקראגען און מיר געשיקט מיין שוועסטערל רייטשעל . . .

„ארטיסטישע אייפערזוכט״

איך האב זיך זעהר געפרעהט מיט מיין שוועסטעריל רייטשעל ווען זיא איז געקומען צו אונז אין פילאדעלפיא.

טהאמאשעווסקי לערענט זיא אויס זינגען קופלעטען; זיא האט געהאט זעהר א זיסע שטימע און איז געווען גאנץ טאלאנטירט אויך; זיא האט געזונגען קופלעטען פיעל בעסער פאר מיר, און אזוי ווי די ביזנעס זיינען געווען זעהר גע־

שלאָגען צוליעב אונזער קאָנקורענט גארטענשטיין מיט זיין קאָמפּאַניע, זאָגט טהאָמאַשעווסקי, אז מיר מוזען אוועקפאָהרען אויף דער פּראָווינץ, און מיר אַלע — באָרים, איך און מיין שוועסטעריל רייטשעל צוזאַמען מיט אונזער גאַנצער קאָמ־פּאַניע, פאָהרען אוועק קיין באָסטאָן און קומען אָן צו ריק אין „גוטמאַן'ס באָאר־דינג הויז".

קיין טהעאַטער האָבען מיר אין באָסטאָן אזוי גיך ניט געהאַט. אַנשטאָט דעם האָבען מיר געפונען א האַלל, להבדיל, בלויז געגנוג פאר א קאָנצערט. נאָר מיר זיינען געווען דערמיט גאַנץ צופריעדען, וואָרים מען דאַרף דאָך עסען.

מיר האָבען געמאַכט א קאָנצערט, א מין ליטעראַרישער אבענד, גאָט זאָל מיך ניט שטראָפען דערפאר. מיר האָבען געזונגען, געטאַנצט און „גע'דעקלאַמי**רעט**". רייטשעל האָט מיט איהרע קופּלעטלאַך געמאַכט א „היט", טהאָמאַשעווסקי און איך האָבען געזונגען דועטען און, גאָט צו דאַנקען, מיר האָבען אין'ם קאָנצערט גע־מאַכט א פּאָאר דאָלער.

קומט צופאָהרען אונזער מענעדזשער, מר. פּנחס טהאָמאַשעווסקי און „נאָך שווערע מיה און פיעלע קאָסטען" ווערט אראַנזשירט א פאָרשטעלונג אין טשעלסי און מיר שפּיעלען דאָרט דאָס גרויסע מייסטערווערק „יהודה המכבי אָדער חנה מיט דיא 7 זיהן".

דאָ פּאַסירט א שפּאַס וואָס איז ווערטה דערמאָהנט צו ווערען.

בשעת מיר שפּיעלען אויף דער ביהנע, קומט צוגעהן דער טשעלסי'ער קאָנסטייבעל אין טהעאַטער אריין און פרעגט אויף מיסטער בי. טהאָמאַשעווסקי. דער אַלטער ר' פּנחס קומט צו צום קאָנסטייבעל און זאָגט: „אי עם מיסטער פּי. טהאָמאַשעווסקי". דער קאָנסטייבעל פרעגט נאָך אַמאָל איבער: „אר יו מיסטער בי. טהאָמאַשעווסקי?" און דער אַלטער ר' פּנחס ענטפערט ברוגז'לאַך: „שור אי עם מיסטער פּי. טהאָמאַשעווסקי!" דער קאָנסטייבעל לעגט אויף איהם ארויף זיין געזעצליכע האַנד און זאָגט: „קאַם אָן, יו אר ערעסטעד".

געזאָגט און געטהון, און אונזער מענעדזשער ר' פּנחס איז אוועק אין „חדר" אריין.

מיר וויסען פון גאָרנישט. מיר האָבען אָבגעשפּיעלט „חנה מיט דיא 7 זיהן", דיא געשעפטען זיינען געווען זעהר „טראָווערדיג" און אויף מאָרגען פאָהרען מיר זיך אַלע אוועק צוריק קיין פילאַדעלפיא.

מיר קומען אהיים, פרעגט אונז דיא אַלטע: „וואו איז ר' פּנחס?" — וויסען מיר נישט וואָס צו זאָגען.

דערווייל איז אין טשעלסי פאָרגעקומען דער טרייאַל און ס'האָט זיך ארויס־געפּלאָנטערט דער פּלאָנטער.

די געשיכטע איז געווען אזוי: באָרים האָט זיך עפּעס פאַרשולדיגט עטליכע דאָלער צו אַ אידען, ווען מיר זיינען צום ערשטען מאָל געווען אין באָסטאָן. דאָס מאָל, אַז דער איד האָט זיך דערוואוסט אַז טהאָמאַשעווסקי איז ווידער אין באָסטאָן, האָט ער געשיקט דעם קאָנסטייבעל מיט אַ פּאַפּיער. דער קאָנסטייבעל האָט גערעדט יענקעוואַטע ענגליש און אַז ער האָט געפרעגט אין זיין לשון אויף „בי. טהאָמאַשעווסקי", האָט ר' פּנחס געמיינט אַז דאָס איז „פּי. טהאָמאַשעווסקי" און אזוי איז ארויסגעקומען דאָס מען האָט ארעסטירט דעם טאַטען אנשטאָט דעם זוהן.

אָבער ביים טרייעל, ווען ס'איז געקומען דער איד און דערזעהן דעם אַלטען, נעבאָך, האָט ער איהם נאָך מיטגעגעבען אויף הוצאות און איהם אָבגעשיקט אַהיים, קיין פילאַדעלפיא.

ס'איז געווען ארום פאַר פּסח; אונזער קאָנקורענט שפּיעלט נאָך אַלץ טהעאַטער אין פילאַדעלפיא. מיר — ניט. און דאָ געהט אַזאַ יום טוב, וואָס טהוט מען?

לאַנג טראַכטע: קען מען נישט און פּלענער זיינען צווישען אַקטיאָרען שטענדיג פאַראַן מעהר וויא געדאַנקען און עס ווערט בעשלאָסען אָנצופאַנגען די שלאַכט אויף ס'ניי — קאָנקורירען מיט גאַרטענשטיין'ען.

ווי קאָנקורירט מען אָבער אַז ס'איז נישטאָ מיט וואָס צו שיסען, דאָס הייסט, עס איז נישטאָ קיין „אַטרעקשאָן"?

בלייבט אַז ר' פּנחס אליין איז אויך ניש־קשה פון אַ'ן „אַטרעקשאָן"... וואָרים דער עיקר איז דאָך נאָר ווי מען אַדווערטייזט, און אום צו ווערען אַ „סטאַר" איז דאָך נאָר געווענדט אין גרויס אַדווערטייזען, אַלזאָ אַדווערטייזען מיר מיט די גרעסטע אותיות וואָס מען קען קריגען אַז „דער גרויסער קינסטלער, ר' פּנחס טהאָמאַשעווסקי, דער טאַטע פון דעם גרויסען קינסטלער, באָרים טהאָמאַ־שעווסקי, וועט אויפטרעטען מיט פּראַכט און גלאַנץ צום ערשטען מאָל אין דער קונסט־ראָלע אַלס „עקאָנאָם" אין דעם גרויסען מייסטערווערק „דער קאַטאָרזשניק", אַ דראַמאַ וואָס ברעכט דאָס האַרץ, אין 4 אַקטען, פון שמ"ר—שייקעוויטש.

מיר שטודירען איין דיא פּיעסע. באָרים שפּיעלט „דוד'ל", מערי עפּשטיין שפּיעלט „געגענדעל" און איך שפּיעל „אַמאַליאַ".

ס'איז געקומען דיא ערשטע פאָרשטעלונג. אַלעס געהט שעהן און וואויל ביז עס קומט אין אַ געוויסע סצענע ווען דיאביידע „סטאַרס" זיינען אויף דער ביהנע, דאָס הייסט, דער אַלטער כטאַר באָרים, און דער נייער סטאַר ר' פּנחס.

דיא „אַרטיסטישע אייפערזוכט" האָט זיך צופלאַקערט און עס איז געוואָרען לעבעדיג... יענע פאָרשטעלונג וועל איך מיין גאַנץ לעבען געדענקען. ביידע, דער

פאטער מיט'ן זוהן, זייגען אויף דער ביהנע און שפיעלען, זאגען דיא „פּראָזא" פון דער פּיעסע און פּלוצים נעהמט דער אַלטער ר' פּנחס, דער נייער סטאַר, הייסט עס, און הייבט אָן שפּאַנען איבער'ן סטיידזש הין און צוריק, גלאַט אַזוי זיך, וויא אַ טיגער אין אַ שטייג.

באָרים ווערט נערוועז און זאָגט שטיל: „העראויף שפּאַנען, זעץ דיך אַנידער!" דער אַלטער רעדט זיך זיין פּראָזא און שפּאַנט ווייטער, מעשה „סטאַר". באָרים שעפּטשעט ווידער אַרויס גאַנץ שטיל: „הער אויף שפּאַנען, זעץ דיך אַני־דער"! דער אַלטער ענטפערט שטיל צוריק: „שאַראַפּ, לץ, איך שפּיעל מיט ראַ־ליזמעס"... (רעאַליזמוס).

דאָס אַלץ געהט נאַטירליך אָן אַז דאָס פּובליקום זאָל נישט באַמערקען. דיא שפּיעל דערווייל, שפּיעלט זיך.

דער אַלטער ר' פּנחס שפּאַנט נאָך אַלץ אַרום אויף דער ביהנע וויא אַ צורייצטער טיגער און באָרים איז שוין העכסט נערוועז. ער שעפּטשעט אַרויס מיט כעס צום אַלטען: „הער אויף ששפּאַנען — ! "

דער אַלטער ר' פּנחס ווערט אין כעס און פאַרגעסט אַז, ראשית איז באָרים דער אמת'ער סטאַר, און צווייטענס, אַז באָרים איז טאַקע אַן אייגענער זוהן אויף און ר' פּנחס מורמעלט צוריק מיט כעס: „וואָס בורטשעסטו מיר אונטער אַ פּאָה, לץ, אַ רוח אין דיין טאַטען אַריין . . . "

באָרים שפּרינגט אויף אין לויפט אַרונטער פון ביהנע. דער אַלטער בלייבט שטעהן אַליין וויא צומישט און ווייסט נישט וואָס ווייטער צו טהאָן. ער איז העכסט אויפגעבראַכט. ער פאַרגעסט זיך אַז ער שטעהט אויף אַ ביהנע פאַר אַ פּובליקום און ער גיסט אויס כל חמתו אויפ'ן זוהן. ער שרייט אויף דיא העכסטע טענער: „בן סורר ומורה, דו אַזעלכער און אַזעלכער, וואָס הייסט דו האָסט נישט קיין דרך ארץ פאַר אַ טאַטען, דאַרויף האָב איך דיך אויסגעהאָדעוועט, האַ? רבונו של עולם, בעוויזז אַ נס אַז — דאָ איז געפאַלען דער קוירטען וואָס באָרים האָט פּלוצים געהייסען אַרונטערלאָזען און דאָס ליעבע פּובליקום איז געוואָרען ווילד פון בעגייסטערונג, מען האָט אַפּלאָדירט דעם אַלטען ר' פּנחס פאַר זיין בריליאַנטע־נעם שפּיעלאַכץ מיט אַלע כוחות . . .

דיא פּיעסע איז געווען אַ געוואַלדיגער סוקעסס.

איך ווער אַ מאַמע

עס איז דאָן ביי אונז אָנגעגאַנגען אַ „שלאַכט“ אויף לעבען און טויט. דיא צוויי טהעאַטער קאָמפּאַניעס, גאַרטענשטיין'ס און אונזערע, האָבען ביידע געמאַכט קרחת מיט גרויסע אותיות, אָבער געשפּיעלט טהעאַטער אין פילאַדעלפיא האָבען מיר ביידע, ער אין „טהאַליא טהעאַטער“, מיר אין „דראַמאַטיק האָל“. קאַמפּף איז קאַמפּף.

גאַרטענשטיין האָט אַרויסגעלאָזען אַ פּאָוסטער מיט פעטע אותיות: „עקסטרא, עקסטרא! אידען! געהט נישט אין יענעם וואָדעקלאָזעט וואָס זיי רופען טהעאַטער, דאָרט שפּיעלען ליצים, נישט קיין עקטערס, לאָזט נישט אויסנאַרען אייער געלד! אידען, אַרבייטער, ליידיס און דזשענטעלמען — קומט צו אונז אין טהעאַטער, מיר זיינען רעגעלע קינסטלער!“

באַלד איז ערשיענען אַ פּאָוסטער מיט נאָך פעטערע אותיות, אַרויסגע־לאָזען פון באָרים טהאָמאַשעווסקי, אונגעפעהר בזה הלשון: אידען, שוועסטער און ברידער! דער ממזר איז אַ בלאָפער, אַ שמאָך און אַ שאַנדע פאַר'ן כלל ישראל, פאַר'ן גאַנצען אידישען פאָלק. וואָס ער רעדט איז וויא אַ הונד בילט און איך קעהר איבער אַ שוך — ונומר אמן.

און ס'איז געשטאַנען אַ בילד פון אַ איבערגעקעהרטען שוך אויפ'ן פּאָוסטער.

אויף דיא צווייטע טעג פסח האָט גאַרטענשטיין אַנאָנסירט אַ פּיעסע מיט'ן נאָמען „דער סיילאָר אין געפאַהר“ פון רודאָלף מאַקס, באַלד אויף מאָרגען האָ־בען מיר אַנאָנסירט אַ פּיעסע מיט'ן נאָמען „דער מעטראָז אָדער דער גרינער שום־טער“, פון באָרים טהאָמאַשעווסקי.

מען האָט זיך געזידעלט געמאַכט מיט דער בלאַטע גלייך, אויף דיא אפּי־שען, אויף דער ביהנע און אומעטום. דאָס איז געווען — קאָנקורענציע.

אזוי האָט מען קאָנקורירט יענע צייטען אין אידישען טהעאַטער.

רודאָלף מאַקס האָט זיך זעהר בעליעבט געמאַכט ביים פובליקום מיט זיין אויסגעצייכנעטען שפּיעלען, זיין זיסער שמייכעל איז געווען וויא מאַגנעט און דאָס האָט געצויגען דעם עולם צו זעהן איהם שפּילען. אָבער מאַקס'ן איז נמאס געוואָרן דאָס זידלעריי. ער האָט נישט געקענט פערטראָגען דאָס שמוץ־וואַרפעניש פון דיא ווערטהע קינסטלער און ער פערלאָזט פילאַדעלפיא.

דאָס איז געווען פאַר אונזער קאָנקורענט, פאַר גאַרטענשטיינען, אַ טויט־

קלאפּ, ער האָט באַלד געמוזט ברעכען זיין „רעגעלע קונסט" און איז אויך אוועק.

בלייבען מיר דיא אַליין־הערדשער איבער דער קונסט אין פילאַדעלפיא און — אויס קאָנקורענציע.

דיא געשעפטען האָבען זיך אַביסעל פאַרבעסערט, מיר שפּיעלען רעגעלמעסיג און מיר הויבען שויז אָן צו טרוימען פון א גליקליכער צוקונפט, ווען מיר וועלען שטענדיג האָבען מיט וואָס צו בעצאָהלען דעם גראָסערי־מאַן מיט'ן בוטשער און נאָך אַזעלכע לוקסוסען וואָס צו יענער צייט האָבען מיר זיך דאָס ניט געקענט פערגינען . . .

העלפט גאָט, עפּעס שפּיעלען מיר א בענעפיט פאַר אַ חברה פון א שוהל און עס פערגלוסט זיך ר' פנחס טהאָמאַשעווסקי צו פּרעדיגען „סאָצעליזמעס", און ער האַלט נאָך דער פאַרשטעלונג אַ פלאַם־פייערדיגע רעדע פון דער בינע, און שרייט: „נידער מיט'ן פאַנאַטיזמעס! נידער מיט דיא פינסטערלינגע פון דיא שוהלען, עס לעבע דיא פרייהייט, גלייכהייט, ברידערליכקייט און הוררא ! . . ."

עס איז געוואָרען אַ סקאַנדאַל, מען האָט געבראָכען טשערס און געווארפען דיא שטיקלעך אויף דער ביהנע אַרויף, נאָכדעם האָט מען גענומען ווארפען דיא טשערס גאַנצערהייד. מיר האָבען זיך קוים געראַטעוועט מיט'ן לעבען און מיר זיינען אַוועק דורך'ן בוידעם איבער א לייטער פון „דראַמאַטיק האַל".

אויס שפּיעלען טהעאַטער.

א פּאָר וואָכען זיינען אַוועק און מיר האָבען נישט געשפּיעלט קיין טהעאַטער. איך בין געווען דערפון העכסט צופריעדען, ווייל מיין צושטאַנד איז געוואָרען ערנסטער פון טאָג צו טאָג, איך האָב געדאַנקט גאָט וואָס מיר שפּיעלען ניט און איך קען זיין מיט זיך אַליין. מיר איז געווען מורא'דיג אונאַנגענעהם צו ערשיינען פאַר'ן פּובליקום אין יענער צייט . . .

באַלד אָבער, האָט אונזער מענעדזשער, דורך דער באַמיהונג פון מר. דאָרף, געקראָגען ווידער דאָס „טהאַליא טהעאַטער", און מיר פאַנגען אָן ווידער צו שפּיעלען טהעאַטער.

דיא ערשטע פּיעסע שפּיעלען מיר דאָס מאָהל „כבוד אב" פון יאָזעף לאַטיינער. שענקמאַן האָט געשפּיעלט „שמעיה" און איך „פּייע". אין עטליכע טעג אַרום איז געווען דיא פאַרשטעלונג און מיט א געבראָכען געמיטה גרימיר איך זיך, טהו מיך אָן און שפּיעל „פּייע", א אידענע מיט א לאַנגע נאָז, כדי עס זאָל זיין שטאַרק קאָמיש . . .

איך זאָג דיא פּראָזא מיט ציינען־קרימעניש, עס גיט מיך אַלע ווײלע „א

נעהם,״ און איך דערזעה די באבע פון יענער וועלט. מיינע קאָמישע גרימאַסען קומען ארויס נאָך קאָמישער װיא קאָמיש, אָבער מיר קומען זיי אָן מיט קרעמע־ניש, איך בלייב אָפט שטעהן איינגעקאָרטשעט און קען זיך נישט אויסגלייכען...

איך האָב זיך קוים דערמוטשעט ביז׳ן דריטען אקט. מען דאַרף ענדיגען דיא פיעסע און איך זיץ אין דרעסינג־רום און וויין, איך פיהל אז עס געהן מיר אויס דיא כוחות, איך האָב מורא ארויסצוגעהן אויף דער ביהנע, טאָמער געשעהט מיט מיר אן אונגליק, אָבער דער קוירטען איז ארויף און מען שפּיעלט שוין דעם פיערטען אקט.

ס׳איז געקומען צו מיין רעפּליק. איך דערהער דאָס שטיכוואָרט און פאַר־געס אין מיין שרעק. מיט גרויס מאַטערניש שלעפּ איך זיך קוים ארויף אויף דער ביהנע. איך שפּיעל מיין קאָמישע ראָלע און טרעהרען קאַפּען מיר איבער מיינע געשמינקטע באַקען, אָבער איך הער דיא געלעכטערס פון פּובליקום. מיינע צושויער אמוזירען זיך פון מיין קאָמיזם, איך אליין עקזיסטיר ניט פאַר זיי, עס לעבט פאַר זיי „פּייע״ מיט דער לאַנגער נאָז, „פּייע״ דיא קאָמעדיאַנטקע און ווען געהט דאָס אָן אז „פּייע״ לאַכט מיט יאַשטשערקעס — אַבי „פּייע״ לאַכט און איז קאָמיש . . .

איך בין געווען שרעקליך פאַרביטערט. מיר האָט זיך געוואָלט אויסשרייען צום גאַנצען פּובליקום זיי זאָלען אויפהערען צו לאַכען. איך האָב זיי געוואָלט דער־צעהלען, אז מיין יעדע גרימאַסע וואָס רופט ביי זיי ארויס א געלעכטער אצינד, קאָסט מיך א שטיק הארץ, אז איך בין נישט קאָמיש איצט פון וואוילטאָג נאָר פון וועהטאָג, אָבער איך האָב שטאַרקער פאַרביסען דיא ליפּען און קראַמפּפהאַפט געקריצט מיט דיא צייהן און ווייטער געשפּיעלט מיין ראָלע אלס דיא קאָ־מישע „פּייע״.

ביז ס׳איז געקומען דיא סצענע ווען איך, דאָס הייסט, „פּייע״ מיט דער לאַנגער נאָז, כאַפּ א בעזים און פאַרמעסט זיך אויף דעם „אינטריגאַנט״ און דאַרף איהם אָנברעכען דיא ביינער.

דעם בעזים האָב איך געכאַפּט, אָבער מעהר נישט... אָט וויא איך האָב א הויב געטהאָן דעם בעזים אין דער לופטען און זיך פאַרמאָסטען איהם אראָבלאָזען אויפן אינטריגאַנט, האָט מיך אָנגעכאַפּט א שרעקליכער וועהטאָג. איך בין גע־בליבען אין דער פּאָזיציע מיט׳ן בעזים אין דער לופטען און זיך נישט געקענט א ריהר טהאָן. איך האָב געפיהלט א שטאַרקען שנייד, וויא מיט א קאָסע, איבער מיין רוקען, עס איז מיר געוואָרען קאַלט און הייס, פונקען זיינען מיר פון

דיא אויגען געפלויגען און איך שטעה און קען זיך ניט ריהרען פון ארט...
טהאמאשעווסקי שטעהט אונטער דיא קוליסען און זעהט אז איך האב דער׳הרג׳עט דיא סצענע און ער שרייט צו מיר איך זאל ארונטער פון ביהנע, אבער איך שטעה און טרעהרען קייקלען זיך פון מיינע אויגען. ער שרייט ווידער אויס: „נו, געה ארונטער!" איך שעפטשע קוים ארויס: „אי, אי, אי, קענט וואק — !"
א היים האט מען מיך שוין געפיהרט אונטער די הענד. דער גוטער מר. ראָרף, לאנג לעבען זאל ער, האט מיך געפיהרט פאמעליך פון טהעאטער א היים, איך האב קוים געקענט זיך דערשלעפען ביז א היים אין פיין סטריט.
נאך א נאכט פון שווערע לײדען און גרוילהאפטע ווייטאגען בין איך צו פריהמארגענס געווארען דיא מאמע פון א טאכטער. א קליין שוואך קינדעלע איז געווען דער לוין פאר מיינע גרויסע שטארקע וועהטאגען.
מיר האבען דעם קינד א נאמען געגעבען אסתר.

די קאמעדיע פון דער טראגעדיע

מיין שווינער האט א קוק געטאהן אויף מיין ערשט געבוירען מיידעלע און האט פרום א זאג געטהאן: „דאס וועט געגנען". דאס הייסט, „דאס וועט געהן א גאנג... עס וועט לאנג ניט ציהען..."
איך האב זיך ביטער צוכליפעט פון דער בשורה. מיר האט באנג געטאהן צו פערליערען אט דאס שוואכינקע עופע׳לע. מיר האט אויסגעוויזען, אז דאס קינדעלע וועט מיר זיין מיין איינציגע טרייסט אין לעבען, ווארום שוין דאן האט מיר א סך געפעהלט צו זיין גליקליך.
גאט ווייסט דעם אמת. אז צו גוט איז מיר אלס קימפעטאָרין ניט געווען. קיין גוואלדיגע פאטראָנעס האב איך ניט געקראגען. עס איז פשוט נישט געווען אזא גרויס גליק איז הויז. מען האט זיך נישט אזוי שטארק געפרעהט מיט דעם, וואס ס׳איז געבוירען געווארען א נייע פרימאדאנקעלע...
אך, ווי מיר האט זיך דאן געוואלט זיין אן איינפאך ווייבעל פון אן איינפאכען מאן, נישט קיין קינסטלעריכע פון א קינסטלער...
מיין הארץ האט געלעכצט. נאך יענער ווירקליכקייט פון וועלכע איך האב פריהער געטרוימט. איך האב געטרוימט צו זיין געצערטעלט און געפיעשטשעט — ווען איך וועל מוטער ווערען, ווען איך וועל געבוירען א זיס קינדעלע. איך האב

געטרוימט, אז מיט דעם קומען פון א קינד אין אונזער ציגיינער־לעבען, וועט ·· זונן אויפגעהער: ביי אונז אין הויז און וועט אנפילען מיט ליכטיגע ווארימע שטראהלען יעדעס ווינקעלע און אויך די הערצער פון די יונגע טאטע־מאמע. איך האב געטרוימט — אבער, אך גאט, צו בין איך דען די איינציגע אידישע טאכטער אויף דער וועלט, וועמעס טרוימען זיינען נישט פערווירקליכט געווארען ?

און אפשר, מיינע טהייערע לעזער, ווער איך אייך דערעסען, ווען איך דער־צעהל אייך צופיעל פון מיינע פערזענליכע ליידען, אפשר ווילט איהר גאר איך זאל אייך נאר פרעהליכעס דערצעהלען, זאגט, שעהמט אייך נישט.

די פאר טעג זיינען ווי עס איז אריבער און איך האב געהאט איין פער־לאנג אין לעבען. אייז בקשה צו גאט, אז מיין שוואכע, קליינינקע אסתר׳ל זאל לעבען און זיין געזונד.

אונזער קינסטלער געזעלשאפט האט דערוויל גערוהט, נישט חלילה ווייל מען האט אהן מיר נישט געקענט שפיעלען, נור ווייל עס איז נישט געווען וואו צו שפיעלען.

דער איי·ענטהימער פון טהאליא טהעאטער, דער דייטש, מר. בעסט, איז קלוג געווארען און געוואלט מען זאל איהם געבען געלד פאראויס, ער האט נישט געוואלט זיך מעהר פערלאזען אויף יושר, ער איז פלוצים געווארען אן אפיקורוס און אויפגעהער·ט גלויבען אין אונזער מענעדזשער, ער האט בעסער געגלויבט — אין קעש...

דעם דראמאטיק האלל ווידער, האט מען נישט געקענט קריעגען, ערש־טענס, צוליעב דעם סקאנדאל, וואס דער אלטער טאמאשעווסקי האט דארט אנ־געארבייט מיט זיין סאציאליזמוס, און צווייטענס איז דער דראמאטיק האלל אין יענער צייט פארנומען געווארען פון א קאמפאני לצים׳דיגע עקטערס, וואס קיינער האט פון זיי קיינמאל נישט געהערט.

באלד אין פילאדעלפיא בעהאנגען געווארען מיט פאוסטערס פון דער נייער קאמפאני און זיי האבען אדווערטייזט, אז זיי האבען אזעלכעס, וואס דיא וועלט פארמאגט נים. זיי האבען א „סטאר“, וואס טאנצט אויף — דריי שפראכען... רוסיש, דייטש און אידיש. און דאס איז קיין אנדרער, ווי — סעם קעסטין.

פילאדעלפיא האט זיך גענומען גרייטען צו עמפפאנגען דעם נייעם „סטאר“ וואס טאנצט אויף דריי שפראכען. ביי אונז, קינסטלער, האט מען זיך געוועהנ־ליך, געשמייכעלט איראניש פון די נייע לצים, אבער מען האט אנגעהויבען מורמ־

לען אין פילא־עלפיא. אז דער קעסטין איז א באי א מזיק, אז ער טאנצט אזוי גוט, ווי עליאס גליקמאן.

זיי האבען געשפּיעלט א פּאאר פארשטעלונגען, און אונזער מענעדזשער, ר׳ פּנחס, קומט איינמאהל אהיים בעגייסטערט, ער איז געווען, דערצעהלט ער, ביי די לצים, אבער דער קעסטין איז א בראנד, א פייער, ער איז א טאלאנט.

און דער אלטער באקענט זיך מיט קעסטין׳ען און געפינט אויס, אז קעסטין האט אין באלטימאר א מוהמע, מאליע קאופמאן, און די מוהמע זיינע האט ערגיץ א טאכטער, בוזי, וואס שפּיעלט טהעאטער.

ר׳ פּנחס קומט צוגעהן מיט א גדולה און זאגט מיר אן די בשורה, אז סעם קעסטין איז מיינער א משפחה, מיינער א קאזין, און לויבט איהם זעהר אלס קינסטלער. ר׳ פּנחס פּלאנעוועט דאן אויס א פּלאן, אז ווען ער זאל האבען געלד צו געבען מר. בעסט, נעהמט ער ווידער טהאליא טהעאטער און קידנעפּט קעס־טין׳ען פון דיא לצים צו אונז אין קאמפּאניע און מיר ווערען אנגעשטאפּט מיט דאלערס, רעגעלע ראטשילדס...

אבער וואו נעהמט מען געלד? איז זיין פּלאן אז—מען דארף קריגען געלד.

טאמאשעווסקי איז דאן נישט געווען אין שטוב און איך, מערי עפּשטיין און פעני גרינבערג גיבען אוועק דעם אלטען אונזער „דזשולערי", א פּאר זייגער־לעך, מיט א פּאאר פינגערליך און נאך א פּאאר שמאכטעס. די גאנצע „דזשולערי" האט געקענט ווערטה זיין יאסעל מלמד׳ס ציעג פון טאראשטשע.

דער אלטער האט צוזאמענגענומען דעם „אוצר" און איז אוועק אין פּאון־שאפּ צו קריגען געלד, ער זאל קענען נעהמען דאס טהאליא טהעאטער.

מיר האבען זיך אלע געפרעהט וואס מיר האבען געטאהן אזא נאבעלע טהאט, מקריב געווען אונזער דזשולערי פאר דער קונסט, כדי מיר זאלען קענען ווידער שפּיעלען טהעאטער. און מיר האבען שוין געטרוימט, אז אט ווערען מיר רייך.

אויף מארגען געפינט מיין שוויגער ר׳ פּנחס׳עס שליסעל מיט א צעטעלע און — זי פאלט חלשות.

דאס צעטעלע האט זיך געלעזען אונגעפעהר מיט דעם נוסח: „איהר האט נישט געוואוסט וויא אבצוהיטען אייער טאטען און איהר וועט מיך שוין מעהר ניט זעהן".

טאמאשעווסקי איז געווארען שטארק ערשיטערט ווען ער האט זיך דער־וואוסט, וואס דא טהוט זיך. איז שטוב איז אונז אלעמען געווארען קאלאמוטנע

אויף דיא הערצער ; קיין געלד איז נישטא, טהאליא טהעאטער קען מען נישט קריגען. דראמאטיק האל איז פערנומען. דער אלטער איז אוועק, די דזשולערי איז אויך ניטא — שלעכטס, ביטער.

באָרים איז געווארען זעהר אין כעס, פון דעם גאנצען טומעל, איז ער זיך מיישב און ווערט אויך נעלם — אוועק און נישטא איהם.

ווייסען מי־ שווין ניט וואו ס'זיינען אהינגעקומען אי דער טאטע, אי דער זוהן. די אלטע קלאגט נאך איהר מאן און איך העלף איהר און קלאג נאך מיין מאן. נור זי האט כאטש ניט קיין פיצעלע בייבילע, אזוי ווי איך, און — איך בין איהר מקנא . . .

עס געהט אוועק א וואך, צוויי — מען הערט ניט און מען זעהט ניט פון'ם טאטען מיט'ן זוהן

עפשטיין פלאנעוועט צו מאכען א שאפ פון העמדלאך און מיר זאלען אלע זיך נעהען צו דער מלאכה. פעני גרינבערג אונטערשטיצט דעם פלאן און זאגט : „נישקשה, מע'ט נעהמען א פאאר מאשינדלעך און מע'ט דרעהען די „דאנקא,“ נישקשה.“

איך בין מיט א קליין קרענקליך קינד, א פאר וואכען ערשט פון קימפעט אהן א סענט ביי דער נשמה, שוואך, עלענד און פערלאזען, — עד ! ווייסט עס דער גוטער יאהר. וואס פאר א קראפט אין מיר איז געווען, אז איך האב זיך נישט געמאכט דאן א סוף צו מיין מוטשענינע.

אין א שעהנעם נאך שבועות'דיגען פריהמארגען, קומט אונז אן א בריעף פון מיין באָרים'ן אז מיר זאלען נישט איבערקלעהרען, ער איז אין באלטימאר און זוכט א מעגליכקייט ווי אזוי צו מאכען א פארשלאג, אבי עפעס צו פארדינען פאר אונז.

אין בריעף שיקט ער מיר 75 סענט איך זאל זיך קויפען — ווייז.

אך בין געווען אזוי דערפרעהט פון'ם בריעף, אז מיין באָרים לעבט און לעבט און זארגט פיר אונז. אז איך האב געוויזען דעם בריעף אונזער טאכטער, די פאר וואכענדיגע אסתר'ל אונזערע, אבער זי האט ניט פערשטאנען מיין פרייד.

קונסט און סאָדאַ וואסער

אונזער שמחה דערפון וואס מיר האבען ענדליך געקראגען א בריעף פון טהאמאשעווסקי'ן, איז געווען זעהר גרויס. מיין אלטע שוויגער האט זיך גע־

טרייסט וואס איהר זוהן. האט זיך אבגעזוכט, כאטש איהר מאן, דער אלטער ר׳ פנחס, איז נאך אלץ געווען וויא אין וואסער אריין. איין „עגונה" איז דאך אלץ ווייניגער וויא צוויי.

איצט איז נור געבליבען איין פראגע צו פארענטפערען: וואו נעהמט מען ברויט? ווארים געהן אין א נייע גראסערי וואו מען קען אונז נאך ניט, האבען מיר סיידען געזאלט נעהמען דיא קאר און פאהרען גאנץ ווייט... האט אבער געפעהלט. קאר־פעיר.

איז מיין שוויגער צוועק צום אייגענטהימער פון „דראמאטיק האלל", זיך גוט אויסגעוויינט פאר איהם איז איהם איז דערצעהלט דיא גאנצע לאגע אונזערע און מיט דער הילף פון איינעם א מיסטער זארין (היינט איז ער מיין שוואגער) געלינגט מיין שוויגער צו קריגען צוריק דראמאטיק האל.

דיא בעדינגונגען וואס ד״ר אייגענטהימער האט געשטעלט מיין שוויגער, זיינען געווען אז נור איהר זוהן, דאס מייסט, מיין בארים, זאל מעגען זיין מיט אונזער קאמפאניע צוזאמען מיט קעסלין׳ס קאמפאניע, אבער למ״הש נישט דער אלטער ר׳ פנחס.

מיר שרייבען גלייך אוועק צו טהאמאשעווסקי׳ן און ער קומט פון באלטימאר צוריק קיין פילאדעלפיא. מיר נעהמען דראמאטיק האל און מאכען דערפון א „קאנצערט האלע" איפ׳ן זומער, דאס הייסט, מען פערקויפט אייז־קרים מיט סאדא וואסער אין באטלעך וואס שיסען ארויס דעם שטאפער מיט א קנאק און מען שפיעלט טהעאטער. דער עולם קנאקט מיט דיא פלעשלעך סאדא און דיא אקטיארען קנאקען דיא פראיא . . .

מיין שוויגער איז געווען דיא בעל־משגיח׳טע איבער׳ן סאדא־וואסער געשעפט. זיא איז אויך געווען דיא מענעדזשעריכע איבער דער קונסט. דיא פילאדעלפיער אידען זיינען געלאפען אין „חייע ביילע׳ס קאנצערט האלע" און מיר האבען אויסגעמוטשעט א שטיקעל ברויט.

סעם קעסטין איז געווארען בעליעבט ביים פובליקום; ער פלעגט שפיעלען אלטע אידען מיט בערד און טאנצען. איך האב נישט געשפיעלט, ווייל איך בין געווען שוואך נאך׳ן קימפעט און האב געהאט „פלענטי" ארבייט אכטונג צו געבען אויף מיין קליין טעכטער׳ל אויף מיין אסתר׳קען.

מיט׳ן געבורט פון אידיישען טהעאטער זיינען אויך געבארען געווארען פאטריאטען — און אפשר פארקעהרט.

פארשטעהט זיך אז יעדער פאטריאט איז אויך געווען א טאלאנט, און פריהער אדער שפעטער האט דאס פאלק איהם אנערקענט אלס זשעניע...

דער אקטיאר וואס האט שוין געשפיעלט א שטיקעלע ראלע, האט באלד געקראגען ארום זיך פאטריאטען, און גאר דער גרויסער אקטיאר, דער וואס האט געשפיעלט דיא גרויסע ראלע, דער „סטאר", הייסט עס, דער האט אימער געהאט מחנות מיט פאטריאטען, אויך פאטריאטקעס.

איינע אזא פאטריאטקע האט דערפיהלט אין זיך דעם געטליכען פונק וואס רופט זיך טאלאנט און האט געוואלט ווערען אן עקטערקע.

זיא איז געקומען צו אונז און אויסגעגאסען איהרע ארטיסטישע געפיהלען פאר'ן דירעקטאר און געבעטען, זיא וויל ווערען א זשעניע . . .

זיא איז געווען א שווארצע מויד, מיט רויטע אנגעבלאזענע באקען, א פיגור האט זיא געהאט וויא א היימישע סטופע אין וועלכער מען קלאפט מצות ערב פסח און שכל האט זיא געהאט וויא א קאלב, אבער זיא האט נור געוואלט ווערען א זשעניע . . .

ווען זיא האט זיך איבערצייגט אז זיא קען בלויז ווערען א געוויינליכע עקטערקע האט זיא בעשלאסען אז אפשר קען זיא דאך מיט עפעס העלפען דער קונסט און זיא האט געבראכט איהר שוועסטערל, פיעלייכט וועט מעגליך זיין דאס איהר שוועסטערל זאל ווערען א זשעניע . . .

דאס שוועסטערל איז געווען א יונגע מיידעלע, מיט א צימליך שעהן פנים'ל און א בלאנדינקע, — שעהן גענוג צו ווערען א זשעניע . . .

מען האט דיא צוויי שוועסטער א צונאמען געגעבען: „דיא שווארצע און ווייסע" האט מען זיי גערופען.

דער דירעקטאר האט גענומען „דיא ווייסע" אויף פראבע, פונקט וויא היינט דיא אקטיארען יוניאן, און ער האט ענטדעקט אין איהר א טאלאנט אויף א פרימאדאנא.

זיא האט געשטודירט א פאר פון מיינע ראלען, אבער זיא איז געווען זעהר נערוועז ביי פראבעס און איך האב נישט געטארט אנוועזענד זיין — כדי זיא זאל חלילה נישט ווערען מעהר נערוועז, דיא נייע פרימאדאנא.

ארום ענדע אויגוסט פיהרט מען אויף א נייע אפערעטע „דיא לוסטיגע קאוואלירען" און איך מיז מיטשפיעלען. מיר האט שוין אייגענטליך געצויגען וויי־דער אמאהל שפיעלען. זינט יוני אז איך האב נישט געשפיעלט טהעאטער און

כ'האָב שוין געבענקט נאָך דיא לעמפּלעך מיט דיא אפּלאָדיסמענטען. איך קריעג דיא ראָלע פון „רחל'ע" און קעסטין שפּיעלט „שמעריל."

דעם זומער האָבען מיר זיך געפּאשעט מעהרסטענס אויף וואָטער־מעלאָן מיט ברויט, ווייל פון דיא גרויסע געשעפטען וואָס מען האָט געמאכט אין „קאָנ־צערט האללע" איז נישט געוועזן אויף מעהר. מען האָט געשפּיעלט פאר פינף און צעהן סענט איינטריט.

צו שטארק געזונד בין איך נאָך נישט געוועזן, אָבער אז מען הייסט שפּיע־לען איז ניטאָ קיין תירוצים. איך האָב מיטגענומען מיין קינדעלע אין „טהעאַטער" אריין. כ'האָב איינגעאָרדענט א קליין העמאַק'ל אונטער דיא קוליסען און אריינ־געלעגט דאָס קינד און איך בין ארויף שפּיעלען טהעאטער.

מיין ראָלע איז געוועזן א קאָמישע, דאָס הייסט, אזא ראָלע וואָס מען קען טהאָן וואָס מען וויל אבי ס'זאָל זיין קאָמיש, האָב איך געמאכט אלערליי קונצען און דער עולם האָט געקנאַקט מיט דיא סאָדא באָטעלס און זיך „ענדזשאָיעט." אָט בין איך אויף דער ביהנע און טאנץ און שפּרינג און זינג, פּלוצים דערהער איך וויא מיין אסתר'ל פּישטשעט נעבּיך אין העמאַק'ל און איך בין שוין געוועזן לעבען איהר און שטיל זי איין, גיב איהר א סאָסקע געמאַכט פון צעקייעטע ברויט מיט צוקער אין א טיכעלע איינגעבונדען. דער עולם האָט געמיינט אז דאָס איז נויטיג אין דער פּיעסע. אדער איך מאַך דאָס אומיסטען כדי ס'זאָל זיין קאָמיש און מען האָט מיר אפּלאָדירט פאר דער קונץ וואָס איך ווייז וויא איינצושטילען א קינד אין מיין שפּיעלען...

באלד האָט מען אונז געגעבען צו וויסען אונטער דיא קוליסען אז אין טהעאַטער איז פאראַן „דער בעריהמטער מענעדזשער אויס ניו יאָרק, געקומען ספּע־ציעל קיין פּילאדעלפיא זעהן וויא מיר שפּיעלען טהעאטער."

דער „בעריהמטער מענעדזשער" איז געוועזן מר. דזשאָזעף עדעלשטיין (מיין איצטיגער פּארטנער אין פּיפּעלס טהעאטער).

איך האָב זיך געשעהמט אז דער מענעדזשער אויס נויאָרק זאָל מיך זעהן. האָב איך באלד נאָכ'ן שפּיעלען גענומען מיין קינדעלע און בין אוועק אהיים. אָבער מען האָט מיר דערצעהלט אז דער מענעדזשער האָט זיך נאָכגעפרעגט אויף מיר און געזאָגט אז איך בין א טאלאנט, אז איך וועל אמאָהל שפּיעלען א גרויסע ראָלע אויף דער אידישער ביהנע. מר. עדעלשטיין האָט אָבגעמאכט מיט טהאָ־מאשעווסקי'ן אז אנפאַנג סיזאָן וועט ער, עדעלשטיין, בריינגען קיין פּילאדעלפיא זיין קאָמפּאניע פון נויארק און מיר וועלען צוזאמען שפּיעלען טהעאטער.

עס איז סוף זומער, די א געשעפטען זיינען גאנץ שוואך. מיין שוועסטער קלארא איז געקומען אין זיך איבערגעבעטען מיט לואי'ן בתנאי ער זאל ווערען אויס עקטער און געהען צוריק צו סיגארען. מיר שליסען צו אונזער קאנצערט האלע" און פאהרען אוועק קיין באלטימאר, דארט שפיעלען אביסעל טהעאטער.

איך זעה מאגולעסקא'ן

אין באלטימאר האט טאמאשעווסקי באלד גענומען א האל, ארויסגע־לאזען פאוסטערס. מען איז מודיע דיא גוטע בשורה, הייסט עס, אז טאמאשעווסקי איז דא צוריק אין באלטימאר צווישען זיין ליעבעס פאלק ישראל און מיר גרייטען זיך צו דער פארשטעלונג.

פלוצים, וויא פון אונטער ד'ערד ארויס, איז בעקאנט געווארען אז אין באלטימאר איז אנגעקומען נאך א קאמפאניע אידישע־אקטיארען און מען וועט קאנקורירען מיט אונז.

עס האט לאנג ניט גענומען און מיר דערזעהען א פאוסטער אויסגעהאנגען איבער באלטימארער גאסען אז „דער איינציגער, דער בעסטער און דער גרעסטער קינסטלער, דער אמת'ער טאמאשעווסקי איז דא אין באלטימאר מיט א קאמפאניע פון לויטער קינסטלער און דאס איז קיין אנדערער וויא — פנחס טאמאשעווסקי."

דא האט זיך אפגעשפיעלט סצענעס צווישען צוויי דירעקטארען פון דיא צוויי קאמפאניעס אז קיין גרעסערע קאמעדיע האט אפילו מאליער ניט געקענט אויסטראכטען.

דער טאטע האט אדווערטייזט אז נור ע ר איז דער אמת'ער טאמא־שעווסקי... דער זוהן האט געענטפערט, אז בלויז ע ר איז דער אמת'ער טא־מאשעווסקי... דער טאטע האט געשריעבען אז דער זוהן איז „א בן סורר ומורר," דער זוהן האט געענטפערט אז דער טאטע „איז א קאליקע, א פורצע, א גארנישט מיט א נישט אבער נישט קיין עקטער"... עס איז געווען א פרעהלאך שטיקעלע צייט, דיא אידישע ביהנע האט „געבליהט" וויא קראפיווע.

ביידע קאמפאניעס האבען געשפיעלט, דאס פובליקום האט אנגעווארען דעם חשק צו זעהען דיא קאמעדיע און איז נישט געקומען איןביידע פלעצער. מיר האבען אבגעשפיעלט דיא פארשטעלונג און איבערגעלאזען ר' פנחס'ן, מיט באלטימאר און מיר זיינען אוועק אהיים, צוריק קיין פילאדעלפיא.

באַלד איז קיין פילאַדעלפיא אַנגעקומען די נויאָרקער קאָמפּאַניע, וואָס דער מענעדזשער עדעלשטיין האָט געבראַכט.

די קאָמפּאַניע איז בעשטאַנען פון: מאָגולעסקאָ, פינקעל, פיינמאַן, ישראל וויינבלאַט, פאולינא עדעלשטיין, אסתר פינקעלשטיין און (אַלס כאָר דיריגענט) בלאַנק.

זיי האָבען גענומען דאָס „טהאַליא טהעאַטער" און אַראַנזשירט עטליכע פאָרשטעלונגען. מיר האָבען געהאָפט מיטצושפּיעלען, אָבער עס האָט זיך אויס־געלאָזען אַ בוידעם.

פונדעסטוועגען. ס'איז געקומען די ערשטע פאָרשטעלונג, אַ פרייטאָג אָבענד, האָב איך איבערגעלאָזען האַק־און־פּאַק און איך בין אַוועק אין טהאַליא טהעאַטער, זעהן די נויאָרקער אַקטיאָרען.

די ערשטע פּיעסע האָבען זיי געשפּיעלט „קאָקעטע דאַמען."

ווען איך זאָל וועלען דאָ איבערגעבען דעם איינדרוק פון אַלע שוישפּיע־לער וואָס האָבען זיך דאַן בעטהייליגט אין דער פּיעסע וואָלט איך נישט געווען געטריי צו די שוישפּיעלער און נישט צו מיר אַליין, ווייל דער איינדרוק וואָס איז מיר געבליעבען פון דאַן איז נישט פון דער גאַנצער קאָמפּאַניע נור פון איין קינסטלער, איין זשעניע — איין זיגמונד מאָגולעסקאָ.

מיט זיין ערשיינען אויף דער ביהנע אין ערשטען אַקט אַלס „גאַלמאַן," האָט מען געזעהען דעם גרויסען קינסטלער, דעם געטליכען טאַלאַנט.

איך בין געזעסען אין טהעאַטער וויא אין אַ צויבער שלאָס און פאַר מיינע אויגען אויף דער ביהנע האָט אומשפּאַציערט אַ מכשף וואָס קען פערוואַנדלען טויטע סקעלעטען אין לעבעדיגע מענשען, אַ מכשף וואָס קען מאַכען פון אַ הילצערנע באַנק זאָל ווערען אַ קעניגליכער פּאַלאַסט און פון אַ נאַרישען קנעכט, דער קלוגסטער קעניג.

מאָגולעסקאָ האָט נישט געשפּיעלט „גאַלמאַן," ער האָט געלעבט „גאַלמאַן." אויף'ן סצענע איז אומגעגאַנגען אַ יונג אַ ברען, אַ'ן אדעסער לעבע־יונג, אַ פייער האָט געזשיאַריעט אין יעדע בעוועגונג זיינע, יעדעס קוק'עלע זיינס האָט אויסגעטייטשט אַ נשמה. ער האָט געלעבט אויף דער ביהנע.

דאַן איז געקומען דער צווייטער אַקט און עס איז ערשיענען „שפּרינצע די מעקלערין." בשום אופן איז נישט געווען מעגליך צו דערקענען, אַז די „שפּרינצע" וואָס ווערט דאָ געשפּיעלט. אַז דאָס איז נישט קיין לעבעדיגע „שפּרינצע" געבראַכט אַהער פון דער היים.

מיט זיין גרויסען צויבער־חן, מיט זיין זשעניאלע איינבילדונגס־קראפט, האט מאגולעסקא געשפיעלט „שפרינצע״, דיא אלטע אידענע וואס מעקלערט דיענסטען, מיט אזא איבערצייגונגס קראפט אז ס'איז געווען אונמעגליך איהם צו דערקענען, נישט נאר אלס דעם וואס האט ערשט געשפיעלט אלס יונגען, פלאם פייערינגען לעבע־יונג, נור עס איז געווען שווער צו דערקאנען אז „שפרינצע״ איז ניט „שפרינצע״ נור מאגולעסקא, ניט קיין זיא, נור א ער.

איך בין געזעסען אין טהעאטער און מיך האט אנגעכאפט איין פערלאנג, איין שטרעבען, איין וואונש, אז כ'זאל דערלעבען צו שפיעלען צוזאמען מיט מאגולעסקא'ן.

דאס איז פאר מיר געווען אן אידעאל וואס האט מיר שפעטער פיעלע פיעל שווערע שטונדען פון מיין לעבען גרינג געמאכט, וויל כ'האב געהאפט אז איך וועל אלץ שפיעלען, אזוי לאנג שפיעלען ביז מאגולעסקא אליין וועט מיך אנערקענען אלס א טאלאנט, ווירדיג גענוג צו שטעהען מיט איהם אויף איין ביהנע.

מיינע האפנונגען זיינען שפעטער מקוים געווארען און אויף א גאנץ אינ־טערעסאנטען אופן. אבער — איך וועל קומען דערצו.

אויף מארגען, דאס הייסט, שבת בייטאג, האט מען געשפיעלט „יהודה און איזראעל,״ איך בין געלאפען זעהען.

ווידער האט זיך מאגולעסקא אויסגעצייכענט, ער האט געשפיעלט אן אלטען דיענער. דא האב איך בעוואונדערט דאס גוטע שפיעלען פון פאולינא עדעלשטיין, פיינמאן און פינקעל. איך האב געזעהען אז דאס אידישע טהעאטער איז נישט בלויז א קאטאוועס־שפיעל, איך האב דערזעהען אמת'ע שוישפיעלער, כאטש איך בין ביי זיך אליין דאן אויך געווען גדול'דיג און מיין מאן איז דאן געווען מיין גרעסטע אויטאריטעט אין דער אידישער שוישפיעל־קונסט, דאך האב איך ביי מיר אין הארצען, שטילערהייד צוגעגעבען, אז דיא נויארקער שוישפיעלער, און ספעציעל מאגולעסקא, אז זיי זיינען טאקע די אמת'ע ארטיסטען.

אין שטוב ביי אונז, נאטירליך, האב איך דאס ניט ארויסגערעדט חלילה, מיר זיינען דאך געווען א פולע שטוב מיט אייגענע קינסטלער. פארקעהרט, איך האב נאך געמוזט מאכען א שוויינ ווען אימיצער פון אונזערע קינסטלער האט „שארף קריטיקירט״ מאנכע פון דער נויארקער קאמפאניע.

דער אמת פאדערט דא צו זאגען אז מאגולעסקא'ן האט קיינער נישט גע־טשעפעט, ער איז איינשטימיג אנגענומען געווארען אלס אמת'ער קינסטלער.

שבת אבענד איז געווען דיא לעצטע פארשטעלונג פון דער ערשטער וואך, וויל זונטאג האט מען נישט געטארט שפיעלען. פארשטעהט זיך אז איך בין נישט געבליעבען אין דערהיים און בין אוועק זעהען דיא דריטע פארשטעלונג.

געשפיעלט האט מען „דאס פוילישע אינגעל." דיא גאנצע קאמפאניע האט געשפיעלט, נור געזעהען האב איך בלויז „שמואל גארגעל," דאס האט געשפיעלט מאגולעסקא.

דא איז שוין איהם נישט געווען צו פערגלייכען מיט קיין אנדער שוישפיעלער, וויא א טאפאליע צווישען אגרעס בוימלעך, אזוי האט מאגולעסקא מיט זיין זשעניאלען צויבער־חן געשטיעגען העכער פון דיא אלע אידישע שוישפיעלער. ער איז געווען געבענשט מיט אזא מין חן, וואס איינמאל אין טויזענד יאהר נור ווערט דאס געשענקט פון גאט צו א מענשען־קינד.

מיר שפיעלען אין פיטסבורג

הפנים אז ערגיץ איז פאראן א געזעץ, אז עס זאל ניט זיין אלעס גוט, עפעס מוז זיין א שטערונג.

מאגולעסקא'ס וואונדערבארע שפיעלען אין „דאס פוילישע אינגעל" האט זיך געענדיגט מיט א סקאנדאל און קיינער איז דאביי ניט שולדיג געווען.

דאס געזעצליכע געזעץ פון דער גאטספארכטיגער פילאדעלפיא האט זיך דא אריינגעמישט, וויל דער הייליגער זונטאג האט באלד געדארפט אנקומען. דאס איז געווען שבת נאכט און פונקט צוועלף האט מען אויסגעלאשען דיא ליכט און אראבגעלאזען דעם פארהאנג, כאטש דיא שוישפיעלער זיינען געשטאנען אויף דער ביהנע און האבען נאך געהאט א היבש ביסעל „פראזא" אבצוזאגען.

דאס פובליקום איז געווארען ווילד און האט בעשולדיגט דיא שוישפיעלער אין שווינדעל. „קאמעדיאנטשיקעס, בלאפערס" און נאך אזעלכע „בלומען־קרענצע" זיינען געפלויגען אויף דיא ארימע אונשולדיגע שוישפיעלער.

א אידישען שוישפיעלער צו פערטהיידיגען, פאדערט זיך איבערהויפט קיין געריכט ניט; דאס ווערטהע פובליקום איז אימער גענוג פרייגעביג אויף זידעל־ווערטער פאר זייערע קינסטלער, דיא אידישע שוישפיעלער. און אין יענע צייטען איז דאך געווען פשוט א מצוה דיא אידישע אקטיארטשיקעס, דיא קאמעדיאנטשיקעס, צו זידלען און בעליידיגען...

דיא צרות און ערגערניש דאן, פון מאגולעסקא׳ן מיט דער גאנצער קאמפאניע קען נור פערשטעהן אזעלכער וואס ווערט בעשולדיגט אין א פערברעכען וואס ער האט קיינמאהל נישט בעגאנגען.

אויף דער נעקסטער וואך האט דיא נויארקער קאמפאניע אויפגעפיהרט „טיסא עסלאר" פון פראפעסאר הוראוויץ. געשפיעלט האט מען דיזע פיעסע דאן אין צוויי אבענדען, ווייל זיא איז געווען שרעקליך לאנג און אונמעגליך אויסצופיהרען אין איין אבענד, סיידען שפיעלען א גאנצע נאכט. מאגולעסקא האט געשפיעלט אלס „מאריטץ'על שארף."

דיא אידען זיינען אבער געווען דערשראקען פון לעצטען מאל פון'ם סקאנדאל, און זיינען שוין נישט געקומען אזוי גערן אין טהעאטער. דיא קאמפאניע האט געגעבען נאך א פאאר פארשטעלונגען, אבער קיין געלד האבען זיי שוין נישט געמאכט. זיי האבען זיך דארום אפגעזעגענט מיט פילאדעלפיא און זיינען אוועק צוריק קיין נויארק.

עס איז אונז געווארען זעהר אומעטיג. אונז האט זיך געוואלט שפיעלען, אבער אצינד געהן שפיעלען, נאך מאגולעסקא׳ן, ווען דיא אידען זיינען עפעס אזוי צופלאכטען און אנגעדרודעלט אויף דיא קאמעדיאנטשיקעס — דאס איז גאר ניט געווען קיין פלאן.

ווערט ביי אונזער דירעקטאר, ביי מיין טאמאשעווסקי׳ן הייסט עס, גע־בוירען א פלאן, אז מיר זאלען אויסזוכען א נייע שטאדט וואו עס וואוינען אידען און אוועק אהין שפיעלען טהעאטער. טעלעפעטשעט זיך ביי איהם אין געדאנק דער נאמען „פיטסבורג".

קיין פיטסבורג איז אוועקגעפאהרען אונזערע א פערעהרערקע, דיא מיסעס גינזבורג, וואס פלעגט מיך קארמענען מיט געפרעגעלטע פיש ווען איך האב קיין אנדער מאכל ניט געקענט און טאקע נישט געהאט צו עסען. פלעגט זיא מיר שרייבען אמאל א קארטעל און דארום איז ביי אונזער דירעקטאר בעשלאסען געווארען צו פאהרען קיין פיטסבורג.

אבער וואס טהוט מען מיט דער גאנצער משפחה? אלע פאהרען קענען מיר נים. איבערלאזען דיא אלטע מיט דיא קלענערע קינדער איז אויך נישט גוט, שיקען מיר די אלטע אוועק קיין באלטימאר נאך ר' פנחס׳ן און אז זי ברענגט איהם צוריק קיין פילאדעלפיא, לאזען מיר זיי אויף גאטס בעראט און — היידא.

מערי עפשטיין מיט׳ן מאן, פעני גרינבערג מיט׳ן מאן, בארים און איך

א חוץ נאך עפעס עטליכע לצים, קומען אז קיין פיטסבורג מזכה צו זיין די פיטסבורגער אידען מיט אונזער קונסט.

די שטאדט מאכט אויף מיר עפעס א שרעקליך פינסטערען איינדרוק.

די הייזער זיינען פעררויכערט, שווארץ, די גאסען שמוציגע, שטייביגע און די לופט איז אנגעפילט מיט רויך און גאז; די בערג ארום דער שטאדט און אפילו אין סאמע שטאדט זיינען עפעס וויא שווארצע גייסטער, אנגעברוגזט און בייז און שרעקען מיט אויסגעלאשענע אויגען וויא טויטע מתים.

א שווידערליכען איינדרוק האט אויף מיר פיטסבורג געמאכט ביים אריינקומען דארט.

מיר זיינען פארפאהרען צו א אידען, א דזשאנק פעדלער מיט'ן נאמען „הערינג,״ אבגעדונגען ביי דעם מיסטער הערינג א גרויסע רום, און אט וואוינען מיר שוין אין פיטסבורג.

די פיטסבורגער אידען זיינען דאן געווען כמעט אלע דזשאנק פעדלערס. זיי זיינען אבער געווען אנדערש וויא די אידען אין באלטימאר. די באלטימארער אידען, אז זיי זיינען געקומען אין טהעאטער פרייטאג אבענד, אדער שבת ביי טאג, האט א ניגערטע אדער אזוי א „שיקסעל״ געמוזט פאר זיי טראגען דאס געלד צו קויפען טיקעטס ביים באקס אפיס... אין פיטסבורג איז עס ניט אזוי געווען. על כן האט מען געקענט האפען.

טאמאשעווסקי געהט זיך דורך איבער פיטסבורגער פיפטע עוועניו און בעקענט זיך באלד מיט צוויי רויטע ברידערלעך, דראגיסטען מיט'ן נאמען פינקעלפערעל. די באים ווערען זעהר דערפרעהט פון דער פרעהליכער בשורה וואס קיין פיטסבורג זיינען געקומען אידישע עקטערס.

מען נעהמט זיך זוכען א טהעאטער. — ווייס איך וואס, וואו טהעאטער, וועו טהעאטער? מען האט קוים אויסגעזוכט א „האל,״ אן אלטע שענטי אויף היהנערישע פיסלעך, פול מיט לעכער אין די ווענד וויא א שטייג פאר גענז — דאס ריכטיגע פלאץ צו שפיעלען טהעאטער...

מיין ארים קינדעלע, אסתר'ל, האט נעבאך געליטען די פאר טעג דעם ריכטיגען גלות. עס איז נישט געווען אפילו אין וואס דאס קינד צו באדען. עס איז געווען קאלט און דאס קינד איז געלעגען איינגעוויקעלט אין שמאטעס.

מיר האבען אויפגעזוכט אונזער פילאדעלפיער פאטריאטקע, דיא מיסעס גינזבורג, און זיא האט אונז באלד געגעבען גוט אבצועסען, זיא איז געווען גוט אפ, האט געהאט א דזשולערי סטאר אויף פיפטע עווענױ אין פיטסבורג, זיא האט מיר דאס קינד אבגעבאדען אין איהרע א באליע און זיא האט אונז דריי, דאס הייסט באריס'ן מיך און דאס קינד אונזערס, ארויסגענומען פון דעם מיסטער העריגג און אונז אנגעדונגען אין א פיינערען געגענד, ביי א גויע, א רום מיט בארד פאר זעקס דאלאר א וואך און מיר האבען געלעבט וויא אמת'ע ארטיסטען, דאס הייסט, מיר האבען ניט געהאט מיט וואס פאר בארד צו בעצאהלען.

מיר האבען זיך גענומען גרייטען צו שפיעלען טהעאטער אין פיטסבורג.

דעם בעריהמטען האל האבען מיר וויא עס איז אויסגעלאטעט, אויפגעפיקסט און פארפוצט, וויא עס פאסט פאר דער קונסט, געמאכט א דעקאראציע וויא אין שעקספיר'ס צייטען און מיר פיהרען אויף מיט מזל מיט גליק, א מייסטער־ווערק אז אנטיק... „דער גרינער שוסטער אדער דער מאטראז,“ א דראמא אין 4 אקטען פון באריס טאמאשעווסקי.

דיא פיטסבורגער אידען זיינען געקומען און האבען הנאה געהאט פון אונזער קונסט, מיר האבען געמאכט א פאר דאלאר און האבען נאך מעהר הנאה געהאט פון דיא פיטסבורגער אידען.

איך קום אהיים פון'ם שפיעלען איז אונזער רום אנגעפילט מיט רויך, דיא אלטע גויע העצקעט זיך מיט מיין קינד און דאס קינד קוים וואס עס זשיפעט נאך פון גרויס וויינען. איך ווער געוואהר פון דער גויע אז ווען ניט זיא, איז מיין קינד שוין פארברענט אויף טוידט.

דיא בעהייצונג איז דארט געווען איין אלטמאדישע קאמין מיט ניי מאדישע געז, האט מען אונטערגעצונדען דיא געז אונטער א פאר ציגעל און דאס האט געווארעמט. מיין קינד איז געלעגען אין א העמאקעל נישט ווייט פון פייער־פלאץ, דערביי זיינען געהאנגען א פאר שמאטעס, דיא שמאטעס האבען זיך אנגעצונדען און איבערגעברענט דיא שטריקלעך פון מיין קינדס העמאקעל און דאס קינד איז געפאלען נאהענט צום פייער. א נס וואס דיא גויע האט דערהערט דעם קלאפ פון'ם קינדס פאל און זיא האט געראטעוועט מיין אסתר'לען פון פארברענט ווערען בשעת איך האב געשפיעלט טהעאטער אין פיטסבורגער האל.

אַ „יאָלד“ וואָס מאַכט אונז פאַר „יאָלדען“

מיס טאָמאַשעווסקי, 20 יאָהר אַלט.

מיר האָבען געשפּיעלט טהעאַטער אין פּיטסבורג, נור געלד האָבען אַלץ געמאכט דיא דזשאָנק פּעדלערס, נישט מיר עקטערס.

דאַרף אונז גוט באַשערען דיא ברידער פינקעלפּערל, וועלכע זיינען געוואָרען געטרייע פּאַטריאָטען פון דיא עקטערס און ספּעציעל פון אונזער דירעקטאָר, באָריס טהאָמאַשעווסקי.

אום צו העלפען דער קונסט, זיינען דיזע צוויי ברידער געוועזן בערייט מקריב צו זיין מענשליכע קרבנות . . . זיי האָבען אָבגעזוכט איינעם אַ מיסטער ג. און איהם געבראכט אַלס קרבן אויף דעם מזבח פון — פּאַטריאָטסטוואָ.

מר. ג. איז געוועזן אַ נאַאיווער סימפּאַטישער יונגער מאן, אַ שטילער און עדעלער, אַ „זיידען קינד“, וויא מען זאָגט.

מיר האָבען איהם געמאכט פאַר „קאַסירער“, און אַזוי וויא אַ קאַסירער־ איז אַ פעראַנטוואָרטליכער אמט אין אַ טהעאַטער געשעפט, קען מען זיך דאָך נישט פאַרלאָזען אויף אַבי ווענען, על כן נעהמט מען „סעקיוריטי“, וויא עס פיהרט זיך ביי־לייטען . . .

מר. ג. האָט אונז געבראכט צוויי הונדערט דאָלער, זיין גאַנץ אָרים פאַרמעגען נעביך, און דאָס איז געוועזן זיי „סעקיוריטי“ אַלס קאַסירער.

מיר האָבען גענומען דיא „סעקיוריטי“ און זיך אַביסעל באַקליידט און באַ'שוך'ט. מיר האָבען אַ פּראַווע געטהאָן אַ פּאָר וועטשערינקעס און — אויס „סעקיוריטי“...

עס געהען אוועק א פּאָר וואָכען. אין אונזער „קאַסע“ איז ווידער נישטאָ א פּעני, און אונזערע קינסטלער קלעהרען: וואו נעהמט מען נאָך אזא יאָלד, א קאַסירער, מיט א פּאָר הונדערטער סעקיוריטי.

אָבער, וויא זאָגט ערגעץ דער העלד פון ווענעדיג: „אַ דאַנק גאָט, וואָס גאָט איז א פאָטער“ . . . ער שפּייזט די ווערימלעך אונטער א שטיין און די אידישע אַקטיאָרען הינטער דיא קוליסען . . .

נישט ווייט פון פּיטסבורג, ס״ה דרייסיג סענט רייזע, איז פאַראַן א שטעטיל מיט׳ן נאמען „מעקיעס פּאָרט“. דיא פּיטסבורגער אידען רופען דאָס „מאָסקיטאָ פּאָרט“. אָט פון דעם דאָזיגען שטעטיל קומט צופאָהרען א איד קיין פּיטסבורג און זאָגט אונז אָן דיא גוטע בשורה אַז ער איז א איד מיט ממתקים און וויל ווערען א מענעדזשער. אָך, מיט׳ן גרעסטען כבוד, ווער, פּעטערל, מענעדזשער, אַבי גיב געלד! אָבער דער „מעקיעס פּאָרטער“ אידעל איז אפּנים מעהר טאַלאַנט פון אונז קינסטלער און אז עס קומט צו געלד געבען, איז אַנשטאָט געלד גיט ער א תירוץ, נעמליך: זיין גאַנץ קאַפּיטאַל איז אין מעקיעס פּאָרט, ביי זיך האָט ער נישט קיין געלד, ער איז שוין, זאָגט ער, אזא איד מיט אזא טבע, נשט צו האַלטען קיין געלד מיט זיך ווען ער איז אונטערוועגענס . . .

בקיצור, מיר זעהן איין אַז דער איד איז גערעכט, וואָס ער וויל נישט מיט זיך האַלטען קיין געלד, וואָרים, וויא זאָגט ער, עס קען דאָך נאָך חלילה טרעפען א „מאַליער“, גזלנים קענען איהם חלילה בעפאַלען, ים־קאָטערס קענען איהם אויפפרעסען. מאַלע וואָס עס קען טרעפען מיט א מענשען ווען ער פאָהרט אוועק פון „מעקיעס פּאָרט“ קיין פּיטסבורג, א מהלך וואָס קאָסט גאַנצע דרייסיג סענט פאָהרעכץ . . .

מיר גלויבען, אַלזאָ, דעם אידען און אין א פּאָר טעג אַרום פאָהרען מיר אַרויס קיין „מעקיעס פּאָרט“ צו שפּיעלען טהעאַטער.

דאָס אידעל, אונזער מענעדזשער, הייסט עס, זיצט אַליין אין קאַסע און „זשויבט“ דיא קוואָדערס און האַלבע דאָלערס. מיר געהען זיך אָנטהאָן, גרימירען, און אָט שפּיעלען מיר שוין פאַר דיא אידען פון „מעקיעס פּאָרט“ אונזער מייסטערווערק „דער מאַטראָז, אָדער, דער גרינער שוסטער“.

אָבגעשפּיעלט דעם ערשטען אַקט — אונזער מענעדזשער ווייזט זיך ניט צו אונז... עס איז נאָך׳ן צווייטען אַקט — קיין מענעדזשער זעהט מען אין דיא אויגען ניט אַז, שוין פאַרטיג דער דריטער אַקט — דער מענעדזשער קומט אַלץ נישט אַרויף צו אונז אויפ׳ן ביהנע. טראַכטען מיר, אַז מסתמא זיצט ער נאָך אין

באַקס אָפּיס און חשבון'ט דיא געלדער... מיר האָבען אָבגעשפּיעלט דיא פּיעסע, זיך אַרומגעוואַשען דיא שמינקע און פרעהליך מאַרשירען מיר צום באַקס אָפּיס צו אונזער מענעדזשער.

צוגעקומען צום באַקס אָפּיס — ס'איז פינסטער. מיר צינדען אָן דיא געז, עס ווערט ליכטיג, מיר דערזעהען דעם ליידיגען צימערל און עס ווערט אונז פינסטער אין דיא אויגען... וואו מענעדזשער, ווען מענעדזשער? ער איז וויא אין דר'ערד אַריין און ביז צו היינטיגען טאָג . . .

מיר בלייבען אין מעקיעס פּאָרט אָהן אַ פּעני ביי דער נשמה, קוים וואָס מיר האָבען זיך איינגעבעטען ביים בעל הבית פון'ם האָל, עפּעס אַ גראָבער דייטש, אַז מיר זאָלען מעגען איבערנעכטיגען אין האָל, דאָס הייסט, אין סאַלון אויף די רונדע טישלעך . . .

אויף מאָרגען — אַ קאַלטער ווינטער־מאָרגען איז דאָס געווען, — האָבען מיר, דיא אידישע אַקטיאָרען, גענומען אַ „שפּאַציער" אין שנעע און אין קעלט, מיט'ן געדאַנק, אַז מיר זאָלען פּאַוואָלינקע אַזוי אַוועקשפּאַצירען קיין פּיטסבורג. נור כדי נישט צו בלאָנדזשען, זיינען מיר אַוועק צום דיפּאָ אום צו געהן גלייך מיט דער באַהן־ליניע.

אויף דיא הענד האָב איך געטראָגען מיין קליין שוואך קינדעלע, איינגעוויקעלט אין שמאַטעס פון פאַרשיעדענע „העלדען", און אַזוי האָבען מיר געבראָזשעט אין שנעע. ביים דיפּאָ האָט זיך טהאָמאַשעווסקי באַקענט מיט אַ קאָנדוקטאָר, איהם דערצעהלט אונזער ביטערע לאַגע און דער קאָנדוקטאָר האָט רחמנות געקראָגען אויף דיא אידישע קינסטלער און האָט אונז אַרויפגענומען אויף אַ פּראַכט טריין, אין קאַלטע אָפּענע וואַגאָנעס. אָבער מיר האָבען געדאַנקט גאָט דערפאַר און מיר זיינען בשלום אָנגעקומען צוריק אַ היים, קיין פּיטסבורג.

אין עטליכע טעג אַרום איז צו אונז אָנגעקומען אַ גאַסט, דיא געוויסע פּרימאַדאָנא וואָס אונזער דירעקטאָר האָט ענטדעקט אין פילאַדעלפיא, בשעת מיר האָבען געשפּיעלט אין „דראַמאַטיק האָלל", „דיא ווייסע" אַקטריסע איז געקומען צו אונז.

ס'איז געוואָרען אין דער משפחה אַ שטיקעל סומאַטאָכע. עפּעס האָט מען זיך געהאַלטען אין איין סוד'ן זיך. איך האָב ניט געוואוסט פון די סודות, און אַז כ'האָב געפרעגט מיינע שוועגערינס וואָס שושקעט מען זיך עפּעס אַזוי, האָט מען מיר געענטפערט, אַז מען פּלאַנעוועט אַוועקצופאָהרען פון פּיטסבורג צוריק קיין פּילאַדעלפיא.

איך האָב זיך אפילו גע'חידוש'ט אביסעל, פאר וואָס מען דאַרף דאָס האַל־טען בסוד, אז מיר ווילען פאָהרען צוריק קיין פילאדעלפיא, אָבער איך האָב גאַנץ גוט געוואוסט, אז מיר זיינען שולדיג געלד צו א פּאָר פיטסבורגער אידען, וויא גראָסערי לייט, בוטשערס, און עפּעס א פּאָר שניידערס, און אזוי סטאָרקיפּערס, וואו מיר קינסטלער האָבען „איינגעקויפט" זאכען אום אָנצוהאַלטען אונזער שטאַנד אלס קינסטלער און אויסזעהן אריסטאָקראַטיש . . .

אָבער דעם אמת'ן סוד ווארום מען האָט זיך גע'סוד'עט בשעת „די ווייסע" אקטריסע פון פילאדעלפיא איז צו אונז געקומען, בין איך ערשט געוואָהר געוואָרען שפּעטער . . .

אונזער ציגיינער־לעבען

עס האָט זיך ביי אונז אָנגעהויבען א שמחה וואָס האָט זיך אויסגעלאָזען מיט—א חתונה.

די יונגע פּרימאַדאָנאַ, „די ווייסע," וואָס איז געקומען צו אונז אַזש קיין פּיטסבורג, איז פּלוצלונג געוואָרען מיטענדרינען א כלה פאר אונזער קאַסירער מר. ג.

מיינע שוועגערינס זיינען געווען אין זיבעטען הימעל פאר גליק, און זיי האָבען בעשיינפּערלעך געזעהען אז דאָס פּאָרעל איז א זיווג מן השמים. מען האָט נישט געלאָזען די ליעבע זאָל זיך ח"ו אָבקיהלען און באלד געאיילט עס זאָל זיין די חתונה . . .

איך האָב מיך אויך געפרעהט, פּשוט פאר רחמנות אויף דער פּרימאַדאָנאַ—זאָל נאָך אָ אידישע טאָכטער חתונה האָבען. מיר האָבען געפּראַוועט א חתונה מיט אַלע פּישטשעווקעס. אונזערע כלי זמר פון טהעטאָער האָבען געשפּיעלט. מען האָט געגעסען הערינג מיט לעקעך און געשפּיעלט אין „פּאַנדען." אַלע מאָל האָט, פאַרשטעהט זיך, די כלה פערשפּיעלט א פּאַנדען און האָט געמוזט זיך קושען מיט אַלעמען. הכלל, מען האָט זיך זעהר משמח געווען. נור די כלה אליין איז עפּעס געווען בלאַס . . . אַלע ווייבע האָבען זיך איהר געביטען די קאַילרען אי פּנים און זי האָט געוויינט — געהאַלטען אין איין וויינען. איך האָב איהר גע־טרייסט, אויסגערעדט איהר דאָס הארץ, אז אַלע מיידלעך דאַרפען חתונה האָבען. וואָס זאָל מען טהאָן ? ס'איז שוין אזא גזר מן השמים . . .

גאָט האָט געהאָלפען, איבערגעקומען די חתונה פון אונזער קאַסירער מר.

ג. מיט דער פּריכּאַדאָנאַ, די „ווייסע" מיידעל, און מיר שפּיעלען ווייטער טהעאַ־טער. אָבער די פּיטסבורגער אידען האָבען אונז שוין דערקאַנט און—אויפגעטהערט קומען אין טהעאַטער אריין. שולדיג זיינען מיר שוין אין היבשע עטליכע גראָסערים מיט שניידערס און מיר „פּאַקען איין" שטילערהייד און היידאַ צוריק קיין פילאַדעלפיא.

געקומען קיין פילאַדעלפיא, האָבען מיר געדונגען א הייזקע אויף נאָרטה פינפטע סטריט און די גאַנצע משפּחה, מיט אונזער ניי יונג פּאָרעל, מופען אריין אלע אין אונזער אייגענער היים.

אונזער דירעקטאָר וויל אָנפאַנגען שפּיעלען טהעאַטער, אָבער עס פעהלט „סחורה," פּיעסען הייסט עס. פאַהרט ער זיך ווידער דורך קיין ניו יאָרק אום צו זעהן א פּאָר פאַרשטעלונגען אין די ניו יאָרקער טהעאַטערע (דאַמאָלסדיגע „אָריענ־טאַל" און „רומעניען אָפּערא הויז"), כדי צו קריגען די סוזשעטען, צו וועלכע ער וועט מאכען די „פּראָזאַ" און עס וועט זיין נייע מייסטערווערקע, ווי אלע מאָל.

בשעת ער זיצט אין זילבערמאַן'ס „אָריענטאַל טהעאַטער" און פאַרשרייבט אויף א שטיקעל פּאַפּיער וואָס עס שפּיעלט זיך אויף דער ביהנע, קומט צו איהם צו א מאַן און זאָגט איהם, אז זילבערמאַן וויל איהם זעהן. טהאָמאַשעווסקי געהט אריין צו זילבערמאַנען. זילבערמאַן בעט איהם העפליך זיצען און פרעגט איהם נאָך העפליכער:

„איז אייער נאָמען באָרים טהאָמאַשעווסקי?"

„יעס."

„איהר שפּיעלט טהעאַטער אין פילאַדעלפיא?"

„יעס."

„איהר זייט דער דירעקטאָר?"

„יעס."

זילבערמאַן האָט אויף איהם א בייזען קוק געטהאָן און געביטען זיין טאָן, לאמור, אזוי צו זאָגען:

„דו קומסט צו אונז גנב'ענען פּיעסען, דו האָסט דאָ גע'גנב'עט „יהודה המכבי" (אויפהויבענדיג א האַנד), ארויס, א רוח אין דיין . . . ."

און אונזער דירעקטאָר קומט אהיים קיין פילאַדעלפיא אָהן פּיעסען.

שלעכט, טרויעריג אין דער משפּחה. מען פעררדיענט נישט און מען מוז חנפ'ענען די אלטע (טהאָמאַשעווסקי'ס מוטער) זי זאָל עפענען דאָס קניפּעל און בעצאָהלען די 18 דאָלער רענט און געבען צו אכל'ן. אונזע רפּיטסבורגער קאַסירער,

מר. ג. געהט אום פער'חלום'ט, אומעטיג און אז איך פרעג איהם, וואס זארגט ער, מיר זיינען דאך אלע אויף צרות, ענטפערט ער: „מיסעס טהאמאשעווסקי, ס'איז נישט גוט." און „די ווייסע," דאס יונגע ווייבעלע זיינס, ווייזט זיך גלאט ניט פאר קיין מענשען . . .

פרעהליך און לעבעדיג פלעגט זיין ביי אונז אין שטוב איין טאג—מאנטאג. אלע ווייבער פלעגען זיך אויסשטעלען ארום די קיילעכדיגע באליעס און וואשען די וועש, אז ס'איז געווען א מחיה צו קוקען. אן אמת'ע וועשארניע איז דאן געווען ביי אונז. מערי עפשטיין, פעני גרינבערג, די אלטע און איך זיינען געשטאנען ביי בעזונדערע באליעס און איטליכע האט זיך געוואשען איהר ביסעל ארימקייט—אמת ארטיסטיש.

טהאמאשעווסקי איז געווען ביזי. ער איז אומגעלאפען זוכען א נס ווי אזוי מיר זאלען אנהויבען פארדיענען געלד. און עפשטיין האט שוין פארגעשלאגען מיר זאלען פאהרען קיין ניו יארק און זיך נעהמען פאר די „קאטערינקעס" און נעהען העמדלאך.

איינמאל קומט טהאמאשעווסקי אהיים מיט א גדולה און זאגט אונז אן א בשורה, אז רודאלף מאקס איז געקומען אין פילאדעלפיא. יעצט זיינען מיר געראטעוועט. מיר וועלען נעהמען רודאלף מאקס אלס „אטרעקשאן" און שפיעלען טהעאטער. אונזער דירעקטאר לויפט אוועק אין נאדלער'ס קאפע און בעט זיך איבער מיט מאקס'ן (פון דעם אמאליגען קריעג בשעת ער האט געשפיעלט מיט גארטענשטיינען און איז געווען אונזער קאנקורענט), און זיי קומען ביידע אריין אין שטוב לעבעדיג און פרעהליך.

מען שטעלט טהעע מיט ווארעני און דער דירעקטאר שטעלט פאר מאקס'ן אונזער קאמפאניע: פעני גרינבערג אלס פרימאדאנא, מיך אלס סוברעטין או דראמאטיסטקע, מערי עפשטיין אלס מוטער־ראליסטין און גראנד־דאמע און „די ווייסע" אלס ראליסטין פאר אונגליקליכע יונגע מיידלאך . . . עפשטיין אלס סופלער און גרינבערג אלט אזוי אן עקטער, אהן א זשאנר . . . א חוץ נאך אייניגע אקטיארלעך.

מען טרעט צו צו ביזנעס. מיר האלטען, הייסט עס, א מיטינג מיט אונזער אייגענער „יוניאן" אויף אויסצוגלייכען זיך מיט די פערדיענסטען. מען רעדט און מען טענה'ט, ביז עס קומט צו דער פראגע פון אדווערטייזען. אונזער דירעקטאר זאגט, אז ע ר איז בילכער און ז י י ן נאמען דארף זיין צום ערשטען אויפ'ן פאוסטער, און מאקס טענה'ט, אז ע ר איז דער גאנצער מאגנעט און ז י י ן נא־

מען דארף זיין צום ערשטען. דער דירעקטאר שרייט: „א י ך האב דאס טהעא־טער, א י ך בין בעל הבית.“ און מאקס ענטפערט: „אבער א י ך קען דאך שפיע־לען!“ מען האט אזוי לאנג גע׳טענה׳ט, ביז מאקס הויבט זיך אויף און זאגט: „גוד באי!“ און—אוים ב׳יזנעס.

מיר בלייבען אלע זיצען מיט אויסגעסלאפטע אויגען און מיר שווייגען. וואס טהוט מען דא? ווי מאכט מען, אז דער בעריהמטער „כבוד“ זאל אוועק פון אונזער דירעקטאר און זיך אויסברעכען א פוס, ער זאל מעהר נישט קענען קומען צוריק, אום מיר זאלען זיך פעראייניגען מיט מאקס׳ן און פארדיענען אויף א לע־בען? מיר פרובירען שטילערהייד א מורמעל טהאן צום דירעקטאר, אפשר וואלט געווען א סברא, אז מען זאל נאכגעבען מאקס׳ן און זאל זיין נאמען שטעהן צום ערשטען? אבער אונזער דירעקטאר ליארעמט און שרייט, אז איידער מיר זאלען שפיעלען אונטער יענעם, איז שוין גלייכער שטארבען פאר הונגער. וואס הייסט אימיצער אנדערש זאל צונעהמען דעם כבוד און שטעהן דער ערשטער אדווער־טייזט, ווען מיר זיינען דער סטאר?

עס האט גארנישט געהאלפען. דער דירעקטאר איז געבליבען ביי זיין כבוד און מיר זיינען ווידער געבליבען אהן א שטיקעל ברויט אין שטוב...

אונזערע אימפּאָרטירטע סטאַרס

מרס. טאָמאַשעווסקי, 21 יאהר אלט.

רודאָלף מאַקס איז אלץ אומגעגאַנגען ביי אונז אין פילאַדעלפיא און ניט געשפּיעלט. דאָס טהאַליאַ טהעאַטער איז פאר איהם אַליין געווען שווער צו נעהמען, דעם דראַמאַטיק האָל האָבען מיר געהאַלטען און מאַקס האָט נישט געהאַט וואו צו שפּיעלען. עס זיינען אזוי אַוועק צוויי וואָכען אין „פּאָליטיקע" צווישען דעם סטאַר קאָמיקער און דעם סטאַר דירעקטאָר.

ענדליך האָט מען זיך געאייניגט אזוי, אז „דער וואָלף זאָל זיין זאַט און דאָס שעפּעלע זאָל גאַנץ זיין." מען האָט נעמליך ענטדעקט אַן ענטדעקונג, ווי אזוי צו אַדווערטייזען אויף די פּאָסטערס, אַז ביידע נעמען פון די „טרעגער דער קונסט" זאָלען האָבען כבוד און נישט ליידען קיין בזיון... מען האָט דעם פּאָסטער געשריבען אָט אזוי:

— באָרים טהאָמאַשעווסקי צוזאַמען מיט רודאָלף מאַקס! —

— רודאָלז מאַקס צוזאמען מיט באָרים טהאָמאַשעווסקי! —

געדרוקט מיט די גרעסטע אותיות, פערשטעהט זיך, און מיר פאַנגען אָן בשלום שפּיעלען אין דראַמאַטיק האָל.

די ערשטע וואָך האָבען מיר געשפּיעלט מאַקס'עס רעפּערטואַר, ווי „דער יתום אין געפאַהר," „משה'לע סאָלדאַט" און „דאָס געהיימניס פון לאָנדאָן": אויף די „צווייטע וואָכע" האָבען מיר איינשטודירט א נייע פּיעסע „חיים אין

אמעריקא,״ פון רודאלף מאקס, אנטליהען פון אן ענגלישע מעלאדראמא „דהי בוירגלאר.״ (דער „חיים אין אמעריקא״ האט שפעטער געבראכט א סך טויזענדער אין ניו יארק.)

דער אינהאלט פון „חיים אין אמעריקא״ איז, פארשטעהט זיך, העכסט נאַטירליך און רעאליסטיש, ווי א קאמפאט פון יאכען פלאסטער . . . אבער די איבערראשונגען זיינען געוואלדיגע. חיים, א איד וואס האט געהייסען חיים, קומט קיין אמעריקא צו זיינעם א ברודער, וואס האט א פערמעגען פון צוויי טעכטער מיט א סך באנק־ביכלאך. איין טאכטער האט, מיט מזל, חתונה פאר א געוויסען דזשענטעלמען, מר. דזשעק היימס, און מען גיט זיך אב מזל טוב. שפעטער ווייזט זיך ארויס, אז דער דזשענטעלמען איז גאר, ניט פאר קיין איד גערעכט, א גנב, און עס ווערט טראבעלדיג די געשיכטע. אין א פאר יאהר ארום קומט דער גנב גנב׳ענען און טרעפט „דזשאסט״ אין זיין אייגענע הויז . . . זיין ווייבעל דערשרעקט זיך און חלש׳ט און עס ווערט א טומעל. כאפט זיך דערוויל דער מיסטער גנב ארויס און אנטלויפט. אבער אויף זיין מזל שלאפט גראדע נישט די פאליציי און איינער א פאליסמען שיסט איהם, דעם באנדיט. ברענגט מען דעם געשאסענעם גנב צוריק אהיים און ער מאכט זיך רעדי צום שטארבען. נור איידער ער שטארבט ווייזט זיך ארויס, אז ער איז גאר א זוהן פון דעם ארימען, כשר׳ען, עלענדען „חיים אין אמעריקא״ . . .

ארימער חיים!

טהאמאשעווסקי האט געשפיעלט דעם העלד „דזשעק היימס.״ דער דזשענטעלמען טהיעף; מערי עפשטיין אלס „אסתר,״ זיין פרוי; רודאלף מאקס, אלס לאיער „הערדי העררישאן״ און איך אלס „מערי,״ זיין געליעבטע. אן אקטיאר מיט׳ן נאמען האבער האט געשפיעלט „חיים.״

מיר האבען געמאכט א געוואלדיגען „היט״ מיט „חיים אין אמעריקא.״

מיר האבען ווייטער געשפיעלט אין דראמאטיק האל און נאך עטליכע וואכען שפיעלען פארלאזט אונז רודאלף מאקס און פאהרט צוריק אוועק קיין ניו יארק.

אונזער דירעקטאר האט איינגעזעהען, אז די פרישע סטארס ברענגען דעם עולם אין טהעאטער אריין, און צו זיין א דירעקטאר איז גאר נישט אזוי שלעכט, האט ער אימפארטירט נייע סטארס אויס ניו יארק. ער האט געבראכט דעם קאמיקער טאנצמאן מיט׳ן ווייב, די פרימאדאנא מאדאם טאנצמאן.

ווידער נייעס, ווידער סטארס, ווידער גוטע איינגאהמעס.

מיר האבען געשפיעלט מיט די טאנצמאנס די פיעסען „שולמית,״ „בר

כוכבא" און „אחשורוש אָדער אסתר און המן." מיר האָבען שעהן פערדיענט און דער עולם איז געווען צופריעדען. דאָס האָט אָבער לאַנג נישט געקענט אָנהאַלטען און מיר האָבען געמוזט האָבען נייעס.

דאָס טהעאַטער אָן־און־פאַר־זיך איז ווי א מיהל: אָבגעמאָהלען א טשווערטקע תבואה, מוז מען האָבען פרישע. כסדר מאָהלען איין ביסעל תבואה קען מען נישט, מען מוז האָבען נייע.

אונזער דירעקטאָר האָט דאָס דערשפּירט גלייך ווי עס פלעגט אָנהויבען ווערען שוואַך די קאַסע. איהם האָט אָבער פאַרשמעקט דאָס דירעקטאָרסטווא און די ניו יאָרקער סטאַרס האָט פאַרשמעקט די ווידזשעס, וואָס אונזער דירעקטאָר פלעגט צאָהלען צו די גאַסטראָלירענדע קינסטלער, און מען האָט אָנגעהויבען קומען קיין פילאַדעלפיא שפּיעלען טהעאַטער ביים דירעקטאָר טהאָמאַשעווסקי.

נאָך די טאַנצמאַנס זיינען געקומען מר. קאַרפּ, ווען כ'האָב שוין געקענט פון באָסטאָן, בשעת מיר האָבען דאָרט געשפּיעלט, און אויך זיין פרוי, סאָפיא קאַרפּ, וועמען כ'האָב געזעהען צום ערשטען מאָל אין פילאַדעלפיא.

סאָפיא קאַרפּ איז דאָן געווען א בילד־שעהנע און סימפּאַטישע שוישפּיעלערין. זי האָט געהאַט א זיסע שטימע צום זינגען, נור זי האָט געהאַט א שוואַכקייט צו דער דייטשער שפּראַך . . . די ראָלען „שולמית," „דינה" און נאָך אַזעלכע אידישע טעכטער האָט סאָפיא געשפּראָכען אויף דייטשיש . . . עס איז דאָן געווען אָנגענומען אין אידישען טהעאַטער (און נאָך אפילו היינט אויך! . . .), אַז מען שפּיעלט א „בעסערען מענשען," מוז מען רעדען אביסעל דייטש, וואָרים פּראָסט אידיש רעדט מען נור ווען מען שפּיעלט א בעל־עגלה אָדער א שוחט . . .

געשפּיעלט האָבען מיר אַלץ דיזעלבע פּיעסען וואָס זיינען דאַן געווען אין אונזער רעפּערטואַר, און קיין סך זיינען זיי דאַן נישט געווען. ווידער אַמאָל „שולמית" און אָבער אַמאָל „אחשורוש אָדער אסתר און המן." אָבער צוליעב די נייע סטאַרס האָט מען ווי עס איז געבראַכט די אידען אין טהעאַטער אריין און מיר האָבען פאַרדיענט אויף צו לעבען. אונזער קונסט האָט זיך ביסלעכווייז געמאָלקען אויף צו שפּייזען די קינסטלער.

דאָס איז געווען שוין אים זומער, האָבען מיר דעם חודש דזשוליי אָבגעשטעלט דאָס שפּיעלען אום אָנצונעהמען זיך מיט פרישע כוחות פאַר דעם קומענדען סיזאָן, וואָרים פון קיין מלאכה האָט שוין ביי אונז קיינער נישט געטראַכט. עס איז שוין געווען א פערפעלענע זאַך, אַז מיר זיינען אַלע קינסטלער פון גאָטעס־גנאָדען

און ארבייטען זאָלען „פּראָסטע" שניידער. מיר דארפען שפּיעלען אידיש טהעאַטער . . .

אַנפאַנג אויגוסט האָבען מיר געקראָגען א געוואַלדיגען סורפּרייז פאַר אונזערע אידען אין פילאַדעלפיא. גאַנצע צוויי וואָכען האָט אונזער דירעקטאָר אדווערטייזט די גוטע בשורה, אַז „נאָך שווערע מיה און פיעלע קאָסטען" איז אונז ענדליך געלונגען צו קריגען קיין פילאַדעלפיא קיין אַנדערע, ווי די בעריהמטע קינסטלערין מאַדאַם סערע חיימאָוויטש־היינע און דעם גרויסען ארטיסט אויס לאָנדאָן, דעם נשר הגדול, מיסטער יאַקאָב אדלער.

מיר ווערען פאַרטונקעלט פון אַדלער'ן

ווען יאַקאָב אַדלער איז אימפּאָרטירט געוואָרען קיין פילאַדעלפיא אונז העלפען מאַכען א לעבען, איז ער שוין געווען בעריהמט אלס שוישפּיעלער. ער איז געקומען קיין אמעריקא צוליעב זיין פּאָפּולאַריטעט. אדלער האָט געשפּיעלט אין לאָנדאָן און דער ניו יאָרקער אַקטיאָר־מענעדזשער, חיימאָוויטש, איז ספּעציעל געפאָהרען קיין לאָנדאָן און איהם געבראַכט אַהער. נאָכדעם וויא אדלער האָט אָבגעשפּיעלט אין טהאַליא טהעאַטער אין ניו יאָרק עטליכע וואָכען, איז געשעהן עפּעס א מחלוקה צווישען איהם מיט'ן מענעדזשער און אדלער האָט פאַרלאָזען ניו יאָרק און איז געקומען צו אונז, קיין פילאַדעלפיא.

קיין גרעסערע פרייד איז, דוכט מיר, נישטאָ אויף דער וועלט, וויא דיא פרייד וואָס האָט דאַן ביי אונז געהערשט ווען אדלער איז געקומען צו אונז שפּיעלען טהעאַטער. דיא וואונדער און לעגענדען וואָס מען האָט דערצעהלט וועגען איהם איידער ער איז געקומען קיין אמעריקא זיינען געווען גענוג איך זאָל מיר האָבען פאַרגעשטעלט אזעלכעס וואָס נור דיא פאַנטאַזיע קען אויסמאָהלען. איך פלעג שטענדיג מיינען אז אדלער איז נישט קיין געוועהנליכער ערדישער אַקטיאָר, נאָר א גאָט פון דיא הימלען. כ'האָב מיר פאַרגעשטעלט, אז אדלער זיצט ביים טיש, למשל, און וויל טהעע, דערלאַנגט מען איהם א גאָלדענע „גלאָז" מיט קאַלטע וואַסער און ס'איז גענוג איין קוק פון אדלער'ס פייעריגע קינסטלער־אויגען, אַז דאָס קאַלטע וואַסער זאָל ווערען הייסע זודיגע טהעע.

כ'האָב געגלויבט אז אדלער קען שפּיעלען א יונגען מאַן און זאָל פּלוצים, פאַר אַלעמען אין די אויגען, ווערען אַן אַלטער זיידע, פון זיך אַליין, אָהן גרים און אָהן א מאַסקע, נאָר פּשוט אין איין מינוט זאָל איהם אויסוואַקסען א נאַטיר־

ליבע לאַנגע באָרד מיט גרויע האָר... ווייל מען פלעגט דערצעהלען אז אדלער שפּיעלט אלצדינג נאַטירליך, אַט פּונקט וויא אין לעבעדיגען לעבען, פּונקט וויא א מענש, ניט קיין עקטער.

פיעלע מאָהל ווען איך פלעג הערען אז אדלער שפּיעלט נאַטירליך וויא אין לעבען, פלעג איך מיר אפילו חידוש'ן: וואס הייסט שפּיעלען וויא אין לעבען.

מען דארף דאָך „עקטען", גלאַט רעדען וויא אלע מענשען איז דאָך קיין קונץ נישט. נור איך פלעג מיר פארענטפערען מיט איין וואָרט: אדלער. וויא באלד אדלער שפּיעלט אזוי וויא מען זאגט, מסתמא ווייזט ער אין נאַטירליכקייט אויך קונצען...

און אט איז אדלער דאָ ביי אונז אין פילאדעלפיא און מיר וועלען מיט איהם צוזאמען שפּיעלען טהעאטער.

אויך די מאַדאַם חיימאָוויטש־היינע, וועלכע איז געקומען צו אונז מיט אדלער'ן, איז שוין דאַן געווען זעהר פּאָפּולער. זיא האָט געהאט א נאָמען אלס גוטע זינגערין און גוטע שוישפּיעלערין, און מיר האָבען זיך געפיהלט העכסט גליקליך צו האָבען ביי אונז אזעלכע צוויי קינסטלער־געסט וויא יאַקאָב אדלער און סאָניא חיימאָוויטש־היינע.

לכבוד דיא גרויסע געסט האָט אונזער דירעקטאָר געוואָלט נעהמען דאָס „טהאליא טהעאטער", אָבער דער אייגענטהימער, דער דייטש, מר. בעסט, האָט זיך ענטזאגט צו האָבען צו טהאָן „מיט די יודען און מיט דען יודישען קינסטלער־באַנדע". מיר האָבען זיך אלזאָ געמוזט באַנוגענען מיט אונזער אלטען דראַמאַטיק האָלל.

מיר האָבען זיך גענומען מאַכען פּראָבע פון „אוריאל אקאָסטא". אָבוואָהל מיר האָבען דאָס שטיק־שוין אונצעהליגע מאָהל געהאט געשפּיעלט, האָט אָבער אדלער דורכאויס געוואָלט מיר זאָלען מאַכען פּראָבען דערויף. איך קום צו א פּראָבע און הער דיא ווערטער פון „אקאָסטא", אבער איך זעה גאָר אַן אנדער פּיעסע, ס'איז גאָר אַן אַנדער „אקאָסטא" וויא מיר האָבען געשפּיעלט, ס'איז אַן א מ ת ' ע ר „אקאָסטא"...

אדלער'ס ערשיינען אין פּריוואַט לעבען איז תמיד געווען אנדערש וויא פון אלע מענשען'ס — דאָס איז געווען דער איינדרוק וואס אדלער האָט אויף מיר געמאַכט, ווען איך האָב איהם צום ערשטען מאָהל דערזעהען. אין יעדען ריהר זיינעם, אין זיין יעדען בליק איז געווען אזעלכעס וואס נור אדלער, און נישט קיין אַנדערער, האָט דאָס פאַרמאָגט.

זיין האלטונג איז געווען אימפּאָנירענד, נישט ווילענדיג אפילו, האָט ער באַצוואונגען און געצויגען אויף זיך אלעמענס בעוואונדערונג, ער איז געווען (און איז געבליעבען) מאַיעסטעטיש.

סאָניא חיימאָוויטש־היינע איז דאַן געווען דיא שעהנסטע פרוי אויף דער אידישער ביהנע. כאָטש זיא האָט געהאט קליינע אויגען, זיינען זיי אָבער געווען וויא גרויסע שפּיזען; א בליק פון איהרע אויגען האָט געקענט דורכשטעכען און פערוואונדען יעדען מאַן — און אפילו יעדע פרוי. איהר פיגור איז געווען ווי פון מאַרמאָר געטאָקט און זי פלעגט זיך קליידען אויף דער ביהנע און אויך אין לעבען, אזוי חנ'עווידיג, דאָס אלעס אויף איהר האָט געלעבט און געזונגען פון לעבען.

זיא האָט געשפּיעלט „יהודית", און אדלער „אקאָסטאַ".

די פאָרשטעלונג איז פון פילאַדעלפיער פּובליקום אויפגענומען געוואָרען מיט אזא בעגייסטערונג, מיט אזעלכע אוואַציעס, דאָס איך האָב געמיינט, אַז קיין גרעסערעס און בעסערעס טהעאטער־שפּיעלען איז נישטאָ אויף דער גאַנצער וועלט. איך האָב שוין פאַנטאַזירט, אַז באַלד, באַלד, און עס וועלען ביי אונז אידען אויפקומען אזעלכע קינסטלער שוישפּיעלער, דאָס דיא גוים וועלען זיך שעמען. צען גליקליך ווען מיר וועלען זיי אריינלאָזען זעהן, כדי זיי זאָלען זיך לערנען וואָס הייסט שפּיעלען טהעאטער...

מיר האָבען אויך געשפּיעלט „משה'לע סאָלדאַט", „דער בעל תשובה" און „דיא ציגיינערין". סאָניא חיימאָוויטש־היינע אלס „דיא ציגיינערין". קיין שעהנערע ציגיינערין וויא סאָניא האָט געשפּיעלט האָט מען צווישען דיא ציגיינערקעס אפילו ניט געקענט געפינען. איהר ארויפקומען אויף דער ביהנע האָט געוואָרפען א כישוף אויפ'ן גאַנצען פּובליקום. זיא האָט אלעמען היפּנאָטיזירט מיט איהר צויבער און מיט איהרע דורכדרינגליכע שפּיציגע אויגען. איהר שפּיעלען איז געווען זיס און אנגענעהם פּונקט וויא א זיסער חלום, און פּונקט וויא מען פיהלט באַנג ווען אזא זיסער חלום ווערט פערשוואונדען און מען ערוואַכט צו דער גרויער, פּראָסטער וואָכעדיגקייט, אזוי האָט דאָס פּובליקום געפיהלט ווען סאָניא חיימאָוויטש־היינע האָט אויפגעהערט שפּיעלען און איז אראָפּ פון סצענע. מען האָט איהר נישט געוואָלט אָבלאָזען, מען איז נישט מיעד געוואָרען צו זעהן זיא אויף דער סצענע.

אונזערע אייגענע קינסטלער־משפּחה איז געווען אין זיבעטען הימעל פאַר גליק, אונזער סטאַר־דירעקטאָר האָט אפילו פאַרבויגען זיין בעריהמטען „כבוד",

אבי ס'זאל אדלער'ן זיין אנגענעהם מיט אונז צו שפּיעלען, ער זאל זיך פיהלען קינסטלעריש בעפריעדיגט. למשל, אזעלכע ראָלען וואס אונזער סטאַר־דירעקטאָר וואָלט קיינמאָל נישט געשפּיעלט, וויא פּאַטער־ראָלען (אידען מיט בערד), וואס דאַן האָט עס געהייסען א באליידיגונג פאר א געוועהנליכען שוישפּיעלער, בפרט נאָך פאר א סטאַר־דירעקטאָר — אזעלכע ראָלען האָט אונזער סטאַר־דירעקטאָר געשפּיעלט און איז געווען צופריעדען, אבי צו שפּיעלען אין איינעם מיט יאַקאָב אדלער.

אז „אידען מיט בערד" קענען אויך זיין הויפּט־ראָלען, ווי „דוד משה'לעס" (פון „קעניג ליער"), אדער וויא „יעקב בערמאַן" (פון „אייביגען וואנדערער") האָבען מיר, אידישע קינסטלער, דאַן נישט געוואוסט. א הויפּט ראָלע אין א „פּלעי" האָט געמוזט זיין א העלד וואס האָט ליעב צו זיין גלאַט ראזירט און טראָגען טייטס... אָבער נישט א באָרד מיט א קאַפּאָטע.

א פּאָר וואָכען האָבען מיר געשפּיעלט צוזאמען מיט אדלער'ן און מיט סאָניא היימאָוויטש־היינע. מיר האָבען געמאכט גוטע געשעפטען און אלע זיינען מיר געווען העכסט צופריעדען.

נור פּלוצים לאָזט אונז אדלער איבער אין מיטען־דערינען און ווערט פער־שוואונדען פון פילאדעלפיא.

א „סטאַר" אַראָפּ, אַ „סטאַר" אַרויף

ווען אַדלער איז פּלוצים אוועק פון פילאדעלפיא און אונז געלאָזען אין מיטען פּראָבירען פון א נייער פּיעסע, זיינען מיר געווען העכסט פּערצווייפעלט. אונזער דירעקטאָר האָט איינפאך נישט געוואוסט וויא אויסצופּלאָנטערען זיך פון א סקאַנדאַל פון פּובליקום. פּאָסטערס זיינען שוין געווען ארויסגעלאָזען, אדווער־טייזענדיג יאקאָב אדלער און מאדאם היימאָוויטש־היינע אין א נייעם מייסטער־ווערק מיט'ן נאָמען „דיא משוגע'נע אויס ליעבע". פיעלע טיקעטס זיינען שוין געווען אויספערקויפט. גאַנץ פילאדעלפיא האָט ערוואַרטעט דיא נייע פּיעסע, געשפּיעלט פון דיא בעליעבטע צוויי געסט, און דאָ זיינען ביידע געסט נעלם גע־וואָרען — שלעכט.

מיר האָבען ניט געוואוסט מיט וואָס מיר האָבען זיך פּאַרזינדיגט געגען אַדלער'ן וואָס ער האָט אונז פּלוצים פאַרלאָזען אָהן א זיי־געזונד אפילו. מיר זיי־נען אלע געווען צו פּראָבע און געוואַרט אויף סאָניא'ן מיט אדלער'ן, אבער זיי זיינען נישט געקומען.

אונזער דירעקטאָר איז אוועקגעלאָפען אין נאַדלער׳ס האָטעל, מיינענדיג אז אונזערע קינסטלער־געסט ווילען נישט קומען צו פּראָבע, אפשר זיינען זיי ברוגז, אפשר ווילען זיי מען זאל זיי קומען רופען — מאַלע וואס קינסטלער קענען זיך פּארקאַפּריזעווען — אָבער אין נאַדלער׳ס האָטעל האט מען צו וויסען געטהאָן אונזער דירעקטאָר, אז מיסטער אדלער און מאדאם חיימאָוויטש־היינע זיינען אָבגעפאַהרען, נור אין זעלבען האָטעל איז אָנגעקומען א פרוי מיט׳ן נאָמען אדלער און זיא איז אויך איין אקטריסע.

דער דירעקטאָר אונזערער האט זיך געהייסען פאָרשטעלען פאר דער נייער אקטריסע און ער איז געוואָהר געוואָרען אז זיא קען שפּיעלען טהעאטער. זיא קען דיא פּיעסע וואס מיר שטודירען, „דיא משוגע׳נע אוים ליעבע" און זיא קען נאָך א פּיעסע מיט׳ן נאָמען „דעבאָרא" הכלל — זיא וועט מיט אונז שפּיעלען אלס „אטרעקשאָן", דאָס הייסט, זיא וועט זיין „סטאַר" אנשטאָט דיא פערשוואונדענע צוויי סטארס אונזערע און — דיא קאָנטרי איז געראַטעוועט.

דיא נייע שוישפּיעלערין איז געווען מאדאם דיינא אדלער.

אונזער דירעקטאָר ברענגט דיא דיינא־אדלער און מיר שטודירען איין, אין דיא פּאָר טעג וואָס זיינען נאָך פארבליבען ביז צו דיא אנאָנסירטע פאָרשטעלונגען דיא פּיעסע „דעבאָרא" און אויך אונזער פּיעסע „דיא משוגע׳נע אוים ליעבע", און דעם עולם לאָזען מיר וויסען, אז יאקאָב אדלער האט פּלוצים „געקעטשט א קאָלד" און קען נישט שפּיעלען, וויא אויך קען דיא מאדאם חיימאָוויטש־היינע נישט שפּיעלען צוליעב קראַנקהייט, נור מיר האָבען א גאסט אוים לאָנדאָן וואס וועט אַלעמען איבערראַשען מיט איהר קונסט און דאָס איז קיין אנדערע וויא מאדאם דיינא־אדלער.

מיר האָבען אָבגעשפּיעלט דיא עטליכע פאָרשטעלונגען, אָבער באלד נאָכדעם נעהמט דיא מאדאם דיינא איהר קינד, ציליע, וואס זיא האט געהאט מיט זיך און פאָהרט אוועק צוריק קיין ניו יאָרק און מיר בלייבען ווידער אליין, אָהן געסט־סטאַרס.

א פּאָאר וואָכען געהען פארביי, מיר שפּיעלען נישט, ווייל ס׳איז נישטאָ קיין נייעס. רייך זיינען מיר דאָן, פערשטעהט זיך, נאָך נישט געווען, ווייל מאַנכע קינסטלער, ווען זיי פאַרדיענען א דאָלאר פארלעבען זיי אָנדערהאַלבען. נו, מיר זיינען דאָך געווען נישט מעהר וויא קינסטלער, איז בשעת מיר האָבען געשפּיעלט און פערדיענט, האָבען מיר געלעבט גאַנץ פיין, אָבער אזוי גיך וויא מיר האָבען

א פּאָאר וואָכען נישט געשפּיעלט, איז טאַקע געווען צרות, האָט געפּעהלט דאָס שטיקעל ברויט.

מיין שוועגערין פּעני גרינבערג מיט'ן מאן פארליערען דעם חשק צו הונגערען ביי'ם טהעאַטער און פארלאָזען פילאדעלפיא, מיטנעהמענדיג מיט זיך דיא אַלטע, מיין שוויגער, הייסט עס, מיט דיא קלענערע קינדער, און זיי פאָהרען אוועק קיין ניו יארק און פון דאָרט קלייבען זיי זיך אריבער קיין ברוקלין, אלס פּשוט'ע בירגער, נישט מעהר אלס קינסטלער פון גאָטעס־גנאַדען...

עס געהט פארביי א קורץ שטיקעל צייט און מיר קריעגען א גאַסט אין פילאדעלפיא; צו אונז קומט ווידער סאָניא חיימאָוויטש־היינע מיט אַן איבער־ראַשענדע נייעס. סאָניא דערצעהלט אונז, אז אדלער איז אוועק קיין שיקאַגאָ, דאָרט שפּיעלען טהעאַטער און ער האָט אָנגעזאָגט, אז טאָמאַשעווסקי זאָל למע"ה אויך באלד אהינפאָהרען, וועלען זיי דאָרט שפּיעלען צוזאַמען, אידען זיינען דאָרט. אין שיקאַגאָ, פאראַן פּלענטי און מען וועט זיכער קענען מאַכען א סך געלד.

דיא וואנדער־לוסט האָט אונז באלד אלעמען פערכאַפּט און ספּעציעל אונזער דירעקטאָר. עס ליגט שוין אין שוישפּיעלער'ס בלוט עפּעס אַזעלכעס, וואָס רעגט איהם כסדר אויף צו נייע טהאַטען. שטענדיג מוז א שוישפּיעלער האָבען עפּעס נייעס, נייע ראָלען צום שפּיעלען, נייע פּובליקום'ס פאר וועמען צו שפּיעלען, נייע איבערלעבונגען, קורץ, דער שוישפּיעלער איז, וויא דאָס פייער אין א קוזניע. מען מוז כסדר בלאָזען דעם בלאָז־זאַק, א ניט קען דאָס אייזען נישט גליהען...

אזוי וויא מיר זיינען שוין אלע געווען דערוואַקסענע פּאַסאַזשירען, א חוץ אונזער אסתר'ל, וואָס איז נאָך געווען א קינד, האָבען מיר, הייסט עס, אלע בעדאַרפט האָבען בילעטען צו קענען פאָהרען. און אזוי וויא באַהן־בילעטען קאָס־טען געוועהנליך געלד, און גראדע דעם דאָזיגען ארטיקעל, געלד הייסט עס, האָט אונז אויסגעפּעהלט, איז געבליעבען, אז מיר זאָלען דערווייל בלייבען אין פילא־דעלפיא, און אונזער דירעקטאָר אליין זאָל פאָהרען צוזאַמען מיט סאָניא חיי־מאָוויטש־היינע.

מיר האָבען זיך צוזעגענט. זייביידע זיינען אוועקגעפאָהרען צו אדלער'ן קיין שיקאַגאָ און מיר זיינען פארבליבען אין פילאדעלפיא. אונזער משפּחה איז געוואָרען גאַנץ קליין, מערי עפּשטיין מיט'ן מאן און איך מיט מיין קינדעלע, א חוץ א פּאָאר לצים פון אונזער קאָמפּאַניע.

עס זיינען אוועק א פּאָאר וואָכען. פון די בריעף, וואָס כ'האָב ערהאַלטען פון שיקאַגאָ האָב איך געזעהען, אז צו גוט איז דאָרט אונזערע פּיאָנערען פון

אידיש טהעאַטער נישט געווען. די דריי קינסטלער האָבען זיך דאָרט שרעקליך געפּלאָגט. זיי האָבען געזוכט עפּעס אימיצען וואָס זאָל געבען געלד אויף צו שפּיעלען טהעאַטער, און דערווייל זיינען זיי אומגעגאנגען שלינג־און־שלאַנג. אדלער מיט טהאָמאשעווסקי׳ן האָבען אין שיקאַגאָ טעג־ווייז געלעבט ביידע מיט איין גלאָז סאָדא־וואסער; ווען אימיצער האָט זיי מכבד געווען מיט א סיגאַרע־טיל איז דאָס ביי זיי געווען, „ווי דאָס פאָלק וואָלט זיי בעשאָנקען מיט לאָרבער קרענצע"...

ענדליך האָבען די צוויי אַרטיסטען דערטאַפּט עפּעס א רויט אידעל, א שניידער מיט׳ן נאָמען מאַנטינבאַנד, וואָס האָט זיי געגעבען עטליכע דאָלאר אויף „צופיהרען זיך די הענד," דאָס הייסט, אויף צו דינגען א טהעאַטער. סאָניא האָט פערפאַונט איהר ביסעל דזשולערי און האָט אויך געקראָגען דערפאַר עטליכע דאָ־לער, און זיי דינגען „סטענדאַרד טהעאַטער" אויף קאָרנער האַלסטעד און דזשעק־סאָן סטריטס. (היינט איז דאָרט א מואווינג פּיקטשור טהעאַטער, גליקמאַן איז דער בעל־הבית, און עס רופט זיך „גליקמאַן׳ס ביזשו טהעאַטער.")

אזוי ווי א טהעאַטער האָבען זיי שוין, דאַרף מען שוין אויך האָבען א קאָמ־פּאַניע אַקטיאָרען און מען קען זיך שטעלען שפּיעלען. בלייבט הייסט עס, אז מען דאַרף שיקען נאָך אונז. אָבער וואָס וועט זיין, אז די חאָליאַסטרע וועט קו־מען, וואו טהוט מען זיך אהין מיט אזא געזינדעל קיין עין הרע?

דינגען זיי אָפּ א פלעט אין מעקסוויל סטריט אקעגען סטיישאָן־הויז, און זיי פאַרנישען איין א היים פאַר אַלעמען, א מין קינסטלער קאָלאָניע. און זיי שיקען דיא נויטיגע הוצאות און מיר פּאַקען זיך דאָ איין. מערי עפּשטיין מיט׳ן מאַן, איך מיט׳ן קינד און נאָך א פּאָאַר אַקטיאָרלעך פון אונזער פילאדעלפיער קאָמפּאַ־ניע. מיר פאַרלאָזען פילאדעלפיא און מאַרש קיין שיקאַגאָ, אין דער נייער היים פאַר אונז אידישע שוישפּיעלער.

אונזער אויפנאַהמע אין שיקאַגאָ

מיר פאָהרען קיין שיקאַגאָ.

איך דערמאָהן מיך איצט וויפיעל נסיעות איך האָב שוין דאָן אין מיין יונגען לעבען דורכגעמאכט. פון מיין פריהעסטער קינדהייט, ווען כ׳האָב פאַרלאָ־זען מיין שטעטעלע טאַראשטשע, כסדר אַלץ געפאָהרען, שטענדיג נור געוואַנדערט. קוים צייט געהאַט זיך גוט אומקוקען אויף א פּלאַץ וואו כ׳האָב זיך אָבגעשטעלט און שוין האָב איך דאָס פּלאַץ געמוזט פאַרלאָזען און ווידער פאָהרען אויף גאָט׳ס וועלט, אַלץ אין נײ׳ע מקומות, זוכען מיין היים צווישען פרעמדע . . .

איך דערמאָהן מיך אין מיין רייזע ווען איך האָב פערלאָזען מיינע על־טערן אין באַלטימאָר, און אוועקגעפאָהרען קיין נויאָרק צו מיין געליעבטען די־רעקטאָר, דיא ערשטע רייזע מיינע איז דאָס געווען וואָס כ׳האָב געמאַכט אויף מיין אייגענעם חשבון — גאָט, האָב איך דאַן נישט געמאַכט חלילה א טעות אין חשבון ? . . .

ווען איך בין אוועק פון באַלטימאָר פון מיינע עלטערן, און בין צום ער־שטען מאָהל אַליין ארויסגעפאָהרען „אויף דער וועלט“, איז פאַר מיר אַלעס געווען א געהיימניס. כ׳בין געווען אזוי יונג, דאָס לעבען איז געווען פאַר מיר א סוד. כ׳האָב זיך געשראָקען און צו דערזעלבער צייט געהאָפט, געהאָפט מיט א טרוימע־רישער נאאיוויטעט — איך בין דאַן געפאָהרען צו מיין געליעבטען.

אצינד, פאָהרענדיג קיין שיקאַגאָ, בין איך געווען אויף א גאַנץ געוויינליכע רייזע. דאָס העכסטע געהיימניס פאר מיר אצינד איז געווען, אויב מיר וועלען אין שיקאַגאָ מאַכען ערפאָלג מיט אונזער שפּיעלען טהעאַטער און אויב מיר וועלען דאָרט מאַכען א לעבען. איך האָב ניט „גע׳חשבון׳ט“ צופיעל, ניט געשראָקען זיך צופיעל און אויך ניט געהאָפט צופיעל — איך בין אצינד געפאָהרען צו מיין מאַן.

מיר זיינען אָנגעקומען קיין שיקאַגאָ.

עס האָט שוין אויף אונז געוואַרט א וואָגען און מיר פארפאָהרען אלע אין דעם אויסגעפּאָרנישטען פלעט אויף מעקסוועל סטריט, אין אונזער קינסטלעריש־קאָמוניסטישער הייב.

אין שטוב איז געווען אָנגעגרייט פון כל טוב, אפילו וויין האָט אויך נישט געפעהלט. מיר האָבען געפּראַוועט א סעודה אויף א העכסט קינסטלערישען אופן, דערלאַנגט צום טיש האָט אונז א „דיענסט“ מיט׳ן נאָמען שרה, וואָס איז געווען אָנגעשטעלט ביי אונזערע דירעקטאָרען אין טהעאַטער אלס פּרויען־דרעסערין. (שרה איז נאָך היינט א דרעסערין אין א נויאָרקער אידישען טהעאַטער). מיר האָ־בען געגעסען און געטרונקען, זיך משמח געווען מעהר וויא אויף מיין חתונה. אדלער האָט געהאַלטען א ספּיטש ביים טיש, אז מיר זאָלען נור האָבען בטחון אין גאָט און אין אונזער טאַלאַנט — אויף צו עסען וועלען מיר שוין אָבזוכען עפּעס א שניידער וויא מאַנטיבאַנד מיט א פּאָר הונדערט דאָלער... דער עיקר, לאָמיר זיין פרעהליך, ווייל מיר זיינען קינסטלער !

באַלד זיינען מיר געוואָרען אוים געסט און מיר האָבען זיך גענומען צו דער אַרבייט, מאַכען פּראָבען. מיר האָבען איבערגע׳חזר׳ט אונזער אַלטען סטאָק

פיעסען, אונזער רעפערטואר הייסט עס, און מיר פאנגען אן דיא קאמעדיע אין שיקאגא אין „סטענדארד טהעאטער".

דיא ערשטע פארשטעלונג איז געווען „אחשורוש, אדער המן און אסתר". אדלער אלס „המן", טהאמאשעווסקי אלס „מרדכי", סאניא חיימאוויטש־היינע אלס „אסתר", און איך אלס המן'ס זיהנדעל „ויזתא".

דיא פארשטעלונגען זיינען גוט אדווערטייזט געווארען, יעדענפאלס א נייעס איז דאס געווען פאר דיא שיקאגאער אידען און מען האט צוכאפט דיא טיקעטס, אז ס'איז נישט געבליבען א טיקעט אפילו אויף א רפואה. הונדערטע מענשען זיינען צוריקגעגאנגען פון יענע פארשטעלונג, ווייל ס'איז מעהר קיין פלאץ אין טהעאטער נישט געווען. אונזערע דירעקטארען האבען באלד נביאות געזאגט אז שיקאגא איז א „גאלד גרוב" פאר אונז קינסטלער.

געקומען דער אבענד פון דער ערשטער פארשטעלונג. מיר זיינען אין דיא דרעסינג רומס, טהוען זיך אן און גרימירען זיך, אבער דאס טהעאטער איז שוין פון א שטונדע פריהער בעזעצט; דיא אידען האבען אפנים מורא געהאט אז כאטש זיי האבען טיקעטס, זאל מען פון דעסטוועגען נישט אויסכאפען זייערע סיטס און זיי זיינען געקומען צולויפען פארפריה אין טהעאטער אריין.

אלע שוישפיעלער זיינען שוין פארטיג, גרייט אנצופאנגען דיא שפיעל „אחשורוש", נור „המן"'ן פעהלט א וואנצע. איך דערזעה סאניא'ן אלס „אסתר", און כאטש דאס הארץ טיאכקעט מיר אביסעל פאר שרעק פאר'ן נייעם פובליקום, קען איך דאך נישט אראבנעהמען מיינע אויגען פון סאניא'ן. איך טראכט מיר: אויב יענע „אסתר" פון דער מגילה איז טאקע געווען אזוי שעהן וויא אונזער „אסתר", וויא סאניא חיימאוויטש־היינע, איז קיין חידוש נישט וואס המן האט געבאפט אזא מפלה ווען אחשורוש האט איהם „געקעטשט" מאכען מאנקי־ביז־נעס מיט איהר. א סך המן'ס וואלטען געקענט פארלירען זייערע קעפ צוליעב אזא שעהנע „אסתר" ווי סאניא איז געווען דאן, בשעת מיר זיינען געשטאנען הינטער דיא קוליסען, פארטיג צו שפיעלען „אחשורוש".

דער פארהאנג איז ארויף און דיא שפיעל פאנגט זיך אן. איך קום ארויף אויף דער ביהנע און מיר ווערט פינסטער אין דיא אויגען. א פחד איז אויף מיר אנגעפאלען, א צוטומעלטע בין איך געבליבען שטעהן און כ'האב נישט געוואוסט אויף וואס פאר א טאן איך זאל אנפאנגען רעדען. וויא אזוי שפיעלט מען פאר

אזא מין פובליקום? אין דיא לאזשען. וויא ווייט מיינע אויגען האבען געקענט גרייכען איבער דיא פוט־לייטס אין פובליקום, זעה איך אלץ מענער אין פול־דרעס, דאמען אין אפערא קאסטיומען, אלע אזוי אויסגעפוצט יום טוב'דיג. רבונו של עולם, ווען האב איך געשפיעלט פאר אזא מין פובליקום? היינט דיא פריינדליכ־קייט וואס וויהעט פון דיא צושויער אויף יעדע! שוישפיעלער, דיא ווארימע אויפנאהמע וואס איטליכער אקטיאר קריגט ביים ערשיינען אויפ'ן סצענע; עפעס מוז דא זיין א טעות, האב איך מיר געטראכט אין דער סעקונדע ווען איך האב בעטראטען דיא ביהנע פון „סטענדארד טהעאטער' צום ערשטען מאהל אין שי־קאגא. צום ערשטען מאהל אין מיין קאריערע אלס אידישע אקטריסע האב איך דאן געזעהען פאר מיר א פובליקום וואס האט מיך אינסטינקטיוו געמאכט צו פיהלען אז איך מוז האבען רעספעקט פאר איהם, רעספעקט צו מיין קונסט און רעספעקט צו זיך אליין אלס אידישע שוישפיעלערין.

באלד אין שפיעלען האב איך געזעהען אז מיר אלע שוישפיעלער זיינען עפעס בעהערשט פון א געהיימע קראפט איבער אונז, מיר אלע שפיעלען מיט אזא מין חשק וויא נאך קיין מאהל פריהער. און דיא פארשטעלונג איז טאקע געווען העכסט געלונגען. דער יום טוב'דיגער עולם האט אונז געוואלדיג אפלאָ־דירט און אונצעהליגע מאהל אונז ארויסגערופען. מיר זיינען געווען אין א גע־דויבענער שטימונג, וויא גליקליכע קינדער זיינען מיר געווען.

נישט איין מאהל ווען איך דערמאהן זיך אין יענע ערשטע פארשטעלונג אין שיקאגא, טראכט איך: ווער איז שולדיג וואס צווישען אידישען פובליקום און דיא אידישע שוישפיעלער האט זיך נישט אוסגעבילדעט אזא מין פריינדליכע, ווארימע, געגענזייטיגע שעצונג און אכטונג, וויא דאן ווען איך האב געשפיעלט צום ערשטען מאל אין שיקאגא? ווארום האט אריינגעטראטען אזא ווארעדיגקייט, אזא מין גרינגשעצונג אין דיא בעציהונגען צווישען אידישען פובליקום און דיא אידישע שוישפיעלער? ווארום זיינען יענע פריינדליכע בעציהונגען אבגעטעמפט געווארען סיי ביים פובליקום און סיי ביי דיא שוישפיעלער, און אנשטאט פער־דאלטען זיך מיט אכטונג איינס צום אנדערן, פערהאלט מען זיך גאר מיט חוזק, מיט עקעלהאפטען ציניזם.

ווער איז שולדיג אין דעם העסליכען צושטאנד?

איך זעה מיין נאָמען אין אַ צייטונג

דיא צווייטע פאָרשטעלונג אין שיקאגאָ איז געווען שבת אבענד. גע־שפּיעלט האָבען מיר „משה'לע סאָלדאט". דיעזע פּיעסע איז געווען אדלער'ס סוקסעס. ער האָט געשפּיעלט „משה'לע", און דער דאָזיגער „משה'לע" איז דאן געווען אדלער'ס קרוין . . .

ווידער איז דאָס טהעאטער געווען איבערגעפּאקט מיט אַ שעהן־געדרעס־טען פּובליקום, מענער אין פול־דרעס און דאמען אין אָפּערא־קליידער. וויעדער זיינען אַלע שוישפּיעלער גוואלדיג אַפּלאָדירט געוואָרען און אונצעהליגע מאָהל ארויסגערופען געוואָרען פון פּובליקום'ס הארציגע בראוואָ געשרייען. מיר זיינען ווירקליך געווען שטארק איבערראשט פון אונזער גרויסען ערפאָלג אין שיקאַגאָ.

זונטאָג איז ערשיענען דיא אידישע צייטונג „דער קוריער" מיט אַ גע־וואַלדיגע איבערראשונג פאַר אונז.

מיר נעהמען לעזען און מיר גלויבען נישט אונזערע אויגען — אַ „קרי־טיקע" אויף דיא אידישע קינסטלער פון אידישען טהעאטער און ווענען אונזער ערשטער פאָרשטעלונג פון „אחשורוש אָדער אסת־ און המן".

דאָס איז געווען צום ערשטען מאָהל אין מיין קאריערע וואָס כ'האָב גע־זעהען מיין נאמען אין אַ צייטונג געדרוקט און נאָך מיט אַזוי פיעל שבחים, אַזוי פיעל קאָמפּלימענטען — אָן אמת'ע „קריטיקע". עס שרייבט זיך דאָרט, אַז אַדלער איז געווען דער אמת'ער „המן," אַזוי ווי אין דער מגילה שטעהט געשרי־בען און אַז טהאָמאשעווסקי איז געווען אַן אמת'ער „מרדכי", טאַקע אַזוי וויא אַ גוטער מרדכי דארף זיין און אַז מאַדאַם חיימאָוויטש־היינע איז געווען דיא אמת'ע „אסתר", דיא אמת'ע יפת תואר וואָס האָט געראטעוועט דאָס אידישע פאָלק פון אחשורוש'ס פריקאַז וואָס ער האָט פריקאַזעוועט אויסצו'הרג'ענען אַלע אידען פון הודו ביז כוש... און אויך, שרייבט זיך אין דער קריטיקע, איז מאַדאַם בעסי טהאָמאַשעווסקי געווען דער בעסטער „ויזתא" פון אַלע ויזתא'ס וואָס אידישע קינדער האָבען זיך ווען פאַרגעשטעלט בשעת לערנענדיג דיא מגילה. דאָס גרויסע פּובליקום וואָס איז געווען פערזאַמעלט אין טהעאטער האָט זיך גאָר נישט געקענט זאַט אָנטישען מיט דעם „ויזתא" וואָס דיא קאָמישע מאַדאַם בעסי טהאָמאַשעווסקי האָט פריטסטאַוועט אויף דער סצענע . . .

ווען איך האָב איבערגעלייענט דיאַ „קריטיקע“, האָב איך געמיינט, אַז קיין גרעסערע פערזענליכקייט פון מיר, (און — אַביסעל — אויך פון דיאַ אַנ־דערע שוישפּיעלער וואָס עס שרייבט זיך וועגען זיי אין דער „קריטיקע“), איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ! עפּעס אַ קלייניגקייט — מען שרייבט שוין פון מיר אין דיאַ פּייפּערס!

דאָס דאָזיגע גלויבען אין בעריהמטהייט, דאָס דאָזיגע האָפען אויף פּאָ־פּולאַריטעט, אַט דאָס פּיעל בעזונגענע „אונשטערבליכקייט“, איז פאַר דעם קינסטלער וויאַ דאַמפּף פאַר אַ לאָקאָמאָטיוו. פּונקט וויאַ אַ לאָקאָמאָטיוו אָהן דאַמפּף איז בעוועגלאָז און נוצלאָז, אַזוי ווערט דער קינסטלער אונבעוועגליך ווען עס פעהלט איהם דיאַ אַמביציע, דאָס שטרעבען בעריהמט צו ווערען.

פּיעלע ביטערע מינוטען פון מיין לעבען האָט מיר דאַן יענע ערשטע קריטיק זיס געמאַכט. איך האָב זיך געטרייסט, געהאָפט און געגלויבט. און דורך מיין האָפנונג און גלויבען, אינאיינעם מיט שווערע פּראַצע האָב איך פּרובירט צו קלעטערען אויף דעם לעבענס־געפעהרליכען לייטער פון „בעריהמטהייט“. וויאַ הויך מיר איז געלונגען צו דערקלעטערען, ווייס איך נישט. איך ווייס אָבער יאָ, אַז דיזער לייטער איז שטענדיג פאַר מיינע אויגען און מיך לאָקט צו קלעטערען ווייטער, הויך און העכער — — —

מיר האָבען געמאַכט גוטע געשעפטען און מיר זיינען געווען העכסט צו־פריעדען וואָס קאָלומבוס האָט ביים ענטדעקען אַמעריקאַ ניט אויסגעלאָזען אַזאַ שטאָדט ווי שיקאַגאָ.

דיאַ צווייטע וואָך האָבען מיר געשפּיעלט „אַקאָסטאַ“, „אסתר פון עין גדי“ און „דער אַדעסער בעטלער“. מיר האָבען ווידער פּאַרדיענט גאַנץ שעהן, מען האָט אונז ווידער שטאַרק אַפּלאָדירט און מיר האָבען זיך געפרעהט און גע־הוליעט.

יעדען מאָנטאָג פלעגט יאַקאָב אַדלער דינגען אַ פערד און וואַגען, מיטנעה־מען מערי עפּשטיין און אַוועק אין „מאַרקעט“ אריין. אהיים געקומען צוריק זיי־נען זיי מיט אַ פולען וואָגען פון כל טוב. מיר אַלע קינסטלער זיינען געווען בע־שעפטיגט אויסצופּאַקען דעם סטאָק עסענוואַרג וואָס אַדלער האָט אָנגעקויפט, מיר האָבען געאַרבייט וויאַ קויהלען־טרעגער, מיר זיינען געווען ביזי, שטאַרק פאַרשמאַיעט און געהאַלטען אין איין טאַסטשען פון וואַגען אין שטוב אריין: קאַרטאָפּליעס, וואַטערמעלאָן'ס, אַלערליי גרינסען וואָס ס'איז נאָר געווען צו־קריגען, לעבעדיגע אינדיקעס, קאַטשקעס און אפילו טייבעלעך לעבעדיגע. אַדלער

האט שטארק ליעב געהאט צו קויפען לעבעדיגע עופות. נאכדעם האבען מיר געהאט אן ארבייט דיא אלע עופות טראגען צום שוחט.

אין קיך פלעגט שטענדיג זיין וויא צו א חתונה, מען דאט געסארווערט, געבאקען, געקאכט און געבראטען. עס איז געווען פרעהליך.

אדלער איז געווען דער הויפט „סארווער", ער האט ליעב געהאט צו זיין ביזי אין קיך און דוקא אהן גאפלען, אט אזוי מיט דיא הענד אלעס צוגרייטען, מאכען פאראנדקעס אויפן היימיש־דארפישען שטייגער — עס איז געווען ב״י אונז קאמונע . . .

מיר האבען בּיסלעכווייז גענומען באקליידען זיך פון אונזערע פאר־דיענסטען, איך האב מיר אנגעטהאן א גרויסע הוט מיט גרויסע ווייסע פעדערען, זיך געקויפט אן אמת'ע „מופטע מיט הענטשקעס" — אז לעבען זאל זיין געלעבט.

אונזערע דירעקטארען האבען אבגעצאהלט דיא פאר הונדערטער דעם רוי־טען שניידערל; זיי האבען ארויסגענומען סאניא'ס דזשולערי פון פאון־שאפ און דיא ביזנעס זיינען געגאנגען אויפן בעסטען אופן.

אונזער רעפּערטואר איז שוין געווען אויסגעשפּיעלט און מיר נעהמען זיך פארבערייטען א נייע מייסטערווערק מיט'ן נאמען „שמשון הגיבור" פון זאלאטקאף, מיט מוזיק פון אונזער דיריגענט פידלער.

דער „פלאט" פון „שמשון הגיבור" איז געווען געטריי צום לעבען... דאס הייסט, פונקט אזוי וויא אין דער היסטאריע ווערט דערצעהלט. שמשון איז א „שטארקער" מיט גרויסע לאקען, דלילה איז א קראסאוויצע און זיא „טרימט" שמשון'ען אפּ דיא גרויסע לאקען, דאן ווערט ער א'ים שטארקער און דאס פאלק לאכט פון איהם און שטעכט איהם אויס דיא אויגען, „דזשאסט פאר פאן", און שמשון שווערט ראכע, ער שפּארט זיך אן אין דיא סטאיפּעס און קעהרט איבער דיא סינערי, קורץ און גוט — סוקסעס.

אדלער האט געשפּיעלט „שמשון", סאניא אלס „דלילה", טהאמאשעווסקי האט געשפּיעלט עפּעס אלס א „פלישתי", און איך אלס א „פלישתי'כע", א קא־מישע פארשויניכע.

דיא ציימונג שרייבט ווידער א „קריטיקע" וועגען אונזער עקטען און מיר זיינען בערייט נישט אבצולייקענען אז מיר זיינען דיא גרעסטע קינסטלער־אין דער וועלט.

וועגען מיין פּריוואט לעבען דאן, איז נישטא וואס צו דערצעהלען. איך אליין, אזוי גוט וויא דיא איבריגע מיטשפּיעלער, בין פארטהון ביז איבער'ן קאפּ

מיט'ן טהעאטער־לעבען. מיר שטודירען און שפיעלען, שפיעלען און שטודירען, אזו געהט עס. אין שטוב לעבען מיר זיך אלע שוישפיעלער אינאיינעם, אבגע־זונדערט פון דיא ארומיגע איינוואהנער, פונקט ווי ציגיינער באזעצען זיך הינ־טער'ן שטאדט. דאס איינציגע וואס מיך אינטערעסירט דאן אין מיין לעבען, א חוץ דאס טהעאטער, איז מיין ליעב טאכטערל, מיין אסתר'ל, ווייטער איז נישטא קיין צייט צו חלום'ן, צו פאנטאזירען . . . מיר זיינען פארטהון מיט לייב און לעבען אין דער קונסט און מיר שאפען א קאפיטעל היסטאריע פאר'ן אידישען פאלק, א קאפיטעל היסטאריע פון אידישען טהעאטער.

מיר ווערען אויסגעפייפט

היבשע עטליכע וואכען זיינען שוין אוועק און מיר שפיעלען אלץ טהעאטער אין שיקאגא.

שפיעלען פלעגען מיר נאר אין דיא אבענדען. פון מאטינעעס האט מען דאן אין שיקאגא נישט געוואוסט, עס איז נישט געווען אין דער מאדע און מיר האבען מורא געהאט צו שפיעלען ווען א מאטינעע פארשטעלונג.

ענדליך האבען אונזערע דירעקטארען געפאסט מוטה און בעשלאסען צו מאכען א פראבע און שטעלען א מאטינעע פארשטעלונג. מען האט אנאנסירט „שולמית" אויף א זונטאג מאטינעע און מיר האבען מיט אונגעדולד געווארט צו זעהן אויב דיא אידען וועלען בייטאג אויך קומען אין טהעאטער.

דערלעבט דעם זונטאג, און מיר, דיא שוישפיעלער, פערלאזען אונזער „פלעט" פאר פריה און געהן אין טהעאטער. צוקומענדיג א פאר בלאק פון טהעא־טער, זעהען מיר הונדערטע מענשען שפארען זיך צום טהעאטער און פיעלע פא־ליסלייט ארבייטען שווער אום אבצוהאלטען דעם גרויסען עולם. מיר האבען געמיינט, אז דאס טהעאטער אונזערער ברענט, אדער האט שוין אבגעברענט און דיא מענשען שטופען זיך דאס אזוי, צו כאפען א בליק אויף דיא אשעס פון'ם אידישען קונסט־טעמפעל. אבער אונזער שרעק איז געווען אומזיסט. א „פייער" איז טאקע געווען, אבער נישט אויפ'ן טהעאטער ח"ו, נור אויף דיא טיקעטס צו דער מאטינעע פארשטעלונג, מען האט אויספערקויפט דאס הויז ביז צום לעצטען סיט, אפילו מיט דיא „סטענדינג סיטס".

און פון דאן אן איז אונז צוגעקומען נאך א פארשטעלונג אין וואך, זונ־

טאג מאטינעע, ווייל שבת מאטינעע האבען מיר נאך אלץ מורא געהאט צו שפיעלען.

ווידער זיינען אוועק עטליכע וואכען, אונזערע געשעפטען געהן גוט, איינ־נאהמעס זיינען דיא גאנצע צייט געווען גרויסע און אונזערע דירעקטארען פאר־ווילט זיך וויסען וואו מיר זיינען שוין מיט אונזער קאפיטאל. עס ווילט זיך פשוט וויסען אויב איטליכער פון אונז קען שוין זיך רעכענען פאר א מילאנער פון הונ־דערט טוזענד, אדער אפשר טאקע פון הונדערט טויזענד מיט עפעס, לאמיר זא־גען, מיט נאך א מיליאן . . .

געשפיעלט האבען מיר דאן אויף „מארקען", דאס הייסט, אלע זיינען געווען שותפים צום געשעפט, וויא למשל, „שער האלדערס" אין א קאאפעראציע, איינער האט וויינעגער „שערס" און א צווייטער — נאך וויניגער, און מיט דיא פראפיטען צוטהיילט מען זיך לויט דיא צאהל שערס וואס יעדער שער־האל־דער האט.

(וועגען דעם „מארקען סיסטעם" וועט מיר נאך אויסקומען צו רעדען ווען מיר קומען אן קיין נויארק און קריגען ה ו נ ד ע ר ט א ו ן פ ו פ צ י ג מארקען א וואך, און דאס באטרעפט א סומע פון פ י ע ר ד א ל ע ר, און אמאל מוזען מיר נאך צוצאהלען צו דיא גרויסע ווייזשעס).

בקיצור, אונזערע דירעקטארען נעהמען זיך רעכענען מיט אונזער קא־פיטאל.

מען חשבון'ט און מען רעכענט, מען רעכענט און מען חשבון'ט, און מען חשבון'ט ווייטער, מען קען גאר נישט פטור ווערען פון חשבון'ען. אדלער האט צוגעשטעלט א חשבון פון עקספענס אויסגע'חשבון'ט שווארץ אויף וויס, אויף א שטיקעל פאפיער וואס איז געווען א פאר בלאק דיא לענג, מען האט געדארפט דינגען אן עקספערט מיט גוטע צוויי פערד אום דורכצופאהרען דעם חשבון...

אדלער האט אונז דערצעהלט, אז „געלד איז געווען א סך, זעהר א סך, נור ס'איז נישטא!" דיא סעודות וואס מיר האבען שטענדיג געפראוועט, מיט דיא לעבעדיגע אינדיקעס, גענז און קאטשקעס, האבען הפנים לעבעדיגערהייר אויפגעפרעסען אונזערע פארדיענסטען . . .

נאך אלע חשבונות איז אונז פון דעסטוועגען געבליבען א קאפיטאל פון עטליכע און אכציג דאלער קעש, אויף אונזער טהייל. מיין מאן האט מיר דער־לאנגט דאס פארמעגען, די אכטציג דאלאר, און מיר געהייסען בעהאלטען אויף שלעכטע צייטען. איך האב מיט ציטעריגע הענד גענומען דאס געלד און אוועק־

געטראָגען אין באַנק. דאָס איז געווען דאָס ערשטע אָבגעשפּאָרטע געלד פון אונזער שוישפּיעלעריי.

דיא שיקאַגאָער אידען האָבען שוין דורך דער צייט דערווייל אויסגעזעהן אונזער גאַנצע קונסט, דאָס הייסט, אונזער גאַנצען רעפּערטואַר און מיר מוזען האָבען כאָטש אַ פּאָר נייע פּיעסען. מיר זוכען ענדליך אויף אַ פּיעסע מיט'ן נאָמען „דיא ציגיינערין", וואָס מיר האָבען שוין אַמאָל געשפּיעלט, מיר שטודירען דאָס איין אויפ'ס ניי און מיר האָבען שוין אַ שפּאָגעל נייעס קונסטווערק פאַר שיקאַגאָ.

דער אינהאַלט פון דיזען מייסטערווערק איז געווען אַ שרעקליכער, איך האָב עס מורא איבערדערצעהלען, געננג אַז כ'וועל דערצעהלען וואָס פאַר אַ טראַגעדיע עס איז דערפון אַרויסגעקומען פאַר אונזער קינסטלער געזעלשאַפט.

אדלער האָט אין דער פּיעסע געהאַט אַ ראָלע אַלס אַן אַלטען גלאָקענציהער, אַ ציגיינער מיט'ן וואונדערבאַרען נאָמען „גאַוואַקע", און איך אַלס „גאַוואקאַבע". לויט אונזער „פּסיכאָלאָגיע", דאָס הייסט, לויט וויא אַט דאָס פּאָרעל מיסטער און מיסעס גאַוואַקע זיינען געווען געשילדערט, כאַראַקטעריזירט און פערזאָניפיצירט, — אַזוי האָבען מיר זיך גרימירט. אדלער האָט זיך אָנגעגעבעט מיט שמאַטעס, כדי ער זאָל האָבען אַ ציגיינערשען פּעמפּיק און איך אויך דאָסזעלבע: מיר האָבען זיך אַזוי אָנגעפּעדעט מיט שמאַטעס, דאָס יעדער פון אונז האָט אויסגעזעהען ווי אַ טוטפּיק אין אַ גרויסען לאַבען ברויט; מיר האָבען קוים געקענט מיט דיא הענד דערגרייכען איינעם דעם אַנדערן, אַזוי גראָב זיינען מיר געווען אָנגעקליידעט.

געקומען אויף דער ביהנע, מען שפּיעלט אָב דיא ערשטע צוויי אַקטען, דער עולם אין טהעאַטער קלייבט נחת פון דעם גראָבען פּאָרעל, גאַוואַקע און גאַוואקאַבע, אַלעס איז שעהן און פיין, ביז עס קומט צום דריטען אַקט און מיר ביידע, איך מיט אדלער'ן, דאַרפען געהן אַ ציגיינער־טאַנץ.

מיט די לעצטע כוחות האָפּקען מיר ביידע און קוים וואָס מיר קענען דערבען פון דער שווערער משא, פון דיא גרויסע ציגיינערשע בייכער פון שמאַטעס. העלפט גאָט, בשעת מיר נעהמען זיך קוים אָן ביי דיא הענד און טאַנצען, פאַרטשעפּע איך זיך אין אַ סינערי און — פּליאַך, מיסטער און מיסעס גאַוואַקע ליגען שוין אויסגעצויגען אויפ'ן סצענע.

מיר ווילען זיך אויפהייבען, אָבער געה הויב אַ באַרג מיט שמאַטעס. דאָס

איז נישט אזוי גרינג. אדלער הויבט זיך אויף אביסעל און וויל מיר העלפען און — פאלט איבער מיר.

דאס האט געדויערט אזוי א פאר סעקונדען ביז מיר האבען זיך מיט שווערע מאטערניש ארויסגעפלאנטערט און אויפגעהויבען, אבער פאר'ן ווערטהען פובליקום האבען מיר זיך שוין נישט געקענט אויפהויבען, פאר'ן ווערטהען פובליקום זיינען מיר שוין געפאלען ביז'ן סאמע אבגרונד . . .

דאס ווערטהע פובליקום פון שיקאגא, וואס האט בייגעוואהנט דאן אט דיזע אונשולדיגע סצענע, דיזען אומגליקספאל פון א שוישפיעלער אויף דער ביהנע, האט אונז באלד בעשולדיגט אין „אונמאראלישקייט" און אין דער נעקסטער סעקונדע האבען מיר שוין דערהערט דעם אורטהייל פון ווערטהען פובליקום, מיר האבען דערהערט דעם בעריהמטען „פייף" פון וועלכען עס ווערט א שוישפיעלער פארקיהלט דאס בלוט אין דיא אדערן.

געענדיגט דיא פיעסע האבען מיר שוין פאר ליידיגע טשערס און דאס ג ו י ש ע מענעדזשעמענט פון טהעאטער, דאס הייסט, דיא בעלי־בתים האבען אין דיא קומענדע טעג ערהאלטען הונדערטע בריעף מיט פערדאמונגען געגען דיא „דזשואיש עקטערס".

מיר האבען נאכדעם אבגעשפיעלט א פאר וואכען פאר ליידיגע הייזער און דער סוף איז געווען, אז דיא אייגענטהימער פון סטענדארד טהעאטער האבען נישט געוואלט האבען זייער טהעאטער אין „חרם" און האבען אונז גאנץ העפליך געהייסען סטאפען שפיעלען טהעאטער. מען האט אונז פשוט משלח געווען מיט אונזער קונסט און — אוים שפיעלען אידיש טהעאטער אין שיקאגא.

א טראגעדיע איבער פיש אהן כריין

ווען מען האט אונז משלח געווען פון „סטענדארד טהעאטער" איז אונז געווארען קאלאמוטנע אויף דיא הערצער. עס זיינען אוועק עטליכע וואכען און מיר האבען נישט געשפיעלט. מיר האבען נישט געהאט וואו צו שפיעלען.

אין אונזער קינסטלער־פלעט האט אנגעהויבען הערשען דער גייסט פון אונצופריעדענהייט, פונקט וויא ביי מאן און ווייב, ווען דער מאן פארליערט זיין שטעלע און דרעהט זיך אום לעדיג נישט ברייגנענדיג קיין „פיידע".

מען האט זיך ביסלעכווייז אונטערגעקריגט ביז מען האט זיך טאקי שטארק

צוקריגט, און דוקא איבער אַן עפּעל, און מערי עפּשטיין מיט'ן מאַן האָבען דיא ערשטע פאַרלאָזען אונזער קינסטלער־היים און האָבען זיך אָוועקגעמופט בעזונדער.

טהאָמאַשעווסקי מיט אַדלער'ן געפינען עפּעס אַן אַלט טהעאַטערל אויף האַלסטעד סטריט לעבען דעפּיוסטער סטריט, מען גיט דאָס אַ נאָמען „אַדלער־טהאָמאַשעווסקי טהעאַטער" און, גאָט זיי דאַנק, מיר שפּיעלען שוין ווידער טהעאַטער אין שיקאַגאָ.

קיין גוואַלדיגע גליקען מאַבען מיר ניט. דאָס פּלאַץ איז קליין. דיא בע־זוכע זיינען שוואַכע. דיא איינגאַהמעס זיינען גאַר שוואַכליך און דאָס רופּט זיך שטאַרק אָב אויף אונזער קינסטלער־קאָלאָניע, אונזער „פּלעט" אויף מעקס־וועל סטריט.

דורך טויזענד און פיער־און־זעבציג אורזאַכען מופען מיר אויך אַרויס פון גרויסען פלעט און דיא קינסטלער־קאָמונע צופאַלט זיך; איטליכער וואוינט בע־זונדער, פאַר זיך אַליין, וויא געזעצטע בירגער.

מיר שפּיעלען פון דעסטוועגען טהעאַטער צוזאַמען, נור דאָס לוסטיגע, פרעהליכע, זאָרגלאָזע פריינדליכקייט איז צוריסען. דאָס קינסטלער־וועלטעל איז צוטהיילט געוואָרען אין בעזונדערע וועלטלעך, און אויב כ'האָב פריהער, ווען מיר האָבען געוואוינט צוזאַמען, קיין צייט ניט געהאַט זיך צוצוקוקען צו מיין איינען לעבען, ווייל איך בין געווען צופיעל בעדרישט פון דיא ערפאָלגען. דערפאַר איז לעבענדיג פאַר זיך אַליין, מיט מיין מאַן און מיין קינד, האָב איך נישט ווילענדיג געמוזט אַ־יפמערקזאַם ווערען אויף געשעהענישען, וואָס כ'האָב פריהער דורכגעלאָזען און נישט בעמערקט.

פיעלע, זעהר פיעלע טרויעריגע ערפאַהרונגען האָב איך דאַן איבערגע־לעבט, איך בין געקומען פּנים אל פּנים מיט דער טרוקענער, קאַלטער ווירקליכ־קייט, מיט דער גרויזאַמער ציניש״ער וואַרהייט פון לעבען. כ'האָב ווייניגער גע־חלום'ט, ווייל איך בין מעהר וואַך געווען. דערפאַ־ האָב איך פיעל מעהר טרעהד־רען פערגאָסען.

איך דערמאָהן מיך אין אַ פרייטאָג־צו־נאַכטס, איינעם פון פיעלע, דאַן אין מיין יונג, נאַאיוו פּריוואַט לעבען.

אונזערע דריי רומס זיינען געווען אויפן דריטען פלאָר אין דיא בעק אין אַ יאַרד־הויז אויף דעפּיוסטער סטריט. קיין דיענסט האָבען מיר נישט גע־האַלטען. איך בין געווען אַליין דיא בעל־הבית'טע. דאָס ערשטע מאָהל אין מיין לעבען וואָס איך בין געווען מיין איינענע בעל־הבית'טע.

פעריזב אין „בן עמי"

מיר האָבען געשפּיעלט אין דעם קליינעם טהעאַטעריל, זיך וויא עס איז אויסגעמוטשעט אַ לעבען. און איך האָב אַ חוץ דעם שפּיעלען אין טהעאַטער, גע־באַלעבאַסטעוועט אין מיין היימעלע.

איך פלעג נעהמען דאָס קינד מיינס אויף דיא הענד און געהענדיג אין טהעאַטער צו פּראָבע. אריינגעהן צום בוטשער, צום גראָסערי מאַן, א. ז. וו., אָר־דערן מיר וואָס כ'האָב געדאַרפט און אוועק אין טהעאַטער.

נאָך פּראָבע. געהן צוריק אין דיא סטאָרס, מיטנעהמען דיא באַנדלעך און קומען אַ היים. מיין שטיבעלע האָב איך געהאַלטען וויא אַ בית־המקדש'ל, מיין היים פאַר מיר, מיין מאַן און מיין קינדעלע. געמאַכט עסען, אַלעס אָנגעגרייט, מיין מאַן זאָל אין דער היים געפינען רוה און צופריעדענהייט.

אַ צופריעדענעס לעבען איז געווען מיין טרוים.

איינמאָהל, אַ פרייטאָג איז דאָס געווען, איך האָב וויא געוויינליך. אַלעס אָנגעגרייט בייטאָג, אריינגעבראַכט דעם שבת אין שטוב, אַלעס געמאַכט פאַרטיג און בין אוועק אין טהעאַטער. מיר האָבען אָבגעשפּיעלט דיא פאָרשטעלונג. בין איך באַלד אוועק אַ היים מיט מיין קינד אויף דיא הענד און בעגייסטערט זיך גענומען ארבייטען אין שטוב מיט מיין אָנגעגרייטע פרייטאָג־צו־נאַכטס ווע־טשערע. כ'האָב אַלעס אויפ'ן טיש געשטעלט, אַן עכט אידישע וועטשערע, מיט גוטע פרישע פיש. לאָקשען אונטער דער יויך, אַן עוף, א. ז. וו. אַלץ שבת'דיג.

אַן אמת'ע שבת קודש שטימונג האָט געהערשט אין מיין נשמה, פּונקט וויא אין מיינע אָרימע, אָבער ציכטיגע, דריי צימערען.

מיין מאַן קומט אַריין און מיר זעצען זיךביידע צום ריין־געדעקטען טיש. איך קוק מיט פרייד אויף מיין ליעבען מאַן און מיט שטאָלץ אויף דיא שבת'דיגע מאכלים וואָס כ'האָב פאַר איהם אָנגעגרייט. מיין נשמה איז אָנ־געפּילט מיט גליקזעליגקייט. איך בין אין גאַנצען יום טוב'דיג און שטראַהל פון גליק. ביי דער זייט איז דאָס וויגעלע מיט מיין שלאָפענדען קינדעלע, אונ־זער טאָכטערל אסתר, און איך מיט מיין מאַן זיצען ביים טיש, אַליין אין אונ־זער אייגענעם ווינקעל.

מיין מאַן נעהמט עסען און ער זוכט עפּעס מיט די אויגען, אָהן ווערטער. ער האָט געזוכט חריין צו דיא פיש.

גאָט איז מיין עדות. כ'האָב פאַרגעסען צו קויפען אָט דאָס ביטערע מאכל, און דאָס האָט מיר פאַרביטערט, פאַרשטערט מיין הייליגען פרייטאָג־צו־נאַכטס.

גליידּ האָט אין מיין מאַן דער קינסטלערישער טעמפּעראַמענט אויפגע־ברויזט און אָהן לאַנגע טענות, הויבט ער זיך אויף פון טיש, נעהמט זיין הוט און ראָק און מיט אַ ברום אונטער'ן נאָז, אַז ער געהט אין אַ רעסטאָראַנט, פער־לאָזט ער דאָס הויז.

איך בלייב זיצען אַליין ביים טיש, קוק צו דער טהיר וואָס האָט זיך נאָר־וואָס מיט כעס צוגעמאַכט, קוק צום וויגעלע וואו עס שלאָפט מיין קינדעלע, טרעהרען קאַפּען מיר איבער מיין פּנים צום טעלער אַראָפּ, די שבת'דיגע פיש אין מיין טעלער ווערען פון מיינע טרעהרען נאָך ביטערער ווי פון חריין, דער ביסען איז מיר אין האַלז געבליבען און צו וועמען אויסרעדען אַ וואָרט האָב איך נישט.

איך זיץ מיר אַזוי איינזאַם, עלענד, אין שטוב איז שאַ־שטיל.

געגען מיין ווילען רייסט זיך מיר פון האַלז אַרויס אַ שלוכצען. אין דער שטילקייט פון די צימערען צוטראָגט זיך מיין שלוכצען און וועקט מיין קינ־דעלע אויף פון קינדישען שלאָף, און מיין קינד ענטפערט מיט אַ געוויין, ווי אַן עכאָ אויף מיינע פערשטיקטע טרעהרען . . .

איך נעהם דאָס קינד פון וויגעלע אַרויס, האַלט דאָס צוגעטוליעט צו מיין צו־וויייטאָגט הארץ, קוק דעם קינד אין די אונשולדיגע אויגעלעך און — אונ־זערע טרעהרען מישען זיך צונויף . . .

אָך, גאָט, ווי קען מען איבערדערצעהלען אַזעלכע נשמה - ליידען !

עס גיבען אין לעבען פון אַ מענשען אַזעלכע ליידען, וואָס זיינען צו שמערצליך־הייליג, צו טיעף־נשמה'דיג און מען קען דאָס נישט איבערדערצעהלען.

פונקט ווי מען דערצעהלט אונז אַז אַ פרוי האָט אַ קינד געבוירען. אמת טאַקע, מיר ווייסען דעם פאַקט ווען מען דערצעהלט אונז, אָבער די ליידען וואָס די פרוי האָט געליטען ביים האָבען דאָס קינד, דאָס ווייס נור זי אַליין, זי האָט דאָס געפיהלט, אָבער איבערדערצעהלען קען מען דאָס נישט, אפילו די פרוי אַליין, וואָס האָט דיזע ליידען געפיהלט, קען דאָס נישט איבערדערצעהלען. עס לאָזט זיך נישט איבערדערצעהלען . . .

איך בין אַזוי געזעסען מיט מיין קינד אויף מיינע הענד, לעבען טיש מיט די נישט־געגעסענע שבת'דיגע מאכלים, ביז מיין מאַן איז צוריק פון רעסטאָ־ראַנט געקומען. און דאָס איז געווען שבת אין דער פריה שוין . . .

מיר פאַרלירען אַדלער׳ן

אונזער טהעאַטערל אויף האַלסטעד סטריט איז געוואָרען אַלץ מעהר בעוואוסט. דיא שיקאַגאָער אידען זיינען געווען אַביסעל ברוגז׳לעך אויף אונז, (פאַר דער „אונמאָראַלישער“ פּיעסע דיא „ציגיינערין“ וואָס מיר האָבען געשפּיעלט אין „סטענדאַרד“ טהעאַטער), אָבער זיי האָבען קיין ברירה נישט געהאט און געמוזט קומען זעהן אונז שפּיעלען „אידיש טיאַייטער“, ווייל קיין מואווינג פּיקטשורס זיינען נאָך דאַן נישט געווען.

מיר האָבען אַלץ געשפּיעלט צוזאַמען מיט אַדלער׳ן און סאָניא חיימאָוויטש־היינע, און מיר האָבען גאַנץ שעהן פּאַרדיענט. אַדלער איז געוואָרען דער טרעזשורער איבער דעם אָבגעשפּאָרטען קאַפּיטאַל אונזערען, מיר זיינען געוואקסען מיליאָנערען אין זיך געשניטען אויף אַ רעגעלע טראָסט.

פּלוצים קריגען מיר אַ ידיעה אַז אין נויאָרק איז פאַראַן אַ „סוקסעס“ וואָס פאַרטרינקט דיא קעשענעס פון דיא אַקטיאָרען מיט געלד, דער סוקסעס הייסט „דהי דזשאָנסטאָן פלאָד“ (דיא פארפלייצונג פון דער שטאָדט דזשאָנסטאָן, פּענסילווייניא), אַ צייט בילד פון פּראָפעסאָר האָראָוויץ.

אונזערע דירעקטאָרען בעשליסען צו ווערען רייך און זיינען בערייט צו לאָזען זיך קאָסטען אַ פּאָר דאָלער דערפאַר. זיי אימפּאָרטירען קיין שיקאַגאָ דעם פּראָפעסאָר האָראָוויץ מיט זיין פּיעסע „דהי דזשאָנסטאָן פלאָד“.

האָבענדיג אַזאַ געוואַלדיגע אַטרעקשאָן וויא דיזע פּיעסע און אויך דעם פערפאַסער דערצו, בעשליסען אונזערע דירעקטאָרען אויפצופּיקסען דאָס טהעאַטערל לכבוד אונזער שמחה.

מען וויל אוועקגעבען דעם דזשאָב צו אַ בעל מלאכה, אָבער אַדלער לאָזט נישט, ער קען אַליין, זאָגט ער, דיא קונץ. עס איז איבערהויפּט נישט געווען אַ זאַך אויף דער וועלט וואָס אַדלער זאָל דאָס נישט קענען.

מען קויפט איין דעם ריכטיגען „פּיינט“, מיט דעם ריכטיגען „וואַרניש“ און אַדלער מיט טהאָמאַשעווסקי׳ן נעהמען זיך צו דער ארבייט. זיי פּיינטען אָב דיא ביינקלעך פון טהעאַטער, דיא סיטס, הייסט עס, און וואַרנישען אַלעס וויא אמת׳ע קינסטלער מאַהלער. אַלעס איז פיין און שעהן, דיא סינעריס זעהן אויס פּראַכטפאָל, מען זעהט ממש דיא פארפלייצונג, מען זעהט וויא מענשען גערן האַלב אין וואַסער און ראַטעווען דיא „דערטרונקענע“, עס כאַפּט אַזש אָן אַ גרויל. פון

פארענט אויפן סטיידזש איז אויפגעשטעלט אזא מין װענטיל װאס זעהט אויס װיא װאסער און דאס פארשטעלט דיא האלבע קערפערס פון דיא אקטיארען, אזוי אז מען מיינט דאס דיא אקטיארען בראדזשען װירקליך אין װאסער ביז איבער דיא קניע.

מיר זיינען ענדליך פארטיג מיט דיא פראבען פון דער פיעסע, און עס קומט דיא ערשטע פארשטעלונג.

פאר גרוים איילעניש פארגעסט דער סטיידזש קארפענטער אויפצושטע־לען דאס „װאסער װענטיל" אין פראנט סטיידזש און דאס פובליקום זעהט דעם בלאף. דיא אקטיארען רעדען דיא פראזא, אז זיי זיינען שוין פערמאטערט צו ראטעװען דיא אונגליקליכע פון גאט'ס שטראף, דאס הייסט, פון דעם שרעקלי־כען װאסער װאס האט פארטרונקען דיא שטאדט דזשאנסטאן, און דאס פובלי־קום, אנשטאט עס זאל װיינען, קאטשעט עס זיך גאר פון געלעכטער...

אבער דיא אמת'ע צרות קומען ערשט װען עס לאזט זיך אראב דער קוירטען נאך'ן ערשטען אקט און דאס װערטהע פובליקום װיל זיך אויפהויבען פון דיא געפארבטע ביינקלעך.

דא איז שוין געװען דער קליימאקס פון דער טראגעדיע. אלע זיינען צוגע־קלעפט פעסט צו זייערע פלעצער און קיינער קען נישט אויפשטעהן, סיידען איט־ליכער אין טהעאטער זאל זיך געהן מיט זיין ביינקעל אנגעקאװעט אויפ'ן הינטען... דיא פרישע פארב אויף דיא ביינקלעך האט „איינגעזאפט" אין זיך דיא קליידער פון װערטהען פובליקום און האלט זיי פעסט. עס איז געװארען א שרעקליכער טומעל אין טהעאטער און א סקאנדאל, כאטש נעהם און בעצאהל יעדען פאר נייע מלבושים.

דיא פארשטעלונג איז שוין געװען א דער'הרג'עטע, דאס ביסעל עולם װאס איז געבליבען אין טהעאטער, האט אויסגעשפרייט דיא ביינקלעך מיט צייטונגען און דיא צייטונגען האבען געסעלעשטשעט, עס איז געװען א סומאטאכע אז מען האט קוים געקענט ענדיגען שפיעלען.

דאס איז געװען א טויט־קלאפ פאר אונזער טהעאטער. פראפעסאר הא־ראװיץ האט שוין נישט געװאלט בלייבען מיט אונז. דיא ביינקלעך, האט ער גע־זאגט, האבען איהם דער'הרג'עט און ער איז באלד אװעק צוריק קיין נויארק.

אדלער קריגט בריעף פון נויארק, פון איינעם א געװיסען מאנדעלקערן, אז ער, אדלער, הייסט עס, זאל קומען קיין נויארק, עס װארט פאר איהם א טהעא־טער. עס געהן אװעק א פאר װאכען, ביזנעס זיינען געשלאגען און אדלער'ן

ציהט שוין קיין נויארק. מען מאכט אב אז מען זאל זיך צוטהיילען מיט'ן אבגע־שפארטען קאפיטאל וואס איז ביי אדלער'ן אין טרעזשערי און „אויפלעזען" דעם טראסט . . .

מען קומט זיך צוטהיילען, העלפט גאט, ס'איז נישטא מיט וואס. גראדע איז דאן געשעהן גרויסע שחיטות אין דיא שיקאגא'ער שלאכט־הייזער און מיר זיינען אויך אבגעקוילעט געווארען... מען האט ביי אדלער'ן ארויסגע'גנב'עט דאס געלד פון אונטער'ן מאטראץ . . .

מיר האבען אלע געקלאגט אויף אונזער פערלוסט, מיר האבען חודש געוועזן אדלער'ס דיענסט, א שיקסע, אז זיא האט דאס געלד גע'לקחן'ט, אבער דיא שיקסע האט געוויינט און געשווארען אז זיא וויים נישט פון וואס צו זאגען. אדלער אליין האט זיך און אונז דוקא געוואלט איבערצייגען אז דער פערדאכט אויף דער שיקסע איז בערעכטיגט און ער האט אויסגענוצט זיין גאנצע „ספיריטואַ־ליסטישע" מאכט . . .

צו יענער צייט איז „ספיריטואליזם" געוועזן א קונץ, אט פונקט וויא פיינטען דיא ביינקלעך אין טהעאטער ביי אונז, און אדלער איז געוועזן א מאדים אין אלע קונצען, האט ער אונז אלע צוזאמענגענומען, אונז אויסגעזעצט ארום א טיש, געהייסען אונז ארויפלעגען אלע דיא הענד אויפ'ן טיש, און אזוי געזאגט: „ווען דער טיש קלאפען איין מאהל, איז א סימן אז דאס געלד איז גע'גנב'עט פון א היימישען, אבער טאמער קלאפט דער טיש גאנצע דריי מאהל, איז א סימן אז דאס געלד איז גע'גנב'עט פון א פרעמדען".

מיר האבען געפאלגט, געהאלטען דיא הענד אויפ'ן טיש און צו אונזער גרעסטע איבעררראשונג, האבען מיר אליין „געזעהען" וויא דער טיש הויבט זיך און מיר האבען אלע „געהערט" — דריי קלעפּ, א סימן אז אונזער געלד — איז פערפאלען . . . .

אויך האט אדלער געמאכט מיט זיין „ספיריטואליזם" אז מיר זאלען רעדען צו אונזערע טויטע באבעס... און סאניא און איך האבען אבגענומען א גרוס פון יענער וועלט, אלץ מיט אדלער'ס ספיריטואליזם . . .

אין א פאר טעג ארום צוזעגענען מיר זיך גאנץ פיין, מיר געבען זיך דיא הענד אז אזוי גיך וויא אדלער קריגט אין נויארק א טהעאטער זאלען מיר אויך קומען אהין און שפּיעלען ווידער צוזאמען, אדלער וויל גאר אויף קיין אנדער תנאי נישט אוועקפאהרען פון אונז. מיר געבען איהם אונזער פארשפרעכען דארויף און אדלער מיט סאניא'ן פאהרען אוועק קיין נויארק און מיר בלייבען אליין אין

שיקאגא, אליין אויף אונזער אייגענעם „סטאריזמוס“, דאס הייסט, מיר וועלען שפּיעלען דערווייל ביז אדלער וועט אונז דארפען אין זיין טהעאטער אין נויארק.

אונזער ערשטער אויפטריט אין ניו יארק

עס זיינען פאראיבער א פּאר וואכען זינט אדלער איז אוועק פון שי־קאגא קיין נויארק. מיר שפּיעלען אין אונזער טהעאטערל און מאכען וויא עס איז א לעבען.

פּלוצים ערהאלטען מיר פון אדלער׳ן א טעלעגראמע מיט געלד, אז מיר זאלען למע״ה זאפארט קומען קיין נויארק.

דיא טעלעגראמע האבען מיר איבערגעלעזען, דאס געלד האבען מיר פאר־נוצט און — מיר בלייבען זיך אין דער היים, אין שיקאגא, הייסט עס.

אין א פּאר טעג ארום, ווידער א טעלעגראמע פון אדלער׳ן מיט א פראגע „אויב מיר האבען ערהאלטען דיא ערשטע טעלעגראמע מיט׳ן געלד“. מילא, פרע־גען מעג ער דאך, אבער מיר זאלען ענטפערן — דאס נישט.

ווידער א טעלעגראמע מיט עטליכע פראגע־צייכענס: „סטייטש, פאר וואס קומען מיר נים???“ אבער מיר שווייגען. צו וואס ענטפערן? דאס געלד האבען מיר דאך שוין צוטרענצעלט סײ וויא סיי, אביסעל צום בוטשער, אביסעל צום גראסערי־מאן. מא וואס האבען מיר צו ענטפערן ? . . .

עס זיינען אוועק אזוי עטליכע וואכען. מיר שפּיעלען טהעאטער, אבער מיט וואס רעגט צו בעצאהלען איז נישטא, סיידען גאט זאל העלפען אדלער זאל אונז ווידער שיקען א טעלעגראמע מיט געלד אויף הוצאות.

אין א שעהנעם פינסטערען ביינאכט, קומט צו אונז אין טהעאטערל אריין סאניא חיימאוויטש־היינע און צו־וויינט זיך מיט בלוטיגע טרעהרען: סטייטש פאר וואס קומען מיר נישט קיין נויארק? פאר וואס ווילען מיר רואיני־רען אדלער׳ן? ער שטעהט דארט מיט א טהעאטער און קען נישט אנפאנגען שפּיעלען אהן אונז. דיא נויארקער אקטיארען ווילען נישט שפּיעלען מיט איהם. ווייל ער איז א שטארקער קאנקורענט אי צו כבוד און אי צו געלד. הכלל, מיר מוזען איהם ראטעווען און גלייך פאהרען קיין נויארק.

דיא שעהנע סאניא איז, פון ערגערניש, געווען נאך פינסטערער וויא דיא נאכט. אנגעטהאן איז זיא געווען אין א ראפּער, אט פונקט וויא זיא וואלט זיך

ארויסגעכאפט פון שטוב אין יארד אריין, נישט וויא זיא האט ערשט געמאכט אזא רייזע פון נויארק קיין שיקאגא. זיא האט אויף אונז יעדענפאלס געווירקט און נאך לאנגע רעדערייען נעהמען מיר זיך פאקען צו דער רייזע.

אונזער לענדליידי האט דערשמעקט אז מיר זיינען קינסטלער און ביי קינסטלער איז אלץ מעגליך, אפילו אוועקפאהרען און נישט בעצאהלען פאר דיא פאר מאנאט רענט וואס מיר זיינען שולדיג — אין זיא נישט קיין פוילערקע, אונזער לענדליידי, און זיא פאר׳,,לעווי׳׳ט אונזער געפעק און אפילו אונז אליין אויך. מען שטעלט ביי אונזער טיר אוועק צוויי געזונדע דעטעקטיווס און מיר קענען פון שטוב נישט ארויסגעהן.

סאניא טעלעגראפירט צו אדלער׳ן אז מיר זיינען אין א „קלעם“. אדלער טעלעגראפירט צוריק א בשורה טובה, דאס הייסט, ער שיקט געלד פער טעלעגראף. מיר בעצאהלען דיא חובות, געזעגענען זיך אפ מיט שיקאגא — און מארש מיט כזל קיין ניו יארק צו שפיעלען מיט אדלער׳ן אין זיין „פולס טהעאטער“ (אויף דער אכטער סטריט איז דאס געווען, היינט שטעהט דארט וואנאמייקער׳ס בילדינג).

אין נויארק איז דאן געווען א גאנצע כאפטע קינסטלער און צוויי טהעא־טערע. איין טהעאטער איז געווען דאס „רומעניען אפערא הויז“ אויף דער בויערי נאהענט צו גרענד סטריט, און דאס צווייטע איז געווען דער דאמאלס שעהנער „טהאליא טהעאטער“, אויך אויף דער בויערי, נאהענט צו קאנאל סטריט.

דיא שוישפיעלער פון „רומעניען אפערא הויז“ זיינען געווען: מאדאם קעני ליפצין, רודאלף מאקס, אבא שעהנגאלד און זיין ווייב חיה שרה, סאפיא קארפ, מאקס קארפ, ישראל וויינבלאט, מענדעלע אבראמזאהן און זיין ווייב בינע, (דיא איצטיגע מאדאם אבראמאוויטש), מארים פינקעל און מאקס אבראמאוויטש. (מענדעלע אבראמזאהן האט אייגענטליך אויך געהייסען אבראמאוויטש, נור צו־ליעב דעם סטאר קאמיקער מאקס אבראמאוויטש האט מענדעלע אבראמאוויטש זיך געמוזט רופען אבראמזאהן).

דיא שוישפיעלער פון „טהאליא טהעאטער“ זיינען געווען: דייוויד קעס־לער, זיגמונד מאגולעסקא, זיגמונד פיינמאן, דיינא אדלער, פאלינא ערדעל־שטיין, מיסטער און מיסעס טאנצמאן, חיימאוויטש, גאלד, באום און לעאן בלאנק.

מיר זיינען אנגעקומען פון שיקאגא קיין נויארק, גענומען צוזאמען מיט דיא עפשטיין׳ס גאנצע פיער רומס אויף סטענטאן סטריט, לעבען עלען סטריט,

און מיר מאכען זיך גרייט אנצופאנגען דיא טהעאטער־שלאכט אין נויארק. מיר װעלען קאנקורירען מיט דיא צװײ טהעאטערע.

דיא ערשטע פיעסע שטעלען מיר „אחשורוש אדער אסתר און המן“, ער־שטענס, װײל מיר: אדלער, סאניא, טהאמאשעװסקי און איך, אלע פיער סטארס, הייסט עס, האבען שעהנע ראלען, און צװײטענס, איז דיזע פיעסע געװען דאן פון דיא בעריהמטהײטען, װײל מאגולעסקא האט געשפיעלט אלס „ויזתא“, דאס הייסט, אז „מיר געהען זײ שלאגען אויף זײער אייגענער טעריטאריע“ . . .

מיך האט זעהר געשראקען אויפצוטרעטען אין נויארק אין דער ראלע פון „ויזתא“. עס איז שטענדיג געפעהרליך נאכצושפיעלען א ראלע װאס אנאנדער אקטיאר האט זיך שוין אויסגעצייכענט אין איהר, ובפרט נאך געהן נאכשפיעלען אזא קינסטלער װיא מאגולעסקא!

אבער אט איז שוין דיא פארשטעלונג און עס העלפט ניט קיין שרעקען זיך, מען מוז שפיעלען. אדלער אין זיין ראלע אלס „המן“, סאניא אלס „אסתר“, טהאמאשעװסקי אלס „מרדכי“ און איך אלס „ויזתא“.

דאס „פולס טהעאטער“ איז געפאקט מיט מענשען. מיר שפיעלען אב איין אקט, דעם צװײטען; איך פיהל אז מיין שפיעלען איז נישט אזוי איבערראשענד, דאס פובליקום פערהאלט זיך גאנץ קאלט צו מיין „ויזתא“ און כאטש קיינער זאגט מיר נישט א װארט, פון דעסטװעגען װײזט זיך מיר אויס, אז איך הער װיא דאס פובליקום זאגט מיר: „װאהין קריכסטו, זשאבע, װיא קומסטו צו „ויזתא“? מיר האבען שוין געזעהען מאגולעסקא׳ן אלס „ויזתא“, נעהם זיך בעסער צו אנאנדער מלאכה װיא טהעאטער שפיעלען . . . “

דאס קאלטע פערהאלטען זיך פון פובליקום, מאכט מיר פיהלען הייס. עס װארפט מיר אין א פיבער, איך פיהל אז מיין רואינע איז אונפערמיידליך אין דאס קריינקט מיך צום טויט. מיר שפיעלען שוין דעם דריטען אקט, אבער דאס פובליקום איז געװארען איין שטיק אייז, עס יאגט אויף מיר א פראסט, מיין „ויזתא“ איז א דער׳הרג׳עטער, און איך בין א טויטע. איך שפיעל, איך מארטער זיך, — עס געהט נישט, פערפאלען.

שלום דריקטען אקט איז דא א סצענע, װאו איך דארף בלייבען אליין אויף דער ביהנע און זינגען א קופלעטעל. איך זינג מיט אלע כוחות, איך שװיץ, איך װיל אויסנעהמען ביים פובליקום; דאס קופלעטיל איז מיין לעצטע „קאנאנע“, אבער דאס פובליקום איז קאלט, עס נעהמט זיי קיין „קויל“ נישט... אדלער שטעהט הינטער דיא קוליסען און איז שוין אונגעדולדיג, ער װייסט שוין מיין

דורכפאל און ער בורטשעט: „נו, הער שוין אויף קוועטשען זיך, שיקאגא'ער לבנה מיינע, געה שוין אראב!" אבער איך האלט זיך פעסט, איך זינג דאס קופלעטעל.

אדלער ווערט אין כעס און הייסט לאזען דעם קוירטען. איך שטעה און זינג, און דער קוירטען קריכט זיך ארונטער פאר מיין נאז. איך קלעהר ניט לאנג און בויג זיך איין, הויב אונטער אביסעלע דעם שווערען קוירטען און קריך מיר ארויס אין פראנט און ענדיג מיין זינגען. אבגעזונגען, וויל איך אראב פון ביהנע און געפין ניט קיין וועג, דער קוירטען איז הינטער מיר, איך מאך נישט קיין שהיות און שפרינג אריין אין סופלער־קאסטען!

דא האט דער עולם דערזעהען מיין געניאלען „טאלענט" און האט זיך אויפגעכאפט פון שלאף. עס איז געווארען א ליארעם און א פאטשעריי, מען האט סופלער באקס, אבער סוקסעס האב איך געמאכט.

פון דאן אן האט שוין אפילו מאגולעסקא געמוזט קריכען אין סופלער־באקס, ווייל דאס פובליקום האט געוואלט האבען, אז „ויזתא" מוז קריכען אין סופלער־באקס, אז ניט, איז מען קיין טאלאנט נישט . . .

מיך שוין נישט געוואלט אבלאזען. איך האב עטליכע מאהל געמוזט קריכען אין סופלער־באקס, אז ניט, איז מען קיין טאלאנט נישט...

א מלחמה פון „סטארס"

מיין סוקסעס אלס „ויזתא" איז געווען געוואלדיג גרויס. אלע האבען מיך בעוואונדערט פאר מיין „געניאלען" איינפאל, וואס איך בין אריינגעקראכען אין סופלער בודקע, אבער קיינער האט ניט געוואוסט אז דאס איז ניט געווען קיין גליקליכער איינפאל, נור אן אונגליקליכער צופאל.

אזוי טרעפט גאנץ אפט; דער צופאל שפיעלט א גרויסע ראלע אין לע־בען, און ספעציעל אין שוישפיעלערס לעבען אויף דער ביהנע.

נאך'ן שפיעלען זיינען אויף דער ביהנע ארויפגעקומען זעהר גרויסע געסט און האבען מיך קאמפלימענטירט פאר מיין שפיעלען און ספעציעל פאר מיין „אויפטהו" . . .

צווישען דיזע געסט זיינען געווען דער דאמאלסדיגער ארויסגעבער פון „פאלקס אדוואקאט", מייקעל מינץ און זיין פרוי, דיא שוין דאן בעריהמטע קינסטלערין, מאדאם ליפצין.

איך האב פיעל געהערט רעדען פון מאדאם ליפּצין, אבער כ'האב זיא קיין מאהל ניט געזעהען. מיין פריידע איז דארום געווען דאָפּעלט גרויס ווען אצינד, נאך מיין ערשטען אויפטריט אין נויאָרק, אין „פּולס טהעאטער" האב איך גע־האט דאס פערגניגען באקענט צו ווערען מיט מאדאם ליפּצין און נאך געליבט ווערען פון דיזער גרויסער קינסטלערין פאר מיין שפּיעלען „ויזתא".

מאדאם ליפּצין איז דאן געווען דיא רייכסטע אידישע שוישפּיעלערין. זיא האט, אמת, נישט געהאט דאן דיא בריליאנטענע ראָלען פון גאָרדין'ס פּיעסען אין איהר רעפּערטואר, דערפאר אבער איז זיא געווען בעהאנגען מיט בריליאנטען און דזשולערי.

זיא האט מיר אויסגעוויזען וויא א ליאלקע ווען איך האב זיא דערזעהען צום ערשטען מאהל; נישט הויך, מיט קליינע פיסעלעך און שעהנע שיכעלעך מיט גרויסע קנאפּעלעך, געקלעדט גיך־גיך און זעהר בע'טעם'ט, וואונדער־שעהן געקליי־דעט, ריין און ציכטיג, גרויסע דורכדרינגליכע אויגען און זעהר ריהרעוודיג.

אונזער מענעדזשער מאנדעלקערן איז געווען זעהר בעגייסטערט פון אונז און האט אונז צוגעגעבען קוראזש. „קינדער", האט מאנדעלקערן געזאגט צו אונז, „מיר וועלען נאך אבווישען אלע היגע עקטערס, נעווערמיין, א וואנע האבען מיר זיי שוין געמאכט!" (אויף טהעאטער לשון, אז אן אקטיאָר שפּיעלט בעסער פון א צווייטען, הייסט עס: ער האט איהם „געמאכט א וואנע"...)

פון טהעאטער, נאך'ן שפּיעלען, זיינען מיר אלע אוועק אין „באום'ס קאפּעע", אין א בייסמענט אויף ברום סטריט. באום איז געווען אן אקטיאָר און האט געשפּיעלט אין טהאליא טהעאטער, נור אום צו מאכען א לעבען האט ער זיך געהאלטען א „קאפּעע". דיא שוישפּיעלער האבען איהם פּאטראָניזירט און אלע פלעגען עסען אין „באום'ס קאפּעע". זיינע עסענס האבען טאקע געהאט א „שם". אז אן אקטיאָר האט איהם צוגערופען צום טישעל און געוויזען א „פריש" איי פון וועלכען עס האט געזעצט א פאַרדעכטיגער ריח, האט באום געענטפערט דראמאטיש: „עס, עס, וואס ארט עס דיך? סע וועט דיר שאדען צו דער ראָלע? עס!"

אז מיר זיינען אריינגעקומען אין „באום'ס קאפּעע", האבען מיר שוין דאָרט געטראָפען דאס גאנצע געזינדעל נויאָרקער קינסטלער. אלע האבען אויס־געשטעלט דיא אויגען אויף אונז, שיקאגאער קינסטלער; עס האט זיך אנגעהויבען א פאַרשטעלעניש. ענדליך האט מען זיך אלע אויסגעזעצט ביי דיא טישלעך און זיך גענומען צו דיא פּאטראָוועס אין „באום'ס קאפּעע". מען האט געבראָמשקעט

הערינג מיט ציבעלעס, זיך געקוויקט מיט דיא פרישע אייער און פארטרונקען מיט'ן גוטען טעפעלע קאפעע אדער טהעע. עס איז געווען ליהודים — אמת קינסטלעריש.

אבגעגעסען און אבגעטרונקען, נעהמט זיך איטליכער באצאהלען זיין „ביל". מיין בארים, אבער, רופט צו דעם בעל הבית און הייסט זיך געבען דעם ביל פאר אלעמען, און בעצאהלט פאר'ן גאנצען געזינדעל.

אלע האבען זיך איבערגעקוקט. דאס גאנצע געזינדעל האט געגאפט און שטילערהייט זיך געשושקעט עפעס צווישען זיך; מיר מאכען זיך אבער ניט ווי־סענדיג, זאגען אדיע צו אונזערע קאלעגען שוישפיעלער, צוזעגענען זיך גאנץ פיין און מיר צוגהען זיך פון „באום'ס קאפעע", איטליכער אין זיין מקום מנוחה אריין.

געהענדיג מיט מיין מאן א היים, פרעג איך איהם וואס ער איז אזוי פי־לאנטראפיש געווען און בעצאהלט פאר אלעמען, ווען מיר האבען דיא פאר סענט נויטיג פאר זיך אליין געדארפט? אבער מיין מאן ענטפערט מיר: „נישקשה, בוזי, זאלען זיי זעהען, דריא לצים, ווער בארים טהאמאשעווסקי איז!"

עס זיינען אוועק א פאר וואכען, מיר האבען געשפיעלט אין „פולס טהעאַ־טער". אין מיטען וואך האבען מיר נישט געשפיעלט, בלויז דיא סמעטענע טעג האבען מיר געשפיעלט, דאס הייסט, פרייטאג, שבת און זונטאג. יענע טהעאטערע אבער האבען געשפיעלט אין מיטען וואך אויך, ווייל זיי האבען שוין געהאט צו שפיעלען בענעפיטס פאר סאסייעטיס.

איך געה אין „טהאליא טהעאטער" זעהען א קונסט־ווערק מיט'ן נאמען „קאפיטאל און ארבייט". מען האט מיר אלץ דערצעהלט פון דעם גוואלדאוונעם שפיעלען פון דייוויד קעסלער. איך האב אלץ געהערט זאגען „אי, קעסלער!" בין איך געלאפען איהם זעהן.

איך מוז זיך מודה זיין, אז קעסלער האט מיך דאן גאר נישט איבעראשט. אט דער גרויסער כאראקטער שוישפיעלער, אט דער וואונדערבארער דארשטעלער פון מענשליכע ליידען און פריידען, אט דער אמת'ער קינסטלער, דוד קעסלער, האט דאן, ווען איך האב איהם צום ערשטען מאל געזעהען אין דער פיעסע „קאַ־פיטאל און ארבייט" געשריען א ראלע, אבער אזוי גוט געשריען, אויף א „געמבע", און זיך געווארפען אומגעלומפערט, געארבייט מעשים . . .

זעהענדיג דאמאלס דייוויד קעסלער'ס שפיעלען, בין איך עפעס וויא השוב'ער געווארען ביי זיך אליין. ווען איך פלעג הערען פון א „בעריהמטהייט",

האָב איך תמיד געטראכט אז מ י ר זיינען קאַרליקלעך אין פערגלייך מיט דיא „בעריהמטהייטען“, נור ווען כ'האָב געזעהען שפּיעלען קעסלער'ן דאָס ערשטע מאָהל, האָב איך בעשלאָסען, אז מיר זיינען אויך קינסטלער, און כאָטש מיר זיי־נען „פּראָווינץ אַקטיאָרען“, פון דעסטוועגען האָבען מיר זיך ניט וואָס צו שעהמען, מיר האָבען אויך „געמבעס“ און מיר קענען אויך שרייען...

מיר האָבען אָבגעשפּיעלט אין „פּולס טהעאַטער“ א דריי־פּיער וואָכען און עס הויבט זיך אָן א קאַמפּף צווישען מיין מאַן מיט אַדלער'ן.

מיין מאַן וויל ניט כסדר אַלץ שפּיעלען „אידען מיט בערד“ און ער פאָר־דערט מען זאָל איהם געבען כאָטש איין אויפטריט אין נויאָרק, דאָס הייסט, ער וויל מען זאָל איהם געבען כאָטש איין ראָלע לויט זיין זשאַנר, א ליעבהאָבער ראָלע.

זיין טענה איז א גערעכטע, ער וויל ווייזען פאַר'ן נויאָרקער פּובליקום אז ער איז אויך אַן ערשטע קלאַסע שוישפּיעלער, אָבער אַדלער זאָגט: ניין. אַדלער „ראטה“ טהאָמאַשעווסקי'ן וויא א „גוטער פאַטער“ אז טהאָמאַשעווסקי זאָל בעסער נישט ריזיקירען מיט אַן ערשטע ראָלע, ווייל ער קען נאָך חלילה דורכ־פאַלען . . .

טהאָמאַשעווסקי לאָזט זיך נישט נעהמען אויף זיכער און עס ווערט לע־בעדיג צווישען אונזערע צוויי סטארס — דיא שלאַכט פאַנגט זיך אָן.

אַ פאַרציע דייטשע סטראַטעגיקע

אונזערע צוויי שטערען, אַדלער און טאָמאַשעווסקי האָבען זיך גענומען דרעהען ארום דער לבנה, דאָס הייסט,ביידע האָבען געוואָלט שפּיעלען די הויפּט־ראָלע, און מען האָט זיך גענומען בוצקען מיט ארגומענטען, ווי צאַפּעס מיט די הערנער.

מיין מאַן האָט גע'טענה'ט, ער וויל כאָטש שפּיעלען איין מאָל דיא הויפּט־ראָליע, זאָל נויאָרק זעהן, אז ער איז אויך נישט קיין שיפּע זיבעלע, אז ער איז אויך בערעכטיגט צום טיטעל „סטאַר,“ און אַדלער האָט גע'טענה'ט, אז ע ר הייסט יאַקאָב אַדלער און ער איז איינער אליין בערייט צו טראָגען דיא שווערע לאַסט, די גרויסע פעראַנטוואָרטליכקייט און איינער אליין האָבען דעם טיטול „סטאַר.“...

מען האָט זיך אַזוי ארומגעאַמפּערט א פּאָאר וואָכען, ביז דער בעל־הבית פון „פּולס טהעאַטער“, דוקא א גוי, א דייטש, האָט זיך ארייננעלעגט אין א שלום. דער דאָזיגער דייטש האָט ארויסגעגעבען דעם פּסק: „נישט מעהר יודי־

שעס טהעאַטער!" אין דערזעלבער צייט אָבער האָט ער אוועקגערופען מיין מאַן אין א ווינקעלע און שמילערהייד צו איהם געזאָגט: „הערר טאָמאַשעווסקי, זי מיט איהרע פראו ווערדען שפּיעלען וואס נור זי וועלען, „זי בלייבען אַם פּלאַץ און לאָסען זי דען אַדלער פריי וועק פליהען"...

דיא סטראַטעגיקע פון אונזער דייטש איז געווען ווי געוואונשען, אַז וויבאַלד דאָס „פּולס טהעאַטער" ווערט צוגעמאַכט, איז דאָך נישטאָ וואָס צו קריגען זיך, צוגעהט מען זיך טאַקע ווי גוטע פריינד, מיט דער האָפנונג צו קריגען מיט גאָט'ס הילף, ערגיץ א טהעאַטער און ווידער שפּיעלען אינאיינעם.

אַדלער מיט סאָניא היימאָוויטש־היינע זיינען טאַקע אוועק פון „פּולס טהעאַטער" און מיר זיינען זיך געבליעבען — ווי דער דייטש האָט געהייסען.

זיינען מיר שוין, הייסט עס, רעגעלע „סטאַרס" אין סאַמע־ראָדנא נויאָרק.

מיר שפּיעלען איינינע פאַרשטעלונגען, נור אונזער „סטאַק," דאָס הייסט, אונזערע פּיעסען זיינען שלאַבעריג. אונזער באָמבע איז דאָס מייסטערווערק „די חליצה", אָבער קיין פעסטונגען קען מען דערמיט נישט איינגעהמען...

מיר האָבען געהאַט אָבצושפּיעלען א בענעפיט פיר די קלאָוקמייקערס, דאָב טהעאַטעריל איז געווען געפּאַקט און דער עולם האָט דעמאָנסטראַטיוו ארויסגעוויעזען דיא אנערקענונג צו אונז. מיין מאַן האָט אויך געהאַט דעם נחת פּרעזענטירט צו ווערען מיט א מתנה און האַלטען א ספּיטש אַלס דאַנק, וויא א'ן איינגעפונדעוועטער „סטאַר."

דיא מתנה, א גוטער ציגאַר־האַלטער, איז געווען פון דער קלאָוקמייקערס יוניאָן, און איבערגעגעבען צו מיין מאַן האָט עס יוסף באַראָנדעס, וועלכער האָט אויך געהאַלטען א פייעריגע רעדע דאַן פון דער ביהנע צו דיא קלאָוקמייקערס.

איך בין דאַן געווען אין זיעבעטען הימעל פאַר גליק, דאָס האָט געהייסען אַז מיר זיינען אנערקענט געוואָרען פון'ם סאַמע פאָלק אליין, ווייל באַראָנדעס האָט דאַן גערעדט מיט אַזאַ מין ברען, מיט אַזאַ מין פייער, ווי א פּראָפעט, ווי א'ן ערלעזער פון שקלאַפעריי, אַז איך האָב געמיינט דאָס גאַנץ נויאָרק איז צור־טהיילט אויף צוויי פּאַרטייען, איין פּאַרטיי איז „די קאַפּיטאַליסטישע פּיאַוועס" און די צווייטע פּאַרטיי איז „דאָס פאָלק."

איך בין דאַרום געווען העכסט גליקליך וואָס „דאָס פאָלק" איז מיט אונז, ווייל די אַלע אנוועזענדע אין טהעאַטער האָט באַראָנדעס גערופען „ברי־דער ארבייטער," א סימן, הייסט עס אַז קיינער פון „די קאַפּיטאַליסטישע פּיאַוור־קעס" זיינען נישט געווען דאַן אין פּולס טהעאַטער.

באַראָנדעס האָט מיט זיין הארציגען רעדען דאַן געמאַכט אויף מיר אַזאַ ווירקונג, אַז איך בין געווען קאַפּאַבעל צו דערשטיקען „די קאַפּיטאַליסטישע

פיאווקע, וואס סאקט דאס בלוט פון די ארבייטער", א נס וואס כ'האב נישט געוואוסט, וואו אט די „פיאווקע" וואוינט...

איך בין זיכער, אז אלע וואס האבען דאן געהערט באראנדעסען רעדען האבען געפיהלט דעם זעלבען האס צו „די קאפיטאליסטען," ווי איך און עס איז קיין וואונדער ניט; באראנדעס האט געהאט א גוואלדיגע אראטארישע קראפט, נישט אומזיסט איז דאן באראנדעס געווען ביי די קלאוקמייקער, ווי דער עמוד האש ביי די אידען, ווען זיי זיינען אנטלאפען פון פרעה'ן. ער האט עס פארדיענט.

מיר האבען אבגעשפיעלט נאך עטליכע פארשטעלונגען אין „פולס טהעאטער" און מיין מאן ווערט פלוצים קראנק. מיר קענען נישט אנגעהן מיט'ן שפיעלען און דאס טהעאטער שטעהט געשלאסען.

דערווייל ערהאלטען מיר פון שיקאגא אונצעהליגע בריעף מיט טעלעגראמעס, אז דיא אידען דארט ווילען טהעאטער, מיר זאלען למע"ה באלד קומען שפיעלען, ווייל שיקאגא ווארט אויף אונז מיט אפענע ארמס.

מיר לאזען זיך לאנג נישט בעטען, פארנעהמען אונזער קינסטלער־משפחה און מארש צוריק קיין שיקאגא.

אין שיקאגא האבען שוין אויף אונז געווארט גאנצע צוויי מענעדזשערס, די ברידער אייק און היימי רובינשטיין, מיט א סך — פעסער ביער...

די ברידער רובינשטיין האבען געהאט א סאלון אויף דזשעפערסאן סטריט און איבער'ן סאלון איז געווען א האלל, „דזשעפערסאן האלל," און דאס איז פאר אונז אנגעגרייט געווארען אויף צו שפיעלען טהעאטער.

עס איז אונז אפילו געווען פריקרע צו געהן שפיעלען אין „דזשעפערסאן האלל", נאכדעם ווי מיר האבען שוין געהאט געשפיעלט אין זעלבען שיקאגא אין דעם שעהנעם „סטענדארד טהעאטער," אבער מיר האבען פארביסען די ליפען און געמאכט א שווייג — פרנסה.

מיר האבען אבגעשפיעלט א פאאר וואכען, עס איז שוין געווען אנהויב זומער און עס קומען צו אונז אן געסט פון נויארק.

עס זיינען געקומען: מאגולעסקא, פיינמאן, ישראל ווייגבלאט מיט זיין יונגע טעכטערל סאבינא און עס איז געווארען פרעהליך ביי אונז.

אונזערע מענעדזשערס, די ברידער רובינשטיין קריגען צוריק דעם „סטענדארד טהעאטער" און אונזער דאפעלט קינסטלער־קאמפאני פאנגט אן שפיעלען.

מיר האבען אויפגעפיהרט מאגולעסקא'ס רעפארטואר, ווי „די קאקעטע דאמען," „דאס פוילישע אינגעל" און אנדערע מאגולעסקא'ס סוקסעס־פיעסען,

די אידען פון שיקאגא זיינען געקומען צולויפען און מיר האבען דערוויל שעהן פראפיטירט.

איך האב דאן נישט געהאט קיין גלייכען צו מיר; קיינער אויף דער וועלט איז נישט געווען אזוי גליקליך, ווי איך, מיין חלום איז מקוים געווארען — איך האב געשפיעלט צוזאמען מיט מאגולעסקא׳ן.

זינט איך האב אין פילאדעלפיא געזעהען מאגולעסקא׳ן שפיעלען, האב איך נישט אויפגעהערט צו האפען און טרוימען פון דעם גליק, איך זאל דערלע־בען שפיעלען צוזאמען מיט דעם קינסטלער מאגולעסקא. דאס איז געווען ביי מיר אן אידעאל און— ענדליך איז מיין אידעאל פערווירקליכט געווארען. איך שפיעל צוזאמען מיט מאגולעסקא׳ן.

מיין דאמאלסדיגע פרייד איז נישט צו בעשרייבען, שטעהענדיג מיט מא־גולעסקא׳ן אויף דער ביהנע, האב איך געפיהלט, ווי איך און די אלע אנדערע שוישפיעלער אונזערע שטעהען לעבען א גרויסער זונן און מיר ווערען בעלויכ־טען פון איהרע שטראהלען...

מאגולעסקא׳ס חן האט נישט נור דאס פובליקום בעצויבערט, נור אויך זיינע מיטשפיעלער אויף דער ביהנע, איך יעדענפאלס האב זיך געפיהלט, ווי אונטער א מאגנעט ווען כ׳האב געשפיעלט צוזאמען מיט מאגולעסקא׳ן, עס האט זיך געוואלט שפיעלען, שפיעלען מיט׳ן גאנצען הארצען, מיט׳ן גאנצען פייער פון דער נשמה, שפיעלען צוליעב דעם שפיעלען אליין!

מאריס מאריסאן׳ס „אנטפלעקונג"

עס האט לאנג נישט געדויערט און צו אונזער גרויסער קאמפאניע שוי־שפיעלער אין „סטענדארד טהעאטער", קומען אויך צו פון נויארק, אדלער מיט סאניא היימאוויטש־היינע.

קיין שעהנערע און בעסערע טרופע אקטיארען קען זיך קיין מענעדזשער נים ווינשען, און קיין שיקאגאער מענעדזשער אודאי נים.

מיר האבען אויפגעפיהרט לאטיינער׳ס „דיא פערבלאנזעטע נשמה", טאקי וויא מען שרייבט אין דיא טהעאטער אדווערטייזמענטס, „מיט פראכט און גלאנץ". אדלער אלס „יוחנ׳צע", מאגולעסקא אלס „שמואליקעל", פיינמאן אלס „דער אמעריקאנער", טהאמאשעווסקי אלס „אברהמ׳על׳ע".צלאל גרינבערג אלס „שבתאי גולם", מערי עפשטיין אלס „רביצין — דעם שטופעניצער׳ס טאכטער", סאניא

היימאָוויטש־הײנע אַלס „דיא פערבלאָנזשעטע נשמה" אַליין און איך אַלס „באַ־בעלע", א. ז. וו.

מיר האָבען געמאַכט א געוואַלדיגען „היט" מיט אונזער „פערבלאָנזשעטע נשמה". מיר האָבען אַזוי אַריינגעשפּיעלט אַלע אינאיינעם ביז העט־העט אין דיא גרויסע היצען און גאָר נישט געטראַכט אַפילו עס זאָל ח"ו צושמעלצען ווערען אונזער „פערבלאָנזשעטע נשמה"...

אָבער דיא שרעקליכע הייסע זומער־זונן האָט שטאַרק צו־וואַרימט אונ־זערע קונסט־פויגעלעך און זיי זיינען זיך ביסלעכווייז צופלויגען פון אונז. מיר זיינען ווידער געבליעבען די אַליין־הערשער איבער דער אידישער טהעאַטער־קונסט אין שיקאַגאָ.

עס איז שוין אודאי געווען אַרום ענדע דזשוליי, ווען דיא זונן ברענט אַם שטאַרקסטען, און קיין טהעאַטער שפּיעלען ווילט זיך נישט אַפילו די אַרימסטע קינסטלער, אָבער מיר זיינען געווען צו שטאַרק אַנגעלאָדען מיט „טאַלאַנט און קונסט" און מיר האָבען זיך געמוזט אויסשפּיעלען, אַניט וואָלט פאַר אונז געווען געפעהרליך, אונזער טאַלאַנט וואָלט נאָך חלילה געקענט עקספּלאָדירען . . .

האָבען מיר אַלזאָ געשפּיעלט טהעאַטער אַפילו אין דיא גרויסע היצען. טרעפט זיך אַזאַ מין געשיכטע:

אין איין שעהנעם טאָג, אָדער, אום צו זיין קאָרעקט, אין איין שעהנעם אָבענד קומט צו אונז אין טהעאַטער אַריין א געהיימניספאָלע פּערזענליכקייט...

עס קומט אַריין אַ מאַן, וואָס זעהט אויס, וויא עטליכע מענער צוזאַ־מענגענומען. הויך איז ער, אודאי איבער זעקס פוס, פעסט געבויט, מיט ברייטע גלייכע פּלייצעס און אַ ברייטע ברוסט, גרויסע טיעפע אויגען מיט אַ שאַרפען דורכדרינגליכען בליק, אַ שעהן עלעגאַנט פּנים מיט ווייכע אָבער זיכערע ליניען, וויא פון שטיין געהאַקט, מיט אַ גרויסע שטאַרק־שוואַרצע באָרד און מיט אַ גרוי־סען גלאַטען קאָפּ.

ער קומט נעהנטער צו אונז, מיט דער ווייכער האָט אין האַנד געקנייטשט, ווענדעט ער זיך צו מיין מאַן און רעדט מיט אַ געבראָכענע שטימע אין וועלכע עס הערט זיך פון צייט צו צייט קלאַנגען וויא פון אַ לייבען קול, אָבער ער אונ־טערדריקט קונציג דיא קלאָהרע טענער און רעדט כמעט גאַנץ געבראָכען.

„ליעבער הערר דירעקטאָר — זאָגט ער צו מיין מאַן אין אַ דיאַלעקט וואָס איז עפּעס אַ דייטש, אַ אידיש צונויפגעמישט — איך ביטע זיא, מיין נאָמען איז דאַווידזאָהן, איך בין איין אַרמער קערל און בין גאַנץ געשטראַנדעט

היער אין דעם אמעריקא, האט רחמנות ליעבער הערר דירעקטאר, און גיבען זיא מיר עטוואס צום פערדיענען ביים יודישען טהעאטער".

מיין מאן, וויא איך און דיא אלע וואס זיינען דערביי געווען, קוקט מיט נייגעריגקייט און פערוואונדערונג אויף דעם מאדנעם פארשוין, און שווייגט.

אונזער גאסט'ס קליידונג איז אויך געווען עפעס מאדנע. אן אלטער פאר־מער סוט, ערטערווייז צוריסען, און ביי זיין האלז האט זיך פון דעם צוכראס־טעטען אויבער־העמד ארויסגעזע־ען זיידענע אונטערוועש... זיינע הענד, כאטש זיי זיינען געווען ברוין פון דער זונן, האבען דאך געציינט אז דאס זיינען אריס־טאקראטישע הענד.

מיר זיינען אלע איבערראשט פון אונזער מאדנעם גאסט.

מיין מאן פרעגט איהם נאך אמאהל זיין נאמען און ער ענטפערט ווידער: „דאווידזאהן איזט מיין נאמען".

איך געדענק ניט אקוראט וואס פאר א מין „שטעלע" אונזער דירעקטאר האט דאן געגעבען דעם מיסטער דאווידזאהן, אבער מען האט איהם געגעבען עפעס צו פערדיענען, וויא ער האט אליין געוואונשען.

מיר האבען נישט אויפגעהערט צו וואונדערן זיך איבער דעם מערקוויר־דיגען מיסטער דאווידזאהן; אלערליי סברות זיינען ביי אונז געבוירען געווארען. מיר האבען איהם געמאכט פאר א פערוואגעלטען פרינץ, א פערשיקטען קעניג, א באנקראטירטען מאגנאט, איינער פון דיא פערלוירענע ניין־און־א־האלב שבטים, און אפשר, ווער ווייס, עס קען זעהר געמאהלט זיין, אפשר איז ער גאר א „לאמעדוואוניק" ? . . .

א קשיא אויף יענע חברה ! . . .

נאר באלד האבען מיר גאר אנגעהויבען צו שרעקען זיך פאר אונזער מיסטער דאווידזאהן. אין טהעאטער, ביי פראבען, האבען מיר נעמליך באמערקט, וויא אונזער מיסטער דאווידזאהן קריצט אפט מיט דיא ציינער בשעת מיר מאכען פראבע אויף דער ביהנע, און ערווארפט מיט דיא הענד און רעדט צו זיך אליין מיט א שרעקליכען כעס: „ניכט זא! אך, צום טייפעל!..."

רבונו של עולם, וואס איז דאס פאר א מין אנשיקעניש? ווער איז דאס, אט דער דאווידזאהן? און וואס געפעלט איהם אזוי נישט אונזער פראבע מא־כען? וואס ווייסט ער פון טהעאטער ? . . .

ניט אנדערש, א „לאמעדוואוניק"!...

אונזער נייגעריגקייט צו וויסען עפעס פון אט דעם מאדנעם דאווידזאהן

האָט איבערשטיגען אַלעס, און מיר האָבען בעשלאָסען — איינמאָהל פאַר אַלע מאָהל מען מוז דערגעהן ווער ער איז. אַלערליי קונציגע מיטלען האָבען מיר אָנ־געווענדעט, אָבער מיר האָבען דאָך גאָר נישט געקענט אַרויסקריגען פון איהם. „מיין נאָמען איזט דאַווידזאָהן" און — באַסטאַ.

איינמאָל, איז דרויסען לעבען אונזער טהעאַטער געווען אַ געשלעג, צוויי עקספּרעסלייט האָבען זיך געשלאָגען, איינער איז געווען אַ איד און דער צווייטער אַ גוי. אַרום שטעהט אַ רעדעל מענשען און קוקען גלייכגילטיג צו דער פאָרשטעלונג. אונזער דאַווידזאָהן איז אָבער שנעל אַריינגעשפּרונגען צווישען דיא שלעגער און האָט דעם גוי געמאַכט — אויף אַלע שלעכטע גוים געזאָגט געוואָרען, ער האָט איהם געפּאַטשט און געקולאַקט וויא אין אַ „פּאַנטשינג בעג", דער גוי האָט זיך באַגאָסען מיט בלוט, ער איז געווען קוים אַ לעבעדיגער ווען ער איז אַרויסגעפאַלען פון אונזער דאַווידזאָהן'ס הענד.

און ווען אונזער דאַווידזאָהן האָט שוין געהאַט גענוג, ווען דער גוי איז שוין געלעגען אַ צו'ממית'טער, האָט דאַווידזאָהן איהם אויפגעהויבען, איהם צו־געפיהרט צו זיין עקספּרעס און מיט'ן ציינג־פינגער אין פּנים אַריין, האָט ער אַרויסגעדונערט אויף אַ קול וויא אַ ווילדער לייב:

„דו, שוויין, ווירסט שאָן קיין יודען ניכט שלאַגען מעהר!"

דאַ איז שוין פאַר אונז מעהר קיין צווייפעל ניט געווען, אַז דאַווידזאָהן איז פון „יענע חברה," פון די „ל"ו" צדיקים, אַ סימן, אַז ער נעהמט זיך אָן פאַר אַ אידען ווען אַ גוי שלאָגט איהם, און פּעטש גיט ער — אויך נישט וויא אַ פּראָסטער מענש . . .

מיר האָבען אַלע גרויס דרך ארץ געקראָגען פאַר איהם.

נאָך'ן געשלעג, נאָך זיין גרויסען זיעג וואָס ער האָט געוואונען אין אַלע־מענס אויגען, איז אונזער דאַווידזאָהן געוואָרען גוטמוטהיג און זעהר צוגעלאָזען צו אונז: אויסערגעוויינליך פריינדליך איז ער געוואָרען און האָט גערן גערעדט מיט אונז, זיך פאַרענטפערט, אַז ער האָט נישט געמיינט דעם אָרעמען גוי אַזוי צו שלאָגען, אָבער ער האָט נישט געקענט צוזעהן וויא דער שוואַכער איד ווערט געשלאָגען, ווייל: ער זעלבסט איזט אויך יודע, האָט ער אונז ערקלעהרט. און זיין אמת'ער נאָמען איזט, משה קאָהן, נור, האָט ער ליעבליך געשמייכעלט, „אויף דער דייטשער ביהנע איזט מיין נאָמען מ א ר ר י ס ס א ן".

די מאריס מאריסאָן געהיימניס

מיר זיינען געבליבען אלע שטיל. פון גרויס ערשטוינונג האָבען מיר קיין ווארט נישט געקענט אויסריידען, און אונזער „דאַווידזאָהן“ האָט ווידערהאָלט מיט אַ גוטמוטהיגען שמייכעל: „יא , יא, מאָרים מאָריסאָן איזט מיין נאמען אויף דער דייטשער ביהנע“. דערביי האָט ער שטאָלץ און שפּאַסהאַפט זיך געגלעט זיין לאַנגע שווארצע באָרד.

מיין מאַן האָט געוואוסט, אַז אויף דער דייטשער ביהנע איז דאָ אַ בעריהמטער שוישפּיעלער מיט'ן נאָמען מאָריסאָן, ער האָט פון איהם געהאַט געלעזען אין דיא צייטונגען, אָבער אז דער שיקזאַל זאָל אָט דעם גרויסען שוישפּיעלער ברייגגען צו אונז קיין שיקאַגאָ, און נאָך אויף אַזאַ מין זאָנדערבאַרען אופן, דאָס איז פאַר אונז געווען אַ מורא'דיגע איבערראַשונג, און ווען ער האָט אונז שוין געזאָגט אז ער הייסט מאָרים מאָריסאָן זיינען מיר ערשט אויפ'ס־ניי געוואָרען אין צווייפעל.

אָבער מאָריסאָן האָט אונז דערצעהלט דיא גאַנצע געשיכטע וואָס האָט מיט איהם פּאַסירט, און מיר זיינען געוואָרען איבערצייגט אַז מאָריסאָן איז טאַקע מאָריסאָן און נישט קיין „לאַמעדוואָווניק“, ווי מיר האָבען פריהער געמיינט. ער האָט אונז דערצעהלט, ווי אזוי דירעקטאָר האַמבורג (דער דאַמאָלסדיגער מענעדזשער פון נויאָרקער דייטשען טהעאַטער) האָט איהם געבראַכט פון וויענער „בורג טהעאַטער“ קיין נויאָרק צו שפּיעלען אין „אירווינג פּליים טהעאַטער“.

נאָכדעם ווי ער האָט אָבגעשפּיעלט זיין טערמין אין נויאָרקער דייטשען טהעאַטער, איז ער אַוועק אויף דער „ראוד“. געלד האָט ער פאַרדיענט אַ סך, אָבער ער האָט אַ סך פאַרספּענדט אוי, מען איז דאָך אַ לעבעדיגער מענש און נאָך אַן ארטיסט אויך. מען איז דאָך יונג, געזונד, פריש און מונטער—הכלל, איז ניטאָ קיין געלד. אַ פּראָסטער בשר ודם וואָלט אין אַזאַ פאַל פּרובירט מאַכען אַ פּאָאָר סענט ביי זיין פּראָפעסיאָן. אָבער אַן אַקטיאָר דאַרף דאָך טהוען אַזעלכעס, וואָס מען זאָל קענען דערצעהלען שפּעטער צווישען קאָלעגען שוישפּיעלער, עפּעס אַזעלכעס וואָס זאָל זיין אייגענאַרטיגעס, קינסטלערישעס.

און אזוי איז מאָריסאָן, אנשטאָט געבען אַ פאָרשטעלונג און מאַכען וויעדער עטליכע הונדערט דאָלאר מיט אמאָל, געוואָרען בעסער אַ פּראָסטער ארביי־

טער אויף א פארם ארום שיקאגא. דערפאר האט ער זיך אויך פערלאזט א בארד, כדי מען זאל איהם נישט דערקענען.

מיין מאן איז גלייך מיט איהם אוועק צום מענעדזשער פון דייטשען „הולום טהעאטער" אין שיקאגא, איהם פארגעשטעלט העררן מארים מאריסאן. דער מע־נעדזשער האט, דערהערענדיג דעם נאמען, זיך טיעף פארנייגט, כאטש קוקענדיג אויף מאריסאן'ס בארד און צוריסענעם אנצוג, האט מען געזעהן ווי ער צווייפעלט שטארק אין דעם מאדנעם מאריסאן...

אין א פאאר טעג ארום איז צו אונז אריינגעקומען א דזשענטעלמאן, אויס־געפוצט ווי א פרינץ; אוים בארד, מיט א גאנץ שעהן סטריזשקעלע אויפ'ן קאפ, א ברייטע פעלירינע איבער די אקסלען, מיט א שעהנעם שטאק און צילינדער־הוט. מיר האבען איהם נישט דערקענט. אבער דאס איז געוועז טאקע אונזער מארים מאריסאן. דער שוישפיעלער פון וויענער „בורג טהעאטער."

אין א פאאר וואכען ארום איז מאריסאן אויפגעטראטען אין דייטשען טהעאטער אין דער פיעסע „די צוויי פארטנערס" און האט געמאכט א געוואלדי־

ביי אונז אין שטוב איז ער געווען וויא ביי זיך אין דערהיים. ער האט ליעב געהאט היימיש־אידישע מאכלים און פלעגט באשטעלען ביי מיין שוויגער, זיא זאל אפט קאכען קרעפלאך, בארשטש און אנדערע גוטע פאטראוועס. מאריסאן פלעגט דערפון שטארק הנאה האבען, ממש געלעקט די פינגער.

אין שטוב ביי אונז איז געווען פרעהלאך און לוסטיג צוליעב אונזער טהייערען קאלעגע און ליעבען פריינד מאריסאן. ער פלעגט נעהמען מיין קינד, אסתר'לען, און שפאציערען מיט איהר איבער'ן גאס אנגעטהון אין סטאוו־פייפ און פעלירינע; מען פלעגט איהם נאכלויפען וויא נאך א קיסר און שרייען: „בראוואָ מארים מאריסאן!"

עס איז שוין געווען סוף זומער, דאס הייסט, אנפאנג פון טהעאטער־סיזאן. מיר האבען געפלאנעוועט צו פאהרען קיין סאן פראנציסקא, אבער ס'האט זיך דערפון אויסגעלאזען א בוידעם, פונקט ווי פון טויזענדע אנדערע פלענער ביי אידישע אקטיארען.

עס האט אונז געגומען אנקומען בריעף מיט טעלעגראמעס פון נויארק; מען שרייט ממש געוואלד. מען מוז אונז האבען אין „רומעניען אפערא הויז."

מען האט אונז צוגעזאגט גאלדערנע בערג, אלערליי גליקען, געפרואווט חנפ'ענען אונזערע קינסטלערישע געפיהלען, שרייבענדיג אונז אז אונזער נאמען

און געוואלדיג גרויס. דאס גאנצע נויארקער ארבייטער פאלק לעכצט נאך אונזער קונסט, הכלל, מיר זאלען זיך שוין איינפאקען און קומען קיין נויארק.

מיין מאן איז שוין דאן אבער נישט געווען קיין פריץ אין טהעאטער לעבען, ער האט שוין דאן גוט געוואוסט וואס פיר א ווערדע עס האבען דיא קאמפלימענטען פון דיא אידישע עקטערס און אידישע טהעאטער מענעדזשערס.

ער ענטפערט זיי א בריעף, און רעכענט אויס עטליכע טוץ פונקטען, און פערלאנגט פון דיא הערען קאלעגען פון „רומעניען אפערא הויז," אז זיי זאלען אויסמאכען א קאנטראקט אריינשרייבענדיג אט די אלע זיינע פונקטען, און אלע מענעדזשערס זאלען זיך אונטערשרייבען, ערשט דאן וועט ער קומען צו זיי.

נאך עטליכע אזעלכע ליעבעס בריעף, ערהאלטען מיר א „קאנטראקט" פון נויארקער „רומעניען אפערא הויז," מיט אלע גוטע פארשפרעכונגען, און א בערזיכערונג אז מיר וועלען אנערקענט אלס „סטארס" און וועלען זיך צעהלען גלייך מיט אלע אנדערע סטארס פון „רומעניען אפערא הויז," און מיר וועלען האבען א סך כבוד אין נויארק, אזוי פיעל כבוד אז מיר וועלען האבען גענוג אויף קינדס־קינדער צו בעטהיילען... אונטערגעשריעבען אויפ'ן „קאנטראקט" זיינען געווען: פינקעל, מאקס, לעטיינער, ליפצין, קארפ און אבא שעהנגאלד.

אצינד, אז מיר האבען שוין דיא כתיבה וחתימה טובה, דאס צעטעל מיט נעמען הייסט עס, ווילען מיר ערשט א קליינע קלייניגקייט, זאגט מיין מאן, דהיינו, מיר ווילען האבען הוצאות הדרך. פשוט גערעדט, מיר ווילען אז „רומעניען אפערא הויז" זאל אונז ארויסשיקען געלד אויף רייזע־קאסטען פאר אונזער גאנצער קינסטלער משפחה.

ווידער איז אוועק א ליעבעס קארעספאנדענציע צווישען שיקאגא און נויארק, דאס הייסט, צווישען מיין מאן און די דירעקטארען פון „רומעניען אפערא הויז", אבער אויסגעפיהרט האבען מיר, פארשטעהט זיך, ווייל מען האט זיך זעהר געניוטהיגט אין אונז, נישט אזוי פיעל אין מיין מאן'ס שפיעלען ווי אין מיינעם, ווייל זיי האבען נישט געהאט קיין סוברעטין שוישפיעלערין. מיט דער סוברעטין פון „רומעניען אפערא הויז" איז דאן געשעהן אן אומגליק, זיא איז, ניט פאר קיינעם געדאכט, פאראליזירט געווארען, און שפיעלען טהעאטער אין יענער צייט אהן א סוברעטין האט געהייסען ווי א חתונה אהן א כלה.

מען האט אונז אלזא געשיקט אויף הוצאות. מיר האבען איינגעפאקט אונזער ביסעל ארימקייט און מארש אוועק פון שיקאגא, אום צו זיין אמת'ע „סטארס" אין נויארק אין „רומעניען אפערא הויז".

אין קעסעל־גרוב פון טהעאַטער פּאָליטיק

מיר זיינען אָנגעקומען פון שיקאַגאָ בשלום קיין נויאָרק.

רודאָלף מאַקס האָט אונז אָפּגענומען פון דיפּאָ און אונז געבראַכט אין אונזערע אייגענע „אויסגעפּאַרנישטע" רומס וועלכע ער אַליין טאַקע האָט פאַר אונז אָנגעגרייט.

דיא דאָזיגע וואָהנונג אונזערע איז געווען אין 120 פּאָרסייטה סטריט, אויפ'ן טאָפּ פלאָר פון אַן אַלטע אַלטמאָדישע הויז. צו דיא פיער רומס וואָס מיר האָבען געקראָגען אויף אָט דעם טאָפּ פלאָר אין 120 פּאָרסייטה סטריט, האָבען מיר נאָך געקראָגען אַ צוגאָב, אַ באַרגיין, אַ „סעפּרעט" רום — דאַון־סטערז, אין יאַרד...

דיא רומס זיינען געווען נישט איבעריג גרויס און נישט קיין צו שטאַרק ליכטיגע. דערפאַר אָבער איז אונזער משפחה געווען, קיין עין הרע, אַ גאַנץ היבשע.

איך מיט מיין מאַן מיט אונזער אסתר'לען, האָבען מיר פערנומען איין רום. דיא וואַנד האָבען מיר שעהן אויסגעציהרט מיט אַלערליי קעניגליכע — שמאַטעס און פּרינצליכע מונדירען וואָס מיר האָבען נויטיג געהאַט פאַר אונזער פּראָפּעסיע, טהעאַטער שפּיעל.

דיא צווייטע רום האָט פאַרנומען מיין שוויעגער מיט דיא קינדער עממאַ, איזי און עני. מערי עפּשטיין מיט'ן מאַן און זייער קינד האָבען „בעוואוינט" דעם לאַנדזש אין „פּאַלע"... און מייק מיט דזשאָו'ן, מיין מאַן'ס ברידערלעך האָבען „בעוואוינט" דעם פלאָר אין „פּאַלע"...

דיא קיטשען אונזערע איז געווען קליין געוואַקסען, פּוסט און פינסטער. דערפאַר האָבען זיך דאָ אויפגעהאַלטען אַלערליי גֶעלע בּרואים...

דיא שוויגער מיינע האָט באַלד גענומען שרייען אַז ס'איז איהר צו שווער צו אַטענדען „דאָס הויז" און מיר האָבען געמוזט צונעהמען אַ דיענסט מיידעל. נור אַזוי וויא עס איז נישט געווען קיין עקסטראַ פּלאַץ פאַר אַ דיענסט־מיידעל, האָבען מיר געמאַכט אַ נוץ פון דיא „וואַשטעפּ" (וואַש־טאָבּס) און געמאַכט אויף זיי אַ געלעגער פאַר אונזער דיענסטמיידעל. מעשה שטן איז דיא מיידעל געווען אַ לאַנגליכע און איהרע פיס האָבען געמוזט ליגען אין סינק...

שוין געווען איינמאל א וואוינונג אונזערע אין 120 פארסייטה סטריט. דערפאר האבען מיר אבער געהאט פיעל כבוד פון אונזער לענדלארד, א איד וואס האט געהייסען מר. שפיעגעל. ער האט זיך דערוואוסט אז מיר זיינען אידישע עקטארס, פלעגט ער אונז אלע ווייליע קומען בעטען „א פעסס צו דער שפיעל.“ אלע טאג, אמאל צוויי, דריי איז ער זיך געקומען צו אונז נאך א פעס; פאר א קאזין, א שוואגער, א מוהמע, א זיידע — ביז מיר האבען זיך דערוואוסט אז דאס גיט ער אונזערע פעסעס אלס א מין „פרעמיום“ צו זיינע טענענטס...

רודאלף מאקס האט אונז איינגעלאדען צו זיך אויף סאפער, דעמזעלבען אבענד וואס מיר זיינען אנגעקומען קיין ניו יארק. מאקס האט דאן געוואוינט אויף הענרי סטריט, דיא דאמאלסדיגע פיינסטע עוועניו פון דער איסט סייד. ער האט מיט זיין פרוי בעוואוינט שעהנע פינף רומס; מיר האט זיך אויסגעוויעזען אז מאקס איז א קעניג און וואוינט אין א פאלאסט. ווען מיר זיינען אריינגעקומען צו איהם אין הויז, אין פערגלייך מיט אונזער וואוינונג האט זיך מיר געמעגט אזוי אויסוויייזען.

ביים סאפער האבען מיר אלע גערעדט פון טהעאטער, פארשטעהט זיך, וועגען אונזערע אויסזיכטען אין ניו יארק אלס צוקונפטיגע סטארס פון „רומעניען אפערא הויז“. און מאקס האט אונז געזאגט אווארט פאר וועלכען איך האב זיך אזוי דערשראקען, אז איך האב אזש געוואלט פאהרען צוריק קיין שיקאגא, כאטש דעם זעלבען אבענד.

דאס שרעקליכע ווארט וואס מאקס האט געזאגט, האט געהייסען, „פאליטיקע“. ער האט אונז דערצעהלט, אז אין דיא ניו יארקער טהעאטערע געהט אן א קאנקורענץ און מען דארף וויסען ווי זיך צו האלטען, מען דארף וויסען ווי אנצוגעהן מיט דער אידישער טהעאטערוועלט. וועיל, האט ער געזאגט, דיא ניו יארקער טהעאטער־וועלט איז אנגעפיקעוועט מיט „פאליטיקע“...

דערפאר האט ער אונז געגעבען אן עצה, מיר זאלען זיך „האלטען שטייף“. וואס דיא געהיימע ווערטער „פאליטיקע“ און זיך „האלטען שטייף“ מיינען, האב איך טאקע נישט פערשטאנען, אבער געשראקען האבען זיי מיך ווי בייזע גייסטער.

אויף מארגען געהען מיר אין טהעאטער, אין „רומעניען אפערא הויז“.

איך געה און דאס הארץ טיאכקעט מיר פאר פחד. עפעס א קלייניגקייט, „פאליטיקע!“...

אין טהעאטער האבען מיר שוין געטראפען דיא גאנצע קאמפאניע שוי־שפיעלער, אלע בעטראכטען אונז ווי עפעס מאדנע „העכט“, אין פיעלע אויגען

פון דיא קאַלעגען־שוישפּיעלער מערקט זיך שנאה און קנאה און באַלד געפי־נען מיר אוים א נייעס, וואָס פערטשמעליעט אונז, ווי מיט א האַמער, די קעפּ.

מיר געפינען נעמליך אוים אַז שוין דעמזעלבען אבענד מוז מיין מאַן אויפ־טרעטען אין אַ פּיעסע און שפּיעלען אַ פעראַנטוואָרטליכע ראָלע.

מיין מאַן נעהמט טענה'ן: סטייטש, וואָס הייסט געהן שפּיעלען? נישט אנאָנסירט, נישט קיין פּראָבע געמאַכט, וואָס הייסט, שוין שפּיעלען? וואו זיינען דיא פּונקטען פון'ם גע'חתמ'עטען קאָנטראַקט?...

עס ווייזט זיך ארוים, אַז אבא שעהנגאָלד, דער ליעבהאָבער ראָליסט, איז ברוגז געוואָרען פאַר וואָס מען האָט געבראַכט אַ נייעם „ליעבהאָבער" און אבא וויל שוין, דעמזעלבען אבענד טאַקע, ניט שפּיעלען מעהר, ער סטרייקט, — כאָטש שפּיעל דיא פּיעסע אָהן אַ ליעבהאָבער.

מיין מאַן קווענקעלט זיך, זוכט יושר. דער דאַמאָלסדיגער קעניג פון דער אידישער ביהנע, פינקעל, מיט זיינע גרויסע, ביסטרע אויגען, טהוט נור אַ קוק, רעדט קיין סך, ער זאָגט נור: „מיסטער, איהר מוזט שפּיעלען!" און פערפאַלען, מיין מאַן מוז דעם אבענד שפּיעלען.

דיא פּיעסע וואָס מען האָט בעדאַרפט שפּיעלען איז געווען „דוד בן ישי", א „זאַך" וואָס מיר האָבען דאָס שוין אמאָל געהאָט געשפּיעלט אין פילאַדעלפיא. מיין מאַן נעהמט דיא ראָלע, לערענט איין וויפיעל נור מעגליך דיא פּראָזא און דיא מיוזיק, מאַכט זיך גרייט צום ערשטען אויפטריט, כאָטש ער איז נישט אנאָנ־סירט.

מיך האָט דאָס אזוי פערדראָסען, אַז כ'האָב אַזש געוויינט פאַר כעס. איך האָב נישט געקענט פערשטעהן, ווי האַנדעלט מען דאָס אזוי צו אַן אייגענעם קאָלעגע? דאַכט זיך, נאָך די בריעף מיטדיא טעלעגראַמעס וואָס מען האָט צו אונז געשיקט אין שיקאַגאָ, מיט דיא פאַרשפּרעכונגען אַז מיר זאָלען למע"ה קומען קיין ניו יאָרק, מיט דעם גע'חתמ'טען קאָנטראַקט, וואו עס איז בפירוש געשריבען אַז מיר זיינען „סטאַרס", צום סוף דאַרף מיין מאַן אויפטרעטען גישט זייענדיג אדווערטייזט און אפילו נישט גענוג פאַרבערייטעט. טאָמער מאַכט ער חלילה, אַ דורכפאַל?

איך האָב זיך באַגאַסען מיט טרעהרען פאַר פערדרום. אַצינד האָב איך גע־נומען בעגרייפען, וואָס דאָס שרעקליכע וואָרט „פּאָליטיקע" מיינט; איך האָב געהאָפט, ס'זאָל געשעהען אַ נס, באַדאַי אַ שרפה זאָל קומען ביז נאַכט אויפ'ן

טהעאטער, אבי מיין מאן זאל נישט דארפען געהן שפּיעלען און ליידען אן אומ'כבוד.

אבער עס איז נישט געשעהן קיין נס, עס האט נישט פיעל געדויערט ביז ס'איז צוגעפאלען דער אבענד און מיין מאן מוז געהן שפּיעלען דעם העלד אין „דוד בן ישי."

און, ווי דאס הארץ האט מיר געזאגט, עס קומט דיא אונפערמיידליכע „בולבע" פון וועלכע אי דיא שוישפּיעלער און אי דאס פּובליקום האבען א געלע־גענהייט צו לאכען...

טהאמאשעווסקי'ס דייטש — נעביך

באלד, באלד, געהט אויף דער קוירטען, באלד מוז מיין מאן ערשיינען פאר'ן פּובליקום און שפּיעלען א ראלע אהן א פּראבע אפילו, באלד וועלען מיר וויסען אויב מיין מאן וועט האבען א סוקסעס אדער חלילה א דורכפאל.

אוי, דאס ווארט „דורכפאל"! וויפיעל געזונד און לעבען אט דאס שרעקליכע ווארט רויבט אוועק ביי א שוישפּיעלער. ווער האט דאס אויסגעטראכט אט דאס שרעקליכע ווארט דורכפאל?

מיין מאן טהוט זיך אן און גרימירט זיך, מאכט זיך גרייט אויפצוטרעטען דאס ערשטע מאהל אין „רומעניען אפּערא הויז".

דאס דאזיגע „אפּערא הויז" איז געווען „פּאכאזשע" אויף אן אנשטענדיגען שטאל. א קליינע בלאטיגע „לאבי", אין מיטען א פענסטערל צום פערקויפען טיקעטס, אין איין זייט א טהיר, דער אריינגאנג אין סאלון אריין, לעבען פענ־סטערל ביים זייט נאך א טהיר, וואס האט אריינגעפיהרט אין סאמע ארקעסטער אריין פון'ם טעמפּעל דער קונסט, אינעווייניג איז דאס דאזיגע „טעמפּעל" געווען שמאל און לאנג וויא א „זייטען געסעל" אין פילאדעלפיא. איין באלקאני מיט צוויי באקסעס, רחמנא לצלן, האט אויך פארמאגט דאס „רומעניען אפּערא הויז".

איך שטעה לעבען מיין מאן בשעת ער גרימירט זיך און מיין הארץ ווערט שיער ניט צושפּרונגען פון שרעק. איין געדאנק עגבערט מיין מוח, בעסער גע־זאגט, איין ווארט, דאס ווארט „דורכפאל".

מיין מאן איז אויך גוט נערוועז, אבער ער זעהט וויא איך ערגער מיך און ער טרייסט מיך. נישקשה, ער וועט זיי באלד ווייזען וואס ער קען. מיר זיינען

דאָך עפּעס אויך עקטערס, מיר האָבען דאָך שוין געשפּיעלט אין גרעסערע, שעה־נערע טהעאַטערע וויא דאָס „רומעניען אָפּערא הויז“.

וויא פיעל מיר איז נור מעגליך, גיב איך איהם צו קוראזש, בעט איהם ער זאָל זיך נישט פארלירען, זיך האַלטען מוטהיג און שפּיעלען אָהן מורא.

עס אז שוין בלויז עטליכע מינוטען בעפאָר'ן שפּיעלען. איך לאָז מיין מאַן אין דרעסינג רום און געה אריין אין טהעאַטער. איך זעץ מיך אין א „באָקס“ און בעטראַכט דאָס פּובליקום אין טהעאַטער.

עפּעס קומט עס מיר פאַר אַזוי וואָכעדיג, גאָר נישט אַזוי וויא דאָן, ביי אונזער ערשטער פאָרשטעלונג אין שיקאַגאָ. דאָרט זיינען אין טהעאַטער געזעסען דאַמען און העררען און דאָ זיצען אין טהעאַטער — אידען מיט אידענעס... מען קייעט עפּעל, מען קנאַקט פּינאַטס און אַלע וויילע דערהערט זיך אַ שאָס פון אַ באָטעל סאָדאַ־וואַסער. עס דערמאָהנט מיך אין אונזער „ביער־האַלע“ אין פּי־לאַדעלפיא בשעת מיין שווינגער איז געווען דיא מענעדזשעריכע.

דיא מוזיק שפּיעלט שוין דיא „אָווערטיורע“. אַט באַלד געהט אויף דער קוירטען.

לעבען מיר אין באָקס זיצט דער קאָמיקער מאַקס אבראַמאָוויטש פון טהאַ־ליאַ טהעאַטער. מיר רעדען פון מיין מאַן'ס אויפטריט אָהן א פּראָבע אפילו. מאַקס אבראַמאָוויטש רעדט מיר אויס דאָס הארץ, אָבער ער גיט צו אז טהאָמאַשעווסקי האָט נישט געטאָרט געהן שפּיעלען אָהן א פּראָבע פאַר אַזאַ עולם אין נויאָרק אין רומעניען אָפּערא הויז, און ספּעציעל ווען מען האָט איהם נישט אַנאָנסירט אפילו, אָבער וואָס זאָל מען טהאָן? זאָגט אבראַמאָוויטש, עס איז נויאָרק, עס איז פּאָליטיקע.

דאָס וואָרט „פּאָליטיקע“ איז מיר פאָרגעקומען וויא עפּעס א מאָנסטער מיט טויזענד אויגען. איך קוק אויפן פּובליקום, אויף אבראַמאָוויטש'ן, און אויף דעם קוירטען וואָס פאַרשטעלט די ביהנע און איבעראַל זעה איך שוועבען דאָס וואָרט פּאָליטיקע, וויא א שרעקליכע כמאַרע פאַר א געפעהרליכען שטורעם. עס לאָזט מיך ניט איינזיצען, איך פיהל אז מיין מאַרך צינדט זיך מיר אָן. איך לויף ארויס פון באָקס און שפּאַציר אום אין טהעאַטער.

עס ווערט פינסטער. דער קוירטען געהט ארויף און די שפּיעל פאַנגט זיך אָן.

איך הער מיך צו צו דיא שוישפּיעלער. איך הער — דייטש! אַלע רעדען „דאַטש“. קאַרפּ רעדט דאַטש, סאָפיא קאַרפּ רעדט דאַטש, רודאָלף מאַקס אפילו רעדט אויך דאַטש. אַלע רעדען דאַטש . . .

איך טראכט מיר: אזוי וויא דיא פיעסע הייסט „דוד בן ישי“ און איז א היסטארישע מעשה פון דיא אמאליגע אידען, מסתמא האבען יענע אידען אין דיא אלטע צייטען גערעדט — דאטש.

אט קומט שוין דער אויפטריט פון מיין מאן.

אז דאס הארץ מיין'ס איז נישט צושפרונגען געווארען אין מיר פון שרעק, איז געוועז נור גאט'ס ווילען דערביי. מיין מאן בלייבט שטעהן אויף דער סצענע אין א פאזע וויא געהעריג איז, און קארפ, דאס הייסט, „קעניג שאול“ גיט א ברום אויף זיין באסאווע שטימע צו טהאמאשעווסקי'ן: ווערר ביזט דו, דו בור־שע? טהאמאשעווסקי שטעהט בלאס און שווייגט. קארפ דונערט נאך אמאהל ארויס די פראגע: ווערררר ביזט דו, דו בורשע ? נון שפריךך ! !

טהאמאשעווסקי דערהערט אז אלע רעדען דאטש, ענטפערט ער אויך אין דאטש: „איש בין דאוויד פון דעם שטעטיכען בעים לעישעם“. (איך בין דוד פון דער שטאדט בית לחם).

דיא קאלעגען שוישפיעלער אויף דער ביהנע, שטיקען זיך שוין פון געלעכ־טער און מען קען שוין ווייטער נישט אנגעהן מיט'ן שפיעלען.

דאס פובליקום „קעטשט“ דעם געלעכטער פון דיא שוישפיעלער און לאכט אויך מיט. דער קאמיקער, רודאלף מאקס, בעזאלצט נאך דיא געשיכטע מיט א זעהר קאמעראדשאפטליכען ביסעל ארבעל־פראזא. ער שפרינגט צו צום קעניג, צו קארפ'ן, הייסט עס, און זאגט: „אדוני קעניג, וואיסט דו ניכשט ווערר דיזערר קעררעל איזט? דאס איזט דאך אונזער דאטש פון שיקאגא — נישט פון בית לחם!“

טאמער איז דאס נאך געוועז ווייניג, פוילט זיך נישט דער קאמיקער און ער זאגט צום פובליקום: „וויא געפעלט אך עפעס דער שיקאגא'ר דאטש פון שטעטי־כען בעים לעישעם ? . . .

איך בלייב שטעהן וויא צומישט, איך ווייס נישט וואס צו טהאן, עס ווילט זיך מיר ארויפשפרינגען אויפן סטיידזשעלע און מאכען פון אלעמען א בארג אש. איך ברען וויא אן אנגעצונדענער פאקעל.

איך זעה ווי מיין מאן שטעהט אויף דער סצענע א פערלוירענער, דעם קאפ אויף זיין ברוסט געזונקען, דיא אויגען צו דער ערד אראבגעלאזען און ער שווייגט, זאגט נישט קיין ווארט.

וויא אזוי מען האט געענדיגט דעם אקט געדענק איך נישט, איך בין געוועזן צו פערווירט איך זאל עפעס קענען זעהן נאך.

אבער באלד נאך'ן ערשטען אקט בין איך, וויא א ווילדע טיגערין, אריינ־

געלאָפּען צו מיין מאַן אין דרעסינג רום. דערזעהענדיג איהם בין איך אין היס־טעריקע אריינגעפאַלען. ער איז געשטאַנען בעועגלאַז, וויא פערגליווערט, ווייס וויא שנעע און זיינע אויגען האָבען געקוקט שטאַר, אָהן אַן אויסדרוק.

איך בין צוגעפאַלען און ארומגעכאַפּט מיין מאַן און מיט אַ ווילד קול האָב איך אויסגעשריען: באַרים, מיר בלייבען דאָ נישט מעהר, מיר פאָהרען צוריק קיין שיקאַגאָ !

אַ טהעאַטער קירעגס־געריכט

אויך מיין געשריי איז אָנגעקומען פינקעל.

פינקעל איז געווען אַ סטראָגער מענש, שטרענג — אָבער קאָנסעקווענט. ער האָט מיך גוטמוטהיג אָנגענומען ביי דיא הענד אום מיך איינצושטילען און צו מיין מאַן האָט ער געזאָגט: „טהאָמאַשעווסקי, איהר וועט נישט פאָהרען פון דאַנען, איהר בלייבט מיט אונז אין „רומעניען אָפּערא הויז" און איהר וועט שפּיעלען טהעאַטער. רעדט נישט קיין דייטש, רעדט אידיש, איהר זייט אַזאַ גר־טער עקטער וויא דיא אַלע ממזרים דאָ, אַ רוח אין זייערע טאַטעס אריין. איך וועל זיי שוין אָנלערנען!"

דיא פאָרשטעלונג איז וויא עס געענדיגט געוואָרען.

נאָך'ן שפּיעלען, ווען מיר זיינען אַלע הינטער דער ביהנע און מאַכען זיך גרייט אַ היים געהן, דערהערט זיך פּלוצלינג אַ פּישטשענדיג קולכ'על שרייענדיג גיך: „מאָרגען איז אַ מיטינג, מאָרגען אַ מיטינג!"

דאָס פּישטשעדיגע קולכ'על האָט בעלאַנגט צו אַ קליין מענשעלע, מיט קליינע אויגעלעך. דאָס דאָזיגע מענשעלע האָט געהייסען „משה'לע" און איז געווען פינקעל'ס לייב־אַדיוטאַנט.

דאַמאַלס איז יעדער אַקטיאָר, אָדער יעדע אַקטריסע, געווען בעוואָפּענט מיט אַזעלכע „לייב־אַדיוטאַנטען"; פּשוט גערעדט: פּאַטריאָטען. אַן אַקטיאָר אָהן פּאַטריאָטען איז געווען וויא אַ יאַטקע אָהן הינט... שאַ, שטיל, נישט געווען ווער ס'זאָל שרייען און קלאַפּען.

היינט אויך האָט יעדער שוישפּיעלער ליעב צו האָבען ארום זיך פּאָר־עהרער, אָבער היינטיגע זיינען שוין מעהר „קלאַסען־בעוואוסט", היינטיגע לאָ־זען זיך גוט בעצאָהלען, ווייל זיי ווייסען דיא היסטאָריע פון דיא אַמאָהליגע

פאטריאטען. אמאהליגע פאטריאטען זיינען געווען איבערגעבען זייערע ליעבלינגע, זייערע סטארס מיט לייב און לעבען, נישט אויסגערעכענט. זיינען טאקע א סך פון זיי געבליבען שלעפערס, קבצנים. אבער דיא יעניגע וואס האבען געקוקט אין תכלית אריין, זיי זיינען געווארען — מענעדזשערס, כלל טהוערס, דעה זאגערס, זאגאר דראמא־מאכערס ביים אידישען טהעאטער.

א וואויל בהמה'לע, דאס אידישע טהעאטער, עס לאזט זיך מעלקען פון יעדען שבת גוי.

דער דאזיגער „משה'לע" איז געווען צו פינקעל'ן וויא א טרובע איז צו א פאנאגראף. פינקעל האט גערעדט שטיל און משה'לע האט דאסזעלבע רעדעכץ אויסגעשריען אויף זיין פישטשענדיג קולכ'על.

ווען משה'לע האט אויסגעשריען „מארגען א מיטינג", האב איך נישט פערשטאנען וואס דאס מיינט, נור דיא איבריגע אקטיארען האבען זיך עפעס שטילערהייד געשושקעט איינס דעם אנדערען אין דיא אויערען. עפעס א מין געהיימניס האט אלעמען ארומגעכאפט. א טויטע שטילקייט האט געהערשט צווישען דיא שוישפיעלער פון „רומעניען אפערא הויז".

צו מיר מיט מיין מאן איז דערזעלבער משה'לע צוגעקומען, נאכדעם וויא ער האט אויסגעשריען „מארגען א מיטינג" און געזאגט מיט א בעפעהל: „מיסטער טהאמאשעווסקי, מיסטער פינקעל וויל אייך אין קעלער, קומט אין קעלער".

א דערשראקענע בין איך געווארען: וואס הייסט מען וויל אונז אין קעלער?" וואס הייסט קעלער? ועלכער קעלער? רבונו של עולם, וואס טהוט זיך דא מיט אונז? וואס וועט מען אונז טהאן אין קעלער? אפשר שלאגען, וויא וואלדגזלנים? ווארים וואס דען רופט מען אונז אין א קעלער?

מיט אלע מיינע ציטערנדע אברים האב איך זיך איינגעקלאמערט אין מיין מאן און געבעטען איהם מיר זאלען זיך נישט לאזען פערנארען אין דעם קעלער; גענוג אז מיר האבען זיך געלאזט פערנארען פון שיקאגא אהער קיין נויארק, אין „רומעניען אפערא הויז", דאס איז שוין א גענוגענדע גרוב און מיר דארפען שוין נישט מעהר קיין קעלער . . .

אבער אז פינקעל'ס משה'לע רופט אין קעלער — געהט מען אין קעלער.

געקומען, מיט הארץ קלאפעניש, אין'ם קעלער, ווייזט זיך ארויס אז קיין וואלד־גזלנים זיינען דארט נישטא, קיין ים־קאטערס אויך נישט, בלויז עטליכע אלטע שיכור'ע דייטשען זיצען ארום א פאר קאנסאמפשענדיגע טישלעך און „זשליאקען" דיא ווייסע שוים פון גרויסע סקונערס ביער.

אין א ווינקעל לעבען א קיילעכדיג טישעל מיט פלעקען פון אלערליי קאָ־לירען, זיצט פינקעל אליין און װאַרט אויף אונז.

מיר זעצען זיך צו לעבען זעלבען טישעל. די מזשערס זיינען „גראַניטע" און קרעכצען נעביך אויף גלות הקעלער. פינקעל אָרדערט וויין און מיר זיינען זיך משמח.

דער וויין קעלער איז געווען אויף פאַרסייטה סטריט קאָרנער גרענד סטריט און דער אייגענטהימער איז געווען א דייטש מיט'ן נאָמען וויסיק. פינקעל איז געווען אין דעם קעלער אן אָפטער איינגעהער. אין „וויסיק'ס וויין קעלער" איז געווען פינקעל'ס סטאָליצע.

מיר האָבען זיך אונטערהאַלטען ביי א גלעזעל וויין און פינקעל האָט אונז אויסגערעדט דיא הערצער. ער האָט אונז געטרייסט, געזאָגט מיר זאָלען זיך נישט ערגערען וואָס דיא קאָלעגען שוישפּיעלער האָבען חוזק געמאכט פון מיין מאַן'ס דייטשיש און אונז צוגערעדט מיר זאָלען בלייבען אין נויאָרק.

זיין הויפּט געדאנק איז געווען אז מען דארף זיין ערנסט צו דער ביהנע און אזוי האָט ער אונז געראטהען. מיר זאָלען בלייבען אין נויאָרק און שפּיעלען טהעאטער, זיך ערנסט אָבגעבען דער ביהנע און מיר וועלען מיט דער צייט גע־ווינען זיך א נאָמען אלס שוישפּיעלער

דערביי האָט ער עטליכע מאָהל בענוצט זיין ווערטיל: „איהר'ט שוין איבערצעהלען", און זיך געמיטהליך גערדעהט זיין וואָנצע.

מיר זיינען אַרויס פון'ם קעלער און אַוועק אַ היים.

נאָך דיא טרייסט ווערטער פון פינקעל'ן זיינען מיר געוואָרען אביסעלע מוטהיגער ביי זיך און אויף מאָרגען זיינען מיר מיט לייכטערע הערצער אוועק אין טהעאַטער אין דער בעשטימטער צייט, צום מיטינג.

דער מיטינג איז געווען אין א גרויסען צימער מיט נאַקעטע ווענט און א הוילען פלאָר, א טיש און עטליכע בענקלעך אַרום זיינען געשטאַנען אין מיטען דעם דאָזיגען צימער וואָס האָט געהייסען „אָפיס", און אָט דער אָפיס איז געווען אָנגערויכערט וויא א היימישע קרעטשמע.

אַלע שוישפּיעלער זיינען געווען שטיל און געהאָרכזאַם וויא עפּעס ער־וואַרטענדיג א שלעכטע בשורה.

מען האָט גענומען „מיטעווען", און עס איז געוואָרען לעבעדיג. מען האָט געליאַרעמט און געפּילדערט, געשריען און געהיצט זיך, אָבער דער „בעשלום" וואָס איז בעשלאָסען געוואָרען מיט א מאַדזשאָריטי פון איינעם געגען אַלע, דאָס

הייסט, פינקעל האט ארויסגעגעבען דעם פסק און דאס איז געווען דער „בעשלוס“ פון׳ם מיטינג.

דער פסק איז געווען א גרויזאמער. פינקעל האט בעשטראפט אלע שוי־שפיעלער מיט צו דריי דאלער יעדען פאר לאכען פון מהאמאשעווסקי׳ן אויף דער ביהנע וואס ער האט געמאכט א „בולבע“ אין דייטש, און רודאלף מאקס׳ן האט פינקעל בעשטראפט מיט גאנצע פינף דאלער דערפאר וואס ער האט געלאכט מעהר פון אלעמען.

דיא אקטיארען זיינען געווען שרעקליך אין כעס פאר דעם פסק דין, אבער פינקעל איז געווען גאנץ קאלטבלוטיג, נישט געערגערט, ער האט זיך געדרעהט א וואנצע און מיט א שמייכעל פון נצחון האט ער זיך אנגערופען צו מיר און מיין מאן: „קינדער, געלד וועט שוין זיין אויף א גלעזעל ויין, זיי וועלען שוין מעהר נישט לאכען פון אייך, דיא ממזרים. אצינד קומט אין קעלער אריין“ . . .

אונזערע „גרויסע" פערדיענסטען

בעסי טהאמאשעפסקי מיט 24 יאהר צוריק

נאכדעם ווי פינקעל האט ארויס־געגעבען אזא פסק, אלעמען שטראפירט צו דריי דאלער, זיינען דיא אקטיארען געווארען פריינדליכער צו אונז.

פינקעל האט גענומען, וויא מען זאגט, דיא לייצעס אין זיינע געזונדע הענד און דיא קאלעגען שוישפיעלער האבען געהארכזאם געפאלגט.

ס'איז געקומען מיין ערשטער אויפטריט אין „ר. מעניעז אפערא הויז".

אמת, מען האט זיך נישט געמאכט פון מיר קיין גרויסען צימעס, דאס הייסט, מען האט מיך נישט אנאנסירט וויא מען וואלט בעדארפט, אבער אבי־סעלע האט מען מיך יא אדווערטייזט און איך טרעט אויף אלס „מערי" אין „חיים אין אמעריקא".

בעפאר'ן אויפטרעטען האב איך מיך זעהר געשראקען, ווייל דיזעלבע ראלע איז פריהער געשפיעלט געווארען פון חיה שרה שערנגאלד, און איך האב מורא געהאט געהן נאכשפיעלען נאך איהר, אבער זיא איז געוועזן קראנק און איך האב געמוזט מאכען מיין דעביוט אין דער ראלע וואס זיא האט געשפיעלט.

קיין פאסיגע קליידער האב איך נישט געהאט און דאס האט מיך זעהר געערגערט, אבער מיין שכנה פון פארסייטה סטריט איז מיר געקומען צו הילף. זיא האט מיר געגעבען אן עצה כ'זאל נעהמען קליידער אויף אבצאהלען, וואסי, דיא אלע אנדערע אקטריסעס מעגען געהן אויסגעפוצט און צאהלען דיא פעדלערים דערפאר און איך טאר נישט?

מיין שכנה ברענגט מיר דעם פעדלער, א רויט אידעל, וואס גיט זאכען אויף באָרג. נישט מעהר, מען מוז איהם אָבצאָהלען—און א י ה ם אָבצאָהלען איז געווען אונמעגליך, ווייל מען האָט זיך פון איהם נישט געקענט אויסצאָהלען. אַזא מין רויטער פעדלער איז דאָס געווען.

אָבער וואָס זאָל מען טהון! איך נעהם ביים פעדלער צוויי קליידלעך. די שכנה לייהט מיר א מענטעלע, איך קויף מיר א פּאָאר שיך פאר 98 סענט, אין צעהן־סענט סטאָר קויף איך מיר איין נאָך שמאָכטעס, בלויע ריבאָן צו מיינע בלאָנדע לאַנגע האָאר, פּוץ מיך אויס און געה צו דער שחיטה, דאָס הייסט, צו מיין ערשטען אויפטריט אין „רומעניען אָפּערא הויז.״

מיין שרעק איז מורא׳דיג גרויס. איך ציטער, טאָמער וועלען די שוי־שפּילער מיר טהון עפּיס א שפּיצעל, ווי זיי האָבען געטהון מיין מאַן. עס וואַרפט מיר ווי אין א קדחת. איך קום אויף דער ביהנע, דערזעה איך אין באָקס זיצט מאַדאַם שעהנגאָלד אליין. קראַנקערהייט איז זי געקומען זעהן, ווי איך וועל דאָס שפּיעלען „איהר״ ראָלע. די אַרטיסטישע דזשעלאָסי האָט איהר פון בעט אַראָפּגעשלעפּט און געבראַכט אין טהעאַטער, כדי זי זאָל קלייבען נחת אויב איך׳ל דורכפאַלען.

דאָס פערגרעסערט מיין נערוועזיטעט, און אַלע ווײַלע קוק איך די מיט־שפּילער מיינע אין די אויגען, זעהן אפשר לאַכען זיי שוין פון מיר. „בולבעס״ האָב איך געמאַכט, איינע גרעסער ווי די אנדערע. גאַנצע מאַנאַלאָגען האָב איך צוקריפּעלט. אָבער דאָס פּובליקום פון „רומעניען אָפּערא הויז״ האָט געשלונגען מיינע בולבעס אָט ווי גרויס זיי זיינען געווען, זיך אפילו נישט דערוואָרגען מיט זיי . . .

מיין סוקסעס איז געווען א גאַנץ קנאַפּער. אָבער אַלע האָבען צוגעגעבען, אַז איך בין א „שעהנע סוברעטקעלע״ און אבא שעהנגאָלד האָט געזאָגט: „אָט, נישקשה פון א בעהעלפעריל״ . . .

מיר האָבען אָפּגעשפּיעלט די וואָך. אונזערע ווײַדזשעס זיינען געווען 150 מאַרקען.

פינקעל׳ס לייב־אַדיוטאַנט, משה׳לע, האָט געהייסען אונז קומען זונטאָג אין „אָפּיס,״ מען וועט זיך טהיילען מיט׳ן פּערדיענסט.

זונטאָגס האָט מען צו יענער צייט נישט געשפּיעלט. זונטאָג פּלעגט מען זיך צו׳חשבון׳נען מיט די געלדער . . .

געקומען זונטאָג. אַלע זיינען מיר זיך צונויפגעקומען אין „אָפּיס״ אין

טהעאטער. נאך עטליכע שטונדען חשבון׳ען און רעכענען, מיט בלייפעדערס, מיט קריידלעך און מיט די פינגער, איז אונז אנגעקומען, מיר מיט מיין מאן, גאנצע זעכצעהן דאלאר מיט טשענדזש . . .

די מארקען סיסטעם איז געווען, ווי ווייט איך געדענק, א וואונדערבארע ערפינדונג. מען האט גענומען א דאלאר וואס האט אין זיך הונדערט גאנצע פעניס, און מען האט דאס צושעטקעוועט אויף טויזענד פיסעס . . . דאס הייסט, טויזענד פראצענט.

געארבייט אויף „מארקען" האבען בלויז די שוישפיעלער.

די אלע אנדערע אנגעשטעלט אין טהעאטער האבען געקראגען „רעגעלע ווייזשעס." למשל, אשערס האבען זיך געקראגען סטעדי—א קוואדער א נאכט. כאריסטען און כאריסטקעס—זעקס ביז זיבען און אמאל גאנצע אכט דאלאר א וואך. דערפאר, אבער, האבען זיי געזונגען שעהן און אויסגעזעהן שעהן—טאקי דיעזעלבע כאריסטקעס וואס מיר האבען היינט—נור היינט איז עס פיער־און־צוואנציג יאהר שפעטער . . .

אז מען האט אלעמען בעצאהלט, געמאכט די אלע אויסגאבען וואס א טהעאטער האט ביז עס קומט צום שוישפיעלער, ערשט דאן האט מען גענומען צוטהיילען דעם פראפיט אויף די שוישפיעלער „מארקען."

איז ווי גאט האט געגעבען. אמאל האט זיך אנגענומען אויף א „מארקע" 14 סענט און אמאל 4 סענט. נישט איינמאל האט געטראפען, אז מען איז נאך שולדיג געבליעבען . . . ווייל דער וואס איז געשטאנען ביים שיסעל, דאס הייסט, דער „מענעדזשער," האט דאך אליין „געסארווערט" די אויסגאבען.

למשל, א ווענטעל סינערי וואס מען האט געמאכט, האט אמאל א געוויסער מענעדזשער אריינגע׳חשבון׳ט $160.00. אי, פאר הונדערט און זעכציג דאלאר האט מען געקענט אבקויפען אלע סינעריס פון יענעם טהעאטער און נאך קריגען היבשע עטליכע דאלאר טשענדזש, אבער געה שריי, אז ער ווייזט א „ביל" . . .

נישט איינמאל האבען אונזערע הונדערט און פופציג „מארקען" בעטראפען, נאך דער וואך שווערע הארעוואניע, גאנצע—72 סענט מיט א פיערטעל . . .

נו, מיט אזעלכע ווייזשעס, מאהלט אייך, האט מען קיין אייגענע פראפערטיעס נישט געקענט קויפען.

האבען מיר זיך געוואוינט אין אונזער פלעט אין 120 פארסייטה סטריט, אויף טאטען׳ס פלאאר, און געהאפט צו גאט אויף בעסערע צייטען.

נאָכ'ן שפּיעלען, שפּעט ביינאַכט, פלעגען מיר אַמאָל געהן אין קאַפע, נור מעהרסטענס פלעגען מיר געהן אהיים.

מיר פלעגען זיך שטילערהייט אריינ'גנב'ענען אין הויז, ווייל ד'ער אריינגאַנג אין אונזער פלעט איז געווען גלייך אין קיטשען, וואו אונזער לאַנגע דיענסט־מיידעל איז געשלאָפען אויף די „וואש־טאָבס" מיט די פיס אַראָבגעהאַנגען אין סינק.

שטילערהייד האָב איך גענומען דעם הערינג, וואָס איז געווען איינגעוויקעלט אין געלען באָבילע פּאַפּיער, אָנגעגרייט פאַר אונז אויף „סאַפּער." נאָר אָבוואַשען דעם הערינג איז געווען א קונסטשטוק — אַז איך האָב געלאָזען דאָס וואַסער לויפען פון קראַן, האָב איך געדאַרפט גוט אויפפּאַסען, איך זאָל נישט אָבוועקן דער דיענסטמיידעל'ס פיס . . .

מוטער און שוישפּיעלערין

דעם שוישפּיעלערס לעבען איז א מאָדנעס, א פאַרקעהרטעס, א קאַפּויריגעס.

ביינאַכט, ווען אַלע מענשען שלאָפען, איז ביים שוישפּיעלער „טאָג". ווען א פּראָסטער ארבייטער קוויקט זיך מיט'ן אויפגעהן פון דער זונן, מיט'ן ליכטיגען מאָרגען שטערען, מיט דער שמעקנדיגער ראָסע וואָס ליגט אויף בלומען און גראָזען און פינקעלט, ווען דיא מאָרגען־זונן בעשיינט דאָס, וויא פינקעלדיגע דיאַמאַנטען, דאַן, אין'ם איפּוואַכענדען פריה־מאָרגען שלאָפט דער שוישפּיעלער.

ווען א פּראָסטע מאַמע באָדט איהר קינד פאַר'ן שלאָף, און קוועלט פון גליק און נחת וואָס איהר קינדעלע איז שעהן און לויטער, בשעת זיא נעהמט דאָס צאַרטע נאַקעטע קערפּערל פון וואַנעלע אַרויס, דאַן, איז דיא שוישפּיעלער־מאַמע, דיא אַקטריסע, פאַרנומען מיט שמינקע און פּוידער, צו פאַרשטעלען זיך פאַר א יונגע מיידעלע, אום מעהר צו געפעלען איהרע קעלבערנע פערטהרער וואָס זעהן אין איהר בלויז דיא פרוי און קיינמאָהל נישט דיא מוטער, דיא מ א מ ע.

א פאַרקעהרט לעבען איז דעם שוישפּיעלערס.

מערקווירדיג, וויא אין מיר האָבען זיך אימער געריסען דיא צוויי געפיהלען פון מוטער־זיין און שוישפּיעלערין.

ביז איך געווען אויף דער ביהנע, איז מיין גאַנץ לעבען, מיין גאַנץ וועזען

געווען אויף דער ביהנע, ס׳האט פאר מיר גאר נישט עקזיסטירט דאן — און עד היום — אויף דער ביהנע פארגעס איך אין אלעס און האב נור אין זינען מיין שפיעלען איך וויל געפעלען זיין דעם צושויער.

בין איך געווען אין דער היים, מיט מיין קינד אסתר׳ל, און שפעטער מיט מיינע אנדערע קינדער, זאלען זיין געזונד, האט אויך פאר מיר גארנישט עקזיס־טירט, אויסער מיין קינד. איך האב זיך זאט נישט געקענט אנטישען מיט מיין מיידעלע, מיין אסתר׳ל.

אמת, אפט איז מיר געווען דאס הויז־לעבען מיינס אזוי, אז ווען נישט מיין קינד, האב איך זיך געפיהלט אין גאנצען איבריג אויף דער וועלט. מיין קינד איז מיר געווען דאן מיין איינציגע דערהאלטונג ביים לעבען. זיסע אסתר׳ל, זיא איז געווען מיין דערקוויקונג, זיא האט מיר בע׳טעם׳ט געמאכט מיין טעם׳לא־זען לעבען אין יענער צייט.

שעהן איז מיין אסתר׳ל געווען, מיט גרויסע בלאהע אויגען, טונקעל בלאנ־דע קוטשעראווע לאקען, חן גריבעלעך אין דיא באקען, א קליין מיילכעל מיט שעהנע ווייסע ציינהנדעלעך, ספריטנע, לעבעדיג און קינדיש קלוג. ווער עס האט מיין קינד געזעהען האט דאס ליעב געהאט, מיינע שכנים פלעגען זיך דאמיט לאבען. וויא א שעהנע רויז האט זיא דאן געבליהט — מיין ארים קינד — — —

קיין סך צייט פאר איהר האב איך נישט געקענט אבגעבען, א שוישפיע־לערין האט איבערהויפט ווייניג צייט פאר דער היים, מען איז שטענדיג פאר־נומען מיט׳ן טהעאטער, נור יענעם צו אמוזירען, אבער זיך אליין — דאס ער־לויבט נישט דיא שוישפיעל קונסט, איבערהויפט ווען דער קינסטלער וויל ער־רייכען בעריהמטהייט.

אין טהעאטער ביי אונז, אין „רומעניען אפערא הויז“, הייסט עס, איז מען געווען שטארק פארנומען מיט — א סוד . . .

טהעאטער־מענשען האבען זיך שטענדיג ליעב צו סוד׳ען. אז איינער וויל בעטען ביים צווייטען א מעטש, רופט ער איהם אפ אין א ווינקעלע און שטי־לערהייד רוימט ער איהם איין א סוד: „גיב מיר א מעטש“.

עס קומט אוים עפעס וואזשנער, אט, זאלען מענשען זעהן אז דער און דער איז א וויכטיגער מענש אין טהעאטער וועלט, א פאליטיקער, ער „סוד׳עט“ זיך מיט אלעמען . . .

דאס סוד׳ען זיך ביי אונז אין טהעאטער דאן, איז געווען צווישען פינקעל׳ן מיט לאטיינער׳ן.

זיי האָבען זיך געסוד'עט און גע'סוד'עט און זיך גע'סוד'עט נאָך אביסעל, ביז ענדליך איז פון'ם סוד'ען זיך ארויסגעקומען א מייסטערווערקעל, א פּיעסעלע מיט'ן נאָמען „גלות רוסלאנד“.

דיא מעשה פון „גלות רוסלאנד“ איז געווען זעהר א וואזשנע:

אין רוסלאנד וואָהנט א איד־און האָט א זוהן אָסיפּ. אויף אידיש הייסט ער „יאָזעף“, נור אויף גויש, אָסיפּ. אָט דער יאָזעף איז א ניהיליסט פּאָ־פּראָפּעסיע. און אַלס ניהיליסט האָט יאָזעף ליעב — א אידענע? נאָ, נעווער! דוקא א גויע, מיכאַילאָווא איז איהר נאָמען.

איז מאי קא משמע לן, וואָס זשע וויל ער, דער יאָזעף, דער ניהיליסט? ער וויל א דזשאָב, וויל ער. שיקען דעם קיסר אויף יענער וועלט. זעהר נאָבעל פון זיין זייט אפילו, נור וואָס דען. דיא טאָווארישטשעס, דיא ניהיליסטען, הייסט עס, דאַרפען דאָך אויך שפּיעלען אין איין אַקט, זיי זיינען דאָך עפּעס דיא גלאָוונע באָים, קלייבען זיי זיך אוים שלישי, דאָס הייסט, דעם דריטען אַקט און זאָגען אזוי: „סעי, באָיעלע, ווילסט דערשטיקען ניקאָלאַיקען? אָ'ראַיט, קאַם אָן! נור טאָמער ביזטו גאָר א שפּיאָן, הע? טאָ וואָרט, מיר'ן זיך פּארשטעלען.“

קומט פּאָר א קלאָמפּערשטדיגער „קראַזשנאַי סוד“ און מען פּער'משפּט דעם יאָזעף'ן נעביך צו דער תליה. אָבער יאָזעף גיט נישט אוים זיינע טאָווארישטשעס, ער איז געטריי זיין שטרעבען, און ווען עס ליגט איהם שוין דער שטריק אויפ'ן האַלז און דאָס ווערטהע פּובליקום האָט שוין די געוויסע פּאַרציע „סנימפּאַטיע“ פּאַר'ן העלד, זעהט מען דאָך שוין, אַז יאָזעף איז א יאַט פון די יאַטען, אַן אמת'ער ניהיליסט, ערלויבט מען איהם צו מאַכען דעם דזשאָב און זאַטשמעליען ניאָקלאַיקען, דאָס הייסט, אַלעקסאַנדער'ן.

אָבער קיין לייכטער דזשאָב איז עס נישט און יאָזעף פּאַלט אריין אין טראָבעל, ער מוז זיך שלאָגען מיט עפּעס א פּריסטאַוו און דער סוף איז, אַז אין פּיערטען אַקט ענדיגט זיך „גלות רוסלאַנד“, נור מיט וואָס עס ענדיגט זיך — ווייס איך נישט . . .

קאַרפּ האָט געשפּיעלט דעם ליידענדען פּאַה־טהער, סאָפיא קאַרפּ אין אבוועקסלונג מיט מאַדאַם ליפּצין האָט געשפּיעלט דיא גוי'ע מיכאַילאָווא, טהאָמאַשעווסקי אַלס דער אונשטערבליכער יאָזעף, פּינקעל אַלס יאָזעף'ס פּעטער, (יאָזעף האָט געהאַט א פּעטער), בינע אַבראַמאָזאָהן אַלס יאָזעף'ס מוהמע (יאָזעף האָט געהאַט א מוהמע) און אַבאַ שעהנגאָלד אַלס דער געוויסער פּריסטאַוו.

אזוי וויא יאָזעף איז געוועזן אָרים אין משפחה, האָב איך נישט געהאט קיין ראָלע אין דער פּיעסע.

דערפאַר אָבער איז מיר דיא פּיעסע געווען זעהר געפעלען, ווייל דיא איינ־נאָהמעס זיינען געווען גרויסע און אונזערע „מאַרקען" זיינען געשטיגען ביז דרייסיג סענט און העכער.

מיין מאַן האָט געמאכט א געוואַלדיגען היט אַלס „יאָזעף", דאָס פּובּליקום איז געווען ווילד פון בעגייסטערונג פון דיא העלדישקייטען וואָס יאָזעף ווייזט און מען האָט איהם שטאַרק אַפּלאָדירט. אָבער דאָ הויבען זיך אָן צרות פון אַק־טיאָרסקע דזשעלאָסי. דיא קאָלעגען שוישפּיעלער האָבען נישט פאַרגונען איהם זיין סוקסעס און מען האָט אָנגעווענדעט אַלערליי טריקס, אַלערליי הינטער־פיסלעך ביז עס גרייכט אזוי ווייט, אַז אבא שעהנגאָלד מוז ליגען צו בעט עטליכע וואָכען, ווייל „יאָזעף" ווערט אויף דער ביהנע אין כעס און דרעהט שעהנגאָלד'ן אויס א פוס . . .

אַקטיאָרסקע אויפּערזוכט

„דזשעלאָסי" איז פאַר דעם אַקטיאָר פּונקט אזוי נויטיג, וויא לופט אויף צו אַטהעמען. איין אַקטיאָר מוז זיין דזשעלאָס אויפ'ן צווייטען, כדי צו וועלען יע־נעם איבערשטייגען. דער שוישפּיעלער וואָס האָט אין זיך נישט מעהר קיין אַר־טיסטישע אייפערזוכט, הייסט עס, אז ער האָט נישט מעהר קיין אַמביציע, און ער מעג פערלאָזען דיא ביהנע, ער וועט שוין סאַי וויא סאַי גאָר נישט מעהר אויפטהאָן.

אָבער פיעלע אומגליקען קומען אַרויס פון אַט דער אייפערזוכט.

אייפערזוכט איז שלעכט אין אַלע פעלע, אָבער ווען געבילדעטע מענשען ווערען בעפאַלען פון אייפרזוכט, קענען זיי נאָך, אַם ווייניגסטען, אַמאָל זיך קאָנטראָלירען, אָבער ווען אונגעבילדעטע ווערען בעפאַלען פון אייפערזוכט — איז טאַקע זעהר פאַסקודנע.

אַלע פון אונזערע שוישפּיעלער צו יענער צייט, און פיעלע נאָך היינטיגע צייטען, זיינען אַזעלכע מענשען וואָס קענען נישט זעהר שטאַרק קאָנטראָלירען זיך אין זייער אַרטיסטישער אייפערזוכט און דאַרום קומען כסדר אַרויס אזוי פיעל צרות.

ווען מיין מאַן האָט דאַן געמאכט זיין גרויסען ערפאָלג אין דער פּיעסע „גלות רוסלאנד“, האָבען דיא קאָלעגען שוישפּיעלער דאָס איהם פּשוט ניט פערגונען.

למשל; איינע פון דיא דאַמען וואָס האָט געשפּיעלט דיא געליעבטע „מיכאַילאָווא“ און וועלכע דער העלד „אָזעף“ האָט געמוזט אַרומנעהמען, האָט אָנגעזאָגט מיין מאַן, ער זאָל נישט וואַגען זיא אָנריהרען, ווייל זיא טראָגט אַ ווייס קלייד און ער וועט דאָס זוישמירען . . . דוקא האָט מיין מאַן זיך אָנגעשמירט דיא הענד מיט סאַזשע און איהר געמאכט צוויי לאַפּעס אויפן ווייסען קלייד. זייט דאַן האָט זיא געשוויגען.

אבא שעהנגאָלד האָט געשפּיעלט דעם פּריסטאַוו. אין דער סצענע ווען „יאָזעף“ ראַנגעלט זיך מיט׳ן פּריסטאַוו, דאַרף ער איהם בייקומען, כדי דאָס פּובליקום זאָל איהם אַפּלאָדירען פאַר זיין העלדישקייט. אָבער שעהנגאָלד איז געווען דזשעלאָס וואָס טהאָמאַשעווסקי כאַפּט אויס אַלע אַפּלאָוזען און ער האָט זיך גע׳בריה׳ט און נישט געוואָלט לאָזען זיך בייקומען, איז טהאָמאַשעווסקי געוואָרען ווילד און איהם דערלאַנגט אַזאַ נעהם און אַזאַ וואָרף צו דער ערד, אַז מען האָט געמוזט לאָזען דעם קוירטען אין מיטען אַקט, ווייל שעהנגאָלד האָט זיך שוין נישט געקענט אויפהייבען. ער איז נאַכדעם געלעגען צו בעט עטליכע וואָכען מיט אַ אויסגעלינקטען פוס.

דיא פּיעסע „גלות רוסלאנד“ איז געלאָפען אַ שטיק צייט. מיר האָבען שעהן פאַרדיענט און אַזוי אַריינגעשפּיעלט טיעף אין סיזאָן.

דער נאָמען טהאָמאַשעווסקי איז געוואָרען מעהר און מעהר פּאָפּולער אין נויאָרק.

יאָזעף לאַטיינער איז געווען זעהר פּראָדוקטיוו, אַ שנעלער דראַמאַטורג, און אַז מען האָט נויטיג געהאַט אַ נייע פּיעסע, איז געווען גענוג אַ פּיפּס פון מענעדזשער — און לאַטיינער האָט באַלד געמאכט אַ פּיעסעלע.

דאָס נייע מייסטערווערקעל האָט לאַטיינער געשריבען ספּעציעל פאַר מיין מאַן און פאַר מיר, צוויי שעהנע ראָלען פאַר אונז ביידע.

דיא פּיעסע האָט געהייסען „עזרא, אָדער דער עוויגער יודע“. אַ וואונדערליכע מעשה איז דאָס געווען: אַ געוויסער איד מיט אַ באָרד האָט אַ טאָכטער, וואָהנען זיי אין אַ וואלד — וואו דען וואָהנט אַ איד מיט אַ טאָכטער?... קומט אָן איינער אַ פּאַן שוויינינסקי, ימח שמו זאָל ער ווערען. ווען ס׳זאָל זיין אַ גאָט אויף דער וועלט, וואָלט אָט דער שוויינינסקי נישט געדאַרפט גאָר אויפוואַקסען,

אזא פּאַסקודניאַק איז דאָס געווען. ער האָט געוואָלט, נישט אַנדערש, ווי נור דיא אידישע טאָכטער זאָל איהם ליעב האָבען!

אי דו גויעץ, דו טריפ'ניאַק, וועסט דאָך האָבען אַ מפּלה, געדענק, ס'קומט אַ פיערטער אַקט וואו מען וועט דיך לעגען אין דר'ערד אריין, טשעפּע נישט דעם איד'ס טאָכטער, לאָז אָפּ — איז ניין, דוקא וויל ער נור דעם אידענס טאָכטער, קריכט וויא אַן אמת'ער־שווייניגסקי...

און אַז דיא אידישע טאָכטער וויל פאַרט נישט, געהט פאַן שווייניגסקי און וואַרפט אונטער אַ טויט קינד ביים אידען הינטער'ן פענסטער און ס'טהוט זיך חושך . . .

העלפט גאָט, איז אין קראַקאָו פאַראַן אַ גראָבע גויע וואָס הייסט קאַטע־רינאַ, אַ לעבען אויף איהר קאָפּ. וואָס זשע טהוט קאַטערינאַ? זיא טהוט דאָס, וואָס אַלע קאַטערינאַ'ס וואָלטען געטהאָן אויף איהר פּלאַץ. זיא קומט אין וואַלד אריין און ענטפּלעקט פאַר'ן קעניג, אַז דאָס טויטע קינד, צוליעב וועלכען דער איד מיט דער טאָכטער זיינען אין טראָבעל, טאַקע דאָס זעלבע טויטע קינד, איז איהר'ס אַן אייגענס. און זיא ענטפּלעקט ווייטער אַז „פאַן שווייניגסקי" האָט דאָס דאָזיגע קינד, ווען ס'האָט נאָך געלעבט, אַנטליהען ביי איהר, ביי קאַטע־רינאַ'ן, הייסט עס, אויף אַ ווייַלע בלויז, טאַקע נישט מעהר וויא נור דאָס צו דער'הרג'ענען און אונטערוואַרפען דעם אָרימען אידען . . .

אצינד קומט דער העלד אַליין.

ווער איז דער העלד? — יאָזעף!

יאָזעף דרעהט זיך אום און זוכט אַ דזשאָב אין דער דראַמא „עזרא". זינגט ער זיך פאַר דיא בוימער פערשיעדענע סאָנגס, ביז דאָס פאָלק ישראל קרוינט דעם יאָזעף'ן אַלס „טשיעף דעלעגאַט", דאָס הייסט, אַלס „עזרא" אַליין טאַקע, און מען רופט איהם „דער עוויגער יודע".

דיא ערשטע מפּלה האָט, פאַרשטעהט זיך, „פאַן שווייניגסקי". ס'איז אַז אָך און וועה צו איהם. דאַן ווייזט זיך ווידער ארויס דער בלבול, און קאַטערינאַ דערוויסט זיך צום צווייטען מאָל אַז דאָס טויטע קינד איז איהר'ס און ס'איז נישט מעהר וויא דער'הרג'עט — זינגט זיא זיך אַ פרעהליך קופּלעטיל און געהט אַ האָפּקע, וויא געוויינליך, אַ מאַמע טהוט בשעת איהר קינד ווערט דער'הרג'עט...

אָט צוליעב אָט דעם העלד „עזרא" איז געוואָרען אַ סטרייק ביי אונז אין טהעאַטער. דיא אַקטיאָרען האָבען נישט געקענט פאַרטראָגען, אַז טהאָמאַשעווס־סקי זאָל קריגען איין גרויסע ראָלע נאָך דער צווייטער. „אַלע יאָזעף'ס", דאָס

הייסט, אלע העלדען וועט טהאמאשעווסקי שפיעלען? ניין — סטרייק!

בלייבט אז קארפ זאל שפיעלען דעם העלד „עזרא'ן" און טהאמאשעווסקי'ן גיט מען דעם אינטריגאנט „פאן שוויינינסקי", כדי דאס פובליקום זאל איהם אויספייפען . . .

געזעהען אז ס'איז ביטער, מיין מאן וועט מוזען שפ[י]עלען דעם אינטריגאנט, האב איך זיך זעהר געערגערט, אבער כ'בין געפאלען אויף א פלאן: איך האב געבעטען מיין מאן ער זאל דוקא יא שפיעלען דעם „פאן שוויינינסקי" און ער זאל זיך אנטהאן דאס שעהנסטע און דאס בעסטע, ע[ר] זאל אויסזעהן שעהן כדי דאס פובליקום זאל איהם ליעב האבען צו זעהן.

מיין מאן האט מיך געפאלגט און זיך אנגעטהאן וויא א פארציייטיגער פרינץ, מיט שעהנע „טייטס" און שעהנע שטיועלעך. עס איז געווען א פראכט צו קוקען אויף איהם.

ס'איז געקומען ביים שפיעלען. דיא אלע „גוטע" מענשען קריגען אפלאדירט, דיא קאלעגען שוישפיעלער זיינען זיך פשוט מחיה וואס טהאמאשעווסקי האט נישט קיין „באמבאסטישען מאנאלאג" וואו מען זאל איהם אפלאדירען.

דאן קומט א סצענע וואו פאן שוויינינסקי דארף פאר'ן קעניג פערדאמען דיא יודען און מען דארף איהם אויספייפען, יויא המן'ען, אבער טהאמאשעווסקי, קעהרט איבער דיא „פראזא" און האלט א בייערינען מאנאלאג לויבענדיג דיא „ארמע יודען" און דאס פובליקום שטורמט דאס טהעאטער, מען אפלאדירט איהם אהן אן אויפהער. ער „דעקט" צו אלע שוישפיעלער אויפ'ן סצענע, כאטש ער שפיעלט דעם אינטריגאנט.

מיר מאכען א געוואלדיגען „היט" אין „עזרא".

דער שלעכטער פאן שוויינינסקי איז געווארען אין מיין מאן'ס הענד אן אוהב ישראל, אן אמת'ער צדיק. אי דיא ראלע האט געפאדערט עפעס אנדערש? — וועלל, וואס טהוט נישט אן אקטיאר צוליעב אן אפלאוז! . . .

פון יאזעף לאטיינער צו יעקב גארדין

דער טהעאטער סיזאן איז אוועק און דער ליעבער ווארימער זומער איז אנגעקומען. קיין רייבע זומער־פלעצער זיינען דאן [נ]ישט געווען. דאס הייסט, געווען זיינען זיי יא, נור נישט פאר אונז ארימע אידישע אקטיארען. דאס פאפו־

לערסטע זומער־פּלאַץ איז דאַן געווען „ראָקאַווײ,“ און די מעהר פּערמעגליכע פון אונז האָבען פערבראַכט דעם זומער דאָרטען.

איך און מיין מאַן מיט אונזער קינד האָבען זיך גאַנץ פיין פערבראַכט אין אונזער פּלעט אויף פּאַרסייטה סטריט. אַ ברירה האָבען מיר געהאַט!

אין יענער צייט האָט זיך זעהר געדרודערט אין ניו יאָרק מיט די אידישע קאָלאָניעס, וואָס זיינען געגרינדעט געוואָרען פון באַראָן הירש'ס ממתקים. די שטעדטלעך אין ניו דזשוירזי סטייט, ווי קאַרמעל, נאָרמאַ, ראָזענהיין, און אזוי ווייטער, זיינען בעזעצט געוואָרען מיט אידען און מען האָט זיך גענומען מאַכען אַ נייע ארץ־ישראל.

נו, און וואָס איז מכח „קונסט“ פאַר די קאָלאָניסטען?

אודאי טאָר מען די אידישע קאָלאָניסטען נישט לאָזען פערשמאַכטען אָהן אַ קאַפּ קונסט. אגב, זיינען זיי דאָך טאַקי נישט מעהער ווי פּאַרמערס, וועלען מיר אין איין וועגס מאַכען ביי זיי עטליכע דאָלאַר, און מיר וועלען האָבען צו־שטייער אויפ'ן זומער.

געזאָגט און געטאָהן. מיין מאַן האָט גענומען דיא נויטיגע קאָמפּאַניע אַקטיאָרען און מיר פאָהרען קיין ראָזענהיין שפּיעלען טהעאַטער.

די אידען דאָרט האָבען דערהערט טהעאַטער, זיינען זיי געקומען צולויפען פון אַלע ארומיגע שטעדטלעך און האָבען זיך ארומגעשטעלט ארום שוהל, וואו מיר האָבען געשפּיעלט, און האָבען אַריינגעקוקט דורך דיא פענסטער...

אַ פּאָר בעל־הבתים וואָס האָבען זיך עוסק געווען אין צוזאַמענשטעלען פאַר אונז אַ „סטיידזש“ פון פרישע ברעטער, זיינען זיך געזעסען אינווייניג און דאָס רעשט קאָלאָניסטען פאָלק איז זיך געשטאַנען אין דרויסען...

דאָס איז שוין איינמאָל געווען אַ שפּיעלעכיז. אויפ'ן „סטיידזש“ איז געשטאַנען אַ קעראָסין לאַמפּ. דאָס האָט געהייסען „פוטלייטס“... און ווען מען האָט בעדאַרפט אָנפאַנגען שפּיעלען, איז רודאָלף מאַקס ארויף צוערשט אויף דער „ביהנע“ און אָנגעצונדען דעם לאַמפּ.

„געשפּיעלט“ האָבען מיר דאָרט אַ פּיעסע מיט'ן נאָמען „דער בעל־תשובה.“ נאָר אונזער קאָמיקער האָט עס גערופען „דער בעל חוב,“ ווייל עס איז אונז שולדיג געבליעבען אַן איינגאַהמע. מיר זיינען אהיימגעפאָהרען נאָך דער פאָרשטעלונג פונקט אזוינע קבצנים וויא פאַר דער פאָרשטעלונג. אָבער מיר האָבען געטהאָן אונזער הייליגע פפליכט. מיר האָבען די קאָלאָניסטען אָנגעקאָר־מעט מיט קונסט.

געקומען אהיים פון ראזענהיין, זיינען מיר געווען גאנץ מיעד און צובראָ־כען. קיין בעסערע זאך ווי שלאָף איז גאָר אויף דער וועלט נישט געווען. העלפט גאָט, מיר זיינען נור איינגעשלאָפען,—דאָס איז שוין געווען שפעט ביינאכט,—חלום'ט זיך עפּיס אונזער דיענסטמיידעל א „קוצע קוה פאַפעריק" און זי פאַלט ארונטער פון איהר געלעגער, פון די וואַשטאָבס, און מאַכט א גוואַלד.

פון דעם געשריי האָבען זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף די שכנים און גע־מיינט, ס'איז א פייער. האָט מען גענומען לויפען נאַקעטערהייד אין גאַס אריין. מיר זיינען, נישט טויט נישט לעבעדיג, אראָבגעשפּרונגען פערשלאָפענערהייד און אויך געמיינט, אז מיר זיינען שוין „איינגעוויקעלט אין פלאַמען," האָבען מיר גענומען שפּרינגען דורך די פענסטער אויף די פייער־עסקייפּס. מיין מאַן האָט געכאַפּט אונזער קינדעלע און איז מיט דעם געקראָכען דורך די פייער־עסקייפּס. ביז מיר זיינען ארונטערגעקומען אין סטריט זיינען שוין געווען עטליכע פייער־אינדזשענס און דער בלאָק איז געווען ווי אין א פּאַניק.

מיר זיינען אין בלויזע נאַכט־העמדער אומגעלאָפען און געדאַנקט גאָט, וואָס מיר האָבען זיך „קוים" געראַטעוועט מיט'ן לעבען . . .

ביז ס'האָט זיך ארויסגעוויזען, אז קיין פייער איז גאָר נישט געווען און מיר האָבען זיך צוריק אריינגעקליבען אין אונזערע דירות. ערשט אין דער פריה האָבען מיר זיך דערוואוסט, אז אונזער קלוגע דיענסטמיידעל האָט דאָס אָנגע־ארבייט די בהלה מיט איהרע קולות, וואָס זי האָט גערעוועט פון שלאָף . .

פאַר חרפּה איז די דיענסטמיידעל אוועק פון אונז און איך האָב געמוזט ..ליין ווערען מיין אייגענע דיענסטמיידעל . . .

איך האָב אליין געטהון אלע ארבייט אין שטיב, געוואַשען גרעט ווי אן אמת'ע קינסטלערין און אליין גענעהט בונדעלאך פאַר מיין קינד. אָט אזוי האָב איך מיר געהאַט פּלענטי פּלעזשור דעם ערשטען זומער אין ניו יאָרק.

ענדליך זיינען די שרעקליכע היצען געווען פערביי און מיר האָבען זיך גענומען גרייטען אָנצופאַנגען אונזער צווייטען סיזאָן אין „רומעניען אָפּערא הויז."

מיר האָבען איינשטודירט א נייעם מייסטערווערק פון יאָזעף לאַטיינער, מיט'ן נאָמען „אשת חיל, אָדער די איינגעשפּאַרטע פּרינצעסין."

דאָס איז געווען א וואונדערבארע געשיכטע, אָט די „אשת חיל." עס איז ווערטה א מאַטינע טיקעט דאָס איבערצודערצעהלען.

א קעניג האָט געהאַט א שעהנע טאָכטער. און וויבאַלד דער קעניג איז א

קעניג איז די טאָכטער א פּרינצעסין. און א פּרינצעסין איז כסדר אן איינגע־שפּאַרטע.

ווייל דער קעניג אז די פּרינצעסין זאָל „הייראַטעטען" מיט א פּרינץ און זי, די פּרינצעסין הייסט עס, וויל ניט. אַט וועט זי נעהן חתונה האָבען ווען זי איז אן „איינגעשפּאַרטע פּרינצעסין"! טאַקע, צו וועלכע צרות דאַרף זי א פּראָ־סטען פּרינץ!

ווייל זי ניט „הייראַטעטען" און „לויפט פאָרט אין די געבירגע," צווישען די בערג הייסט עס.

דאָרט, אין די געבירגע, איז שוין דאָ דער נויטיגער „יאָזעף," וואָס איז זעהר א רייכער אָרימאַן, און אונזער פּרינצעסין פערליעבט זיך אין איהם אויף צוּן'אמת'ען . . .

נעהמט יאָזעף א פּאָאר ווערבליודען, כאַפּט זיך מיט זיין פּרינצעסין ארויף אויף אַט די האָרבאַטע ווערבליודען, און זיי רייטען אוועק פון די געבירגע.

ענדליך זיינען זיי געקומען אהיים, צו יאָזעף'ן מיט זיין אַלטער מאַמע, אין אן איינגעדראַרט שטיבעלע, און עס ווייזט זיך ארויס—וואָס ווייזט זיך ארויס?

אַט וואָס: די אַלטיטשקע מאַמע, יאָזעף'ס, איז גאָר א קעניגין און יאָזעף אליין איז גאָר א פּרינץ. נור דאָס האָבען זיי זיך ספּעשעל, עקסטרא, פאַרשטעלט פאַר אָרימע, כדי צו געווינען די ליעבע פון דער „אשת חיל, אָדער די איינגעשפּאַר־טע פּרינצעסין."

מעהר איינצעלהייטען פון „אשת חיל" געדענק איך ניט. איך געדענק אָבער, אז איך האָב געשפּיעלט די אַלטיטשקע און מיין מאַן האָט געשפּיעלט אַלס מיין זוהן, דעם אייביגען יאָזעף, דעם פּרינץ, און ער האָט געקראָגען א סך פּאַט־ריאָטען.

דאָ האָט עמאַ טאָמאַשעווסקי (שפּעטער, עמאַ פינקעל) אויפגעטראָטען צום ערשטען מאָל אַלס כאָריסטקע. זי איז געווען אן אמת שעהן מיידעלע, מיט פעך שוואַרצע האָאר און נאָך שוואַרצערע אויגען.

פּלוצים צוקריגען זיך אונזערע צוויי סטאַריכעס, סאָפיא קאַרפּ מיט דער ליפּצין, און מאַדאַם ליפּצין פערלאָזט אונז, מיטנעהמענדיג רודאָלף מאַקס'ן, און זיי געהען אוועק אין „יוניאָן טהעאַטער," דעם פריהערינגען „פּולס טהעאַטער," אויף דער אַבטער סטריט.

וואָרט פּאַנאַנדערגעטראָגען אין אונזער טהעאַטער וועלטעל, אז אין „יוניאָן טהעאַטער" האָט מען אויפגעפיהרט א פּיעסע, איז דאָס עפּעס א מאָדנע פּיעסע.

מען רעדט דאָרט ווי פּראָסטע מענשען רעדען ביי זיך אין דערהיים, גאָרנישט ווי אקטיאָרען „דאַרפען“ רעדען . . .

עס טומעלט זיך וועגען אָט דער מאָדנער פּיעסע, אָבער נאָך מעהר טו־מעלט זיך וועגען דעם נייעם פּערפאַסער. יעדער איינער דערצעהעלט אַנאַנדער סברה. און אַלע אקטיאָרען זיינען נייגעריג צו געהן אין „יוניאָן טהעאטער,“ זעהן ווי שפּיעלט מען עפּעס א פּיעסע, וואו מען רעדט ווי איינפאַכע מענשען.

די פּיעסע האָט געהייסען „סיביריאַ“ און דער פּערפאַסער האָט געהייסען יעקב גאָרדין.

איך זעה גאָרדין'ס ערשטע פּיעסע

אין דער טהעאטער־קאַפע אויף גרענד סטריט, צווישען נאָרפאָלק און סאַ־פאָלק סטריטס, וואו אַלע אקטיאָרען פּלעגען זיך צוזאַמענקומען, האָט מען שטאַרק גערעדט וועגען דער פּיעסע „סיביריאַ“ און דעם פּערפאַסער, „עפּעס איינער א מיסטער גאָרדין.“

אַלערליי סברות האָט מען אַנדערצעהלט וועגען איהם. יעדער אקטיאָר האָט געהאַט עפּעס צו דערצעהלען וועגען אָט דעם „מיסטער גאָרדין“ און איטלי־כער האָט איהם אָבגעמאָהלען אויף אן אייגענעם אופן, אזוי אז ווען איך האָב מיר גענומען אין פאַנטאַזיע פאָרשטעלען דעם פּערפאַסער פון „סיביריאַ,“ האָב איך מיר אויסגעמאָהלען א איד מיט א ברייטע באָרד און יעדע בעזונדערע האָאָר אין אָט דער באָרד איז א שפּיעז אויף צו שטעכען די אקטיאָרען וואָס רעדען נישט ווי מענשען אויף דער ביהנע . . . .

אָבער דער הויפּט שרעק איז אויף אַלעמען געווען וואָס דער מיסטער גאָר־דין, האָט מען געזאָגט, איז א מבין אויף טהעאטער און איז אַן אינטעליגענט.

פאַר אַן „אינטעליגענט“ האָבען זיך די אידישע אקטיאָרען דאַן זעהר געשראָקען. נאָך היינט אויך. אָבער היינט האָבען זיך די אקטיאָרען דערוואוסט, אז גאָר פיעלע אינטעליגענטען זיינען אינטעליגענט דערפאַר וואָס זיי האָבען אויס־געשטודירט—נישט די ביכער—נור די נ ע מ ע ן פון א סך שרייבער און רעדען כסדר מיט—נעמען . . .

צווייטענס, האָבען איינינע פון היינטיגע אקטיאָרען זיך אויך דערוואוסט,

אז אן אינטעליגענט קען זיך זיין גאנץ אינטעליגענט, אבער דאס זאל איהם גאר נישט שטערען—נישט צו פערשטעהן טהעאטער . . .

דאן, אבער, איז געווען גענוג צו זאגען פאר די אידישע אקטיארען: „אינ־טעליגענט“—און זיי האבען זיך איבערגעשראקען ווי א קינד פאר'ן „בוגעמען.“

איך בין אוועק אין „יוניאן טהעאטער,“ זעהן די נייע, מאדנע פיעסע „סיביריא.“

אזוי ווי מיינע ערווארטונגען זיינען געווען איבערנאטירליכע, גרויסע, בין איך, פערשטעהט זיך, געווארען עטוואס דיסאפאינטעד.

די פיעסע איז געווען א „טרוקענע,“ דאס הייסט א דראמא, אדער א לעבענסבילד, אהן די אלע „טרימינגס,“ וואס איך בין געווען געוואוינט צו זעהן אין לאטיינער'ס פיעסען, ווי דועטען, טערצעטען, קווארטעטען—און נאך אזעלכע קאטלעטען . . .

דערפאר האב איך אנגעקוואלען פון דער „פראזא.“ אזוי איינפאך, אזוי מענשליך און אזוי נאטירליך! איך האב מיר געוואונשען און גאט געבעטען, אז דער גארדין זאל פאר אונז אויך שרייבען א פיעסע און איך זאל האבען א ראלע אין זיין פיעסע, כדי איך זאל אויך רעדען ווי א מענש אויף דער ביהנע.

דער אינהאלט פון „סיביריא“ איז נישט געווען קיין פערפלאנטערטער, נישט קיין גלות־לאנגער און אהן א פרינצעסין . . .

א יונגערמאן אין רוסלאנד איז בעגאנגען עפעס א פערברעכען און מען פערשיקט איהם אין סיביר. ער האט א פרוי און קינדער, וועלכע ער ליעבט זעהר און איז זייער איינציגער בעשיצער. ער אנטלויפט פון וועג, ווען מען פיהרט איהם קיין סיביר, און ער באזעצט זיך אין א שטעדטעל, וואו מען ווייס נישט ווער ער איז.

זיינע קינדער וואקסען אונטער. ער איז א סוחר, פיהרט שעהנע געשעפ־טען און איז א בעל הבית. זיין זוהן שטודירט אויף דאקטאר און עס פערליעבט זיך אין איהם א מיידעל פון איינעם א סוחר, וואס איז זיינער א קאנקורענט.

דער סוחר דערוויסט זיך וועגען דער געשיכטע, אז זיין קאנקורענט איז אן אנטלאפענער פון סיביר און, אויס קליינליכע שנאה. מסר'ט ער איהם און מען פערשיקט איהם, אויף דער עלטער שוין, קיין סיביר.

אין דער האנדלונג קומען פאר פערשיעדענע וואונדערשעהנע בילדער, וואס פארטראגען דעם צושויער צוריק אין זיין אלטער היים, דארט וואו דאס וויעגעלע זיינס איז געשטאנען, און די אלטע באבעניו, זיצענדיג ביי דער הרובע, האט מיט

די הענד געשטריקט א זאק און מיט די פיס געהוידעט דאס וויעגעלע . . . בילדער לעבעדיגע, נאטירליכע, נישט קיין אויסגעטראכטע באבע־מעשיות.

דער קעסט אקטיארען איז געווען זעהר גוט צוגעפאסט פאר די ראלען. אדלער האט געשפיעלט אברהם ראזענקראנץ, וואס מען פערשיקט קיין סיביר; פאולינע עדעלשטיין האט געשפיעלט אלס זיין ווייב; סאניא אדלער אלס זיין טאכטער; פיינמאן—אלס לעווין א לעהרער; דיינא פיינמאן—אלס פאניא; בלאנק—אלס סטודענט סאמואיל; קעסלער האט געשפיעלט א סליעדאוואטעל; צלל גרינבערג—אלס בעריל טאראטוטיע, דעם קאנקורענט, און מאגולעסקא האט געשפיעלט אלס א דיענער ביי אדלער׳ן.

די פיעסע האט קיין גרויסען רושם אויפ׳ן פובליקום נישט געמאכט אין אנפאנג (אזוי איז שפעטער געווען מיט כמעט אלע גארדין׳ס פיעסען), ווייל מען איז נישט געווען געוואוינט דערצו. מען האט דאס פשוט נישט פערשטאנען. וואס הייסט עס פאר א טהעאטער, אז מען שטעלט זיך אפילו נישט אויפ׳ן קאפ און מען שרייט נישט קוקעריקו? . . .

פונדעסטוועגען האבען די אקטיארען אלע געהאט א גוטע מיינונג וועגען „סיביריא“ און וועגען דעם נייעם פערפאסער, מיסטער גארדין.

כאטש קיין „פולע הייזער“ האט די פיעסע נישט געבראכט, אבער דאס וואס מען רעדט דארט ווי לעבעדיגע, ווי אמת׳דיגע מענשען, אט דאס האט גע־וואונען די הערצער פון אלע אקטיארען און אלע האבען נישט אויפגעהערט צו רע־דען וועגען אט דעם „מיסטער גארדין.“

עס איז אוועק א פאאר וואכען. דאס קאבעניש מיט׳ן נייעם פערפאסער האט זיך איבערגעקאכט. מיר שטעהען אין „רומעניען אפערא הויז“ און שפיעלען טהעאטער.

מיר גרייטען צו עפעס א ניי מייסטערווערקעל מיט אן אלט געהיימניסעל, פון לאטיינער. די אקטיארען זיינען אלע אויף דער ביהנע און מאכען פראבע, און משה׳לע (פינקעל׳ס שני למלך) קומט ארויף אויף דער ביהנע און זאגט פינקעל׳ן, אז עפעס א איד מיט א בארד וויל איהם זעהן.

פינקעל איז שטארק פערטהון מיט דער פראבע און ער ענטפערט משה׳לען, אז ער זאל זאגען דעם ליד מיט דער בארד, צו קומען פורים צו דער סעודה, וועט זיין מעהר צייט מיט איהם זיך צו באדערען.

משה׳לע פאלגט און געהט אוועק מיט׳ן „מעסעדזש.“ אבער ער קומט

באלד צוריק א פארסאפעטער און געשטשעט ארוים אויף זיין דין קול'כעלע: „מיסטער פינקעל, דער לץ איז נישט קיין לץ, דער לץ איז מיסטער גארדין."

פינקעל האט זיך שנעל אויפגעכאפט און איז אנטקעגנגען געלאפען מיסטער גארדינ'ען, וועלכער איז אונטערגעקומען צו דער ביהנע, וואו מיר האבען געמאכט פראבע.

גארדין רעדט אויף רוסיש און בעט פינקעל'ן, מען זאל איהם אויסהערען א פיעסע. ער דערצעהלט, אז ער האט איינינע פיעסען, נור לעזען וויל ער איינע, זאגט ער.

ער האט געווארט ביז מיר האבען געענדיגט אונזער פראבע. מיר האבען דאס שוין געמאכט „אויף איין פוס," ווי מען זאגט, אבי דער מיסטער גארדין זאל נישט זעהן ווי אזוי מיר מאכען פראבע און ווי אזוי מיר שפיעלען. פינקעל האט די גאנצע צייט גערעדט מיט איהם און אויסגעפרעגט וועגען דער פיעסע. גארדין האט געקוקט אויף פינקעל'ן, געשוויגען און געהערט. ווען ניט ווען האט ער צו־געשאקעלט מיט'ן קאפ אדער געזאגט א פאאר געצעהלטע ווערטער.

מען האט איהם בעוויליגט א פארלעזונג. מיר, די שוישפיעלער, זיינען אלע זעהר נייגעריג שוין און אויף מארגען קומען זיך אלע צוזאמען, הערען גאר־דינ'ען לעזען פאר אונז זיין פיעסע.

יעקב גארדין און דיא אקטיארען

אלע שוישפיעלער פון אונזער קאמפאניע זיצען אין אפיס פון „רומעניען אפערא הויז" און ווארטען אויף מיסטער גארדין. דערווייל רעדט מען צווישען זיך, וואס אייגענטליך האט געמאכט אז גארדין זאל קומען צו אונז מיט א פיע־סע; ער האט דאך „יוניאן טהעאטער", וואו מען האט אויפגעפיהרט זיין ערשטע פיעסע „סיביריע"? אבער מען דערערט זיך, אז גארדין איז זעהר האנארעוואטע ביי זיך און מסתמא האט מען איהם דארט פוגע בכבוד געווען, איז ער געקומען צו אונז.

באלד קומט אריין מר. גארדין מיט א קליין ביכעל אונטער'ן האנד. פינקעל דערזעהט דאס ביכעל און פרעגט גארדין'ען: „דאס אלעס"? גארדין מעסט איהם אפ מיט א קוק פון קאפ ביז דיא פיס און ענטפערט שטיל: „דאס איז גענוג".

זיין ערשיינען האט אונז אלעמען אימפאנירט. ער איז געווען הויך און מא־

גער, מיט א מערקווירדיג שעהן עדעל פנים, טיעפע קלוגע אויגען, א שעהנע שווארצע בארד ריין צוגעקאמט, א גרויסען שווארצען קאפ האר פארקעמט אויף צום נאקען און קוטשעראווע געדיכט, א גרויסע שווארצע ווייבע העט מיט א ברייטען ברים, אן ארימען אבער ריינעם און נעט'ן אנצוג און מיט א שטעקען אין האנד.

מיר זיצען אלע ארום און הערען אויפמערקזאם צו. און ווען ער ענדיגט דעם ערשטען אקט, פרעגט ער אונז, אויב ער זאל ווייטער לעזען אדער שוין פער־מאכען דאס ביכעל, און קוקט אויף אלעמען מיט זיינע טיעפע גרויסע אויגען און שארפע בליקען אז ער נעהמט יעדען דורך. מיר זאגען איהם, ער זאל ווייטער לעזען און מיר פערזיכערען איהם אז מיר הערען זיך איין מיט אינטערעס. ער לעזט אפ דעם צווייטען אקט, פרעגט ער ווידער צו זאל ער לעזען ווייטער, און אזוי נאך יעדען אקט ביז ער האט געענדיגט דאס לעזען פון דער פיעסע.

מיר, דיא אקטיארען, קוקען זיך איבער מיט בעגייסטערענדע בליקען צווי־שען זיך און שווייגען. ביז פינקעל הויבט זיך אויף, רופט אונז אלעמען אפ אין א זייט און גארדין בלייבט זיצען אליין ביים טישעל.

מיר האבען זיך „אבגע'סוד'עט" אביסעל און בעשלאסען צו נעהמען דיא פיעסע.

פינקעל רעדט מיט איהם ביזנעס און זאגט: מיסטער גארדין, איהר ווילט פערקויפען דיא פיעסע? מיר וועלען אייך געבען ז ע כ צ י ג דאלאר. פינקעל האט אזוי געדריקט דאס ווארט „זעכציג", אז ער האט עס שיעור נישט דער־שטיקט.

גארדין האט גערעדט זעהר א הארבען אידיש, ווי א גוי, להבדיל, מיט דער „ח", אבער מעהרסטענס האט ער דאן גערעדט רוסיש, זיין בעליעבטע שפראך.

ער קווענקעלט זיך אביסעל און נאך א קורצע פאוזע, ענטפערט ער: „וועט איהר שפיעלען פונקט אט אזוי ווי איך האב עס אנגעשריבען? טאק כאראשא!"

מען רעדט וועגען צוטהיילען דיא ראלען, און ס'איז נישטא ווער ס'זאל שפיעלען דעם פריסמאוו. פינקעל פוילט זיך נישט און באט אן גארדין'ען צו שפיעלען דיא ראלע און אפערט איהם גאנצע פינף־און־זיבציג דאלאר, דאס הייסט, פופצעהן דאלאר פאר'ן שפיעלען דיא דריי פארשטעלונגען, און אויב דיא פיעסע וועט געהן מעהר ווי דריי מאהל, דאס הייסט איינינגע וואכען, איז פינף ($5.00) באר יעדע פארשטעלונג.

גאָרדין ענטפערט אויף אידיש: „כאָראַשאָ! איך, איך האָב נויטיג געלד צינד פאַר מיין כפאַמיליע!"

פינקעל „קריטיקירט" עפּעס איינציגע שטעלען אין דער פּיעסע, און ער וויל האָבען מוזיק, ער וויל אריינברענגען מוזיקאַנטען מען זאָל געהן אַ האָפּקע. אָבער גאָרדין רעדט שטרענג ארויס, מיט'ן צייגע־פינגער אין דער לופטען: „ניט טשעפּען קיין וואָרט, גאָספּאָדאָ! עטאָ יאַ ניע דאָזוואָליאַיו! מוזיקאַ? כאָראַשאָ, איך וועל אייך געבען מאַלאָראָסיסקאַיאַ מוזיקאַ וואָס פּאַסט זיך זעהר גוט!"

ענדליך האָט מען זיך פערגלייכט און אָבגעמאַכט, און גאָרדין בעט מען זאָל איהם געבען אַ 25גער פאָראויס, ווייל ער דאַרף זעהר נויטיג האָבען. דאָס איז געווען אַ נייעס: וואָס הייסט געבען אַ שרייבער געלד אין אַדוואַנס? אָבער מען האָט געמאַכט אַן אויסנאַהמע און איהם געגעבען צעהן דאָלאַר אין אַדוואַנס.

מען האָט צוטהיילט דיא ראָלען און גענומען שטודירען גאָרדין'ס פּיעסע, „דער פּאָגראָם אין רוסלאַנד".

דיא פּראָזאַ און דיא גאָרדין'ישע פּראָזען האָבען מיר קוים געקענט צוקייען אין יענער צייט, נאָך לאַטיינער'ס פּראָזאַ, אָבער מיר האָבען זיך מחיה געווען וואָס מיר רעדען ווי לעבעדיגע מענשען, און האַנדלען ווי לעבעדיגע מענשען.

די האַנדלונג קומט פאָר אין רוסלאַנד. אַ איד אַ בעל הבית, האָט אַ ווייב מיט צוויי טעכטער. איינע, מאַניטשקע, איז אין קראַם מיט דער מאַמען, איז אויסגעקאָכט מיט אַלע גוים, איז געזונד, יונג, פריש און פערשייט, זי האָט ליעב צו וואַיעווען מיט דיא שקצים. ביז זי פערליעבט זיך אין אַ געזונטען שייגעץ, פּאַוולושאַ. זי ליעבט איהם מיט'ן גאַנצען פלאַם פון איהר יונגע נשמה.

די צווייטע טאָכטער, עדאַ, מישט זיך נישט אין שטוב זאַכען, זי לערנט גאַנגאַל און אַלערליי ראָמאַנען, און זי קוואַקעט אויף אריין אין גימנאַזיע. אַ פּלימעניק איז דאָ, אַ ציוניסט. שדכנ'ט ער זיך צו דער פערליעבטער מאַניטשקאַ'ן.

דאָס קומט פאָר אין צייט פון דיא ערשטע פּאָגראָמען אין רוסלאַנד. עס ברעכט אויס אַ פּאָגראָם. מען צוראַבעוועט דאָס האָב און גוטס פון דער פאַמיליע און פון אַנדערע אידישע פאַמיליעס. דער שייגעץ, פּאַוולושאַ, ראַטעוועט זיין געליעבטע מאַניטשקאַ און איהרע עלטערען, אָבער דיא שוועסטער, עדאַ, דיא סטודענטקע, איז פון הוליגאַנעס געשענדעט געוואָרען און איז האַלב וואַהנזיניג.

פּאַוולושאַ פאָדערט פון מאַניטשקאַ'ן, זיין געליעבטער, זי זאָל מיט איהם חתונה האָבען, אָבער מאַניטשקאַ ענטזאָגט זיך צו ליעבען דעם וואָס זיינע ברידער

בעסי טהאָמאַשעפסקי און איהר פאַמיליע

האבען געשענדעט און פעראונגליקט איהר שוועסטער און צוראבירט איהרע ברי־דער, דיא אידען.

דער שייגעץ ווערט ווילד און דער'הרג'ט זיין היים־געליעבטער מאניטשקא'ן.

סצענען זיינען אין דער פיעסע פאראן, וואס איך וועל אין מיין לעבען נישט פארגעסען, וואונדער שעהנע סצענען!

דיא סצענע ווען מאניטשקא מיט איהר געליעבטען פאוולושא'ן פאהרען ארוים אין א שיפעל אויף דער אזערא, אין א בייגאכט, דיא קלאהרע ווייסע לבנה בעזילבערט דיא אזערא און מאכט דאס וואסער ווי א שפיעגעל אין וועלכען עס טונקען זיך צוויי פערליעבטע, עהרליכע, ריינע נשמות פון מאניטשקא'ן מיט פאוולושא'ן, ווי הערליך דיעזע סצענע איז!

מיר זיינען אלע בעגייסטערט געווארען פון דער פיעסע, אבער איך האב אנגעקוואלען פון פרייד. איך בין געווען העכסט גליקליך צו זיין מאניטשקא. גארדין איז ביי מיר געווארען א גאט, וועלכער שאפט פאר מיר נייע וועלטען, א ניי לעבען. אך, ווי ליעבליך איז מיר געווען צו שפיעלען מאניטשקא!

עס האט מיר אויסגעוויעזען, אז איך קען אט דיא מאניטשקא פון מיין געבורט שטעדטעל טאראשטשע. לעזענדיג דיא ראלע מיינע, האב איך געזעהן מאניטשקא'ן א ל ע ב ע ד י ג ע און איך האב געוואלט זיין אט דיא לעבעדיגע מאניטשקא.

געקומען דיא ערשטע פראבע. אין ערשטען אקט איז דא א סצענע וואו מען שפיעלט אין „פאנדען". האט פינקעל געוואלט אריינשטעלען דא א האפקע מיט א ליעדעלע. אבער גארדין לאזט ניט. עס ווערט א היציגע דעבאטע צווישען פינקעל'ן און גארדין'ען, גארדין הויבט זיך שטילערהייד אויף, נעהמט דאס ביכעל אונטער'ן ארם, זאגט גוד־ביי און געהט אוועק!

יעקב גארדין אלס אקטיאר

איינער פון אונזער טרופע איז שנעל נאכגעלאפען, ווען גארדין איז אוועק, און איהם געבראכט צוריק. דאס איז נישט אזוי לייכט אנגעקומען, מען האט געמוזט צוזאגען גארדין'ען אז מען וועט טהון אלעס גוי ווי ער וועט הייסען.

מיר זיינען אנגעגאנגען וויטער מיט די פראבען.

דער „אנסאמבל״ אקטיארען איז איינגעטהיילט געווארען מיט די ראלען לויט גארדין׳ס אייגענעם וואונש:

יצחק האלפערין — מאקס קארפ.
שרה העני, זיין פרוי — בינע אבראמאוויץ.
עדא } זייערע טעכטער — סאפיא קארפ.
מאניא } — בעסי טהאמאשעווסקי.
ריינגאלד — איזידאר וויינבלאט.
שמואלקענזאהן — מארים פינקעל.
פאווליק טורבאטש — בארים טהאמאשעווסקי.
גריצקא, א שנץ — משה׳לע גאלדבערג.
פרומע יענטע — מיסעס מאנע.
אונבעקאנטער — ה׳ מאנע.
פריסטאוו — יעקב גארדין.

דיא פראבען זיינען געווען אונטער גארדין׳ס אויפזיכט, ער האט קיין איין פראבע נישט פארפעהלט, קליידער אפילו האט ער אליין באשטעלט פאר איטלי־כען שוישפיעלער. פאר זיך אליין האט ער באשטעלט א ווייסען ראק מיט גאלדענע קנעפ, א ווייסען קאשקעט, שעהנע רוסישע שטיוועל און א גרויסען לעדערנעם טייסטער אויף א רימען אויפגעהאנגען איבער׳ן אקסעל און אראבגעלאזען ביים זייט צו דער רעכטער האנד.

די ראלע פון פויסטאוו האט ער געשפיעלט אינגאנצען אויף רוסיש, קיין איין ווארט נישט געזאגט אין אידיש.

מיר האבען די פיעסע גוט אדווערטייזט, מען האט אויך אדווערטייזט, אז גארדין, דער פערפאסער אליין, וועט אויך שפיעלען א ראלע אלס פריסטאוו, און צוויי וואכען צייט האט דאס שטעדטיל ניו יארק ממש געקאכט. די „רוסישע קאלאניע״ פון איסט בראדוויי, איז געגאנגען כאדאראם אין דער „ליטעראַרישער״ קאפעע, אויף קאנעל סטריט, האט מען געטרונקען טהעע מיט — דיסקוסיעס... אין דער אקטיארסקע קאפעע, אויף גרענד סטריט, האט מען געקייט טוטפיקס מיט — ארגומענטען... עס האט זיך געטומעלט, דער געשפרעך פון טאג איז דאן געווען — גארדין.

ענדליך איז געקומען דיא אויפפיהרונג.

אלע אקטיארען זיינען געווען נערוועז ביז צו מישוגעת. אין טהעאטער איז געקומען אן עולם וואס מען האט פריהער קיינמאל נישט געזעהען אין קיין אי־

דישען טהעאטער, און אודאי נישט אין „רומעניען אָפּערא הויז“. די סאַמע סמע־טענע פון איסט בראָדוויי איז געקומען.

גאָרדין האָט זיך אָנגעטהאָן גלייך מיט אַלע אַקטיאָרען. טהאָמאַשעווסקי וויל איהם גרימירען, אָבער גאָרדין לאָזט נישט: „ניענאָדאָ, גאָלובטשיק, ניענאָדא“ — האָט ער געזאָגט נערוועז.

דער קוירטען איז ארויף, די ערשטע סצענע איז אָבגעשפּיעלט און דער „פּריסטאַוו“ קומט אריין.

אין טהעאטער איז געוואָרען אַ ליאַרם און אַ געפּילדער, דאָס גאַנצע פּובּ־ליקום האָט זיך אויפגעשטעלט פון די סיטס און געשריען: „גאָרדין! הוררא, גאָרדין!“ העטס זיינען געפלויגען אין לופטען, מען האָט מיט טאַשענטיכלעך געפאָכעט, עס האָט קוים זיך איינגעשטילט, מען זאָל קענען ווייטער אָנגעהן מיט׳ן שפּיעלען.

גאָרדין דאַרף רעדען, עס איז שוין נאָך זיין רעפּליק, אָבער ער שטעהט נאָך אַלץ בעוועגלאָז, דעם קאָפּ אַראָבגעלאָזען, די אויגען צום פּלאָר, אַלע אויף דער ביהנע וואַרטען און ער שווייגט.

ער איז געווען שרעקליך נערוועז, ביז טהאָמאַשעווסקי האָט הינטער די קוליסען אַ זאָג געטהון צו איהם: „נו, גאָספּאָדין גאָרדין!“ ווי פון אַ שווערען שלאָף האָט זיך גאָרדין פּלוצים אויפגעכאַפּט, אויפגעהויבען די באָרד, וואָס איז געלעגען פאַרזונקען אויף זיין ברוסט און האָט אַ זאָג געטהון: „דאַ־דאַ, טשטאָ זדיעס, גאָספּאָדאַ?“

און די שפּיעל איז געגאַנגען ווייטער.

ס׳איז געקומען אַ געוויסע סצענע, וואו מען גיט איהם, גאָרדין׳ען, דאָס הייסט דעם פּריסטאַוו, כאַבאַר און מען טראָגט איהם אונטער אַ שנאַפּס מיט פּיש מיט כל הגוטס, אבי ער זאָל נישט טשעפּען די אידען.

בינע אבראַמאָוויץ טראָגט איהם צו אַ שטיקעלע פּיש און ווינשט איהם חניפה׳דיג עסען געזונטערהייד. דערביי לעגט זי צו אַ טהעאטער־חכמה׳לע, קלאָמ־פּערשט אַפּאַרט: „דערוואָרגען זאָל ער ווערען“, כדי דאָס פּובליקום זאָל הנאה האָבען וואָס מען שעלט דעם שלעכטען פּריסטאַוו.

מיט אַמאָל טהוט גאָרדין אַ זעץ מיט׳ן קולאַק אין טיש און אַ געשריי: „פּערעסטאַנטיע! עטאָ ניע נאַפּיסאַנאָ!“ מיר האָבען זיך אַלע דערשראָקען פאַר זיין געשריי, דאָס פּובליקום האָט טאַקע געמיינט, אַז דאָס איז אין זיין ראָליע

אזוי, אָבער מיר האָבען געוואוסט, אז ער וויל נישט ליידען וואָס מען לעגט צו ווערטער.

נאָך יעדען אקט האָט מען זעהר אפּלאָדירט, אונצעהליגע מאָל ארויסגע־רופען די שוישפּיעלער זיך נויגען און ספּעציעל האָט מען געשריען גאָרדין. מיר האָבען פריהער אזא בעגייסטערונג קיינמאָל נישט געזעהען אין טהעאטער.

איך האָב זעהר אויסגענומען אין דער ראָליע פון מאַניטשקא און מיין מאַן אין דער ראָלע אלס פּאוולושא.

אלע אידישע צייטונגען האָבען געשריעבען וועגען אונז און וועגען דער אויפפיהרונג פון גאָרדין׳ס צווייטע פּיעסע, „דער פּאָגראָם אין רוסלאַנד“.

דאָס איז געווען אין סיזאָן פון יאָהר 1892.

מיר האָבען דעם „פּאָגראָם“ געשפּיעלט איינינגע וואָכען מיט א לויטער מאָראַלישען ערפאָלג, ווייל די „מאַרקען“ אונזערע זיינען געפאלען טיעף, טיעף. קיין געלד האָט מען נישט געמאכט, דאָס ביסעלע אינטעליגענץ איז טאקע גע־קומען אין טהעאטער, מיר האָבען טאקע הנאה געהאָט צו רעדען אזא זיסע פּראָזא ווי גאָרדין׳ס, אָבער די „טאָלער ־ ברענגערס“, די אמת׳ע בעלי־הבתים פון טהעא־טער, דאָס הייסט, דאָס גרויסע ווערטהע פּובליקום איז נישט געקומען, פאר זיי איז גאָרדין געווען צו הארב צו פערדייען אין אָנהויב פון זיין גלענצענדער קאריערע אלס שעפּפער און באשעפער פון א מאָדערנע, כמעט אייראָפּעאיש טהעאטער אין אידיש.

גאָרדין האָט פּיעל געמוזט דורכמאַכען ביים אידישען טהעאטער, קעמפּפען ווי א נביא אי מיט די אידישע שוישפּיעלער און אי מיט׳ן אידישען פּובליקום, עס זאָל זיי ביידע צו קיין גנאי ניט זיין.

גאָרדין אָבער האָט זיין מיסיאָן ערפילט, ער אי נישט אָבגעטראָטען פון זיין פּאָסטען, ער האָט געשאפען א מעהר ענטוויקעלטערעס טהעאטער ווי דאָס איז געווען ביז איהם, ער האָט פּיעלע פון אונזערע שוישפּיעלער ארויפגעשלעפּט אויף א הויכען פּיעדעסטאל און זיי פאר דער וועלט געוויזען, זיי בעריהמט געמאכט.

מיך האָט מיין שיקזאל אוועקגעריסען פון צו זיין איינע פון די שוישפּיע־לער וואָס זיינען אויסגעפּוצט געוואָרען מיט גאָרדין׳ס בריליאנטען, איך האָב מיר געמוזט אין גאנץ אנדערע טהעאטער ־ שטיק צייגען פאר׳ן פּובליקום און איך האָב געטהון, וואָס נור אין מיינע כחות איז געווען, דעם פּובליקום פרעהלאַך מאַכען. גאָרדין׳ס פארדיענסט אָבער, גאָרדין׳ס אויטהו פאר דער אידישער ביהנע

— דאָס ווייס איך און דאָס איז מיר ליעב און טהייער, ווייל מיר איז ליעב און טהייער די אידישע ביהנע.

א נייע אימיגראַציע פון אַקטיאָרען

מיר קעהרען זיך אום פון גאָרדין צו לעטיינער.

וואָס דען זאָל מען טהון? עס איז א פראַגע פון „איינגאהמע.“ קונסט? קונסט מוז זיך בעצאָהלען, אז ניט מוז מען שפּיעלען א ז א קונסט, וואָס בעצאָהלט זיך יאָ! . . .

מיר פיהרען אויף א פּיעסע מיט'ן נאָמען: „דינה'לע אָדער א גאַסט פון יענער וועלט,“ פון יאָזעף לעטיינער.

ביי דער קאַסע איז באַלד געוואָרען מזל ברכה. כ'ווייס נישט, צי „דינה'לע,“ צי „דער גאַסט פון יענער וועלט“ האָט געבראַכט דאָס פּובליקום אין טהעאַטער. כ'ווייס נור, אז מען איז געקומען—און די מאַרקען אונזערע זיינען געשטיגען.

דער סוזשעט פון „דינה'לע“ איז געווען זעהר א פערפּלאָנטערטער, אָבער דער „העלד“ איז געווען א „העלד“ און די „העלדינע“ אויך דאָס נעמליכע און עפּעס א „יאָזעף“ איז אויך געווען אין דער משפחה.

מיין טאָכטעריל, אסתר, האָט אויך מיטגעשפּיעלט אין דיעזער פּיעסע.

מיר אליין איז אפילו געווען פריקרע צו „קייען“ די פּראָזא פון „דינה'לע“ נאָכדעם ווי איך האָב שוין פערזוכט אזא פּראָזא ווי אין גאָרדין'ס „פּאגראָם“ און ספּעציעל מיין בעליעבטע ראָלע „מאַניטשקא,“ וואָס כ'האָב געשפּיעלט אין „פּאָגראָם,“ אָבער אן אַקטיאָר איז ווי א רייזענדער: מען כוז עסען אין פערשיעדענע רעסטאָראַציעס . . .

מיר זיינען שוין אריבער א היבשע טהייל פּונ'ם סיזאָן, ביי אונז אין „רומעניען אָפּערא הויז.“ די געשעפטען געהען ניט שלעכט און מיר שפּיעלען טהעאַטער.

קומען אָן קיין ניו יאָרק עטליכע נייע אַקטיאָרען פון איירָאפּא, וואָס אדלער האָט אימפּאָרטירט אין זיין „יוניאָן טהעאַטער.“

די נייע אַקטיאָרען זיינען: בערנשטיין, פּישקינד, טאַבאַטשניקאָף און מערי ווילענסקי מיט איהר מאַן, בערנאַרד ווילענסקי.

אין שטעדטעל ניו יאָרק, דאָס הייסט אין אונזער טהעאַטער וועלטעל, ווערט אַ נייע קאָבעניש—קאָנקורענציע.

מען שושקעט זיך באַלד אין טהעאַטער קאַפע, אַז דער בערנשטיין איז נישט קיין עקטער, נור אַ רוח . . . ער קען, זאָגט מען, שפּרינגען ווי אַ „נישט־דאַ־גע־דאַכט" אַליין. און וועגען טאַבאַטשניקאָף'ן, זאָגט מען, אַז ער קען זינגען און שפּיעלען „ערשטע ליעבהאָבער" ראָלען. פּישקינד, זאָגט מען, איז אַ נייער מאָגו־לעסקאָ. הכלל, עס טומעלט זיך.

איך לויף אין „יוניאָן טהעאַטער" זעהן די נייע אַקטיאָרען.

געשפּיעלט האָט מען די פּיעסע „שולמית." קיין אויסערגעוועהנליכעס האָב איך נישט געזעהן. מיין אייגענער „אבשלום," מיין מאַן הייסט עס, איז ביי מיר געווען אַלץ חשוב'ער ווי דער נייער „אבשלום." נור דער „ציגנעטאַנג," בערנשטיין, איז יאָ געווען פאַר מיר אַ נייעס. זיין שפּרינגען איז טאַקי געווען חוץ לדרך הטבע פון אַ שפּרינגער . . . ווען ער קומט אָן מיט אבשלום'ען פון „די בערג" און דערזעהט דעם היסטאָרישען ברונען, איז ער, ציגנאַטאַנג, מיט איין „שפּאַן" אַראָב פון די בערג און שוין געווען אין ברונען... בערנשטיין האָט געקענט געבען אַ טאַנץ און זיך אויפהויבען פון סטיידזש ביז די „פלאַים," דאָס הייסט ביז'ן דאַך.

דאָס פּובליקום איז געוואָרען געוואַלדיג בעגייסטערט. בערנשטיין איז באַלד געוואָרען אַ ניו יאָרקער ליעבלינג. מען איז געלאָפען אין יוניאָן טהעאַטער זעהן „בערעלע האָפּ." מען האָט איהם שטאַרק אַפּלאָדירט און אַלעמאָל געפאָ־דערט ער זאָל איבערשפּרינגען דאָס געשפּרונגענע שפּרינגעכץ.

בערנשטיין איז געווען דאָן אין מיינע אויגען עפּעס אַ ניי־מאָדנער קאָמי־קער, נישט ווי מאָגולעסקאָ, נישט ווי רודאָלף מאַקס, נאָר עפּיס אַ מין, נו יאָ, אַ מין בערנשטיין אַליין. ער איז געווען גאַנץ אייגענאַרטיג. הויך און מאָגער, מיט אַ באַסאָווע שטימע, גאָר נישט ווי מיר זיינען געוואָהנט פון אַ קאָמיקער, און לאַנגע פּיס. וועגען זיינע פּיס האָבען זיך געטראָגען פון טהעאַטער קאַפע פערשיעדענע לעגענדעס. מען האָט געזאָגט, אַז ווען בערנשטיין וויל, קען ער זיי מאַכען נאָך לענגער ווי זיי זיינען, און אז ער וויל קען ער זיי מאַכען גאַנץ קורצינקע און שפּיעלען קליינע אידעלעך. דער עיקר, ער דאַרף נור וועלען . . .

פּישקינד איז שוין געווען אַ געוועהנליכער קאָמיקער. קליין געוואַקסען, מיט אַ פּישטשעדיג קול'כעל און האָט געקענט מאַכען קונצען ווי אַ פּאַפּיערען מענשעלע, וואָס מען ציהט אויף שטריקלעך און די קינדער לאַכען.

זיי האָבען אויך געשפּיעלט „רבי יאָזעלמאַן“ פון גאָלדפאַדען און אַנדערע רעפּערטואַר פּיעסען. דער עולם איז געגאַנגען זעהן די נייע אַקטיאָרען און מיר האָבען דאָס דערפיהלט אין קאַסע ביי אונז אין „רומעניען אָפּערא הויז.“

נעהמט מען ביי אונז פּלאַנעווען וואָס צו טהאָן. עס איז דאָך נישט קיין שכל אָבצולאָזען די לייצעס און לאָזען עמיצען אַנדערש אוועקרייטען אויפ'ן פערדעל . . .

און אַז מען פּלאַנעוועט קומט עפּיס אַרויס דערפון. האָט מען ביי אונז אויסגעפּלאַנעוועט איבערצונעהמען דאָס שעהנסטע טהעאַטער אויף דער איסט סייד. דאָס איז געוועזען טהאַליאַ טהעאַטער. און דאָס וועט שוין זיין אַ נישקשה־דיגע „באָמבע“ פאַר קאָנקורענץ.

דאָן האָבען אין טהאַליאַ טהעאַטער געשפּיעלט דייטשען, אַזעלכע וועלט־בעריהמטע קינסטלער ווי פּאָסאַרט און פּיעלע אַנדערע.

מיר קריגען דאָס טהאַליאַ טהעאַטער און עס איז ביי אונז ששון ושמחה. אונזערע מענעדזשערס זיינען: חיימאָוויטש, אַדאָלף פרינץ, ליווי און שיינבערג.

באַלד אָרדערט מען ביי לעטיינער'ן אַ „באָמבע,“ דאָס הייסט, אַזאַ מין פּיעסע, מיט וועלכער מיר זאָלען קענען איינגעהמען אַלע פעסטונגען, ספּעציעל די שרעקליכע פעסטונג וואָס רופט זיך „באָקס אָפּיס,“ ווייל פון באָקס אָפּיס קומען די „טולערס“ . . .

כאָטש עס איז נאָך גאַנץ ווייט ביז'ן נעקסטען סיזאָן, ווען מיר וועלען אָנהויבען שפּיעלען אין טהאַליאַ טהעאַטער, אָבער מיר גרייטען זיך שוין צו, מיר מאַכען זיך פערטיג פאַר דער גרויסער טהעאַטער שלאַכט.

דערווייל ענדיגען מיר „מיט פּראַכט און גלאַנץ“ אונזער סיזאָן אין „רומעניען אָפּערא הויז,“ און עס קומט אָן דער ליעבער וואַרימער זומער.

מיר וואָהנען נאָך אַלץ אין 120 פאָרסייטה סטריט. מערי עפּשטיין ווערט אַנגאַזשירט אויף נעקסטען סיזאָן מיט אונז אין טהאַליאַ טהעאַטער. מופט זי דערווייל אַרויס פון אונזער „פלעט“ אין אַן אייגענע דירה, מיט איהר מאַן און קינד. מיין שוויגער האָט אָבגעזוכט דעם אַלטען, מיין שווער הייסט עס, און זיי פערלאָזען אונז און פאָהרען אוועק קיין שיקאַגאָ. איך בלייב אַליין מיט מיין מאַן און אונזער קינד און בין אַליין די גאַנצע באַלעבאָסטע איבער'ן הויז.

די זומערדיגע היצען בראָטען די איינוואוינער אין די ניו יאָרקער ענגע רומקעס אין די טענעמענט הייזער, און איך מיט מיין קינד זיינען בתוכם.

קיין געוואַלדיגע געשעהענישען געשעהט נית מיט מיר. איך „טענד“ מיין

הויז ווי פיעלע היימישע אידישע ווייבלעך. קיין טהעאטער שפיעלען מיר נישט. מיין מאן איז פארנומען מיט פארבערייטונגען פאר דעם קומענדען סיזאן אין טהאליא טהעאטער און איז מעהרסטענס נישטא אין דערהיים. איך בין אליין מיט מיין קינד אין שטוב. און אט אזוי לעבט זיך עס . . .

אמאל אין א שטארק הייסען טאג פערגין איך מיר אויסצופאהרען מיט'ן קינד קיין ראקאווי. אבער די מעהרסטע הייסע טעג שפאציער איך מיר מיט מיין קינדעלע אין „דזשעקסאן פארק," כאפען לופט ביים איסט ריווער.

די לופט אין „דזשעקסאן פארק" איז געווען „פארפומירט" פון דעם מיסט וואס מען האט אבגעשיט נישט ווייט פון פארק אין די מיסט־שיפען אויף דעם איסט ריווער. דערצו נאך בין איך געוואהר געווארען, אז אין דזשעקסאן פארק קען מען אמאל כאפען, א חוץ לופט, מיט א שטיין אין קאפ אריין, ווייל אין יענער וואס פלעגען קומען דארט אבפרישען זיך אביסעל פון די פערשטיקטע שעפער. צייט האבען זיך אין דעם דזשעקסאן פארק אויפגעהאלטען פארשיעדענע „גענגס" און די בויאנעס האבען אנגעטהאן כל הצרות צו די ארימע אידישע ארבייטער.

מיין פרייד און שרעק

אונזערע מענעדזשערס זיינען געווען פערמעגליכע אידען און זיי האבען אויפגעפיקסט דאס שעהנע טהאליא טהעאטער אויף א פראכטפאלען אופן — עס איז געווען א פערגעניגען אריינצוקומען.

דיא ביהנע איז געווען גרויס. דיא גרעסטע ביהנע וואס מיר האבען ביז דאן בעטראטען. נאך היינט איז דיא ביהנע פון טהאליא טהעאטער גרעסער פון אירגענד א אידישען טהעאטער.

דאס שעהנע טהעאטער, דיא גרויסע ביהנע, אלעס האט צוגעגעבען א חשק צו שפיעלען און מיר עפענען דעם סיזאן „מיט פראכט און גלאנץ."

אנגעפאנגען האבען מיר מיט רעפערטואר פיעסען. דיא ערשטע איז גע־ווען „אשת חיל". אזוי וויא אונזער מוטער־ראליסטען בינע אבראמאוויץ איז גע־ווען אוועק פון אונז, עפעס צוליעב דער פרייז פון מארקען, האב איך געמוזט אריינשפרינגען אויף אין איהרע ראלען.

אין דער פיעסע „אשת חיל" האב איך געמוזט שפיעלען דיא ראלע פון

דער אלטער קעניגין אלישבע, א אידענע פון אפשר ניינציג גראד, כ'מיין ניינציג יאהר.

איך האב זיך אנגעטהאן דעם ווייסען פארוק, זיך „אויסגעזאקט" עטליכע צייהן, (דאס טהוט נישט וועה: מען פארשמירט פשוט דעם ווייסען צאהן מיט שווארצען גרים־פיינט. זעהט עס אויס וויא אויסגעהאקט...) איך האב מיר „אויסגעקנייטשט" מיין פנים. דאס איז מיר שוין יא אנגעקומען שווערליך, כ'האב זיך געמוזט מאכען גאנץ שטארקע שטריכען מיט'ן ברוינעם פינזעל אויף מיין יונג פנים'על — און כ'בין ארויף שפיעלען דיא אלטעטשקע.

זינט איך בין אויפגעטראטען אין גארדין'ס „פאגראם" אלס מאניטשקא, האב איך געוואונען פיעלע פריינד צווישען פובליקום, מען האט מיך ליעב בעקומען אלס שוישפיעלערין און ספעציעל אלס סוברעטין. איך האב דארום געקראגען א זעהר ווארימע אויפנאהמע דא אין טהאליא טהעאטער, מען האט מיך שטארק אפלאדירט ווען איך בין ארויף אויף דער ביהנע און גענומען ריידען וויא אן אלטיטשקע אהן צייהן אין מויל. דאס פובליקום איז געווען איבערראשט צו זעהען וואס פון מיר קען ווערען...

אפילו פינקעל האט דאן שוין אויך צוגעגעבען און געזאגט: „איך האב אבער באלד געזאגט אז בעסילע איז א „טאלאנט" — און דאס, פארשטעהט זיך, איז געווען דאס ערשטע מאהל וואס פינקעל האט אזעלכעס געזאגט וועגען מיר.

א פאר ווארטען זיינען אוועק, מיר שפיעלען פאר געפאקטע הייזער, דיא מענעדזשערס אונזערע זיינען זעהר צופריעדען מיט אונזערע טאלאנטען און לויבען אונז אלס קינסטלער. אלע אידישע מענעדזשערס זיינען אזוי, ווען מען מאכט גוטע געשעפטען זיינען זיי בערייט צוצוגעבען אז דיא אקטיארען זיינען קינסטלער. אבער טאמער חלילה זיינען דיא ביזנעס נישט אזוי אי, אי, אי, ווערען דיזעלבע קינסטלער, — פורים שפילער, קאטערינשטשיקעס און לצים...

קורץ נאכדעם האבען מיר אויפגעפיהרט דיא „באמבע" וואס האט איינגענומען דיא קאסע מיט שטורם און האט מיין מאן בעריהמט געמאכט. דאס איז געווען דיא פיעסע „אלעקסאנדער אדער קרוינפרינץ פון ירושלים" פון יאזעף לאטיינער.

דיזע פיעסע איז ביז היינטיגען טאג געבליעבען אין רעפערטואר פון אידישען טהעאטער און שטענדיג איז דא אן עולם וואס קומט עס זעהען.

דער אינהאלט איז „כמעט" א פאנטאסטישער: אין „נעיבערהוד" פון

ירושלים, דארט ערגעץ אין יענע געגענדען, וואוינט א איד, מנחם, וואס האדעוועט א האדעוואנקע, א מיידעל מיט'ן נאמען נעמי.

געהט זיך איינמאהל דורך אין יענער געגענד, עפּעס איינער א שיסער וואס שיסט, דאס הייסט א יעגער און דיא מיידעל נעמי ווערט געשאסען — נישט מיט א קויל פון זיין ביקס, נאר פון זיין ליעבע. אלעקסאנדער האט געהייסען דיעזער שיעסער.

און אלעקסאנדער מיט נעמי'ן האבען זיך שוין ליעב.

מנחם דער איד. האט א דיענסט וואס הייסט זילפּה, (איך אליין טאקע) און א משרת וואס הייסט נפתלי. דאס דאזיגע פּאריל איז דער קאמישער דע־פּארטמענט. קומט אז צו לויפען עפּעס איינער אן ארחימאץ פון דיא ארחימאצ־קעס און רופט אוועק דעם פויגעל־שיסער, דעם יעגער הייסט עס, צו טהאן זיין פליכט, צו פרינץ'עווען אין סאמע ירושלים.

דערוויסט מען זיך אז דער שיעסער איז קיין אנדערער וויא דער קרוינ־פרינץ פון ירושלים און ער הייסט אלעקסאנדער, נישט יאזעף.

שווערט ער אייביגע ליעבע צו נעמי'ן, זי איהם אויך דאס נעמליכע און שוין.

אין זעקס חדשים ארום פאהרען אלע אוועק קיין ירושלים, לויט דעם אבמאך פון פרינץ מיט נעמי'ן, אבער דער פרינץ האט א פערדאכט אז נעמי איז איהם אונטריי געווארען און ער „שמייסט זיא פארט." קריעגט זיא היסטע־ריקע, פאלט חלשות און אז זי חלשט אב ווערט זי שטום און ס'איז אויף איהר א גאט'ס רחמנות.

דא קומט צולויפען דיא גוטע דיענסט, זילפּה, דירעקט צום פרינץ און זאגט איהם אז דאס וואס ער דענקט איז א בלאף, נעמי איז איהם טאקע גע־בליעבען געטריי — און ער וויל שוין מוחל זיין נעמי'ן, אבער זיא איז שוין שטום און ס'איז פערפאלען.

ווערט אלעקסאנדער שטארק אין כעס און קעהרט מעהר באר גארנישט, ער גיט אב זיין מוטער, דער קעניגין, זיין „קראנע מיט'ן צעפּטער" און האלט א פייערינען מאנאלאג: „היער, מוטער, איזט מיינע קראנע, וואאס נוצט מיר דיא קראנע, ווען ייא וואהרע קראנע מיר אבגעשטארבען איזט? זיא איזט טאד! א גאט, אלע קעצע לעבען, אלע הונדע לעבען, אלע פערדע לעבען, אלע מייזע לעבען — נור ניכט מיינע עהרלישע נעמי!..."

דער עולם וויינט און ס'פאלט דער קוירטען.

ברעכט פּלוצלונג אויס ערגעץ אַ מלחמה און דער פּרינץ כאַפּט זיך ארויף אויף זיין ווייסען פערד, פּאַלנע מוניציע, דאַס הייסט, גרייט צו געהן אין שלאַכט און דאַס פּובליקום קוועלט אז — פון'ם פערד.

ערשט שפּעטער, ווייזט זיך ארויס אַז נעמי איז גאַר אַן אמת'ע פּרינצעסין און זיא ווערט צוריק רעדעוודיג און אַלעקסאַנדער איז דאַן דער גליקליכסטער פּרינץ „אויף גאָט'ס ערדע באַדען...״

קומט אַ חתונה און אַלעקסאַנדער בעט ביים איד מנחם:

„געבע אונז פאָ־טער דיינען זעגען צו אונזערען בונד,

אַה, שבריך דגים גוטע וואַרט אויס דיינען מונד.״

סאָפיא קאַרפּ איז געווען „נעמי,״ טאָמאַשעווסקי איז געווען „אַלעקסאַנדער,״ וויינבלאַט האָט געשפּיעלט דעם „גאַרגעל שניידער״, חיימאָוויטש אַלס „נפתלי,״ מערי עפּשטיין אַלס „דיא קעניגין,״ עממא טאָמאַשעווסקי האָט דאַן געשפּיעלט צום ערשטען מאָל אַ קליינע ראָלע אַלס „פּאַזש״ און איך בין געווען „זילפּה.״

דעם גרעסטען ערפאָלג איז דער פּיעסע האָט געהאַט מיין מאַן. דיא ראָלע „אַלעקסאַנדער״ האָט איהם פערשאַפט פּיעלע אַנהענגער. ער איז ערשיענען אַלס פּרינץ, אַ סך שעהנער וויא אַ פּרינץ, איינפאַך דאַס שעהנקייט אַליין!

זאָגאַר מענער האָבען זיך נישט געקענט אָבוואונדערען פון זיין שעהנקייט אין דער ראָלע. ער האָט אַלעמען בעצויבערט אַלס „פּרינץ פון ירושלים.״ איין אָבענד האָט אַ פרוי פון פּובליקום געקראַגען אַ נערווען ערשיטערונג און מען האָט זיא געמוזט אַוועקפיהרען אין אַ האָספּיטאַל, „מיין קעניג״ האָט זיא געשריען, „ער איז מיין קעניג, דער שעהנער אַלעקסאַנדער.״

איך האָב זיך געפרעהט פון גאַנצען הארצען מיט מיין מאַן'ס גרויסען ערפאָלג.

נור אין מיין גרויסער פרייד איז מיר דאַן אָפּט בעפאַלען אַ מורא, אַ מאָמענטאַנער שרעק. עס האָט מיך געשראָקען אַ געהיימער געפיהל אַז איך, מיין מאַן. עס האָט אויסגעזעהען אַז ער איז חלילה אין געפאַהר צו פערלירען זיין קול, און זיין שרעק איז געווען מורא'דיג. אַ שוישפּיעלער־זינגער שרעקט זיך „זילפּה.״ דיא איינפאַכע מיידעל. וועל דערעסען דעם „פּרינץ אַלעקסאַנדער.״

אַמאָליגע אידישע טהעאַטער פּאַטריאָטען

עס זיינען אוועק אַ פּאָר מאָנאַט מיט איין סדרה: „אַלעקסאַנדער.“ די פּאַטריאָטען אונזערע זיינען געוואָרען זיינען מעהר און מעהר. ספּעציעל האָט מיין מאַן געקראָגען פיעלע פון דיעזען מין „שטיצער דער קונסט.“

מיר זיינען, הייסט עס, אריין אין די פעדערען. וואָס־זשע טהוט מען, אום זיך צו איבערצייגען אויב מיר האָבען שוין ווירקליך אַ סך אָנהענגער?—מען מאַכט זיך אַן „עהרען־אָבענד,“ דאָס הייסט פּשוט אַ בענעפיט.

דאָס איז געוועזען אונזער ערשטע בענעפיט־פאָרשטעלונג אין ניו יאָרק.

און ווירקליך, מיר זיינען געוועזען איבערראַשט פון די אָוואַציעס, וואָס מיר האָבען געקראָגען, און נאָך מעהר פון די פּרעזענטען וואָס מיר האָבען בעקומען. מיר האָבען געמוזט דינגען אַ וואָגען אויף אהיים צו פיהרען די אַלע מתנות וואָס מיר האָבען בעקומען צו אונזער ערשטען בענעפיט אין טהאַליאַ טהעאַטער.

אחוץ צעהנדליגע בלומען בוקעטען האָבען מיר בעקומען פיעלע נוצבאַרע הויז־זאַכען, ווי זילבערנע קרעדענצען, טהייערע קאַט־גלאַז, אַ פּאָר זייגערס פאַר'ן מענטעל־פּיעס, צוויי גוטע זינג־פויגעלעך אין גאָלדענע שטייגעלעך און נאָך און נאָך זאַכען, וואָס כ'קען קוים זיך עראינערען.

אָבער איין מתנה, וואָס מיר האָבען דאַן געקראָגען, געדענק איך זעהר גוט. דאָס איז געווען אַ וואונדערשעהן בילד פון סאַטין מיט סילק אויסגענעהט. ווי אַ קראַנץ פון לאָרבערן איז דאָס געווען אויסגעאַרבייט רונד און שעהן און אַלע נעמען פון די ראָלען וואָס מיין מאַן האָט ביז דאַן געשפּיעלט, זיינען געווען אויס־גענעהט מיט פערשיעדענע קאָלירען אין די זיידענע בלעטער. אין מיטען פון דעם רונדען קראַנץ איז געווען ליידיג און ביים ברעג איז געווען אויסגענעהט די צוויי בוכשטאַבען "A. W." און דאָס איז געווען איינגעפאַסט אין אַ טהייערע גאָלדענע ראַהם.

דאָס בילד געדענק איך, ערשטענס, פאַר דער שעהנקייט דערפון און אויך דערפאַר, וואָס שפּעטער האָט עס מיר אַ סך, אַ סך יסורים פערשאַפט.

מיר האָבען די אַלע פּרעזענטען אהיים געבראַכט, און אונזערע רומס אין 120 פאָרסייטה סטריט זיינען געוואָרען אָנגעפּאַקט, ווי אַ היימישער זאַסיק מיט

פּאַלאַווע. איך בין געווען איבערגליקליך פון דעם כבוד וואָס מיר האָבען געקראָ־גען צו אונזער עהרען־אבענד, און דערביי האָבען מיר מאַקי געמאַכט א שעהנעם דעפּאָזיט אין באַנק.

מיר האָבען געזעהן בעשיינפּערלעך, אז מיר „וואַקסען" און מורא האָ־בענדיג, אז די רומס אונזערע וועלען זיין צו קליין יוען מיר וועלען זיך שטאַרק „צוּוואַקסען," מופען מיר אין 301 ברום סטריט, אין שעהנע פיער רומס מיט א באַד, אַלאַ מיליאָנערטשיקעס. כ'האָב וויעדער צוגענימען א דיענסטמיידעל. און אליין בין איך שוין געוואָרען כמעט א דאַמע. דאָס הייסט, כ'האָב שוין נישט געוואָלט וואַשען אליין מיינע פלאָרס און טהון אנדערע הויז־ארבייט און אין דער־זעלבער צייט אויך שפּיעלען טהעאַטער. איך האָב געלאָזען דאָס מיידעל טענדען מיין שטוב.

אָבער איך האָב נישט געהאַט קיין מזל צו זיין א דאַמע: ס'פלעגען זיך נישט האַלטען ביי מיר לאַנג די דיענסטמיידלעך. עס טרעפט אמאָל, אז ס'איז נישטאָ קיין מזל צו זיין א „גראַנד־דאַמע" . . . פיעלע מאָל בין איך אליין געווען שולדיג אין דעם. כ'בין זיך מודה אין מיינע זינד. כ'האָב נישט געקענט מאַכען קיין אונטערשיעד פון א „דאַמע" ביז א „דיענסטמיידעל." כ'בין נישט געווען געוואוינט דערצו. פלעג איך זיך צופיעל חבר'ען מיט זיי, ביז וואַנען זיי פלעגען אויך נישט מאַכען קיין אונטערשיעד פון מיר ביז זיי און איך האָב אליין גע־דאַרפט טהון די הויז־ארבייט. מאַנכע פון זיי זיינען געוואָרען אַקטריסעס.

ענדליך האָב איך געקראָגען א מיידעל, בעקי, וואָס כ'האָב אמת הנאה געהאַט פון איהר. זי איז מיר געווען אמת געטריי, כאָטש איך האָב זיך נישט געהאַלטען מעשה באַלעבאָסטע געגען איהר, נאָר זיך מיט איהר גע'חבר'ט ווי מיט א פריינדין.

קיינמאָל וועל איך זי נישט פערגעסען, מיין גוטע פריינדין בעקי. כאָטש איך בין געווען איהר „הערשערין" און זי מיין „שקלאַפין," זיינען מיר ביידע אלץ איינע חבר'טעס געווען. בעקי איז געווען דעם הזן, ברוך שור'ס, א משפחה און זי האָט ליעב געהאַט דאָס אידישע טהעאַטער מיט'ן גאַנצען הארצען. זי איז דערפאַר געווען צופריעדען צו זיין ביי מיר פאַר צוועלף דאָלאַר א חודש, כדי זי זאָל קענען געהן אָפט אין טהעאַטער אריין.

זינט אונזער בענעפיט האָבען מיר געקראָגען אין שטוב אריין א מאָדנעם הויז־פריינד, סעם, א פּאַטריאָט, וואָס איז געווען בערייט צו געהן אין פייער אריין פאַר אונז, ספּעציעל פאַר מיין מאַן, אבי ער זאָל האָבען דאָס גליק צו זיין טאָמאַ־

שעוועסקי'ס „מענש.“ אָט דער מענש איז געווען אַ גוטער בעל־מלאכה, אַ קאַר־פּענטער, נור ער האָט נישט געוואָלט ארבייטען און איז געלעגען אויף דער גאַליאָרקע, ביז ער האָט זיך דערדיענט דעם טשין צו ווערען „לייב אדווטאַנט.“

הונדערטע און הונדערטע אידישע יונגע לייט זיינען רואינירט געוואָרען פון דעם „פּאַטריאָטיזמוס“ צו די אקטיאָרען, זינט דאָס אידישע טהעאַטער האָט זיך צובליהט. פיעלע זיינען אראָפּ פון גלייכען וועג און גאָט ווייסט אין וועלכע אבגרונדען זיי זיינען געזונקען. ביכער גאַנצע האָט מען געקענט אָנשרייבען פון אָט די אונשולדיגע קרבנות.

אין באָסטאָן געפינט זיך איינער. „שאַיקע פון באָסטאָן“ איז זיין נאָמען, וואָס מיינט אז ער קען שפּיעלען „דוד משה'לע“ פון „קעניג ליער“ בעסער ווי אדלער. אָט דער „שאַיקע“ איז אַמאָל געווען אַ געזונטער יונגער מענש. אָבער דאָס פּאַטריאָטסטוואָ האָט איהם רואינירט. פיעלע אזעלכע „שאַיקעס“ זיינען געווען און זיינען נאָך דאָ ביים אידישען טהעאַטער.

אָבער אויך פיעלע פון אָט אַזעלכע פּאַטריאָטען, באָיס, זיינען געוואָרען לייטען גלייך. אייניגע זיינען געוואָרען אַקטיאָרען, אייניגע—מענעדזשערס, און אויך וועגען זיי איז פאַראן זעהר פיעל אינטערעסאַנטעס צו דערצעהלען. איינער וואָס איז געווען פון אָט די באָיס ביים אידישען טהעאַטער, איז יעצט אַ רייכער מענעדזשער אויף בראָדוויי און איז אן איידעם פון דייוויד בעלאַסקאָ. דאָס איז מאָרים געסט.

נישט לאַנג איז עס געווען ווען משה'לע געסט פלעגט „סטראַדאַיען“ ביים אידישען טהעאַטער און לעבען פון „גיט מיר אַ סיגאַרעטעל.“ דאָס איז נישט קיין אלטע לעגענדע. דאָס איז געשעהן פאר אונזערע אויגען אין די לעצטע עטליכע יאָהר.

אונזער אמאָליגער הויז־פריינד סעם, איז אויך היינט אַ חשוב'ער בעל־הבית. אָבער דאַן האָט ער בשום אופן נישט געוואָלט ארבייטען און איז געווען מיין מאַן'ס פּאַטריאָט. אין שטוב ביי אונז פלעגען זיך אָפט אָבשפּיעלען קאָמעדיעס צווישען אונזער פּאָרעל, סעם מיט בעקי'ן. זי איז געווען מיר מעהר געטריי און סעם איז געווען מיין מאַן מעהר געטריי. איןביידע פלעגען זיך נישט זשאַלעווען קיין אַרגומענטען מיט זידעל־ווערטער.

כ'וויים גאַנץ גוט, אַז דאָס אַלעס וואָס איך דערצעהל דאָ פון מיין פּריוואַט לעבען, איז פאַר'ן לעזער נישט אינטערעסאַנט. אָבער איך דערצעהל דאָס אַבזיכטליך, כדי דער לעזער זאָל האָבען אַ שטיקעל בעגריעף פון אָט דעם נישט־

אינטערעסאַנטקייט מיינעם. כ'טהו דאָס, חלילה, קיינעם נישט אויף צו להכעיס. אָבער אזוי איז דאָס געווען אין א טויזענד מאָל גרעסערען פאָרמאַט.

דעם שוישפּיעלער'ס גאַנצעס לעבען איז די ביהנע. דארום. קען זיין, איז דער שוישפּיעלער אזוי פערלאָרען אין אמת'ען לעבען, ווען ער איז נישט אויף דער ביהנע. פּיעלע, פיעלע פּריוואַט מענשען'ס לעבען איז אינטערעסאַנטער און רייכער ווי דעם שוישפּיעלער'ס, בשעת ער שפּיעלט ניט. און אזוי ווי איך טראַכט ניט אוים קיין מעשיות כדי ס'זאָל זיין נור אַמוזירענד, א שעהנע ערצעהלונג, נור איך דערצעהל דעם אמת, דעם פאַקט, אזוי ווי עס האָט מיט מיר פּאַסירט, אזוי ווי איך אַליין האָב עס דורכגעלעבט, דארום, אויב עס איז נישט אַטהעם־פערכאַפּענד און אָהן נסים, איז עס נישט מיין שולד. איך בין נישט די פערפאַסעריין פון מיין לעבענס־געשיכטע. די אמת'ע פערפאַסעריין איז די פערשוואונדענע צייט פון מיין פערשוואונדענעם לעבען . . .

דיא ווייבעל פון נעקסטען הויז

אין אידישען טהעאַטער־וועלטעל איז דאָן פּלוצים געוואָרען א שטיקעל „ערד־ציטערניש" און ס'האָט איבערגעדרעהט די לאַנד־קאַרטע מיט'ן „לאַנד" אינאיינעם. אויף פּראָסט אידיש גערעדט, איז געווען אזא געשיכטע: אונזער טהאַליא טהעאַטער האָט געקידנעפּט בערנשטיין'ען פון אדלער'ס יוניאָן טהעאַטער. אדלער פערלאָזט זיין יוניאָן טהעאַטער און געהט אריין אין רומעניען אַפּערא הויז, ער ברייננגט פון רוסלאַנד א בעריהמטען אַקטיאָר מייערסאָן און נעהמט אויך אייניגע היגע "ילעסאַנטען, צווישען וועלכע עס זיינען געווען די נעמען מאַרנבערג און מאַשקאָוויטש. וואָס איז אין א קורצע צייט ארום זיינען ביידע געוואָרען בעליעבטע ארטיסטען. און קעסלער מיט מאָגולעסקאָ'ן און די אנדערע בלייבען אין יוניאָן טהעאַטער.

איז נויארק. הייסט עס, בעגליקט מיט דריי אידישע טהעאַטערע.

אונזער טהאַליא טהעאַטער איז אָבער דער שעהנסטער, דער סאַמע שפּיעגעל אַליין, און מיר שפּיעלען בשלים און מאַכען גוטע געשעפטען. אונזער פינקעל האָט ערפונדען אַן ערפינדעניש ווי אזוי די קונסט זאָל מאַכען פּראָגרעס... ער האָט געמאַכט א רויטען פאָרהאַנג פאַר דער אוואַנס סצענע (אויף טהעאַטער לשון הייסט עס א „דראָפּ") דאָס פאַרנעהמט בלויז דעם פאָרענט פון דער ביהנע און

עס בילדעט א מין פּלאַטפאָרמע. גרויס גענוג פאַר א פּאָר אַקטיאָרען צום שפּיעלען.

אין לעטיינער׳ס פּיעסעז (און אין די פּיעסען פון יענער צייט אין אלגעמיין) איז איינגעפיהרט אז דער „קאָמישער דעפּאַרטמענט" פון דער פּלעי קומט צו־ערשט און שפּעטער קומט די „טראַגעדיע".

אזוי ווי איך ביז געווען די פּאַרטרעטעריין פון קאָמישען דעפּאַרטמענט וואָס האָב מעהרסטענטהיילס געמוזט שפּיעלען אָט פאַר דעם „דראָפּ", פאַר דעם פאָ־דערשטען קווירטען, פון מיטען סצענע הייסט עס, איז פּינקעל׳ס ערפינדונג געווען א געוואלדיגער סוקסעס. די קונסט איז פּשוט געגאַנגען פאַראויס... אָט ווי עס פּלעגט זיך אַרונטערלאָזען דער רויטער „דראָפּ", איז שוין געוואָרען פרעהלאַך אין טהעאַטער. דער עולם האָט שוין געלאַכט וויסענדיג אז איצט קומט דיא קאָ־מישע בעססי מיט׳ן קאָמישען קאָמיקער, און דער עולם האָט קיין טעות ניט געהאַט.

מיר פיהרען אויף א ניי קונסטטווערקעל מיט׳ן נאָמען „קורח׳ס אוצרות," א מין אידישער „פאוסט", להבדיל, נאָך מיט א מוסר השכל אז געלד פיהרט אַראָב פון דרך הישר און אזוי ווייטער, א פאַנטאַסטישע פאַנטאַזיע מיט מלאכים און שדים א חוץ פּיפּערנאָטערס מיט שלאַנגען און עקדש׳ען, מיט איין וואָרט: סוקסעס!

מיין אסתר׳ל האָט מיטגעשפּיעלט אלס מלאך׳על און האָט ווירקליך געלויכטען וויא א מלאך׳על.

אין עטליכע וואָכען ארום — ווידער א נייע פּיעסע, „בת שבע," אלץ פון לאַטיינער, און ווידער מיט עפּעס א „יאָזעף" אלס העלד.

בערנשטיין איז אויך אויפגעטראָטען ביי אונז אין אונזער סוקסעס פּיעסע „אלעקסאַנדער," אין דער ראָלע פון „נפתלי" וואָס חיימאָוויטש האָט פריהער געשפּיעלט און בערנשטיין מאַכט א געוואַלדיגען היט מיט נפתלי, דאָס איז געווען שוין איינמאָל א „נאַפּטאַליע."

און אזוי שפּיעלענדיג, ענדיגען מיר דעם צווייטען סיזאָן אין טהאַליא טהעאַטער, „מיט פּראַכט און גלאַנץ."

ווען עס ענדיגט זיך א „סיזאָן", ווערט דער אַקטיאָר וויא פריש געבאַקען, וויא אָט ערשט פון אויוען ארויס, ווייל דעם גאַנצען סיזאָן איז מען גאַנץ גוט פאַרקויפט, פונקט וויא יעדער ארבייטער אין „ביזי צייט." דער אונטערשיעד איז נור, וואָס דער ארבייטער נאָך׳ן סיזאָן שרעקט זיך פאַר׳ן — „סלעק" און דער אַקטיאָר נאָך׳ן סיזאָן שרעקט זיך פאַר׳ן — קומענדען סיזאָן, טאָמער ווערט

ער חלילה נישט אנגאזשירט. אָבער וויעבאַלד ער איז זיכער מיט אַן אנגאזשמאַ, דאַנקט דער אַקטיאָר דעם ליעבען גאָטעניו וואָס ער האָט איינגעפיהרט אַזוי דיא וועלט, אַז ס'זאָל זיין אי ווינטער און אי זומער, ווייל ס'איז טאַקע אַ שכל'דיגע איינפיהרעכץ; ווינטער שפיעלט מען טהעאַטער און זומער באָדט מען זיך אין ים אָדער מען קריכט אויף דיא בערג; ס'איז נישט שלעכט.

אויך האָט דער שוישפיעלער נאָך'ן סיזאָן אַביסעל מעהר צייט זיך ארומקוקען אויף זאַכען וואָס ער האָט בשעת שפיעלצייט נישט געקענט זעהען און איך האָב דאָן, ווען מיר האָבען געענדיגט דעם סיזאָן, אויך דערזעהען עטוואָס אַזעלכעס וואָס האָט זיך טיעף טיעף אין מיין זכרון איינגעקריצט. עס האָט דאָן אין מיר ערוועקט אַזעלכע געפיהלען וואָס כ'האָב קיין בעגריעף נישט געהאַט וויא איך זאָל דאָס אָנרופען — אָבער וועה געטהאָן מיין הארץ און מיין גאַנצע נשמה האָבען זיי, יענע מאָדנע געפיהלען.

אין דעם הויז 301 ברום סטריט, וואו כ'האָב צו יענער צייט געוואוינט, איז אַנטקעגען מיין פענסטער געווען אויך אַ פענסטער פון צווייטען הויז דערביי. אין טענעמענט הייזער איז דאָס קיין נייעס נישט, אַז דיא פענסטער און צוויי הייזער זאָלען זיין אין גלייכער הויך אַזוי, אַז מען זאָל קענען זעהען וואָס ביים צווייטען איז שטוב טהוט זיך. שכנות האָבען זאָגאָר ליעב זיך איבער־רעדען דורך אַט [ד]יא פענסטער, דערלאַנגען איינע דער צווייטער אַ לעפעל פיש־יוך צו פערזוכען. און אַזוי ווייטער.

אין דעם פענסטער געגענאיבער מיר האָב איך פּלוצים בעמערקט דיא פייערינע אויגען פון אַ בילד שעהנע ווייבעל, (צו מיידעל) וואָס זיצט שטענדיג ביים פענסטער און קוקט אריין צו מיר אין שטוב, דוקא נור דאָן ווען מיין מאַן איז דאַ.

איך בין זיכער, דאָס כ'האָב עס פריהער אויך געזעהען, אָבער עפּעס איז דאָס מיר ערשט אַצינד געוואָרען אויפפאַלענד, ווייל כ'בין אַצינד מעהר געווען אין דערהיים וויא אין טהעאַטער סיזאָן, ווען כ'בין פאַרנומען מיט'ן שפּיעלען.

מעהר און מעהר בעמערק איך אַלץ, וויא דאָס ווייבעל, אָדער מיידעל, זיצט שטענדיג ביים פענסטער און קוקט צו מיר אין שטוב אריין.

איהר אַנטהאָן איז מערקווירדיג געשיקט און רייצענד, אימער פּיקאַנט און גאַנץ לייכט, דער שעהנער האַלז איז שטאַרק ענטבלויזט, אָפט ביז דיא ברוסט, דיא ווייסע רונדע שולטערען פאַרדעקט זיא מאַנכעסמאָל בלויז מיט אַ דינעם וואואַל און אָפט דאָס אויך נישט. איהר פּנים איז שעהן און לאַסטשענד,

וויא א פּאַטיש געשילדערטע מאַדאָנא און איהרע בליקען פון דיא צוויי פּייע־ריגע אויגען זיינען אזוי שאַרף אַז זיי וואָלטען געקענט דורכשטעכען, דוכט מיר, דיא וואַנד פון מיין שטוב און גרייכען אין ציעל, — בפרט נאָך בלויז דאָס ריינע פענסטער...

איך בין געוואָרען שרעקליך אונרוהיג, עפּעס א געהיימע שטימע האָט אין מיר געברומט און מיך געשראָקען. אַן אונבעוואוסט געפיהל האָט גענאָגט און געטאַטשעט מיין האַרץ און מיין מח. ניין, נישט קיין אייפערזוכט איז דאָס געווען, איך בין נישט געווען אייפערזיכטיג ווייל כ'האָב מיין מאַן עהרליך געליעבט. צו איז דען דאָס געפיהל ביי א מאַמע, ווען דאָס געליעבטע איין־איינציג קינד האַלט ביים שטאַרבען, א געפיהל פון אייפערזוכט? ניין, עס איז דער שרעק, דיא פורכטבאַרע מורא דאָס קינד צו פערליערען, דאָס ליעבסטע אנצו־ווערען.

אַזא שרעק האָט מיך בעפאַלען, אַזא וועהטאָג האָב איך געפיהלט.

מיין יונגע פאַנטאַזיע איז געוואָרען ווילד און מיר געמאָהלען שרעקליכע בילדער, דאָס ווייבעל, אָדער מיידעל, פון'ם אַנטקעגענדיגען טענעמענט הויז, וואָס האָט געקוקט אין מיין פענסטער איז מיר געוואָרען אַ שאָטען וואָס האָט מיך שטענדיג און איבעראַל נאָכגעפאָלגט און קוקענדיג אויף דעם מערקווירדיג שעהנעם בילד וואָס מיין מאַן האָט געקראָגען אַ מתנה צו אונזער בענעפּיט, מיט דעם אויסגענעהטען לאָרבער קראַנץ פון זייד און סאַטין, האָט זיך מיר אויס־געוויעזען אַז איך זעה אין דעם בילד דאָס שעהנע פּנים פון'ם אַנטקעגענדיגען ווייבעל און דיא בוכשטאַבען ביים זייט פון בילד, „א. וו.“ זיינען דיא איני־שעלס פון איהר נאָמען...

און אויך דאָס בילד האָט מיך געשראָקען...

אונזער מכה אין זייט

מיין געטרייע דיענסט־מיידעל בעקי, מיין גוטע פריינדין, איז געווען דיא איינציגע וואָס האָט מיינע ליידען צוגעזעהען און פערשטאַנען. זינט בעקי איז געווען ביי מיר איז זיא מיר געוואָרען אַן איבערגעבענע חבר'טע און זיא האָט בעשלאָסען צו ווערען אַ „דעטעקטיוועכע“ און אויסצוגעפינען אויב מיין פער־דאַכט אויף דעם ווייבעל וואָס קוקט שטענדיג פון איהר פענסטער צו מיר אין

שטוב אריין, אויב עס איז אמת וואס כ'האב מיר איינגערעדט, אז אט דיא אנט־קעגענדיגע מאדאנא איז טאקע דיא „א. וו." וואס אויף דעם בילד ביי מיר אין שטוב.

אונזער פאטריאט סעם, מיין מאן'ס לייב־אדיוטאנט, איז ווידער געווען פונקט אזוי איבערגעבען מיין מאן וויא בעקי איז געווען איבערגעבען צו מיר.

סעם האט געוואוסט אלע „געהיימניסע" ביי מיין מאן און בעקי איז צור־געשטאנען צו סעם'ן אום אויסצוגעפינען ווער האט אונז דאס בילד געגעבען, פון זייד אויסגענעהט מיט דיא בוכשטאבען „א. וו."

עס האט זיך אבגעשפיעלט ביי מיר אין שטוב אן אמת'ע קאמעדיע צווישען מיין דיענסט בעקי און אונזער פאטריאט סעם. זיי ביידע זיינען געווען דאס קאמישע פארעל אין דער טראגי־קאמעדיע צו יענער צייט, פונקט וויא אין לא־טיינער'ס א פיעסע.

עס איז באלד אנגעקומען דער ליעבער זומער, דיא היצען האבען גענומען בעווייזען זייער הייסע ליעבע צו דיא נויארקער טענעמענט איינוואהנער און מיר, קינסטלער, אנטלויפען פון שטאדט און לויפען אין קאנטרי.

דאס איז געווען פאר מיר אזא עראייגניס, אזא נייעס, אז כ'האב פארגעסען אין מיסטעריעזען בילד מיט דעם נאך מעהר מיסטעריעזען וויבעל פון „נעקסט ווינדאו..." דאס איז געווען מיין ערשטען מאל קאנטרי פלעזשור זינט איך בין א שוישפיעלערין און דאס האט מיך געמאכט פארגעסען אין אלעס און נור פרעהען זיך וואס איך האב שוין ענדליך דערגרייכט צו פאהרען אין קאנטרי וויא אן אמת'ע ליידי.

בעקי'ן האבען מיר געלאזען אין דער היים און איך מיט מיין מאן און אונזער טעכטערל זיינען מיר אוועק אין „קאנטרי", אויף א פארם אין ניו דזשוירזי, נישט ווייט פון „ראזענהיין".

דיא דאזיגע פארם האט פריהער בעלאנגט צו סעם קעסטין, א ירושה פון זיין רייכער מוטער. נור סעם קעסטין איז דאך שוין געווען אן אקטיאר, ער פלעגט דאן „טרעוולען" מיט באיעלעך אויפן ראוד און שפיעלען טיאייטער, האט ער פערקויפט זיין פארם צו ישראל ווינבלאט און איז פטור געווארען פון א קלאפאט.

געקומען אין קאנטרי, אויף דער פארם, הייסט עס, און זיך א נעהם געטהאן צו האבען פלעזשור. קעסטין'ס א שוועסטער איז דארט געווען און מיר זיינען דאך שטיקלעך משפחה, האט זיא געוואלט אונז אנגיסען מיט פלעזשור, זיא האט אונז געקארמעט מיט אל־דאס־גוטס, אבער וויא ס'איז געקומען אין אבענד

און מיר זיינען ארויס אין גאס אויף א שפּאַציער הינטער׳ן פרייען הימעל — נו, נו, מיר זיינען קוים צוריקגעקומען לעבעדיגע. דיא מאָסקיטאָ׳ס זיינען אונז בעפאלען אזוי ווי אמת׳ע קאניבאלען און מיר זיינען קוים לעבעדיג אנטלאָפען אין הויז אריין.

אזוי האָבען מיר אָבגעפלעזשורט א פּאָר וואָכען אין מאָסקיטא לאנד, ביז מיר האָבען בעשלאָסען אז איידער אויפגעפרעסען צו ווערען פון דיא מאָסקיטאָס ביסלעכווייז, אויפ׳ן אינסטאָלמענט פּלאַן, איז שוין בעסער מיט איין מאָהל אָב־געבאָקען צו ווערען פון דער נויאָרקער היץ — און מיר זיינען אוועק צוריק א היים.

אין דער היים האָבען ביר געטראָפען א גרויסע איבערראשונג, א נייעס: „באָריס טהאָמאשעווסקי׳ס דראמאטיק קלאָב". דאָס האָט סעם אָרגאניזירט א קלאָב פון באָיס און מיידלעך וואָס האָבען געוואָלט ווערען עקטערס און עקטערקעס, און געמאכט טהאָמאשעווסקי׳ן פאר אן „עהרען מעמבער" אום צו קענען נוצען זיין נאָמען.

מיר האָבען זיך געפרעהט מיט דעם „כבוד" וואָס מען טהיילט אונז צו, א סימן אז מיר זיינען פּאָפּולער, כאָטש מיר האָבען גוט געוואוסט, אז דאָס האָט אונזער פּאַטריאָט, סעם אָרגאניזירט דעם קלאָב, און וועמען דען אנדערש וועט א פּאַטריאָט צושאַרען „כבוד" אויב ניט ז י י ן סטאר? מיר האָבען גע־וואוסט, אז נישט „דאָס אידישע פאָלק" האָט עס א נאָמען געגעבען אן אָרגאני־זאַציאָן מיט אונזער נאָמען, — אָבער, אזוי איז שוין דער אַקטיאָר, וויא עס קומט צו רעקלאַמע, צו אדווערטייזמענט, הייסט עס „כבוד", און מען איז נישט מקפיד פון וואַנען און פון וועמען עס קומט . . .

מיין געטרייע בעקי איז דערווייל דערגאנגען דאָס „געהיימניס", אז דיא אנטקעגענדיגע מיידעל, צו וויבעל, איז טאַקע דיזעלבע וואָס האָט אונז פּרעזענ־טירט מיט דעם וואונדערשעהנעם בילד און דיא בוכשטאַבען וואָס אויפ׳ן בילד, „א. וו." זיינען טאַקע דיא איניציאַלען פון איהר נאָמען.

בעקי איז דאָס געוואָהר געוואָרען פון לענדלאָרד אונזערען, מיסטער בארנעט, דער פאַטער פון דעם פּאָפּולערען אידיש־ענגלישען אַקטיאָר סעם בערנארד.

בעקי האָט זיך איינגעשפּאַרט אז מיר מוזען מופען פון דיא רומס און זיא האָט אויסגעפיהרט אָהן איבריגע שוועריגקייטען. מיר מופען אין א שעהנעם פּלעט אין 117 סעקאָנד עוועניו, קאָרנער 7טע סטריט, און בעקי „מופט" דאָס „א. וו." בילד פון פּאַרלאָר אין דיינינג רום און שפּעטער אין קיטשען. זיא וואָלט

דאָס שעהנע בילד אויפגעגעסען עס זאָל פון דעם קיין זכר ניט בלייבען, זיא האָט אָבער מורא פאַר׳ן בעל הבית.

פּאַוואָלינקע איז זיך אונטערגעקומען דער נייער טהעאַטער סיזאָן און מיר דערוויסען זיך אַ שלעכטע בשורה, אָבער גאָר, גאָר אַ שלעכטע. מיר דערוויסען זיך נעמליך, אַז דאָס ענגלישע „ווינדזאָר טהעאַטער", וואָס איז פּונקט אַנטקעגען אונזער טהאַליא טהעאַטער, איז איבערגענומען געוואָרען פון יאָזעף עדעלשטיין מיט דער גאַנצער קאָמפּאַניע פון „יוניאָן טהעאַטער," ווי: קעסלער, מאָגולעסקאָ, פיינמאַן, דיינאַ, פּאָלינאַ עדעלשטיין, א. ז. וו., און מען וועט שפּיעלען אידיש טהעאַטער.

דאָס איז געווען פאַר אונז אַ שרעקליכער קלאַפּ. דאָס ווינדזאָר טהעאַטער איז געווען פּונקט אַנטקעגען אונז (ערשט מיט אַ פּאָר יאָהר צוריק האָט מען דאָס ווינדזאָר טהעאַטער צו־וואָרפען צוליעב דעם מאַנהעטען בריק וואָס מען האָט אויפגעבויט). און מיר האָבען באַלד פערשטאַנען, אַז עס וועט אונז זיין אַ גע־פעהרליכער קאָנקורענט. אָבער וואָס זאָל מען טהאָן? פערפאַלען.

אָט איז שוין ערב יום טוב. דיא טהירען פון ביידע גרויסע טהעאַטערע עפע־נען זיך איינס אַנטקעגען אַנדערען און — דיא שלאַכט פאַנגט זיך אָן. קאָנ־קורענציע.

זיי, אין ווינדזאָר, פיהרען אויף אַ נייע פּיעסע „דיא עקדה" פון פּראָפעסאָר מ. איש האָראָוויץ הלוי. — מיר, אין טהאַליא, פיהרען אויך אויף אַ נייע פּיעסע „קעניג און באוער", פון לאַטיינער.

ביי זיי געהט דיא פּיעסע גוט. דער עולם קומט בעוואונדערען דעם נייעם אידישען טהעאַטער, און ביי אונז פאַלט דורך דיא פּיעסע מיט פּראַכט און גלאַנץ.

אָבער מען טאָר דיא מיהל ניט אָבשטעלען. מען מוז אונטערשיטען פרישע תבואה, און מיר פיהרען אויף אַ היסטאָרישע אָפּערא פון יעקב גאָרדין מיט׳ן נאָמען „מחמד". אַ פּיעסע מיט אַ סך געזאַנג און אַ סך פּראָזא מיט אַ פּיקאַנטען אינהאַלט, (דער מחמד איז אַ טערק און האָט ליעב אַ סך ווייבער...) אָבער — עס פאַלט מיט אַ קנאַק. דער עולם געהט אין ווינדזאָר טהעאַטער, נישט אין טהאַליא.

ס׳איז שלעכט. ניין, ס׳איז נאָך שלעכטער, ווייל זינגענדיג דיא ראָלע פון מחמד איז מיין מאַן געוואָרען הייזעריג און קען נישט אפילו רעדען, בפרט זינגען. עס האָט אויסגעזעהען אַז ווינדזאָר טעאַטער „זיעגט" איבער אונז און עס איז אונז געוואָרען זעהר שלעכט אויף דיא הערצער.

אבער מיין מאן׳ס הייזעריגקייט איז געווען אזוי שרעקליך, אז מיר האבען אלע פארגעסען אין דיא שלעכטע ביזנעס פון טהעאטער און געזוכט צו ראטעווען מיין מאן. עס האט אויסגעזעהען אז ער איז חלילה אין געפאהר צו פערלירען זיין קול, און זיין שרעק איז געווען מורא׳דיג. א שוישפיעלער־זינגער שרעקט זיך מעהר פאר׳ן געדאנק פון פארלירען זיין שטימע וויא פאר׳ן געדאנק פון טויט.

דער טויט פון מיין בת יחידה׳לע

כ׳האב געבראכט די בעסטע דאקטוירים, כ׳האב געטאהן אלעם מעגליכעס, אום צו העלפען מיין מאן פון דעם שרעקליכען אונגליק, וואס איז איהם פלוצים בע־פאלען, פון זיין הייזעריגקייט, וואס איז איהם געקומען שפיעלענדיג גארדין׳ס היסטארישע אפערא „מחמד.“

עס האט גאר נישט געהאלפען, ביז גאט האט אונז צוגעשיקט א בעריהמטען ספעציעאליסט, א געוויסען דאקטאר קארפענטער און ער האט מיין מאן צוריקגע־בראכט צו דער שטימע, אום צו קענען כאטש רעדען, און שפעטער מיט א פאאר וואכען אויך זינגען.

מיר האבען געדאנקט גאט פאר דעם חסד וואס מיין מאן קען ווידער שפיע־לען, ווארום אונזער פעראנטווארטליכקייט איז געווען בעדייטענד גרויס, און ווען מיין מאן זאל חלילה געווען לאנג אוועקשטעהן פון שפיעלען, וואלט אונזער טהא־יא טהעאטער געווען רואינירט געווארען.

אונזערע קאנקורענטען אין ווינדזאר טהעאטער מאכען גוטע געשעפטען און מיר מוזען אלע פאאר וואכען אויפפיהרען א נייע פיעסע.

בעשליסט מיין מאן, אז ס׳איז שוין דיא העכסטע צייט אויפצופיהרען שעק־ספיער׳ן אויף דער אידישער ביהנע.. ער האט שוין דאן געהאט לאנג שטודירט די ראלע פון פרינץ „האמלעט.“ און — אבגעשטימט און בעשלאסען — עס געהט „האמלעט.“

דאס פובליקום האט ניט פערשטאנען, וואס דאס איז אזעלכעס און „דיא פלעי“ האמלעט, איז דארום געווען א סוקסעס... מיר האבען די פיעסע געשפיעלט עטליכע וואכען און געמאכט גוטע ביזנעס, נור איין צרה איז געווען, וואס דער עולם האט געקלאפט, געשריען און גערופען דעם פערפאסער, שעקספיער, ער זאל זיך קומען נויגען פאר׳ן קוירטען...

מיין גוטע דיענסט־מיידעל, בעקי, האט אונז אפילו געגעבען אן עצה, מיר זאלען גרימירען א אידען און איהם ארויסשיקען אלס שעקספיער, אבער מיר פלע־גען בעטען ביי׳ם פובליקום ענטשולדיגונג, וואס שעקספיער קומט ניט ארויס זיך נויגען, ווייל ער וואוינט צו ווייט. אזש אין לאנדאן, דערפאר קען ער נישט קומען...

נאך „האמלעט" פיהרען מיר אויף א נייעם מייסטערווערק פון פראפעסאר הוראוויץ מיט׳ן נאמען „יפת תואר אדער בלעם׳ס אייזעל." א כאפ — פון „האמ־לעט" ביז „בלעם׳ס אייזעל"..

איך שפיעל טהעאטער, אבער איך שפיעל פאר צוויי... פאר מיר און פאר מיין באלדיג ניי קינדעלע....

אין דערהיים בין איך זיך דערווייל מחיה פון מיין טעכטעריל׳ס קונצען; איך פיהל, אז מיין אסתר׳על וואקסט אן אקטריסע; זי טהוט אן דער מאמע׳ס קליידער און שפיעלט טהעאטער.

אלע בענשען זיך מיט מיין טהייער גערארטען אסתר׳ל.

אבער כ׳בין ניט זוכה געווען ביי גאט, אז מיין אסתר׳ל זאל מיר זיין אויף לאנגע יאהר.

עס איז געווען א פרייטאג פאר נאכט. מיין קינד איז מיר פלוצים איינגע־פאלען און געקראנקען פיעבער. כ׳האב באלד געשיקט נאך א דאקטאר און האב דער־הערט דיא גוטע בשורה, אז דאס קינד האט דיפטעריע. איך בין געווארען א פער־ציטערטע. מיין הארץ האט זיך שיער אבגעשטעלט פאר שרעק, עפעס א אונבע־וואוסטע מורא איז מיך בעפאלען, אז איך וועל אנווערען מיין טהייער מלאך׳ל.

עס איז שוין געווען באלד שפעט אין אבענד און כ׳מוז לויפען שפיעלען טהעאטער. כ׳לאז דאס קינד מיינס און לויף מיט א צובראכענע געמיטה אין טהע־אטער אריין. שבת אין דער פריה, מיין קינד איז ערגער. זי איז הייזעריג און קען קוים דעם אטהעם כאפען, קוים וואס זי כריפעט מיט געוואלדיגער אנשטריינגונג. דר. ראזענטהאל בעהאנדעלט מיין קינד און איך מוז ווידער לויפען אין טהעאטער שפיעלען מאטינע. אין אבענד איז מיין קינד שוין אין גאנצען אהן לשון. הייזעריג, קראנק. איך לויף אום, ווי א געיאגטע חיה, מיינע ליידען זיינען אונבעשרייבליך. איך וועל שיער משוגע. דר. פישער האט דאן נור וואס געבראכט אנטיטאקסין און מען פרובירט דאס אויף מיין ארים אויסגעמאטערט קינד. 3 דאקטוירים בעהאנד־לען מיין קראנק שעפעלע. זיי ווארטען ביז זונטאג פריה אויף די רעזולטאטען פון׳ם אנטיטאקסין.

זונטאג פריה, דאס קינד איז ערגער, די דאקטוירים: דר. פישער, דר. ראַ־זענטהאל און דר. קארפענטער, זעהן, אז דאס קינד וועט באלד דערשטיקט ווערען און זיי בעשליעסען א באלדיגע אפעראציאן.

איך האב צוגעזעהען, ווי מען צושניידט דאס יונגע צארטע לייב פון מיין איינ־ציג קינד און מען שטעלט אריין א רעהר (א טיוב) אויף צו אטהעמען, אום דאס צו דערהאלטען ביי'ם לעבען. ווייל אויף א נאטירליכען וועג האט מיין קראנק מלאך'ל שוין נישט געקענט אטהעמען.

מיט דער לופט־רעהר לעבען האלז צו די לונגען אריינגעפאסט, האט מיין זיס אונשולדיג קינדעלע, מיין ארימע אסתר'ל, אבגעמוטשעט זיך נאך דעם מעת־לעת פון זונטאג ביז מאנטאג.

מאנטאג פריה איז מיין קינד געשטארבען.

אסתר'ל מיינע, מיין אונגליקליך קינד! די טרעהרען וואס איך, דיין עלענדע צובראכענע מאמע פארגיס אצינד, איין־און־צוואנציג יאהר נאך דיין טויט, זיינען פונקט אזוי הייס, אזוי מוטערליך, ווי דאן, ווען כ'בין געשטאנען לעבען דיין בעטע־לע, ווען דו ביזט געלעגען א גוסס'ע און פערמאכט דיינע אונשולדיגע בלאהע אויג־געלעך, אום מיך קיינמאל מעהר נישט צו זעהן. איך, קינד, וועל דיך זעהן אין מיין געדאנקען ביז איך וועל אויך מיינע אויגען צומאכען אויף אייביג.

א מאמע פארגעסט נישט איהר קינד, און איך בין א מאמע.

דער גרויסער בראך אין מיין יונג לעבען איז פאר מיר דאך געוועזען צו שטארק און כ'האב דאס נישט געקענט ביישטעהן. מען האט מיך אבגעהאלטען פון צו מא־כען זיך א טויט. אבער ווען כ'ביז צו זיך געקומען, בין איך געלעגען נישט אין מיין שטוב, צוגעבונדען פעסט צום בעט און דאקטוירים האבען שווער געארבייט, אום מיך צו בערוהיגען. איך בין אפילו צו דער לויה פון מיין פריהצייטיג געשטארבע־נעם מלאך'ל נישט געוועזן. כ'האב נישט געקענט געהן, אזוי קראנק בין איך געוועזן.

מיין מאן, דער דערשלאגענער פערוויינטער טאטע איז נאכגעגאנגען און בע־גלייט אונזער טאכטעריל צו איהר פריהצייטיג קבר'ל. מען האט מיר שפעטער דער־צעהלט, אז ער איז אין היסטעריקע איינגעשפרונגען אין קבר'ל, ווען מען האט אראבגעלאזען דאס פארגליווערטע קערפעריל פון אונזער יונג אבגשניטענע בלו־מעלע, אונזער אסתר'ל.

קיין טאטע יאל נישט געפרואווט ווערען מיט אזא טראגעדיע!

פוסט און וויסט איז געווארען אין יעדען ווינקעלע פון מיינע צימערען און אין יעדען ווינקעל פון מיין צעוויינטאגט הארץ. ווען מיין מאן איז אריינגעקומען

איז שטוב און אונזערע בליקען האבען זיך באגעגענט, זיינען מירביידע פון דער־ווייטענס, שטילערהייד אויף די ערטער געלעגען און ביטער געוויינט. א טויטע שטילקייט האט געהערשט צווישען די ווענד פון אונזערע צימערען, און נור אונזער שלוכצען האט אבגעקלונגען טעמפ. ווי דאס קרעכצען פון א צום טויט פערוואונדע־טען פויגעל אין דער טיפעניש פון א געדיכטען וואלד.

קיין זאך איז אונז נישט ליעב געווען. דער טויט פון אונזער קינד האט וויא א שרעקליכע חיה מיט טויזענד אויגען געקוקט צו אונז פון יעדען שטיקעל מעבעל אין שטוב. ווען מען זאל מיך דאן נישט געווען אזוי אבהיטען, בין איך זיכער, אז כ'וואלט דאס נישט געווען איבערגעלעבט, נאך אין מיין לאגע און וועלכע איך בין דאן געווען. אבער דיא נאטור איז שטארקער פון שוואכען מענשעלע, און אויב וואונדען פארהיילען זיך נישט אין גאנצען, פארגעהען זיי אבער.

מיט'ן אנקומען פון אנדערע קינדער מוז די מאמע פארגעסען אין דיא פער־שטארבענע.

אונזער „אינערליכע פאליטיק"

טאמער איז מיר געווען ווייניג דיא פוסטקייט פון מיין שטוב, נאך מיין אסתר'ס טויט, איז נאך געקומען דיא בארד און העלטה און מיך דערמאהנט אז מיין קינד איז צו גיך געשטארבען, א סימן אז מען דארף „פיומיגייטען" דאס הויז, עס זאל ניט בלייבען קיין זכר פון דעם פייער וואס האט אזוי מיט איין מאל פארברענט מיין יונג בוימעלע, מיין אסתר'ל.

פלוצים איז מיר דאס גאנצע הויז נמאס געווארען; די ווענט, דיא סטעליע. דיא געזי־רעהר, דיא פארניטשור, אלעס, אלעס האט מיך געשראקען און פערפאלגט. דעם זעלבען טאג האט מיין דיענסט־מיידעל בעקי מיך געמוזט אוועקנעהמען פון הויז, קראנקערהייד האב איך איבערגעמופט פון סעקאנד עוועניו אין 104 פארסייטה סטריט.

גוטע בעקי. זיא איז געווען מיין אמת'ע מיטליידענדע אין מיין גרויסען בראך. מיך האט זיא געפרואווט טרייסטען און אליין איז זיא אומגעגאנגען וויא א דולע און זיך געריסען דיא האר פון קאפ; מיין פערשטארבענע אסתר'ל איז איהר געווען איינגעבאקען אין הארצען. זיא האט דאס קינד מיינס אמת ליעב

געהאט. נאָך היינט אפילו, שטעהט ביי בעקי'ן אין שטוב א גרויס בילד פון מיין פערשטאָרבענע אסתר'ל.

עטליכע וואָכען זיינען אוועק. איך האָב גענומען קומען צו זיך אביסעל. אין טהעאטער בין איך דיא גאַנצע צייט ניט געגאַנגען. כ'בין אין שטוב געווען.

מיין מאַן האָט געמוזט נאָך דיא אכט טעג גערן שפּיעלען. ווען ער איז אויפגעטראָטען אין „יפת תואר", האָט ער געהאַט א סצענע וואו ער האָט בעדאַרפט זינגען א וויעג־ליעדעלע:

שלאָף מיין גאָלדען ציגעלע,
אין דייז מאַמעס וויגעלע,
שלאָף מיין קינד, שלאָף בשלום

איז ער בשעת זינגען געפאַלען אין חלשות אויף דער ביהנע און מען האָט געמוזט לאָזען דעם קוירטען.

דאָס פּובליקום האָט געוואוסט פון אונזער אומגליק און האָט מיטגעוויינט. זעהענדיג וויא טהאָמאשעווסקי האָט גע'חלשט אין א סצענע, וואו ער דאַרף ניט חלש'ן, זיי האָבען מיטגעפיהלט דאָס צו־ווייטאָגטע האַרץ פון'ם פאָטער וואָס האָט ערשט בעגראָבען זיין בת יחידה, זיין איינציג קינד און מוז שוין זיך פאַר־שטעלען און שפּיעלען טהעאטער, מאַכען פרעהליך יענעם — ווען זיך אליין צו־געהט דאָס האַרץ פון ווייטאָג.

אין ווינדזאָר טהעאטער זיינען זיי געשטאַנען מיט א געוואַלדיגען סוקסעס, (דיא פּיעסע „בליהמעלע" וואָס האָט געבראַכט א פאַרמעגען.) און ביי אונז אין טהאַליא טהעאטער איז אַלעס געפאַלען וויא שטרוי, מיר האָבען זיך נישט גע־קענט דערשלאָגען צו עפּעס א רעכט שטיקעל פּיעסעלע ס'זאָל זיין א סוקסעס, נור אַלע פּאָר וואָכען האָבען מיר געמוזט אויפפיהרען א נייעס קונסטשטוערק.

מען שטודירט ווידער ביי אונז איין א נייע פּיעסע מיט'ן נאָמען „יונה הנביא" פון פּראָפעסאָר האָראָוויץ. „יונה הנביא" האָט געזאָלט זיין אַן אמת'ע באַמבע, ווייל מען האָט אדווערטייזט אז עס וועט זיין א לעבעדיגער פיש וואָס וועט איינשלינגען „יונה'ן" . . .

נור ס'איז געקומען צום איינשלינגען איז דער פיש דערוואָרגען געוואָרען.

איך בין נאָך אַלץ אין דער היים. בעקי היט מיך אָפּ וויא א געטרייע מאַמע און רעדט מיט מיר גערן ־ וועגען אַלץ אין דער וועלט, אבי ס'זאָל מיר נישט זיין אומעטיג.

בעקי איז געווען, וויא מען זאָגט, „א קינד פון פאָלק". זיא האָט געקוקט

אויף זאכען און מענשען מיט אן איינגנארטיגען בליק, און וועגען אלץ האט זיא געהאט עפּעס צו זאגען.

דיא טהעאטער־וועלט איז בעקי'ן געווען גוט בעקאנט און זיא האט זיך געהאט וועגען אלעמען איהר מיינונג.

אזוי ריידענדיג מיט בעקי'ן, זיינען מיר ארויפגעקומען אויף דער וויי־בערשער פראגע: חתונה. צו בעקי'ן האט זיך דאן געשרבן'ט עפּעס א קליין אקטיארעל, דאס הייסט, נישט קליין געוואקסען, נור קליין אלס קינסטלער, און בעקי האט איהם ענטזאגט.

מיך האט גע'חידוש'ט. וויא קומט עס: א דיענסט־מיידעל זאל נישט וועלען חתונה האבען מיט אן אקטיאר? אין יענער צייט האבען זיך נישט נור דיענסט־מיידלעך, נור אפילו גאר גאר באלעבאטישע מיידלעך, זאגאר ווייבלעך, געוואונשען צו האבען אן אקטיאר פאר א מאן — און מיין בעקי ווארפט זיך גאר מיט דער מציאה! . .

אקוראט וויא זיא האט מיר ערקלעהרט דיא אורזאכע געדענק איך נישט, איך געדענק נור אונגעפעהר דיא הויפּט ארגומענטען וואס בעקי האט מיר געגעבען. און ווייל אז איך דערמאהן מיך אין בעקי'ן דערמאהן איך מיך אויך איהר שפּראך, וועל איך עס דארום איבערגעבען, מעהר אדער ווייניגער, וויא בעקי האט עס מיר ערקלעהרט :

—„וואס טויג מיר א מאן אן עקטער? אן עקטער איז וויא א ווינד אין פעלד — קען מען דען וואטשען דעם ווינד וואו ער געהט? אזוי קען מען וואטשען א מאן אן עקטער... איך ווייס אזוי פיעל, אז א מאן דארף זיין אזוי גוט וויא דיא פרוי! אז איך וועל וואיוועז מיט אנדערע מענער וועט מיין מאן מיר לאיגען אין דרערד. וואסי? איך טאר ניט, און ער מעג? מילא, אז מיין מאן וועט זיין א פראסט מענשעל, און אז מיר'ן זיך לעבען בשלום, קען איך נאך האפען אז ער וועט מיר זיין געטריי, אבער אן עקטער? איך זאל אפילו זיין דיא גאטעכי אליין און איהם ליעב האבען ביז צום טויט, וועט ער מיר דען נישט אפּבלאפען און באדערען זיך מיט אנדערע? אז דיא מיידלעך און דיא ווייבלעך **טשעפּענען זיך אין** דיא עקטערס, טא וויא קענען דיא עקטערס זיין מלאכים? גלויבט מיר, מיסעס טהאמאשעווסקי, ווען איך זאל אפילו זיין אן עקטערקע וואלט איך אויך נישט געוואלט חתונה האבען מיט אן עקטער, נור מיט א דזשענטעלמען . . . "

וויפיעל איך האב מיט איהר ניט גערעדט און געוואלט איבערציינגען איהר אז א מאן אן אקטיאר קען אויך אזוי ליעב האבען זיין וויב וויא א מאן א דזשענ־

טעלמען, איז בעקי אלץ געבליבען פעסט ביי איהר מיינונג און טאקע נישט גע־וואלט חתונה האבען מיט אן עקטער.

אין א פאר וואכען ארום האט מיין גוטע בעקי געמוזט פערלאזען איהר שטעלע ביי אונז, ווייל מיין מאן'ס פאטריאט, סעם, האט גע'מוסר'ט אויף איהר דאס זי האט דאס באריהמטע בילד מיט די בוכשטאבען „א. וו." געמופט אין באדע־צימער.

ביים געזעגנען זיך מיט בעקי'ן האב איך געוויינט וואס איך פערליער אן איבערגעבענע פריינד'ין, אבער בעקי איז אוועק און סעם האט באלד געבראכט א דיענסט־מויד, ראזי, אויף בעקי'ס פלאץ.

אין טהעאטער ביי אונז האט מען אויפגעפיהרט „יונה הנביא" אהן מיר, ווייל מיינע אומשטענדען האבען מיר נישט ערלויבט צו שפיעלען טהעאטער דאן. אבער איין פארשטעלונג האב איך געמוזט שפיעלען, ווייל דאס איז געווען פון לאנג אדווערטייזט און איז גענומען געווארען איידער מיין קינד איז געשטארבען. דיא פארשטעלונג האט געזאלט זיין מיין בענעפיט און מען האט געשטעלט אן אטרעקשאן פיעסע „יהודית און אליפערנוס", וואו איך האב געזאלט שפיעלען דיא ראלע פון „מופטי", אן אראבער גוי מיט גרויסע וואנצעס.

דאס איז געווען דעם 20טען מערץ 1895. דאס טהעאטער איז געווען גע־פאקט מיט פובליקום און דאס מענעדזשמענט האט געמוזט ארויסקומען און זיך ענטשולדיגען אז בעסי טהאמאשעווסקי קען היינט נישט שפיעלען דיא ראלע פון „מופטי", ווייל זיא האט נור וואס געהאט א קליין „מופטילע", א באיטשיקעל.

מען האט מיר שפעטער דערצעהלט אז דאס גאנצע פובליקום האט פאר־הילכט דאס טהעאטער מיט אן אויסגעשריי: „מזל טוב דער קימפעטארין, בעסי טהאמאשעווסקי'ן, מזל טוב!"

בערנשטיין ברענגט רעגינא פראגער

מיט'ן אנקומען פון דעם יונגען נפש'ל, איז מיר עטוואס לינדער געווא־רען מיין גרויסע פוסטקייט אין הארצען, מיין וויטאג און בענקעניש נאך מיין פערשטארבענער אסתר'ל. דער טומעל מיט'ן הו־הא האבען מיך אויף א ווייל בערוהיגט פון מיינע אלטע וואונדען און מיך געמאכט דענקען בלויז פון מיין נור־וואס געבוירען קינד.

מען האט געפּראוועט א ברית אויפ'ן שעהנסטען שטייגער. אלע אקטיאָ־רען זיינען געקומען, מען האט זיך משמח געווען, עס איז געוועז פּו נהלאך.

פּראָפעסאָר האראָוויץ האט געשטעלט פינף דאָזען שאמפּאניער, אבי מען זאָל דאָס קינד א נאָמען געבען יונה, נאָך דעם נאָמען פון זיין פּיעסע „יונה הנביא" כדי ס'זאָל זיין א סגולה אז דיא פּיעסע זאָל מאכען סוקסעס.

און מען גיט טאקע מיין קינד א נאָמען הערש יונה. הערש — נאָך מיין זיידען, און יונה — נאָך האראָוויץ'ס פּיעסע וואָס מיר האבען דאן געשפּיעלט אין טהאליא טהעאטער.

נאָר איין זאָך האט מען פארגעסען: אזוי וויא א נאָמען גיט מען געוויינליך נאָך א טויטען און האראָוויץ'ס פּיעסע האט נאָך דאן „געלעבט." דאָס הייסט, מיר האבען זיא געשפּיעלט, איז אנשטאט דעם וואָס עס האט בעדאַרפט זיין א סגולה דיא פּיעסע זאָל לאנג לעבען, איז זיא גראדע באלד „געשטאָרבען"... א סימן, אז וויא באלד מען גיט א נאָמען נאָך אימיצען מוז דאָס זיין נאָך א טויטען...

קוקענדיג אויף מיין ברוינזעלע זוהנעלע וואָס איז געלעגען לעבען מיין ברוסט, האָב איך געזעהען מיין שעהנע גרויסע אסתר'ל, וויא זיא שפּיעלט זיך מיט איהרע צאצקעס, און וויא זיא לויפט אום וויא א שרעטעלע איבער'ן שטוב און — מאָדנע מרה־שחורה'דיגע געדאנקען זיינען מיר געקומען אין קאָפּ אריין; מיך האט געשראָקען אז כ'בין א פערשאָלטענע פון גאָט און כ'וועל קיינמאָל קיין מאַמע פון ערוואקסענע קינדער נישט זיין, נור איך וועל זיך גוט אנמוטשען ביז כ'וועל א קינד ערציהען און אז סע וועט שוין אַלט זיין עטליכע יאָהר, ווען מען קען שוין האָבען אביסעל נחת פון קינד, וועט ווידער קומען גאָט'ס שטראָף און צונעהמען ביי מיר מיין טרייסט, וויא דאָס איז געווען מיט מיין ליעבע אסתר'לען.

און כ'האָב ביטער געוויינט. מיינע בלוטיגע טרעהרען וואָס איך פלעג אזוי שטילערהייד פערגיסען איבער מיין זוהנעלע, מיין הערשעניו, זיינען געווען אזוי פיעל, אז מיין קליין קינדעלע האט זיך געבאָדען אין זיי. איך האָב נור גאָט געבעטען אז מיין קינד זאָל מיר אויסוואקסען געזונטערהייד און איך זאָל זיין א מאמע צו מיין קינד.

אין טהעאטער ביי אונז שפּיעלט זיך וויא געוויינליך און פּיעסען ווע־רען „געבאקען" אויסערגעוויינליך, ווייל מען קען נישט קריגען עפּעס א רעכ־טען סוקסעס.

מען האט שוין אויפגעפיהרט א „ליטעראַרישע" פּיעסע פון א ליטעראט

וואס שרייבט אין א צייטונג — פון מ. זייפערט, און דיא פיעסע הייסט: „דיא בת יחידה“. א פאר וואכען איז דיא פיעסע געגאנגען גוט, אבער מען מוז שוין ווידער האבען נייעס.

ארום דיזער צייט האט חיימאוויטש געהאט א בענעפיט, און מיין מאן האט צום ערשטען מאל אין נויארק געשפיעלט „אקאסטא“. נאך'ן שפיעלען האט דער „טהאמאשעווסקי דראמאטיק קלאב“ געפיהרט מיין מאן וויא א געקרוינטען קיסר איבער דיא גאסען און געשריען: „הורריי פאר טהאמאשעווסקי!“ פערבייגע־הענדיג אדלער'ס „רומעניען אפערא הויז“ האבען דיא באיעס און מיידלעך גע־שריען: „הורריי! טהאמאשעווסקי דער איינציגער „אקאסטא“ אין אמעריקא! הורריי!“...

דא האט פלוצים אנגעהויבען רעגענען מיט גאנצע עמערס וואסער, נישט פון'ם הימעל חלילה, נור פון „רומעניען אפערא הויז“, און נישט קיין מלאכים האבען דאס געטהאן, נור אדלער'ס פאטריאטען...

אבער דער אקאסטא־מארש האט זיך ווייטער מארשירט.

איניגע וואכען זיינען פארביי, עס איז שוין קרוב שלום סיזאן, און מיר קידנעפען פוןווינדזאר טהעאטער רודאלף מאקס אלס אטרעקשאן. מען האט ביי אונז איינשטודירט אן אייגענע פיעסע, דאס הייסט, מיין מאן'ס אן אייגענע אייגענטהום וואס ער האט גענומען פון אן ענגלישע מעלאדראמא „דיא ווייזשעס און סין“ און האט עס בעארבייטעט פאר דער אידישער ביהנע אונטער'ן נאמען: „א נאכט אין בליקער סטריט, אדער, נויארק לאכט און וויינט“.

איך שפיעל שוין אויך מיט אין דער פיעסע. דאס ערשטע מאל נאך מיין אסתרל'ס טויט און נאך מיין הערשעניו'ס קימפעט אז איך שפיעל טהעאטער.

און אזוי דערשלעפען מיר דעם סיזאן אין טהאליא טהעאטער. קיין סך געלד האט מען נישט געמאכט, אבער א פאר דאלער זיינען געבליבען נאך'ן סיזאן.

אונזערע פיער מענעדזשערס פון טהאליא טהעאטער צוטהיילען זיך; חיימאוויטש מיט ליוווי בלייבען אין טהאליא און פרינץ מיט שיינבערג'ן געהמען איבער ווינדזאר. מיין מאן און איך געהן מיט אין ווינדזאר און מיר זיינען שוין, הייסט עס, פערזארגט אויף קומענדען סיזאן.

מיין שווינער, וואס האט געהאלטען א „קאפעע“, רחמנא לצלן, אין א ביימענט אויף עלדרידזש סטריט אנטקעגען סטיישאן הויז, האט גענומען אין ראקאוויי פארק א האטעל און מיר זיינען אלע אוועק אויפן זומער אין ראקאוויי פאר פלעזשור.

מיין שווינגער'ס האָטעל איז געווען אַ מין נח'ס תבה, אַלערליי בעשעפע־נישען זיינען איינגעשטאַנען אין אָט דעם „ברייקער'ס האָטעל". איינע פון די געסט איז געווען אַן אריסטאָקראַטישע דאַמע, בעהאַנגען מיט דיימאָנדס מעהר וויא מיט קליידונג, זיא איז געווען זעהר אַ שעהנע מיט בלאָנדע געגרייזעלטע האָר און גרויסע בלויע אויגען. אויף אידיש פלעגט מען זיא רופען „סוזי", נור צווישען די געסט, האָט מען זיא גערופען „דיא אפריקאַנער מאַדאָנאַ". זיא איז געווען אַ מין יחוס צום האָטעל.

מיין מאַן איז אוועקגעפאָהרען מיט אַ קאָמפּאַניע קיין שיקאַגאָ צו שפּיע־לען טהעאַטער און איך מיט'ן קינד האָבען געפלעזשורט איז מיין שווינגער'ס האָטעל.

שפּעט אין זומער קומט מיין מאַן פון שיקאַגאָ און מיר פלעזשורען אין ראַקאַוויי אין מיין שווינגער'ס האָטעל. פיעלע געסט האָבען זיך פאַר דער צייט געביטען, אָבער דיא שעהנע סוזי, דיא „אפריקאַנער מאַדאָנאַ" בלייבט אַלץ דער יחוס פון מיין שווינגער'ס האָטעל.

אַזוי איז זיך אויך דער זומער אוועק, און מיר, אידישע קינסטלער, פער־לאָזען דעם ביזנעס ים פון ראַקאַוויי און פאָהרען אריין צוריק אין נויאָרק אום זיך צוגרייטען פאַר דעם נייעם סיזאָן אין ווינדזאָר טהעאַטער.

עס האָט נישט לאַנג געדויערט און מיר פאַנגען ווידער אָן שפּיעלען טהעאַטער. מיר שפּיעלען פון אַנפאַנג רעפּערטואַר און מיר ערוואַרטען אַ גע־וואַלדיגע אַטרעקשאָן.

בערנשטיין איז דעם זומער געווען אין יוראָפּ און ער דאַרף ברייננגען אַן איבערראַשענג, וואָס דאָס איז ווייסען מיר ניט, אָבער מיר ערוואַרטען איהם מיט גרויס אונגעדולד.

אין אַ פּאָר וואָכען אַרום, קומט אָן בערנשטיין מיט אַ שיינענדיג פּנים פון גליק, און ער זאָגט אונז אָן דיא גוטע בשורה אַז ער האָט געבראַכט אַ פּרי־מאַדאָנאַ, איז זיא דיא נאַכטיגאַל אַליין, איהר זינגען בע'כישוף'ט איינפאַך דאָס פּובליקום. איהר נאָמען איז ר ע ג י נ אַ פּ ר אַ ג ע ר.

אַ מלחמה מיט טהעאַטער־קריטיקער

וויא דיא מאָדע איז אין אידישען טהעאטער, זיינען מיר באלד געוואָרען נהל'דיג אויף דעם חשבון וואס רעגינא פּראַגער קען זינגען און זיך בעריהמט מיט אונזער שכל'דיגען שכל וואס מיר בעזיצען. ווארום טאַקע, ווען ניט אונזער געוואלדיגע חכמה, וואלט דען רעגינא פּראַגער געקענט זינגען? זיא וואלט געזונגען אין אַ אנדער טהעאַטער? נו, וואס, ערגיץ אנדערש קענען „זיי" דען עפּעס. כ'איז דאָך נור ביי אונז, מיר, אונזער — אָדער גאָר בעסער: מיין, איך, מיך און איך...

אזוי איז שוין אין אידישען טהעאטער וועלטעל, „איך" קען אַלעס — „דו" קענסט גאָר נישט...

רעגינא פּראַגער איז אויפגעטראַטען אין „שולמית", „בר כוכבא" און אַנדערע רעפּערטואַר־פּיעסען, און איהר ערפאָלג איז געווען אונגעהויער גרויס, זיא האָט דאָס פּובליקום בעצויבערט מיט איהר וואונדערבאַרען זינגען.

ווען רעגינא פּראַגער האָט גענומען זינגען, האָט איהר זיסע שטימע זיך צוטראָגען איבער'ן טהעאַטער און אנגעפילט מיט פרייד יעדעס האַרץ פון דעם גרויסען עולם מענשען. איהר וואונדערבאַרער קול האָט דערגרייכט אין דיא הימלען. איהרע טענער האָבען זיך צוגאָסען פון דער ביהנע וויא טהייערער פּאַרפיום, וויא גן־עדן בשמים. און ווער עס האָט געהערט דאָס זיסע, הייליגע געזאַנג פון רעגינא פּראַגער, דער האָט געהאַט אַ נשמה־גענוס וואס לאָזט זיך נישט מעסטען, פּונקט וויא עס לאָזט זיך נישט מעסטען דיא גרויסע נשמה אליין.

מיר האָבען געמעגט שטאָלצירען מיט רעגינא פּראַגער.

אין עטליכע וואָכען ארום, ווען רעגינא פּראַגער האָט שוין געהאַט איבערגעשפּיעלט דיא באַשרענקטע צאָהל געזאַנגס־פּיעסען פון אונזער רעפּערטואַר, פּיהרען מיר אויף אַ נייע פּיעסע, מיט אַ געזאַנגס־ראָלע, געשריעבען ספּעציעל פאַר רעגינא פּראַגער, פון פּראָפעסאָר הורוויץ.

דיא פּיעסע האָט געהייסען „כוזרי" און דיא מוזיק איז געווען פון זיגמונד מאָגולעסקאָ.

ווידער האָט רעגינא פּראַגער בעצויבערט אַלעמען מיט איהר זינגען. דיא פּיעסע איז געווען אַ געוואלדיגער ערפאָלג.

דאָ איז ארויסגעקומען די אידישע פּרעסע און געמאַכט אַ שטיקעל טומעל,

כמעט א סקאנדאלטשיקעל, איבער א געוויסען קופלעט, וואס בערנשטיין האט געזונגען אין דער פיעסע „כוזרי".

דאס שרעקליכע קופלעט איז געווען, ווען בערנשטיין אלס „כתריאל" קומט מיט א חלה אין דיא הענד און זינגט, און דאס כאר העלפט איהם צו. אט איז דאס ליעדעל:

כתריאל: בעטראכט נור די חלה וואס איך ברענג אייך יעצט זעהט נור א מין בילקע — — —

אלע: זאג, כתריאל, פון וועמען איז דיא הייליגע בילקע?

כתריאל: פון דער רבי'צין מילכה.

אלע: זאג, ווער איז דאס די פרומע רבי'צין מילכה?

כתריאל: דיא רבי'צין האט —

אלע: אוי וועה, וואס האט זיא?

כתריאל: זיא האט —

אלע: זאג, וואס!

כתריאל: די רבי'צין האט — גענומען חלה פון דער בילקע,
און דער כוזרי אליין מעג דיא בילקע זעהן,
און דער גרויסער פריץ —
וועט מאכען המוציא לחם מן הארץ.

נו. מאהלט אייך, אז קיין סך קליינע קינדער זיינען פון דעם זינדיגען ליעדעל ניט געשטארבען, אבער מאראל איז מאראל און א געוויסע צייטונג האט אויסגעגאסען איהר גרימצארן אויף פראפעסאר הורוויץ פאר אט דעם חלול השם.

פראפעסאר הורוויץ איז געווארען שטארק אין כעס פאר אזא מין „קריטיקע" און ער האט זיך אבגערעכענט מיט דער בעטרעפענדער צייטונג, פון דער ביהנע. ער האט „געלעקטשורט" און בעוויזען מיט בילדער פון פאריזער מוזעאום, אז: „אט, זעהט, גוטע מענשען, זעהט אליין, אין פאריז שטעהען אין מוזעאום ממש נאקעטע בילדער און סטאטוען, און פונדעסטוועגען שאדעט ניט דיא נאקעטקייט אז דיא בילדער זאלען זיין קונסט, דיא אמת'ע קונסט איז נאקעט!"

„כוזרי" האט פון דעם סקאנדאלטשיקעל א סך געוואונען, דיא פיעסע איז געלאפען אפשר פיערצעהן וואכען. אזא סוקסעס איז דערפון ארויסגעקומען. די אויסשטאטונג איז געווען א וואונדער שעהנע, מען האט אין אלגעמיין אין יענער צייט אויסגעשטאטעט א פיעסע פיעל, פיעל שעהנער וויא היינט.

אונזער ווינדזאר טהעאטער איז געשטאנען פעסט און שטאלץ מיט זיין סוקסעס. אין דיא אנדערע אידישע טהעאטערע האט מען דערווייל אויפגעפיהרט גוטע פיעסען פ. ..ארדין און פאמעליך גערוקט זיך א שריט וויטער פון „כוזרי“...

מען האט אונז געזאגט, אז אין ניו יארק איז פאראן א איד וואס שרייבט אין גראמען און דיא אידישע ארבייטער האבען איהם זעהר ליעב. אט דער איד, דאס מען אונז געזאגט, קען ברייגנען געפאקטע הייזער עטליכע וואכען סטרייט. היינט אז דער איד ברענגט אונז א פיעסע, איז דאך עס אודאי וואויל און גוט.

דער איד וואס שרייבט אין גראמען איז געווען מ א ר ר י ס ר א ז ע נ־ פ ע ל ד. ער איז נאך דאן נישט געווען אזוי וועלט־בעריהמט און ביי דיא אידישע אקטיארען מוז א פאעט זיין וועלט־בעריהמט, א ניט „באדערט“ מען זיך נישט מיט איהם...

אבער מיר האבען געגלויבט אויפ'ן ווארט, דאס מסתמא אז מען זאגט, אז מאררים ראזענפעלד קען שרייבען שעהנע זאכען און נאך אין גראמען דערצו, מעג מען ביי איהם קויפען א פיעסע.

דער נאמען פון ראזענפעלד'ס פיעסע איז געווען „דער לעצטער כהן גדול“. דיא פראזא איז געווען גאנץ שעהנע, אבער אלס טהעאטער־שטיק האט געפעהלט „דזשינדזשער“, דאס הייסט, שטארקע האנדלונג. דיא פיעסע איז דורכגעפאלען מיט פראכט און גלאנץ און מאנכע פון אונזערע אקטיארען האבען דאן „נביאות“ געזאגט, אז דער מאררים ראזענפעלד וועט נעוועד מאכען סוקסעס, ווארום: „מסתמא זיינען זיינע גראמען אויך אהן דזשינדזשער...“

אבער דאס מאכט נישט אויס. דיא זעלבע אקטיארען וועלען היינט אייך זאגען, אז „זיי האבען געוואוסט באלד, אז ראזענפעלד וועט זיין איינער פון די גרעסטע אידישע דיכטער“, כאטש זיי האבען דאן — און אפשר נאך היינט אויך — נישט איבערגעלעזען אפילו קיין צעהן ליעדער פון מאררים ראזענפעלד.

נאך „דער לעצטער כהן גדול“ פיהרען מיר אויף א פיעסע פון יעקב טער, מיט'ן גאלדענעם נאמען „דיא זילבערנע האכצייט“.

און אט אזוי דערענדיגען מיר נאך א קאפיטעל געשיכטע פון אידישען טהעאטער, דאס הייסט, נאך א סיזאן.

קיין גרויסע קאפיטאליסטען זיינען מיר פון'ם דאזיגען סיזאן נישט געווארען, דיא מענעדזשערס האבען געמאכט א קלאהרען חשבון וואס האט אונז פינסטער געמאכט אין דיא אויגען ווען ס'איז געקומען דאס טהיילעניש מיט דיא מארקען.

ווי זאגט מאקס מוזינסקי (א פערזענליכקייט אין אידישען טהעאטער) „נאך א גדולה קומט א מפלה“. אז א פיעסע האט געבראכט געלד, האבען די מענעדזשערס געבראכט א חשבון: שטריק צוויי און צוואנציג הונדערט דאלאר; משוועקעס פיערצעהן הונדערט דאלאר; דזשעגעכץ אכטצעהן הונדערט דאלאר, בלייבט ריינער פראפיט דריי הונדערט דאלאר מיט צוויי סענט, צוטהיילט דאס אויף 4000 מארקען צווישען אלע אקטיארען פון דער קאמפאניע, בלייבט — שיטערע צרות אין א גרויסער שיסעל...

בערטהא קאליש קומט אין אמעריקא

מארים מאריסאן האלטענדיג מ־ס. טאמאשעווסקי׳ס בייבי.

מיר הויבען אן צו „קריכען אין די פעדערען“.

עס גלוסט זיך לעבען רייך, פארט עפעס שוין בעריהמט אין נויארק. מיר פערלאזען פארסייטה סטריט און מופען אין סאמע אריסטאקראטישען געגענד פון דער איסט סייד, אויף הענרי סטריט.

רענט קאסט שוין 40 דאלער א חודש, דערפאר האבען מיר א פארלאר־פלאר און א בייסמענט. מיר וואוינען ווי מאנארכען, שעהנע פארניטשור, פיין איינגעפיקסט, אמת ארטיסטיש.

מיר האבען דאן געהאט א ליעבען גאסט אין הויז — מארים מאריסאן, און ער שפיעלט זיך כסדר מיט מיין קינד. אין שטוב ביי אונז איז פרעהליך, די אקטיארען קומען זיך צונויף, מען זינגט, מען טאנצט, — אן אמת׳ע קינסטלער־משפחה.

איך קריג א מתנה פון מיין מאן, א פאר דימענטענע אויררינגלעך. איך בין

איבערגליקליך פון פרייד און איך זעה ממש בחוש, אז דאָס גאַרישע לעבען קומט אַמאָהל צוניץ אויף דער וועלט, — אַט האָב איך שוין דיימאַנד אוירינגלעך.

און אַט איז שוין ווידער אַוועק אַ זומער און מיר, קינסטלער, שפּאַנען זיך ווידער איין אין דער קונסט.

מיר פאַנגען אַן דעם צווייטען סיזאָן אין ווינדזאָר טהעאַטער.

מיר פיהרען אויף אַ נייע „לעבענס־אָפּערא" פון לאַטיינער מיט'ן נאָמען „יודעלע, אָדער — " נור וואָס דער „אָדער" איז געווען געדענק איך נישט.

פּלוצים פערלירען מיר מאַגולעסקאָ'ן פון אונזער קאָמפּאַניע. וואָס איז דיא סיבה? אַנטקעגען, אין טהאַליא טהעאַטער, שיינט דיא זונן און מאַגולעסקאָ האָט ליעב צו זיין דאָרט וואו דיא זונן שיינט . . .

אָבער „דיא זונן" איז דאָ נישט געמיינט גאָט'ס זונן, נור אַ טהעאַטער־זונן, דאָס הייסט, אַ זונן און אַ לבנה און אַלץ אויף טהעאַטער־שפּראַך.

דיא „זונן" איז געווען דיא נייע פּרימאַדאָנא וואָס עדעלשטיין האָט גע־בראַכט פון יוראָפּ, בערטהא קאַליש. און דיא „לבנה" איז געווען אַ ליעבהאָבער שוישפּיעלער מיט'ן נאָמען שראַמעק.

עס האָט אונז אָפּילו שטאַרק געערגערט דיא געשיכטע וואָס מאַגולעסקאָ איז אַריבער צו אונזער קאָנקורענט, וואָרים אַ דיא געסט, אַ מאַגולעסקאָ, שפּיע־לענדיג אַנטקעגען אונז, האָבען מיר געוואוסט וועט אונז שטאַרק שאַדען, אָבער מאַגולעסקאָ'ן איז געווען אונמעגליך איינצוהאַלטען. ער איז געווען אַ פרייער פויגעל און דאָרט וואו ס'איז איהם געפעלען, האָט ער זיך געמאַכט זיין נעסט.

דיא נייע פּרימאַדאָנא בערטהאַ קאַליש טרעט אויף אין „שולמית" (דער „פּראָבע־שטיין" פון יעדע פּרימאַדאָנא). צוזאַמען מיט'ן נייעם אַקטיאָר שראַמעק אַלס „אבשלום", און, וויא זאָגט דאָס ווערטיל, דיא שטימע פון פאָלק איז — וועלל, הערט ווייטער:

אונזער רעגיגא פּראַגער איז אַרויסגעקומען דיא זיעגערין אַלס פּרימאַדאָנא. דיא מיינונג איז געווען אַז, שפּיעלען קען טאַקי דיא קאַליש, אָבער זינגען, איז דיא פּראַגער אַ בת יחידה אין אידישען טהעאַטער.

מיר פיהרען אויף פיינמאַן'ס אַ פּיעסע „גיבור החיל" און עס מאַכט סוקסעס.

דאַן פיהרען מיר אויף „דיא הוגענאָטען, אָדער דיא בלוטיגע האָכצייט פון פּאַריז". מיר האָבען דיא פּיעסע געזעהען אין דייטשען טהעאַטער און — דאַוואַי בראַט, אַז דיא דייטשען קענען שפּיעלען „דיא הוגענאָטען", קענען מיר אידען אודאי . . .

מאדאם ליפצין איז דאן געווען אין דרויסען, דאס הייסט, זיא האט נישט געשפיעלט אין קיינעם פון דיא אידישע טהעאטערע. און איהר מאן, מייקעל מינץ, רעגט ביי אונז דאס ווינדזאר טהעאטער אויף א פאר וואכען, כדי דיא ליפצין זאל אליין „סטארעווען". ער מאכט אפ מיט אונזער קאמפאניע שוישפיעלער אויף רע־געלע ווײדזשעס, קיינע „מארקען", נור ווײדזשעס. „וויפיעל ווילסטו? 30 דאלער א וואך? אללרייט, איך בעצאהל!"

דאס איז געווען דער גרונדשטיין פון דער „אקטיארען יוניאן".

דיא שוישפיעלער האבען גענומען בארעכענען, אז אזא פלאן וואלט געווען א מין משיח אין אידישען טהעאטער. ווארים טאקע אין אמת'ן, דיא מארקען סיס־טעם איז געווען זעהר גוט, נור פאר דיא וואס זיינען געשטאנען ביים שיסעל, דאס הייסט, דיא מענעדזשערס, ווארים ווען האט מען דען א פשוט'ען אקטיאר געוויזען דיא ביכער? דיא מענעדזשערס האבען גע'חשבון'ט, און ווער האט דען געזעהען אמאל טאמער מאכען זיי חלילה א מיסטייק אין חשבון?...

און טהאמאשעווסקי האט בעוויזען דיא איבריגע אקטיארען וויא גוט עס וואלט געווען ווען דיא מענעדזשערס זאלען מוזען צאהלען ווײדזשעס. וואס טויג אונז מארקען, שמארקען, חשבון, קלאפאט ? אבגעארבייט, בעצאהל! הכלל, ווײדזשעס !

מיר האבען דערווייל געקעטשט א „באמבע" פאר אונזער טהעאטער — א פיעסע פון אברהם גאלדפאדען, און עס איז ביי אונז אין קאסע געווארען יום־טוב'דיג. „דאס פאלק" איז געקומען זעהן וויא אברהם אבינו פיהרט זיין זוהן יצחק צו דער עקידה. דיא פיעסע האט געהייסען „עקידת יצחק".

אט וואס א : אנאלסדיגער קריטיקער האט געשריבען: „דיא אויפפיהרונג פון „עקידת יצחק" אויף דער אידישער ביהנע פון „ווינדזאר טהעאטער" איז געווען פאלשטענדיג א געלונגענע. דיא גרויסע קינסטלער ־ גזעלשאפט פון דיעזען טהעאטער האבען דיא גלענצענדע ראלען מיט וואהרער נאטור־טרייהייט דורכגע־פיהרט. הערר ז. פיינמאן האט אונז אין געזאנג און שפראך און אין שפיעל א טרייע קאפיע פון אברהם אבינו געגעבען. דער איינציגער און בעסטער העלדען־ראליסט הערר ב. טהאמאשעווסקי האט איבערגענומען דיא קליינע ראלע פון „דמשק", אבער אין זיינע הענד איז דיזע קליינע און אונבעדייטענדע ראלע גע־ווארען דיא בעסטע אין שטיק. — „ווער קען זיך אבער גלייכען צו דער וועלט־בע־ריהמטער פרימאדאנא פריילייןרעגינא פראגער אין דער ראלע פון „שרה"? זיא האט דאס גאנצע לעבען אין „עקידת יצחק" אריינגעבלאזען און זיא האט דעם

גרויסען ערפאָלג הערבייגעפיהרט". — „א גרויסען טהייל פון דעם ריעזען־ערפאָלג קען זיך דיא מאַדאַם בעסי טהאָמאַשעווסקי אויף איהר רעכנונג צושרייבען, דען נאָך אזא „יצחק" וויא זיא האָט אונז אויף דער ביהנע אין „עקידת יצחק" געגעבען, איז קיין שוישפּיעלער און קיינע שוישפּיעלערין ניט אימשטאַנדע צו געבען. צוזאַמען מיט איהר רייצענדע שעהנהייט און מיט איהר נאַאיוויטעט האָט זיא יעדען איינציגען בעגייסטערט און האָט דיא טויזענדער אַפּלאַדיסמענטען ארויסגערופען".

„עקידת יצחק" איז און בלייבט איין אונשטערבליכעס ווערק. זיא מאַכט עהרע דעם זשעניאַלען פערפאַסער, זיא זעצט ארויף א גאָלדענע קרוין אויף דיא קעפּ פון אונזערע שוישפּיעלער און איז דער הייסער פונק, דיא לעבעדיגע נשמה אין אונזער הייליגע ביבעל!"

דאָס אויבענגעבראַכטע איז נור א קליינע טהייל פון יענער קריטיק. דאָרט ווערט גאָלדפאַדען גערופען „זשאַרגאָנישער ישעיה בן אמוץ" און דיא פּיעסע איז „א בליהענדער קראַנץ, וואָס איז צוזאַמענגעשטעלט פון דיא שעהנסטע בלומען וואָס זיי האָבען ניט זייער גלייכען אויף דעם ליטעראַרישען פעלד" — און נאָך אזעלכע זיסע ווערטער.

וואו נעהמט מען היינט אזעלכע גוטע, ליעבע קריטיקער?...

היינטיגע קריטיקער זיינען שרעקליכע „אפּיקורסים", זיי גלויבען נישט אַפילו אין אמת פון מעשי בראשית; אמאָהליגע האָבען נישט געוואוסט, האָבען זיי כּאַטש געגלויבט, דיא היינטיגע גלויבען נישט אויך . . .

פּלוצים ווערט א בייטעניש: פראַגער געהט אוועק פון אונז און דיא קאָליש קומט אריין צו אונז, דער סוף איז, אז עדעלשטיין קידנעפּט מיך מיט מיין מאַן און מיר געהען איבער אין טהאַליא טהעאַטער איידער עס ענדיגט זיך דער טהעאַטער סיזאָן.

דיא „סטאַר־קאָמבינייששאַן" פאַרשטעלונג

אריינקומענדיג אין טהאַליא טהעאַטער האָבען מיר דאָרט געטראָפען אויך אַדלער'ן מיט סאָניא אַדלער, וואָס זיינען דאַן דורך פערשיעדענע אורזאַכען אוועק פון „רומעניען אָפּערא הויז" און זייענדיג אַלע צוזאַמען נעהמט מען שפּיעלען „קאָמבינייששאַן פאַרשטעלונגען", דאָס הייסט, אַלע „סטאַרס" צוזאַמען.

מען שפּיעלט דיא ערשטע „קאָמבינייששאַן" גאָרדין'ס „דיא געברידער לוריא".

דיא פיעסע איז שוין געווען א רעפּערטואַרנע, דאָס הייסט, מען האָט עס שוין פריהער געהאַט געשפּיעלט און ראָטהשטיין איז געווען דער אָריגינעלער „טוביה מילנער“, אָבער איצט איז דער קעסט אַזוי איינגעטהיילט: אדלער אַלס „ר׳ שרגא, דער רב“. בעסי טהאָמאַשעווסקי אַלס „שרה דבורה, דיא רביצין“. דוד קעסלער אַלס „טוביה לוריא, א מילנער,“ ב. טהאָמאַשעווסקי אַלס „גדליהו לוריא“ (טוביה׳ס א ברודער), סאָניא אדלער אַלס „רבקה׳לע, גדליהו׳ס טאָכטער“ און ס. טאַרנבערג אַלס „רחמיאל׳קעל“.

דאָס טהעאַטער איז געווען געפּאַקט צום דערשטיקט ווערען. מען האָט געצאָהלט א דאָלער צו זיצען — אויף דיא קניעס איינס ביים אַנדערן. אַזאַ איינ־נאַהמע האָט, דוכט זיך, דאָס טהאַליא טהעאַטער געהאַט איינמאָהל זייט דאָס עק־זיסטירט.

געקומען דיא פאָרשטעלונג, דער קוירטען איז אַרויף, עס געהט דער ער־שטער אַקט. איך, דיא רביצין, הייסט עס, מיט אדלער׳ן, דעם גוטיטשקען שטילען אַלטען רב, זיינען מיר אויף דער ביהנע. עס קומט אָן גדליהו (טהאָמאַשעווסקי) און דיא אידען מיט דיא אידענעס, דאָס כאָר, הייסט עס, זינגט לכבוד דער סעודת מצוה ביז עס קומט אָן טוביה, קעסלער הייסט עס.

זיינען שוין אַלע דריי „סטאַרס“ אויף דער ביהנע און עס ווערט לעבעדיג. קעסלער נעהמט באַלד, אויף דער ביהנע, נאָכקרימען טהאָמאַשעווסקי׳ן, איך ווער א דערשראָקענע און טהאָמאַשעווסקי האָט א סצענע וואו ער וואַרפט צו דער ערד א טעלער און צוברעכט עס, וואַרפט ער שוין צוויי טעלער מיט אַמאָל. קעסלער שווייגט נישט און נעהמט זיך אויך צו דיא טעלער, ער איז דאָך עפּעס אויך א סטאַר... דערזעהט אדלער אַז דיא צוויי סטאַרס ווילען אַוועק מיט׳ן סוקסעס, שווייגט ער אויך נישט און ער, דער גוטער שטילער אַלטעטשקער רב, נעהמט זיך אויך צו „סטאַרעווען“, צו ברעכען טעלער, הייסט עס . . .

איידער דער אַקט איז געווען צו ענדע, האָבען אונזערע דריי סטאַרס אויסגעבראָכען דאָס גאַנצע געפּעס וואָס האָט זיך געפונען אויף דער ביהנע און עס האָט שוין געהאַלטען דערביי אַז מען זאָל זיך נעהמען צו דער פאַרניטשור — אַז שפּיעלען, זאָל זיין געשפּיעלט ! . . .

אָבער דער גוטער קוירטען האָט זיך מיט אַמאָהל אַראָבגעלאָזען און דיא פאַרניטשור איז אַרוים מיט׳ן לעבען — ביז דיא ווייטערע אַקטען.

דאָס פּובליקום האָט געוואַלדיג אַפּלאָדירט ווען דער קוירטען איז אַראָב. עפּעס א קלייניגקייט, אַזוי פיעל טעלער פאַר זיי צובראָכען!... נור אויף יענער

זייט קוירטעו זיינען געשטאנען דיא דריי „סטארס“ און אלע מיט אמאהל האבען זיך געפרעגט מיט העכבט ארטיסטישען טעמפעראמענט: „וואס הייסט דו לאזט ניט שפיעלען און ברעכסט טעלער גאר?“

א געניט אויג האט דאן באלד געקענט זעהן אז דיא דריי סטארס וועלען מוזען האבען בעזונדערע טהעאטערע, נישט קיין קאמביניישאן . . .

מען האט פונדעסטוועגען דערענדיגט די פיעסע און שפעטער אויך דעם סיזאן אין טהאליא טהעאטער.

דאן נעהמט איבער אדלער און עדעלשטיין דעם ווינדזאר טהעאטער אויף נעקסטען סיזאן און זיי ווערען די גלאווגע מענעדזשערס. איך מיט מיין מאן מיט קעסלער'ן און שפעטער אויך מאקס ראזענטהאל, מיר אלע געהען מיט אין ווינדזאר טהעאטער אלס „פליינע ארבייטער.“ נור וואס־זשע דען—„נא מאר קאמביניישאן! . . .“

מיר וועלען אלע זיין אין איין טהעאטער, שפיעלען וועלען מיר טאקי בעזונדער, דאס הייסט, יעדער „סטאר“ פאר זיך, נור אז מיר וועלען זיין אין איין טהעאטער וועט דער עולם מוזען קומען צו אונז און מיר וועלען מאכען געלד, און אז מיר וועלען מאכען געלד וועלען מיר האבען כבוד און אז מיר וועלען האבען כבוד און געלד—וועלען מיר האבען די גאנצע וועלט (אין פיאטע).

מיין שוויגער האט דאן געהאלטען א קאפע סאלון אין 107 פארסייטה סטריט. זי האט אבגעדונגען די גאנצע הייזקע און איך מיט מיין מאן און קינד מופען פון הענרי סטריט אריין צו אונזער אייגענער „לענדליידי,“ צו מיין שוויגער הייסט עס.

ערשטענס, האט טאקע אונז געקאסט ביליגער (פאר 15 דאלאר א וואך האט אונז די שוויגער געגעבען עסען און טרינקען מיט א גאנצען „פלעט“ איבער'ן קאפע סאלון) און, צווייטענס, איז עס געוועזן צוליעב מיר אליין טאקי, ווייל מיין מאן איז געפאהרען אויפ'ן ראוד שפיעלען טהעאטער און איך בין געבליבען אין דערהיים, און דעם 30טען מאי, 1897, האב איך געהאט מיין צווייטען זוהנעלע מיין מיכל'ע.

אין קאפע סאלון ביי מיין שוויגער האט זיך געמאכט איהר סטאליצע זיי שעהנע סוזי, וואס איז איינגעשטאנען אין ראקאווי אין „ברייקערס האטעל,“ ווען מיין שוויגער איז דארט געוועזן די באלעבאסטע יענעם זומער.

סוזי, אדער ווי מען פלעגט זי רופען „די אפריקאנער פרינצעסין,“ איז געוועזן א געהיימניספולע ליידי. זי פלעגט שטענדיג זיין בעהאנגען מיט דיימאנדס

און דזשולערי און מיך האָט געוואונדערט ווי קומט אַזאַ רייכע דאַמע אין דעם אָרימען פּאָרסייטה סטריט? אָבער מען האָט מיר געגעבען צו פאַרשטעהן, אַז די „אַפריקאַנער פּרינצעסין" איז אַ אידישע טאָכטער, מיט אַ אידיש האַרץ, און ווייל זי איז דאָרט, אין ווילדען אַפריקאַ, די גאַנצע צייט נעבאַך געווען אָבגעריסען פון אידען, דערפאַר וויל זי אַצינד זיך גוט אָנטישען מיט איהרע שוועסטער און ברי־דער, די „אָרמע יודען."

איך האָב זייט דאַן שטאַרק מיטגעפיהלט מיט דער „אַפריקאַנער פּרינצע־סין" און רחמנות געהאַט אויף איהר וואָס זי איז נעבאַך אַ פערבלאָנזעט שעפעלע.

אין אייניגע וואָכען ארום, דאָס איז שוין געווען אין מיטען זומער, בין איך מיט מיינע צוויי קינדערלאַך אַוועקגעפאָהרען קיין באַלטימאָר צו מיינע עלטערען צו־גאַסט.

מיין טאַטען האָב איך געטראָפען שטאַרק געעלטערט. עס האָט מיך ביים האַרצען אָנגעכאַפּט און איך האָב מיך שטאַרק צואוויינט.

איך האָב זיך קוים געקענט איינגלויבען, אַז אָט דער גראָהער, עטוואָס איינגעהויקערטער, דאַרער איד מיט'ן צוקאַרבטען פּנים, איז דערזעלבער שלמה באָמפעלד, וואָס האָט מיך, אַלס 8—9־יאָהריג קינד, אַ נעהם געטהון אויף זיינע געזונטע הענד און מיך איינגעוויקעלט אין זיין פעלץ, ווען מיר זיינען אוועק אין אַ שליטען שפּעט ביינאַכט פון אונזער שטעדטעלע טאַראַשטשע.

מיט דער שנעלקייט פון אַ בליץ איז אין מיין געדאַנק דורכגעלאָפען מיין ביז דאַן אָבגעלעבטעס לעבען, און מיר האָט באַנג געטהון וואָס מיין גוטע מאַמע האָט זיך געהאַלטען און געשפּיעלט מיט מיינע צוויי קינדערלעך. מיר האָט זיך געוואָלט אַליין זיין בעסער אַ קינד און אומלויפען דאָרט, אין טאַראַשטשע, מיט אַלע קינדערלעך גלייך, נאָכגעהן דער כלה בשעת מען פיהרט זי צו דער גרויסער שוהל, נאָכלויפען די שיקסעס מיט די שקצים, ווען זיי פיהרען די סווענטי מאַריאַ אום ווינטער אויפ'ן פערפרוירענעם טייך און אריינפאַלען אין אַ פּאָלאָנקע מען זאָל מיך קוים ראַטעווען און אהיימברייננגען מיט גרויס פּאַראַד. אַך, ווי דאָס האַרץ האָט מיר געגאָגט! קוקענדיג אויף מיין פאַרעלטערטען טאַטען און אויף מיינע צוויי יונגע פּיצעלעך קינדער בין איך געשטאַנען צווישען זיי אַ פערלאָרענע.

מיט איין האַנד האָט זיך מיר געוואָלט מיינע קינדערלעך אונטערהויבען, זיי זאָלען ניט זיין אַזוי קליין און הילפלאָז, און מיט דער צווייטער האַנד האָט זיך ווערען אַלט און הילפלאָז.

און איך האָב געוויינט, ביטער געוויינט.

דריי „סטארס" אין איין זאק

ענדע זומער בין איך צוריקגעקומען פון מיין צוגאסט זיין ביי מיינע עלטערן אין באלטימאר.

מיר איז נמאס געווארען דאס וואוינען איבער מיין שווינגער'ס קאפע־סאלון און איך מוף ארוים פון 107 פארסייטה סטריט אין 240 גרענד סטריט.

דיא „אפריקאנער פרינצעסין" איז פערשוואונדען געווארען פון מיין שווי־גער'ס קאפע־סאלון. מיר האט מען געזאגט, אז זיא איז אוועק שטודירען א אידישע אקטריסע צו ווערען.

נאך א פאר וואכען אברוה אין דיא הייסע זומער חדושים, קומט ווידער דיא קונסט און רופט דעם שוישפיעלער אין זיין דרעסינג־רום.

אזוי איז דער אקטיאר; שטענדיג טהעאטער, כסדר שפיעלען, זיין פאר־שטעלט, וויינען און לאכען אלס אנדערער אזוי לאנג וויא דאס געטליכע פייעריל ברענט, דער טעמפעראמענט זידט און דיא אמביציע שטורעמט, ציהט פאראוים.

מיר האבען אנגעפאנגען דעם סיזאן אין ווינדזאר טהעאטער מיט רעפער־טואר. אבער יעדער „סטאר" האט זיך ג עשפיעלט זיינע סוקסעסעס, קיינע קאמ־בינייישאנס, אזוי איז געווען דער אבמאך זינט דיא קאמבינייישאן פארשטעלונג פון „דיא געברידער לוריא" אין טהאליא טהעאטער.

עס איז אויך געווען אבגעמאכט אז צו א נייע פיעסע זאל מען „ציהען קניפלעך", אדער „ווארפען גורל", ווער פון דיא דריי סטארס זאל זיין דער ער־שטער אויפצוטרעטען, און עס איז געפאלען אז קעסלער זאל זיין דער ערשטער.

מען פיהרט אויף א פאראדישע פיעסע פון איינעם מיסטער בילדער. דיא פיעסע הייסט „אנטיגנוס דער העלד".

טהאמאשעווסקי האט דיא פיעסע רעזשיסירט און אלס א געפאלען אויך מיטגעשפיעלט א קליינע ראלע, בלויז אין לעצטען אקט.

איך האב זעהר נישט געוואלט אז טהאמאשעווסקי זאל שפיעלען מיט קעסלער'ן. איך האב זיך געשראקען עס זאל ניט קומען צו א סקאנדאל, ווייל איך האב גוט געוואוסט אז קעסלער קען זיך נישט איינהאלטען פון נאכקרימען יענעם בשעת'ן שפיעלען. שטעהענדיג אויף דער ביהנע, מעג זיין דיא שטארקסטע דרא־מאטישע סצענע, קען זיך מאכען קעסלער א קונץ, אז דער מיטשפיעלענדער אק־טיאר זאל זיך פערלירען און פארגעסען וואס פאר א ראלע ער שפיעלט און אפילו אויף וואסער וועלט ער איז.

נור א שוישפּיעלער קען וויסען דעם טעם דערפון. דאָס פּובליקום באַמערקט נישט אזעלכע זאכען. איך מוז דאָ ברײנגען א ביישפּיעל וואָס איז איינער פון טויזענדע אזעלכע.

איינמאָל האָט א שוישפּיעלער זיך געוואָלט אָבּרעכענען מיט א געוויסען סטאַר. דער שוישפּיעלער האָט געשפּיעלט א דיענער וואָס דאַרף בלויז „מעלדען" צום בעל הבית, צום סטאַר הייסט עס, אז דער און דער וויל „שפּרעכען מיט'ן גנעדיגען הארר".

דער סטאַר האָט געהאַט א געוואַלדיגען מאָנאָלאָג צו זאָגען אין דריטען אַקט פון דער פּיעסע וואו ער פלעגט קריגען א דונער־אַפּלאָוז, איז געגאַנגען דער שוישפּיעלער וואָס האָט געשפּיעלט דעם דיענער און האָט אויסגעלערנט אָט דעם בעריהמטען מאָנאָלאָג און וויא ער איז אַרויף אין ערשטען אַקט „מעלדען עפּעס צום גנעדיגען הארר", האָט ער אָבגעזאָגט דעם גאַנצען מאָנאָלאָג וואָס דער סטאַר האָט בעדאַרפט זאָגען ערשט אין דריטען אַקט און ס'איז געפאַלען א דונער־אַפּלאָוז פאַר'ן אָרימען דיענער אנשטאָט דעם רייכען בעל הבית.

א געוויסער קריטיקער האָט נאָכדעם געלויבט דעם שוישפּיעלער וואָס כאָטש ער האָט געשפּיעלט אזא קליינע ראָלע וויא א דיענער און האָט פון דעסטוועגען בעגייסטערט דאָס פּובליקום און אַרויסגערופען שטורעמדיגע אַפּלאָדיסמענטען . . .

מען האָט שטודירט דיא פּיעסע און באַלד ביים שטודירען האָבען זיך אָנגעהויבען צאַנקערייען. דער רעזשיסער האָט בעשטימט פּראָבע אויף 10 א זייגער, איז דער סטאַר פון דער פּיעסע געקומען איינס. האָט מען בעשטימט אויף צוועלף איז ער געקומען דריי, ביז ס'איז געקומען דיא אויפפיהרונג.

קעסלער האָט געשפּיעלט דאָן מיט „כוח", ער האָט אין דיא ערשטע דריי אַקטען אזוי „געגוואַלדעוועט", אז ס'איז געקומען דער לעצטער אַקט, איז ער שוין געוועזען גוט הייזעריג און געכריפּעט. טהאָמאַשעווסקי פאַרקעהרט, איז געוועזען אן אויסגערוהטער, האָט ער געשפּיעלט מיט פרישקייט און האָט געמאַכט א גוטען איינדרוק מיט זיין קליינע ראָלע אין לעצטען אַקט. דאָס האָט געפיהרט צו דער נויטיגער פּאַרציע „אַרטיסטישע דזשעלאָסי" און קעסלער טרעט באַלד אַרויס פון ווינדזאָר און געהט אַריין צוריק אין טהאַליא טהעאַטער.

ווערט שוין ווידער קאָנקורענציע.

וויא באַלד שלאָכט, נוצען מיר דיא בעסטע קאַנאָנען — „קאָמבינײשאָן".

אדלער, מיט טהאמאשעווסקי׳ן, מיט סאניא אדלער און מיט בעסי טהאמאשעווסקי, מיט דיא אלע אנדערע סטארס פון אונזער קאמפאניע, אלע שפּיעלען מיר צוזא־מען. מיר פיהרען אויף היסטארישע אפּערא מיט׳ן נאמען „נערא אדער דאס קע־ניגליכע פערד“, און אדלער שפּיעלט א קאמישע ראלע.

אדלער „דער קאמיקער“ טאנצט פאר׳ן פערד און טאנצענדיג שעלט ער דעם פּערפאסער, ער זאל זיך בעסער געווען אויסברעכען דיא פינגער איידער ער האט אנגעפּאטשקעט אזא פערדישע מייסטערווערק. אדלער ווייגט אויף דער ביהנע וואס ער מוז שפּיעלען אזא פאיאצקע ראלע, אבער אדלער טאנצט — קאמביניי־שאן איז קאמביניישאן, פערפאלען.

דאן קומט צו אונז גאסטראלירען מארים מאריסאן איז זיין רעפּערטואר און אדלער לעבט אב. ער שפּיעלט „יאגא“ אין דער טראגעדיע „אטהעלא“, סאניא שפּיעלט אלס „דעסדעמאנא“, מאריסאן שפּיעלט „אקאסטא“, און אדלער שפּיעלט אלס „דע סילווע“, טהאמאשעווסקי אלס „בן יוחיי“, מערי עפּשטיין אלס „דיא מוטער“, און איך אלס דער יונגער „שפּינאזא״.

נאך עטליכע פּיעסען האבען מיר געשפּיעלט צוזאמען מיט מאריסאנען, נאך איינינגע אהן איהם, ביזנעס זיינען געווען גוט, מיר האבען בעזיעגט אונזער אנטקעגענדיגען קאנקורענט און אזוי דערקאנטשען מיר נאך א סיזאן אידיש טהעאטער.

אונזער הויפּט מענעדזשער, ערעלשטיין, שיקט אוועק דעם צווייטען הויפּט־מענעדזשער אונזערען, אדלער׳ן, קיין יוראפּ ער זאל ברייננגען פאר אונזער טהעא־טער עפּעס אן אויסערגעוויינליכע קראפט, זאל זיין אזא מין מאגנעט אפילו, וואס זאל ציהען דיא אידען נור אין ווינדזאר טהעאטער.

אדלער פערלאזט אונז און פאהרט אוועק קיין יוראפּ זוכען „א קראפט“, און מיר דא, מיין מאן, איך און אונזערע קינדערלעך, פאהרען אוועק אויפן זומער קיין ראקאוויי אום זיך אנצונעהמען ביים ים מיט פרישע קרעפטען פאר אונזערע ווייטערע קעמפּפע אין לעבען.

איך פלעג מיר נעהמען מיינע צוויי קליינע זוהנעלעך און מיר אבזוכען א שטילען ווינקעל אויפ׳ן זאמד ביים ברעג ים, וואו עס טומעלט נישט אזוי שטארק דיא „באדענדע מענשהייט“, און וויא א קוואטשקע פאדעט ארום איהרע היהנדע־לעך, אזוי פלעג איך מיר שפּיעלען מיט מיינע זיסע צוויי קינדערלעך.

איך האב זיי אבגעהיט וויא א מאמע און זיך געשפּיעלט מיט זיי וויא א קינד.

מעכטיגער וויא דיא כוואליעס פון ים, האט מיין הארץ דאן געשלאגען מיט פרייד, מיט גליק און מיט האפנונג.

פארוואס, גאטעניו, פארוואס איז דיא פרייד אין לעבען אזא קורצע, דאס גליק אזא פארבלענדעניש און דיא האפנונג אזא בעטריגערין? . . .

איך האב געהאפט, קינדיש נאאיוו מיט א ריינער נשמה האב איך געהאפט אויף א גוטען שפעטער, אויף א גליקליכען מארגען — און וואס איז געווארען פון מיין האפנונג? . . .

א פרימאדאנא מיט נאטען

עס איז שוין באלד ענדע זומער, מיר זיינען נאך אין ראקאוויי ביים ים, אבער מיר פלאנעווען שוין וועגען אנקומענדען טהעאטער סיזאן.

אדלער שרייבט אונז פון יוראפ פרעהליכע נייעס, אז ער האט געקעטשט א פרימאדאנא וואס וועט „אבווישען אלע אידישע פרימאדאנא'ס", שוין איינמאל א פרימאדאנא. אין א צווייטען בריעף הייסט ער אונז טרינקען שאמפאניער אנשטאט וואסער, ווארים זיין פרימאדאנא וואס ער פיהרט מיט זיך וועט אריינברייגגען אזוי פיעל געלד אין אונזער ווינדזאר טהעאטער, אז מיר וועלען נישט וויסען וואס צו טהאן דערמיט, טא זאלען מיר דערוויילע פארטרינקען א פאר טויזענדער אין שאמפאניער.

גאט האט געהאלפען, מיר האבען דערלעבט דיא גליקליכע מינוט, און אדלער איז בשלום אנגעקומען פון יוראפ מיט זיין וואונדער־פרימאדאנא.

עס איז ביי אונז געווען ששון ושמחה. מיר האבען געפויקט און געטראמייטערט אין אלע אידישע גאסען, אז „ענדליך! ענדליך! נאך שווערע מיה און פיעלע קאסטען!" און אזוי ווייטער, „זיא קומט, זיא איז דא, אונזער וואונדער־פרימאדאנא וואס זינגט מיט נאטען — מילאני גוטמאן!"

אין אונזער טהעאטער וועלטעל האט מען זיך אפילו געשושקעט: „וואס הייסט א פרימאדאנא זאל גאר זינגען „מיט נאטען"? וויא קומט „נאטען" צו א אידישע פרימאדאנא?"... אבער מיר האבען געלאכט פון זייער היטעלע, מיר האבען אליין געזעהען וויא אונזער פרימאדאנא האט מיטגעבראכט א גאנצען פאק נאטען . . .

אדלער האט אונז דערצעהלט מיט שמחה און נצחון זיין געוואלדיגע

סטראַטעגיקע וואָס ער האָט „געוויזט" ביז ער האָט זי געקעטשט די פּרימאַ־דאָנאַ, „ווארים זיא — האָט אדלער אונז איינגערוימט א סוד — איז פון וויענער קאָנסערוואַטאָריע, זיא, אַז זיא זינגט, ווייסט זיא וואָס דאָס מיינט, זיא קען נאָ־טען! זיא איז אַ געבילדעטע דאַמע!"

מיר האָבען אַלע גרוים דרך ארץ געקראָגען פאַר „דיא נאָטען" און מיר האָבען אונזער פּרימאַדאָנאַ, מילאַני גוטמאַן, אָבגעהיט וויא דיא גבאים היטען אָב זייער צדיק, בשעת ער געהט פון מרחץ, ער זאָל זיך חלילה נישט צוקיהלען . . .

ענדליך איז געקומען דיא היסטאָרישע נאַכט פון דעם ערשטען אויפטריט פון אונזער פּרימאַדאָנאַ ביי אונז אין ווינדזאָר טהעאַטער.

דיא פּיעסע האָט געהייסען „פּרא דיאַוואָלאָ", דאָס איז געוועזען אַ גוי'שע אָפּערעטאַ געשפּראָכען אויף יודיש און זיא אַליין, דיא פּרימאַדאָנאַ הייסט עס, האָט געשפּראָכען דויטש.

דאָס טהעאַטער איז געוועזען איבערגעפּאַקט, עס איז קיין טיקעט נישט געוועזען צו קריגען, ווארים מיר האָבען אונזער גאַסט גאַנץ גוט געבומט און דיא אידען זיינען געקומען.

איך טהו זיך אַן מיט אונזער פּרימאַדאָנאַ אין איין דרעסינג־רום. זיא רעדט צו מיר פריינדליך, אונזער פּרימאַדאָנאַ, און איך העלף איהר גערן וואָס נור זיא הייסט מיר. זיא איז געוועזען אַ גאַנץ סימפּאַטישע דייטשיש־אידישע טאָכ־טער מיט אַ העכסט ג־ידישע נאָז און טיפע שווארצע אויגען, גערעדט האָט זיא שטיל און עלעגאַנט וויא אַן אמת'ע אריסטאָקראַטקע.

עס איז נאָך צו פריה צו דער פאָרשטעלונג און מילאַני גוטמאַן גרימירט זיך נאָך נישט, זיא געהט אום און פאַרשטעקט מיט וואַטען דיא שפּאַרינעס פון דרעסינג־רום „עס זאָל ניכט זיין קיין צוגבען", און איך גרימיר מיך דערווייל. כ'האָב ליעב שטענדיג צו זיין אין צייט מען זאָל נישט דאַרפען וואַרטען אויף מיר.

מילאַני שפּאַצירט אום אין דרעסינג רום און נעהמט אַלע ווײלע „אַ טאָן", פּרוּווט איהר שטימע וויא אַ חזן אויפן „קאַמער־טאָן", זיא גאָרגעלט זיך, אָט הויך און אָט טיעף, דערווייל ווערט שוין שפּעט און עס איז שוין צייט זיא זאָל זיך אָנטהאָן. אין טהעאַטער שפּיעלט מען שוין באַלד דיא אָווערטיורע, און איך זאָג: „פרײליין גוטמאַן, עס ווירד יאַ שפּעט". און זיא ענטפערט מיר גאַנץ געלאַסען מיט אַ פּרימאַדאָנאַ שמייכעלע: „ליעבע פרוי טהאָמאַשעווסקי, איך זינג ניכט הויטע נאַכטס".

עס ווערט מיר קאַלט אין יעדען אבר. דאָס טהעאַטער איז געפּאַקט און זיא דערצעהלט מיר גאָר „זיא זינגט ניכט הויטע"!

איך לויף אריין צ. מיין מאַן אין גאַרדעראָב מיט אַ געוויין: „באַרים, זיא זינגט נישט!"

מיין מאַן קומט מיט מיר צו אונזער פּרימאַדאָנא און זי ערקלערט איהם גאַנץ פריינדליך אַז „זיא קאַן הייטע ניכט אויפטרעטען", ווייל עס פעהלט איהר „דיא פּיאַנאָ".

מיין מאַן ערקלעהרט איהר, אַז אין אידישען טהעאַטער איז מען נישט שטאַרק מדקדק וועגען אַ זינגערס איינצעלנע טענער, מאַנכע זינגען זאָגאַר אין גאַנצען אָהן אַ שטימע בפרט אָהן אַ טאָן... און ער לאָזט זיך אריין אין דער מוזיקאַלישער שפּראַך מיט אונזער פּרימאַדאָנא וועגען „פּיאַנאָ, פּרעסטאָ, פאָרטאָ, פאַלצעט, סטיקאַטאָ, אַלעגראָ, אַנדאַנטאָ", און אַזוי ווייטער, דערווייל ווערט אַלץ שפּעט און שפּעטער, מען דאַרף באַלד אויפציהען דעם קווירטען, און אונזער פּרימאַדאָנא דעבאַטירט גאָר וועגען מוזיק. איך לויף און ברייננג אַדלער'ן פון זיין גאַרדעראָב.

זיא זאָגט זיך פּונקט אַזוי געלאַסען וויא פריהער: „הערר דירעקטאָר אַדלער, איך זינג ניכט הויטע, איך קאַן ניכט נעהמען די פּיאַנאָ." און אַדלער ענטפערט איהר גאַנץ ערנסט: „נו, ווער הייסט אייך דען נעהמען דיא פּיאַנאָ, דער סטיידזש קאַרפּענטער וועט נעהמען דיא פּיאַנאָ..."

— „אַבער איך האַב ניכט מ י י ן פּיאַנאָ", זאָגט ווידער דיא פּרימאַדאָנאַ.

— „נו, שפּיעלט שוין היינט אויף א ו נ ז ע ר פּיאַנאָ, ביז מען וועט אייך ברייננגען אייער אייגענע פּיאַנאָ", ענטפערט אַדלער.

ביז זיא האָט איהם געגעבען צו פאַרשטעהן אַז „איהר פּיאַנאָ" איז ביי איהר אין האַלז, דאָס איז נישט קיין הילצערנע פּיאַנאָ, נור אַזאַ מין שטילער טאָן וואָס ווערט אָנגערופען פּיאַנאָ. דער סוף איז געוועזן אַ שטיקעל סקאַנדאַלטשיקעל און דיא פּרימאַדאָנא האָט אַנדערש ניט געוואָלט אויפטרעטען דעם אָבענד ביז אַדלער האָט זיא געמוזט ענטשולדיגען פאַר'ן פּובליקום, וויא עס פיהרט זיך אין איירָאָפּאַ.

אַדלער איז אַרויס פאַר'ן פּובליקום און געספּיטשט: „האָכגעשעצטעס פּובליקום! אונזער פּרימאַדאָנא (אין אַ זייט, שטיל: אַ קרענק אויף איהר מיט דיא נאָטען!) האָט נישט היינט דיא ריכטיגע פּיאַנאָ, זיא וועט אייך זינגען אויף דער פאָרטאָ . . ."

דער עולם האָט אפּלאָדירט, מיינענדיג אַז מסתמא איז „פּאָרטאָ“ בעסער נאָך וויא פּיאַנאָ . . .

דיא שפּיעל האָט זיך אָנגעפאנגען און „מילאַני“ האָט דערלאַנגט אַ זינג, אַז טהאָמאַשעווסקי האָט זיך שיער אַ פינגער אָבגעביסען, אָדלער האָט זיך געשעהמט פאַר אונז מיט זיין „וואונדער פון וויענער קאָנסערוואַטאָריע“ און אונזערע אידישע פּרימאַדאָנאַ׳ס זיינען ארויסגעקומען דיא זיעגערין׳ס. דאָס איז געווען אַ שטאַרקער קלאַפּ פאַר דער מוזיקאַלישער וועלט, ווייל מאַנכע האָבען מילאַני׳ס דורכפאַל גע־האַלטען אַלס בעווייז דאָס ביים אידישען טהעאַטער דאַרף אַ פּרימאַדאָנאַ נישט קע־נען קיין נאָטען, זיא דאַרף קענען זינגען — און דאַצאָל.

דערפאַר האָבען זיך אין דער אָפּערעטא „פּרא דיאַוואָלאַ׳ שטאַרק אויסגע־צייכענט אונזערע אַקטיאָרען בלאַנק און פישקינד.

נאָכדעם האָט זיך אונזער פּרימאַדאָנאַ „אויס וויען“ בעקלאָגט אַז דיא היגע לופט איז שעדליך פאַר אַ געשולטע זינגערין, ווייל „דיא לופט איזט צו זאַלציך“. און אָדלער האָט איהר געענטפערט אויף פּראָסט אידיש, וויא מען רעדט אין אידישען טהעאַטער, — „דו טהייער זינג־פויגעלע, דו דייטשישער לולב, און אַז די לופט איז געזאַלצען טויג נישט פאַר דיר? וואָס־זשע, דו שפּיעלסט נור אָהן זאַלץ, נחת מיינס? שפּיעל זשע מיט פעפער, אַבי לאָז עס האָבען אַ טעם!...“

מיר האָבען געמוזט געהן בעטען צוריק דיא קאַליש אום צו האָבען אַ פּרי־מאַדאָנאַ, וואָרים דאַן האָט מען נישט געקענט שפּיעלען קיין טהעאַטער אָהן אַ פּרימאַדאָנאַ.

די רייסעריי איבער גאָרדין׳ס פּיעסען

א חוץ דער פּרימאַדאָנאַ, מילאַני גוטמאַן, וואָס אָדלער האָט מיטגע־בראַכט פון יוראָפּ, האָט ער אויך געבראַכט אַ „קונסט־ווערק“, וואָס האָט געזאָלט איבערקעהרען אַמעריקאַ. דאָס איז געווען אַזאַ מין פּיעסע פון דיא פאַריזער דע־טעקטיוו מעלאָדראַמאַס און האָט געטראָגען דעם ליכטיגען נאָמען „די פינסטערע נאַכט.“

מיר פיהרען אויף ביי אונז אין ווינדזאָר טהעאַטער „די פינסטערע נאַכט“ און די אידען האָבען מורא צו קומען אין טהעאַטער, זיי האָבען מורא צו געהן

אין דער פינסטער, כאַטש גיה ברייננ גאַנץ נויאָרק לאַמטערנעס, און דיא פיעסע פאַלט מיט א קנאַק...

דאַ קומט אונז דער פּערפּאַסער מר. בילדער צו־הילף, און מיר פיהרען אויף זיינע א מעלאָדראַמא מיט'ן נאָמען „דער קאַפּיטאַליסט." אונזער גאַנצע קאָמפּאַניע שפּיעלט מיט און עס קומט אויך צו א נייער טאַלאַנט, א אינטעליגענ־טער רוסישער יונגערמאַן און צייכענט זיך שטאַרק אויס אין דיעזער פּיעסע.

דער נייער טאַלאַנט איז געווען היימאַן מייזעל, וואָס איז דאַן נור וואָס צוגעקומען צום אידישען טהעאַטער. ער האָט געשפּיעלט אַלס אַן ארבייטער און האָט געמאַכט א „היט."

מיר האָבען איבערגעשפּיעלט נאָך עטליכע פּיעסען, ביז ענדליך האָבען מיר „געקעטשט" א ריכטיג שטיקעל סחורה, וואָס האָט געבראַכט געלד אין דער קאַסע. דאָס איז געווען א פּיעסע פון יעקב גאָרדין, מיט'ן נאָמען „דוד'ל משורר."

דעם סוזשעט פון „דודל משורר" האָט גאָרדין גענומען פון אַן אמת'ע פּאַסירונג, וואָס האָט געטראָפען מיט דעם זוהן פון דעם וועלט־בעריהמטען חזן ניסי בעלזער.

ניסי'ס א זוהן, אַלטער, איז געווען א גרויסער מוזיקאַלישער זשעניע. ער האָט, ווי דער שטייגער איז געווען אין יענע צייטען, חתונה געהאַט, ווען ער איז נאָך געווען גאַנץ יונג און דאָס ווייבעל האָט איהם מזכה געווען מיט צוויי קינדערליך. ווען אַלטער האָט גענומען ווערען בעריהמט, איז ער אוועק אין פּעטערבורג און זיך געלערענט ביי'ם גרויסען קאָמפּאָזיטאָר אנטאָן רובינשטיין. דאָ האָט ער זיך פערליעבט אין א גוי'אישע מיידעל און ער איז אוועק אהיים זיך אָבגט'ען מיט זיין אידיש ווייבעל און ביי'ם גט האָט ער געקראָגען א בלוט־שטורץ, ווייל ער האָט געליטען פון קאָנסאָמפּשאָן און ער איז געשטאָרבען.

גאָרדין האָט די געשיכטעלע בעאַרבייט אזוי גוט, טאַקי ווי נור גאָרדין האָט געקענט און דיא פּיעסע האָט געמאַכט א גרויסען סוקסעס.

איך דערמאָהן מיך אין שפּאַס, וואָס איז ווערטה צו דערצעהלען.

מיר זיינען געזעסען אין דרעסינג־רום און זיך גרימירט. די קאָליש איז געזעסען אַנטקעגען שפּיעגעל און זיך געשמינקט דאָס פּנים, איהרע שעהנע, לאַנגע האָאַר זיינען געווען צולאָזען און צוגעדעקט איהרע נאַקעטע שולטערען, פּלוצים קומט אַריין גאָרדין. מיר זיינען געבליעבען אביסעל אין פערלעגענהייט, אָבער מיר האָבען איהם געבעטען זיצען.

מיר האָבען זיך גרימירט און גערעדט מיט גאָרדין'ען. ער האָט געמאַכט עפּעס

א בעמערקונג וועגען קאליש'עס שעהנע האאר, און די קאליש רופט זיך אן צו איהם: „מיסטער גארדיז שרייבט מיר אן עפּעס א ראָלע צו מיינע האאר. איהם האט געהערט פון א שרייבער טאָלסטאָי? ער האט אנגעשריעבען א בוך איז דאָרט דאָ א העלדין, וואס האט שעהנע לאנגע האאר, ווי מיינע, שרייבט מיר אן א ראָלע צו מיינע האאר..."

גאָרדין האט זיך א גלעט געטאָהן איבער דער שווארצער באָרד זיינער, און האט מיט א סארקאסטישען שמייכעל געענטפערט: „יעס, מאדאם, איך האב „געהערט" פון א שרייבער טאָלסטאָי."

און גארדין האט געשריעבען פאר איהר „די קרייצער סאָנאטא."

דאָן פיהרען מיר אויף גארדין'ס „מינא אָדער די אידישע נאָרא", וואס אדלער האט געקויפט און עס ווערט א שטיקעל טומעל אין שטעדטיל.

לעאָן קאָברין האט נעמליך געמאכט א געוואלד אז די פּיעסע איז זיינע, ער האט זיא פארגעלעזען, האט ער געשריען. פאר גאָרדין'ען, און גאָרדין האט איהם בענומען זיין גייסטיגען פארמעגען.

מיר האבען נישט געוואוסט און ניט געוואָלט וויסען ווער קאָברין איז, און א חוץ דעם — וואס געהט עס אונז אן וואס „עפּעס א קרענק" האט זיך צור געטשעפּעט צו גארדיז'ען? מיר ,אבען געוואוסט, אז גאָרדין קען אליין שרייבען פּיעסען, אז קיין בעסער'ער ווי גאָרדין איז נישטא און אז די פּיעסע איז א גוטע, האבען מיר געשפּיעלט „מינא, אָדער די אידישע נאָרא" פון יעקב גאָרדין און מיר האבען זיך גאָר נישט אפילו געבאדערט וועגען דעם טומעל, וואס לעאָן קאָברין און זיינע חסידים האבען פּעראורזאכט.

דיא פּיעסע האט געמאכט א געוואלדיגען סוקסעס, אדלער מיט סאָניא'ן האבען זיך אונגעהויער שטארק אויסגעצייכענט מיט זייערע ראָלען און איך האב געמאכט א גרויסען היט מיט מיין ראָלע אלס „מינא'ס" טאָכטער.

איך בין געוועזן אזוי בעגייסטערט פון די וואונדערבארע ראָלען, וואס גאָרדין האט געשאפען, דאס איך האב געבעטען מיין מאן ער זאל אויך קויפען ביי גאָרדין'ען א פּאאר פּיעסען.

און מיין מאן קויפט ביי גאָרדין'ען דיא דראמא „דבורה'לע די מיוחסת."

מיר פיהרען אויף „דבורה'לע די מיוחסת" און מיר מאכען א געוואלדיגען ערפאָלג. מיין מאן האט זיך שטארק אויסגעצייכענט אין זיין ראָלע אלס „שמשון אייזענשטאהל," דער קאָוואל און דיא גאנצע אידישע פּרעסע צוזאמען מיט דער אינטעליגענץ אונזערער אנערקענט דאן מיין מאן אלס ערשטע קלאסע שוי־

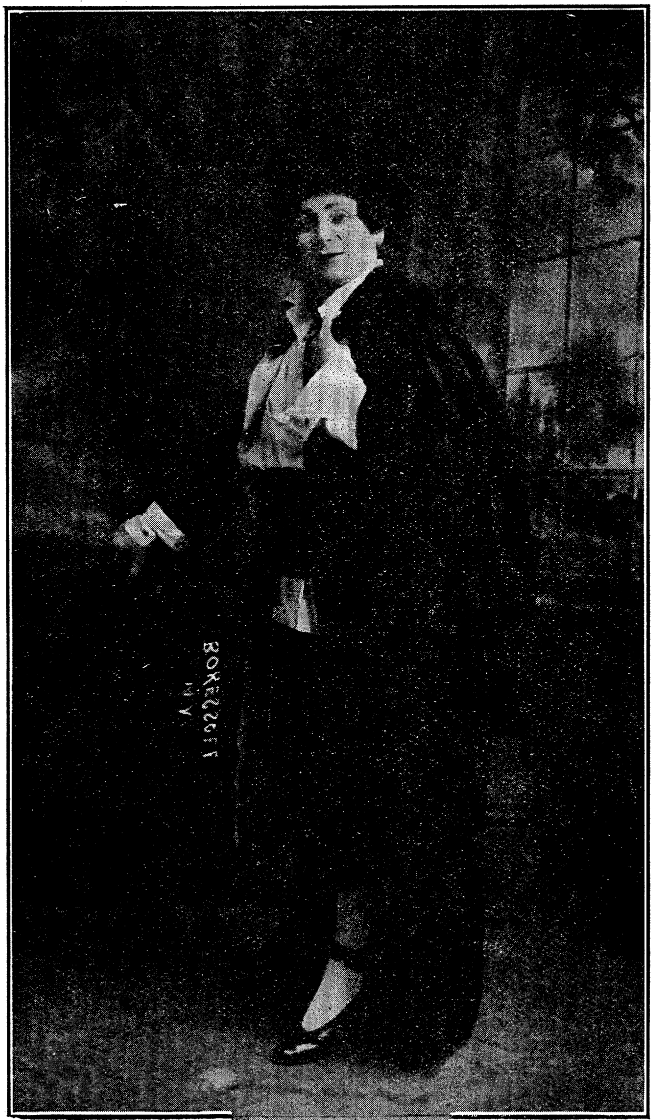

ווייבדאר אין „ישיבה בחור״

שפּיעלער. איך האָב אין דער פּיעסע געשפּיעלט „פּיני,“ דער טשאַכאַטעטשנעם בחור'על און האָב אויך געקראָגען געוואַלדיגע לויב־געזאַנגען, איך בין געווען אי־בערגליקליך פון פרייד, וואָס אויך איך מיט מיין מאַן זיינען בעליעבט געוואָרען מיט גאָרדין'ס א פּיעסע, ווייל דאַן האָט זיך אַנגעפאַנגען א מין „רייס“, א יאָ־געניש צווישען אונזערע סטאַרס איבער גאָרדין'ס פּיעסען.

עס איז געווע, די גאָרדין פּעריאָדע און יעדער סטאַר האָט זיך געוואָלט אויסצייכענען אין גאָרדין'ס א פּיעסע.

עס איז דאַן געווען דיא שעהנסטע פּעריאָדע אין אידישען טהעאַטער.

מיט יעדע נייע ־פּיעסע פון גאָרדין האָט דאָס אידישע טהעאַטער געשטיגען העכער און דיא שוישפּיעלער זיינען געוואָרען אַרטיסטיש אמביציעזער עס האָט זיך געגלוסט שפּיעלען טהעאַטער, ווייל דיא אַנערקענונג איז געווען א ווערטה־פולע און א שעצבאַרע און דאָס אַלץ האָט בעשאַפען איין מענש — יעקב גאָרדין.

עס איז שוין געווען באַלד ענדע סיזאָן און מיין מאַן ברייגגט א פּיעסע פון א נייעם פּערפאַסער וואָס איז אַליין אַן אַקטיאָר. דיא פּיעסע הייסט „דער אידישער מאַרטירער אָדער דער ישיבה בחור“ און דער פּערפאַסער — זאָלאָטאָ־רעווסקי.

זאָלאָטאַרעווסקי איז דאַן געווען א פּראָווינציעלער אַקטיאָרעל, ער האָט געשפּיעלט אין פילאַדעלפיא און דאָרט האָט מיין מאַן געקויפט ביי איהם דיא פּיעסע.

מיר פיהרען אויף דאָס מייסטערווערק, אַט אַבי צו דערענדיגען דעם סי־זאָן, אָבער די פּיעסע מאַכט א ריעזיגען בייפאַל, דער עולם יאָגט זיך נאָך טיקעטס און דיא קאַסע ווערט פול מיט דאָלערס.

עס איז נור געווע, א שאָד, וואָס עס איז אָנגעקומען דער זומער און מען האָט געמוזט סטאָפּען שפּיעלען. דיא אידען האָבען גאָר ניט געוואָלט אָבלאָזען דעם „ישיבה בחור“. שפּעטער האָט מען דיא פּיעסע גערופען: „דער ישיבה בחור אָדער דער אידישער האַמלעט“ און גאָר שפּעטער האָט מען האַמלעט'ן אוועקגע־וואָרפען און געלאָזען בלויז דעם „ישיבה בחור“ און ביז היינטיגען טאָג ברענגט דיא פּיעסע א סך געלד ווען מען שפּיעלט זיא.

מיר האָבען געענדיגט דעם סיזאָן אין ווינדזאָר טהעאַטער איך האָב גע־האַט עטליכע הונדערט דאָלער אויף צו פאָהרען אין קאַנטרי אָבער עס קומט צוגעהן צו מיר עדעלשטיין א.ן זאָגט מיר, אַז ער וויל טאָמאַשעווסקי זאָל ווערען מיט איהם פּאַרטנער וועט ער נעהמען דאָס „פּיפּעלס טהעאַטער.“

איך גיב עדעלשטיין'ען דריי הונדערט דאָלער און מיר נעהמען בשותפות דאָס פּיפּעלס טהעאַטער.

אַדלער קומט צוריק פון יענער וועלט

פּיפּעלס טהעאַטער איז דאַן געווען אַ מין שפּיעגעל פון סאַמע מזרח וואַנד, כּאַטש עס געפינט זיך אויף דער בויערי. עס פלעגען דאָרט שפּיעלען בעריהמטע גוי'שע אַקטיאָרען און דיא מעהר אַמעריקאַניזירטע אידען פון דאַון־טאַון פלעגען זיין דיא בעזוכער.

דיא עטליכע הונדערט דאָלער וואָס איך האָב געגעבען עדעלשטיינען אַלס פּאַרטנער האָבען מיר אַפילו געפּעהלט צום זומער פערגניגען, ווייל דאָס איז געווען פון מיין אָפּגעשפּאָרט קאַנטרי געלד, אָבער מיר איז אַלעס געווען ליעב אבי מיין מאַן און איך זאָלען ווערען „רעגעלע" דירעקטאָרען פון אַ אידיש טהעאַטער אין מיטען דער גרויסער שטאָדט נויאָרק.

אָבער דיא סומע וואָס כ'האָב געגעבען איז געווען נישט גרויס גענוג אום מיר זאָלען ווערען גלייכע שותפים, איז געווען אַזוי: אַדלער און עדעלשטיין האָבען גענומען 75 פּראָצענט פון דיא פּראָפיטען און מיין מאַן און איך 25 פּראָצענט, ווייל מיר זיינען געווען בלויז „פּאַוני פּאַרטנערס".

שפּעטער מיט יאָהרען, אַז מיר האָבען זיך „אויסגעגרינט", האָבען מיר זיך דערוואוסט וואָס ס'אָס מיינט אַ „פּאַוני פּאַרטנער" ביים אידישען טהעאַטער. דאָס מיינט פּשוט אַ בלאָף! מען איז אַ פּאַרטנער צום כבוד, אָבער צום טעאַטער — אַזאַס . . . אויפ'ן ליעס איז מען נישט פאַרשריבען, קיין בעוויז האָט מען נישט, מען האָט גאָרנישט אויף גאָרנישט צו זאָגען, נור דער נאָמען איז אַ שעהנער, אַ קלייניגקייט: דירעקטאָר פון אַ טהעאַטער!

נאָך'ן סיזאָן, אַז דיא אמת'ע באַלעבאַטים פון טהעאַטער האָבען פּערדיענט למשל אַ 20 — 30 טויזענד דאָלער, וואַרפט מען צו אַ ביינדעל דעם „פּאַוני פּאַרטנער" אויך, מען גיט איהם אַ צוויי טויזענד דאָלער „מיט שווערע מיה און פילע קאָסטען".

און וויא זאָגט מענדיל מאיר'ס „אַז עס הויבט אַ מענשען אָן צוגעהן — זאָל עס אריין אין דר'ערד אריין . . ." אַז גאָט האָט אונז געהאָלפען, מיר זיינען

שוין רעגעלע דירעקטאָרען, קריגט מיין מאַן א מתנה פון זיין דראַמאַטיק קלאַב — א לעבעדיג ווייס פערד.

דיא מעמבערס און מעמבערקעס פון „טהאָמאַשעווסקי'ס דראַמאַטיק קלאַב" האָבען דאָס פערד געוואָלט ארויספיהרען אויף דער ביהנע, נור עס האָט נישט געהאט מוטה געננג צו ערשיינען פאַר דיא פוט־לייטס, הפנים נישט געווען קיין טאַלאַנט . . .

מיר האָבען דעם זומער פערבראַכט אין דער היים, ארומגעקאַטאַיעט מיט אונזער ווייס משיח פערדיל איבער דיא נויאָרקער גאַסען, וויא מענדעלי מיט זיין קליאַטשע איבער גלופסק און טוניאַרדעווקע. מיין מאַן מיט מיר אין אונזער גע־שפאַן, אַדלער מיט סאָניא'ן אין א צוויי־יטען געשפאַן און—פּאַשאַל וואַן, אידישע אַקטיאָרען פאָהרען . . .

מיר זיינען געווען אזוי איינגעליעבט אַלס שותפים פון טהעאַטער, דאָס מיר האָבען אפילו געמופט אין זעלבען הויז וואו אַדלער האָט דאַן געוואָהנט, אין 95 איסט 10טע סטריט.

דריי סיזאָנס זיינען מיר געשטאַנען אין פּיפּעלס טהעאַטער צוזאַמען מיט אַדלער'ן. מיר האָבען איבערגעשפּיעלט פערשיעדענע פּיעסען, אַלטע און נייע, פון גאָרדין, לאַטיינער און שפּעטער איז צו אונז צוגעקומען קאָברין. דאַן האָט מען אויף בראָדוויי אויפגעפיהרט א פּיעסע פון זאַנגוויל מיט'ן נאָמען „דהי טשיל־דרען אָוו דהי גהעטאָ". קאָברין האָט דאַן אָנגעשריבען פאַר קעסלער'ן אין טהאַ־ליא טהעאַטער א פּיעסע „די איסט סייד גהעטאָ", און דער נאָמען „גהעטאָ" איז געוואָרען זעהר פּאָפּולער.

האָבען מיר אויך געוואָלט זיין „אין מאַרקעט" און מיר האָבען געאָרדערט ביי גאָרדינען א גהעטאָ פּיעסע. אין צוויי מעת לעת האָט גאָרדין אונז צוגעשטעלט א גאַנצע פּיעסע. מיר האָבען געמאַכט פּראָבע אַקטען־ווייז און גאָרדין האָט אונז אַלע ווייַלע אונטערגעשיקט א פּאָר פערשריבענע בלעטלעך מיט „פּראָזאָ".

קאָברין'ס „איסט סייד גהעטאָ" האָט געמאַכט א געוואַלדיגען סוקסעס און ביי אונז איז גאָרדיז'ס גהעטאָ דורכגעפאַלען מיט פּויקען און טרומפּייטען.

מיר האָבען דאַן אויפגעפיהרט קאָברין'ס „דער פערלאָרענער גן עדן" און דיא פּיעסע האָט געהאט א געוואַלדיגען בייפאַל. דאָס איז געווען א סיינזיישאַן און אין דער טהעאַטער וועלט האָט מען גענומען אונטערמורמלען אז קאָברין וואַקסט א קאָנקורענט צו גאָרדינען.

איך בין נישט געזונד געווען און האָב אין דער פּיעסע נישט מיטגעשפּיעלט.

אבער קראנקערהייד בין איך געקומען אין טהעאטער זעהן „דעם פערלוירענעם גן עדן" און כ'האב אנגעקוואלען פון די אמת'ע, טרייע לעבענס-בילדער און שטארקע סצענען, און ספּעציעל איז מיר געפעלען קאברין'ס פּראזא אין דער פּיעסע.

אין דיזער פּיעסע איז אויפגעטראטען מאדאם לאבעל וואס איז דאן אהער געקומען פון לאנדאן.

מיר האבען געמאכט זעהר גוטע געשעפטען, מיין מאן האט געקויפט אן אפענע באגי מיט א ניי פערדיל און מיר האבען געלעבט וויא אלט-געבאקענע אריסטאקראטען.

דעם צווייטען סיזאן אין פּיפּעלס טהעאטער איז אונזער סטאר שותף, אדלער קראנק געווארען פון צופיעל אנשטרענגונג, ער האט זיך איבערגעשפּיעלט און עטליכע מאנאטען האט אדלער נישט געקענט שפּיעלען.

א שטילע ארטיסטישע אונצופריעדענהייט האט געשוועבט הינטער דיא קוליסען, אבער אדלער איז געווען ערנסט קראנק און מען האט א סך געמוזט פערשווייגען.

אדלער'ן האט מען צוגענומען אין לבנון האספּיטאל און ער איז דארט געווען א שטיק צייט. פּלוצים אנאנסירט מען אין דיא צייטונגען אז אדלער האלט ביים שטארבען און ער בעט אלע אידען זאלען קומען א שבת בייטאג צום לבנון האספּיטאל זיך געזעגנענען מיט איהם . . .

טויזענדע און טויזענדע אידען זיינען יענעם שבת אוועק צום האספּיטאל און אדלער האט פון א פענסטער ארויסגעשטעקט זיין שוין דאן גרויען קאפּ און מיט א ליילעך געפאכעט אין דער לופטען, זאגענדיג צו אלעמען „גוד ביי"...

דיא אידישע טהעאטערע זיינען יענעם שבת מאטינעע געווען ליידיג, טאמער איז געקומען א איד אין טעהאטער איז איהם געווארען סמוטנע אליין צו זיצען און ער איז אייך אוועק . . .

שפּעטער האט אונז אדלער דערצעהלט, אז דאס האט ער געוואלט בעווייזען דיא אידישע מענעדזשערס מיט דיא אידישע אקטיארען, אז ווען ער, אדלער, וויל נור, קען ער קאליע מאכען אלע טהעאטערע, זיי זאלען נישט האבען קיין איינגאהמע, דארום האט ער אוועקגערופען דיא אידען א שבת בייטאג זיך געזעגנענען מיט זיי איידער ער שטארבט . . .

ווען אדלער איז געקומען פון „יענער וועלט", דאס הייסט, ווען ער איז ארויס פון האספּיטאל און איז געקומען ווידער צו דיא כוחות אביסעל, האט ער אויפגעפיהרט גארדין'ס דראמא „עץ הדעת" און געקראגען פיעל לויב פאר זיין

שפּיעלען „מאַזי סטאַליאר“, אָבער קיין גרויסען פינאַנציעלען ערפאָלג האָט דיא פּיעסע נישט געמאַכט. דאַן פיהרט אַדלער אויף טאָלסטאָי'ס ווערק „דיא מאַכט דער פינסטערניש“, איבערזעצט פון גאָרדין, און מיר אַלע ווערען בעשאָטען מיט בלומען פון ווערטער און בלומען פון גאָרטען. דיא אויפפיהרונג פון „וואַסט טמע“ איז געווען א מאָראַלישער טריאומף פאר אונז שוישפּיעלער. מען האָט איבעראַל געשריבען און גערעדט אַז מיר זיינען אמת'ע קינסטלער.

און טאַקע באַלד נאָכדעם וויא מען האָט אונז געקרוינט אַלס „וואהרע קינסטלער“, פיהרט מיין מאַן אויף א קונסטווערקעל פון לאַטיינער מיט'ן נאָמען „דיא 400 יאָהר“.

דיא אויסשטאַטונג איז געווען א וואונדער-שעהנע, אמת'ע לעבעדיגע קאַטשקעס זיינען געשווימען אין וואַסער אויף דער ביהנע, טהאָמאַשעווסקי איז געשפּרונגען אין א ביטעל וואַסער אויף דער ביהנע און „געשווימען“ אין לאַטיינער'ס פּראָזאַ . . .

אָבער דאָס פּובליקום איז זיך מחיה געווען און האָט געבראַכט דיא טולערס פון וועלכע מיר קינסטלער האָבען זיך אודאי מחיה געווען.

דער ערשטער אַקטיאָרען - סטרייק

מיר האָבען מיט דער פּיעסע „די 400 יאָהר“ געמאַכט היבשע עטליכע טויזענדער.

דאַן האָבען מיר אויך אויפגעפיהרט „גבריאל'יקעל“ (אַזאַ מין פּיעסע וואָס האָט געהייסען „גבריאל'יקעל“) און נאָך אַנדערע מייסטערווערקע.

העלפט גאָט, עס ווערט ביי אונז אין פּיפּעלס טהעאַטער ערקלערט א סטרייק פון די ברידער קינסטלער און עס קומט אויס—צו סטאָפּען די קונסט-פּעקטאָרי . . .

אין יענער צייט איז די אַקטיאָרען יוניאָן געווען נאָך גאָר א יונגינקע, דאָס הייסט, בלויז די „יוניאָן“ איז געווען יונג, די „מעמבערס“ זיינען שוין אפילו דאַן געווען „אין די יאָהרען“ . . .

און ווי זאָגט דער פּסוק : „אַרבייטער פון אַלע לענדער פעראייניגט אייך—מיט קאַפּיטאַל, אין צייט פון א סטרייק.“

מיר, „די קאַפּיטאַליסטען, די בלוט-זויגערס און פּיאַווקעס“ האָבען זיך פעראייניגט מיט אַרבייטער, מיט שקלאַפען אַזעלכע, ווי אַדלער, סאָניאַ אַדלער,

פּאָולינאַ עדעלשטיין, טאָמאַשעווסקי און איך, און מיר האָבען צוגענומען צו אונז יוניאָנלאָזע אַקטיאָרען, ווי קאַצמאַן, פּרענק, וואַקסמאַן, מאָרגענבעסער מיט'ן ווייב, בעלאַ גודינסקי און סאַבינאַ וויינבלאַט און—דער קאַמפּף האָט זיך צור־פלאַקערט ! . . .

דער סטרייק איז געווען אַ „העכסט" רעאַליסטישער, אַפּילו קולאַקעס און בוכענצעס האָבען אויך נישט געפעהלט. ביידע צדדים זיינען געווען בערייט צו קעמפּפען ביז'ן לעצטען ביסעל פּראָזאַ . . . און דער אונערמיעדליכער יוסף באַ־ראַנדעס האָט אַגיטירט, געבעטען, געסטראַשעט און געספּיטשט, אָבער „קאַפּיטאַל" איז געבליבען פעסט, ווי אַ סינערי־וואַנטעל . . .

עטליכע וואָכען האָט מען געקעמפּפט מיט אַלערליי וואַפען. אונזערע קאָנקורענטען, די אַנדערע טהעאַטערע הייסט עס, האָבען דערוויילֿ „געגעסען פיש" ביי די ברידער אַרבייטער, אַבי אַריינצוכאַפּען נאָך טולערס אין קאַסע. זיי האָבען אַדווערטייזט אויף די פּאָוסטערס, אַז: „ביי אונז איז סטריקטלי יוניאָן טעאַטער, אונזער קונסט איז נישט געמאַכט פון סקעבס..." און מיר אין פּיפּעלס טהעאַטער האָבען געאַרבייט ווי אמת'ע קאַפּיטאַליסטען. מיר האָבען אַליין געמוזט שטעלען סינעריעס, ווייל די סטיידזש אַרבייטער זיינען געווען פעראייניגט מיט די סטריי־קענדע קונסט־אַרבייטער. אַ כאָר האָבען מיר צוזאַמענגעשטעלט פון פּשוט'ע איי־דישע זיהן און טעכטער, וואָס האָבען נישט געהאַט קיין יוניאָן, נור זיי האָבען געהאַט שטימען און געקענט זינגען.

אַדלער מיט טאָמאַשעווסקי'ן האָבען געאַרבייט אויף אַלע געביעטען. מיר האָבען געשפּיעלט דעם „ישיבה בחור"—האָבען זיי געשטעלט די סינערי און איך האָב צוגעהאָלפען. איך האָב איינגעשרויפט די „מצבות" אויפ'ן „בית עולם" און די גאַנצע „סייקלאָראַמע" די בית עולם סצענע, איז איינגעפאַלען אויף מיר...

עס איז געווען אַ שרעקליכער, „האַרטנעקיגער קאַמפּף," ווי לאַטיינער'ס אַ העלד וואָלט זיך אויסגעדריקט אין אידיש.

דאָס פּובליקום האָט מורא געהאַט צו קומען אין פּיפּעלס טהעאַטער, ווייל די אַרבייטער צייטונג האָט געשריעבען מיט גרויסע אותיות: „אַזוי פיעל און אַזוי פיעל מענשען האָבען אַ טשאַנס גע'הרג'עט צו ווערען אין סקעב טהעאַטער, ווייל די עלעקטרי ווערט געמאַכט פון אַ סקעב עקטאָר."

ביז טאָמאַשעווסקי'ס האַרץ ווערט קאָלעגיאַל, אַרבייטער־קלאַסיש, און ער גיט זיך אונטער, נעגען דעם ווילען פון די צוויי פּאַרטנער־באָסעס, אַדלער און עדעלשטיין.

דער סטרייק איז געקרוינט געווארען מיט סוקסעס זייטענס דער יוניאן און זייט דאן איז דאס אידישע טהעאטער געווארען א רעגעלע סטריקטלי יוניאן שאפ . . . מיט רעגעלע וויידזשעס, רעגעלע באסעס, רעגעלע ארבייטער און רע־געלע ארבייט . . .

מיר האבען ווידער געלאזען „אלע מאשינען לויפען" און האבען ווידער געמאכט געלד.

נאך אזא קאמפף איז נישט מעהר ווי רעכט—צו פאהרען קיין אייראפא, און אונזערע דריי באלעבאטים־פאמיליעס, דאס הייסט, ערעלשטיין מיט'ן ווייב, אדלער מיט סאניא'ן מיט זייער קינד פרענסיס, און איך מיט טאמאשעווסקי'ן מיט אונזערע צוויי קינדערלעך, פערלאזען ניו יארק און לאזען זיך מיט א שעהנער שיף אוועקשווימען איבער'ן ים צוריק אין דער אלטער וועלט אריין . . .

א לוסט־רייזע איז נישט קיין נויט־רייזע. למאי זאל איך לייקענען, איך האב מיך געפיהלט גאנץ גליקליך און שטאלץ. דער מעכטיגער ים מיט זיינע מורא'־דיגע כוואליעס האט מיר אויסגעזעהען ווי א ריעזיגער ווערבליוד מיט א סך האר־בעס אויף זיין רוקען, און איך בין געווען ביי זיך שטאלץ, וואס מיין גליק איז אזוי אויסגעוואקסען, אז אט פאהר איך איבער אט דער מעכטיגער חיה און האב פאר איהר קיין מורא ניט. איך האב נישט געטראכט, אז אט דער „הארבאטער ווערבליוד" קען אן עפען טהאן זיין מויל און איינשלינגען אונז מיט אונזער שווי־מענדען פאלאסט א ינ א י י נ ע ם. עס איז מיר געווען דאן צו גוט אויפ'ן הארץ, צו לוסטיג אויף דער נשמה, אז איך זאל טראכטען גאר פון טויט. ניין, נישט מיט'ן טויטען טויט איז מיין געדאנקען געווען פערנומען, נור מיט'ן לעבעדיגען לעבען.

איך בין געפאהרען אויף א לוסט־רייזע.

צוזאמען מיט מיין מאן און מיינע צוויי ליעבע קינדערלעך בין איך גע־פאהרען; צוזאמען מיט אזא קינסטלער ווי אדלער און אזא גרויסע שוישפיעלערין ווי סאניא. איך בוזי פון טאראשטשע, אויסגעוואקסען פון שמאטעס און אריין אין זיידענס; געפעדעלט אין מיינע קינדער־יאהרען מיט א קאשעקיל באנאנעס לעבען סיטי האל אין באלטימאר, צו העלפען מיין ארימען, קאליקען טאטען אויף ברויט, און איצט פאהר איך ערשטע קלאסע א לוסט־רייזע נאך אייראפא. איצט בין איך די שוישפיעלערין בעסי טאמאשעווסקי—ניין, איך האב ווירקליך נישט געטראכט פון טויט דאן!

מיר זיינען אנגעקומען אין לאנדאן.

אבגעמאכט האבען מיר, נישט צו שפיעלען קיין טהעאטער, אבער אדלער האט נישט געקענטביישטעהען דעם נסיון פון כאפען א פאאר דאלאר און ער האט געגעבען אייניגע פארשטעלונגען אין לאנדאן אין דער צייט וואס מיר זיינען אוועק־געפאהרען נאך בערלין.

שפעטער איז אדלער געפאהרען קיין אדעס צו זיין מוטער און שוועסטער און מיר זיינען זיך שוין נישט צוזאמענגעקומען ביז מיר זיינען געקומען צוריק אין ניו יארק.

אין בערלין בעזוכען מיר אלע שעהנסטע פלעצער, אלע פיינסטע אנשטאל־טען. דארט זעהען מיר טהעאטער און טהעאטער שפיעלען.

גאטעניו, שטראף מיך נישט פאר די רייד און זעה, אז מיינע שוועסטער און ברידער, מיינע פאך־קאלעגען, די אידישע קינסטלער, זאלען מיר אויך נישט שטראפען, וואס איך זאג דעם אמת. זעהענדיג ווי די דייטשען שפיעלען טהעא־טער, האב איך מיך געשעהמט צו גלויבען, אז דאס וואס מיר טהוען, הייסט אויך שפיעלען טהעאטער.

איך האב געזעהען דארט אויפגעפיהרט הויפטמאן'ס ארבייטער־דראמא „די וועבער." גאט, וואס פאר א נשמה געגוס איז האב געהאט פון דער פארשטע־לונג! מיט וואס פאר א וואונדערבארען געשמאק, מיט וואס פאר א נאטירליכקייט די פארשטעלונג פון „די וועבער" איז דורכגעגאנגען!

איך האב געקוקט און זיך גע'חידוש'ט: א דראמא מיט אזוי פיעל פער־זאנען, מיט אזוי פיעל העלדען, און קיין איין „סטאר ראלע" איז נישטא. דערפאר אבער האב איך קלאר און דייטליך געזעהען דעם „הויפט העלד" פון הויפטמאן'ס ווערק, דאס איז דער הונגער־לוין פון די ארימע וועבער. און מיך האט געפרעהט פון גאנצען הארצען, ווען מיין מאן האט מיט גרויס בעגייסטערונג מיר געזאגט: „בוזי, מיר מוזען אויפפיהרען אמאל אט דיעזעס קונסטווערק אין אידיש, מיר וועלען שפיעלען „די וועבער" פאר אונזערע ברידער אין ניו יארק."

מיר שפיעלען אין בערלין

זייענדיג אין בערלין, האט מען אונז געבעטען צו געבען א פארשטעלונג, אלס בענעפיט, פאר א דארטיגע ארימע אידישע טרופע אקטיארען, און מיר האבען איינגעוויליגט צו שפיעלען פאר זיי.

מיר האבען אויפגעפיהרט די פּיעסע „דוד'ס פיעדעלע."

פאר דער פארשטעלונג איז מיין מאן אוועק אין טהעאטער פריהער, ווייל ער האט געדארפט זעהן, אז אלעס זאל זיין אין ארדנונג, און איך בין געבליבען אין האטעל מיט די קינדער.

ס'איז געווארען צייט צו געהן אין טהעאטער, לאז איך די קינדער מיט דער דיענסט, איך נעהם א פאיעטאן און הייס מיך פיהרען אין טהעאטער.

אבגעפאהרען א שטיקעל וועגס, פרעגט מיך דער „העררר קוטשער," וואוהין „איך מיך לאסען פיהרען וואלטע?" זאג איך איהם אויף דייטש: „איך מעכטע פוהרען־פאהרען אין ‚פאלאסט טהעאטער,'" הערר קוטשער, פּליעז."

דער דייטש קוקט מיך אן ערשטוינט און זאגט צו מיר אין א טאן, ווי ער האט אויף מיר שטארק רחמנות: „זי זינד צו אנשטענדיג איין דאמע צו בעזוכען דאס „פאלאסט טהעאטער," דאס איזט איין שמוציגעס יודישעס טהעאטער, עס גיעבט יא היער אין בערלין גאנץ אנשטענדיגע טהעאטערען . . ."

ס'איז מיר געווארען קאלאמוטנע אויפ'ן הארצען פון דעם הערר קוטשער'ס אנטיסעמיטישע פריינדליכקייט און איך האב א בורטשע געטהאן עפּעס אין ענג־ליש, אויף איהם מיט גאנץ דייטשלאנד אינאיינעם.

אויף להכעיס האט מיך דער אנטיסעמיט ארומגעפיהרט לענגער און כ'האב שיער פערשפּעטיגט די פארשטעלונג. ער האט שוין פון מיר געקראגען א מכה, נישט קיין „טיפּ."

איידער כ'בין ארויף אויף דער סצענע האט מיך ס'הארץ געשראקען, ווי כ'וואלט ערשט איצט געשפּיעלט צום ערשטען מאל. כ'האב נישט געוואוסט ווי אזוי צו רעדען. אייניגע אקטיארען האבען מיר געראטהען כ'זאל רעדען אידיש־דייטש, אנדערע האבען מיר געהייסען רעדען דייטש־אידיש, האב איך קיינעם נישט געפאלגט און האב גערעדט פּראסט מאמע־לשון, אידיש, אט אזוי ווי איך רעד אלע טעג פון א גאנץ יאהר.

די אידען האבען דערהערט א אידישווארט, האבען זיי זיך מחיה געווען. זיי האבען פּשוט אנגעקוואלען און מיך שטארק אפּלאדירט.

מיר האבען געמאכט א גרויסען „היט" מיט דער פארשטעלונג פון „דוד'ס פיעדעלע," און פיעלע האבען אונז געבעטען צו פערבלייבען אין בערלין און שפּיע־לען אידיש טהעאטער. נאר אנקוקענדיג די בערלינער טרופּע אידישע אקטיארען מיט זייער אויסזעהן ווי די הונגעריגע העלדען פון הויפּטמאן'ס „וועבער," האבען מיר בעשלאסען, אז אמעריקא איז אויך נישט קיין שלעכטע מדינה פאר אידיש

טהעאטער, עס בעצאָהלט אפילו פאר לוסט־רייזען, און מיר האָבען בעדאַנקט פאר דער איינלאַדונג.

אן אינטערעסאַנטע סצענקע האָבען מיר דורכגעמאַכט אין בערלין מיט אונזער מענעדזשער יאָזעף עדעלשטיין.

שוין געווען שפּעט בייגאַכט, נאָך דער פאָרשטעלונג. מיר זיצען אין האָטעל און מיר גרייטען זיך שוין צו לייגען שלאָפען. קומען אריין צוויי מענער און ערקלערען, אז דער דירעקטאָר עדעלשטיין האָט „פערלעצט די עהרע" פון איינעם און ער מוז זיך דועלירען מיט איהם.

איינער פון די צוויי איז געווען טאַקע פון דער „פערלעצטער עהרע" און דער צווייטער איז געווען זיין סעקונדאַנט.

אונזער עדעלשטיין האָט זיך א קראַץ געטהאָן אין זיין פּוכקע באַק און געפרעגט טאָמאַשעווסקי'ן: „וואָס זיינען דאָס פאר א לצים? אפשר קען מען זיי אנפּאַטשען אָהן א דועל? . . . ."

דער סוף איז געווען, אז אונזער הערר דירעקטאָר האָט געמוזט אנטלויפען אין מיטען נאַכט קיין רומעניען, ווייל די צוויי דייטשלעך האָבען געפאָדערט נישט אנדערש ווי נור א דועל.

און די גאַנצע טראַגעדיע איז ארויסגעקומען דערפון, וואָס עדעלשטיין האָט נישט געוואוסט, אז ער איז נישט אין אמעריקא, נור אין דייטשלאַנד, און ער האָט עפּעס פוגע בכבוד געווען איינעם פון די דייטשלעך, וואָס איז געווען א דאַר־קיפּער אין טהעאטער, וואו מיר האָבען געשפּיעלט „דוד'ס פידעלע."

פון בערלין זיינען מיר געפאָהרען נאָך קאַרלסבאַד, מאַריענבאַד און די איבעריגע בעדער. איך בין דאָן געקומען צום בעשלוס, אז דער ניו יאָרקער סענ־טראַל פּאַרק איז טאַקע זעהר שעהן, אָבער ס'איז דאָ אויף גאָט'ס וועלטעל נאָך שעהנערע פּלעצער . . . .

אין מאַריענבאַד איז דאָן אויפגעטראָטען אין שעהנסטען טהעאטער דער בעריהמטער שוישפּיעלער מאָרים מאָריסאָן און מיר זיינען געגאַנגען אין טהעאַ־טער איהם זעהן. צווישען דעם גרויסען, העכסט־אריסטאָקראַטישען פּובליקום זיינען אין די לאָזשען געזעסען אַזעלכע פּראָמינענטע געסט ווי קעניג געאָרג פון גריכענלאַנד און זיין זוהן קאָנסטאַנטין (דער איצטיגער קעניג), דער הערצאָג פון אָרליאַנס מיט זיין פרוי, דער בעריהמטער שוישפּיעלער בירבאָם טרי מיט זיין טאָכטער און פיעלע אנדערע בעריהמטע פּערזענליכקייטען און רייכע אדעללייט.

מאַריסאָן איז דאָרט אויפגענומען געוואָרען מיט גרויס בעגייסטערונג. דאָס פובליקום און די אַלע קעניגע און פרינצען האָבען איהם וואַרים אַפּלאָדירט.

קוקענדיג אויף מאַריסאָנ'ען, ווי ער האָט זיך געבאָדען אין אַזוי פיעל ליכט און בעגייסטערונג אַפּלאָדיסמענטען פון אַזעלכע בעריהמטע פּערזענליכ־קייטען, האָב איך מיך דערמאָהנט, ווי מאַריסאָן איז געקומען צו אונז אין שיקאַגאָ אַ בעוואַקסענער מיט אַ גרויסער באָרד, אָרים און אָבגעריסען און ווען ער האָט זיך נישט ווילענדיג אַרויסגעכאַפּט פאַר אונז: „אויף דער דייטשער ביהנע איזט מיין נאָמען מאָרים מאַריסאָן.“

יאָ, אויף דער דייטשער ביהנע איז מאָרים מאַריסאָן געווען אַ גרויסער נאָמען.

מיר האָבען יענעם זומער פערבראַכט אין אַזוי פיעל פערגעניגען מיט אַזוי פיעל לוקסוס, אַז כ'האָב שיעור־שיעור פאַרגעסען און געמיינט, דאָס איך אַליין בין אויך אַ קעניגין . . .

געקומען אהיים, זיינען מיר שוין געווען שטאַרק „אַריסטאָקראַטיש גע־זאָנען.“ אויף איסט 10טע סטריט האָט אונז די וואוינונג אויסגעזעהען נישט „איירעפּעאיש“ און מיר מופען אין סאַמע גלאָווגע מעדיסאָן עווענױ, אין אַ קאָורט־בילדינג לעבען 99טע סטריט.

מיר לעבען און פאַרלעבען מיט'ן פולען מויל, נישט געזשאַלעוועט. אַ דיענסט צו די קינדער, אַ קעכנע צום קאָכען, אַ ניגער (טאַקע אַן אמת'ער ניגער) מיט גאָלדענע קנעפּ צו די פערד, רענט קאָסט שוין 75 דאָלאַר אַ חודש. קורץ— „עס לעבע דאָס לעבען“!

מיר שפּיעלען מיט אַדלער'ן צוזאַמען אין פּיפּעלס טהעאַטער. די גע־שעפטען געהען גוט. די קונסט בעצאָהלט זיך.

מיין מאַן קריגט אַ נייעם פּאַטריאָט. „מאַקס דער משוגענער“ האָט מען איהם גערופען. (מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט אַ געוויסער קליאַטשקי איהם דערשאָסען צוליעב אַ ליעבעס־סקאַנדאַל איבער אַ ווערייעטי אַקטריסע, מיט'ן נאָמען ליזי שאַפּירא, וועלכע איז אויך געשטאָרבען פון יענער שיסעריי.)

איידער דער כיזאָן איז אריבער, בעשליסט אַדלער, אַז ער וועט מעהר נישט שפּיעלען קיין טהעאַטער און ערדלשטיין מיט טאָמאַשעווסקי'ן צאָהלען אַדלער'ן אַרום צעהן טויזענד דאָלאַר, בתנאי ער זאָל אין ניו יאָרק נישט טאָרען שפּיעלען קיין טהעאַטער. אַדלער נעהמט דאָס געלד און געהט טאַקע באַלד אריין

אין „גרענד טהעאטער." וואס סאפיא קארפ, בערנשטיין, פינקעל און לעוועגסאן האבען אויפגעבויט.

גרענד טהעאטער איז דאס ערשטע טהעאטער אין דער היסטאריע פון אידישען טהעאטער איז אמעריקא, וואס איז דירעקט געבויט געווארען ספעציעל פאר א אידיש טהעאטער.

מיר בלייבען אליין די באלעבאטים אין פיפעלס טהעאטער.

מאגולעסקא'ס „פיטעל פאוואלע"

ווען אדלער איז פון אונז אוועק, האבען מיר איבערגענומען דאס פיפעלס טהעאטער אלס גלייכע פארטנער מיט עדעלשטיינען, דאס הייסט, אויף טהעאטער שפראך, „פיפטי ענד פיפטי". דעם ליעס ביי מיינער'ן האבען מיר בענייט נאך אויף פינף יאהר און צוויי יאהר ליעס האבען מיר נאך געהאט, זיינען מיר שוין פערזארגט צו זיין בעלי הבתים פון פיפעלס טהעאטער אויף נאך גאנצע זיבען יאהר.

מיר האבען דאן אויפגעפיהרט שמר'ס (שייקעוויטשעס) „גאלדענע מדינה" און ביי אונז אין קאסע איז געווארען מזל ברכה.

אין דער פיעסע „דיא גאלדענע מדינה" איז מיר אויסגעקומען צו שפיעלען דיא ראלע פון דער „אינטריגאנטין". דאס איז געווען צום ערשטען מאל וואס איך בין געגאנגען שפיעלען אזא ראלע, ווייל קיין אידישער סטאר־אקטיאר וויל נישט שפיעלען קיין אינטריגאנטען ראלען וואס דאס פובליקום האט פיינט, ער וויל בעסער שפיעלען „דיא גוטע עדעלע זעעלע, וואס ליידעט נעביך כל הצרות און ס'איז אויף איהם אזא רחמנות" . . .

יעדער אידישער אקטיאר און אקטריסע, א פשיטה שוין דיא „סטארס", וויל בעסער „טהיילען סיגארעז" אויף דער ביהנע, דאס הייסט, שפיעלען דיא דאנק־בארע ראלע. אויף טהעאטער לשון הייסט עס „ער טהיילט סיגארען", ווייל אז מען גיט אימיצען א סיגאר קריגט מען געוויינליך א דאנק, און אז מען שפיעלט דיא ראלע פון דעם גוטען העלד וואס „ליידעט" נעביך, האט מען שוין ממילא דיא סימפאטהיע פון פובליקום, דעם דאנק פון פאלק, דערפאר הייסט עס, „ער טהיילט סיגארען", ער שפיעלט דיא דאנקבארע ראלע.

איך האב אפילו אביסעל פאראיבעל געהאט אויף שמר'ן וואס אזא גוטע ראלע איז איהם אויסגעקומען צו מאכען דוקא פאר א אינטריגאנטין, אבער כ'האב

געפונען א „ספּאָסאָב“. איך האָב מיר געמאכט ספּעציעלע קליידער צו דער ראָלע פאַר טויזענד דאָלער, כ'האָב אויך אויסגעקראַצט פון ערגיץ א פּיעסע א פּאָר גוטע פּראַזען און — מיין א־נטריגאַנטין איז ביי מיר ארויסגעקומען כמעט א דאַנק־באַרע ראָלע . . .

„דיא גאָלדענע מדינה“ האָט געמאכט א גרויסען „היט“ און מיר האָבען געמאכט א סך געלד.

מיין מאַן האָט זיך איינגעפּיקסט זיין דרעסינג־רום וויא אַן אמת'ער תושב, גאָר גאָר אויף'ן ארטיסטישען שטייגער, אַן אמת'ע סטאַר־דרעסינג־רום איז דאָס געווען, טאַקע מיט אַלעם גוטען; גאָלדענע שפּיגלען, טהייערע בלאָהע טייפּעסטרי, לעמפּלעך אין אַלע קאָלירען, רייכע מעבעל פּאַסיגע, שעהנע קאַרפּעטס און אנדע־רע גוטע זאכען, עס איז געווען א פּרעכטיגע דרעסינג רום.

איך האָב מיך אָנגעטהאָן און גרימירט צוזאמען מיט דיא איבריגע שוי־שפּיעלערינס.

אין יענער צייט האבען מיר אויסער „דיא גאָלדענע מדינה“ אויך אויפגע־פיהרט אנדערע פּיעסען. איינע אַן איבערמאַכעכץ פון שעקספּיערס „ראָמעא און יוליעט“, מיט'ן העכסט ראָמאַנטישען נאָמען „דיא שבועה ביי א ספר תורה“...

דאַן קומט דיא גרעסטע באָמבע, דיא פּיעסע וואָס האָט מאָגולעסקאָ'ן אויפ־געהויבען איבער דיא וואָלקען מיט זיין ראָלע אַלס „פּייטעל פּאַוואָליע“, דאָס איז „דיא אידישע אימיגראַנטען“ פון שמ"ר (שייקעוויטש).

„דיא אימיגראַנטען“ מיט מאָגולעסקאָ'ן אַלס „פּייטעל פּאַוואָליע“ איז געווען אַן אוצר פאַר אונזער פּיפּעלס טהעאַטער, מיר האָבען מיט דער פּיעסע געמאכט א פאָרמעגען. דיא אידען זיינען געקומען זעהן „פּייטעל“ מיט זיין „פּאַ־וואָ־ליע“. אין אַלע אידישע הייזער, אין דיא גאַסען, אין דיא שעפּער, אומעטום האָט מען נאָכגעמאכט מאָגולעסקאָ'ן. אָבער — פּאַוואָליע! מאָגולעסקאָ'ן נאָכמאכען האָט נור געקענט איינער און דאָס איז געווען — מאָגולעסקאָ !

זיין חן, זיין זיסער חן! ווען וועט דיא אידישע ביהנע געבענשט ווערען מיט נאָך א מאָגולעסקאָ?

איך האָב אין דער פּיעסע ניט געשפּיעלט און איך בין געווען פריי, האָב איך געקענט געהן אין אנדערע טהעאַטערע. אין „טהאַליא טהעאַטער“ האָט מען דאַן געשפּיעלט סאַמע „גאָרדין“, און קעסלער מיט דער ליפּצין, קאַליש מיט מאָש־קאָוויטש'ן און דיא איבריגע אַקטיאָרען דאָרטען האָבען זיך דאַן געשאַפען זייער

בעריהמטהייט, אבער מיר אין פיפעלס טהעאטער האבען זיך דאן געשאפען רייכ־טהום. מילא . . . .

נור זיי, דיא אקטיארען אין טהאליא טהעאטער, זיינען נעביך ניט שולדיג גע־ווען וואס דער גרויסער גארדין האט זיי גרוים געמאכט... גאר גיך האבען זיי זיך מתקנא געווען אין אונזערע גרויסע איינאהמעס און זיי האבען פארוואָרפען דיא קונסט אויף דיא באנטעס, געשיקט „גאט מענש" — צום „טייפעל" און זיך גענומען „דעליווערען דהי גודס" צו ר' „מאישען", צום ווערטהען פובליקום, הייסט עס.

זיי האבען אויפגעפיהרט א קונסט־ווערקעל מיט'ן נאמען: „דיא אידען אין מאראקא, אדער דער לעבעדיגער בריק" און דיא קלאסישע מאדאם קאליש האט קלאסיש דורכגעפיהרט דיא ראלע פון עפעס אן אונגליקליכע נשמה נעביך וואס אנטלויפט מיט א פיצעלע קינדעלע אויף איהרע ארטיסטישע הענד איבער א לעבעדיגען „בריק" פון אקראבאטען . . .

יא, פריינד, אזוי זיינען אונזערע אידישע קינסטלער, מען איז בערייט זיך מקריב צו זיין א שפיעלען אפילו מעטערלינק'ן אבי עס ברייננט גוטע איינגאה־מעס, אבער אז דיא קאסע ווערט שוואך אויפ'ן געזונד, איז רעכט ביי אונזערע קינסטלער זיך צו פארשטעלען אין א לעבעדיגע בריק פון אקראבאטען...

איך בין אוועק אין טהאליא טהעאטער זעהן וויא מאדאם קאליש שפיעלט אויף א „לעבעדיגען בריק".

גראדע איז דאס טהעאטער געווען זעהר שלעכט בעזוכט, דאס „פאלק" האט זיך נישט געלאזען פיהרען אויף דער בריק וויסענדיג אז אין „טהאליא" שפיעלט מען כסדר נור גוטע זאכען וואס זיינען צו שווערליך אביסעל. און דער בעסערער עולם וואס פלעגט בעזוכען טהאליא טהעאטער האט נישט געוואלט קומען אויף דער לעבעדיגער בריק, אוים פראטעסט וואס מען שפיעלט „שונד". הכלל, אין טהאליא טהעאטער איז געווען גאנץ גראם.

אריינקומענדיג אין טהעאטער האב איך אין שפאס א זאג געטהאן: „אי ווי גוט, מען קען זיך צוזעצען אביסעל, ביי אונז איז גאר אן אונגליק, ס'איז ניטא קיין סיט" . . .

מען האט עס האלד אבגעטראגען קעסלער'ן און ער האט געהייסען מיך ארויספיהרען פון טהעאטער. דאס מענעדזשמענט האט עס אבער נישט געטהאן (עס איז מיר אפילו געווע א חידוש) און איך בין געבליבען צו דער פארשטעלונג.

דערפאר האט זיך קעסלער מיט מיר „גערעכענט" פון דער ביהנע אראב; ער האט אויף מיר גע'נו'קעט און נאכגעקרימט טהאמאשעווסקי'ן, געמאכט גרימאסען און אלץ שפיעלענדיג זיין ראלע אין „לעבעדיגען בריק"...

ביי אונז אין פיעלס טהעאטער זיינען דיא טיקעטס געווען צוכאפט אויף וואכען אין פאראוים. אונזערע „אימיגראנטען" האבען אריינגעבראכט א ים מיט גאלד, דיא פיעסע איז געלאפען עטליכע מאנאטען, איבער גאנץ נויארק און אפילו אין דיא ארומיגע שטעדט האט געקלונגען מאגולעסקא'ס וואונדערבארער, חן'עוודיגער „פא־ווא־ליע".

פלוצים ווערט מאגולעסקא קראנק און קען נישט שפיעלען מעהר.

דאס איז געווען פאר אונז א קלאפ ווי פון א דונער געטראפען. אהן מאגו־לעסקא'ן קען מען ניט שפיעלען מעהר „דיא אימיגראנטען", קיין אנדער פיעסע האבען מיר נישט געהאט צוגעגרייט און וויא נעהמט מען פלוצים אראב א פיעסע וואס ברייגנט אזוי פיעל געלד?

מען האט געבראכט דיא גרעסטע דאקטוירים צו מאגולעסקא'ן, אבער ס'האט גאר נישט געהאלפען, ער האט נישט געקענט געהן שפיעלען, ווייל ער איז געווען הייזעריג און נישט געקענט א ווארט אויסריידען.

עס האט אויסגעזעהען אז אונזער ליעבלינג, אונזער מאגולעסקא פערליערט איביג זיין שטימע, זיין סאמעט ווייך און בורשטין קלאהרע כשופ'דיגע שפראך.

אונזער לאגע איז געווען א שרעקליכע, מיר זיינען אלע געווען פערצווייפעל־טע, ערשטענס וועגען מאגולעסקא'ס אונגאטירליכע הייזעריגקייט און צווייטענס, וואס זאלען מיר טהאן אהן א „פייטעל"? ווער קען פארטרעטען דעם גרויסען קינסטלער מאגולעסקא?

דיא פעריאדע פון „גרינווארג"

איך געדענק נישט אקוראט וועמענס עצה דאס איז געווען, ווער עס האט מיר אזא טובה געטאהן, אבער עס איז בעשלאסען געווארען, אז איך מוז אריינשפרינגען אין מאגולעסקא'ס ראלע, אלס „פייטעל פאוואליע".

פון דער בשורה איז מיר פינסטער געווארען אין דיא אויגען. איך האב גע־וויינט וויא איך וואלט געווען פעראורטהיילט אונשולדיגערהייד צום „עלעקטריק

טשער" — איך האָב נישט געוואָלט געהן נאָכשפּיעלען מאַגולעסקאָ'ן זײַן ריזיגען סוקסעס אַלס „פּייטעל".

אָבער, וואָס פאַר אַ ווערטה האָבען מענשליכע געפיהלען געגען דער מעכטיגער טהעאַטער־קאַסע ?

און דיא קאַסע האָט געפאָדערט און באַפוילען: „בעסי שפּיעל"! — און כ'האָב געמוזט שפּיעלען;

גאָט, וויא אונגליקליך איך האָב מיך דאַן געפיהלט !

עס איז ביי מיר אויסגעקומען גלייך וויא מען וואָלט מיר אומיסנע אוועקשטעלען אויף דער ביהנע און אַ צוויי טויזענד קעפּיגע מאַסע זאָל מיך אויסלאַכען און פערלאַכען. איך האָב געלערנט דיא ראָלע און יעדעס וואָרט בעגאָסען מיט בלוטיגע טרעהרען, איך האָב נישט געוואָלט געהן נאָכשפּיעלען מאַגולעסקאָ'ן.

אָבער מען האָט איבער מיר גערעדט און גע'טענה'ט און מיר בעוויזען אז קיין אנדער ברירה איז נישטאָ, קיין אַנדער אַקטיאָר אודאי נישט, וואָרים ווען מען וועט אַרויפשטעלען אויף מאַגולעסקאָ'ס פּלאַץ אין דער ראָלע פון „פּייטעל", וועט מען גלייך אויספייפען, אָבער אויף מיר וועט דאָס פּובליקום לעגען כבוד. מיך האָט דאָס פּובליקום ליעב און — כ'מוז שפּיעלען.

מאַגולעסקאָ האָט מיר געגעבען זיין וואָרט אַז ער וועט מיך פּראָטעזשירען און ווען איך בין אַרויף שפּיעלען איז מאַגולעסקאָ געזעסען אין באָקס, אום טאָמער וועט זיך ווייזען אַן אונצופריעדענהייט צווישען עולם, זאָל ער אַליין ערשיינען באַלד אויף דער ביהנע, כדי דאָס פּובליקום זאָל איהם זעהן אין זיין שרעקליכען קראַנקען צושטאַנד און איך זאָל נישט ליידען קיין בזיונות.

אַ חוץ דעם האָט דאָס מענעדזשמענט אַנגעשטעלט אַן עקסטרא סקוואַדראָן מיט ספּעציעלע בעגייסמערטע... דאָס הייסט, פּשוט, אַ סך בעצאָהלטע בראַוואָפּאַטשערס, קלאַקיאָרען, כדי אַז איך וועל דערהערען דעם גרויסען אַפּלאָוז זאָל איך מיך פיהלען פרייער אין דער ראָלע.

אָבער ס'האָט אַלץ נישט געהאָלפען. דאָס פּובליקום האָט מען טאַקע פערטומעלט, אָבער מיך אַליין נישט. איך בין געווען נערוועז, כמעט אויפן שוועל פון משוגעת, איך האָב געלאַכט און געוויינט, געשפּיעלט מיט היסטעריקע און מיין „פּייטעל" איז אַזוי געווען „פּייטעל" וויא „קוני לעמעל" איז „האַמלעט"...

נאָך יעדען אַקט איז מאַגולעסקאָ אַרויפגעקומען צו מיר הינטער דיא קוליסען און מיך געטרייסט אַז עס געהט גוט דיא פאָרשטעלונג. און אַזוי האָב איך מיך „פּאַוואָליע" איינגעשפּיעלט אין דער ראָלע פון „פּייטעל" און דיא פּיעסע איז

נאָך אבגעלאָפען א זעקס וואָכען פאר געפאַקטע הייזער, מיט מיר אַלס „פּייטעל פּאוואליע".

מאָגולעסקאָ איז אַלץ געווען קראנק, זיין הייזעריגקייט איז געווען אונבע־רחמנות'דיג און ער האָט געמוזט האָבען אַן אָפּעראַציאָן אויפ'ן האלז. און שפּע־טער, ווען ער איז ווידער געזונד געוואָרען; איז ער שוין נישט געווען דערזעלבער מאָגולעסקאָ וואָס פריהער. זיין כּישוף'דיג שמייכעלע מיט זיין צויבערליכען חן זיינען איהם, אמת, פארבליבען, אָבער זיין געזונד איז געווען געבראָכען, זיין שטים האָט געסקריפּעט און נישט איין מאָהל האָט מאָגולעסקאָ, דער גאָט־געבענשטער זשעניאַלער קאָמיקער, געוויינט הינטער די קוליסען בשעת דאָס פּובליקום האָט געלאַכט און איהם אַפּלאָדירט.

מיר האָבען יענעם סיזאָן געמאַכט היבשע עטליכע טויזענדער, כאָטש עס איז אין נויאָרק דאַן געווען שוין פיער אידישע טהעאַטערן, און דער נייער „גרענד טהעאַטער" האָט ווירקליך זיך געלאָזען פיהלען ביי דער קאַסע, ספּעציעל ווען אדלער האָט גענומען דאָרט קעניגען. אָבער געלד האָבען מיר סיי וויא פערדיענט א סך.

נאָך'ן סיזאָן זיינען מיר דעם זומער געפאָהרען אין קאָנטרי וויא טאַקע אמת'ע גבירים. כ'האָב שוין מיטגענומען אפילו א דיענסט־מיידעל צו מיינע קינדער, אז לעבען יאָל זיין געלעבט.

דאָס איז געווען צום ערשטען מאָהל וואָס מיר האָבען בעזוכט די וואונדער־שעהנע קעטסקיל מאָונטיינס. די פיעלע נאַטור־וואונדער וואָס די קעטסקיל בערג פערמאָגען זיינען נישט אזוי גרינג איבערצוגעבען, אָבער יענעם זומער וועל איך נישט פארגעסען; די אַלע בערג שעהנקייטען, די דינע קלאָהרע וואַסערליך וואָס לויפען אויף די העכסטע פעלזען פּונקט וויא אין די נידריגסטע טהאָלען, די מורא'דיג הויכע בערג וואָס גרייכען שיער ביז אין די וואָלקען, דאָס מערקוויר־דיגע לויטערקייט פון דער געזונדער לופט וואָס געפינט זיך אויף די בערג, אַלעס אַלעס האָט אויף מיר געווירקט בעצויבערנד, איך האָב זיך נישט געקענט זאַט אָנטישען מיט די וואונדער פּאַנאָראַמעס פון די קעטסקיל בערג; הפּנים אז דער רבונו של עולם איז דער בעסטער „סינערי פּיינטער" . . .

מיין מאַן איז יענעם זומער געווען פארנומען מיט צוגרייטען פּיעסעלעך פון פערשיעדענע סוזשעטלעך, פאר'ן קומענדען סיזאָן און אזוי זומערן מיר אָב אין די מאָונטיינס און קומען צוריק אין נויער פּיפּעלס טהעאַטער.

דאַן קומט דער „גרינער סיזאָן", דאָס הייסט, דער ווינטער וואָס פּיפּעלס

טהעאטער האט זיך געבאדען אין גאלע „גרינס": „דיא גרינע מויד", (געמאכט פון א ענגלישע מעלאדראמא „רייטשעל גאלדשטיין"). „דיא גרינע קינדער." „דאס גרינע ווייבעל, אדער, דער אידישער יענקי דודל," (אנטליהען פון אב. קאהאן'ס נאוועלע „יע־על דער יענקי"). און „דער גרינער בחור", קורץ — א גרינער סיזאן מיט א סך גרינע דאלערס, אין דיא צעהנדליגע טויזענד.

מיר האבען גאר אליין נישט געוואוסט אויב דאס אידישע פאלק איז, קיין עין הרע, אזא רייכער בעטער וואס קען ברייינגען אזוי פיעל גאלד — פאר אביסעל גרינוואַרג . . .

אין „גרענד" און אין „טהאליא" האבען זיי געשפיעלט גארדין, הויפטמאן, גארקי און זאגאר סטרינדבערג, אבער געלד האט געמאכט אלץ „פיפעלס טעאטער".

מיר האבען דאן ממש גענומען גלויבען אין „גרינס" וויא אין א הייליג־טהום, וארים טאקי באמת — וואס טויג אונז „סטראבעריס" אז „שטשאוו" קאסט בילינגער ? . . .

אין דיא גרינע מייסטערווערקלעך בין איך ארויסגעטראטען און פארנומען דעם פראנט סטיידזש.

דער פשוט'ער טהעאטער־געהער ווייסט אפשר נישט וואס דאס מיינט פאר א שוישפיעלער צו פאַרנעהמען דעם „פראנט סטיידזש", ווייל ער זעהט כסדר זיין סטאר אויף דער ביהנע נאר אין פראנט סטיידזש, אבער א שוישפיעלער ווייסט וואס דאס מיינט פאר אידם, דאס מיינט פשוט: צו זיין „סטאר".

יא, מיינע טהייערע לעזער, עס ווערט שוין אזוי אויסגעמאסטען אויף דער ביהנע, אז דער „פראנט סטיידזש" בעלאנגט צום „סטאר", כדי ער זאל שטענדיג זיין פאר דיא אויגען פון פובליקום.

קוקט אייך צו, ווען איהר זייט אין אידישען טהעאטער, וועט איהר זעהן אז דער סטאר דארף ערשיינען, צורוקען זיך דיא איבריגע שוישפיעלער אין דיא ווינ־קעלעך און דיא פראסצעניום בלייבט ליידיג פאר'ן סטאר. אפילו מאגולעסקא האט געמוזט פארנעהמען א ווינקעל און לאזען דעם פראנט סטיידזש פאר'ן פאטענ־טירטען קאזיאנעם „סטאר".

דאס איז געווען מיין „גייסטיגע" בעלוינונג פאר מיין שפיעלען דאס גרינ־וואַרג, איך האב ענדליך דערגרייכט אליין צו פארנעהמען דיא פראסצעניום, דעם פראנט סטיידזש.

אונזער „קונסט" דאט אלץ געשטיגען העכער און העכער, דאס הייסט, מיר האבען געמאכט אלץ מעהר געלד. עס ווערט אונז „צו ענג" צו וואוינען אויף מעדי־

סאַן וועניו און מיין מאַן קויפט פאַר אונז אַן אייגענע הויז, אַ פּאַלאַסט אין שעהנסטען, רייכסטען געגענד, אין בערדפאָרד עוועניו, בראָוקלין.

מיין רייכטהום גלאַנצט און בלענדט מיר די אויגען . . .

דיא שרעקליכע פינקעל־טראַגעדיע

ווען איך האָב אריינגעמופט אין מיין אייגענע הויז, איז צו מיין גליק קיין גרעניץ נישט געווען.

ווי קען מען דען איבערגעבען יענעם גליקס־געפיהל מיינעם? דאָס דער־גרייכען צו אזא הויכען שטאַפעל אויף'ן לייטער פון געזעלשאַפטליכען לעבען, האָט דאָך מיר געדויערט, פערהעלטניסמעסיג, אַ גאַנץ קורצע צייט, סך הכל אַ פופצעהן ביז זעכצעהן יאָהר, זינט איך האָב אָנגעפאַנגען מיין קאַריערע אַלס שוישפּיעלערין, און אַט האָב איך מיך שוין אריינגעקליבען אין מיין אייגענע היים, מיין אייגענע נעסט, מיין אייגען ווינקעלע.

אודאי איז צו מיין גליק קיין גרעניץ נישט געווען!

און אויסגעפּוצט און בעציערט האָב איך מיין היים מיט אַלעם גוטען: ריין, שעהן און רייך, טהייערע מעבעל, גוטע אָריענטאַלישע טעפּיכער, די פיינסטע שפּיגלען און קאָסטבאַרע בעפּוצונג.

יעדעס צימער איז געווען זאָרגפעלטיג צוגערוימט און מעבלירט מיט גע־שמאַק. מיין פאָרלאָר פלאָאָר און גאַסט־צימער איז דעקאָרירט געוואָרען מיט אַ וואונדערשעהנע עלעקטרישע בעלייכטונג. אַ ספּעציעלער ווינקעל, אָריענטאַליש אויפגעפּוצט, איז געווען אָבגעזונדערט פיר רויכערען. אויף אַ שעהן טישעלע איז געלעגען גוטער טאַבאַק מיט גוטע פייפּס און אַרום זיינען געשטאַנען אַ פּאָאָר טהייערע ווייכע קאַנאַפּעס, גאַנץ אַנגענעהם צו זיצען בהרחבה'דיג און זאָרגלאָז קוקען ווי די רויך־רינגען ציהען זיך צום שעהן געמאָהלענעם סופיט.

אַ שרייב־צימער פאַר מיין מאַן, מעבלירט מיט אַ גוטען סעט פון „מישאָן וואוד" און גוטע שאַפעס מיט טהייערע ביכער — אויף אַלע אידישע שרייבער גע־זאָגט געוואָרען.

אין גאָרטענ'דיל זיינען שעהנע בוימעלעך פערפלאַנצט געוואָרען און אַ באַלקאָן האָבען מיר צוגעבויט און מעבלירט עם מיט טהייערע יאַפּאַנעזישע אַנטי־קען. צו זיצען דאָ און הערען די „ליעבעס ערקלערונגען" און אַלערליי געזאַנגען פון

די פיעלע פויגעלעך, וואָס שפרינגען אום אויף די גרינ־בעקליידעטע צווייגעלעך פון די בוימער אין גאָרטענדיל הינטער מיין הויז, איז אויך א וואוילטאָג.

דאָן די גרוימקייט! גאַנצע פיער עטאַזשען פאר אונז אליין! (אפילו אָהן איין „באָרדער"—נישט ווי אין 120 פאָרסייטה סטריט, נישט היינט גערעכט, אין די פיער רומקעס, אפשר זעבצעהן פאַרשוין . . .) למאי זאָל איך לייקענען, איך האָב געדאַנקט גאָט פאַר מיין עולם הזה און איהם מוחל געווען דערוויל די עולם הבא . . .

מיר האָבען דערענדיגט דעם „גרינעם סיזאָן" אין פיפעלס טהעאטער. מיין מאַן פאָהרט אוועק אויפ'ן ראָוד און איך בלייב אין דערהיים.

מיינע עלטערעז האָבען שוין דאָן געוואוינט היע, נישט אין באַלטימאָר, און מיין פאָטער איז מעהרסטענס געווען ביי מיר.

דאָס גרעסטע פערגעניגען מיינס איז דאָן געווען צו אָבהיטען מיין היים. אויף דער ווערענדאַ צוב גאָרטענדיל פלעג איך מיר זיצען און זיך שפיעלען מיט די קינדער.

עס איז געווען אָנהויב זומער, סאַמע ענדע מאַי, און אלעס ארום האָט געבליהט און געלעבט. ארום מיין הויז אויף בעדפאָרד עוועניו זיינען געווען דאָן לויטער אזעלכע פריוואַט וואוינונגען, די טראָטוארען זיינען מיט בוימעלעך געווען בעזעצט, קיין רעש איז נישט געווען ווער ס'זאָל מאַכען, ווייל עס האָבען דאָרט געוואוינט לויטער אריסטאָקראַטען און קינדערלאָזע יענקים, פלעג איך זיצען ביי מיין הויז און קלייבען נחת פון מיין נחלה.

איין טאָג קומט צו מיר צו־גאַסט מיין שוואָגער, מאָרים פינקעל, און זיין אויסזעהן איז עפעס מאָדנע. ער איז פערוויינט, מעלאַנכאָליש און זעהר נידערגעשלאָגען. איך האָב מיך פשוט דערשראָקען פאר זיין אויסזעהן און איך נעהם איהם טרייסטען, אז א מענש לעבט נישט אייביג, מסתמא איז עס בעשערט געווען פון גאָט, אז סאָפיא קארפ זאָל שטארבען, און אזוי ווייטער. ווייל זינט סאָפיא קארפ איז מיט א שטיקעל צייט צוריק געשטאָרבען, איז פינקעל אומגעאַנגען פערטרויערט. זיי האָבען דאָן אינאיינעם געשפיעלט אין נייעם גרענד טהעאטער און איהר טויט איז געקומען פלוצים: זי איז געשטאָרבען נאָך א גאַנץ יונגע פרוי, און צווישען אונזערע שיישפיעלער אז איינער שטארבט, ווערען אלע איבערגעבליבענע פערטרויערט.

אזוי איז דאָס שוין: אָט די מענשען, וואָס זיינען אין לעבען אויך אקטיאָרען (מאַנכע זיינען מעהר אקטיאָרען אין לעבען ווי אויף דער ביהנע . . .) און אק־

טיאָרען מיין איך דאָ, ווייל זיי פאַרשטעלען זיך, פשוט געלערנט, פאַלשע מענשען. פונדעסטוועגען ווערען אט די אַקטיאָרען גאַנץ אויפריכטיג, ווען זייערער א קאָלעגע שטאַרבט, און דערפאַר האָב איך געמיינט, אַז דאָס איז דער פאַל מיט פינקעל'ן.

אָבער כ'האָב א טעות געהאַט. פינקעל, דער אייזען־שטאַרקער מאַן, פינקעל, האָט געוויינט און וויינענדיג מיך געפרעגט, אויב איך וויים, וואו זיין ווייב, זיין עממאַ, איז.

און ער האָט זיך בעקלאָגט פאַר מיר וועגען זיין טרויעריגען פאַמיליען־לעבען. נאָר אצינד איז ער גאָר בעזאָרגט, ווייל עממאַ איז אוועק פון איהם און האָט מיטגענומען די קינדער זייערע מיט זיך, אָבער וואו זי געפינט זיך ווייסט ער נישט.

איך האָב באמת נישט געוואוסט וואו עממאַ איז. כ'האָב דאַן אפילו נישט געוואוסט, אַז זי איז אוועק פון איהם, ביז ער האָט דאָס מיר דערצעהלט, און מיט א צובראָכען געמיטה, געבויגען און דערשלאָגען, געזעגענט זיך פינקעל מיט מיר און געהט אוועק.

מיט א דריי טעג שפּעטער, דעם 9טען דזשון איז דאָס געווען, האָט פינקעל געשאָסען און פערקריפּעלט זיין שעהנע, געליעבטע עממאַ און זיך אליין צום טויט דערשאָסען מיט'ן זעלבען רעוואָלווער.

דיעזע שרעקליכע טראַגעדיע איז געווען דער רעזולטאַט פון אייפערזוכט.

ביז היינטיגען טאָג קען איך דאָס נישט פאַרשטעהן. איך האָב גוט געקענט מאָרים פינקעל, און, דאַרום טאַקע איז דאָס פאַר מיר א רעטעניש. פינקעל איז געווען אן עגאָאיסט, א מענש וואָס האָט ליעב געהאַט זיך אליין מעהר פון אַלעס און אַלעמען, זיך שטענדיג נור אָבגעהיט זיין לעבען. איהם האָט גאַנץ ווייניג געקימערט דער מאָרגען פון דער וועלט, אבי ער אליין איז געווען זאַט היינט. אָט דער פינקעל, א מענש וואָס איז געווען פאָלקאָם געזונד אין גייסט ווי אין קערפּער,—ענדיגט זיין לעבען מיט א קויל פון א רעוואָלווער!

און צוליעב וואָס? פערצווייפעלטע ליעבע, אייפערזוכט!

פ י נ ק ע ל אייפערזיכטיג?!

וואָס־זשע, איז טאַקע פאַראַן אַזאַ אונטערערדישע קראַפט, וואָס רעגיערט איבער דעם מענשען?

איז דאָס געווען ל י ע ב ע, וואָס האָט געטריבען פינקעל'ן צו ענדיגען זיין לעבען און שיער־שיער דאָס לעבען פון זיין געליעבטע עממאַ?

איז דאָס אַזאַ בראַווע ליעבע וואָס טויטעט מיט איין קלאַפּ? אָדער אפשר

איז דאָס ליעבע וואָס טויטעט לאַנגזאַם, מיט זיסע חניפה און דימענטענע פּרע־זענטען? . . .

מיין מאַן איז דאַן צוריק אהיימגעקומען פון ראַוד. ער איז געווען זעהר ערשיטערט פונ׳ם אונגליק, וואָס האָט געטראָפען אין דער פאַמיליע. עס האָט גענומען א פּאָאַר וואָכען ביז מיר אַלע זיינען אביסעל בערוהיגט געוואָרען און גע־קומען צו זיך פונ׳ם שרעקליכען סקאַנדאַל.

אין א פּאָאַר טעג ארום, דעם 3טען דזשולאַי איז דאָס געווען, זיצען מיר אזוי אויפ׳ן באַלקאָן, ־ָם זיינען אנוועזענד איניגע שוישפּיעלער און משפּחה, מען רעדט און מען פּלוידערט. קומט אָן די נייעס אין ציימונג, אז דער גרויסער אידי־שער פאָלקס־פיהרער דר. טהעאָדאָר הערצל, איז געשטאָרבען.

אונזער גאַנצע פערזאַמעלטע געזעלשאַפט איז געווען זעהר געריהרט פון הערצל׳ס טויט. מעהר אָדער ווייניגער זיינען מיר אַלע געווען נאַציאָנאַליסטיש געזאָנען, און אַלע פאַסען א רעזאָלוציע, דאָס ווען איך׳ל בשלום איבערקומען און אויב ס׳וועט זיין א אינגעל, זאָל מען דעם א נאָמען געבען טהעאָדאָר הערצל.

דיא העכסטע שטופע פון מיין גליק

אויף מאָרגען, דעם 4טען דזשולײַ, 1904, א טאָג נאָך דאָקטאָר הערצעל׳ס טויט, איז מיר געבוירען געוואָרען א זוהנעלע און מיר האָבען איהם א נאָמען גע־געבען טהעאָדאָר הערצל.

דאָס גאַנצע הויז אונזערס איז דעקאָרירט געוואָרען מיט ציון׳ס פאָהן, אַלע משקאות צום ברית זיינען געווען פון ארץ־ישראל, דאָס גאַנצע אָרקעסטער פון פּיפּעלס טהעאַטער האָט געשפּיעלט, און מעהרסטענס נאַציאָנאַלע זאַכען, מען האָט געקענט פראַווען, די שעהנסטע באַלעבאַטישע חתונה, וואָס טעדיניו׳ס ברית האָט אונז געקאָסט. אַלעס רייך און העכסט לוקסוסדיג.

איך, די קימפּעטאָרין, בין געווען בעוואַכט פון דאָקטוירים, נוירסעס, דיענסטען און משרתים. דאַכט זיך די אייגענע קימפּעטאָרין בין איך געווען, וואָס ווען איך האָב אין פילאַדעלפיא געבוירען מיין ערשטלינג, מיין אסתר׳ל, און ווי לאַנג איז עס אזוי? דאָך, דאַן האָב איך געמיינט, אז כ׳בין „געצערטעלט“ ווען מיין שוויעגער האָט מי־ר צוגעטראָגען א טעפּעל קאַווע, און, איצט פאָדען ארום מיר אזוי פיעל מענשען און היטען מיך, ווי אַן אויג אין אָפּ.

און דער אונטערשיער פון דער קימפעטאָרין׳ס צימער פון דאַן ביז אצינד! דאַן זיינען נישט ווייט פון בעט געשטאַנען היבשע עטליכע באַליעס מיט לויג פון געוואַשענע און נישט־געוואַשענע גרעט, און אצינד — בלומען, טהייערע שמעקעדיגע בלומען אַלערליי, פון צווישען די קאָסטבאַרע געשטריקטע פאָרהאַנגען אויף די פענסטער פאַלען שטראָמען ליכט, ווי דורך א רעשעטע, פון דער שטראַהלענדער זונן און בעשיינען דאָס שעהן פערפוצטע און רייך מעבלירט צימער. א זומער ווינטעלע גנב׳עט זיך אריין דורך א פענסטער און צוטראָגט דיא זיסע ריחות פון די שמעקעדיגע בלומען, וואָס פילען אָן מיט א בשמים אראָמאַט דאָס גאַנצע צימער.

אַ נוירס לויפט גלייך צו און וויל צומאַכען דאָס פענסטער, כדי דאָס לינדע ווינטעלע זאָל זיך מעהר נישט קענען אריינ׳גנב׳ענען, די נאַרישע נוירס האָט מורא טאָמער וועט עס דער קימפעטאָרין שאַדען חלילה, א „צוג“ רופט זי דאָס, אָבער איך שריי אויס צו דער נוירס: „לאָז עס, דאָס איז גאָט׳ס ווינטעלע, דאָס האָט ער געשיקט ספּעציעל פאר מיר, ווייל מיר איז אזוי גוט, ווייל איך בין רייך און פון אלעמען געצערטעלט, וואָס איך בין א קימפעטאָרין, דערפאַר שיקט מיר גאָט אויך זיין מתנה, א ווינטעלע וואָס לאַסטשעט און ברענגט מיר צום בעט די זיסע ריחות פון די בלומען ארום מיר, לאָז עס, לאָז עס...“

און באַלד קומט מיר א טראָציגער געדאַנק אין קאָפּ אריין: ווארום האָט גאָט נישט געשיקט מיר זיין מתנה דאַן, ווען איך בין געווען ארים, ווען איך האָב עס אַזוי נויטיג געהאַט? וואָס־זשע, גאָט אליין חנפ׳עט זיך אויך נור צום רייכען?

איך האָב אָבער פאַרטריבען פון זיך די נאַרישע טראָציגע געדאַנקען, מורא־האָבענדיג. אז איך זינדיג רערמיט טאקע געגען אלמעכטיגען גאָט און ער קען מיך נאָך, חלילה, ביישטראָפען...

צו מיין קינד האָט מען מיר צוגענומען א׳ן אם. דאָס איז געווען דאָס איינציגע וואָס מיך האָב געערגערט. איך האָב מורא געהאַט, אַז איך זינדיג געגען מיין קינד, ווייל צו אלע כּיינע פריהעריגע קינדער בין איך אליין געווען דיא אם, אָבער מען האָט מיר איינגערעדט, אַז אצינד בין איך נישט ווי אמאָל, אצינד „פּאַסט“ נישט פאר מיר, אַז איך זאָל אליין זויגען מיין קינד; עפּעס בין איך דאָך אצינד אַן „אריסטאָקראַטקע...“

מיר אפילו, האָט זיך דאָס נישט אַזוי גרינג געקענט פּאַטאָיפּען אין מוח; און אַז איך בין אַן אַריסטאָקראַטקע, בין איך דען קיין מאַמע נישט? אָבער איך בין דאָך נישט מעהר ווי א אידענע, און נאָך א׳ן אקטריסע דערצו, טאָ ווי קען

מען דאָס געהן געגען דער מאָדע ? האָב איך איינגעשטימט צו זיין אן אריסטאָקראַטישע ליידי...

אוועק איז דער זומער און מיר שפּיעלען ווידער טהעאַטער.

ווי געוועהנליך, פיהרען מיר ווידער אויף (אָדער : איבער...) פערשיעדענע פּיעסען, אָבער כ'וועל בלויז דערמאָהנען די וויכטיגסטע.

מיר פיהרען אויף א פּיעסע פון לעאָן קאָברין, מיט'ן נאָמען „די צוויי שוועסטער.“ די פּיעסע מאַכט אַ גרויסען היט און איך צייכען מיך זעהר אויס אין דער ראָלע פון „רוטהי“. א שטיפעריז.

אין יענער צייט איז דאָ אהער געקומען זאַנגוויל, און ער האָט בעזוכט אונזער פּיפּעלס טהעאַטער צו א פאָרשטעלונג פון קאָברין'ס פּיעסע „די צוויי שוועסטער.“

ווי דער שטייגער איז ביי די אידישע אַקטיאָרען, ווען עס קומט א גרויסער גאַסט אין טהעאַטער ווערט מען באַלד דערשראָקענע און מען קריעגט אויפסניי לאָמפּען פיבער. מיר זיינען דאַן געווען גוט נערוועז, אָבער זאַנגוויל אַפּלאָדירט אונז זעהר שטאַרק און מאַכט אונז קאָמפּלימענטען אי פאר דער פּיעסע און אי פאר אונזער שפּיעלען. דאַן וויליגט ער איין מיר זאָלען שפּיעלען זיין פּיעסע „דהי טשילדרען אָוו דהי געטהאָ.“

קאָברין מאַכט די איבערזעצונג פאר אונז (זאַנגוויל שרייבט אין ענגליש.) און דער בעריהמטער פּערפאסער איזראַעל זאַנגוויל, איז אנוועזענד צו די פּראָבען פון זיין ווערק. ער איז זעהר צופריעדען מיט אונז און זאָגט, אז דאָס, וואָס האָט איהם גענומען, מיט די גויאישע אקטיאָרען פיער וואָכען איינשטודירען, האָבען די אידישע בעוויזען אין פיער טעג.

די פּיעסע האָט געהאַט אַ גרויסען בייפאַל. ביי אלע קלאַסען טהעאַטער געהער. די פּרעסע האָט אונז פיעל געלויבט און איך בין געווען איבערגליקליך, וואָס מיר קריגען אזוי פיעל כבוד און נישט גלאַט אבי כבוד, נור טאַקע כבוד פון אונזער סאַמע „סמעטענע,“ פון אונזער אינטעליגענץ.

דעם אמת זאָגענדיג, בין איך אזא כבוד געווען זשעדנע, ווייל זינט אונזער „גרינעם סיזאָן,“ האָט זיך דאָס קאָפּ אינטעליגענץ אונזערס אָבגעקעהרט פון אונז, און דאָס האָט מיר וועה געטאָהן. אמת, מיר האָבען טאַקע געמאַכט א סך געלד מיט דעם „גרינוואַרג,“ אָבער מישטיינס געזאָגט, דעם ארטיסט'ס אָרימע שטיקעל נשמה קען זיך נישט רייך געמאַכט ווערען מיט דאָלערס, דעם אָרימען אָרטיסט ווילט זיך כבוד, ליוב און ביידנע „אונשטערבליכקייט“.

איך בין דערפאר געווען זעהר, זעהר צופריעדען מיט די לויב־געזאנגען, וואס כ׳האב געקראגען באר מיין שפיעלען אין זאנגוויל׳ס פיעסע „די קינדער פון דער געטא.“

דאן איז זאנגוויל צוריקגעקומען קיין נויארק פון זיין בעזוך צום פרעזידענט רוזוועלט, און מיר האבען איהם פארבעטען צו אונז אויף א מאלצייט עסען.

איך בין געווען אזוי בעגייסטערט פון אונזער בעריהמטען גאסט, דאס איך האב אליין צוגעבראַוועט די סעודה. כ׳האב געמאכט א עכט אידישע וועט־שערע, מיט פיש, לאקשען מיט יוך, א קוגעל מיט צימעס און אנדערע גוטע אי־דישע מאכלים.

זאנגוויל האט געלאכט און יעדעם מאכל פערטייטשט פיר זיין ווייב, וואס איז צוליעב מיינע אידישע געקעכצען געווארען נאך מעהר צוגעצויגען צו אונזער פאלק...

מען האט גערעדט וועגען פיעלע ענינים, וואס זיינען נוגע דאס אידישע פאלק, מען האט פארשטעהט זיך, גערעדט פון ציוניזם און זאנגוויל דאט אגי־טירט פאר טעריטאריאליזם.

איך שטעל איהם פאר זיין „געגנער“, מיין קינד, טהעאדאר הערצעל און זאנגוויל נעהמט מיין קינד צו זיך אויף די הענד, שטעלט זיך אויף און קוקט מיט זיינע גרויסע אייגען אויפ׳ן קינד.

אין שטוב איז געווארען גאנץ שטיל. זאנגוויל קושט דאס קינד און טרעהרען קאפען איהם איבער זיינע דארע באקען: ער האט דערביי געזאגט עט־ליכע ווערטער צום אנדענקען פון׳ם פאלקס־פיהרער, דעם אונשטערבליכען טהעאדאר הערצעל.

איך ווער אַ „פּאַמעשטשיכע״

א זעהר אינטערעסאנטען שפּאַס דערמאָהן איך זיך אין פערבינדונג מיט אונזער שפּיעלען זאנגוויל׳ס פּיעסע „די קינדער פון דער גהעטא״.

אין דער פּיעסע איז פאראַן א טיפּ וואָס זאנגוויל האָט גענומען פון לעבען. דאָס איז „מלכה צדק פּנחס״, א קאָפּיע פון דעם פּראָטאָטיפּ, דעם גרויסען דיכ־טער און פאטער פון „התקוה״, נפתלי הערץ אימבער.

פארשטעהט זיך, האָט דער שויּ־שפּיעלער זיך גרימירט און אָנגעטהאָן א פּארוק מיט לאַנגע האָר, עס זאָל זיין עהנליך צו אימבער׳ן.

איינמאָהל, בשעת מיר האָבען גע־שפּיעלט דיא פּיעסע, קומט ארויף צו אונז הינטער דיא קוליסען א קליין אידעל מיט אן אָבגעגאָלטען קאָפּ און צושרייט זיך אויף אונז: „מיר וועט מען נישט נאָכקרימען, אַט האָב איך נישט מעהר קיין לאַנגע טשאָפּרינע און איך פייף אויף אייך״ . . .

דאָס איז געווען אימבער אַליין טאַקע.

דעם גרויסען כבוד וואָס מיר האָבען געקראָגען פון פּובליקום וויא אויך פון דער פּרעסע, פאר אונזער שפּיעלען זאנגוויל׳ס פּיעסע, האָט ערוועקט אין אונז א חשק צו שפּיעלען אין נור גוטע פּיעסען און טהאָמאשעווסקי באַשטעלט ביי גאָר־דינען צוויי פּיעסען מיט אמאָל, איינע פאר זיך און דיא צווייטע פאר מיר. דאָס זיינען דיא בעריהמטע פּיעסען „דער מטורף״ און „אָהן א היים״. אָבער ער האָט זיי נישט געקויפט, ווייל גאָרדין האָט געוואָלט אי געלד, און אי כבוד, און דאָס

האָט נישט געלוינט אַוועקצוגעבען, ווען מען קען אַליין צונויפקלעפּען מיט ניט־טערנעם שפּייעכץ „פּינטעלעך", „נשמה'לעך" מיט „פּעהנדעלעך"...

האָבען מיר ווידער געשפּיעלט באָבע מעשיות און געקייעט שטרויענע פּראָזאַ.

אין איינע פון דיא דאָזיגע האַרץ־רייסענדע קונסטווערקלעך, כ'געדענק „ליי־דער" נישט דעם נאָמען דערפון, האָב איך געשפּיעלט דיא ראָלע פון דער „בעטראָ־גענער העלדינע", און טהאָמאַשעווסקי האָט געשפּיעלט דיא ראָלע פון'ם העלד. אין ערשטען אַקט איז ז'א ליעבע פלאַקערדיג, אין צווייטען אַקט איז דיא ערשטע ליעבע שוין איבערגעפלאַקערט, אין דריטען אַקט געהט ער שוין „פּאָרט" מיט אַנאַנדערער און אין פיערטען אַקט האָט ער חרטה און קומט צוריק, כדי עס זאָל זיין „ענדע גוט — אַלעס גוט".

קומט דיא סצענע ווען ער, דער אונטרייער העלד, בעט איבער דיא העלדינע און שווערט איהר צו „אייביגע ליעבע און טרייהייט" און קושט דעם זוים פון איהר קלייד און פאַלט צו איהרע „פיסע" און זאָ ווייטער, ווייס איך נישט וואָס מיר איז געשעהן דאַן. נו: עפּעס האָב איך געוואָלט נעהמען דעם עולם מיט שטורם און ציהען סימפּאַטהיע צו מיין העלדינע וואָס איך האָב פאָרגעשטעלט, און איך צושפּיעל זיך אויף דיא נערווען פון פובליקום, אַז: פאַר וואָס קומט עס מיר? וואָס האָט ער געדאַט צו מיר? איך וועלק וויא אַן אָבגעשניטענע בלום, און אַזוי ווייטער, — ס'אַ שרעקליכער רחמנות נעביך.

ער זאָגט זיין פּראָזאַ און שווערט מיר „דיא אייביגע טרייהייט". און איך דינג זיך מיט איהם: נו, און דו וועסט מעהר קיינעם נישט ליעבען? און דיא בלאָנדע מיט דער שוואַרצער אויך נישט? וועסט מיר שוין זיין אייביג געטריי?...

— פּלוצים הויבען זיך אויף פון באַקס צוויי לידים און פערלאָזען דאָס טהעאַטער.

מיך האָט דאָס שרעקליך געערגערט, ווייל איך האָב געמיינט אַז אפשר זיי־נען דיא צוויי לידים געוועזן אַ בלאָנדע און אַ שוואַרצע און זיי האָבען זיך באַ־לייריגט פון מיין פּראָזאַ? און איך האָב מעהר דעם מאָנאָלאָג נישט געוואָלט זאָ־גען אין יענער פּיעסע, כ'האָב מורא געהאַט צו פערטרייבען בעזוכער פון טהעאַ־טער וואָס זיינען צופעליג בלאָנדע אָדער שוואַרצע . . .

צו יענער צייט, איידער מיר האָבען געענדיגט דעם סיזאָן, קויפט מיין מאַן אַ „קאָנטרי האָום" פאַר אונז אין דיא קעטסקיל מאָונטיינס צווישען האָנטער און טענערסוויל, און בענאָמענט עס „טהאָמאַשעווסקי ווילאַ".

דאָס איז געווען פאַר מיר אַ מין גן עדן אויף דער וועלט. צו מיין היים אויף בעדפאָרד עוועניו, אַז ס'איז נאָך צוגעקומען אַ זומער היים אין שעהנסטען

געגענד צווישען דיא קעטסקיל בערג, האב איך טאקע געמיינט אז איך בין דיא גליקליכסטע אין דער גאנצער וועלט.

מיין זומער פלאץ איז בעשטאנען פון צעהן אקער לאנד, 2 קאטעדזשעס, א „העןשערי“ אויף צו פלאדיען היהנער, א סטייבעל, א שעהנער גארטען, און שפעטער האט טהאמאשעווסקי אויפגעבויט א טהעאטער וואס רופט זיך „טהאמאשעווסקי'ס פערעדייז גארדען“. מען האט געקויפט פערד, קערידזשעס, א בהמה, עופות — אן אמת'ע פאסעסיע.

מען האט אנגעשמועלט דיענסטען מיט משרתים און זיי ארבייטען דארט, איידער מיר קומען ארויס אהין, זיי פערפלאנצען ארום דיא ווילא מיט טהייערע שמעקעדיגע בלומען, פיקסען אויף דיא קאטעדזשעס, מאכען אלעס שעהן און בעקוועם.

מיין אלטיטשקער טאטע פאהרט אהין אוועק נאך פאר פסח און, אלס הייםישער „כאזאיען,“ פארזעעט ער א גארטען מיט אוגערקעלעך, רעטעכלעך, פשעניטשקעס, ארבוזעס, רויזען און אנדערע גארטענוואַרג.

ווען מיר זיינען ארויסגעקומען אהין, נאך'ן טהעאטער סיזאן, און איך האב דערזעהען מיין טאטען האדעווען דיא גרויסע כאפטע מיט טשיקענס, גענז, קאטשקעס, אינדיקעס און טייבעלעך, ווי זיי זיינען איהם נאכגעלאפען און איהם אריינגענומען אין פלען, איטליך מין שרייענדיג און רעדענדיג אויף זיין בעזונדער שפראך, האט אין מיר דאס הארץ געוואקסען פאר גליק און קינדישע פרייד.

עס האט זיך מיר אויסגעוויזען אז דאס איז א פולוועראַק פון א רייכען פריץ און איך ביז דיא פריצטע.

דיא געגענד וואו אט דער פולוועראַק געפינט זיך איז דער פרעכטיגסטער ווינקעל, דוכט מיר, אויף גאט'ס ערד. דיא לופט איז ריין וויא א גוט געשליפענער דיאמאנט, דיא ווילא שטעהט אויף א הויכען בארג און אראב אין טהאל, אזוי ווי ביי די פיס פון הויכען בארג, איילט כסדר א לייכט רוישיג וואסעריל פערביי, לויפט און לויפט און ווערט קיינמאהל נישט מיעד... אויף דיא שוואכע בוימער, וואס זעהען אויס ווי די שטיינער פון די בערג האבען זייערע קערפערס צוגעדריקט און נישט געלאזען זיי צו־וואקסען זיך אין ראסקאש, פליהען אום פערשיעדענע פויגעלעך און גיבען קאנצערט, לויבען גאט זינגענדיג בציבור. . . ווייט ארום זעהען זיך גרינע לאנקעס אויף וועלכע עס געפינען זיך וואו ניט איז צו־ווארפען איינצעלנע בוימער וואס זעהן פון ווייטען אויס וויא יועב־

טער, וואס גאט אליין האט זיי דארט אוועקגעשטעלט צו היטען דיא אוצרות זיינע און דיא רייכטהימער פון דיא קעטסקיל בערג...

ערגיץ פון בארג פאלט א לויפענד וואסערל אין א טיעפען טהאל אראב און שרייט פון ווייטאג, און דאס געשריי צוטראגט זיך אין דער סביבה צווישען דיא בערג, אזש דיא שוואכע בוימעלעך דערשרעקען זיך און ציטערען מיט יעדען בלעטעלע, ווי א פיש אין וואסער מיט זיינע שופען...

ווייט הערט זיך דאס מורא'דיגע עכא פון א ברומענדען לאקאמאטיוו, וואס רייסט זיך דורך און לויפט מיט פחד צווישען דיא ריזיגע בערג.

אלעס ארום איז אזוי פאנטאסטיש, אזוי געטליך און אזוי גן עדן'דיג לאסטשענד.

אין שטוב איז דא פון כל טוב, אלעס פריש, אלעס שמעקט. קיין זארג, קיינע דאגות, נור לעב און געניס דאס לעבען.

אלע מיינע ליעבע, גאטעניו, זאלען האבען אזעלכע היימען און אלע מיינע שונאים זאלען האבען אזעלכע היימען און נישט קענען בעזיצען זיי...

יעקב גארדין'ס שרעק פאר'ן מארגען

איך האב פערבראכט דעם זומער אין מיין „ווילא“ אין אלערליי וואוילטאגען. בעסער קען מען זיך גאר נישט ווינשען.

עס איז דאן געווען דיא ציוניסטישע קאנווענשאן אין טענערסוויל און א וואגען מיט געסט זיינע פארפאהרען צו אונז אין ווילא. געסט צווישען וועלכע עס האבען זיך געפונען דר. מאגנעס, דער פערשטארבענער דר. ראדין, און פיעלע אנדערע פראמינענטע פערזאנען.

מיר האבען געפייערט דעם אמעריקאנער פרייהייטס יום טוב, דעם 4טען דזשולייו, מיט פייערווערק פאר א דריי הונדערט דאלער. געסט פון ארומיגע האטעלען פלעגען קומען בעוואונדערן דיא פראכטפאלע „טהאמאשעווסקי ווילא“. היימישע האבען געהוליעט, געשפיעלט — נישט ח"ו פיאנא אדער פידעל, נאר קארטען, דיא אייביגע פלעזשור - שפיעל פון צובאלעוועטע פוסטעפאסניקעס און אנדערע גרויסע קעפ.

נישט זייענדיג שטארק בעהאוונט אין דער קארטען־שפיעל, פלעג איך מיר נעהמען מיינע קינדערלעך און שפאצירען מיט זיי איבער דיא פרעכטיגע בערג,

זיך שפּיעלען מיט די קינדער אין גראָז, רייסען ווילדע קוויטען און צאַצקעס, און איך האָב געמיינט אז איך בין אליין אַ קינד צווישען מיינע קינדער.

סוף זומער. אַלעס ווערט פערמאַכט און פערשלאָסען. מיר פערלאָזען דיא בערג און פאָהרען אַ היים, אין אונזער פּאַלאַסט אויף בעדפאָרד עוועניו.

ווידער שפּיעלען מיר אין אונזער פּיפּעלס טהעאַטער. מיר זיינען שוין גאַנץ פאַרנעהמע „סטאַרס" אין דער אידישער טהעאַטער וועלט, מען רעכענט זיך מיט אונז אין דער אידישער גאַס, מיר האָבען כבוד און פערדיענען אַלץ מעהר געלד.

יענעם סיזאָן פיהרען מיר אויף דיא „וועבער" און מאַכען גרויס ערפאָלג. אָבער באַלד נאָך „דיא וועבער" — ווידער דיזעלבע פּיעסעלעך וואָס ברייגנען דיא טולערס. אזוי האָט זיך מיין מאַן געפיהרט שטענדיג, איינע אָדער צוויי פּיעסען גוטע — זאָל דיא פּרעסע האָבען פאַר וואָס צו לויבען, און דאַן ווידער שפּיעלען פּיעסען וואָס דער גרויסער עולם האָט ליעב און צאָהלט דערפאַר אַ סך געלד, דאָס הייסט: זיין אי צו גאָט און אי צו לייט.

דאָס לעבען איז רייך, כסדר פערשוועגדעריש, פון דאָס שעהנסטע און בעסטע קערידזשעס און זאָגאַר אַטאָמאָבילס, וואָס איז דאַן נאָך געווען אַ נאָווינע — עס איז כדאי אזוי צו לעבען אויף דער זינדיגער וועלט...

אין יענער צייט, איז אַהער געקומען פון יוראָפּ צוריק דער פאָטער פון אידישען טהעאַטער, אַברהם גאָלדפאַדען. מען האָט איהם געמאַכט אַ שעהנעם עהרען־אָבענד אין אַדלער'ס גרענד טהעאַטער און איך בין געקומען צום אָבענד, זעהן זיך מיט אברהם גאָלדפאַדען, דעם גוטען גאָלדפאַדען וואָס האָט מיר אזוי פיעל מיטלייד געוויזן ווען איך בין אליין געבליבען אין באָסטאָן אין אנפאַנג פון מיין קאַריערע, ווען טהאָמאַשעווסקי איז דאַן פּלוצים אוועק קיין פילאַדעלפיא און מיך געלאָזט אין באָסטאָן.

גאָלדפאַדען איז שוין געווען אַלט און געעלטערט. ער האָט געקוקט אויף מיר און איהם האָט הנאה געטהאָן מיין רוהם און רייכטהום, און ער האָט מיר דערמאָהנט און געזאָגט: „געדענקסט, בוזי, דאַן אין באָסטאָן ווען דו ביזט געבליבען אליין וויא אַ פּריבלודנע אָוועטשקאַ. געדענקסט? אָבער איך האָב דיר געזאָגט, אַז דו וועסט אַמאָהל זיין אַ גרויסע אַקטריסע. וויפיעל איז שוין אין דעם, אַ יאָהר אַכטצעהן־ניינצעהן, האַ? נו, אַנגעטהאָן ביזטו, קיין עין הרע, בגדי מלכות, כבוד האָסטו אויך, געלויבט השם יתברוך. אונזער גאַרטענדעל בליהט, **דאָס טהעאַטער אונזערס מהיילט פּרנסה און כבוד צו מיינע קינדער, אָבער זעה, מיין קינד, גיב אָב כבוד אינזער ביהנע, אונזער טהעאַטער".**

גוטער אברהם גאָלדפאַדען, גוטער פאַטער!

כבוד האָט ער געבעטען ביי דיא שוישפּיעלער פאַר דער ביהנע, אָבער ניט פאַר זיך אַליין, אָבּוּאָהל דיא אידישע ביהנע איז געווען גאָלדפאַדענס לעבען. ער איז געזעסען דאַן אין באָקס, געקוקט אויף דער שעהנער עלעגאַנטער ביהנע פון גרענד טהעאַטער און אויף דיא פיעלע אַקטיאָרען אויף דער ביהנע און אַרום איהם אין באָקס, און זיין האַרץ האָט געקוואָלען פון נחת.

איך האָב אין זיינע אַלטע אויגען געלעזען זיין פריידע און זיין גליק, ער האָט וויא כמעט געגאַפּט און שטילערהייד אין זיך געשעפּטשעט: „מיין אידיש טהעאַטער, מעשי ידי“.

דאַן קומט ווידער דער ליעבער זומער און מיר פאָהרען ווידער אין אונזער שעהנער ווילאַ אין דיא קעטסקיל מאַונטענס.

אַלעס איז ווידער פריש בעלעבט און ניי בעגרינט.

מיר האָבען אַ גרויסען גאַסט, אַ ליעבען גאַסט, יעקב גאָרדין קומט צו אונז און פאַרברענגט אַ וואָך צייט. איך האָב געוואָלט אַז דיא וואָך זאָל זיך ציהען חדשים לאַנג, איך בין איבערגליקליך פון אונזער טהייערען גאַסט.

איך האָב איהם געקאָרמעט וויא אַ קינד, מיט היימיש געבאַקענע קיכלעך מיט טהעע. וואָס ער האָט זעהר ליעב געהאַט. קיין זאַך איז פאַר מיר נישט שווער געווען; איך האָב גאַר נישט געוואָלט צוטהיילען מיינע דיענסטען אַזאַ כבוד, אַז זיי זאָלען בעדיענען גאָרדינען, איך האָב בעסער אַליין געוואָלט דאָס גליק האָבען, איך האָב איהם געמאַכט אַלערליי לאַקעטקעלעך וויא מען מאַכט פאַר אַ צופּיעסטעט בן יחיד'ל, ווייל איך האָב געוואוסט אַז יעקב גאָרדין איז ביי אונז אַ בן יחיד.

איינמאָהל, אַ זונטאַג אין דער פריה איז דאָס געווען, זיצט גאָרדין אויף דער וועראַנדע און קוקט פאַר זיך אין דער ווייטקייט אַריין. איך האָב אַרויסגע־בראַכט אַ גלאָז טהעע פאַר איהם און זיך צוגעזעצט לעבען איהם אין דער קיהלער מאָרגען לופט.

אַרום איז שאַ־שטיל, קיין וואַכעדיגער טומעל, בלויז דאָס זינגען פון דיא פויגעלעך און דאָס שטילער מורמלען פון'ם וואַסערל אין טהאָל. גאָרדין זיצט פער־טראַכט און הערט זיך איין אין דער שטילקייט.

פּלוצים גיט ער אַ זאָג, קוקענדיג אויף דיא פאַסען ליכט וואָס שטראָמען פון דער מאָרגען־זונען דורך דיא בוימער־צווייגען אויף דער ערד אַראָב: „ווייסט איהר, מאַדאַם, וואָס איך טראַכט? איך טראַכט אַז גאָט איז אַ גוטער פּערפאַסער... איהר הערט וויא דיא פויגעלעך זינגען שירה און דאָס לויפענדע וואַסערל איז אַ

מין שטילע פיאנא בעגלייטונג... זעהט ווי די ראסע גליאסקעט אויף דיא גראזען אנטקעגען דער זונן, וויא דיאמאנטען אין א פינסטערער נאכט... זאג דעם אמת, בעסי, איז דו ביזט נישט בייז אויף גאט?..."

איך האב פערשטאנען גארדין'ס גוטמוטהיגע סאטירע וואס איז געלעגען אין זיין פראגע, אבער איך האב איהם נישט געענטפערט, נור מיר האט זיך פערוואלט איהם אבטהאן עפעס א שפיצעל, כאטש איהם אבנארען, און איך האב איהם איינגערעדט אז דיא שטילקייט וואס הערשט אצינד ארום אונז, איז דערפאר וויל היינט איז זונטאג... אפילו דיא טריין, האב איך געזאגט, פייפט אויך נישט היינט אין דיא בערג צוליעב דעם הייליגען זונטאג.

פלוצים קומט אן אין דיא בערג א טריין און א מורא'דיגער פייף שניידט דורך דיא קיהלע מארגען-לופט. גארדין איז געבליבען א פערציטערטער און איך האב געלאכט. גארדין רעדט דאן פון דעם בערג גייסט, וואס דיא מענשען האבען צושטערט זיין רוה, (ער האט דאס שפעטער אנגעשריבען אין א פראלאג צו זיין פיעסע „אויף די בערג") און אנדערע נאטור גייסטער וואס וועלען זיך אמאל אברעכענען מיט דעם גייציגען מענשעלע. . .

איך האב זעהר גערן זיך צוגעהערט צו גארדין'ס קלוגע רייד.

באלד ווערט מיט אמאהל זיין פנים מאדנע ערנסט, זיינע אויגען פערחלום'ט און ער זאגט: „דו ווייסט, בעסי, מיך שרעקט דער מארגען... א מענש איז קיין מאל נישט ביי זיך אין דיא הענד"... און איך האב איהם געפרעגט: „טא ביי וועמען־זשע איז דיא הענד **איז** דער מענש ? . . ."

מיין בייזע פאנטאזיע

גארדין'ס רייד האבען געהאט א שטארקע ווירקונג אויף מיר. איך האב פיעל געדענקט און געטראכט איבער דעם פאלקס-ווערטעל וואס גארדין האט מיר איבערגעזאגט : „א מענש איז נישט ביי זיך אין די הענד."

און ווען גארדין איז שוין געווען אוועק געפאהרען פון אונז, האב איך אלץ נישט געקענט פארגעסען זיינע רייד, און כ'וועל קיינמאל נישט פערגעסען דיא ווערטער : „א מענש איז נישט ביי זיך אין די הענד."

די מורא'דיג הויכע בערג, האבען מיך געלאקט און געשראקען. כ'האב זיך געשראקען פאר זייער איביגעס שטיל שוויינען און ריעזיגע גרויסקייט, נאר

פונדעסטוועגען האט מיך דאָך געצויגען צו קלעטערען אויפ'ן סאַמע העכסטען פעלז; מיך האט געצויגען צו די בערג, צו דער איינזאַמקייט.

און שעה'ן לאַנג פלעג איך זיך פערקלייבען אויפ'ן סאַמע העכסטען באַרג, זיצען אליין אין דער טויטער שטילקייט און קוקען צוועקלאָז פאַר זיך; אַט צו די וואָלקען וואָס זיינען כמעט נאָהענט פערביי מיר געפלויגען, און אַט צו די טיפע טאָהלען וואָס ארום די בערג.

גאַנץ ווייט זעהט זיך דער שעהנער „האַדזאָן ריווער", וואָס ציהט זיך, ווי אַ דינער בלאָה־זיידענער לאַנגער שלאַנג צווישען צוויי שורות טונקעל גרינע הויכע בערג. אַרום זעהען זיך אויך עטליכע „סטייטס", וואָס פון ווייטענס זעהן זיי אויס ווי קופּעס ערד אויף וועלכע מוראשקעס קריכען אום... עס איז אַ מורא־דיג הויכער באַרג אויף וועלכען איך פלעג ליעב האָבען צו זיצען אַליין, קוקען צוועקלאָז און טראַכטען אַלערליי געדאַנקען....

מיר איז דאָן געווען גוט אין מיין וואָכעדיג לעבען, בעסער ווי מען קען זיך ווינשען. צו מיין לוקסוס און גליק איז קיין גרעניץ נישט געווען, איך האָב מיך געפונען אויף דעם העכסטען שטאַפּעל פון אַ גליקליך לעבען, אָבער צ ו ר פ ר י ע ד ע נ ה י י ט, ר ו ה י ג ק י י ט — דאס האָט מיר געפעהלט.

איך בין געווען אין העכסטען וואוילטאָג, און מיין נ ש מ ה איז געווען אין טיעפסטען וועהטאָג, עפּעס האָב איך געהאט אַ געפיהל, גלייך ווי אַט דיא אַלע פערגניגענס מיינע וואָלט מיר עמיצער ג ע ש ע נ ק ט — און דאס האָט מיר וועה געטאָהן.

איך האב פיינט נדבות, איך בין נישט קיין בעטלערקע.

אויף דעם הויכען באַרג בין איך געזעסען אין מאָדנע געדאַנקען. גאַנצע און אָבגעריסענע, האָבען געעבבערט מיין מח. אין דער שטילקייט און איינזאַמ־קייט פון דער פרייער נאַטור האט מיין אָרימע פאַנטאַזיע איבער מיר אַ שטאַר־קע שליטה געקריגען און מיך איינגעוויקעלט אין אַ נעץ פון מאָדנע געדאַנקען, פּונקט ווי איך וואָלט איצט אין מיינע קינדער יאהרען געווען, ווען איך פלעג וועגען אַלעם חלום'ן, פאַנטאַזירען, בויען לופט־שלעסער פאַר מיר....

איך זיץ אויף דעם הויכען באַרג און איך טראַכט וועגען אַלעם און אַלעמען, געדאַנקען אָבגעריסענע און נישט דערענדיגטע, איך טראַכט:

— מיין גליק איז אַ דערוויילינעס; עס וועט נישט דויערען; עס איז צו גוט עס זאָל זיין דויערהאַפט; עס איז נור אַ חלום, אַ זיסער חלום, און פּונקט ווי אַלע חלומות פערשווינדען, אזוי וועט אויך מיין חלום פערשווינדען; מיין גליק

וועט צונישט ווערען ווי א שעהנע זייפען־בלאז וואס קינדער לאזען אין דער לופט פון מילינע וואסער, און — בין איך דען גליקליך ? פרעמדע מענשען מיי־נען אזוי, אבער אין דער אמת'ן ! בין איך דען צופריעדען מיט די מתנות וואס איך קריג, ווען איך ווייס דער צוועק דערפון ?...

— א וועלט, א גרויסע וועלט בעוועגט זיך, ווער בעוועגט עס ? וואס הייסט ווער, גאט ! געוויס אודאי. אבער אויף אט דער גרויסער וועלט געפינען זיך אזוי פיעל קליינע וועלטעלעך !... און ווער רעגיערט זיי, דיזע וועלטעלעך? אויך דער זעלבער גאט. אדער איטליך קליין וועלטעלע ווערט געפיהרט פון א קליין גאט'עלע ?...

עס זיינען דאך פאראן נאך אזוי פיעל וועלטעלעך פון געוויסע קלאסען מענשען, ווי למשל : ארימע, רייכע, גנבים, צדיקים, גזלנים, קריטיקער, אקט־יארען — יא, טאקע, אונזער וועלטעל, דאס טהעאטער וועלטעל וואס נעהמט אריין אין זיך אט די אלע אויסגערעכענטע מינים מיט נאך טויזענדערליי אנ־דערע מינים... אט דאס טהעאטער־וועלטעל, אין וועלכען איך לעב שוין א קנאפע צוואנציג יאהר פון מיין לעבען — האט דאס אויך א בעזונדער גאט'על וואס פיהרט עס ?... אויב יא, דאן מוז עס זיין זעהר א ביליג גאט'על... פונקט ווי א רוסישער סאטניאק איז א קליין שטעדטעל, וואס זיין כאבאר בעשטעהט פון א גלעזעל בראנפען מיט א רייפטעל ברויט... פע, מיר ווערט קאלאמוטנע פון דיר, גאט פון אידישען טהעאטער־וועלטעל !...

נור איך דערטראכט נישט צו קיין פערגלייך... באלד יאגט אן א צוויי־טער געדאנק, א מאדנער, א בייזער, א שרעקליכער....

געטראגען אויף דיא פליעגעל פון מיין ווילד צויאגטע פאנטאזיע, אין דער הויכקייט און איינזאמקייט וואו איך געפין זיך אצינד אויפ'ן שפיץ בארג, ווייזט זיך מיר אויס, אז איך הער א גערעדעריי, ווי א בייזער ענטפער אויף מיין פריהעריגען חוזק איבער דעם גאט פון אידישען טהעאטער־וועלטעל. און איך פארנעהם א געשפערך פון אונזיכטבארע מיילער, אבער דייטליך הער איך יעדען און עס מאכט מיך נאך מעהר פערלווירען — כמעט צום טויט דערשראקען.

איך הער :

— „א מענש איז קיינמאל נישט ביי זיך אין דיא הענד !“...

און מיין ווילדע פאנטאזיע טראגט מיך אין די הימעל ספערען, און איך

זעה דאס הימעל־רייך וואו עס געוועלטיגען די געטער, און א פחד נעהמט מיך ארום.... איך פארנעהם ווי דער גאָט פון טהעאטער־וועלטעל רופט און זאָגט:

— „מיינע קליינע גרויסקייטען טרעטען אויף געזעצע... עס געהט זיי גוט, מאַכען זיי מעהר קיין אונטערשיעד צווישען רעכט און אונרעכט... דער מאָראל האבען זיי דאס פנים מיט שמינק פארשמירט... זיי קרוינען זיך אליין מיט נעמען פון פלאַנעטען און צווינגען די שוואכערע פון זיי צו דיענען זיי ווי צו געטער... זיי בראָדיען אין זייער צאָם און לעסטערן צניעות... איך פיהל מיך שטאָלץ צו זיין דער גאָט איבער אזא וועלטעל... אָבער נאָך גיעבט עס מאַנכע וואס דערצאָרנען מיין שטאָלץ... דאס זיינען דיעניגע וואס דיענען נאָך צום גאָט פון אור־אַלטע צייטען... זיי פיהרען פאמיליען־לעבען, שעצען אנשטענדיגקייט, ערציעהען קינדער און זיי קענען נאָך אזוי אויסלעבען זייערע יאָהרען אין דיא נעסטען וואָס זיי האָבען זיך מיט זייערע כוחות אויפגעבויט... דאָס טאָהר ניט זיין!.. קום אהער, דו, „געטין פון פערדערבונג“, איך האב פאר דיר א שליחות“...

און עס קומט צום טראָהן א בלאָנדע נימפּפע, מיט א קראַנץ פון געלב־גלאַנציגע בלעטער. ווי שופּען פון א גרויסען פיש, ארום איהר שטערען... שטעלט דעם שלאַנקען קערפּער איהרען אויף איהרע קניע און קוקט מיט איהרע וואסער־בלאָהע אויגען צום טראָהן; זיא ווארט אויף איהר שליחות...

און דער גאָט פון טהעאטער־וועלטעל רעדט ווייטער און זאָגט:

— „געה אַרונטער אין מיין ממשלה, געטין פון פערדערבונג, און טהו דיין פפליכט... דאָרט וועסטו טרעפען אייניגע וואס לעבען זיך מעהר ווייניגער גליקליך און צופריעדען, געה און טהו דיין פפליכט!“...

— „מיין האַר — ענטפערט די געטין פון פערדערבונג — איך האב מיין פפליכט קיינמאָל נישט פערנאכלעסיגט... איך בין דיין טרייע דיענערין... נור איין פּאָארעל איז פאראן אין דיין ממשלה וואס איך האב שוין יאהרען לאַנג געזוכט צו פארגיפטען זייער צופריעדענהייט, אָבער עס איז מיר ביז איצט נישט געלונגען... איך האב זיי שוין פיעלע מאָל בעזוכט אין פערשיעדענע געשטאַלטען, אָבער זיי זיינען צו געצענדיענעריש, זיי ציטערען פאר דער מאָראל און עפענט־ליכקייט.... מיט איהם בין איך שוין פיעלע מאָל איינפערשטאַנען געוועזן צו געהן אויפ'ן גלייכען וועג פון פערדערבונג... נור געגען איהר בין איך געבליעבען אונ־מעכטיג. זי איז צו עגאָאיסטיש און לאָז איהם ניט אָפּ, טראָטץ מיינע בעמיהונ־גען... גרויסער האַר, גיב מיר צו הילף דעם טייוועל, און מירביידע וועלען מיט־נעהמען געווג גיפט אויסצופיהרען דיין באפעהל“....

נישט ווארטענדיג אויף גאָט'ס רוף, איז שוין דער טייוועל געשטאַנען לעבען דער „געטין פון פערדערבונג" אנטקעגען טראָהן, גרייט צו געהן מיט איהר אין שליחות...

זיינע שארף פערשפיצטע אויגעלעך האָבען געפינקעלט מיט חניפה, זיינע קוטשעראווע האָאר האָבען געפּרעסט זיין טייפלישען קאָפּ און איהם עטוואס געבויגען אין פאָראויס, אזוי דאס זיינע פּלייצעס פון זיין הויכען קערפּער האָבען אויסגעזעהן ווי כמעט סוטולעוואטע. זיין לאנג און שמאָל פּנים איז נאָך לענגער און שמעלער געווארען און מיט זיינע דינע טייפלישע ליפּען האָט ער אונטערטהעניג געזאגט צום גאָט פון טהעאַטער־וועלטעל: „איך בין צו דיענסט, מיין הויכווירדיגער הערר !"...

און אויף א זייל פון פייער וואס איז דורכגעפלויגען מיינע אויגען מיט אַ זיג־זאַג ווי פון א בליץ, האָבען זיי, די געטין פון פערדערבונג און דער טייפעל, פערלאָזען דאס הימעל־רייך און — —

איך האב זיך שטארק צולאכט פון מיין מאָדנע פאנטאַזיע, אָבער אויך שטארק געשראָקען זיך...

די איינזאמקייט וואס מיר האט אומרינגעלט אויפ'ן הויכען בארג האָט מיך גענומען שרעקען... און איך בין געלאָפען און אנטלאָפען פון דער מעכטיגער נאַטור און בין אוועק צו מיר אין מיין רייכער „ווילא."

מיין הארץ דאָט שטארק געשלאָגען פון שרעק, איך האב ארומגעכאַפּט מיינע קינדערלאָך און זיי היים געקושט. מיט טרעהרען אין די אויגען האב איך געקוקט אויף מיין היים און פאמיליע און שטילערהייד האָב איך גאָט געבעטען, א שטילע תפילה האב איך געשיקט צום רבונו של עולם, אז מיין בייזע פאנטאַזיע זאָל נישט מקוים ווערען. זאָל נישט מקוים ווערען.....

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

ביים טויטען־בעט פון אברהם גאָלדפאַדען

ווידער איז אַוועק נאָך אַ זומער, מיר פערלאָזען ווידער אונזער רייכע זומער־היים און קומען צוריק אין שטאָדט, אין אונזער אייגענע הויז אויף בעדפאָרד עוו.

אין שטאָדט איז נישט וויא אין דאָרף, דאָ טרוימט זיך וויניגער און דאָ פאַנטאַזירט זיך וויניגער... מען איז פערנומען מיט פּרנסה. און באַלד קומט אָן דער סיזאָן. מען פאַנגט אָן שפּיעלען טהעאַטער, מען דארף זיך דערמאָהנען אין אַלטע ראָלען און שטודירען נייע, ווידער שמינק און קאָסטיומען, ווידער אַפּלאָדיס־מענטען, סוקסעס, דורכפאַל, ערגערניש און פרייד און אַזוי שוין ביז דעם קומענדען זומער, אַלץ יאָגעניש מיט טומעל...

אין יענעם ווינטער פיהרען מיר אויף אַ ליטעראַרישע פּיעסע וואָס פערשאַפט אונז פיעל כבוד, דאָס איז געווען ז. ליבין׳ס „דער טרוימער". איך האָב געשפּיעלט דיא ערנסטע ראָלע פון „עווא" און האָב געהאַט אַ גרויסען ערפאָלג, און נישט איינמאָהל ווען איך האָב געזונגען דאָס ליעדעל:

„קינדערשע הענטעלעך, בינדען צוזאַמען
מיט אייזערנע קייטעלעך, דעם טאַטען מיט דער מאַמען"

האָב איך זיך בעגאָסען מיט טרעהרען, אמת׳ע טרעהרען פון טיעפען הארצען, נישט קיין אַקטיאָרסקע טרעהרען . . .

ליבין איז דאַן געווען אין זיין גלענצענדע שאַפונגס פּעריאָדע. זיין גרויסער ערפאָלג איז געווען זיין דראַמאַ „דיא געבראָכענע הערצער" וואָס אַדלער האָט אויפגעפיהרט אין גרענד טהעאַטער. ליבין איז דאַן געווען נישט לאַנג ביים טהעאַטער און ער האָט געזוכט ערפאָלג נישט בלויז ביי דער קאַסע, נור אויך ביי דער פּרעסע... און אַזאַ ערפאָלג האָט דאַן ליבין געהאַט מיט זיין „טרוימער". דיא פּרעסע האָט איהם, און אויך אונז פּאָר׳ן שפּיעלען, געוואַלדיג געלויבט.

דאַן קויפען מיר אַ פּיעסע ביים אַלטען גאָלדפאַדען, דאָס איז דיא פּיעסע „בן עמי". גאָלדפאַדען האָט דיזע שטיק פּערקויפט אַדלער׳ן, אָבער זיא איז נישט אויפגעפיהרט געוואָרען צום אָבגעמאַכטען טערמין, און אין אַלגעמיין האָט זיך דאַן אַדלער געקווייקעלט און נישט געוואָלט שפּיעלען אין „בן עמי". טהאָמאַשעווסקי קויפט, אַלזאָ, דיא פּיעסע ביי גאָלדפאַדענען און מיר פיהרען דאָס אויף אין פּיפּעלס טהעאַטער.

דער פאַטער פון דער אידישער ביהנע, אברהם גאָלדפאַדען, האָט געפיהלט

אז „בן עמי" איז זיין לעצטעס ווערק און ער האט דאס אונצעהליגע מאל ווידער־האלט. ער האט געוואלט אז זיין לעצטע שטיק זאל נישט זיין קיין האפקע־פיעסע, וואו דיא מוזיק שפיעלט אהן א פארוואס, ער האט דארום פערלאנגט אז מען זאל אויפפיהרען „בן עמי" אלס א דראמא, אהן מוזיק. אבער דער דירעקטאר פון טהעאטער האט געהייסען „מאכען מוזיק" און עס איז געבליבען וויא דער דירעקטאר האט געהייסען און נישט וויא דער פערפאסער האט געוואלט.

ביים אנפאנג איז דיא פיעסע געווען א דורכפאל, מען האט זיא שוין גע־זאלט אפילו אראבנעהמען פון דער ביהנע און שטעלען אנאנדערע, אבער גאלד־פאדען ווערט דאן פלוצים שטארק קראנק. אין עטליכע טעג ארום קומט דער קאלטער טויט און רייסט איהם אוועק פון דער וועלט. גאלדפאדען שטארבט און מיט זיין טויט „בומט" ער זיין לעצטעס ווערק. די פיעסע „בן עמי" ווערט א סוקסעס און „לויפט" א פיערצעהן וואכען „סטרייט."

איך האב איינינע מאהל בעזוכט גאלדפאדען'ן ווען ער איז קראנק געוואָרען. איך בין אויך געווען ביי זיין קראנקען־בעט דעם טאג וואס ער איז געשטארבען. איך בין דאן צוגעגאנגען צו איהם. ער איז געלעגען שוין מעהר טויט וויא לעבעדיג, און איך האב איהם געוועקט פון דעם שרעקליכען אייביגען שלאף אין וועלכען ער האט געהאלטען ביים אריינפאלען... ער האט קוים זיינע אויסגעלאשענע אויגען געעפענט, ער האט מיין שטימע דערקענט, און ער האט געזאגט דיא ווערטער וואס איך האב אין דער ראלע פון זיין „בן עמי": „איך־האב־א־רעוואלווער — — איך־שטארב" . . .

עס זיינען אנגעקומען דיא קינדער פון „דר. הערצל ציון קלאב". דער דאק־טאר וואס איז געשטאנען דאן לעבען גאלדפאדען'ן האט איהם געוועקט און גע־זאגט: „זעהט, הערר גאלדפאדען, דיא קינדער פון אייער פאלק זיינען אייך געקומען מבקר חולה זיין"... ער האט שוין דיא אויגען נישט געעפענט מעהר, זיינע ליפען האבען דאך ארויסגעשעפטשעט: „ה־ת־ק־ו־ה" —

האפנונג איז געווען דאס לעצטע וואָרט פון דעם גרויסען דיכטער אברהם גאלדפאדען. באלד איז ער געשטארבען.

ארום זיין בעט אין זיין ארימער וואהנונג זיינען דאן געווען, זיין געליעבטע פרוי (וואס איז אין א יאהר ארום נאך גאלדפאדען'ס טויט, אליין געשטארבען אן עלענדע, אין ארימע צוויי רומקעס אין א טענעמענט הויז), זיין ברודער נפתלי, יוסף באראנדעס, דער אלטער אקטיאר לייזער צוקערמאן, (לאנג לעבען זאל ער! ער איז פון דיא ערשטע אידישע אקטיארען וואס איז אויפגעטראטען אין אלע

גאָלדפאַדען'ס פּיעסען און כמעט אין גאַנצען אידישען רעפּערטואַר פון אַמאָליגען אידישען טהעאַטער. נאָך היינט, ענדע מאַי 1916 שפּיעלט צוקערמאַן אידיש טהעאַטער און אַמוזירט דעם עולם). נאָך אַ פּאָר אידישע אַקטיאָרען און דיא דאָקטוירים וואָס האָבען בעהאַנדעלט דעם גרויסען קראַנקען: דאָקטאָר בראָדער און אַ וויענער דאָקטאָר, וואָס איז ערשט נישט לאַנג געקומען קיין נויאָרק פון אייראָפּאַ.

דער וויענער דאָקטאָר ספּעציעל, האָט שוואַר געאַרבייט צו דערהאַלטען ביים לעבען דעם פאַטער פון אידישען טהעאַטער, אָבער דער טויט איז פלינקער וויא אַלע דאָקטוירים און ער גנב'עט זיך אַריין כאָטש מען מעג איהם וויא היטען.

אויף מיר האָט דער וויענער דאָקטאָר געמאַכט אַ מאָדנעם איינדרוק בשעת מען האָט איהם מיר פאָרגעשטעלט ביי גאָלדפאַדען'ס טויטען־בעט; הויך און עט־וואָס סוטולעוואַטע, קליינע שאַרף פערשפּיצטע אויגען מיט אַ קאַצען־קאָליר, אַ עכט אידישע נאָז און ברעמען וויא מעשׂיסטאַ, טונקעל ברוינע קוטשעראַוועַ האָאָר, דאָס פּנים לאַנג און שמאָל, דינע ליפּען, דיא אויבערשטע בעשפּראָצט מיט אַ לייכטע וואָנצע, זעהר עלעגאַנט און אַריסטאָקראַטיש אין זיין בענעהמונג. אָט וויא נישט שעהן, זאָגאַר כמעט אבשטויסענד ער איז געווען מיט זיין אויסזעהן, האָט ער אָבער געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ זעהר ליעבליכען, סימפּאַטישען מענש. זעהר עדעל אין זיין האַלטונג, אינטעליגענט און זיין דינע שטימע לאַסטשענד, עפּעס וויא אונטערטהעניג . . .

אַ מערקווירדיגען איינדרוק האָט ער דאַן אויף מיר געמאַכט.

גאָלדפאַדען'ס לויה איז געווען אַ זעהר איינדרוקספאָלע. מיין מאַן איז דאַן געלעגען קראַנק און האָט נישט געקענט קומען צו דעם גרויסען טרויער־צוג, האָט מען פערביי געפיהרט דעם ארון מיט גאָלדפאַדען'ס טויטען קערפּער פאַרביי אונזער הויז אויף בעדפאָרד עוועניו און דיא פּראָצעסיע האָט זיך אָבגעשטעלט לכבוד טהאָמאַשעווסקי'ן, דאָס כאָר האָט געזונגען און טהאָמאַשעווסקי איז קראַנקערהייד געשטאַנען ביים פענסטער און ביטער געוויינט אויף דעם פאָלק'ס גרויסען פערלוסט, אויפן טויט פון אברהם גאָלדפאַדען.

אויף וואַשינגטאָן סעמעטערי האָט מען בעהאַלטען דיא ביינער פון אונזער פאָלקס־דיכטער, דעם גרינדער פון אידישען טהעאַטער, אברהם גאָלדפאַדען.

מען האָט רעדעס געהאַלטען אויפן פרישען קבר, דערצעהלט וויא גרויס גאָלדפאַדען איז געווען, אָבער קיינער האָט נישט דערצעהלט אַז דער גרויסער גאָלדפאַדען האָט אויף דער עלטער נישט געהאַט אָפּט קיין טעלער זופּ... פון זיינע אוצרות וואָס ער האָט געשאַפען און אַוועקגעגעבען צו זיין פאָלק איז איהם נישט

געבליבען אויף צו דערלעבען זיינע עלטערע יאָהרען בהרחבה, ער האָט געמוזט אנקומען צום ארימען מיטעל, צו לעבען פון א בענעפיט אין אידישען טהעאטער...
גרימער קינסטלער! ארים אידיש פאָלק . . .

איך פאַל אַראָפּ פון הימעל

נאָך א פּאָאר מאנאט שפּיעלען גאָלדפאַדען'ס „בן עמי." אימפּאָרטירט מען פון לאָנדאָן א נייע פּרימאַדאָנא צו אונז אין פּיפּעלס טהעאטער.

איין אבענד האבען מיר געשפּיעלט „די הוגענאָטען." ביי דער סצענע וואו מען שיסט די הוגענאָטען און איך האַלט אָב דעם „קעניג פון נאַוואַר," ער זאָל נישט געדן אין פייער אריין, און איך פערשפּאַר איהם ביי מיר אין צימער, גיב איך אַ פּראַל צו די טיר און שריי אויס: „ער איזט גערעטעט! . . ." נור בשעת איך האָב א קלאַפּ געטהון מיט איין האַנד אין טיר, האָב איך זיך אריינגעיאָגט אַ טשוואק אין האַנד און כ'האָב באלד דערזעהן מיין אייגען בלוט אויף דער סינערי.

איך האָב געכאפּט אין האַנד א שטיק שמאַטע, וואָס כ'האָב געפונען אויף דער ביהנע, האָב עס שטארק געדריקט אין מיין צובלוטיגטער האַנד און אזוי האָב איך געענדיגט די סצענע ביז צום שלום אקט.

ווען דער קוירטען איז געפאַלען, בין איך אַראָב פון ביהנע און אריינגעלאָפען צו מיין מאַן איז דרעסינג רום מיט אן אויסגעשריי פון וועהטאָג און כעס: „אוי, כ'האָב מיר צובלוטיגט מיין האַנד. באַרים. די סינערי איז פול מיט טשוועקעס. אוי, כ'וועל נאָך קריגען בלאָדפּאָיזאָן—" דאָ האָב איך דערזעהן א שלאַנקע, עטוואָס בלאָנדע, שעהנע פרוי. מיט וואַסער־בלאָהע אויגען, און טאָמאַשעווסקי האָט מיר זיא פאָרגעשטעלט אלס די נייע פּרימאַדאָנאַ פון לאָנדאָן.

איך האָב זי געבעטען אום ענטשולדיגונג, וואָס איך קען איהר מיין האַנד נישט געבען, ווייל כ'האָב מיך נור וואָס צוקאַליעטשעט אויפ'ן סצענע, און כ'האָב איהר געוויזען מיין האַנד מיט דער צובלוטיגטער וואונד . . .

מען גרייט זיך ביי אונז אין טהעאַטער צום אויפטריט פון אונזער נייער פּרי־מאַדאָנאַ. מען מאכט איהר א „ליטאָגראַף" (דאָס איז אַזאַ מין פּאָסטער מיט'ן בילד פון שוישפּיעלער איבער דער גאַנצער גרויס. אַן אַקטיאָר וואָס קריגט שוין א „ליטאָגראַף," פיהלט זיך גליקליך און שטאָלץ. דאָס איז א מין בעלוינונג פיר זיין

קונסט . . .). מען אדווערטייזט זי גרויס און זי טרעט ענדליך אויף אין דער אָפּערעטאַ „יהודית און הליפערנוס.“

אונזער „אַלטע“ פּרימאַדאָנאַ, די גאַנץ יונגע ראָזאַ קאַרפּ, ברוגז׳ט זיך באַלד אַן וואָס מען „בומט“ אזוי שטאַרק די נייע פּרימאַדאָנאַ, און גאַר אָהן לאַנגע צערעמאָניעס פערלאָזט ראָזאַ קאַרפּ דאָס טהעאַטער. זי „רעליעזט“ זיך פון איהר קאָנטראַקט מיט׳ן אויסרייד, דאָס זי קען נישט קאָנקורירען מיט די מעטהאָדען פון דער נייער פּרימאַדאנא.

מיר האָבען דאָס צוגערעכענט צו אַרטיסטישע „דזשעלאָסי“ און מיר זיינען געבליבען מיט דער נייער פּרימאַדאָנאַ.

אין יענער צייט דערטאַפּט טאָמאַשעווסקי ערגיץ א גוי׳איש ביכעל מיט אַ אידישען נאָמען. מען פיקסט עס צו מיט אַביסעלע אייגענע פּראָזאַ און מיר גרייטען זיך אויפצופיהרען א נייע ליטעראַרישע דראַמאַ מיט׳ן נאָמען „שמע ישראל,“ פון דעם בעריהמטען „רוסישען“ דראַמאַטורג אָסיפּ דימאָוו.

מען האָט אַדווערטייזט „בעריהמטען רוסישען דראַמאַטורג,“ כאָטש קיינער פון אונז האָט נישט געקענט און נישט געוואוסט ווער דער דראַמאַטורג איז און פון וואַנען איז ער בעריהמט . . . נור אַז ער איז א „רוסישער“ האָבען מיר אַלע מסכים געווען. ווארום ס׳אַ פּשוט׳ער חשבון: דאָס ביכעל איז א רוסיש, דימאָוו איז אויך רוסיש און אָסיפּ איז דאָך אודאי א גוי—איז ער א רוסישער! און וויבאַלד ער האָט אָנגעשריבען א דראַמאַ איז ער דאָך אַ דראַמאַטורג, און בעריהמט וועלען מיר איהם שוין מאַכען. האָבען מיר אַדווערטייזט: „בעריהמטער רוסישער דראַמאַטורג.“

מיר פיהרען אויף „שמע ישראל.“ די קריטיק לויבט עס אין הימעל אריין, מען לויבט די שוישפּיעלער. איך שפּעל די העכסט דראַמאַטישע ראָלע פון „חנה“ אין מאַנכע קריטיקער שרייבען. איך זאָל אוועקוואַרפען מיינע סוברעטין ראָלען און שפּילען נור דראַמאַטישע ראָלען, אַזוי שטאַרק נעהם איך אוים מיט דער ראָלע אין „שמע ישראל.“ אבער קיין גרויסער קאַסע־ערפאָלג איז די פּיעסע נישט געווען.

מיר האָבען די פּיעסע געשפּיעלט אַ פּאָאָר וואָכען און דאָס מענעדזשמענט האָט שוין געהאט בדעה עס ארונטערצונעהמען, אָבער פּלוצים ברענגט עמיצער א פּאַטשט, אַז דער און דער קען דעם דימאָוו׳ען פּערזענליך פון רוסלאַנד. ער איז אַן אַלטער גוי, דער דימאָוו און לעבט איז א וואַלד און עסט בלויז נים . . .

כאַפּען מיר זיך אַלע אַז אין דער בשורה, אַז דער דימאָוו איז אַן אַלטער גוי . . . נישט אזוי וואָס ער איז א גוי האָט אונז געפּרעהט (אַז ער איז א „גוי“

האָבען מיר דאָך „געוואוסט“). ווי דאָס וואָס ער איז אַן אַלטער... אפשר, עס קען זײַן, ווער ווייס. מעגליך, אַז דער אַלטער וועט מאַכען אַ שטאַרב און זײַן טויט וועט שוין אַ „בום“ טהאָן די פּיעסע. פּונקט ווי גאָלדפאַדען'ס טויט האָט געבומט זײַן „בן עמי“...

און „שמע ישראל“ האַלט זיך אויף דער ביהנע פון פּיפּעלס טהעאַטער נאָך צוויי וואָכען; מען וואַרט אויף אַ „נס“—אפשר וועט דער אַלטער פאַרט שטאַרבען...

פּלוצים, כ'געדענק נישט ווי אַזוי, דערוויסט מען זיך ביי אונז אין טהעאַטער, אַז דער דימאָוו איז נישט קיין גוי, טראָץ דעם וואָס ער הייסט „אָסיפּ,“ און איז נישט קיין אַלטער גוי. נור אַ איד און דוקא אַ יונגער איד, אַ געזונטער און אַ שעהנער. מיר ווערען אַלע ענטוישט און—מען נעהמט אַרונטער די פּיעסע...

אַזוי שפּיעלען מיר טהעאַטער, ביז ענדליך עס ווערט פערשוואונדען אין דער אייביגקייט נאָך אַ ווינטער און עס קומט ווידער אַן דער ליעבער זומער.

מיר פאָהרען אַלע אַוועק אין אונזער קאַונטרי האָום, אונזער פּאַלאַסט אין די בערג, ווידער צו פאַרברייגגען אין דער פרייער מעכטיגער נאַטור, צווישען פויגעל געזאַנג און שמעקענדיגע גראָזען.

אין דער צייט איז שוין געוועזן אויפגעבויט ביי אונז אויף דער ווילאַ דאָס זומער־טהעאַטער. מיט'ן נאָמען „טאָמאַשעווסקי'ס פערעדייז גאַרדען.“ מען שפּיעלט צו אַמוזירען די „פּלעזשורניקעס.“ מען אַמוזירט זיך אַליין אויך, עס לעבט זיך ווי אין אַ גן עדן אויף דער וועלט, מען איז „העפּפּי“... די נייע פּרימאַדאָנאַ איז צוזאַמען מיט אונז אין קאַנטרי און מיר זײַנען אַלע לוסטיג און פרעהליך.

מײַן פרעהליכקייט אָבער האַלט לאַנג נישט אָן. איך געה אַוועק פון דער פרעהליכקייט... איך געה אויף די הויכע בערג, איך קלעטער אויף די פעלזען, דאָרט וואו איך פלעג ליעב האָבען צו זיצען אַליין אין מײַן איינזאַמקייט און פאַנטאַזירען, חלום'ען גוטע און שלעכטע חלומות. אָבער אַצינד קען איך מעהר נישט חלום'ען, מײַן געדאַנק איז מעהר נישט מסוגל צו פאַנטאַזירען. אַ שרעקליכער וואָרים האָט זיך זנאַדיעט צו מיר און טאָטשעט מײַן מח, מײַן האַרץ און מײַן נשמה.

אָבער נאָך שרעקליכער איז מיר וואָס איך ווייס דעם נאָמען פון אָט דעם בייזען וואָרים, וואָס פרעסט מיך אַ לעבעדיגע, איך בעגרייף דעם וועהטאָג מײַנעם און רוף עס אָן: אייפערזוכט. דאָס וואָס איך האָב שטענדיג פערלאַכט, האָט יעצט געקראָגען די אויבערמאַכט איבער מיר. דער וואָרים וואָס כ'האָב אַזוי לאַנג גע־

קעמפפט און איהם נישט צוגעלאזען צו זיך, האט מיך אצינד בעזיעגט. איך לייד ווי א ווילדע חיה וואס ווערט פערוואונדעט מיט א גיפטיגער שפיזע . . .

איך שווייג. כ'בייס די ליפען און שווייג; כ'האלט מיינע ליידען טיעף אין מיין נשמה, קיינער זאל עס נישט באמערקען. אבער איידער דער זומער איז צו ענדע, בין איך שוין גאנץ ערשעפּפט. און ווען מיר קומען אהיים פון קאונטרי און מען דארף אנפאנגען דעם סיזאן, קען איך ניט שפּיעלען מעהר, ווייל איך בין שוין שטארק קראנק. די דאקטוירים, וואס בעהאנדלען מיך, דיאגנאזירען מיין שלאפ־קייט אלס נערוועזיטעט. און מען ברייננגט אויך דעם נייעם דאקטאר פון וויען. ביט וועלכען איך האב זיך באקענט ביי גאלדפאדענ'ס קראנקען־בעט.

בארג אראפּ

אונזער הויז־דאקטאר ווערט אויך אונזער הויז־פריינד און מיט זיין העפ־ליכען, ביטרען פערהאלטען זיך, ווערט ער גאנץ אינטים בעקאנט מיט אונזער לעבען און מיט אונזער פאמיליען לעבען. ער איז מיין מאנ'ס בעסטער פריינד און אזוי האלט ער אפ דעם מינדעסטען פערדאכט אויף זיינע אבזיכטען.

מיט פוקסיש־שלויע פריינדליכקייט און העכסט פאלירטע פראזען, קלערט ער מיר אויף מיינע פערבארגענסטע געפיהלען און ער ווייזט מיר קונציג אויף די מיקראבען וואס פרעסען מיין זעעלע.

אין טהעאטער ביי אונז פיהרט מען דאן אויף דאס שטיק „די אידישע נשמה.“ איך שפּיעל ניט אין דעם. עס שפּילט, אנשטאט מיר, די נייע פּרי־מאדאנא.

מיינע גייסטיגע ליידען זיינען אונערטרעגליך, מיין לעבען איז א חורבה, מיין גליק איז מיין אונגליק, מיין הארץ איז צושטאכען פון גיפטיגע אייפערזוכטס פיילען.

איך בין אינגאנצען געביטען און פערענדערט. אנאנדערע בין איך אצינד.

מיין וועלטעל, אין וועלכען איך האב ביז איצט געלעבט, דאס טהעאטער וועלטעל, ערשיינט מיר אינ'ם אמת'ען קאליר, אין דער פולער פאלשקייט און בעטרוג. די הינטער־קוליסען פאליטיק קרענקט מיך ביז צום טויט. אלע שושקען זיך הינטער מיינע פלייצעס. מיינע שונאים ווארעמען זיך די הענד ביים פייער וואס פארברענט מיך. יעדער זשוק און זשאבע ווערט כלומר'שט מיין פריינד

און עצה'ט מיך, ברענגט מיר פליאטקעס, אז דער האט אזוי געזאגט און יענער האט אזוי גערעדט . . .

פריהער, איידער כ'בין צו מיין איצטיגען צושטאנד געקומען, פלעג איך קיינמאל קיינעם נישט וועלען אויסהערען. כ'האב נישט געשאנקען קיין אויפ־מערקזאמקייט צו קיינע רכילות. עס איז פשוט נישט געווען מיין טבע אזעלכעס צו פארנעהמען, ווייל איך האב געגלויבט און געלעבט. איצט, אבער, איז מיין גלויבען צושמעטערט. מיינע ליעבעס־געפיהלען זיינען פערגיפטעט און פון אלע זייטען טראגט מען מיר אונטער נאך גיפט. מיין קראנקע נשמה איז גאנצען מיט סם אנפילען ווילען זיי, און זיי טהוען עס . . .

איך בין אין דער גרעסטער פערצווייפלונג; מיין לאגע איז א ביטערע און אונערטרעגליכע. פאר דער וועלט שיין איך מיט זוניגע שטראהלען; איך שטעה אויף דעם העכסטען שטאפעל פון גליק און הצלחה; מענשען בענשען זיך מיט מיין שטאנד. אבער אין דער אמת'ען ווילט זיך מיר ארונטערווארפען זיך פון אט דער פאלשער הויכקייט אינ'ם טיעפסטען אבגרונד, כאטש צושמעטערט ווערען, אבי פטור צו ווערען פון אט דער פארפעסטעטער לופט. אט די גרויס־קייט מיינע מאכט מיך קליין און קליינליך. איך פיהל זיך ווי א שעהנער פויגעל וועמען די פליעגעל זיינען אבגעהאקט געווארען און מען האט איהם אין א שטייג פערשפארט. איך טראכט אפט פון זעלבסטמארד; איך בין צו מאכטלאז צו שטרייטען מיט דעם קרעבס וואס פרעסט מיין הארץ און זעעלע, און עס האלט מיך שוין אין פארפאלגען גארדין'ס ווערטעל: „קיין מענש איז נישט ביי זיך אין די הענד . . .“

דא בין איך דאך נישט מעהר ווי אן איינפאך אידיש ווייבעל, נישט קיין גוי'אישע „נארא.“ איך בין צו הילפלאז זיך אליין אין די הענד צו נעהמען. איך קען מיין שיקזאל נישט רעגיערען, איך קען דעם חלף צו מיין האלז אליין נישט צולעגען, ווי סטרינדבערג'ס „פריילין יוליא“ . . .

גאט, ווי מאכט מען אן ענדע, ווי בעפרייט מען זיך פון זיך אליין? . . .

און אין מיין פערצווייפלונג הער איך מיך צו צו די זיסע רייד פון טייפעל. איך בין ווי א פליעג, וואס זוכט שוץ אין געוועב ביים שפין.

אבער ווייסט דען די פליעג, אז די שפין וועט זי פערצוקען? צי ווייסט דען די טויב, אז דער יאסטרעב לויערט איבער איהר?

זאג מיר, וועלט, פערדאמסטו דאס שוואכע, יונגע, פעדערלאזע פויגעלע

אין נעסט, וואס ווערט דערשטיקט פון א פלעדערמויז? אויב יא—לאך איך פון דיר!

מעהר און מעהר ווער איך אלץ עלענדער און איינזאמער. אונזער הויזראקטאר איז דער איינציגער, אין וועמעס פריינדשאפט איך גלויב. ער איז ביי מיר אין דערהיים גאנץ היימיש און גאנץ פריינדליך; ער מישט זיך זאגאר, אין א זעהר העפליכען און גוט אויסגערעכענטען וועג, אין מיינע פאמיליען אנגעלעגענהייטען. אבער ער איז עלעגאנט. ער איז צו פיעל דזשענטעלמען, איך זאל גאר אפילו פערדענקען אין שלעכטע מאטיווען. פארקעהרט, איך גלויב איהם, אז ער איז אויפריכטיג מיט זיין פריינדשאפט, דערפאר האבען זיינע געטאקטע פראזען אזא ווירקונג אויף מיין פער'גאל'טע נשמה.

מיין שטילע היים ווערט מיר בישלעכטוויז א לאסט. מיין בית המקדש האלט ביים חרוב ווערען. עס פעהלט בעגייסטערונג און ליעבע. אזוי ווי א פאס, ווען מען צאפט פון איהר דעם וויין ארויס און זי בלייבט ליידיג אויפ'ן גאס שטעהן, ווערט מיט דער צייט צולעכצט—אזוי ווערט מיר מיין לעבען אלץ מעהר און מעהר צולעכצט, פוסט.

אין טהעאטער שטעה איך אין א ווינקעלע. איך שפיעל ווענ'ג און מען באגעהט זיך אהן מיר אויך, ביז עס קומט צו דער אויפפיהרונג פון גארדין'ס פיעסע „דעמענטיא אמעריקאנא."

גארדין איז שוין דאן געווען נישט געזונד. אין איהם האט שוין דאן געלעבט די שרעקליכע קראנקהייט, וואס האט איהם, פאר דער צייט, זיין לעבען אויפגעפרעסען.

מיר האבען די פיעסע גוט איינשטודירט און בעפאר מיר האבען עס געשפיעלט דא אין ניו יארק, זיינען מיר געפאהרען אין א קליין שטעדטעל, טרענטאן, ניו דזשוירזי, פאר א „פריי־אוט," דאס הייסט, מאכען א גענעראל פראבע, נור פאר א פובליקום וואס דאט בעצאהלט פאר טיקעטס, ווייל געוועהנליך איז אין אידישען טהעאטען די ערשטע פארשטעלונג פון א נייער פיעסע נישט מעהר ווי א פראבע. נאך דיעזער פארשטעלונג „פיקסט" מען ערשט צו די פיעסע לויט דעם געשמאק פון ווערטהען פובליקום,—עס זאל „קלאפען" . . .

„קלאפען" מיינט: אי דאס פובליקום זאל קלאפען בראווא און אי די פיעסע זאל געהן גלאטיג. למשל: א געוויסע סצענע וואס די אקטיארען האבען פאר'ן שפיעלען די פיעסע געמיינט, אז דערביי וועט מען „צווזעצט ווערען לאבענדיג," און צום סוף איז גאר דאס פובליקום גראדע ביי דער סצענע קאלט ווי די

לבנה אין א װינטער נאַכט—איז נאָך דער ערשטער פאָרשטעלונג װערט דיעזע סצענע אױסגעשניטען . . . פאַרקעהרט, װיעדער, בײ א סצענע, װאָס דער „סטאַר“ און מיט איהם די קלײנע סטאַרעלעך האָבען געמײנט זיכער, אז דאָ װעט דער עולם צוגעהן פון געװײן, איז גראַדע בײ דער סצענע לאַכט דאָס פּובליקום, װערט אָנגעצײכענט אין טעקסט, אז דאָ איז קאָמיש. . .

בעפאָר דער פאָרשטעלונג פון „דעמענטיא אַמעריקאַנא,“ דאָרט אין טרענטאָן, ניו דזשוירזי, בין איך מיט גאָרדינ׳ען ארײן אין א לאָנטש רום „כאַפּען א בים,“ דאָס הײסט, פּשוט עפּעס עסען. פּלוצים, מיר זיצען און עסען, װערט גאָרדין װײס װי קאַלך, עס װערט איהם שלעכט און ער קען דעם ביסען נישט ארונטערשלינגען. איך האָב זיך זעהר דערשראָקען, ביז ער איז געקומען אביסעל צו זיך און געקענט דעם אָטהעם ציהען.

ער האָט זיך געקלאָגט פאַר מיר, אז עפּעס איז דער דאָזיגער אָנפאַל א צו אָפּטער גאַסט בײ איהם, און איך האָב פּראָבירט איהם פאַררײדען פון זײנע שמערצען.

איך האָב פּראָבירט איהם פאַררײדען פון זײנע שמערצען.

„עט,“ האָב איך געזאָגט, „װעלכען מענש טאָטשעט נישט עפּעס. איהר האָט דאָך מיר אלײן דערצעהלט, אז קײן מענש איז נישט בײ זיך אין די הענד. אָט װי איהר קוקט מיך אָן, מײן ליעבער גאָרדין, מיך טאָטשעט אױך עפּעס . . .“

גאָרדין איז געװען זעהר נערװעז דאַן בעפאָר מיר האָבען אױפגעפיהרט „דימענטיא.“ איך האָב איהם געפרעגט, װאָרום ער איז אזױ נערװעז, עס איז דאָך נישט די ערשטע פּיעסע זײנע װאָס מען פיהרט אױף? און גאָרדין האָט זיך, װי זײן געװאָהנהײט איז געװען, א גלעט געטהאָן זײן שױן שטאַרק גרױע באָרד און מיט א מין מיסטישע טרױעריגקײט מיר געענטפערט:

„עס איז נישט מײן ערשטע פּיעסע, איך האָב אָבער מורא, בעסי, אז דאָס איז מײן לעצטע! . .“

מאדאם טהעאטער פאליטיק

גארדין'ס שרעק אז זיין „דעמענטיא אמעריקאנא“ איז זיין לעצטע פיעסע, איז געווען נישט אומזיסט. דאס פארגעפיהל פון טויט איז אפט א שרעקליכער „וואהרזאגער“.

מיר האבען דיא פיעסע אויפגעפיהרט ביי אונז אין פיפעלס טהעאטער, גארדין איז געווען זעהר צופריעדען מיט מיין שפיעלען און דאס האט מיך זעהר געפרעהט. געזאלט שפיעלען דיא פיעסע האט קעסלער אין זיין דאמאלסדיגען טהאליא טהעאטער, נור עס איז געווען דאן נאכדעם וויא גארדין האט געהאט א סכסוך מיט א געוויסען קריטיקער און יענער האט גארדין'ען דאן געהאט שטארק ארונטערגעריסען, האבען זיך „אויסגעבילדעט מיינונגען“ אין אונזער טהעאטער וועלט וועגען גארדין'ען, און דער גרויסער גארדין, פונקט ווי גאלדפאדען, האט געהאט שפיכת דמים פון זיין לעצטער פיעסע. דאס איז געווען זיין בעליידונג וואס ער האט געקראגען פון דיא מענשען וועמען ער האט גרויס און בעריהמט געמאכט.

טהאמאשעווסקי האט באלד געמאכט אראנדזשעמענטס מיט גארדין'ען, און אזוי איז „דעמענטיא אמעריקאנא“ אנגעקומען אין פיפעלס טהעאטער, אז מיר זאלען עס שפיעלען.

איך האב מיך זעהר געפרעהט וואס גארדין איז ווידער מיט אונז, איך האב געהאפט אז ער וועט נאך שרייבען פיעסען פאר אונז און איך וועל מיך מיט זיינע ראלען אויך בעריהמט מאכען, אבער מיין האפנונג איז נישט מקוים געווארען.

אויך דא האט מיין בייזער שיקזאל מיך אויסגעלאכט. נאך ענדע סיזאן, דעם 13טען יוני, 1909, איז יעקב גארדין געשטארבען.

דער גרויסער ארכיטעקטאר פון אידישען טהעאטער איז געשטארבען אין מיטען פון זיין ארבייט. דיא גרויסע זונן וואס האט ליכטיג געמאכט דאס אידישע טהעאטער איז אונטערגעגאנגען און אין מיטען העלען טאג איז נאכט געווארען, שטאק פינסטער.

גארדין'ס פלאץ איז ביז איצט נישט אויסגעפיללט. ווען וועט קומען ביי אונז איינער וואס וועט טהאן פאר'ן אידישען טהעאטער אזוי פיעל וויא עס האט געטהאן, אין זיין צייט, יעקב גארדין ?

אין דער צייט וואס מיר האבען געשפיעלט „דעמענטיא אמעריקאנא", איז מיין פאטער קראנק געווארען און איין אבענד, בשעת איך בין געשטאנען אויף דער ביהנע און געשפיעלט מיין ראלע, האב איך געקראגען דיא טרויעריגע בשורה אז מיין טאטע לעבט נישט מעהר.

גאט, מיט וואס פאר א געפיהל איך האב דאן געשפיעלט און געמוזט דער־ענדיגען מיין שפיעלען ביז צו ענדע פון דער פיעסע !

וואס פאר א שוידערליכע באשעפעניש דער אקטיאר מאכט פון זיין „איך" אלס מענש. אין דער היים ליגט א טאטע נור־וואס געשטארבען און זיין טאכטער שפיעלט טהעאטער, טאנצט און זינגט אויפ'ן סצענע און אמוזירט א פובליקום.

מערקווירדיג, ווען מיין טאטע איז געשטארבען איז מיך בעפאלען א מורא'־דיגע ביינקעניש יונג צו זיין, א ביינקעניש נאך מיינע פערשוואונדענע יאהרען כל זמן מיין פאטער האט געלעבט, כאטש איך האב צוגעקוקט וויא געעלטערט ער ווערט, דאך האט זיך מיר אפט אויסגעוויזען אז „איך בין נאך א קינד, א יונג מיידעלע, און אט איז מיין טאטע מיט מיין מאמען, מיר וועלען צוריק א היים פאהרען, א היים, דארט, אין טאראשטשע, דא זיינען מיר דאך בלויז אויף דער־וויילי"... אט אזעלכע געפיהלען פלעג איך אפט האבען. און איצט, ווען מיין פאטער איז געשטארבען, איז עפעס וויא א שווערע משא וואלט אויף מיין קאפ ארויפ־געפאלען און געדריקט מיין מח, מיט טויזענדע מייל מעהר האט זיך מיין היים, מיין געבורטס־שטעטעלע טאראשטשע פלוצים אוועקגערוקט פון מיר. איך בין א פערציטערטע געווארען פון דעם שרעקליכען געדאנק וואס האט מיט אמאהל מיר א קלאפ געטהאן אין קאפ. דער געדאנק אז אלעס שטארבט אב, דאס לעבען לעשט זיך און עס וועט לאנג נישט נעהמען, וועל איך שוין אויך זיין אלט און פארעל־טערט, מיין שטעטעלע וועל איך שוין מעהר קיינמאהל נישט זעהן, דא וועל איך

שוין דערענדיגען, עפּעס אַקוראַט וויא אַ גאַנז וואָס מען האָרעוועט אויס מיט טעגליך ביז זיא ווערט גוט פעט, און דאַן קוילעט מען זיא . . .

מורא׳דיג און זומעטיג איז מיר געוואָרען ווען מיין פאָטער איז געשטאָרבען.

אַזוי ציהט עס זיך און ציהט זיך, טעג, וואָכען און חדשים — מיר ווייזט עס אויס יאָהרען . . .

גאָרנישט טרייסט מיך מעהר, נישט אונזער צייטונג „דיא אידישע ביהנע", וואָס מיין מאַן האָט זיך געמאַכט פאַר צייט־פערטרייב און ספּאָרט, נישט מיין פּאַלאַסט אויף בעדפאָרד עוועניו, און נישט מיין זומער פּאַלאַסט אין דיא שעהנע בערג. מיין לעבען איז צוריסען, מיינע איידעלסטע געפיהלען פערלעצט און באַלייידיגט, דיא אַטמאָספערע אין וועלכע איך לעב איז מיר ענג און שטיקענד, דיא לופט וואָס איך אָטהעם איז מיט גאַל געפילט, און איך פיהל וויא אַ געיאָגטע חיה אַליין אין אַ פינסטערען וואַלד, גרייט זיך צו וואַרפען אין טיעפסטען אַבגרונד דאָרט שוץ צו געפינען . . .

אַזוי וויא אַ רפואה פון גאָט צו מיין נשמה פוסטקייט איז דאַן געוועזען דער געבענשטער קינסטלער און זשעניאַלער שוישפּיעלער רודאָלף שילדקרויט.

ער איז צו יענער צייט אָנגעקומען אין היגען דייטשען טהעאַטער און איך בין געלאָפען איהם זעהן.

זיין „שיילאָק" זיין „פלאַקסמאַן אַלס ערציהער", און איבער אַלעס, זיין שפּיעלען אין הייערמאַן׳ס „קעטען גליעדער"!

און דאַן מיין פּרייד ווען שילדקרויט איז געקומען צו אונז, שפּיעלען אידיש טהעאַטער און איך בין דיא גליקליכע מיטצושפּיעלען צוזאַמען מיט רודאָלף שילדקרויט!

איך פיהל מיך נישט בכוח צו רעדען וועגען שילדקרויט, צו געבען אַן אָבשעצונג איבער שילדקרויט. איך וויל נור זאָגען: זיי געבענשט דו גרויסער שוישפּיעלער רודאָלף שילדקרויט. אַ חוץ זיגמונד מאָגולעסקאָ, וואָס איז געוועזען אַ זשעניע אין זיין זשאַנר, האָט אין אידיש, אין אונזער מאַמע לשון, נישט געשפּיעלט קיין אַקטיאָר וואָס קען זיך מעסטען איז טאַלאַנט און גרויסקייט צו דעם קינסטלער שוישפּיעלער רודאָלף שילדקרויט.

ווען מיר האָבען צוזאַמען געשפּיעלט שמר׳ס (בן שמר) „אייקעלע מזיק", פלעג איך שפּיעלענדיג דיא ראָלע מיינע, „לינאַ", מיטגעריסען ווערען פון זיין שפּיעלען אַזוי שטאַרק, אַז ווען דער פאָרהאַנג איז אַרונטער און צוריק אַרויף, איז אַנשטאַט איך זאָל מיך נויגען פאַר׳ן פּובליקום, האָב איך אַלץ געקוקט אויף

„אייקעלען“, מיינענדיג אז איך בין טאקע „לינא“, און „אייקעלע“ איז טאקע „אייקעלע“, נישט שילדקרויט.

אבער עס איז דאך עפעס אידיש טהעאטער, און מיר האבען דאך עפעס א „מאדאם פאליטיקע“— א זים לעבען אויף איהר, א פינסטערס — האט שוין דיא דאזיגע מאדאם פאליטיקע געזעהען אז שילדקרויט זאל מוזען פערלאזען פיפעלס טהעאטער און שפעטער, דאס אידישע טהעאטער אין אלגעמיין.

ווארים טאקע באמת, ס'קומט „אן עקטאר“, איז בסך הכל א שטיקעל צייט אויף דער אידישער ביהנע, און עס ווייזט זיך ארויס אז דער עולם וויא דיא פרעסע, פארגעסט נאר אין דיא „זונען“ מיט דיא „שטערען“ און מען רעדט נור: „שילדקרויט“ — פע, מיר האבען „ליעסעס“, פעטערעל, וואו קומסטו אהער? געה צוריק צו דיא דייטשען . . .

און שילדקרויט האט געמוזט פערלאזען דיא אידישע ביהנע און אוועק צו ריק צו דיא דייטשען.

פאר דעם לעצטען אקט

פונקט ווי מיר איז שווער געווען דער אנפאנג פון מיין לעבענס־געשיכטע צו שרייבען, אזוי—און טויזענדע מאל מעהר—איז מיר איצט שווער אט דאס קאפיטעל צו שרייבען.

אין אנפאנג איז מיר געווען שווער, ווייל איך האב געמוזט אנשטרענגען מיין מוח און זיך דערמאנען אין פאסירונגען, מענשען און זאכען שוין לאנג אב־געשטארבענע און לאנג פערגאנגענע. אבער איצט מוז איך זיך אין גאנצען אנ־שטרענגען, אום איך זאל נישט אריינפאלען אין היסטעריקע . . .

אין אנפאנג, וואס מעהר איך האב זיך דערמאנט, אלץ מעהר זיסע קינ־דער־עראינערונגען האב איך ווידער אויפסניי איבערגעלעבט. אבער אצינד, די איצטיגע עראינערונג האלט איך װעלען וואס מעהר און וואס ווייטער אבשטויסען פון מיין זכרון . . .

ווייל צו שוידערליך, צו טראגיש און צו ברוטאל האט עס מיין הארץ אין פאסען צושניטען. איך קען אפילו וועגען דעם נים רעדען מיט גאל, נאר מיט עקעל, ווייל אויך מיין גאל האט עס אין מיר צופלאצט און מיין זעעלע פערביטערט.

די „געטין פון פערדערבונג" צוזאמען מיט'ן „טייוועל" האבען זייער שליחות אויסגעפיהרט . .

מיין היים איז מיר געווארען ווי א פריזאן „סעל." איך בין ווידער קראנק געווארען . . .

אין טהעאטער ביי אונז האט מען אויפגעפיהרט ליבין'ס פיעסע „די בלינדע ליעבע." אבער אנשטאט מיר האט שוין געשפיעלט אן אנדער אקטריסע.

אין געמייזעכטס פון אידישען טהעאטער וועלטעל זיינען דא א סך ברואים וואס ליעבען זיך צו קוויקען מיט עמיצענס בלוט, און אלערליי אינטריגעס, פליאט־קעס, פאטשטען און רכילות זיינען אנגעווענדעט געווארען אום מיך צו צושמע־טערען.

מיין געזונד איז געווארען שטארק געבראכען און איך האב געמוזט פאה־רען אין אייראפא אין די בעדער.

נישט וועלענדיג אונטערגעבען זיך צום שיקזאל'ס אונבע'רחמנות'דיגע בייטשען, מיט וועלכע עס האט געקאטעוועט מיין זעעלע, האב איך זיך געבעטען ביי מיין מאן, אז מיר זאלען אלעס איבערלאזען דא און פאהרען צוזאמען אין אייראפא, איבערצולעבען דאס לעבען, אפשר וועט דאס זיין א מיטעל, אז מיר זאלען ווידער רוהיג ווערען און גאנץ מאכען אונזער לעבען וואס איז אזוי שטארק צולעכצט . . .

אבער דאס איז מיר נישט געלונגען. איך בין אליין מיט מיין קלענסטען קינד נאך אייראפא געפאהרען.

איך האב געוואלט דארט בלייבען, האב איך אבער געבענקט נאך די אנ־דערע צוויי קינדער מיינע און איך בין צוריקגעקומען.

פיזיש האב איך מיך אין די בעדער גוט ערהאלט, אבער מיין נשמה איז געבליבען אזוי קראנק ווי בעפאר איך בין אין די בעדער געפאהרען. און קומענדיג צוריק קיין ניו יארק, זעהענדיג ווי עס איז אויפגעבויט געווארען א ניי טהעאטער אויף האוסטאן סטריט. אבער אנשטאט מיך, ארוועטערטייזט מען אנדערע אקטרי־סעס—וואס איז פאר מיר געבליבען צו טהאן?

איך בין א פרוי, א מאמע און א שוישפיעלערין. דיא פרוי אין מיר האט מען מיט די פיס געטראמפעלט, מיינע הייליגסטע פרויען געפיהלען האט מען גראב און ציניש פערלאכט און פארשפיגען, און איצט טראמפעלט מען שוין אויף אויף דער שוישפיעלערין אין מיר—וואס בלייבט מיר צו טהון?

די מאמע?—ווער אונטער גאט'ס הימעל קען מיר שטערען צו זיין די

מאמע פון מיינע קינדער? דאס וועל איך נישט לאזען מיר אוועקרויבען! מיין איינציג פערמעגען אויף גאט'ס ערד קען קיינער ביי מיר נישט צונעהמען, קיינער זאל דאס נישט וואגען! צו מיינע קינדער בין איך מאמע!

איך האב זיך געזעגענט מיט דעם פאטער פון מיינע קינדער, מיט וועמען איך האב פיער און צוואנציג יאהר מיין לעבען געטהיילט, צו וועמען איך בין פיער און צוואנציג יאהר געטריי און אויפריכטיג געווען. קיין בעטריעגערין קען איך נישט זיין. מיין הארץ אין מיר איז געטויט און פארגליווערט געווארען,— האב איך נישט געקענט מעהר בלייבען.

מיין האב און גוטס, וואס כ'האב מיט מיין פראצע פארהארעוועט, האב איך געלאזען. מיט מיין קלענסטען קינד אויף די הענד האב איך מיינע, מיט בלוטיגע טרעהרען-פערגאסענע אויגען צום הימעל געווענדעט און כ'בין אין גאט'ס וועלט אוועק.

— —

— —

אין מיין עלענדער איינזאמקייט איז מיר נאר פערבליבען מיין שפיעלען, מיין איינציגע טרייסט.

כאטש מען האט אלערליי געמיינהייטען אנגעווענדעט געגען מיר אום מיך צו האלטען אוועק פון ניו יארק, נישט געבענדיג מיר קיין פלאץ דא וואו צו שפיעלען, האט דאך מיין פובליקום, וועמען איך האב כסדר אזוי געטריי און עהרליך אמוזירט, מיך נישט פארגעסען.

ווי זאגט משה'לע פיינמאן: „זי איז פערוואונדעט, אבער ניט געטויטעט . . .“

איך בין אריין אין ברוקלינער נאוועלטי טהעאטער צוזאמען מיט סאניא אדלער און רודאלף שילדקרויט. זיי האבען זיך גאר אין גיכען נישט געקענט איינטהיילען מיט'ן כבוד און איך בין געבליבען אליין. מיין רעפערטואר האב איך שוין געהאט אבגעשפיעלט און איך האב געקראגען די מאכערייקע „חאנטשע אין אמעריקא.“

צום ערשטען מאל אין מיין שוישפיעלערישער קאריערע, אז איך אליין בין געגאנגען אויפפיהרען א פיעסע.

אין מיין פערצוויפעלטער לאגע האב איך נישט געוואוסט, ווי אזוי גאט צו בעטען, אז איך זאל נישט דורכפאלען.

איך, א פערלירענע, א פערשטויסענע און פערשפאטעטע וויל צוריק,

און אויף מיינע אייגענע כבודות, אויפשטייגען מיין גוטען־נאָמען אלעס שווישפיע־לערין הייסט מיר וואַגען, ער וועט מיך בעשיצען, און איך נעהם אויף איבער־ניים צו קלעטערען אויף דעם לייטער פון פּאָפּולאַריטעט, איך געה שפּילען „חאנטשע.“

מיין האָפנונג איז ערפילט געוואָרען. מען איז געקומען פון נויאָרק מאסען־ווייז זעהען בעסי מאַכּשעווסקי'ן אין „חאָנטשע“ און פיעלע וואָכען האָט „חאנטשע“ געבראכט א סך געלד אין נאָוועלטי טהעאטער.

פון „נאָוועלטי“ בין איך אוועק אויפ'ן ראוד, זיך אומגעשלעפּט אין שטעדט און שטעדטלעך און געמאַכט א געמוטשעט לעבען, ביז ענדליך האָב איך מיך צוגעשלאָגען צו פּיפּעלס טהעאַטער צוזאמען מיט דזשייקאָב פּ. אַדלער. מיר האָבען געשפּיעלט איין סיזאָן צוזאמען, דעם צווייטען סיזאָן, און דאָס איז היינ־טיגער, וואָס האָט זיך נור וואָס געענדיגט, בין איך געבליעבען אָהן אדלער'ן אָבער געשעפטען האָב איך היי נטיגען סיזאָן געמאכט גלענצענדע.

— —

— —

— — — אָט זיץ איך איצט אין מיין גאַרדעראָב, אין מיין דרעסינג־רום און איך בעטראַכט אלעס — די שפּיעגלען, וועלכע האָבען מיר געוויעזען הונדערטע מאָל, אז איך בין נישט איך, נור עפּעס א עמיצער אנדערש... די קאָסטיומען, וועל־כע האָבען מיר טויזענדע מאָל אבגענארט, אז איך בין א פּרינצעסין, א קעניגין, א רעטלערקע, א דיענסט, א באלעבאָסטע, א יונג מיידעלע, אן אלטע באָבע, א כוואט א בחור, א העלד א מאַן, און נאָך אנדערע העלדען און העלדינעס. די אלערליי שמינקע און פּאודערס, וועלכע האָבען מיין פּנים טויזענדע מאָל פארשטעלט און געמאכט מיך צו פערגעסען. אז איך אליין האָב אויך א פּנים...

איך זיץ און בעטראכט דיא ווענט, דעם קארפּעט, דיא לעמלעך, דיא פּאָלי־צעס, די פּאָר שטוהלען, דאָס גרימיר טישעל מיט אלע פלעשלעך פּארפיום, וועלכע זיינען דאָ אנגעשטעלט.

אַך, דיא דרעסינג־רום. דיא דרעסינג־רום! וויפיעל טרעהרען האָב איך דאָ פארגאָסען?!-! וויפיעל פרייד און גליק האָב איך דאָ גענאָסען? וויפיעל האָס און ליעבעס־געפיהלען האָב איך דאָ געמוזט דערשטיקען? וויפיעל סטרונעס פון מיין הארצען האָבען דאָ ביי מיר געפּלאצט פון געדולד? וויפיעל צייט פון מיין לעבען האָב איך דאָ בעגראָבען?

גאָט מיינער! אזוי פיעל איבערלעבונגען שוועבען דורך מיינע געדאנ־קען אזוי האסטיג. אזוי שנעל. אז מיר דוכט זיך אוים דאָס איך האָב נאָך גאָר

קיין צייט נישט געהאַט דאָס אַלץ דורכצולעבען, אז דאָס איז אַלץ א חלום, אן אויסגעטראַכטער ראָמאַן.

און דאָך איז עס נישט קיין חלום, נישט קיין אויסגעטראַכטע זאַך, נור אַן אמת'ע לעבענס-געשיכטע פון מיר, א אידישע שוישפּיעלערין. —

— — — דאָס לעצטע קאַפּיטעל ווילט איהר וויסען? איהר וואַרט אויף דעם סוף? איך אויך! איך וויל עס אויך וויסען! — אָבער דאָס וועט די צייט פערפאַסען! —